

©DÜNYA ƏDƏBİYYATI

L.N.TOLSTOY

HƏRB və SÜLH

LEV NİKOLAYEVIÇ TOLSTOY

1162)
T-72

246841

HƏRB VƏ SÜLH

DÖRD CİLDDƏ

II CİLD

M.F. Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kıtəbxanası

"ŞƏRQ-QƏRB"
BAKI-2006

*Bu kitab "L.N.Tolstoy. Hərb və sülh. Dörd cildə, II cild"
(Bakı, Azərnəşr, 1950) nəşri əsasında təkrar nəşrə hazırlanmışdır*

Rus dilindən tərcümə edəni:

Beydulla Musayev

891.7/33-dc22

AZE

Lev Nikolayeviç Tolstoy. **Hərb və sülh.** Dörd cildə. II cild. Bakı,
"Şərq-Qərb", 2006, 392 səh.

ISBN10 9952-34-128-8

ISBN13 978-9952-34-128-7

© "ŞƏRQ-QƏRB", 2006

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

İLHAM ƏLİYEVİN

"Azərbaycan dilində latın qrafikası

ilə kütləvi nəşrlərin həyata

keçirilməsi haqqında"

12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı

ilə nəşr olunur və ölkə kitabxanalarına

hədiyyə edilir

HƏRB və SÜLH

İKİNCİ CİLD

BİRİNCİ HİSSƏ

I

1806-cı ilin əvvəllərində Nikolay Rostov məzuniyyətə çıxdı. Denisov da evinə, Voronejə gedirdi; Rostov onu özü ilə bərabər Moskvaya gəlməyə və evlərində qalmağa razı saldı. Moskvaya bir stansiya qalmış Denisov bir yoldaşına rast gəlib, onunla üç şüşə şərab içdi; indi də Moskvaya yaxınlaşan zaman yolların çala-çuxur olmasına baxmayaraq, kirşenin içində, Rostovun böyründə yuxuya gedib oyanmırdı; Rostovun isə Moskvaya yaxınlaşdıqca səbri daha da tükənirdi.

Şəhər hüdudundakı qarovulxanada məzuniyyətə gəldiklərini qeyd etdirib, şəhərə girdikdən sonra Rostov: "Tezmi çatacağıq? Tezmi çatacağıq? Ah, bu küçələr, dükənlər, kalaclar, fənərlər, arabacılar zəhləmi tökdü!" – deyə düşünürdü.

O, kirşenin hərəkətini sürətləndirmək istəyirmiş kimi bütün vücudunu irəliyə verərək dedi:

– Denisov, çatdıq! Yatır ki!

Denisovdan səs çıxmadı.

– Bax, bu da arabacı Zaxar dayanan tin; Zaxar özü də burdadır; atı da həmin atdır. Bax, bu da şəkərçörəyi aldığımız dükən. Tezmi çatacağıq? Hə!

Sürücü:

– Hansı evə gedəcəyik? – deyə soruşdu.

– Görmürsənmi, o axırıncı böyük evə! O, bizim evimizdir, – deyə Rostov cavab verdi; – o, bizim evimizdir!

– Denisov! Denisov! Bu saat çatırıq.

Denisov başını qaldırıb öskürdü və heç bir söz demədi.

– Dmitri, – deyə Rostov qozlada oturan xidmətçini səsledi, – o işıq bizdənmi gəlir?

– Bəli, atanın kabinetindən gəlir.

– Hələ yatmayıblar? Hə? Necə bilirsən? – Sonra əlini təzə bıçqlarına çəkib əlavə etdi: – Mənə bax, yadından çıxmasın, tez mənim üçün yeni bir venqerka tap! – Hə, sür görək, – deyə çığırdı və yenə də başını aşağı salıb yatan Denisovu çağırdı: – Vasya, bir oyansana!

Rostov qapılarına üç ev qalmış:

– Sür görək də, al üç manat da araq pulu! – deyə bağırdı. Ona elə gəlirdi ki, atlar yerindən tərpənmir. Nəhayət, kirşə sağa tərəf döndü; Rostov başı üzərində suvağı tökülmüş tanış karnizi, eyvanı, səki dirəyini gördü. Kirşə dayanmamış düşdü və dəhlizə yüyürdü. Ev gələn adamla heç bir əlaqəsi yoxmuş kimi sakit və qəmli bir halda dayanmışdı. Dəhlizdə heç kəs yox idi. “İlahi! Hamı salamatdırmı?” – deyə Rostov düşündü, bir dəqiqə sakitcə dayandı, sonra dəhlizlərlə və əyilmiş tanış pillələrlə yuxarı qaçmağa başladı. Qapının dəstəyi eynilə dururdu; onun kirli olmasından qrafınyə həmişə şikayət edər və acıqlanardı: həmin qapı yenə də asanlıqla açılırdı. İçəridə bir şam yanırdı.

Qoca Mixaylo böyük sandığın üstündə yatmışdı. Yol nökrəi Prokofı oturub parça qırağından lapti toxuyurdu. O elə güclü bir adamdı ki, kareti dal tərəfindən tutub qaldırardı. Prokofı açılan qapıya baxdı, laqeyd, yuxulu üzü birdən sevincli və həyəcanlı bir ifadə aldı.

– İlahi! Cavan qraf! – deyə öz gənc ağasını tanıyıb çığırdı. – Nə əcəb? Əzizim! – Prokofı həyəcədən titrəyərək qonaq otağının qapısına tərəf cumdu; yəqin ki, o, xəbərə gedirdi, lakin birdən fikrini dəyişmiş kimi geri döndü və gənc ağasını qucaqlayaraq başını onun çiyininə qoydu.

Rostov əlini ondan xilas etməyə çalışaraq soruşdu:

– Salamatdırlarmı?

– Allaha şükür! Hamı salamatdır, Allaha şükür! İndicə yemək yedilər. Zati-aliləri, qoy bir doyunca üzünüzə baxım!

– Lap salamatlıqdır?

– Allaha şükür, Allaha şükür!

Rostov Denisovu tamamilə yaddan çıxarıb, gəlişindən heç kəsi xəbərdar etmək istəməyərək, xəz paltosunu çiyindən atdı və ayaq barmaqları ucunda böyük, qaranlıq salona getdi. Hər şey olduğu kimi idi! Həmin Lomber masaları, həmin örtüklü çilçıraq. Amma, deyəsən, gənc qrafı görənlə olmuşdu: o, qonaq otağına çatmamış yan qapıdan kim isə bir fırtına kimi sürətlə çıxıb onu qucaqladı və öpməyə başladı. İkinci və üçüncü qapıdan da adamlar çıxıb onu qucaqladılar; qucaqladılar, öpdülər, çığırdılar, sevincdən göz yaşları tökdülər. O, bu adamlardan hansının atası, hansının Nataşa, Petya olduğunu ayıra bilmədi. Hamısı eyni zamanda çığırır, danışır və onu öpdürdü. Onun bildiyi bir şey vardısı, o da anasının burada olmaması idi.

– Heç xəbərim olmayıb... Nikoluşka... əzizim!

– Bax, gəldi... bizim... mənim... əzizim Kolyam... Dəyişib! Şam yoxdurmu! Çay hazırlayın!

– Məni öpsənə!

– Əzizim, bəs məni!

Sonya, Nataşa, Petya, Anna Mixaylovna, Vera, qoca qraf onu qucaqlayır; xidmətçilər, xidmətçi qadınlar otaqlara doluşaraq danışır, heyrət və sevinclərini bildirirdilər.

Petya onun qıçlarından sallanaraq çığırdı:

– Bəs məni!

Nataşa Nikolayı öz tərəfinə çəkib üzünün hər yerini öpdükdən sonra geri çəkildi, onun verqerkasının otəyindən yapışaraq keçi kimi bir yerdə atılıb düşməyə, zil səslə çığırmağa başladı.

Nikolaya hər tərəfdən sevinc yaşları ilə parlayan, mehriban gözlər baxırdı: o, hər tərəfdə öpüş axtaran dodaqlar görürdü.

Qıpqırmızı Sonya da onun əlindən tutmuşdu; sevinclə onun gözlərinə baxaraq gülümsəyirdi: çoxdandı o, bu gözlərin intizarını çəkirdi. Sonyanın yaşı on altını keçmişdi; o, çox gözəldi, xüsusən indi, bu məs'ud və şən dəqiqədə o daha gözəl görünürdü. O, gözlərini çəkmədən, gülümsəyərək və nəfəsini qısaraq Nikolaya baxırdı. Nikolay da təşəkkür ifadə edən bir nəzərlə ona baxdı; lakin o hələ də başqa birisini gözləyir və axtarırdı: qoca qrafınyə hələ gəlib çıxmamışdı. Birdən qapıda ayaq səsləri eşidildi. Bu ayaq səsləri çox sürətli idi, anasınınkı ola bilməzdi.

Amma gələn anası idi; onun əynində Nikolay burada olmadığı zaman tikilmiş, hələ onun tanımadığı təzə bir paltar vardı. O birilər Nikolaydan əl çəkdilər; Nikolay anasına tərəf yüyürdü; onlar bir-birini qucaqladılar; qadın üzünü oğlunun verqerkasının soyuq qaytanına sıxır, başını qaldıra bilmirdi. Denisov sezişmədən otağa girib dayanmışdı və oradakılara baxaraq gözlərini silirdi.

Qraf sual edici bir nəzərlə ona baxırdı; Denisov özünü ona təqdim etdi:

– Vasili Denisov, oğlunuzun dostu.

Qraf onu qucaqlayıb öpdü.

– Xoş gəlmisiniz! Bilirəm, bilirəm, – dedi: – Nikoluşka yazmışdı... Nataşa, Vera, bax, Denisov budur!

Eyni məsud və nəşəli üzlər Denisova çevrildi, onu araya aldılar. Nataşa sevincliyindən özünü itirərək:

– Əzizim Denisov! – deyə çığırdı. Denisovun üstünə atıldı, onu qucaqlayıb öpdü. Nataşanın bu hərəkətinə hamı təəccüb etdi. Denisov da qızardı, gülümsəyərək Nataşanın əlini öpdü.

Denisovu, onun üçün hazırlanmış otağa apardılar; bütün ailə isə istirahət otağında Nikoluşkanın başına yığışdı.

Qoca qrafinya Nikolayın yanında oturub əlini buraxmır və tez-tez onun əlini öpdürdü; o biriləri isə Nikolayın başına yığışıb onun hər bir hərəkətini, sözünü və baxışını diqqətlə izləyir, sevinc və məhəbbət dolu gözlərini ondan çəkmirdilər. Qardaşla bacı mübahisə edir, Nikolaya daha yaxın oturmaq üçün bir-birinin yerini tutur, ona çay, dəsmal və qəlyan gətirmək üstündə dalaşırdılar.

Göstərilən bu məhəbbətə qarşı Rostov xoşbəxt idi; lakin görüşün ilk dəqiqəsi o qədər bəxtiyar idi ki, indiki səadət ona az görünürdü, o daha nə isə gözləyirdi.

Nikolayla Denisov səhər saat ona qədər yatdılar.

O biri otaqda qılınclar, çantalar, ağız açıq çamadanlar, palçıqlı çəkmələr atılıb qalmışdı. İki cüt təmizlənmiş məhmuzlu çəkmə yenidən gətirilib divarın dibinə qoyulmuşdu. Nökərlər əlüzyuyan, üz qırmaq üçün su və təmiz paltar gətirmişdilər. Otaqdan tütün və kişi qoxusu gəlirdi.

Vaska Denisovun xırıltılı səsi eşidildi:

– Ey, Qrişka, çubuq gətir! Rostov, qalx!

Rostov gözlərini ova-ova pırtdaşlıq saçlı başını isti yastıqdan qaldırdı.

– Nə olub, gecdirmi?

– Gecdir, saat ondur, – deyə Nataşanın səsi gəldi və qonşu otaqdan krammallı paltarların xışiltısı, pıçılı və qız qəhqəhəsi eşidildi; azacıq açılmış qapı arasından ani olaraq mavi bir şey, lentlər, qara saçlar, gülər üzlər göründü. Nataşa, Sonya və Petya Nikolayla Denisovun yataqdan qalxıb-qalxmadığını bilmək üçün gəlmişdilər.

Qapı ağzından yenə də Nataşanın səsi eşidildi:

– Nikolinka, qalx!

– Bu saat!

Bu zaman Petya qılıncları görüb götürdü və uşaqların öz igid, böyük qardaşlarını görərkən hiss etdikləri bir sevinc duyaraq və bacıları üçün çılpaq kişiləri görməyin yaxşı olmadığını unudaraq qapını açdı.

– Bu sənin qılıncındır? – deyə bağırdı.

Qızlar geriye çəkildilər. Denisov diksinmiş halda yoldaşına baxaraq tüklü ayaqlarını yorğanın altında gizlətdi, Petya içəri girdikdən sonra qapı örtüldü. Qapının arxasında qəhqəhə səsi eşidildi.

Nataşa:

– Nikolinka, xalalda çıx, – deyirdi.

Petya qardaşından soruşdu:

– Bu sənin qılıncındır? – Sonra ehtiramla bıqlı, qara Denisova müraciət etdi: – Yoxsa sizinkidir?

Rostov tələsik ayaqqabısını və xalattı geyib çıxdı. Nataşa onun məhmuzlu çəkməsinin bir tayını geymişdi, o birisini də geymək üzrə idi. Sonya fırlanır və paltarını üfürdərək oturmaq istəyirdi ki, Rostovu gördü. Hər iki qız bir cürə yeni mavi paltar geymişdi; hər ikisi cavan, qırmızı yanaqlı və şən idi. Sonya qaçıb getdi. Nataşa isə qardaşının qoluna girərək onu istirahət otağına çəkdi, söhbətə başladılar. Yalnız onları maraqlandıran minlərcə xırda-xırım şeylər haqqında bir-birinə sual verirdilər; lakin nə onların sualları qurtarır, nə də suallara cavab verməyə macal tapırdılar. Nataşa qardaşının hər sözünə və özünün dediyi hər sözə gülürdü; o danışıqları sözün gülməli olması üçün deyil, bəlkə gülməklə ifadə edilən sevincini saxlaya bilməyi üçün gülürdü.

Qardaşının hər sözünə:

– Bax, nə yaxşıdır, lap gözəldir! – deyirdi.

Rostov sevginin isti şüaları altında il yarımından bəri ilk dəfə olaraq üzündə uşaqqasına bir təbəssüm oynadığını hiss etdi; evdən getdikdən sonra o, bir dəfə də olsun belə gülümsəməmişdi.

Nataşa:

– Mənə bax, indi sən lap kişi olmusan! Mən çox şadam ki, sən mənim qardaşımсан, – dedi və qardaşının bıqralına toxundu. – Mən bilmək istəyirəm: kişilər necə olur? Bizim kimi olurlar? Yox?

Rostov soruşdu:

– Sonya nə üçün qaçdı?

– Bu uzun məsələdir! Sən onunla necə danışacaqsan? Ona “sən” deyəcəksən, yoxsa “siz”?

– Hansı olsa, – deyə Rostov cavab verdi.

– Sən Allah ona “siz” de. Səbəbini sonra sənə deyərəm.

– Niyə axı sonra?

– İstəyirsən indi deyim. Sən bilirsən ki, Sonya mənim dostumdur, elə dostumdur ki, mən onun üçün qolumu belə yandırırım. Bax?

Nataşa kisəyi paltarının qolunu çirmədi, uzun, arıq, incə qolunda, çiyindən aşağı, dirsəyindən xeyli yuxarı (ziyafət paltarlarında da örtülü qalan bir yerdə) qırmızı bir ləkə göstərdi.

– Məhəbbətimi ona sübut etmək üçün qolumu yandırmışam. Xətkeşi odda qızdırıb bura basdım.

Keçmiş dərs otağında, divan üzərində, əlində balıq Nataşanın maraq və həyəcanla dolu gözlərinə baxan Rostov yenə də özünü əvvəlki uşaqlıq aləmində hiss etdi; bu aləmin ondan başqa heç kəs üçün bir əhəmiyyəti yox idi; lakin bu aləm ona ömründə hiss etmədiyi dadlı bir həzz verirdi; öz məhəbbətini sübut etmək üçün Nataşanın xətkəş ilə öz qolunu yandırması da indi ona faydasız görünmədi; o, bunu başa düşür və buna təəccüb etmirdi.

– Nə olsun? Elə bu?

– Elə dostuq, elə dostuq ki! Bu nədir, xətkəş boş şeydir, biz həmişəlik dostuq. O, birisini sevdimi, həmişəlik sevir; mən isə bacarmıram, dərhal unuduram.

– Yaxşı, nə olsun ki?

– O olsun ki, o, məni də sevir, səni də.

Nataşa birdən qızardı.

– Gedərkən yadındadırmı... O deyirdi ki, sən hamısını unut... O deyirdi ki, mən onu həmişə sevəcəyəm, amma qoy o, azad qalsın. Doğrudan da, bu gözəl şey deyilmi? Alicənablıq deyilmi? Hə, hə? Lap alicənablıqdır! Hə? – deyə Nataşa elə ciddiyyət və həyəcanla soruşurdu ki, elə bil indi dediyi bu sözləri o, bir zaman ağlaya-ağlaya söyləmişdi.

Rostov düşündü.

– Mən heç də sözümlə geri götürmürəm, – dedi. – Bir də Sonya o qədər gözəldir ki, hansı axmaq səadətinə göz yumar?

Nataşa:

– Yox, yox, – deyə çığırdı. – Biz bu barədə onunla danışmışıq. Biz bilirik ki, sən belə deyəcəksən. Amma belə olmaz. Bilirsənmi, sən belə deyəndə elə çıxır ki, sən söz vermisən, indi geri götürə bilmirsən, elə çıxır ki, guya o, bunu qəsdən demişdir. Elə çıxır ki, sən onunla güclə evlənirsən, belə olmaz.

Rostov bütün bu şeylərin onlar tərəfindən çox gözəl düşünüldüyünü görürdü. Sonya öz gözəlliyi ilə dünən də onu heyrətə salmışdı. Bu gün də onu ötəri görərkən o, Rostova daha qəşəng görünmüşdü. Sonya on altı yaşında, çox gözəl bir qızdı, ehtimal ki, Rostovu ehtirasla sevirdi (o, buna bir dəqiqə belə şübhə etmirdi). İndi nə üçün

onu sevməsin, onunla evlənməsin? Lakin... İndi o qədər başqa sevinclər və məşğələlər vardı ki! “Hə, bunu onlar yox yaxşı düşünmüşlər: azad qalmalıdır”.

– Yaxşı da, sonra danışarıq. Sən məni çox sevindirdin! – Sonra əlavə etdi: – Bəs sən Borisə xəyanət etməmişən?

Nataşa gülərək ucadan dedi:

– Söz danışdın da! Nə onu düşünürəm, nə də bir başqasını, heç kəsi tanımaq belə istəmirəm.

– Yox a! Bəs nə edəcəksən?

– Mən? – deyə Nataşa təkrar soruşdu və xoş bir təbəssüm üzünü işıqlandırdı. – Sən Düportu görmüsənmi?

– Yox.

– Məşhur rəqqas Düportu görməmişəm? Elə isə başa düşməzsən. Mən bax belə olmaq istəyirəm.

Nataşa rəqs edirmiş kimi əllərilə yubkasını tutdu, bir neçə addım geriye çəkildi, döndü, ayaq atdı, ayağını ayağına vurdu və barmağının lap ucunda qalxaraq bir neçə addım getdi.

– Bax, dururam? Bax! – Lakin barmaqları üzərində dura bilmədi. – Bax, mən belə olmaq istəyirəm! Heç vaxt heç kəsə ərə getməyəcəyəm, rəqqasəliyə gedəcəyəm. Ancaq sən bunu heç kəsə demə.

Rostov elə ucadan və nəşə ilə güldü ki, Denisovun öz otağında ona paxıllığı tutdu, Nataşa da özünü saxlaya bilmədi: ona qoşulub qəhqəhə ilə güldü.

Nataşa yenə təkrar etdi:

– Bu yaxşı deyilmi?

– Demək, daha Borisə ərə getmək istəmirsən?

Nataşa hirsəlndi:

– Heç kəsə ərə getmək istəmirəm. Onu görsəm, özünə də deyərəm.

– Bəs belə!

Nataşa hələ də danışdı:

– Hə, bunlar əhəmiyyətsiz şeydir. De görüm: Denisov yaxşı adamdır?

– Yaxşı adamdır.

– Di, sağ ol, geyin. Denisov qorxunc adamdır?

Nikolas soruşdu:

– Qorxunc niyə olur? Yox, Vaska gözəl oğlandır.

– Sən ona Vaska deyirsən?.. Qərribə işdir.

– O, çox yaxşı adamdır?

– Çox yaxşı adamdır.

– Yaxşı, tez çay içməyə gəl. Onu da gətir.

Nataşa gülümsəyərək ayaq barmaqları üstündə rəqqasə kimi otaqdan çıxdı, lakin o, on beş yaşında xoşbəxt bir qız kimi gülümsəyirdi. Rostov qonaq otağında da Sonyaya rast gəlib qızardı. Onunla necə rəftar edəcəyini bilmədi. Dünən ilk görüş sevinci anlarında onlar öpüşmüşdülər, lakin indi hiss edirdilər ki, belə etməmək lazımdır. Rostov hamının – anasının da, bacısının da ona təəccüblə baxdığını hiss etmişdi; onlar Nikolayın Sonya ilə necə rəftar edəcəyini gözləyirdilər. O, Sonyanın əlini öpdü və ona “siz” deyərək müraciət etdi. Lakin onların gözləri bir-birinə təsadüf edərək, bir-birinə “sən” dedi və baxışları bir-birilə zərif-zərif öpüdü. Rostovun verdiyi vədi Nataşa vasitəsilə təkrar ona xatırlatdığı üçün Sonya öz baxışları ilə ondan əfv edilməsini rica edib, onun məhəbbətinə qarşı təşəkkür etdi. Rostov da öz nəzərlərilə, azadlıq təklifi üçün Sonyaya təşəkkür etdi və bu baxışları ilə sanki: mən həmişə səni sevəcəyəm, çünki səni sevməmək olmaz, – dedi.

Vera hamının sükut etdiyi anda fürsət taparaq dedi:

– Amma çox qəribədir: bu dəfə Sonya ilə Nikolinka bir-birinə “siz” deyərək yad adamlar kimi görüşdülər.

Veranın bu sözü də başqa sözləri kimi doğru idi; lakin onun bu sözündən də hamı pərtlənmişdi; yalnız Sonya, Nikolay və Nataşa deyil, hətta oğlunun Sonyaya qarşı məhəbbətindən qorxan qoca qrafına da bir qız kimi qızardı. Sonyanın məhəbbəti oğlunu dövlətli bir qız almaqdan məhrum edə bilərdi. Denisov yeni gündə, ətirələnmiş və saçlarını yağlamış halda, döyüslərdə olduğu kimi şıq bir görkəmdə qonaq otağına gəldi. Rostov buna təəccüb etdi; Denisov xanımlar və ağalarla elə nəzakətlə rəftar edirdi ki, Rostov bunu ondan heç bir zaman gözləməzdi.

II

Nikolay Rostov ordudan Moskvaya qayıtdıqdan sonra ev adamları tərəfinjən ən yaxşı bir oğul, bir qəhrəman və sevimli Nikoluşka kimi, qohumları tərəfindən – əziz, xoş əxlaq və möhtərəm bir gənc kimi, tanışları tərəfindən də gözəl bir qusar zabiti, çevik bir rəqqasə və Moskvanın ən yaxşı nişanlılarından birisi kimi qəbul edilmişdi.

Bütün Moskva Rostovğilin tanışları idi. Bütün əmlakını girov qoyduğundan qoca qrafın bu ki kifayət qədər pulu vardı; Nikoluşka da özü

üçün yaxşı bir at, hələ Moskvada heç kəsdə olmayan ən yeni modalı dar şalvar, iti burunlu və kiçik gümüş mahmızlı çəkmə tədarük edib vaxtını xoş keçirirdi. Rostov evə qayıtdıqdan sonra, bir zaman özünü köhnə uşaqlıq həyatı ilə müqayisə etməkdən xoş bir hiss duyurdu. Ona elə gəlirdi ki, çox böyümüş və kişilənmişdir. Şəriət dərsi imtahanında kəsilərək dörd çəkməsini, faytona minmək üçün Qavriladan borc pul almasını, Sonya ilə gizli öpüşməsinə o, uşaqlıq hərəkəti kimi xatırlayırdı; indi isə bundan o, çox-çox uzaqda idi. İndi o, gümüş mentikli, Georgi nişanlı bir qusar zabiti idi, məşhur, yaşlı və hörmətli ovçularla birlikdə çapışmaq üçün öz yorğa atını yarışa hazırlayırdı. Bulvarda tanış bir xanımı vardı, axşamlar onun yanına gedirdi. Arxarovğilin ziyafətində mazurkaya dirijorluq edir, feldmarşal Kamenski ilə müharibədən danışır, ingilis klubuna gedir və Denisovun tanış etdiyi qırx yaşlı bir polkovniklə “sən” deyərək söhbət edirdi.

Padşaha məhəbbəti Moskvada bir qədər zəifləmişdi, çünki bu müddətdə onu görməmişdi. Lakin çox vaxt padşahdan və ona qarşı olan məhəbbətindən danışarkən hiss etdirirdi ki, o, hələ duyduğunun hamısını söyləmir, onun padşaha qarşı hissində elə cəhətlər vardır ki, onu hamı anlaya bilməz. O zamanlar Moskvada imperator Aleksandr Pavloviçə “insan qiyafəli mələk” adı verilmişdi, Rostov da imperatora olan bu hörmətə bütün qəlbilə şərkiydi.

Moskvada qaldığı bu qısa müddətdə o, Sonyaya yaxınlaşmadı, əksinə, ondan uzaqlaşdı. Sonya çox gözəldi, sevimli idi və ehtimal ki, onu ehtirasla sevirdi, lakin Nikolay gəncliyin elə bir çağında idi ki, bu zaman insan görəcəyi işlərin çoxluğundan sevgi ilə məşğul olmağa vaxt qalmadığını zənn edir və bir çox başqa işlərə lazım olan azadlığını hifz etmək üçün əl-qolunu bağlamaqdan qorxur. Bu dəfə Moskvaya gəlişində Sonyanı düşünərək o, öz-özünə belə deyirdi: “Eh! Belələri hələ çox olacaq və haralarda isə hələ tanımadığım bir çoxları var. Hələ vaxt çoxdur, istədiyim zaman sevgi ilə məşğul olaram, indi isə buna vaxt yoxdur”. Bir də qadın cəmiyyətində o, öz kişiliyinə əksiklik gətirən bir şey gördü. O, ziyafətlərə və qadın cəmiyyətinə gedərək, istəməyərək gəldiyini qəsdən hiss etdirirdi. Cıdırı çıxmaq, ingilis klubuna getmək, Denisovla keflənmək, oraya getmək isə başqa iş idi: bu işlər dəliqanlı bir qusara yaraşan işlərdi.

Martın əvvəllərində qoca qraf İlya Andreyeviç Rostov knyaz Baqrationsun şərəfinə ingilis klubunda nahar verməklə məşğul oldu.

Qraf öynində xalat salonda gəzir, knyaz Baqrationun naharı üçün hazırlanacaq qulancar, tər xiyar, çiyələk, dana öti və balıq haqqında klubun təsərrüfat müdirinə və ingilis klubunun baş aşpazı məşhur Feoktistə əmrlər verirdi. Klub təsis edildiyi gündən qraf onun üzvü və başçısı idi. Gen-bolcasına və səxavətlə ziyafət vermək, xüsusilə, lazım gəldiyi zaman ziyafət üçün öz cibindən pul xərcləmək işində qraf nadir bir adam idi, buna görə də knyaz Baqrationun şərafinə veriləcək ziyafətin təşkili ona tapşırılmışdı. Klubun aşpazı və təsərrüfat müdiri sevinclə qrafın əmrlərini dinləyirdi, çünki bir neçə minə tamam olacaq bu nahardan yalnız onun sayəsində bolca pul mənimşəyə bilərdilər.

– Yadından çıxmasın, pipikləri, pipikləri buza qoy, bildinmi?

Aşpaz soruşdu:

– Demək üç cürə soyuq yemək olacaq?

Qraf düşündü:

– Az olmaz, üç... mayonez – bu bir, – deyər qraf barmağını yumdu. Təsərrüfat müdiri dedi:

– Buyurursunuz ki, çökə balıqlarının irisini ala?

– Nə etməli, aşağı verməsələr də al. Ah, lap yadımdan çıxmışdı.

Axı süfrəyə bir şey də lazımdır. Az qala unutmuşdum, – deyər başını tutdu. – Bəs çiçəyi kim gətirəcək? Mitinka! Ay Mitinka! – Səsə gələn işlər müdirinə döndü: – Tez şəhər kənarına çap, Mitinka, tez şəhər kənarına çap, bağban Maksimkaya de ki, bu saat biyar düzəltsin. De ki, bütün oranjereyanı keçəyə bürüyüb buraya gətirsin. Cüməyə qədər burada iki yüz dıbçək hazır olsun.

Qraf daha bir çox əmrlər verdikdən sonra istirahət etmək üçün qrafınuşkanın yanına getdi, lakin yenə lazımlı bir şey xatırlayıb geri qayıtdı, aşpazı və təsərrüfat müdirini çağırırdı, yenə də əmrlər verməyə başladı. Qapı arxasından yüngül kişi addımları, məhmiz səsləri eşidildi və gözəl, qırmızıyanaq, bıqları qaralan gənc qraf içəri girdi; onun sakit Moskva həyatında istirahət etdiyi və nazlanmış olduğu görünürdü.

Qoca qraf oğlundan utanırmış kimi gülümsəyərək:

– Ah, oğlum! Lap başım gicəlik, – dedi. – Heç olmasa, sən mənə kömək edəydin! Müğənni tapmaq lazımdır. Musiqiçilər var, qaraçıları da çağırmaq? Sizin hərbiçilər bunu çox sevirlər.

Oğlu gülümsəyərək:

– Vallah, atacan, mənə elə gəlir ki, knyaz Baqration Şenqraben vuruşuna hazırlaşarkən sizin indi çalışdığınızdan daha az çalışmışdı, – dedi.

Qoca qraf özünü hiddətlənmiş kimi göstərdi.

– Bir gör nə danışırsan!

Qraf ağıllı və hörmətkar bir üzlə ata və oğlu seyr edən aşpaza müraciət etdi:

– Ay Feoktist, bu cavanları görürsənmi? Qocalara gütlürlər.

– Əlbəttə, zati-aliləri, onlar ancaq yaxşı yemək istəyirlər, ancaq bunu hazırlamağa və süfrə düzəltməyə heç yaxın da durmurlar.

– Hə, hə, – deyər qraf çığırdı və sevinərək oğlunun hər iki əlinə tutdu: – Lap yaxşıca əlimə düşmüşən! Bu saat iki atlı kirşəni götür, get Bezuxovun yanına, de ki, qraf İlya Andreyeviç göndərib, sizdən çiyələk və təzə ananas istəyir. Başqa heç bir yerdən tapa bilməzsən. Özü olmasa, gir knyaz qızlarına de, oradan da, bura bax, sür Razqulyaya, arabaçı İpatka tanıyır, orada qaraçı İlyuşkanı tap, qraf Orlovgildə oynayan qaraçını, yadımdadır, ağ kazak arxalığı geymişdi, onu çək gətir yanıma.

Nikolay gülərək:

– Onu qaraçı qadınlarla birlikdəmi buraya gətirirəm?

– Yox, yox!..

Bu halda Anna Mixaylovna səssizcə otağa girdi; onun işgüzar, qayğılı, eyni zamanda, həmişə olduğu kimi, xristiancasına həlim bir görünüşü vardı. Qrafınə hər gün onu xalatda görsə də, qraf yenə də ondan utanır və xalatda görüldüyü üçün Anna Mixaylovnadan üzr istəyirdi.

Anna Mixaylovna məsumca gözlərini yumaraq:

– Eyb etməz, qraf, əzizim, – dedi. – Bezuxovun da yanına mən gedərəm. Cavan Bezuxov gəlmişdir, indi onun oranjereyasından hər şey tədərük edə bilərik. Mən onsuz da onu görməliyəm. O, Borisdən mənə məktub göndərmişdir. Şükür Allaha ki, indi Borya qərargahdadır.

Anna Mixaylovna vəzifənin bir hissəsini öz üzərinə götürdüğü üçün qraf sevindi və onun üçün kiçik karetinin qoşulmasını əmr etdi.

– Siz Bezuxova deyin ki, gəlsin. Mən onu siyahıya daxil edərəm. O, arvadı iləmi gələcək? – deyər qraf soruşdu.

Anna Mixaylovna gözlərini süzdü və onun üzündə dərin bir kədərlə görünürdü:

– Ah, əzizim, o, çox bədbəxtdir. Eşitdiklərimiz doğrudursa bu lap dəhşətdir. Onun səadətinə sevinərkən belə bir iş heç aqlımıza gələrdimi! Gənc Bezuxov yüksək, ilahi bir qəlbə malikdir! Bəli, onun halına qəlbən acıyıram, əlimdən gəldiyi qədər ona təsəlli verməyə çalışacağam.

– Axı, nə olmuşdur? – deyər böyük və kiçik Rostov soruşdu.

Anna Mixaylovna dərindən bir ah çəkdi.

O, sirli bir pıçıltı ilə:

– Deyirlər ki, Marya İvanovnanın oğlu Doloxov Eleni lap biabır etmişdir. Pyer onu Peterburqda öz evinə gətirdi, adam içinə çıxartdı, o isə gör nə etdi.. Elen bura gəlmiş, o dəcəl də ardınca düşmüşdür.

– Anna Mixaylovna bu sözləri deyərkən, Pyerə qarşı hüsn-rəğbətini ifadə etmək arzusu ilə, narazı bir tələffüzlə və yüngül bir təbəssümlə dəcəl adı verdiyi Doloxova qarşı hüsn-rəğbətini izhar etdi: – Deyirlər ki, Pyeri dərd əldən salmışdır.

– Hər halda ona deyir ki, kluba gəlsin, dərdi dağılar. Böyük ziyafət olacaq.

Ertəsi gün, mart ayının 3-də gündüz saat ikidə ingilis klubunun 250 nəfər üzvü və 50 nəfər qonaq əziz qonaq və Avstriya səfərinin qəhrəmanı knyaz Baqratonu nahara gözləyirdi. Austerlits döyüşü haqqında ilk xəbərləri alarkən Moskva heyrət içində qaldı. O zaman ruslar qalibiyyətə o qədər alışmışdılar ki, məğlubiyyət xəbərini eşidəndə bəziləri bu xəbərə heç inanmamışdı, bəziləri də bu qərribə hadisəni fəvqəladə səbəblərlə izah etməyə çalışırdı. Ən məşhur və nüfuzlu adamların toplandığı ingilis klubunda, dekabr ayında bu xəbər alındıqda müharibədən və son döyüşdən heç bir şey danışmadılar, sanki hamı bu barədə susmağa söz vermişdi. Söhbətlərə istiqamət verən adamlar, məsələn, qraf Rastopçin, knyaz Yuri Vladimiroviç Dolqoruki, Valuyev, qraf Markov, knyaz Vyazemski kluba gəlmiş, öz evlərində yığışib oturdular. Bu surətdə özgənin sözü ilə danışan moskvalılar (İlya Andreyiç Rostov da bu cümlədənə) qısa bir zaman üçün müharibə haqqında müəyyən mühakimədən və rəhbərdən məhrum qaldılar. Moskvalılar işin yaxşı olmadığını, bu bəd xəbərləri müzakirə etməyin çətin olduğunu, buna görə və susmağın yaxşı olduğunu hiss edirdilər. Lakin bir az sonra, hakimlər müşavirə otağından çıxdığı kimi, kluba rəy verən nüfuzlu adamlar gəlməyə başladı və hər şey aydın danışıldı.

Rusların məğlub edilməsi kimi heç eşidilməyən, mümkün olmayan bir hadisəyə səbəblər tapıldı, hər şey aydınlaşdı və Moskvanın

hər yerində eyni sözü danışmağa başladılar. Bu səbəblər də qoşunun ərzaqla pis təchiz edilməsindən, avstriyalıların, polyak Prşebı-şevskinin və fransız Lanjeronun xəyanətindən, Kutuzovun bacarıqsızlığından, pis və əhəmiyyətsiz adamlara inanan padşahın gəncliyindən və təcrübəsizliyindən (bunu yavaşca danışdırdılar) ibarətdi. Lakin hamı deyirdi ki, rus qoşunları fəvqəladə bir qüvvəyə malikdir və ağıla sığmayan igidliklər göstərmişlər. Əsgərlər, zabitlər, general qəhrəmandır. Lakin qəhrəmanların qəhrəmanı knyaz Baqraton idi; o, Şenqrabendəki döyüşü və Austerlitsdəki geriləməsi ilə şöhrət qazanmışdı; Austerlitsdə geri çəkilərkən təkə o, öz dəstəsinə intizamla aparmış və bütün günü özündən iki qat qüvvətli olan düşmənin hücumlarını dəf etmişdi. Baqratonun Moskvada qəhrəman seçilməsinə, onun Moskvada adamı olmaması, qərrib olması da yardım etmişdi. Onun simasında hələ İtaliya səfəri xatirələri ilə və Suvorovun adı ilə əlaqədar olan mübariz, sadə, adamsız və intriqasız bir rus döyüşçüsünə ehtiram edilirdi. Bundan başqa ona edilən bu hörmət və ehtiramda Kutuzova qarşı olan narazılıq və pis münasibət hər şeydən aydın görünürdü.

Zarafatçı Şinşin Volterin sözlərini yamsılayaraq dedi:

– Baqraton olmasaydı, *il faudrait l'inventer*¹. – Kutuzovdan kimsə danışmırdı. Bəziləri pıçıldayaraq onu saray yelbeyini və qoca şəhərvərest adlandıraraq söyürdü.

Moskvanın hər tərəfində, indi məğlubiyyətimizin təsəllisini keçmiş qalibiyyətləri xatırlamaqda tapan knyaz Dolqorukovun: “vuruşavuruşa öyrənərsən” sözləri təkrar edilirdi. Rastopçinin də bu sözləri ağızlarda söylənirdi: Fransız əsgərlərini tənənəli sözlərlə döyüşə qızıdırmaq, alman əsgərləri ilə məntiqlə danışmaq, qaçmağın irəli getməkdən daha təhlükəli olduğunu onlara inandırmaq, rus əsgərlərini isə ancaq saxlamaq və “yavaş!” – deyər rica etmək lazımdır. Əsgərlərimizin və zabitlərimizin Austerlitsdə göstərdiyi mərdlikdən hər tərəfdə yeni-yeni hekayələr eşidilirdi. Filankəs bayrağı xilas etdi, filankəs beş fransız öldürdü, filankəs təkbaşına beş top doldurdu. Berqi tanımayanlar onun haqqında danışır, deyirdilər ki, o, sağ qolu yaralandıqda qılıncı sol əlinə alıb irəli hücum etmişdir. Bolkonski haqqında heç bir şey danışmırdılar, yalnız onu yaxından tanıyanlar hamilə arvadını və atasını qoyub belə tez ölməsinə təəssüf edirdilər.

¹ Onu icad etmək lazım gələcəkdə.

Mart ayının 3-də İngilis klubunun bütün otaqları danışığ səsleri ilə dolmuşdu; mundirli, fraklı, pudralı və kaftanlı adamlar, klubun qonaqları və üzvləri beçə verən yaz arıları kimi o tərəf-bu tərəfə cumur, oturur, durur, bir yerə toplaşır və dağılışırdılar. Müəyyən forma geymiş pudralı, corablı, çəkməli xidmətçilər hər qapının ağzında durub öz xidmətlərini göstərmək üçün qonaqların və klub üzvlərinin hər bir hərəkətinə diqqət edirdilər. Gələnlərin çoxu təkəbbür ifadə edən geniş üzlü, yağun barmaqlı, qəti hərəkətli, möhkəm səsli qoca və hörmətli adamlardı. Bu qonaqlar və klub üzvləri vərmiş etdikləri müəyyən yerlərdə oturur və vərmiş etdikləri müəyyən dərəcələrdə toplaşırdılar. Kluba gələnlərin azı təsadüfi qonaqlardan ibarət idi, bunların da əksəriyyəti gənclər idi, – Denisov, Rostov və yenə də Semyonov alayı zabiti olan Doloxov da bunların içində idi. Gənclərin, xüsusilə hərbi gənclərin üzündə qocalara qarşı həm nifrət, həm də ehtiram ifadəsi vardı, bu ifadə sanki qoca nəslə belə deyirdi: “Sizə hörmət və ehtiram etməyə hazırıq, lakin unutmayın ki, hər necə olsa, gələcək bizimdir”.

Klubun köhnə üzvü olan Nesvitski də burada idi. Arvadının əmrilə saçlarını uzatmış, gözlüyünü çıxarmış və moda ilə geyinmiş Pyer kədərli və hüznü bir halda salonları gəzirdi. Hər yerdə olduğu kimi, burada da onu, zənginliyi qarşısında pərəstis edən adamlar əhatə etmişdi, o da hakimlik vərdişi ilə onlarla laübalı bir nifrətlə rəftar edirdi.

Yaşına görə o, gənclərlə olmalı idi, lakin zənginliyinə və əlaqələrinə görə isə o, qoca, hörmətli qonaqlara məxsus dərəcələrin üzvü idi, odur ki, bir dərəcədən o birisinə keçirdi. Ən hörmətli qocalar dərəcələrin mərkəzini təşkil edirdilər. Bu məşhur adamlar dinləmək üçün onları tanımayanlar belə ehtiramla buraya toplaşırdılar. Ən böyük dərəcələr qraf Rastopçinin, Valuyevin və Narişkinin ətrafında toplanırdı. Rastopçin rusların qaçan avstriyalılar tərəfindən basılıb əzilməsindən və fərarilərin arasından özlərinə süngü ilə yol açmaları olduqlarından danışdı.

Valuyev etimadla danışdı ki, İvanov Peterburqdan moskvalıların Austerlits haqqındakı pəyini öyrənmək üçün göndərilmişdir.

Üçüncü dərəcədə Narişkin Avstriya hərbi şurasının iclasından, həmin iclasda Avstriya generalının axmaq fikirlərinə qarşı Suvoro-

vun xoruz kimi banladığından danışdı. Orada dayanan Şinşin: “Deyəsən, Kutuzov Suvorovdan heç olmazsa, xoruz kimi banlamaq sənətini də öyrənə bilməmişdir”, – deyər zarafat etmək istədi, lakin qocalar ciddi nəzərlə ona baxıb hiss etdirdilər ki, burada bu gün Kutuzov haqqında elə danışmaq yaxşı deyil.

Qraf İlya Andreyiç Rostov həyəcanlı və tələsik bir halda yumşaq çəkmələri ilə yemək salonundan qonaq salonuna keçir, bütün tanıdığı mühüm və qeyri-mühüm şəxslərlə tələsik və eyni tərzdə görüşür, bəzən gözləri ilə boylu-buxunlu qoçaq oğlunu axtarır, baxışlarını onun üzərində saxlayır, ona göz vururdu. Gənc Rostov Doloxovla pəncərə qabağında durmuşdu; o, Doloxovla yaxınlarda tanış olmuşdu və bu tanışlığa çox qiymət verirdi. Qoca qraf onlara yanaşdı və Doloxovun əlini sıxdı.

– Buyurun, bizə gəlin. Sən mənim qoçaq oğlumla tanışsan... Bir yerdə qəhrəmanlıq göstərmişsiniz... Hə! Vasili İqnatıç... xoş gördük, a qoca, – deyər oradan keçən bir qocaya müraciət etdi, lakin sözünü bitirməmiş hamı yerindən oynadı və qorxmuş halda yüyür-yüyürə gələn xidmətçi dedi: “Təşrif buyururlar!”

Zənglər çalındı, ağsaqqallar irəliyə cumdu, kürəklə qaldırılıb səpələnmiş çovdar kimi ayrı-ayrı otaqlara dağılmış qonaqlar bir yerə toplaşdılar və böyük qonaq salonunda, qapıların qabağında dayandılar.

Baqration qapı ağzında göründü. O, şlyapasız və qılıncsızdı; onları, klub adətinə görə, qapının yanında qoymuşdu. O, Rostovun Austerlits döyüşü ərəfəsində gördüyü kimi, başına quzu dərisindən kartuz qoymamışdı, çiyindən qamçı keçirməmişdi. Əyninə təzə dar bir mundir, döşünün sol tərəfində rus və əcnəbi ordenləri və Georgi ulduzu vardı. Görünür, o, indicə nahardan əvvəl saçlarını və saqqalını qırxdırmışdı, bu onun simasını özü üçün faydasız bir şəkildə dəyişdirmişdi. Üzündə sadələşməsinə bir ifadə vardı, bu hal simasındakı qəti və mərdanə çizgilərlə birlikdə onun üzünə bir qədər də güllünc ifadə verirdi. Onunla bərabər gələn Beklešov və Fyodor Petroviç Uvarov Baqrationun baş qonaq kimi qabaqça içəri keçməsi üçün qapı ağzında dayandılar. Baqration onların bu iltifatından istifadə etmək istəmədi. Qapı ağzında bir qədər dayanmalı oldular, nəhayət, Baqration qabağa keçdi. O, əllərini necə tutacağını bilməyərək, utancaq və narahat bir halda qəbul otağının parketi üzərində yeriyirdi. Şenqrabendə, Kursk alayı qabağında olduğu kimi, şumlanmış yerdə üstünə güllə yağa-yağa yerimək ona daha asan görünürdü.

Ağsaqqallar onu birinci qapının ağzında qarşıladılar. Belə əziz qonağı görüb sevindikləri haqqında bir neçə söz dedilər və cavab gözləmədən onu araya alıb qonaq otağına apardılar. Qonaq otağının qapısı ağzında o qədər adam toplaşmışdı ki, içəriyə keçmək mümkün deyildi; klub üzvləri və qonaqlar qapı ağzında bir-birini sıxır, bir-birinin çiyini üstündən, az tapılan vəhşi bir heyvana baxan kimi Baqrationa baxmaq istəyirdilər. Qraf İlya Andreyiç gülə-gülə: “Yol ver, mon cher, yol ver, yol ver”, deyə-deyə camaatı yararaq qonaqları qonaq otağına apardı və orta divanda oturtdu. Klubun hörmətli üzvləri təzə gələn qonaqları araya aldılar. Qraf İlya Andreyiç yenə də camaatı yara-yara qonaq otağından çıxdı və bir dəqiqə sonra başqa bir ağsaqqal ilə bərabər əlində böyük bir gümüş nimçə gəldi və nimçəni knyaz Baqrationa təqdim etdi; nimçənin içində qəhrəmanın şərəfinə yazılmış və çap edilmiş şerlər vardı. Baqration nimçəni görərək diksindi və kömək axtarılmış kimi ətrafına baxdı. Lakin hamının gözlərində onun təslim olmasını tələb edən baxışlara rast gəldi. Baqration özünü onların ixtiyarında hiss edərək, qəti bir hərəkətlə iki əlli nimçəni tutdu, acıqlı, məzəmmət edici bir nəzərlə nimçəni təqdim edən qrafa baxdı. Kim isə nəzakətlə nimçəni Baqrationun əlindən alıb onun diqqətini oradakı şeirələrə cəlb etdi (yoxsa o, nimçəni sanki axşama qədər eyni vəziyyətdə əlində saxlamaq və eləcə də süfrə başına getmək niyyətində idi). Baqration sanki: “Oxuyaram da” deyərək yorğun gözlərini kağıza dikdi, şeirri diqqətlə oxumağa başladı. Sonra şair özü şeirləri götürüb oxudu. Knyaz Baqration başını əyib qulaq asdı.

“Aleksandr əsrinə sən qazandı şərəf-şan,
Bizim Titi hər zaman taxtında et bərqərar;
Sən həm qorxunc sərkərdə, həm rəhmətli bir insan,
Həm vətəndə Rifey ol, həm döyüşlərdə Sezar,
Hətta xoşbəxt Napoleon
Sınayınca, görünəcə ki, kimdir Baqration,
Rusiyalı Alkidləri sanma acıqlandırar...”

Lakin o, hələ şeirləri oxuyub qurtarmamışdı ki, xidmətçi yoğun səslə dedi: “Yemək hazırdır!” Qapı açıldı, yemək otağından “Qalibiyət səsi, gurla; sevin, sevin, igid Ross” havası eşidildi, Qraf İlya Andreyiç hələ şeir oxumaqda davam edən şairə acıqlı-acıqlı baxıb, Baqrationun qabağında baş əydi. Hamı naharın şerirdən daha mühüm

olduğunu hiss edərək ayağa qalxdı, yenə də Baqration hamının qabağınca masaya tərəf getdi. Hər iki Aleksandrın – Beklešovun və Narişkinin arasında (padşahın adına nisbəti olduğu üçün bunun əhəmiyyəti vardı) birinci yerdə Baqrationu oturdular. 300 adam yemək otağında öz rütbəsinə və hörmətinə görə yer tutdu. Daha böyük rütbəyə malik olanlar şərəfinə qonaqlıq verilən adama yaxın oturdular; bu da su çuxur yerlərə daha çox axdığı kimi təbii bir şeydir.

Nahara başlamaq üzrə ikən qraf İlya Andreyiç öz oğlunu knyaza təqdim etdi. Baqration onu tanıdıqda bir neçə kəlmə dolaşmış söz dedi, bu sözlər də onun bu gün söylədiyi başqa sözlər kimi idi. Baqration onun oğlu ilə danışdığı zaman qraf İlya Andreyiç qürur və sevincə hamını nəzərdən keçirirdi.

Nikolay Rostov Denisovla və yeni tanış olduğu Doloxovla birlikdə masanın ortasına yaxın bir yerdə oturdu. Onlarla üzbəüz Pyer və knyaz Nesvitski yanaşı oturmuşdu. Qraf İlya Andreyiç başqa ağsaqqallarla birlikdə Baqrationla üzbəüz oturub öz simasında Moskva qonaqpərvərliyini təcəssüm etdirərək knyaza yeməklər təqdim edirdi.

Qrafın zəhməti hədəfə getmədi. Onun pəhrizkarənə və təvazökar naharı çox gözəl idi, bununla belə o, yenə də naharın axırına qədər tamamilə sakit ola bilmədi. O gah bufetçiyə göz vurur, gah xidmətçilərə pıçılıq ilə əmr verir və hər bir xörəyin gətirilməsini həyəcanla gözləyirdi. Hər şey gözəl idi. İkinci cürə xörək verildikən (bu zaman böyük bir çökə balığı da gətirildi, qraf İlya Andreyiç bunu gördükdə sevincindən və utancaqlığından qızardı da) xidmətçilər şüşələrin ağzını açmağa və şampan şərabını qədəhlərə tökməyə başladılar. Balıq ortalığa gəldikdən sonra qraf İlya Andreyiç o biri ağsaqqallara baxdı və: “Çox tost deyiləcək, başlamaq lazımdır!”, – deyə pıçıldayıb qədəhi əlinə alaraq ayağa qalxdı. Hamı susaraq onun nə deyəcəyini gözlədi.

– Padşah imperatorun sağlığına! – deyə qışqırdı və eyni zamanda onun şəfqətli gözləri sevincdən və həyəcədən yaşardı. Həmin dəqiqə: “Qalibiyət səsi, gurla” havası çalındı, hamı yerindən qalxıb “ura!” – deyə bağırdı. Baqration da Şenqraben çölündə bağıracağı səsle “ura!” – deyə bağırdı. Bütün 300 kişinin səsi içərisində gənc Rostovun həyəcanlı səsi eşidildi. O az qala ağlayacaqdı. O da: “Padşah imperatorun sağlığına, ura!” – deyə bağırdı, öz qədəhini birdən başına çəkiyə yerə vurdu. Bir çoxları da onun kimi elədi. Çığırta və bağırta xeyli davam etdi. Səslər sakitləşdikdən sonra xidmətçilər qırıq qablara

yığışdırdılar. Hamı öz çığırtısına gülümsəyərək oturmağa və bir-biri ilə danışmağa başladı. Qraf İlya Andreyiç yenə qalxdı və boşqabının yanındakı yazılı kağıza baxıb, son vuruşmanın qəhrəmanı olan knyaz Pyotr İvanoviç Baqrationun sağlığına tost dedi. Yenə qrafın göy gözləri yaşardı, “ura!” – deyə yenə 300 qonağın bağırtısı və musiqi əvəzinə Pavel İvanoviç Kutuzovun mədhiyyəsini oxuyan müğənnilərin səsi eşidildi:

Rusun yıxmadığı bir əngəlmə var!
Zəfərin rəhnidir hünər, cəsərət.
Nə qədər bizdə var Baqrationlar,
Yağılar qarşıda diz çökər əlbət və s.

Müğənnilər qurtaran kimi daha yeni-yeni tostar deyildi; bu tostar deyildikcə qraf İlya Andreyiç daha çox həyəcanlanır, daha çox qab-qacaq qırılır və daha çox bağırdılar. Beklešovun, Narişkinin, Uvarovun, Dolqorukovun, Apraksinin, Valuyevin sağlığına, ağsaqqalların sağlığına, idarə müdirinin sağlığına, klubun bütün üzvlərinin sağlığına və nəhayət, ayrıca olaraq bu naharı təşkil edən qraf İlya Andreyiçin sağlığına içildi. Qraf üçün tost deyilərkən o, cibindən dəsmalını çıxarıb üzünü örtüdü və əməlli-başlı ağladı.

IV

Pyer Doloxov və Nikolay Rostovla üzbəüz oturmuşdu. O, həmişəki kimi çox və iştahla yeyir, çox da içirdi. Lakin Pyeri tanıyanlar göürdü ki, bu gün onda böyük bir dəyişiklik əmələ gəlmişdir. O, nahar yeyilərkən susur, gözlərini qıyaraq və üzünü qırırdıraraq ətrafına baxır, yaxud gözlərini bir nöqtəyə dikərək dalğın halda barmağı ilə burmunun üst tərəfini ovurdu. Üzü qəmgin və qaşqabaqlı idi. O sanki ətrafında baş verən şeylərdən heç birini görmürdü, eşitmirdi, sanki ağır və həlledilməz bir şeyi düşünürdü.

Ona əzab verən bu həlledilməz məsələ Moskvada knyajnanın, Doloxovla onun arvadının yaxınlıq etməsi haqqında söylədiyi üstüörtülü sözlər və bu gün səhər aldığı imzasız məktub idi. Bu məktubda bütün imzasız məktublara xas olan alçaqcasına bir zarafatla xəbər verilir ki, Pyer öz gözlüyü ilə çox pis görür və arvadı ilə Doloxovun yaxınlıq etməsi məsələsi yalnız ona aşkar deyil. Pyer qəti olaraq nə knyajnanın sözlərinə, nə də məktuba inanırdı. Bununla belə

qarşısında oturan Doloxova baxmaq indi ona çox qorxunc görünürdü. Hər dəfə onun gözləri Doloxovun gözəl, həyasız gözlərinə sataşdıqda, o, öz qəlbində qorxunc və eybəcər bir şeyin qalxdığını hiss edir və tez üzünü yana çevirirdi. Pyer qeyri-ixtiyarı olaraq arvadının bütün keçmişini və onun Doloxova münasibətini xatırladıqda aydın göürdü ki, əgər məsələ onun arvadına aid olmasaydı, məktubda yazılanlar doğru ola bilərdi və ya heç olmasa, doğru kimi görünə bilərdi. Pyer yenə qeyri-ixtiyarı olaraq, döyüslərdən sonra hər şeyi geri alan Doloxovun Peterburqa qayıtdığını və onun yanına gəldiyini xatırladı. Doloxov Pyerlə olan eys-ışrət dostluğundan istifadə edərək düz onun evinə gəlmişdi. Pyer də ona öz evində yer və borc pul vermişdi. Pyer Elenin gülümsəyərək Doloxovun onların evlərində qalmasından narazılıq etməsini və Doloxovun həyasızcasına onun arvadının gözəlliklərini ona tərif etməsini və ondan sonra ta Moskvaya gələn günə qədər bir dəqiqə belə olsun onlardan ayrılmadığını xatırladı.

Pyer: “Bəli, o, çox gözəldir, – deyə düşündü, – mən onu tanıyıram. Məni biabır eləmək, məni ələ salmaq ona çox ləzzət verə bilər, çünki mən onun üçün çox çalışmışam, ona əl tutmuşam, kömək etmişəm. Əgər bu doğru olsaydı, mən bilərəm, onun yalanına onun nəzərində bu nə qədər mənə verə bilərdi. Bəli, əgər bu doğru olsaydı; lakin mən buna inanmıram, inanmağa haqqım yoxdur və inana bilmərəm”. O, Doloxovun sərt və amansız olarkən üzünün aldığı ifadəni, məhəllə polis müdirini ayı ilə bir yerə bağlayıb suya saldığını, səbəbsiz olaraq bir adamı duələ çağırdığını, yaxud faytonçunun atını tapança ilə vurub öldürdüyünü xatırladı. Doloxov ona baxarkən üzündə çox zaman bu ifadəni oxumaq olardı. “Bəli, o, bretyordur¹, – deyə Pyer düşünürdü, – onun üçün adam öldürmək heç bir şeydir. Ona elə gəlir ki, hamı ondan qorxur, yəqin bundan da onun xoşu gəlir. O yəqin elə güman edir ki, mən də ondan qorxuram. Doğrudan da, mən ondan qorxuram”. Pyer bunu düşünərkən ürəyində yenə qorxunc və eybəcər bir şeyin qalxdığını hiss etdi. Doloxov, Denisov və Rostov indi Pyerlə üzbəüz oturmuşdu; onlar çox şad görünürdülər. Rostov şad bir halda öz iki dostu ilə söhbət edirdi, dostlarından birisi igid, biri qusar, o birisi isə məşhur bir bretyor və dələduzun biri idi. Rostov hərdən istehza ilə, bugünkü naharda dalğın və fikirli olması

¹ Duələ çıxmağa bəhanə axtaran adam

ilə və öz yekə vücudu ilə hamını heyrətə salan Pyerə baxırdı. Rostov Pyerə yaxşı nəzərlə baxmırdı; çünki əvvəllən, Pyer qusar Rostovun gözlərinə dövlətli bir adam, gözəl bir arvadın əri, ümumiyyətlə, bir qadın kimi görünürdü; ikincisi də, Pyer dalğın və düşüncəli olduğu üçün Rostovu tanımamış, onun salamına cavab verməmişdi. Padşahın sağlığına içildikdə Pyer o qədər düşüncəyə dalmışdı ki, nə ayağa dürdü və nə də qədəhi əlinə aldı.

Rostov həyəcan və qəzəblə ona baxaraq çığırdı:

– Sizə nə olub? Eşitmirsiniz nə deyirlər? Padşahın sağlığına içirlər!

Pyer köksünü ötürərək itaətlə yerindən qalxdı, öz qədəhindəki şərabı içdi və hamının oturmasını gözlədikdən sonra öz mülayim təbəssümü ilə Rostova dedi:

– Mən sizi tanıya bilmədim. Lakin Rostovun başı qarışıq idi: O “ura!” – çığırdı.

Doloxov Rostova dedi:

– Bəs niyə sən təzədən tanışlığı davam etdirmirsən?

Rostov:

– Qoysana getsin, axmağın biridir, – dedi.

Denisov əlavə etdi:

– Gözəl qadınların ərinə əzizləyib oxşamaq lazımdır.

Pyer onların söylədiyini eşitməyə də, öz barəsində danışdıqlarını hiss edirdi. Qızartı üzünü yana çevirdi. Doloxov əlində qədəh, ciddi bir ifadə ilə, lakin ağzının kənarları ilə gülümsəyərək Pyerə müraciət etdi:

– Hə, indi də gözəl qadınların sağlığına içək! Petruşa, gözəl qadınların və onların oynaşlarının sağlığına!

Pyer gözlərini aşağı dikərək, Doloxova baxmadan və ona cavab vermədən öz qədəhindəki şərabı içdi. Kutuzovun kantatasını paylaşan xidməçi, möhtərəm qonaq olan Pyerin qabağına bir vərəq qoydu. Pyer kağızı götürmək istəyirdi ki, Doloxov əyilib kağızı onun əlindən qapdı və oxumağa başladı. Pyer Doloxova baxdı, yenə gözlərinin aşağı dikdi. Bütün nahar zamanı onun ovqatını təlx edən qorxunc və eybəcər şey yenə onun qəlbində qalxıb ona hakim oldu. O, bütün dolğun bədəni ilə masanın üstündən Doloxova tərəf əyildi və:

– Ver bura! – deyərək bağırırdı.

Bu bağırmanı eşidən və onun kimə aid olduğunu bilən Nesvitski və sağ tərəfində oturan adam diksinmiş halda tez Bezuxova döndülər və pıçıldayaraq dedilər:

– Bəsdir, bəsdir, sizə nə olub?

Doloxov Pyerə aydın, şad və amansız gözləri ilə baxıb gülümsədi, bu gülüşü ilə də sanki deyirdi: “Bax, mən buna varam”.

– Vermirəm, – deyərək onun aydın səsi eşidildi.

Rəngi ağarmış, dodağı əsən Pyer vərəqi onun əlindən dartıb aldı.

– Siz... siz... alçaqsınız! Mən sizi duələ çağırıram, – deyərək stulu kənara çəkib ayağa durdu.

Pyer bu işi gördüyü və bu sözləri söylədiyi anda hiss etdi ki, son günlərdə ona əzab verən arvadının müqəssirliyi məsələsi artıq şübhəsiz və həmişəlik olaraq qəti həll edildi. O artıq arvadına nifrət edir və həmişəlik olaraq öz könlündə onunla əlaqəni kəsir. Rostov Denisovdan bu işə qarışmamasını xahiş etdi, lakin Rostov Doloxovun sekundantı olmağa razılıq verdi və nahardan sonra Bezuxovun sekundantı Nesvitski ilə duelin şərtləri barəsində danışırdı. Pyer evə getdi, Rostov isə Doloxov və Denisovla bərabər gecədən xeyli keçənə qədər klubda oturub qaraçılara və müğənnilərə qulaq asdı.

Doloxov klubun eyvanında Rostovdan ayrılarkən dedi:

– Demək, sabah Sokolnikdə görüşürük.

Rostov ondan soruşdu:

– Sən çox sakitсэн?

Doloxov dayandı.

– Bilirsən, nə var, mən sənə ikicə kəlmə ilə duelin sirrini açıb deyim. Əgər sən duələ gedəndə vəsiyyətnamə və ata-anana yanlıq məktub yazmaq istəyirsənsə və elə düşünürsənsə ki, səni öldürə bilirlər, onda sən axmaqsan və yəqin ki, məhv olacaqsan. Sən duələ çıxdığın adamı mümkün qədər tez və dürüst vurub öldürmək niyyətilə, möhkəm niyyətlə get, o zaman işin yaxşı gedər. Bizim Kostromada bir nəfər ayı saxlayan vardı. O deyirdi ki, ayıdan qorxmamaq olmaz, ancaq onu görəni kimi qorxu yox olur, adam onun getməsinə istəmir! Mən də eləyəm. *A demain mon cher!*¹

Ertəsi gün, səhər saat 8-də Pyer Nesvitski ilə Sokolniki meşəsinə gəlib Doloxovu, Denisovu və Rostovu orada gördü. Pyer onu gözləyən işlə heç də əlaqəsi olmayan və başqa şeylər düşüncəni bir adama oxşayırdı. Onun qəmgün üzü saralmışdı. Görünür, gecə yatmamışdı. Dalğın halda ətrafına baxır və parlaq günəşdən gözləri qamışmış kimi üz-gözünü qırışdırırdı. İki fikir onu tamamilə məşğul

¹ Əzizim, xudahafız, sabah görüşürük (*frans.*).

etmişdi: bunun biri arvadının müqəssirliyi idi; yuxusuz keçirdiyi gecədən sonra artıq buna heç bir şübhəsi qalmamışdı; ikincisi də Doloxovun müqəssir olmaması idi: yad bir adamın namusunu qorumağınun nəyinə lazımdır! Pyer düşünürdü: “Bəlkə, mən də onun yerində olsaydım, belə edərdim. Yəqin ki, elə mən də belə edərdim. Bəs bu duel, bu ölüm nəyə lazımdır? Ya mən onu öldürəcəyəm, ya da onun gülləsi mənim ya başıma dəyəcək, ya qoluma, ya da çıqıma. Buradan qaçıb, bir yerdə gizlənmək lazımdır”. Başında belə fikirlər dolayıdığı bir zamanda özünə qarşı hörmət oyadan son dərəcə sakit və dalğın bir hal ilə soruşurdu: “Tezmi olacaq, hazırırmı?”

Qara sancılmış qılınclar sərhəddən o yana keçməyi göstərirdikdə və tapançalar doldurulub, hər bir şey hazır olduqda Nesvitski Pyerə yaxınlaşdı və qorxaq bir səslə dedi:

– Qraf, əgər mən bu mühüm, çox mühüm bir dəqiqədə bütün həqiqəti açıb sizə söyləməsəm, öz vəzifəmi yerinə yetirmərəm və özünüzə sekundant seçməklə mənə qarşı bəslədiyiniz etimadı və şərəfi doğrulda bilmərəm. Mənə elə gəlir ki, bu məsələnin tutarlı bir səbəbi yoxdur və bunun üçün qan tökməyə dəyməz... Siz haqlı deyildiniz, siz hirsələnmişdiniz...

– Hə, hə, çox axmaq bir şey oldu.

Nesvitski sözüünə davam etdi:

– Elə isə icazə verin, sizin təəssüfünüzü onlara söyləyim. Mən əminəm ki, düşmənlərimiz sizin əfv etməniyə qəbul edərlər. Bilirsinizmi, qraf, işi gətirib düzəlməyəcək bir yerə çatdırmaqdan, səhvi bu başdan boyuna almaq daha nəcabətli olardı. Hər bir tərəfdən inciklik olmayıb. İzn verin, gedib onlara deyim... (Nesvitski də o biri adamlar kimi və belə işdə iştirak edən hər bir adam kimi bu məsələnin gəlib duələ çıxacağına hələ də inanmırdı).

Pyer dedi:

– Gedib nə deyəcəksən? Qoy nə olur-olsun... Hazırdırlarmı?

– O, qeyri-təbii bir həlimliklə gülərək əlavə etdi: – Siz bir mənə deyən görüm, mən haraya getməli və gülləni haraya atmalıyam?

– Tapançanı əlinə alıb çaxmağını necə çəkməyi soruşmağa başladı, çünki bu vaxta qədər o, əlinə tapança almamışdı, lakin bunu etiraf etmək istəmirdi: – Hə, hə, belədir, bilirəm, ancaq yağımdan çıxıb.

Denisov da öz tərəfindən barışıq təşəbbüsündə oldu, lakin Doloxov dedi:

– Heç bir üzr lazım deyil, qətiyyə. – O da müəyyən edilmiş yerə yaxınlaşdı.

Duel üçün yer kirsələr dayanan yolun 80 addımlığında seçilmişdi. Bura kiçik bir şam meşəsi talası idi, son günlərdə havalar isti keçdiyi üçün yerin qarı yumşalmışdı. Düşmənlər bir-birindən qırx addım aralı, talanın kənarında dayanmışdılar. Sekundantlar addımları ilə ölçərək, dayandıqları yerdən ta Nesvitskinin və Denisovun bir-birindən on addım aralı olaraq sancılan və sərhəddi göstərən qılınclarına qədər yaş və qalın qar üstündə iz buraxdılar. Qar yenə də əriyirdi, hava dumandı, qırx addımdan heç bir şey görünmürdü. Üç dəqiqə idi ki, hər şey hazır idi, lakin yenə də işi yubadırdılar, hamı susurdu.

V

Doloxov dedi:

– Hə, başlayaq!

Pyer yenə də əvvəlki kimi gülümsəyərək dedi:

– Başlayaq!

Qorxulu dəqiqələr başladı. Artıq aydındı ki, çox asanlıqla başlanmış bir işin indi qabağını heç bir şeylə almaq olmayacaq; bu iş artıq onların iradəsindən asılı olmayaraq öz-özünə gedirdi və başa çatmalı idi. Denisov birinci olaraq sərhəddə qədər irəliləyib dedi:

– Madam ki, düşmənlər barışıqdan boyun qaçırlar, başlayaq. Tapançaları götürün və üç deyəndə yaxınlaşmağa başlayın.

Denisov hirsli bir halda:

– Bi...r! İki! Üç!.. – deyib kənara çəkildi.

Onlar tapdalanmış cığırla bir-birinə yaxınlaşdılar və duman içərində bir-birini tanıdılar. Düşmənlər sərhəddə çatanda kimin nə vaxt istəsə, atəş açmağa ixtiyarı vardı. Doloxov aydın, parlaq, mavi gözləri ilə düşmənin üzünə baxa-baxa, tapançasını qaldırmadan, ağır-ağır irəliləyirdi. Onun dodaqlarında yenə də əvvəlki gülüş vardı.

Üç sözünü eşidən kimi Pyer sürətli addımlarla irəlilədi və tapdalanmış cığırdan çıxıb bütöv qarın üstü ilə addımladı. O, əlindəki tapança ilə özünü vurmasından qorxurmuş kimi, sağ əlini qabağa uzatmışdı, sol əli ilə sağ qolunu tutmaq istəyirdi, lakin bunun mümkün olmadığını bildiyi üçün sol əlini dalda saxlamağa çalışırdı. Cığırdan çıxıb qarın üstü ilə altı addım getdikdən sonra ayaqlarına nəzər

saldı, yenə tez Doloxova baxdı, öyrətdikləri kimi çaxmağı çəkdi. Tapança atıldı. Pyer belə güclü bir səs gözləmədiyindən tapançanın səsinə diksindi, sonra öz vəziyyətinə gülərək dayandı. Dumana qarışmış qalınlaşan tüstü ilk anlarda onun görməsinə mane oldu, lakin onun gözlədiyi ikinci güllə atılmadı. Ancaq Doloxovun tələsik addımlarının səsi eşidildi, sonra tüstünün dalından onun bədəni göründü. O, bir əli ilə sol böyründən tutub, o biri əli ilə də aşağı sallanmış tapançanı sıxırdı. Üzü ağarmışdı. Rostov tez onun yanına yüyürüb nə isə dedi.

Doloxov dişləri arasından güclə:

– Yo...x... yox, hələ bitməmişdir, – dedi. – Səntirləyə-səntirləyə bir neçə addım atıb, qılınca yaxınlaşdı və onun yanında yerə yıxıldı. Sol əli qanlı idi; əlini surtukuna silib, özünə dayaq elədi. Onun üzü ağarmışdı, qaş-qabaqlı idi, titrəyirdi.

– Buyu... – deyərək Doloxov danışmaq istədi, lakin sözünü qurtara bilmədi... – sonra: – buyurun, – deyib güclə sözünü tamamladı.

Pyer ağlamaqdan güclə özünü saxlayaraq Doloxovun yanına yüyürdü və artıq sərhəddi keçmək istədikdə Doloxov: “Sərhəddə!” – deyərək çığırdı. Pyer məsələni anladı və öz qılıncının yanında dayandı. Onların arasında on addımlıq bir məsafə vardı. Doloxov başını qara yaxınlaşdırıb acgözlüklə qardan ağzına aldı, yenə başını qaldırdı, özünü düzəltdi, ayaqlarını altına yığdı və möhkəm bir dayaq mərkəzi taparaq oturdu. O, soyuq qarı həm udur, həm də sorurdu, dodaqları əsirdi, lakin yenə gülümsəyirdi; gözləri topladığı son qüvvənin təsiri və qəzəbilə parıldayırdı. Tapançanı qaldıraraq nişan aldı.

Nesvitski dedi:

– Yanakı durun, özünü tapançanın dalında gizləyin.

Hətta Denisov belə özünü saxlaya bilməyib düşməninə dedi:

– Gizləyin!

Pyer təəssüf və pərişanlığın həlim təbəssümü ilə, köməksiz bir halda qollarını və ayaqlarını geniş açaraq öz enli sinəsini Doloxovun qabağına verib kədərli gözləri ilə ona baxırdı.

Denisov, Rostov və Nesvitski gözlərini qıydılar. Onlar eyni zamanda həm güllə səsi və həm də Doloxovun qəzəbli çığırtısını eşitdilər.

Doloxov:

– Dəymədi! – deyərək çığıraraq gücsüz bir halda üzü üstə qarın üstünə yıxıldı.

Pyer başını qamarlayıb geri döndü və anlaşılmaz sözlər söyləyə-söyləyə qarın üstü ilə meşəyə tərəf getdi.

– Axmaq işdi... axmaq işdi! Ölüm...yalan... – deyərək o, üz-gözünü qırıqdıraraq təkrar edirdi.

Nesvitski onu dayandıraraq evə apardı.

Rostovla Denisov yaralı Doloxovu gətirdilər.

Doloxov gözlərini yumaraq dinməzəcə kirschədə uzanıb verilən suallara bir kəlmə də cavab vermirdi, lakin Moskvaya girər-girməz o, birdən gözlərini açdı, güclə başını qaldıraraq, yanında oturan Rostovun əlindən tutdu. Onun sifəti birdən-birə dəyişdi, üzündə həyəcanlı və mehriban bir ifadə göründü. Rostov buna heyrət etdi:

– Hə, nə var? Özünü necə hiss edirsən?

Doloxov qırıq-qırıq dedi:

– Çox pis! Lakin məsələ bunda deyil, əzizim, biz haradayıq? Biz Moskvadayıq, bilirəm. Mən heç, lakin onu öldürdüm, onu öldürdüm... O, buna davam gətirə bilməyəcək. Davam gətirə bilməyəcək...

Rostov soruşdu:

– Kim?

– Anam. Anam. Mənim mələyim, mənim sevimli mələyim anam.

– Bunu deyib Rostovun əlini sıxaraq ağlamağa başladı. O, bir qədər sakit olduqdan sonra, Rostova izah etdi ki, anası ilə bir yerdə yaşayırdı, anası onu ölənlə görə, buna davam gətirə bilməyəcək. Rostovdan xahiş etdi ki, evlərinə gedib qadını qabaqcadan hazırlasın.

Rostov onun tapşırığını yerinə yetirmək üçün qabaqca getdi və Doloxovun, bu dələduz, davakar Doloxovun Moskvada qoca anası və qozbel bacısı ilə bir yerdə yaşadığını və evdə çox mehriban bir oğul və qardaş hesab edildiyini bildikdə buna çox təəccüb etdi.

VI

Pyer axır vaxtlarda arvadını təklikdə çox az görürdü. Peterburqda da, Moskvada da onların evi həmişə qonaqla dolu olurdu. Duelin ertəsi gecəsi Pyer, çox vaxt etdiyi kimi, yataq otağına getməyib, atasının böyük kabinetində, qraf Bezuxovun öldüyü otaqda qaldı.

Divan üstündə uzandı, yatmaq və bununla da başına gələn əhvalatı unutmaq istədi, lakin yata bilmədi. Onun qəlbinə elə bir hiss, fikir və xatirat fırtınası bürüdü ki, yatmaq deyil, heç oturma da bilmədi, divandan qalxıb otaqda yeyin-yeyin gəzinməyə başladı. Onun

təşəvvüründə, evləndiyi gündən sonra arvadının açıq çiyinləri və yorğun, ehtiraslı baxışları, bunun ardınca da Doloxovun nahar vaxtında gözəl, həyasız, sərt, istehzal üzünü, yenə də həmin Doloxovun qarın üstünə düşərkən ağarmış, titrək və əzab çəkən üzünü canlanırdı.

Pyer öz-özündən soruşurdu:

“Nələr oldu? Mən arvadımın oynasını öldürdüm, bəli, öz arvadımın oynasını öldürdüm. Bəli, bu olmuş işdir. Nə üçün? Mən bu işə necə gəlib çıxdım? – Onun daxilindən bir səs buna cavab verdi: – Çünki sən onunla evlənmisən”.

“Bəs mənim təqsirim nədir? Sənin təqsirin odur ki, sən onu sevməyərək aldın, həm özünü, həm də onu aldatdın, – Knyaz Vasilgil-dək axşam yeməyindən sonra ürəkdən söyləmədiyi bu sözləri canlı bir şəkildə xatırladı: “*Je vous aime*”¹. Hamısı bundan oldu! Mən hələ onda da hiss edirdim, mən o zaman hiss edirdim ki, bu yaxşı iş deyil, buna mənim haqqım yoxdur. Belə də oldu”.

O evləndiyi ilk ayı xatırladı və bunu xatırlarkən qızardı. Xüsusilə bir xatirə onun üçün daha aydın, daha təhqiredici və daha iyrənc idi: Bir gün, evləndikdən az sonra, gündüz saat 12-də, əynində ipək xalət yataq otağından kabinetə gəlib, orada baş müdiri gördü. Baş müdir Pyerin üzünə, xalata baxıb yüngülcə gülümsədi, sanki bununla o, ağasının xoşbəxtliyinə öz hörmətini bildirirdi.

“Mən dəfələrlə onunla, onun özəmətli gözəlliyi ilə, onun kübar cəmiyyətindəki hərəkəti ilə fəxr etmişəm. Öz evimlə, onun bütün Peterburqu qəbul etdiyi evimlə, onun sədaqətli olması ilə, onun gözəlliyi ilə fəxr etmişəm. Gör, mən nə ilə fəxr edirmişəm? O zaman mənə elə gəlirdi ki, onu başa düşə bilmirəm. Çox vaxt onun xasiyyəti haqqında düşünərək öz-özümə deyirdim. Mən müqəssirəm, ona görə müqəssirəm ki, onu başa düşə bilmirəm, onun həmişə özünü sakit aparmasını, özünü təmin olunmuş kimi göstərməsini və hər cür istək və meylədən məhrum olmasını başa düşə bilmirəm. Bütün bunların da həlli bir qorxunc sözdə idi: o, əxlaqsız qadındır! Mən bu sözü özümə dedim və hər şey mənə aydın oldu!

“Anatoli onun yanına pul borc almağa gəldikdə onun çıpaq çiyinlərini öpürdü. O, Anatoliyə pul vermirdi, lakin çiyinlərini öpməyə icazə verirdi. Atası zarafatla onu qışqandırmağa çalışırdı; o isə sakit bir təbəssümlə deyirdi ki, o, qışqanc olacaq dərəcədə axmaq deyildir.

¹ Mən sizi sevirəm (*frans.*).

O, mənim haqqımda deyirdi: qoy nə bilir etsin. Bir gün mən ondan hamilə olub-olmadığını soruşdum. O, istehza ilə gülümsədi və dedi ki, “axmaq deyiləm ki, uşaq istəyim, mənim səndən uşağım olmayacaq”.

Sonra Pyer onun fikirlərinin qabalığını, aydınlığını, yüksək kübar dairələrində tərbiyə almasına baxmayaraq, ifadələrindəki bayağılığı xatırladı. O, belə deyirdi: “Mən axmaq deyiləm... bunu get özün elə... *allez vous promener*”¹. Pyer onun qoca və cavan kişilərin, qadınların nəzərində bu qədər müvəffəqiyyət qazandığını görür, lakin özü onu nə üçün sevmədiyini anlaya bilmirdi. “Doğrudur, mən onu heç vaxt sevməmişəm, – deyə Pyer öz-özünə söylədi; – mən onun əxlaqsız bir qadın olduğunu bilirdim, lakin bunu boyunuma almağa cəsarət etmirdim. İndi isə Doloxov, odur qar üstündə oturub zorla gülümsəyir və ölü, bəlkə də, mənim peşmanlığımıza saxta bir qəhrəmanlıqla cavab verir!”

Pyer öz təbiəti etibarilə zahirən zəif olsa da, dərini deməyə adam axtarmazdı! Öz dərini özü tək çəkərdi.

Pyer öz-özünə deyirdi: “Hər şeydə, hər şeydə o, ancaq o qadın müqəssirdir; lakin bundan nə çıxsın? Nə üçün mən onu aldım, nə üçün mən ona: “*Je vous aime*”² dedim? Bu yalandır ki, yalandan daha pisdir! Mən müqəssirəm və müqəssir olduğum üçün də bunun cəzasını çəkməliyəm... hansı cəzanı? Adımın biabır olması, həyatımın bədbəxtliyi cəzasını mı? Eh, bunlar hamısı boş şeydir. Adın biabır olması da, namus da, hamısı şertidir, heç biri məndən asılı deyil”.

“XVI Lüdiviki ona görə edam etdilər ki, onlar deyirdilər: O, namussuz və canidir (bu birdən Pyerin ağına gəldi), onlar öz nöqtəyi-nəzərlərinə görə haqlı idilər, eyni zamanda min bir əzabla onun yolunda ölənlər və onu müqəddəslər cərgəsinə daxil edənlər də haqlı idilər. Sonra Robespyeri ona görə edam etdilər ki, o, zalım və müstəbid idi. Kim haqlı və kim haqsızdır? Heç kim. Sağsan – yaşa, sabah öləcəksən, necə ki, bir saat bundan əvvəl mən ölə bilirdim. Əbədiyyətə nisbətən insanın həyatı bir saniyə ikən, əzab çəkməyə dəyərmimi?”

Lakin belə fikirlərlə o, özünü sakitləşdirdiyi dəqiqələrdə birdən arvadı xəyalına gəlir, ona öz qeyri-səmimi məhəbbətini daha qüv-

¹ Rədd ol (*frans.*).

² Mən sizi sevirəm (*frans.*).

vətli bir şəkildə ifadə etdiyini xatırlayırdı. Bu vaxt həyəcandan onun ürəyi döyünür, yenə ayağa durub hərəkət edir, əlinə keçən hər şeyi qırıb sındırırdı. “Nə üçün mən ona: “*Je vous aime*” dedim?” Bu sualı dəfələrlə təkrar etdikdən sonra Molyerin: “*mais que diable allait il faire dans cette galere*”¹ – sözləri onun yadına düşdü və öz-özünə güldü.

Gecə ikən nökrerini çağıraraq Peterburqa yola düşməsi üçün hazırlaşmasını əmr etdi. O daha arvadı ilə bir evdə qala bilməyəcəkdə. Bundan sonra onunla necə danışı biləcəyini təsəvvür edə bilmirdi. Pyer belə qərara gəldi ki, sabah çıxıb gedər və arvadına məktub qoyub, ondan həmişəlik ayrılmaq fikrində olduğunu bildirər.

Səhər nökrər əlində qəhvə içəri girdikdə Pyer əlində açıq kitab divan üstə yatmışdı.

O, gözlərini açdı və diksinmiş halda xeyli o tərəf – bu tərəfinə baxıb, harada olduğunu anlaya bilmədi.

Nökrər dedi:

– Qrafinya buyurdu ki, zati-alilərinizin evdə olub-olmadığını soruşum.

Lakin Pyer hələ cavab verməmişdi ki, qrafini özü əzəmətli və sakit bir halda içəri girdi. Onun əynində güləbətin işləməli ağ atlas vardı, başı da açıqdı (*en diadème* deyilən iki böyük hörüyünü iki dəfə gözəl başına dolamışdı), yalnız bir qədər qabağa çıxmış mərmər alnında qəzəb qırışığı vardı. O, təmkinli olduğundan nökrerin yanında danışmadı. Duəldən xəbər tutmuşdu və bu barədə danışmağa gəlmişdi. Qrafinya nökrerin qəhvəni qoyub getməsinə gözlədi. Pyer çəkinə-çəkinə ona baxdı və itlərlə dövrəyə alınmış, qulaqlarını qısaraq yenə də öz düşmənlərinin gözü qabağında yerə yatmaqda davam edən bir dovşan kimi hərəkət edərək öz mütaliəsinə davam etmək istədi, lakin bunun mənasız və qeyri-mümkün bir şey olduğunu hiss edib yenə də çəkinə-çəkinə ona baxdı. Qrafinya oturmadı, istehza ilə gülümsəyərək Pyerə baxır, nökrerin getməsinə gözləyirdi.

Nökrər otaqdan çıxandan sonra o, ciddi bir halda soruşdu.

– Bu nə deməkdir? Mən sizdən soruşuram, siz nə iş tutmusunuz?

– Mən? Nə etmişəm ki?

– Qoçaq törənib! Deyin görüm, bu nə duəldir? Siz bununla nəyi sübut etmək istəyirdiniz? Nəyi? Sizdən soruşuram.

Pyer divanın üstündə ağır-ağır çevrildi, ağzını açdı, lakin cavab verə bilmədi.

¹ “Necə oldu ki, bu gəmiyə gəlib çıxdı?” (*frans.*).

Elen sözüne davam etdi:

– Siz cavab vermək istəmirsinizsə, mən sizə deyim. Siz hər deyilən sözə qulaq asırsınız. Sizə deyiblər ki... – Elen güldü, – deyiblər ki, Doloxov mənim oynaşımıdır, – bu sözləri o, fransızca, qaba, aydın bir şəkildə söylədi, “oynaş” sözünü də başqa adı sözlər kimi tələffüz etdi, – siz də buna inanmışsınız! Yaxşı, siz bununla nəyi sübut etdiniz? Siz bu duəllə nəyi sübut etdiniz? Onu sübut etdiniz ki, siz axmaqsiniz, *que vous êtes un sot*; bunu ki hamı bilirdi! Bunun axırı necə olacaq? O olacaq ki, mən bütün Moskvada biabır olacağam. O olacaq ki, hamı sizin sərxoş halda özünüzü duymadan, əsassız olaraq qışqandığınız bir adamı duələ çağırmağınızı söyləyəcək. Elen getdikcə səsinə ucaldır və qızıyırdı: – O adam hər bir barədə sizdən yaxşıdır...

– Bəli... Bəli, – deyərək Pyer üz-gözünü qırırdıraq, arvadına baxmadan və qətiyyətlə hərəkət etmədən deyirdi:

– Siz nə üçün inandınız ki, o, mənim oynaşımıdır?.. Nə üçün? Ona görə ki, mən onun cəmiyyətini sevirem? Əgər siz ondan ağıllı və yaxşı olsaydınız, mən sizi ondan üstün tutardım.

Pyer xırlıtlı bir səslə pıçıldadı:

– Mənimlə danışmayın... yalvarıram.

– Nə üçün danışmayın! Mən danışı bilərəm və cəsarətlə deyirəm: az-az elə bir qadın tapılar ki, sizin kimi kişi ilə yaşayıb, özünə oynaş (*des amants*) tapmasın, mən isə bunu etməmişəm.

Pyer nə isə demək istədi, qərribə bir nəzərlə Elenə baxdı və yenə də uzandı. Elen bu baxışın mənasını anlaya bilmədi. Pyer də bu dəqiqədə fiziki əzab çəkirdi; sinəsi sıxılır, nəfəs ala bilmirdi. O bilirdi ki, bu əzabdan xilas olmaq üçün bir iş görməlidir, lakin görmək istədiyi iş çox qorxunc idi.

O, birdən dedi:

– Biz ayrılacaq yaxşıdır.

– Çox gözəl, ancaq bu şərtlə ki, siz mənə mal-dövlət verərsiniz... Gör məni nə ilə qorxudur!

Pyer divandan qalxdı və səntirləyə-səntirləyə onun üzərinə atıldı:

– Öldürərəm səni, – deyərək bağrı və özünə naməlum olan bir qüvvətlə masanın üstündən mərmər parçasını götürüb, bir addım irəlilədi, arvadının üstünə tullandı.

Elenin üzü qorxunc bir şəkildə aldı, o çığıraraq kənara sıçradı. Atasının təbiəti Pyerdə də göründü. Pyer özündə çılgınlıq həvəs və nəşə-

sini hiss etdi. Mərmər parçasını atıb qırdı və əllərini qaldıraraq Elene tərəf yeriyib çığırdı: “Rəd dol buradan!” O, elə bir halda bağırdı ki, bütün evdəkilər bu səsi eşidib dəhşətə gəldilər. Əgər Elen otaqdan çıxıb qaçmasa idi, Allah bilir, bu anda Pyer nə edəcəkdi.

Bir həftə sonra o, bütün dövlətinin yarısından çoxunu təşkil edən Velikorus mülklərini idarə etmək üçün arvadına vəkalətnamə verib Peterburqa getdi.

VII

Austerlits vuruşmasından və knyaz Andreyin ölməsi haqqında Lısıye Qorıya xəbər gələndən iki ay keçdi, lakin konsulluq vasitəsilə göndərilən məktublara və axtarışlara baxmayaraq, knyaz Andreyin nə meyiti tapıldı, nə də əsirlər arasında sorasını verən oldu. Bununla belə, yenə ümid yeri qalmışdı: bəlkə də, o yaralanmış halda müharibə meydanından yerli əhali tərəfindən götürülmüşdü, bəlkə, indi qərib bir yerdə sağalmaqda və ya ölmək üzrə idi, ya da özü haqqında məlumat verə bilmirdi. Qoca knyaz Austerlits məğlubiyyəti xəbərini ilk dəfə qəzetdən bildi; qəzetdə həmişə olduğu kimi çox qısa və aydın bir şəkildə yazılmışdı ki, ruslar çox yaxşı vuruşduqdan sonra geri çəkilməyə məcbur oldular, geri çəkilmək də tam nizam və qayda ilə keçdi. Qoca knyaz bu rəsmi xəbərdən başa düşdü ki, bizimkiləri əzmişlər. Austerlits vuruşması haqqında qəzetdə verilən xəbərlərdən bir həftə sonra Kutuzovdan məktub gəldi. Kutuzov bu məktubda knyazı oğlunun başına gələn hadisədən xəbərdar edirdi.

Kutuzov belə yazırdı:

“Oğlunuz gözümün önündə, əlində bayraq, alayın qabağında öz atasına və vətəninə layiq bir qəhrəman kimi vuruldu. Mənim üçün və bütün ordu üçün təəssüflər olsun ki, bu vaxta qədər onun diri olub-olmaması məlum olmamışdır. Özümü və sizi ümidvar edirəm ki, oğlunuz sağdır, çünki elə olmasaydı, müharibə meydanından götürülmüş zabitlərin arasında onun da adı olardı, onların siyahısı mənə parlamentyör vasitəsilə verilmişdir”.

Qoca knyaz bu xəbəri gecədən xeyli keçmiş öz kabinetində tək oturduğu zaman aldı və adəti üzrə ertəsi gün yenə səhər gəzintisində çıxdı. Zahirən qəzəbli olsa da, heç kəsə bir söz demədi, xidmətçi ilə, bağbanla və memarla bir kəlmə belə danışmadı.

Bir gün Marya onun yanına gəldikdə, o, dəzgahın qabağında durub nə isə itiləyirdi. O, həmişəki kimi dönüb Maryaya baxmadı.

– Hə! Knyajna Marya! – deyər qeyri-təbii bir halda səsləndi və əlindəki iskenəni yerə atdı (Hərəkətə gətirilmiş təkər hələ də fırlanırdı. Knyaz qızı Marya təkərin get-gedə azalan cırıltısını uzun zaman xatırladı və bu xatirə onun sonra eşitdiklərinə qarışıdı).

Qızı Marya ona yaxınlaşdı, üzünü gördü və birdən ürəyi elə bil yerindən qopdu. Gözləri dumanlandı. Atasının qəmgin və əzgin deyil, qəzəbli üzündə qorxunc bir bədbəxtliyin, həyatda ən ağır bir şey olan və onun hələ görmədiyi dözülməz, təsəvvür edilməz bir bədbəxtliyin, sevimli bir adamın ölümü kimi bir bədbəxtliyin ifadəsini gördü.

– *Mon père! André?*¹ Zəriflikdən uzaq olan utancaq knyaz qızı bu sözləri elə bir kədərlə dedi ki, atası onun baxışlarına tab gətirə bilməyib, hıçqıraraq üzünü yana çevirdi.

– Xəbər almışam. Əsirlərin arasında yoxdur, ölənlərin arasında yoxdur. Kutuzov yazır ki, ölüb! – Qoca bu son sözü çığıraraq dedi; bununla da o sanki qızını qovmaq istəyirdi.

Marya yıxılmadı, ürəyi getmədi. Onsuz da rəngi qaçmışdı, lakin bu sözləri eşitdikdə onun üzü dəyişdi və parlaq, gözəl gözlərində nə isə şölələndi. Sanki onun qəlbinə çökən ağır kədər üzünə, bu dünyanın sevinc və kədərindən asılı olmayan bir sevinc, yüksək bir sevinc yayıldı. O, atasına qarşı olan bütün qorxusunu unutdu, ona yaxınlaşdı, əlindən tutub özünə tərəf çəkdi, arıq və damarı çıxmış boynunu qucaqladı.

Knyaz qızı dedi:

– *Mon père*, məndən üz döndərməyin, gəlin, bir də ağlayaq.

Qoca üzünü qızından kənara çəkərək çığırdı:

– Əclaf! arçaqlar! Ordunu məhv etmək, insanları məhv etmək! Nə üçün? Get, get, Lizaya de.

Knyaz qızı gücdən düşmüş halda atasının yanında kresloya düşüb ağladı. O, qardaşını, onunla və Liza ilə mehriban və eyni zamanda təkəbbürlü halda vidalaşdığı dəqiqəni xəyalına gətirdi. Qardaşı mehribanlıqla və istehza ilə müqəddəs surəti boynuna taxdığı vəziyyətdə onun xəyalında canlandı. “O inanırdımı? Görəsən, öz imansızlığından tövbə etdimi? İndi o, oradadırmı? O, əbədi istirahət və nemətlər aləmindədirmi?” – deyər knyaz qızı düşünürdü.

Marya ağlaya-ağlaya soruşdu:

– *Mon père*, söyləyin, bu necə olmuşdur?

¹ Ata! Andrey? (frans.)

– Get, get, ən yaxşı rus adamlarını və rus şərəfini öldürməyə apar-
dıqları vuruşda öldürülmüşdür. Qızım Marya, gedin, get Lizaya da de.
Mən də gəlirəm.

Marya atasının yanından qayıtdıqda kiçik knyaginyanı iş üstündə
gördü; o ancaq hamilə qadınlara məxsus olan xoşbəxt və sakit bir
nəzərlə knyaz qızına baxırdı. Hiss olunurdu ki, onun gözləri Maryaya
deyil, daha dərinlərə, özünə, öz daxilində əmələ gələn məsud və sirli
bir şeyə baxırdı.

Kiçik knyaginya toxuma dəzğahından qırağa çəkilib, özünü arxaya
əyərək dedi:

– Marie, əlini bəri ver.

Balouzunın əlini alıb öz qarnının üstünə qoydu. Onun gözləri inti-
zarla gülümsəyirdi; bığlı dodağı qalxdı və bir uşaq xoşbəxtliyi ilə
eləcə qaldı.

Knyaz qızı Marya onun qabağında diz çökdü və üzünü gəlinin
paltarının qırçınları arasında gizlətdi.

Liza parlaq və xoşbəxt gözləri ilə baldızına baxaraq dedi:

– Bax, bax, eşidirsən? Mənə çox qəribə gəlir. Bilirsənmi, Marya,
mən onu çox sevəcəyəm.

Knyajna Marya başını qaldıra bilmədi: o ağlayırdı.

– Maşa, sənə nə olub?

Knyajna göz yaşlarını Lizanın paltarına silərək dedi:

– Heç... birdən ürəyim sıxıldı... Andrey üçün sıxıldı.

Səhərdən Marya knyaz Andreyin başına gələn müsibəti bir neçə
dəfə gəlinə demək istəmişdi və hər dəfə də ağlamaq buna mane
olmuşdu. Knyaginanın müşahidəsi nə qədər zəif olsa da, səbəbini
bilmədiyi bu göz yaşları onu həyəcanlandırır. O, heç bir söz
demirdi, ancaq narahat bir halda o yan – bu yana baxıb nə isə bir şey
axtarırdı. Nahardan qabaq qoca knyaz onun otağına gəldi. Qocadan
o, həmişə qorxardı. Bu dəfə onun üzü daha qəzəbli idi. O, heç bir
söz deməyib yenə otaqdan çıxdı. Liza Maryaya baxdı, sonra da öz
daxili ələminə diqqət edirmiş kimi düşündü və birdən ağladı.

– Andreydən bir xəbərmi almırsınız? – deyə soruşdu.

– Yox, özün bilirsən ki, hələ heç bir xəbər gəlməmişdir, ancaq
mon père narahatdır, mən də qorxuram.

– Demək bir şey yoxdur?

– Yoxdur, – deyə Marya parlaq gözlərilə gəlinə baxdı.

Marya knyaz Andreyin ölümünü ona demədi, atasından da xahiş
etdi ki, gəlin doğana qədər bu qorxunc xəbəri ona deməsin; Liza bu

günlərdə doğacaqdı. Knyaz qızı Marya və qoca knyaz hərəsi özünə-
məxsus bir tərzdə öz dərđini ürəyində çəkir və gizlədirdi. Qoca
knyaz oğlunun sağ qalmasına ümid etmək istəmirdi. O, bu qərara
gəlmişdi ki, Andrey vuruşmada həlak olub. Oğlundan bir nişanə tap-
maq üçün Avstriyaya məmur göndərsə də, Moskvada ona bir hey-
kəl sifariş etmişdi. Bu heykəli o, öz bağında qoymaq istəyirdi, hamıya
da deyirdi ki, oğlum vuruşmada ölmüşdür. O, əvvəlki həyatını dəyiş-
dirmədən davam etdirmək istəyirdi, lakin qüvvəsi çatmırdı. O, get-
dikcə daha az yeyir, az gəzir, az yatır və gündən-günə zəifləyirdi.
Bacısı Marya isə ümidini kəsməmişdi. O, qardaşı üçün diri bir adam
kimi dua edir, hər gün onun qayıtması haqqında xəbər gözləyirdi.

VIII

Kiçik knyaginya mart ayının 19-da, səhər yeməkdən sonra:

– *Ma bonne amie*¹ dedi və bığlı dodağı köhnə adəti üzrə qalxdı,
lakin knyaz Andreyin ölüm xəbəri gəldikdən sonra bu evdə yalnız
təbəssümlərdə deyil, danışıqlarda, ayaq səslərində də bir qəmginlik
duyulurdu, kiçik knyagina onun səbəbini bilməsə də, ümumi əhvali-
ruhiyyəyə tabe olmuşdu; indi onun da təbəssümündə elə bir şey vardı
ki, o, ümumi qəmginliyi daha çox xatırladırdı.

– *Ma bonne amie, je crains que le fruschtique (comme dit aspaz
Foka) de ce matin ne m'aie pas fait du mal*².

Knyaz qızı Marya ağır, yumşaq addımlarla gəlinin yanına gələ-
rək qorxmuş halda dedi:

– Əzizim, sənə nə olub ki? Rəngin ağarıb. Ah, sənin rəngin çox
ağarıb.

Burada olan xidmətçi qadınlardan birisi dedi:

– Xanım, Marya Boqdanovanın dalınca adam göndərəkmi? – deyə
soruşdu (mamaça Marya Boqdanovna qəza şəhərindən Lısiye Qoriya
gəlib ikinci həftə idi ki, orada yaşayırdı).

– Doğrudan da, – deyə knyaz qızı Marya əlavə etdi, – bəlkə
vaxtdır. Mən gedərəm. *Courage, mon ange!*³ – Lizanı öpüb otaqdan
çıxmaq istədi.

¹ Əziz dostum (*frans.*)

² Əzizim, qorxuram ki, bugünkü friştikdən (aşpaz Foka buna belə deyirdi) mənim
halım xarab olsun (*frans.*)

³ Qorxma, mənim mələyim! (*frans.*)

– Ah, yox, yox! – deyö kiçik knyaginyanın üzündə bənizinin ağarmasından başqa ağır bir fiziki ağrının uşaqcasına qorxusu da göründü.
– *Non, c'est l'estomac... dites que c'est l'estomac, dites, Marie, dites...*¹

Knyaginya əllərini ova-ova, ağrı duyan uşaq kimi sıltaqcasına və hətta bir az da yalandan ağladı.

Baldızı Marya Boqdanovnanı çağırmaq üçün otaqdan çıxdı. O, arxasınca bu sözləri eşitdi:

– *Oh! Mon Dieu! Mon Dieu!*²

Mamaça kiçik, dolğun, ağ əllərini bir-birinə sürtərək, son dərəcə sakit bir halda onun qabağına çıxdı.

Knyajna Marya qorxudan geniş açılmış gözləri ilə qarışa baxaraq dedi:

– Marya Boqdanovna! Deyəsən, başlayıb.

Marya Boqdanovna addımlarını yeyinlətmədən dedi:

– Allaha şükür, xanım. Siz qızların bunu bilməsi lazım deyil.

Knyaz qızı dedi:

– Bəs Moskvadan həkim gəlməyib? (Lizanın və knyaz Andreyin arzusuna görə öz vaxtında Moskva qadın həkimi üçün adam göndərilmişdi).

– Eybi yoxdur, xanım qız, narahat olmayın, – deyö Marya Boqdanovna cavab verdi, – həkimsiz də hər şey yaxşı keçəcək.

Beş dəqiqədən sonra knyaz qızı ağır bir şey aparıldığını öz otağından eşitdi. O baxıb gördü ki, qulluqçular knyaz Andreyin kabinetindəki köhnə meşin divanı yataq otağına aparırlar. Qulluqçuların üzündə təntənəli və sakit bir ifadə vardı.

Knyaz qızı Marya öz otağında təkə oturub, evdə eşitdiyi səslərə qulaq asır, bayırdan adam keçdikdə, hərdən bir qapını aralayıb kordorda nələr olduğuna baxırdı. Bir neçə qadın sakit addımlarla knyaginanın otağına gedir və oradan qayıdırdı, Maryaya baxır və üzlərini ondan çevirirdilər. Knyaz qızı onlardan heç bir şey soruşa bilmir, qapını örtüb geri dönür, gah öz kreslosunda oturur, gah dua kitabını əlinə alır, gah da kiotun qabağında diz çökürdü. Bədbəxtlikdən, dua ilə öz həyəcanını sakitləşdirə bilmədiyini hiss edirdi, bu isə ona təəcübü gəlirdi. Birdən otağın qapısı yavaşca açıldı və astanada başı yaylıqla bağlı olan qoca dayəsi Praskovya Savişna göründü. Knyaz qadağan etdiyi üçün o, qızın otağına gəlməzdi.

– Maşenka, sənin yanında oturmağa gəldim. Mələyim, budur knyazın nigah şamlarını müqəddəs surətlərin qabağında yandırmağa gətirmişəm, – deyö o köksünü ötürdü.

– Ah, çox şadam, dayə.

– Quzum, Allah mərhəmətlidir.

Dayə zərli kağıza sarınmış şamları kiotun qabağında yandırdı, qapının yanında oturaraq corab toxumağa başladı. Knyajna Marya kitab götürüb mütaliyəyə daldı. Ancaq ayaq tappıltısı və danışıq səsi eşidildikdə, qız qorxmış və sualedici bir nəzərlə dayəyə, dayə isə sakitədiçi nəzərlə knyaz qızına baxırdı. Maryanın öz otağında oturmaq keçirdiyi hissələr evin hər tərəfinə yayılıb hamını qaplamışdı. Doğan arvadın çəkdiyi əziyyətləri nə qədər az adam bilərsə, bir o qədər də qadının əzabları az olar, – məsələsinə riayət edərək hamı özünü bilməməzliyə vururdu. Heç kəs bu barədə danışmırdı, lakin knyazın evində hakim olan adi hörmət və nəzakətdən başqa bütün adamların üzündə ümumi bir qayğı, ürək yumşaqlığı və bu dəqiqə baş verən şeyin böyüklüyünü dərk etmək ifadəsi görünürdü.

Qulluqçu qızların otağında gülüş səsi eşidilmirdi. Xidmətçilər otağında hamı bir şey gözləyirmiş kimi hazır oturub susurdu. Həyətdə çıraq və şam yandırmamışdılar, heç kəs yatmamışdı. Qoca knyaz kabinetdə pəncəsi üstündə gəzir, Tixonu Marya Boqdanovnanın yanına xəbərə göndərirdi:

– Ancaq de ki, knyaz “nə var?” deyö soruşmağı əmr etdi, dediyini də gəl mənə söylə.

Marya Boqdanovna mənalı bir tərzdə knyazın göndərdiyi adama baxıb dedi:

– Knyaza de ki, ağrı çəkir.

Tixon gedib bunu knyaza söylədi.

Knyaz:

– Yaxşı, – deyib qapını çəkdi və Tixon ondan sonra kabinetdən heç bir hənirti eşitmədi.

Bir az keçdikdən sonra Tixon şamları düzəltmək bəhanəsilə kabinetə girdi. Knyaz divanda uzanmışdı. Tixon ona, onun şaşqınlıq ifadə edən üzünə baxdı, başını yellədi, sakitcə ona yaxınlaşdı, çiyindən öpdü, şamları düzəltmədən və nə üçün gəldiyini söyləmədən yenə otaqdan çıxdı. Dünyada ən əzəmətli bir sirt baş verməkdə davam edirdi. Axşam keçdi, gecə oldu. Ağla sığışmaz bir şey qarşısındakı intizar hissi və ürək yumşaqlığı azalmır, getdikcə artır və yüksəlirdi. Heç kəs yatmırdı.

¹ Yox, bu, mədədir... Marya, de ki, mədədir... (*frans.*)

² Ah! Aman Allah! Aman Allah! (*frans.*)

Qışın sanki hər şeyə hakim kəsilmək istədiyi və öz son qarını, çovğunlarını şiddətli bir qəzəblə yağdırdığı mart gecələrindən biri idi. Moskvadan gələcək və hər dəqiqədə gözlənilən alman hökumünün qabağına, qəsəbəyə döənən böyük yola araba və onu çalaxurlardan keçirmək üçün əli fanarlı atlılar göndərilmişdi.

Knyaz qızı Marya kitabı çoxdan bir tərəfə qoymuşdu. Dinməzce oturub öz parlaq gözlərini dayəsinin qırışmış və ön kiçik təfərrüatına qədər tanış olan üzünə, yaylığının altından çıxan bir parça ağ saçına, boğazının altından boş kisə kimi sallanan dəriyə dikmişdi.

Əlində corab toxuyan Savişna özü öz sözlərini eşitmədən və anlmadan, yüz dəfə nağıl etdiyi bir şeyi yenə təkrar edir, mərhum knyaginanın Kişinyovda mamaça əvəzinə kəndli moldav qadının köməyiylə Maryanı doğduğunu danışdı.

– Allah kərimdir, həkim-zad lazım olmaz, – deyirdi.

Birdən güclü külək əsib otağın pəncərəsini silkələdi (knyazın tapşırığı ilə hər il torağaylar gələn zaman pəncərə çərçivələrindən biri çıxarılırdı), yaxşı bağlanmayan cəftəni açdı, pəncərə pərdələri qabağından asılmış uzun pərdəni yellədi, içəriyə soyuq və qar sovurdu, şamı söndürdü. Knyaz qızı Marya diksindi, dayə corabı yerə qoyub pəncərəyə yaxınlaşdı, əlini uzadıb açılmış çərçivəni tutmaq istədi. Soyuq külək onun yaylığının uclarını və yaylığın altından çıxan ağ saçını oynadırdı.

Çərçivəni tutdu, lakin pəncərəni örtmədən dedi:

– Xanım, yol ilə kim isə gəlir. Fanarları da var, yəqin həkimdir...

– Ah, İlahi! Allaha şükür! – deyərək Marya səsləndi. – Onu qarşılaşmağa getmək lazımdır, o, rusca bilmir.

Knyaz qızı Marya şalı çiyinə atıb gələnlərin qabağına getdi. O, dəhlizdən keçərkən pəncərədən qarlı ağzında bir arabanın və əli fanarlı adamların durduğunu gördü. Marya pilləkənə çıxdı. Məhəccərin kiçik sütunu üstündə bir şam yanır və külək vurduqca əriyib tökülürdü. Xidmətçi Filipp qorxmuş halda, əlində şam, aşağıda, pilləkənin birinci meydançasında durmuşdu. Daha aşağıda – dönüşdə, pillənin üstü ilə qalxan isti çəkməli adamların ayaq səsi və knyaz qızı Maryaya tanış kimi görünən bir səs eşidildi.

O adam deyirdi:

– Allaha şükür! Ağa haradadır?

Daha sonra övvəlki adam yenə bir şey dedi, Demyan da nəşə ona cavab verdi, isti çəkməli adamın addımları pillənin görünməyən dönüşü üzərində daha sürətlə eşidilməyə başladı.

“Bu, Andreydir! – deyərək knyaz qızı Marya düşündü. – Yox, bu ola bilməz, bu çox fəvqəladə bir şey olardı”. O, bu cür düşündüyü anda xidmətçinin əlində şam tutaraq dayandığı meydançada knyaz Andreyin üzünü və bədəni gördü. Onun əynində xəz paltosuna, paltonun yaxası qarlı idi. Bəli, bu, Andreyidi, lakin onun bənizi solmuşdu, özü də arıqlamışdı, üzünün ifadəsi dəyişərək qəribə bir şəkildə yumşalmışdı, üzündə həyəcan və təlaş da görünürdü. Knyaz Andrey pilləkənlə yuxarı qalxıb bacısını qucaqladı.

– Siz mənim məktubumu almamısınız? – deyərək soruşdu və cavab gözləmədən (o, bəlkə də, cavab almayacaqdı, çünki bacısı danışa bilmirdi) geri qayıtdı, onun dalınca içəri girən həkimlə (həkimlə o, axırıncı dayanacaqda görüşmüşdü) sürətli addımlarla yenə də pilləkənə qalxdı və bacısını qucaqladı:

– Taleyin bir işinə bax! Maşa, əzizim! – O, xəz paltosunu və çəkmələrini çıxarıb knyaginanın otağına tərəf getdi.

IX

Kiçik knyaginya başında ağ yaylıq, balıqların üzərində uzanmışdı. (Ağrı indicə toxtamışdı). Qara telləri qızarmış və tərlənmiş yanaqlarına tökülmişdü. Qırmızı, qəşəng ağzı, üstü narın qara tükklə örtülən üst dodağı açıq idi. O, sevinclə gülümsəyirdi. Knyaz Andrey otağa girdi, knyaginanın yatdığı divanın ayaq tərəfində dayandı. Onun uşaqcasına qorxmuş və təlaşla baxan parlaq gözləri, ifadəsini dəyişmədən knyaz Andreyə dikildi. Knyaginanın üzündəki ifadə sanki deyirdi: “Mən sizin hamınızı sevirəm, mən heç kəsə bir yamanlıq etməmişəm, mən nə üçün əzab çəkirəm? Mənə kömək edin”. O, öz ərinə gürürdü, lakin bu saat onun yanına gəlməsinin mənasını anlaya bilmirdi. Knyaz Andrey divanın o tərəfinə keçib, knyaginanın alnından öpdü.

– Mənim əzizim, – bu sözü o heç vaxt arvadına deməmişdi, – Allah kərimdir...

Knyaginya sualedici və uşaqcasına məzəmmətli bir nəzərlə ərinə baxdı.

Onun gözləri sanki deyirdi: “Mən səndən kömək gözləyirdim, eybi yoxdur, sən də belə!” O, ərinin gəlməsinə təəccüb etmədi, ərinin gəlməsini anlaya bilmədi. Ərinin gəlməsi onun əzablarına heç bir təsir etmədi, onları yüngülləşdirmədi. Ağrılar yenə təzədən başladı. Marya Boqdanovna knyaz Andreydən otaqdan çıxmasını xahiş etdi.

Həkim otağa daxil oldu. Knyaz Andrey otaqdan çıxdı, bacısı Maryaya rast gəlib, yenə də ona yanaşdı. Onlar pıçıltı ilə danışdılar, lakin danışqları hər dəqiqə kəsilirdi. Onlar gözləyirdilər, qulaqları səsdə idi.

Knyajna Marya:

– *Allez mon ami!*, – dedi.

Knyaz Andrey yenə də arvadı yatan otağa sarı getdi və yan otaqda oturub gözlədi. Üzündə qorxu əlaməti olan bir qadın knyaginanın otağından çıxdı və knyaz Andreyi görüb özünü itirdi. Knyaz Andrey əlləri ilə üzünü örtüdü və bir neçə dəqiqə belə oturdu. Qapının dalından acınacaqlı, ağır iniltilər eşidilirdi. Knyaz Andrey qalxdı, qapıya yanaşdı və açmaq istədi. Qapını daldan kim isə tutmuşdu.

Otaqdan qorxmış bir səs:

– Olmaz, olmaz! – dedi.

Knyaz Andrey otaqda gəzməyə başladı. Knyaginyanın çıxirtısı kəsildi, bir neçə saniyə daha keçdi. Birdən knyaginya yatan otaqdan qorxunc bir çıxirtı eşidildi; bu onun çıxirtısı deyildi, o, belə çıxıra bilməzdi. Knyaz Andrey qapıya tərəf yüyürdü, çıxirtı kəsildi, körpə uşaq səsi eşidildi.

İlk saniyədə knyaz Andrey düşündü: “Oraya uşaq niyə gətirilər? Uşaq? Nə uşaq? Uşağın orada nə işi var? Yoxsa uşaq oldu?”.

Bu çıxirtının bütün sevincli mənasını birdən anladığı zaman göz yaşları onu boğmağa başladı, hər iki qolu üstündə pəncərəyə dir-səkləndi, uşaq kimi hıçqıraraq ağladı. Həkim köynəyinin qolları çırmamış halda, surtuksuz, rəngi ağarmış və çənəsi əsə-əsə otaqdan çıxdı. Knyaz Andrey ona müraciət etdi, lakin həkim şaşqın halda ona baxaraq bir söz demədi və yanından keçib getdi. Otaqdan bir qadın yüyürə-yüyürə çıxdı və knyaz Andreyi görüb özünü itirdi, astanada dayandı. Knyaz arvadının otağına girdi. Knyaginya ölmüşdü, o, knyaz Andreyin beş dəqiqə əvvəl gördüyü vəziyyətdə yatırdı, gözləri sönmüş, yanaqları ağarmışdı, lakin onun uşaq üzünü kimi balaca,

gözəl üzündə və üstü narın qara tüklərlə örtülü incə dodağında yenə əvvəlki ifadə vardı.

Onun gözəl, məsum üzü deyirdi: “Mən sizin hamınızı sevirəm, heç kəsə yamanlıq etməmişəm, siz mənim başıma nə iş gətirdiniz?”

Otağın küncündə Marya Boqdanovnanın ağ və titrək əllərində kiçik, qırmızı bir şey zığıldayırdı.

* * *

İki saat sonra knyaz Andrey səssiz addımlarla atasının kabinetinə girdi. Qoca artıq hamısını bilirdi. O lap qapının ağzında dayanmışdı. Qapı açılan kimi dinməz-söyləmək öz sərt əllərilə oğlunun boynunu bərk-bərk qucaqladı və körpə uşaq kimi ağladı.

* * *

Üç gün sonra kiçik knyaginanın dəfn mərasimini düzəldilər. Knyaz Andrey onunla vidalaşarkən tabutunun pilləsi üstünə çıxdı. Knyaginanın gözləri qapalı olsa da, üzündəki ifadə tabutda da dəyişməmişdi. Yenə də onun üzündəki ifadə deyirdi: “Ah, siz mənim başına nə gətirdiniz?” Knyaz Andrey qəlbindən bir şey qopduğunu hiss etdi. O hiss etdi ki, knyaginyanın ölümünə müqəssir odur, lakin bu təqsirini o, nə düzəldə bilər, nə də bunu unuda bilərdi. O ağlaya bilmirdi. Qoca da içəri girib knyaginanın sakitcə bir-birinin üstünə qoyulmuş mum kimi əlini öpdü. Knyaginanın üzündəki ifadə ona deyirdi: “Ah, siz mənim başına nə gətirdiniz, niyə bunu etdiniz?” Qoca knyaginyanın üzünü gördükdə başını hirsələ yana döndərdi.

* * *

Daha beş gün keçdi. Körpə knyaz Nikolay Andreyiçi xaç suyuna saldı. Keşiş qaz lələyi ilə uşağın qırıxıqlı, qırmızı ovuclarını və ayaqlarını yağladıda dayə uşağın əskilərini çənəsi altında tutmuşdu.

Xaç atası olan babası körpəni əlində tutaraq, yerə salmaqdan qorxa-qorxa özəlmiş tənəkə *kupelin*¹ başına dolandı və sonra xaç anası knyaz qızı Maryaya verdi. Knyaz Andrey o biri otaqda oturub

¹ Çəğanı xaç suyuna salmaq mərasimində içinə su tökülən qab

¹ Get, mənim əzizim (*frans.*).

mərasimin qurtarmasını gözləyir və çağanın suda boğulmasından qorxurdu. Dayə çağanı otaqdan çıxartdıqda o, sevincle uşağa baxdı və dayə kupelə atılmış saçla mumun batmayıb suyun üzündə qaldığını xəbər verdikdə knyaz Andrey başını razılıqla tərpətdi.

X

Doloxovla Bezuxovun duelində Rostovun iştirak etməsi məsələsi qoca qrafın səyilə ört-basdır edildi və Rostov bir cəza olaraq vəzifəsinin aşağı salınacağını gözlədiyi halda, Moskva general-qubernatoru yanında adyutant təyin edildi. Buna görə də o, ailə ilə birlikdə kəndə gedə bilməyib, bütün yayı Moskvada qaldı. Doloxov sağaldı, o sağalana kimi də Rostov onunla daha artıq dostlaşdı. Doloxov yaralı ikən anasının yanında yatırdı, anası onu çox hərarət və şəfqətlə sevirdi. Rostov Fedya ilə dost olduğu üçün Marya İvanovna Rostovu da sevirdi və ona tez-tez öz oğlundan danışdı.

O deyirdi:

– Bəli, qraf, indiki pozğun cəmiyyətimizə görə o, çox alicənab və təmizröklüdür. Xeyirxah adamları heç kəs sevmir, onlar iyənə kimi hamının gözüne batır. Qraf, siz deyin, Bezuxovun tutduğu iş ədalətli, namuslu bir işdirmi? Fedya isə öz alicənablığına görə onu sevirdi, indi də onun bərəsində heç bir pis söz danışmır. Peterburqda o, məhəllə polisi müdiri ilə zarafatlaşıb dəcəllik edərkən hər ikisi birgə etməmişdimi? Bezuxova nə oldu? Hər nə oldu Fedyaya oldu! Təpik ona dəydi! Tutaq ki, qayıtdılar, necə də qayıtmaya bilərdilər? Mənə elə gəlir ki, mənim oğlum kimi igidlər və vətən oğulları çox deyil. Yaxşı, bu duel nə idi? Bu adamlarda heç namus varmı? Anasının tək bir oğlu olduğunu bildiyi halda, onu duələ çağıraraq öldürmək istəyir! Belə olarmı? Nə yaxşı ki, Allahın bizə rəhmi gəldi! Nə üstündə? Bizim zəmanədə kim dəcəllik eləmir? Nə olsun ki, Bezuxov belə qısqancdır? Heç olmasa, əvvəldən hiss etdirə bilərdi, halbuki bu iş bir il davam edib. Axırda nə oldu? Duələ çağırırdı. Güman etdi ki, Fedya duələ çıxmaz, çünki Fedya ondan borc pul alıb. Belə də rəzalət, belə də alçaqlıq olarmı!? Mənim əziz qrafım, qəlbən sevirəm, inanın! Onu çox az-az adam anlaya bilir. Heç bilmirsiniz, o, necə yüksək, necə ilahi bir qəlbə malikdir!

Doloxov özü də yaralı ikən tez-tez Rostova elə sözlər deyirdi ki, ondan heç də bu sözləri gözləmək olmazdı.

O deyirdi:

– Bilirəm, məni pis adam hesab edirlər, qoy etsinlər! Mən sevdiiyim adamlardan başqa ayrı heç kəsi heç tanımaq da istəmirəm. Amma sevdiiyim adamı da elə sevirəm ki, onun yolunda canımdan belə keçərəm, qalanlarını isə, əgər mənə mane olmaq istəsələr, hamısını özib keçərəm. Mənim pərəstiş etdiyim və son dərəcə qiymətli anam, iki-üç də dostum var ki, sən də onlardan birisən, başqalarına isə nə dərəcədə faydalı və zərərli olmalarına görə əhəmiyyət verirəm. Bunların da, demək olar ki, hamısı zərərlidir, xüsusilə qadınlar! Bəli, mənim əzizim, kişilərdən mən sevən, alicənab, yüksək adamlara rast gəlmişəm, qadınlarda isə, satqın məxlüqdan başqa – istər qrafınıya olsun, istər mətbəx qadını, fərqi yoxdur, – heç bir şeyə rast gəlməmişəm. Qadında axtardığım ilahi sədaqətə və təmizliyə mən hələ indiyə qədər rast gəlməmişəm. Əgər mən belə bir qadını tapsaydım, ona həyatımı verərdim. Bunlar isə!.. – O, nifrətlə əlini yellədi. İnanırsınızmı, əgər mən həyatıma qiymət verirəmsə, bu ancaq ona görədir ki, məni mənəvi cəhətdən yenidən canlandıracaq, ruhumu təmizləyəcək və məni yüksəldəcək ilahi bir məxlüqə rast gələcəyimi ümid edirəm. Lakin sən bunu anlamırsan.

Öz yeni dostunun təsiri altına düşən Rostov dedi:

– Niyə, mən bunu çox yaxşı anlayıram.

Payızda Rostovgilin ailəsi Moskvaya qayıtdı. Qışın əvvəlində Denisov da qayıdıb Rostovgildə qaldı. Nikolay Rostovun 1806-cı ilin qışında Moskvada keçirdiyi günlər həm onun, həm də bütün ailə üçün ən xoşbəxt və şən günlər idi. Nikolay özü ilə evə bir çox gənc gətirmişdi. Vəra iyirmi yaşında gözəl bir qız idi; Sonya on altı yaşında, yenicə açılmış qəşəng bir qönçəyə bənzəyirdi. Nataşa isə yarı xanım, yarı qız, gah uşaq kimi gülməli, gah yetişmiş bir qız kimi füsunkar idi.

Çox sevimli və gənc qızlar toplaşan evdə olduğu kimi, Rostovgilin də evində bu zaman xüsusi bir sevgi aləmi yaranmışdı. Onların evinə gələn hər bir gənc oğlan buradakı gənc, həssas və nəyə isə (ehtimal ki, öz xoşbəxtliyinə) gülümsəyən, həvəsle o yan bu yana qaçısan qızlara baxdıqca, onların qeyri-müntəzəm, lakin hər kəsə nəvazişkar olan, hər şeyə hazır, ümid dolu danışqlarına qulaq asdıqca, gah mahından, gah musiqidən qalxan əlaqəsiz səslərini dinlədikcə

özü də bu hissləri duymağa başlayır, sevməyə hazır və xoşbəxtliyə müntəzir olurdu.

Rostovun evə gətirdiyi gənclərdən ən birincisi Doloxov idi. Evdə Nataşadan başqa hamının ondan xoşu gəlirdi. Doloxovun üstündə Nataşa az qalmışdı ki, öz qardaşı ilə dalaşsın. O təkid edərək deyirdi ki, Doloxov pis adamdır. Bezuxovla duələ çıxmaqda Pyer haqlıdır, Doloxov isə müqəssirdir, Doloxov iyrenc və qeyri-təbii bir adamdır.

Nataşa inad edərək çığıra-çığıra deyirdi:

– Burada başa düşməli nə var ki! O, pis adamdır, hissdən məhrumdur. Mən ki sənin Denisovunu sevirəm. O, kefcil olsa da, hər nə olsa da, yenə də onu sevirəm, deməli başa düşürəm. Fikrimi əməlli izah edə bilmirəm. Bilirsənmi, o, hər şeyə müəyyən bir məqsədlə yanaşır, mən isə belə adamları sevmirəm. Denisovu isə...

– Denisov başqa, o başqa – Nikolay Doloxova görə hətta Denisovun bir heç olduğunu hiss etdirmək istəyirdi. – Doloxovun qəlbini başa düşmək lazımdır, onu anası ilə bir yerdə görmək lazımdır, ondan bir qəlb var ki!

– Mən onu bilmirəm; ancaq orasını bilirəm ki, ondan xoşum gəlir. Bir də, bilirsənmi, o, Sonyaya vurulub?

– Boş sözdür!

– Mən əminəm, görərsən.

Nataşanın sözü düz çıxdı. Qadın cəmiyyətini xoşlamayan Doloxov Rostovgile tez-tez gəlməyə başladı. Onun kimdən ötrü gəldiyi məsələsi (bu barədə heç kəs danışmasa da) tezliklə aydın oldu: o, Sonya üçün gəlirdi. Sonya özü də bu barədə danışmağa cəsarət etməsə də, bunu bilirdi və həmişə Doloxov gələndə qıpqırmızı qızardı.

Doloxov tez-tez Rostovgildə nahar edir, onların getdiyi heç bir tamaşanı buraxmırdı. Rostovgilin həmişə getdiyi İogelgildəki *adolescentes*¹ ziyafətlərinə gedirdi. O, Sonyaya xüsusi bir diqqət yetirir və qıza elə baxırdı ki, ondan nəinki Sonya, hətta qoca qrafinya və Nataşa da qızarırdı.

Bu qüvvətli və qəribə kişinin qarayanız, zərif, şux və başqasını sevən bir qızın təsiri altında yaşadığı aydınca görünürdü.

Rostov Doloxovla Sonya arasında nə isə yeni bir şey hiss edirdi, lakin bu yeni münasibətin nə olduğunu təyin edə bilmirdi. “Onlar hamısı kiməsə vurulmuşlar”, – deyərək Nikolay Sonya ilə Nataşa haq-

¹ Yeniçimlər (*frans.*)

qında düşündü. Lakin daha o, Sonya və Doloxovla əvvəlki kimi rəftar edə bilmirdi, buna görə də evə az-az gəlməyə başladı.

1806-cı ilin payızından yenə də hamı Napoleonla müharibədən danışmağa başladı. Bu danışq keçənildən daha qızgın idi. Hər min adamdan 10 rekrutdan² başqa 9 nəfər də ratnik³ yığmaq qərara alınmışdı. Moskvada ancaq və ancaq gələcək müharibədən söhbət gedir, hər yerdə Bonaparta lənətlər oxunurdu. Rostovgilin ailəsi üçün bütün bu müharibə hazırlığının mənası ondan ibarətdi ki, Nikoluşka heç cürə Moskvada qalmağa razı olmur, Denisovun məzuniyyətinin qurtarmasını gözləyirdi ki, bayramdan sonra onunla bərabər alaya getsin. Orduya getmək ona əylənməyə mane olmurdu, bəlkə onu daha da əylənməyə həvəsləndirirdi. Vaxtının çoxunu evdən xaricdə, naharlarda, müsəmirələrdə və ziyafətlərdə keçirirdi.

XI

İsanın təvəllüdü bayramının üçüncü günü Nikolay evdə nahat etdi. Son vaxtlarda o, evdə çox az nahar elərdi. Bu nahar vidalaşma naharı idi, çünki Xaçaşuran bayramından sonra Nikolayla Denisov alaya gedəcəkdi. Naharda iyirmi adam iştirak edirdi. Doloxovla Denisov da burada idi.

Rostovgildə məhəbbət ehtirası, sevgi ələmi heç vaxt bu bayram günlərində olduğu qədər şiddətli hiss edilməmişdi. Bu sevgi ələmi sanki deyirdi: “Xoşbəxtlik dəqiqələrinə əldən qaçırma, qoy sənə vurulsunlar, sən də başqasına vurul! Dünyanın mənası ancaq bundadır, qalanları isə boş şeydir. Biz də burada ancaq bununla məşğulmuşuq”.

Nikolay həmişə olduğu kimi, iki cüt atı əldən saldıqdan və çağırılan yerlərə, getməli olduğu bütün yerlərə getməyə yenə də macal tapmadan nahara azca qalmış evə gəldi. İçəri girən kimi sevgi ələminin çox gərgin bir vəziyyətdə olduğunu hiss etdi. Bundan başqa Nikolay cəmiyyət üzvlərindən bəzilərinin qəribə bir hal keçirdiyini, təlaşda olduğunu gördü. Hamıdan çox Sonya, Doloxov və qoca qrafinya həyəcanlı idi; Nataşa da bir az həyəcanlı görünürdü. Nikolay hiss etdi ki, Sonya ilə Doloxov arasında nə isə bir şey olmuşdur. Buna görə də özünə xas olan bir həssaslıqla nahar zamanı hər ikisi ilə çox nəzakətlə və ehtiyatla rəftar etdi. Həmin bu gecə, bayram-

¹ Rekrut – I Pyotr dövründə 25 il, sonra isə 15 il orduda xidmət üçün yığılan əsgər

² Ratnik – Rusiyada əsgər növü

ların üçüncü günü, rəqs müəllimi İogelin evində bir ziyafət olmalı idi; bayram günləri o, bütün şagirdləri üçün belə ziyafətlər verərdi.

Nataşa Nikolaya dedi:

– Nikolenka, sən İogelgilə gedəcəksənmi? Rica edirəm get, o, çox xahiş edirdi, Vasili Dmitriç də (bu Denisov idi) gedir.

Özünü Rostovgilə zarafatla Nataşanın cəngavəri yerinə qoymuş Denisov:

– Qrafinya əmr edəndən sonra mən haraya getməyə bilərəm! – dedi; – *pas de châte*¹ oynamağa hazırım.

Nikolay:

– Macal tapsam, gedərəm! Arxarovgilə söz vermişəm, müsami-rələri var, – dedi.

– Bəs sən?.. – deyə Nikolay Doloxova müraciət etdi və bu sualı verən kimi nəhaq yerə soruşduğunu hiss etdi.

– Bəlkə gəldim... – deyə Doloxov Sonyaya baxıb, soyuq və acıqlı cavab verdi və qaşqabağını tökərək, klubda nahar zamanı Pyerə baxdığı nəzərlə Nikolayı gözəndən keçirdi.

Nikolay düşündü: “Nə işə olmuşdur”. Nahardan sonra Doloxovun tez çıxıb getməsi Nikolayın şübhəsini daha da möhkəmlətdi. Nataşanı çağırıb nə olduğunu soruşdu:

Nataşa ona tərəf yüyürüb:

– Mən səni axtarırdım, – dedi. – Mən deyirdim, amma sən inanmırdın. – Sonra qalib gəlmiş bir adam ifadəsilə əlavə etdi:

– O, Sonyaya evlənməyi təklif etmişdir.

Nikolay son zamanlarda Sonya ilə az məşğul olurdu, lakin bu sözü eşidən kimi elə bir ürəyindən bir şey qopub ayrıldı. Doloxov cehizsiz, yetim Sonya üçün abırlı və bir cəhətdən də gözəl bir adaxlı ola bilərdi. Qoca qrafinya və kübar cəmiyyəti nöqtəyi-nəzərindən Doloxovu rədd etmək olmazdı. Buna görə də Nikolay bu sözü eşidəndə ilk əvvəl Sonyaya acığı tutdu. O: “Çox gözəl, söz yox, uşaq-lıqdakı vədləri unudub təklif qəbul etmək lazımdır” – deməyə hazırlaşdı, amma deyə bilmədi...

Nataşa:

– Təsəvvür edirsinizmi? Sonya rədd etdi, tamamilə rədd etdi, – dedi. Bir az dayandıqdan sonra əlavə etdi: – Dedi ki, mən özgəsini sevirəm.

Nikolay düşündü: “Mənim Sonyam başqa cür də cavab verməzdi!”.

¹ Şal ilə rəqs (*frans.*)

– Anam nə qədər yalvardısa, yenə rədd etdi, mən bilirəm: o, sözündən dönməz...

Nikolay töhmətlə soruşdu:

– Anam ona yalvardımı?

– Hə, – deyə Nataşa cavab verdi. – Nikolenka, acığımı tutmasın. Mən bilirəm ki, sən onunla evlənməyəcəksən. Nədənsə mən bunu bilirəm, yəqin bilirəm ki, sən onunla evlənməyəcəksən.

– Yox, sən bunu heç cürə bilə bilməzsən. Amma mən onunla danışmahtyam. – Sonra gülümsəyərək əlavə etdi: – Bu Sonya nə gözəl qızıdır!

– O, çox gözəl qızıdır! Mən onu buraya göndərəm. – Nataşa qar-daşını öpüb qaçdı.

Bir dəqiqə sonra Sonya qorxmuş, şaşqın və müqəssir bir adam kimi içəri girdi. Nikolay ona yaxınlaşıb əlini öpdü. Bu səfərki gəlişlə bu birinci dəfə idi ki, onlar təkliddə və həm də öz məhəbbətləri barədə danışdılar.

– *Sophie*, – deyə Nikolay əvvəlcə çəkinə-çəkinə, sonra işə getdikcə cəsarətlənərək danışmağa başladı, – siz yalnız gözəl deyil, hətta əlverişli bir təklifdən boyun qaçırmaq istəyirsiniz; halbuki o, gözəl, alıcınab bir insandır... o, mənim dostumdur...

Sonya onun sözünü kəsib tələsik dedi:

– Mən onu rədd etdim.

– Əgər siz məndən ötrü onu rədd edirsinizsə, qorxuram ki, mən...

Sonya yenə onun sözünü kəsdi. Yalvarıcı və qorxu ifadə edən bir nəzərlə Nikolaya baxdı:

– *Nicolas*, bunu mənə deməyin.

– Yox, mən deməliyəm. Bəlkə, bu, mənim tərəfimdən *suffisance*¹-dir, amma demək yaxşıdır. Əgər siz məndən ötrü rədd edirsinizsə, mən sizə bütün həqiqəti deməliyəm. Mən sizi sevirəm, güman edirəm ki, hamıdan çox sevirəm...

Sonya qızardı:

– Mənə də bu bəsdir!

– Mən min dəfə sevmişəm və yenə də sevəcəyəm, lakin sizə qarşı hiss etdiyim dostluğu, etimadı və sevgini heç kəsə qarşı hiss etməmişəm. Bir də mən gəncəm. Maman evlənməyimi istəmir. Mən sizə heç bir şey vəd etmirəm. Xahiş edirəm ki, Doloxovun təklifi

¹ Özünü arxayın olmaq (*frans.*)

barədə fikirləşəsiniz. Nikolay öz dostunun familyasını çətinliklə tələffüz edərək sözünü bitirdi.

– Bu barədə mənə heç bir şey deməyin. Mən heç bir şey istəmirəm. Mən sizi bir qardaş kimi sevirəm, həmişə də sevəcəyəm, bundan artıq mənə heç bir şey lazım deyil.

Nikolay bir də onun əlini öpüb dedi:

– Siz mələksiniz, mən sizə tay ola bilmərəm, ancaq qorxuram ki, sizi aldatmış olam.

XII

Moskvada İogelin ziyafətləri ən şən ziyafətlər olurdu. Yenidən öyrəndikləri *ná*-ları nümayiş etdirən *adolescentes*¹-lərinə baxan analar da belə deyirdilər. Yıxılana qədər rəqs edən *adolescentes* və *adolescents*²-lər özləri də belə deyirdilər. Əylənmək məqsədilə bu ziyafətlərə gələn və burada ən nəşəli gün keçirən yaşlı qızlar və gənclər də belə deyirdilər. Bu il həmin ziyafətlərdə iki evlənmək hadisəsi də olmuşdu. Knyaz Qorçakovun iki gözəl qızı nişanlı tapıb ərə getmişdi; bu hadisədən sonra burada verilən ziyafətlərin şöhrəti daha da artmışdı. Bu ziyafətlərin xüsusiyyəti o idi ki, burada nə ev ziyəsi, nə də ev xanımı vardı, ancaq quş tükü kimi uçan və rəqs sənətinin qaydalarına görə ayaq atan yumşaq qəlblə İogel dərs üçün bütün qonaqlardan bilet qəbul edirdi. Bu ziyafətlərin bir xüsusiyyəti də o idi ki, buraya ilk dəfə uzun paltar geyib rəqs edən 13 və 14 yaşlı qızlar kimi rəqs etmək və əylənmək istəyənlər gəlirdilər. Buraya gələnlərin hamısı çox az istisna ilə gözəl idi və ya gözəl görünürdü, çünki hamı ehtirasla gülür, hamının gözü alışıb yanırdı. Hətta ən yaxşı şagirdlər belə bəzən *pas de châte* də oynayırdılar. Bunlardan da ən yaxşısı Nataşa idi; zəriflikdə o, hamıdan fərqlənirdi. Amma bu sonuncu ziyafətdə ancaq ekosez, anqlez və yenidən dəb düşən mazurka oynayırdılar. İogel ziyafəti Bezuxovun salonunda təşkil etmişdi və hamının dediyi kimi, ziyafət çox uğurlu çıxmışdı. Ziyafətdə gözəl qız çox idi, Rostovgilin xanım qızları isə hamıdan gözəldi. Onlar xüsusilə xoşbəxt və şən idilər. Doloxovun təklifindən, onu rədd etməsindən və Nikolayla söhbətindən lovgalanmış Sonya bu axşam hələ evdə

ikən fırlanır, hörüklerini qulluqçu qızın darayıb qurtarmasına imkan vermirdi, indi isə sevincindən alışıb yanırdı.

Birinci dəfə uzun paltar geydiyi üçün Sonyadan az lovgalanmayan Nataşa bu ziyafətdə özünü daha xoşbəxt hiss edirdi. Hər ikisi çəhrayı lentli ağ kiseyi paltar geymişdi.

Nataşa ziyafətə gəldiyi dəqiqədən vurğun görünürdü. O, müəyyən bir adama vurulmamışdı, hamıya vurulmuşdu. Hər dəqiqə kime baxırdısa, necə baxırdısa, ona vurulurdu.

O, Sonyaya yaxınlaşaraq:

– Ah, nə yaxşıdır! – deyərək təkrar edirdi.

Nikolay ilə Denisov salonları gəzir, rəqs edənlərə nəvazişlə və himayəkar bir nəzərlə baxırdılar.

Denisov:

– O, nə qədər sevimlidir, – dedi, – gözəl qız olacaq.

– Kim?

Denisov cavab verdi:

– Qrafinya Nataşa.

– Bir az susduqdan sonra əlavə etdi:

– Nə yaxşı da rəqs edir, nə zərif qızıdır!

– Sən kimin barəsində danışsən?

Denisov qışqıraraq acıqlı cavab verdi:

– Sənin bacın barəsində.

Rostov gülümsədi.

Balaca boylu İogel Nikolaya yanaşdı dedi:

– *Mon cher comte; vous êtes l'un de mes meilleurs écoliers, il faut que vous dansiez. Voyez combien de jolies demoiselles*¹.

– Həmin bu rica ilə o, Denisova da müraciət etdi; Denisov da onun keçmiş şagirdi idi.

Denisov:

– *Non, mon cher, je ferai tarisserie*². Dərslərinizdən çox pis istifadə etdiyim yadınızdan çıxmışdırımı? – dedi.

İogel ona təsəlli verərək tez dedi:

– Yox-a! Siz ancaq diqqətsiz idiniz, amma qabiliyyətiniz var idi, bəli, sizin qabiliyyətiniz var idi.

¹ Sevimli qraf, siz mənim ən yaxşı şagirdlərimdəsiniz. Siz rəqs etməlisiniz. Bir görün, nə qədər gözəl qız var! (*frans.*)

² Yox, özizim, yaxşısı budur, əyləşib tamaşa edim (*frans.*).

¹ Yeniyyətmiş qızlar.

² Yeniyyətmiş qızlar və yeniyyətmiş oğlanlar

Yenə də dəb düşmüş mazurka çaldılar. Nikolay İogelin təklifini rədd edə bilməyib Sonyanı rəqsə dəvət etdi. Denisov isə qarıların yanında oturub qılıncına dirsəkləndi, ayağını oyunun havasına uyğun tərpedərək və rəqs edən gənclərə baxaraq nə isə maraqlı bir şey danışır, qoca xanımları güldürürdü. İogel birinci oyundan öz fəxri və ən yaxşı şagirdi olan Nataşa ilə rəqs etdi. O, yumşaq çəkmə geymiş ayaqlarını zərif-zərif yerə basaraq, qorxmış, lakin səylə "pa" hərəkətini ifa edən Nataşa ilə birinci olaraq salondan keçdi. Denisov gözünü Nataşadan çəkmir və qılıncını oyunun havasına uyğun olaraq tiqqıldadırdı. O, öz siması ilə aydınca hiss etdirirdi ki, mən bacarmadığım üçün deyil, ancaq istəmədiyim üçün rəqs etmirəm. Oyunun yarısında Denisov yanından keçən Rostovu çağırırdı:

– Bu o hava deyil. Bu məgər polyak mazurkasıdır? Amma gözəl oynayırsınız.

Denisovun hələ Polşada bu mazurkanı yaxşı oynamaqda şöhrət qazandığını bilən Nikolay Nataşaya yanaşmış dedi:

– Get, Denisovu çağır, oyna. Bilirsən, o, necə rəqs edir! Qiyamətdir!

Nataşaya yenə növbə çatdıqda yerindən durdu, bantikli çəkmələrini tez-tez yerə vuraraq, qorxa-qorxa, salondan keçib Denisovun oturduğu yerə gəldi. Hamı Nataşaya baxır və onun oyanmasını gözləyirdi. Nataşa özü də bunu hiss edirdi. Nikolay Denisovla Nataşanın gülümsəyərək mübahisə etdiklərini, Denisovun rəqs etmək istəmədiyini, amma sevinclə gülümsədiyini görürdü. Nikolay tez onlara tərəf getdi.

Nataşa deyirdi:

– Vasili Dmitriç, buyurun, buyurun oynayaq.

Denisov deyirdi:

– Yox, qrafinya, mənə bağışlayın.

Nikolay dedi:

– Bəsdir, Vasya, dur.

Denisov zarafatla:

– Elə bil Məstan pişiyi dilə tuturlar, – dedi.

Nataşa əlavə etdi:

– Bütün bir axşam sizin üçün oxuyacağam.

– Bu sehrkar qız mənim başıma nə istəsə gətirəcək! – deyərək Denisov qılıncını açdı. Stulların arasından çıxıb qızın əlindən möhkəm tutdu, başını qaldıraraq ayağını geri qoydu və çalğının taktını gözlədi. Denisovun balaca boyu ancaq at üstündə, bir də mazurka rəq-

sində görünürdü. O, indi özünü həmişə hiss etdiyi kimi bir qoçaq təsəvvür edirdi. Taktı tutan kimi o, öz xanımına iftixar və zarafatla yanakı bir nəzər saldı, qəfildən bir ayağını yerə vurdu və top kimi elastiki bir hərəkətlə yerindən sıçradı, xanımını da özü ilə apararaq uçurmuş kimi dövrə vurdu. Bir ayağı üstündə səssizcə salonun ortasına qədər gəldi, sanki qabağındakı stulları görmür və düz onların üstünə uçurdu, amma birdən mahmızlarını çıqqıldadaraq ayaqlarını araladı və dabanları üstündə dayandı, bir saniyə belə durdu. Mahmızları səslənə-səslənə bir yerdə ayaq döyür, cəld hərələnir, sol ayağını sağ ayağına vururdu, sonra yenə uçurmuş kimi dairə vurdu. Nataşa onun nə etmək istədiyini duymur və özü necə hərəkət edəcəyini bilmədən ona təslim olur, onun hərəkətlərini izləyirdi. Denisov onu gah sağ əli, gah da sol əli ilə tutub fırlandırır, gah dizi üstə çöküb, onu öz ətrafında hərələndirir, sonra tez qalxıb elə sürətlə irəliləyərək uçurdu ki, sanki birməfəsə bütün otaqlardan keçib getmək istəyirdi. Gah da görürdün ki, dayandı və heç də gözlənilmədən onun qarşısında yenə diz çökdü. Denisov mahmızlarını səsləndirərək qızı öz yeri qabağında cəld hərələyib ona təzim etdikdə Nataşa cavab olaraq heç əyilmədi də. Denisovu tanıyırmış kimi gözlərini heyrətlə ona dikib gülümsədi və yavaşca dedi:

– Bu nə deməkdir?

İogel bu mazurkanı həqiqi mazurka hesab etməsə də, Denisovun məharətlə oynaması hamını sevindirdi, onu ara vermədən rəqsə dəvət etdilər. Qocalar da gülümsəyərək Polşadan, keçmiş əziz günlərdən söhbət açdılar. Rəqsdən Denisovun rəngi qızarmışdı. O, yaylıqla tərini silə-silə Nataşanın yanında oturdu və ziyafət qurtarana qədər ondan ayrılmadı.

XIII

Bundan iki gün sonra Rostov Doloxovu nə evdə, nə də öz tanışlarının yanında gördü, üçüncü günü ondan bir kağız aldı.

“Sənə məlum olan səbəbə görə mən bir də sizə gəlməyəcəyəm və orduya getdiyim üçün bu axşam dostlarıma vidalaşma qonaqlığı verirəm. İngilis mehmanxanasına gəl”. Rostov öz ailə üzvləri və Denisovla teatrdan idi, saat 10-da teatrdan çıxıb İngilis mehmanxanasına getdi. Onu dərhal Doloxovun mehmanxanada bir gecəliyə tutduğu ön yaxşı otağa gətirdilər.

İyirmiye qəder adam masanın ətrafına yığılmışdı. Doloxov da masa qabağında, iki şam arasında oturmuşdu. Masanın üstündə qızıl və kağız pul vardı; Doloxov bank gədirdi. Doloxovun təklifindən və Sonyanın rədd cavabından sonra Nikolay Doloxovla görüşməmişdi və onunla necə görüşəcəyini düşündükdə özündə bir şaşqınlıq hiss edirdi.

Hələ qapıda ikən Doloxovun aydın və soyuq nəzərləri Rostova sataşdı, sanki o, Rostovu çoxdan gözləyirdi.

– Çoxdan görüşməmişik, – dedi, – çox sağ ol ki, gəldin. Qoy bu əli oynayım, o vaxtacan İlyuşka da xor ilə gəlib çıxar.

Rostov qızara-qızara dedi:

– Mən sizə gəlmişdim.

Doloxov cavab vermədi.

– İstəyirsən, sən də oyn, – dedi.

Rostov bu anda bir gün Doloxovla etdiyi qəribə bir söhbəti xatırladı. Doloxov onda demişdi ki, “ancaq axmaq adamlar öz bəxtlərini qumarda sınaya bilərlər”.

Doloxov Rostovun nə düşdüyünü hiss etmiş kimi:

– Yoxsa mənimlə oynamaqdan qorxursan? – dedi və gülümsədi.

Doloxovun bu təbəssümündən Rostov onun əhval-ruhiyyəsini hiss etdi: klubda, nahar vaxtı da onun əhval-ruhiyyəsi belə idi. Ümumiyyətlə, hər gündü həyatdan darıxmış kimi görünən Doloxov qəribə və çox vaxt amansızca bir hərəkətlə vəziyyətdən çıxmağa çalışırdı; indi də o, belə bir hal keçirirdi.

Rostov bu sözdən pərdə oldu, Doloxovun zarafatına zarafatla cavab vermək üçün fikirləşdi, amma söz tapa bilmədi. Rostov düşünərkən Doloxov dik onun üzünə baxa-baxa, aramla və hər kəsin eşidə biləcəyi bir səslə dedi:

– Yadındadırmı, qumar barəsində deyərdin ki, bəxtəbəxt oynamaq istəyənx axmaqdır, oynayanda yəqinliklə oynamaq lazımdır. Mən də indi öz bəxtimi sınamaq istəyirəm.

Rostov: “Bəxti yoxlamalı və ya yəqinliklə oynamalı?” – deyə düşündü.

Sonra Doloxov əlavə etdi:

– Yaxşısı budur ki, oynama.

– O, açılmış kart dəstəsini əlində səsləndirib dedi: – Cənablar, bank gedirəm!

Doloxov pulları qabağa çəkib kartları paylamağa hazırlaşdı. Rostov onun yanında oturdu və əvvəlcə oynamadı, Doloxov ona baxdı:

– Niyə oynamırsan?

– Qəribədir ki, Nikolay bu vaxt kart götürüb, azca pul qoymaq və oyuna başlamaq ehtiyacı hiss etdi.

Rostov:

– Yanımda pul yoxdur, – deyə cavab verdi.

– İnanmıram!

Rostov 5 manat qoydu və uduzdu, bir də qoydu, yenə uduzdu. Doloxov onu yandırdı, yəni on kartını bir-birinin dalınca uddu.

Doloxov bir qəder oynadıqdan sonra dedi:

– Cənablar, xahiş edirəm, pulları kartların üstünə qoyasınız, yoxsa mən haqq-hesabı itirə bilərəm.

Oynayanlardan biri dedi: “Əminəm ki, mənə inanmaq olar”.

– İnanmaq olar, amma qorxuram ki, haqq-hesabı itirəm. Xahiş edirəm ki, pulları kartların üstünə qoyasınız.

– Sonra Rostova müraciətlə:

– Sən utanma, səninlə hesablaşarıq, – dedi.

Oyun davam edirdi, xidmətçi ara vermədən şampan şərabı gətirdilər.

Rostovun bütün kartları uduzurdu. Onun hesabına 800 manat yazılmışdı. Kartlardan birinin üstünə o, 800 manat yazmaq istəyirdi, lakin ona şampan şərabı gətirildikdə fikrini dəyişdi, ancaq iyirmi manat yazdı.

Sanki ona baxmayan Doloxov:

– Qoy qalsın, tez udarsan, – dedi. – Başqalarına uduzuram, səni isə uduram. Yoxsa məndən qorxursan? – deyə yenə də təkrar etdi.

Rostov onun sözündən çıxmıdı. 800 manatı saxladı və yerdən götürdüyü kənarı qırıq yeddiliyi qoydu. Sonralar o, bunu yaxşı xatırlayırdı. Təbəşir qırığı ilə yeddiliyin üstünə düz, dəyirmi rəqəmlərlə 800 yazdı, təqdim olunan bir stəkan istiləşdirilmiş şampan şərabı içdi. Doloxovun sözünə gülümsədi və nəfəsini çəkmədən yeddilik gözləyərək Doloxovun kart dəstəsini tutan əllərinə baxdı. Bu yeddiliyin udması və ya uduzması Rostov üçün çox əhəmiyyətli idi. Keçən həftə bazar günü qraf İlya Andreyiç ona 2000 manat vermişdi. Maddi çətinlikdən danışmağı sevməyən qraf oğluna demişdi ki, bu pulu sənə may ayınadək verirəm və oğlundan bu dəfə pulu bir qəder qənaətlə xərc-ləməyi xahiş etmişdi. Nikolay da demişdi ki, bu mənə çoxdur və namusuna and içərək, bahara qədər atasından pul istəməyəcəyinə

söz vermişdi. İndi həmin puldan 1200 manat qalırdı. Deməli, yeddilik 1600 manat uduzmaqdan başqa, bir də verdiyi sözə əməl etməməkdə. Rostov nəfəsini belə çəkmədən Doloxovun əllərinə baxır və belə düşünürdü: “Di tez ol, o kartı mənə ver, mən furajkamı götürüb evə gedəcəm, Denisov, Nataşa və Sonya ilə axşam yeməyi yeyəcəyəm və yəqin ki, bundan sonra bir də əlimə kart almayacağam”. Bu anda ev həyatı: Petya ilə zarafatı, Sonya ilə danışıqı, Nataşa ilə oxumağı, atası ilə piket¹ oynamağı və hətta Povarskaya küçəsində olan əvlərin-dəki rahat yatağı onun xəyalında elə qüvvətlə, elə aydın və elə cazibə ilə canlandı ki, sanki bunlar çoxdan keçmiş, əldən çıxmış, son dərəcə qiymətli bir xoşbəxtlik idi. O ağına sığışdıra bilmirdi ki, axmaq bir təsadüf üzündən yeddilik kart sağ tərəfə düşmək əvəzinə sol tərəfə düşməklə onu yenidən dərk edilmiş, yenidən işıqlandırılmış bu xoşbəxtlikdən məhrum edə bilər, onu hələ sınanmamış və müəyyən olmayan bir bədbəxtliyin qoynuna atar. Bu ola bilməzdi, lakin buna baxmayaraq o yenə də nəfəsini çəkmədən Doloxovun əlinin hərəkətini gözləyirdi. Doloxovun iri sümüklü, köynəyinin altından tükləri görünən qırmızı əlləri kart dəstəsini bir tərəfə qoyub təqdim olunan stəkanı və çubuğu götürdü.

– Deməli ki, sən mənimlə oynamaqdan qorxmursan? – deyə təkrar etdi və gülməli bir əhvalat danışacaq kimi kartları yerə qoydu, stulun arxasına söykənib gülümsəyə-gülümsəyə ağır-ağır danışmağa başladı:

– Bəli, cənablar, mənə dedilər ki, Moskvada şeyiə yayılıb ki, guya mən qumar oyununda hiyləbazlıq eləyirəm, ona görə də sizə məsləhət görürəm ki, mənimlə ehtiyatlı olasınız.

Rostov dilləndi:

– Oyna görək.

Doloxov gülümsəyərək kartları götürdü.

– Ax, bu Moskva bibiləri, xalaları!

Rostov hər iki əlini saçlarına aparıb az qala – aaax! – deyə çığıracaqdı. Ona lazım olan yeddilik kart kartların üstündə birinci olaraq göründü. Rostov verə biləcəyindən daha çox uduzmuşdu.

– Amma sən pərt olma, – deyə Doloxov ötəri Rostova baxıb kart atmağa davam etdi.

¹ Qədim kart oyunu

Saat yarımından sonra kart oynayanlardan çoxu zarafatlaşaraq öz oyununa baxırdı.

Bütün oyun Rostovda mərkəzləşmişdi. Min altı yüz əvəzinə onun hesabına bir-biri üstə sıra ilə çoxlu rəqəm yazılmışdı. Rostov bunları sayaraq on minə qədər olduğunu görmüşdü, lakin indi bu rəqəmin on beş minə çatdığı dumanlı bir şəkildə təsəvvür edirdi. Əslində isə bu rəqəmlər iyirmi min manatı keçmişdi. Doloxov daha söhbətə qulaq asmır və əhvalat danışmırdı. O, Rostovun əlinin hər bir hərəkətini izləyir və hərdən onun ayağına yazdığı rəqəmlərə tez bir nəzər salırdı. O, bu qərara gəlmişdi ki, rəqəmlər qırx üç minə çatana qədər oyunu davam etdirdirsin. Qırx üç rəqəmini də ona görə seçmişdi ki, Sonya ilə özünün yaşını cəmlədikdə qırx üç olurdu. Rostov başını əllərinə dayayaraq üstü yazılmış, şərab dağılmış və kart tökülmüş masanın qabağında oturmuşdu. Əzab verən bir düşünəcə onu rahat buraxmırdı. Bu iri sümüklü, köynəyi altından tükləri görünən qırmızı əllər, bu sevdiyi və nifrət etdiyi əllər onu öz hakimiyyəti altına almışdı.

Rostov düşünür və xatırlayırdı: “Altı yüz manat, tuz, künc, doqquzluq... udmaq mümkün deyil!.. Evdə necə bir şadlıq olardı. Pe valeti... bu ola bilməz!.. Axı o, mənim başıma niyə bu oyunu açır?..” Hərdənbir o, böyük kart qoyurdu; Doloxov isə bu karta getmir, qoyulacaq pulu özü təyin edirdi. Nikolay da ona təslim olurdu, gah Amşteten körpüsündə olduğu kimi Allaha dua edir, gah masanın altında əydiyi kartlardan ilk əlinə keçəni onu xilas edəcəyini düşünür, gah kurtkasındakı qaytanları sayıb həmin miqdarda xallarla kart oynamaq istəyir, gah kömək üçün o biri oynayanlara nəzər salır, gah da Doloxovun indi sərt olan üzünə baxır, onun fikrini bilməyə çalışırdı.

“Axı bu uduzmağın mənim üçün nə demək olduğunu o bilir. O, mənim fəlakətimi istərimi? Axı o, mənim dostum idi. Axı mən onu sevirdim... Amma onda da təqsir yoxdur. O, nə etsin ki, bəxti gətirir? Mən də müqəssir deyiləm, – deyə Rostov öz-özünə danışdı. – Mən heç bir pis iş tutmamışam. Mən ki bir adam öldürməmişəm, bir adamı təhqir etməmişəm, bir adamın pisliyini istəməmişəm. Bəs bu dəhşətli bədbəxtlik mənə haradan üz vermişdir? Bu haçan başladı? Bir az bundan əvvəl mən bu masaya yüz manat udmaq və anamın ad gününə bu qutunu alıb evə getmək fikri ilə yanaşdım. Mən nə qədər xoşbəxt, azad və şad idim! Onda mən nə qədər xoşbəxt olduğumu

bilmirdim! O xoşbəxtlik nə vaxt qurtardı və bu yeni, dəhşətli vəziyyət nə vaxt başladı? Bu dəyişiklik necə əmələ gəldi? Mən həmişə burada, bu masanın qabağında oturub bu cür kart oynar, bu iri sümüklü, cəld əllərə baxardım. Bu hadisə nə vaxt baş verdi və baş verən nədir? Mən sağlamam, qüvvətliyəm, yenə həmin adamam və həmin yerdə də oturmuşam. Yox, bu ola bilməz! Yəqin ki, bu heç bir nəticə verməyəcək”.

Otaq isti olmadığı halda o qızarmışdı, tər tökürdü. Üzü dəhşətli və zavallı bir şəkil almışdı, özünü sakit göstərmək istəməsi onu daha da yazıq göstərirdi.

Hesab gəlib qırx üç minə çatdı. Rostov indicə aldığı üç min manata oynamaq üçün kart hazırlayırdı ki, birdən Doloxov kart dəstəsini masaya vurub kənara qoydu, təbəşiri götürüb aydın və sərt bir xətlə təbəşiri əzə-əzə tez Rostovun hesabına yekun vurmağa başladı.

– Axşam yeməyinin vaxtıdır, yemək vaxtıdır! Budur, qaraçılar da gəldilər! – Doğrudan da, soyuq havadan içəriyə qaraçı şivəsində danışan qara kişilər və qadınlar girdilər. Nikolay artıq hər şeyin bitdiyini anlayırdı, lakin etinasız bir səsle:

– Daha oynamırsan? Mən gözəl bir kart hazırlamışdım, – dedi. Sanki onu hər şeydən artıq oyundan aldığı nəşə maraqlandırırırdı.

“Hər şey bitdi, mən məhv oldum! – deyərək Rostov düşündü. – İndi ancaq o qalır ki, alınma bir güllə çaxam”. Lakin o yenə də şən bir səsle:

– Bir əl də oynayaq, – dedi.

– Yaxşı, – deyərək Doloxov hesabı tamamladı, – yaxşı! 21 manat qoyuram. Qırx üç mini tamamlamaq üçün Doloxov 21 rəqəmini göstərdi və kartları götürüb paylamağa hazırlaşdı. Rostov itaətkarlıqla kartın kənarını əydi və hazırladığı 6000 əvəzinə səliqə ilə 21 rəqəmini yazdı.

– Mənim üçün fərqi yoxdur, mən ancaq bilmək istəyirəm ki, sən bu 21 manatı udacaqsan, ya onluğu mənə verəcəksən.

Doloxov ciddiyətlə kartları payladı. Ah, indi bu dəqiqə Rostov bu qırmızı, gödək barmaqlı, tükləri köynəyinin altından görünən əllərə, onu öz hakimiyyəti altında saxlayan bu əllərə nə qədər nifrət edirdi... Onluq verildi.

– Qraf, siz mənə 43 min borclu, – deyərək Doloxov özünü düzəldərək masa dalından qalxdı. – Adam çox oturanda yorulur ha!

Rostov:

– Hə, mən də yoruldu, – dedi.

Doloxov sanki ona zarafat etməyin yeri olmadığını xatırlatmaq üçün dedi:

– Qraf, pulları nə vaxt almaq olar?

Rostov qızardı və Doloxovu o biri otağa çağırırdı.

– Hamısını birdən verə bilməyəcəyəm, veksəl verərəm, – dedi.

Doloxov gülümsəyərək və Nikolayın gözləri içinə baxaraq dedi:

– Rostov, qulaq as. Atalar sözü var, bilirsən: “Sevgidə xoşbəxt olanın kartda əli götürməz”. Sənin əmi qızın sənə vurulmuşdur. Mən bilirəm.

Rostov düşündü: “Ax! Bu adamın hakimiyyəti altına düşmək dəhşətdir”.

O bilirdi ki, uduzduğu pulları ata-anasına söylərkən, bu onlara ağır bir zərbə olacaqdır. O başa düşürdü ki, bu borcdan xilas olmaq böyük bir səadət olardı, O anlayırdı ki, Doloxov onun bu rüsvayçılıqdan və müsibətdən xilas olmağın yolunu bilir və indi hələ onunla siçan-pişik oyununu oynamaq istəyir.

– Sənin əmi qızın... – deyərək Doloxov sözə başlamaq istəyirdi ki, Nikolay onun sözünü kəsdi və hiddətlə çığıraraq dedi:

– Mənim əmi qızımın buraya dəxli yoxdur, ondan danışmaq da lazımdır deyil!

Doloxov soruşdu:

– Pulları bəs nə vaxt almaq olar?

Rostov:

– Sabah, – deyərək cavab verdi və otaqdan çıxdı.

XV

“Sabah” deyib öz hörmətini saxlamaq çətin deyildi, lakin tək – başına evə gəlib, bacıları, qardaşı, ananı, atanı görmək, uduzduğunu etiraf etmək və söz verdikdən sonra istəməyə haqqı olmadığı pulu istəmək dəhşətli idi.

Evdə hələ yatmamışdılar. Rostovgildəki gənclər teatrından qayıdıb, axşam yeməyi yedikdən sonra klavikordun¹ yanında oturmuşdular. Nikolay salona girən kimi onu bu qış bu evdə hökm sürən sevgi ilə dolu şairənə bir mühit qarşıladı. Doloxovun təklifindən və İogelin ziyafətindən sonra bu mühit Sonya ilə Nataşanın üzərində tufandan əvvəlki hava kimi bir qədər də qatılmışdı. Sonya ilə

¹ Köhnə tipli fortepiano

Nataşa öyinlərində teatra gedərkən geydikləri mavi paltar, gözəl-göyçək və bunu bildikləri üçün də xoşbəxt, gülümsər bir halda klavikordun yanında dayandı. Qoca qrafinya oğlunu və ərinə gözləyərək, evlərində yaşayan qoca zadəgan qadınla pasyans oynayırdı. Gözləri parlayan və saçları pırtlaşq Denisov bir ayağını dala uzadaraq klavikordun yanında oturmuşdu. Qısa barmaqlarını çalğı alətinə vurub akkord götürür, gözlərini süzə-süzə zəif, xırıltılı, lakin düzgün bir səsle özü yazdığı "Sehrkar qız" şeirini oxuyur və bu sözlərə hava tapmaq istəyirdi.

Nə zamandan bəri tərək eylədiyim bir kamana
Cəlb edən, söylə nədir könlümü, ey əfsunkar!
Heç bilirsənmi, nə od vurdun, ey afət, bu cana,
Heç bilirsənmi, bu qəlbimdə nə həyəcanlar var?..

Denisov əqiq kimi qara, parlaq gözlərini həm qorxmış, həm də özünü xoşbəxt hiss edən Nataşaya dikərək ehtiraslı bir səsle oxuyurdu.

Nikolayın gəlmədiyindən xəbər tutmayan Nataşa:

– Çox gözəl! Əla! O biri bəndini də oxu! – deyirdi.

"Bunlar yenə öz kefindədir", – deyə Nikolay düşündü, qonaq otağına baxdı. Vera və anası qoca zadəgan qadınla orada oturmuşdu.

Nataşa ona tərəf yüyürdü:

– Hə! Nikolenka da gəldi!

Nikolay soruşdu:

– Atam evdədirmi?

Nataşa onun sualına cavab verməyib dedi:

– Sənin gəlməyinə nə qədər sevindim! Biz hamımız şadıq. Bilirsənmi, Vasili Dmitriç mənim xətrimə bir gün də artıq qaldı.

– Yox, atan hələ gəlməyib, – deyə Sonya cavab verdi.

Qrafinyanın qonaq otağından səsi eşidildi:

– Koko, gəldinmi? Yanıma gəl, quzum.

– Nikolay anrasına yanaşdı, əlini öpdü, dinməzəcə onun masasının yanında oturub kart düzən əllərinə baxmağa başladı. Salondan gülüş və Nataşanı dilə tutan şən səslər eşidilirdi.

Denisov çağıraraq deyirdi:

– Yaxşı, yaxşı, daha boyun qaçırmaq olmaz, *barcarolla* oxuyacaqsınız, yalvarıram sizə.

Qrafinya kirimişcə duran oğluna baxdı.

– Sənə nə olub?

Nikolay eyni sualdan tənğə gəlmiş kimi:

– Eh, heç. Atam tezmi gələcək? – dedi.

– Məncə tez gələr.

"Bunlar öz kefindədir. Heç bir şeydən xəbərləri yoxdur! Mən başımı hara götürüb gedim? – deyə Nikolay düşündü və yenə də klavikord olan salona getdi.

Sonya klavikordun dalında oturub Denisovun çox xoşladığı barkarollanın başlanğıcını çalırdı. Nataşa oxumağa hazırlaşdı. Denisov iftixarla ona baxırdı.

Nikolay otaqda var-gəl etməyə başladı.

"Onun oxumağında bunlar nə görüblər! O, nə oxuya bilər? Burada sevinməli heç bir şey yoxdur", – deyə düşündü.

Sonya müqəddimənin ilk akkordunu başladı.

"İlahi, mən məhv olmuş şərəfsiz bir adamam. Alnıma bir güllə çaxmaqdan başqa bir çarəm qalmır. Bu oxumaq nədir? Gedimmi? Haraya gedim? Heç fərqi yoxdur, qoy oxusunlar".

Nikolay otaqda qəmgin-qəmgin var-gəl edir, Denisova və qızlara baxır, lakin onlarla göz-gözə gəlməkdən qorxurdu.

Sonyanın ona zillənmiş gözləri: "Nikolenka, siza nə olub?" – deyə soruşdu. Nikolaya bir şey olduğunu Sonya dərhal gördü.

Nikolay üzünü ondan çevirdi. Nataşa da öz həssaslığı ilə birdən-birə qardaşının vəziyyətini duydu. Lakin bu dəqiqə o elə şən, dərd-qəmdən və qayğıdan elə uzaq idi ki, qəsdən özünü aldatdı. (Çox vaxt gənclər belə edir). "Yox, bu saat mən çox şadam, özgənin dərdinə şərik olmaqla mən bu şadlığımı poza bilmərəm", – eyni zamanda öz-özünə dedi: "Yox, yəqin mən səhv edirəm, o da mənim kimi şad olmalıdır".

– Başla, Sonya, – deyə Nataşa salonun lap ortasına gəldi. Onun fikrincə, bura oxumaq üçün daha münasib idi. Rəqqasələr kimi başını qaldırıb, əllərini yanına salladı, cəld bir hərəkətlə dabanlarını götürüb barmaqlarının ucunu yerə qoya-qoya otağın ortası ilə yeriyərək dayandı.

Denisov gözlərini ondan ayırmırdı. Nataşa nəşə və sevinc dolu baxışlarına cavab olaraq sanki: "Bax, mən beləyəm!" – deyirdi.

Nikolay bacısına baxıb: "Bu nəyə sevinir! – deyə düşündü. – Necə də darıxmır, vicdan əzabı çəkmir?" Nataşa oxumağa başladı. Onun boğazı genəldi, döşü qabardı, gözləri ciddi bir ifadə aldı. O, bu dəqiqə

heç kimi və heç nəyi düşünmürdü, gülər dodaqlarından səslər axırdı. Bu səsləri eyni ahəng və eyni fasilələrlə hamı ifadə edə bilirdi, lakin o səslər sizi min dəfə təsirsiz buraxar, min birinci dəfədə sarsılmağa və ağlamağa məcbur edər.

Bu qış Nataşa birinci dəfə idi ki, ciddi oxumağa başlamışdı, bunun da səbəbi, xüsusən, Denisovun onun oxumasına heyran olması idi. O, indi uşağcasına oxumurdu, artıq onun səsinə əvvəlki gülməli və uşağcasına səy yox idi, lakin qulaq asan mütəxəssis hakimlər deyirdi ki, o, hələ yaxşı oxumur. Hamı deyirdi ki, “gözəl səsdir, ancaq cilalanmamışdır, işlətmək lazımdır. Amma bu sözləri həmişə Nataşa oxuyub qurtarandan xeyli sonra deyirdilər. Hələ işlənməmiş, ifasında səhvlər olan bu səs eşidildiyi zaman hətta mütəxəssis hakimlər belə dinmirdilər, bu cilalanmamış səsdən ancaq həzz alırdılar, bu səsi bir də eşitmək istəyirdilər. Nataşanın səsinə elə bir bəkarət, öz qüvvəsini bilməmək, elə bir işlənməmiş yumşaqlıq vardı və bütün bunlar onun oxuma sənətindəki nöqsanlarla elə birləşmişdi ki, elə bil bu səsi korlamamış orada heç bir şey dəyişdirmək mümkün olmayacaqdı.

Nataşanın səsinə eşidən Nikolay: “Bu nədir? – deyə düşündü və gözlərini geniş açdı. – Ona nə olub? İndi nə gözəl oxuyur?”

– Birdən bütün aləm Nikolay üçün bu havanın dalısını, cümlənin dalısını eşitmək intizarına çevrildi. Bütün aləm onun üçün üç tempdən ibarət oldu: “*Oh mio crudele affetto...*”¹ Bir, iki, üç... bir, iki... üç... bir... “*Oh mio crudele affetto...*” Bir, iki, üç... bir. Eh, bizim həyatımız axmaq həyatdır. Bütün bunlar, bu bədbəxtlik də, pullar da, Doloxov da, ədəvət də, namus da boş bir şeydir... bu isə həqiqətdir... Hə, Nataşa, hə, qzum! A gözüne dönüm... Görək bu “si”yə necə qalxacaqsan? Qalxdı! Allaha şükür!” Rostov özü belə hiss etmədən, “si”ni qüvvətləndirmək üçün yüksək notda tersiya oxumağa başladı. “İlahi! Nə yaxşıdır! Bunu mənmi oxudum? Nə gözəldir!” – deyə düşündü.

Ah, bu tersiya necə də titrədi! Rostovun qəlbindəki ən gözəl hisslər oyanmış kimi oldu. Bu hisslər dünyadan asılı olmayan müstəqil və dünyadan yüksək hisslərdir. Uduzmaq nədir, Doloxov kimdir, verilmiş söz hansıdır!.. Hamısı boş şeydir! Adam öldürmək, oğurluq etməklə bərabər adam yenə də xoşbəxt ola bilər...

¹ Ah, mənim amansız məhəbbətim... (frans.)

Rostov çoxdan musiqidən bugünkü kimi həzz almamışdı. Amma Nataşa öz barkarollasını oxuyub qurtaran kimi qumarda uduzduğu yenə Rostovun yadına düşdü. O, heç bir söz demədən salondan çıxıb aşağıya, öz otağına getdi. On beş dəqiqədən sonra qoca qraf kefi kök bir halda klubdan gəldi. Nikolay onun səsinə eşidib yanına getdi.

İlya Andreiç şad və məğrur və təbəssümlə oğluna baxıb soruşdu: – Hə, gününü xoş keçirə bildinmi?

Nikolay “bəli” demək istədi, amma bacarmadı; ağlamağını güclə saxladı. Qraf çubur çəkirdi, oğlunun halından xəbərdar deyildi.

“Eh, çarə yoxdur!” – deyə Nikolay birinci və axırncı dəfə düşündü və birdən ən kobud bir səslə (səsinə özünün də zəhləsi getdi) şəhərə getmək üçün minik istəyirmiş kimi, atasına müraciət etdi:

– Ata, mən sizin yanımıza iş üçün gəldim. Az qala yadımdan çıxmışdı. Mənə pul lazımdır.

Kefi kök qraf səsləndi:

– Belə de. Axı mən sənə dedim ki, pulun çatmaz. Çoxmu lazımdır?

Nikolay qızara-qızara, etinasız bir halda və axmaqcasına gülməyərək dedi:

– Çox, lap çox. – Sonralar bu ona uzun zaman vicdan əzabı verdi. – Bir az uduzmuşam, yəni çox uduzmuşam, lap çox, 43 min.

– Nə? Kimə?.. Zarafət edirsən! – deyə qraf çığırdı və birdən, qoca adamlar kimi, qan beyninə vuraraq boynu və ənsəsi qızardı.

– Sabah qaytarmağa söz vermişəm.

– Yox a! – deyə qraf əllərini yelləyərək taqətdən düşmüş halda divana oturdu.

Nikolay öz ürəyində özünü ən yaramaz, alçaq bir adam, öz cinayətini ömür boyu yuyub təmizləyə bilməyəcək bir cani hesab edirdi, lakin atası ilə danışarkən çox cəsarətlə baş alıb gedirdi.

– Nə etməli! Bu bir mənim başıma gəlməyib ki!

Nikolay bu dəqiqə atasının əllərindən öpmək, ayaqlarına düşüb əfv diləmək istədiyi halda, etinasız, hətta kobud bir səslə deyirdi: “Bu bir mənim başıma gəlməyib ki”.

Qraf İlya Andreiç oğlunun bu sözlərini eşidib başını aşağı dikdi və tələsik nə isə axtarmağa başladı.

– Bəli, bəli, çətindir, qorxuram tapa bilməyəm, təkcə sənə başına gəlməyib ki! Bəli, təkcə sənə başına gəlməyib ki!..

– Qraf oğlunun üzünə öteri baxıb tez otaqdan çıxdı. Nikolay atasına etiraz etməyə hazırlaşdı, lakin atasının belə edəcəyini gözləmədi.

– Ata! A...ta! – deyə Nikolay ağlaya-ağlaya atasının dalınca bağırdı, – bağışla mən!

– Atasının əlini tutub dodaqlarına basdı və ağladı.

* * *

Ata ilə oğlu danışarkən ana ilə qız arasında da mühüm bir məsələdən söhbət gedirdi. Nataşa həyəcanla anasının yanına yüyürüb dedi:

– Ana!.. Ana!.. O, mənə təklif elədi...

– Nə təklif elədi?

– Ona ərə getməyimi təklif elədi. Ana! Ana! – deyə Nataşa çığırdı.

Qrafinya öz qulaqlarına inanmırdı. Denisov təklif edib? Kimə? Hələ dünən kukla oynadan, indi də müəllimlərdən dərs alan kiçik bir qıza? Nataşaya?

Qrafinya hələ bu sözləri zarafat hesab edirdi.

– Nataşa, səfeh-səfeh danışma.

Nataşa acıqlı:

– Səfeh-səfeh niyə danışırım! Mən sizə söz deyirəm. Mən gəlmişəm sizdən soruşum ki, nə edim, siz isə “səfeh” deyirsiniz...

Qrafinya çiyinlərini çəkdi.

– Əgər bu doğrudursa, müsyö Denisov sənə təklif ələyibse, ona de ki, o, axmaqdır, vəssalam.

Nataşa incik bir halda və ciddiyyətlə dedi:

– Yox, o, axmaq deyil.

Qrafinya hirsli-hirsli gülümsədi:

– Elə isə, nə istəyirsən? Siz hamınız indi bir-birinizə vurulmuşunuz. Vurulmusan, di get ona ərə!

– Yox, ana, mən ona vurulmamışam, gərək ki, vurulmamışam.

– Onda get elə də cavabını ver.

– Ana, siz açıqlanırsınız? Anacığım, siz açıqlanmırsınız? Mənim təqsirim nədir?

Qrafinya gülümsəyərək:

– Əzizim, belə də şey olar? – dedi. – İstəyirsən, mən gedim deyim?

– Yox, mən özüm deyərəm, ancaq təhərini mənə öyrədin. Sizin üçün hər şey asandır, – deyə Nataşa da gülümsədi. – Bir göröydünüz

o, mənə bu sözləri necə dedi! Axı mən bilirəm, o demək istəmədi, amma birdən dedi.

– Hər necə olsa, rədd etmək lazımdır.

– Yox, lazım deyil. Ona çox yazığım gəlir! Elə yaxşı adamdır ki.

Qrafinya bu kiçik Nataşaya böyük qıza baxan kimi baxıldığından hirsələnirdi:

– Sən heç bir şey deməyəcəksən, mən özüm deyəcəyəm.

– Yox, heç ola bilməz, siz ancaq qapıdan qulaq asın.

– Nataşa yüyürə-yüyürə qonaq otağından salona keçdi. Denisov bayaqkı stulda, klavikordun qabağında oturub üzünü əllərilə örtmüşdü.

Nataşanın yüngül ayaq səslərini eşidib qalxdı.

Cəld addımlarla qıza tərəf gəldi:

– Natali, taleyimi həll ediniz. O, sizin əlinizdədir!

– Vasili Dmitriç, mənim sizə çox yazığım gəlir!.. Siz elə yaxşı adamsınız ki... Yox, yox, bu ... lazım deyil... onsuz da mən sizi həmişə sevəcəyəm.

Denisov başını qızın əlinə tərəf əydi; Nataşa qərribə və anlaşılmaz səslər eşitdi. Qız onun qara, pərişan, qıvrım tükü başını öpdü. Bu vaxt tələsə-tələsə gələn qrafinyanın paltarının xışılısı eşidildi. Qrafinya onlara yanaşdı.

Qrafinya şəşqin bir halda:

– Vasili Dmitriç, iltifatınıza qarşı təşəkkür edirəm, – dedi, lakin onun ifadəsi Denisova çox ciddi göründü. – Mənim qızım hələ çox gəncdir və mən elə düşünürdüm ki, siz oğlunuzun dostu olduğunuz üçün əvvəlcə mənə müraciət edərdiniz. Belə olsaydı, siz məni indiki kimi rədd cavab vermək məcburiyyətində qoymazdınız.

– Qrafinya... – Denisov gözələrini yerə tikərək müqəssir bir halda nəsə demək istədi, amma sözünü tamamlaya bilmədi.

Nataşa onun bu zavalı vəziyyətinə sakit baxa bilmədi, bərkdən içini çəkə-çəkə ağlamağa başladı.

Denisov səsi kəsilə-kəsilə sözünə davam etdi:

– Qrafinya, mən sizin qarşınızda müqəssirəm, ancaq bilin ki, mən sizin qızınızı və bütün ailənizi elə istəyirəm ki, iki canım olsaydı belə verərdim...

– Denisov qrafinyaya baxdı və üzündəki ciddiyyəti görüb dedi:

– Əlvida, Qrafinya!

– Onun əlini öpdü və Nataşanın üzünə baxmadan cəld, qəti addımlarla otaqdan çıxdı.

Ertəsi gün Rostov Denisovu ötürürdü. Denisov daha bir gün də olsa, Moskvada qalmaq istəmirdi. Bütün Moskva dostları qaraçıların yanından onu yola salırdılar, Necə kirşeyə mindirildiyindən və necə üç stansiya getdiyindən heç özünün də xəbəri olmadı.

Denisov gedəndən sonra Rostov iki həftə daha Moskvada qaldı. O, pul gözləyirdi, qoca qraf isə pulu asanlıqla yığa bilmirdi. Rostov evdən bayıra çıxmır və vaxtının çoxunu xanım qızların otağında keçirirdi.

Sonyə ona qarşı əvvəlkindən daha nəvazişli və daha sədaqətli idi. O sanki göstərmək istəyirdi ki, pul uduzmaq Nikolay tərəfindən böyük bir fədakarlıq idi və buna görə də o, indi Nikolayı daha çox sevirdi; amma Nikolay indi özünü ona layiq görmürdü.

Nikolay qızların albomlarını şeir və notlarla yazıb doldururdu. Nəhayət, o, 43 min manatın hamısını göndərərək Doloxovdan qəbz aldıqdan sonra tanışlarından heç biri ilə görüşmədən, noyabr ayının sonunda Polşada olan alayına çatmaq üçün yola düşdü.

İKİNCİ HİSSƏ

I

Pyer arvadı ilə olan söhbətindən sonra Peterburqa yola düşdü. Torjok stansiyasında at yox idi, bəlkə də vardı, stansiya müdiri vermək istəmirdi. Pyer gözləməli oldu. O, soyunmadan girdə masa qabağında meşin divan üstündə uzandı, uzunboğaz, isti çəkməli ayaqlarını masa üstünə qoyub fikrə getdi.

Xidmətçi ondan soruşdu:

– Çamadanları gətirimmə? Yatağı hazırlayimmə? Çay buyurursunuzmu?

Pyer cavab vermədi, çünki o, heç bir şey eşitmirdi, heç bir şey görmürdü. O hələ o biri stansiyadan düşüncəyə dalmışdı, indi də düşünürdü. Elə də mühüm bir şey haqqında düşünürdü ki, ətrafında baş verən şeylərə heç əhəmiyyət vermirdi. İndi onu nə Peterburqa gec və ya tez gedib çatması, nə də bu stansiyada rahatlanmaq üçün yer olub-olmaması maraqlandırır, hətta bu stansiyada bir neçə saatımı, ya ömürlükmü qalacaqdı, – indi onu məşğul edən fikirlərin yanında bunun heç bir əhəmiyyəti yox idi.

Stansiya müdiri, onun arvadı, xidmətçi, tikili paltar satan torjoklu qadın otağa girib Pyerə qulluq etmək istədiklərini bildirdilər. Pyer uzadılmış ayaqlarının vəziyyətini dəyişmədən eynəkli gözləri ilə onlara baxdı və nə istədiklərini başa düşmədi. Bir də o, heç başa düşə bilmirdi ki, bu adamlar onu məşğul edən sualları həll etmədən necə yaşaya bilirlər. Bu suallar onu dueldən sonra Sokolnikidən qayıdıb iztirab dolu, yuxusuz gecəni keçirdiyi gündən məşğul etməkdə idi. Lakin ancaq indi təklidə səyahət etdiyi zaman bu suallar onu daha çox məşğul etmişdi. Nə düşünürsə düşünsün, yenə fikri eyni suallara qayıdırdı, bu sualları o həll edə bilmədiyini kimi, onlardan birdəfəlik yaxasını qurtara da bilmirdi. Elə bil ki, onun başında həyatını idarə edən əsas bir vint boşalmışdı. Bu vint nə içəriyə gedirdi, nə bayıra çıxırdı, dişləri ilə heç bir şeyi tutmadan öz yerində fırlanırdı, onu dayandırmıq da mümkün deyildi.

Stansiya müdiri içəri girib həqirənə bir surətdə zati-alilərindən xahiş etdi ki, ikicə saat gözləsin, bundan sonra (hər nə olur-olsun) onu yaxşı atlarla yola salacaq. O yəqin ki, yalan deyirdi və müsafirdən artıq pul almaq istəyirdi. Pyer öz-özünə belə sual verirdi: “Bu pismi işdir, ya yaxşımı işdir? Mənim üçün yaxşıdır, başqa bir müsafir üçün isə pisdir, onun özü üçün isə labüddür, çünki yeməyə çörəyi yoxdur. O deyirdi ki, bundan ötrü onu zabit döymüşdür, zabit də ona görə döyüb ki, getməyə tələsib. Mən Doloxova güllə atdım, çünki özümü təhqir olunmuş hiss etdim. XVI Lüdoviki canı hesab etdikləri üçün edam etdilər, bir il sonra da onu edam edənlərin özünü yenə müəyyən bir səbəbə görə edam etdilər. Nə yaxşıdır? Nə pisdir? Nəyi sevmək, nəyə nifrət etmək lazımdır? Yaşamağın mənası nədir və mən kiməm? Həyat nədir, ölüm nədir? Hansı qüvvə bizi idarə edir?” Pyer bu sualları özünə verir və heç birinə cavab tapa bilmirdi. Ancaq bircə cavabı vardı, o da məntiqsiz və bu suallara dəxli olmayan bir cavabdı. O cavab bu idi: “Ölərsən, hər şey qurtarıb gedər. Ölərsən, hər şeyi bilərsən, yaxud daha sual verməzsən”. Lakin ölmək özü dəhşətli idi.

Torjoklu alverçi ciyilti qadın səsi ilə Pyerə mal təklif edirdi, xüsusilə meşin tufliləri almasını xahiş edirdi. Pyer isə düşünürdü: “Mənim yüz manatlarla pulum var, heç bilmirəm haraya xərcləyim, amma bu qadın yırtıq bir paltoda qabağında dayanıb qorxa-qorxa mənə baxır. Bu pullar nəyə lazımdır? Bu pullar onun xoşbəxtliyini, ürək dincliyini bir tük qədər artırma biləmi? Məni və onu dünyada bir şey bələdan və ölümdən qurtara biləmi? Hər şeyə son qoyan ölüm bu gün və ya sabah gələ bilər, əbədiyyət yanında bu bir an deyilmi?”

O yenə də heç bir şeydən tutmayan vintdən yapışdı, vint də eyni yerdə fırlanır, fırlanırdı.

Nökəri ona arası yarısına qədər kəsilmiş bir kitab verdi. Bu *m-me Suza*¹-nın məktublardan ibarət romanı idi. O, *Amélie de Mansfeld*² adlı bir qadının iztirabları və xeyrixah mübarizəsi haqqında yazılanları oxumağa başladı. “Bu qadın öz məsuquna qarşı nə üçün mübarizə edirdi, o ki onu sevirdi? – deyər Pyer düşündü. – Allah öz iradəsi xilafına ona heç bir meyl bəxş etməmişdir. Mənim keçmiş arvadım mübarizə etməzdi və bəlkə də, o, haqlı idi. Heç bir şey tapılmamış və

¹ Süza xanım (*frans.*)

² Amaliya de Manfeld

heç bir şey düşünülməmişdir. Biz ancaq onu bilə bilərik ki, heç bir şey bilmirik. Bu isə bəşər mərifətinin ən yüksək pilləsidir”.

Həm onun daxilində, həm də ətrafında olan hər şey ona dolaşır, mənasız və mənfur görünürdü. Eyni zamanda hər şeyə nifrətlə yanaşmaqda Pyer nə isə əsəbiləşdirici bir həzz duyurdu.

Stansiya müdiri içəri girdi və özü ilə bir nəfər də müsafir gətirərək dedi:

– Zati-aliləri, bax, bu adam üçün azacıq narahat olmağınızı xahiş etməyə cəsarət edirəm.

At olmadığından o da bu stansiyada qalmışdı. Müsafir gödək-boy, iri sümüklü, sarı, qırıxıq üzlü bir qoca idi, parlaq və boz gözləri üstündən ağ qaşları sallanmışdı.

Pyer ayaqlarını masanın üstündən götürüb qalxdı və onun üçün hazırlanmış çarpayıda uzandı. O, hərdən bir müsafirə baxırdı, qoca isə Pyerə baxmadan qaş-qabağını tökərək yorğun bir halda nökrənin köməyi ilə ağır-ağır soyunurdu. O, əynindən köhnə və üzünə qədəh verilmiş kürkünü, arıq, sümüyü çıxıq ayaqlarından isə keçə çəkmələrinə çıxarmadan divanda oturdu, qısa, qırılmış, çox böyük və gicgahlarına doğru enli başını divanın arxasına dayayıb Bezuxova baxdı. Bu baxışdakı ciddiyyət, zəka və diqqət Pyeri heyrətə saldı. O, müsafirə danışmaq istədi, yoldan söhbət açmaq istədikdə müsafir gözlərini yumdu, qırıxmış əllərini bir-birinin üstünə qoydu. Onun bir barmağında Adəmin başının şəkli olan böyük bir çuqun üzük vardı. Qoca hərəkətsiz oturmuşdu; o ya istirahət edirdi, ya da Pyerin zənn etdiyi kimi, nə barədə isə dərinədən, sakitcə düşünürdü. Müsafirin nökrəri də üz-gözü qırıxmış, sarı bir qoca idi. Bığ-saqqalı yox idi, belə məlum olurdu ki, o, üzünü qırxdırmamışdı, bəlkə heç yerli-dibli üzünə heç tük çıxmamışdı. Diribaş qoca nökrə yol sandıqçasını açdı, masaya yaxınlaşdı, bir stəkan özü üçün, bir stəkan da kosa qoca üçün çay tökdü. Pyer bu müsafirlə söhbət etmək üçün narahat olmağa, bir zərurət, hətta bir labüdlük hiss etməyə başladı.

Nökrə öz boşalmış stəkanını böyrü üstə qoyub yarımçıq qənd parçası ilə bərabər geri qaytardı və ağasından bir şey lazım olub-olmadığını soruşdu.

– Heç nə lazım deyil. Kitabı ver, – deyər müsafir cavab verdi. Nökrə kitabı ona verdi. Pyerə elə gəldi ki, kitab dini kitabdır. Müsafir mütləliyəyə daldı. Pyer ona baxırdı. Birdən müsafir kitabdən gözünü çəkdi, kitabın arasına nişan qoyub ördü, yenə gözlərini yumub əvvəlki

vəziyyətdə oturdu və divanın arxasına söykəndi. Pyer ona baxıb gözünü çəkmək istəyirdi ki, birdən qoca gözlərini açdı, sərt və ciddi nəzərlərini düz Pyerin üzünə zillədi.

Pyer özünü itirərək üzünü yana çevirmək istədi, lakin qocanın parlaq gözləri onu böyük bir qüvvətlə özünə tərəf çəkdi.

II

Müsaafir tələsmədən ucadan dedi:

– Əgər səhv etmirəmsə, qraf Bezuxovla danışmaq şərəfinə nail olmuşam.

– Pyer dinməzəcə, sualedici bir nəzərlə gözlüyün arxasından öz müsahibinə baxırdı.

Müsaafir sözünə davam etdi:

– Cənab, mən sizin barənizdə və sizə üz verən bədbəxtliyi eşitmişəm.

– O, “bədbəxtlik” sözünü xüsusilə qeyd etdi və bununla da sanki deyirdi: “Bəli, bədbəxtlik, siz nə ad qoyursunuz qoyun, mən isə bilirəm, Moskvada sizin başınıza gələn bədbəxtlikdir”. – Çox təəssüf edirəm, cənab.

Pyer qızardı, cəld ayaqlarını çarpayıdan aşağı saldı, qeyri-təbii və ürkək bir halda gülümsəyərək qocaya tərəf əyildi,

– Mən bunu sizə ancaq maraq üçün demədim, cənab, bunun daha mühüm səbəbi vardır.

– Qoca Pyeri gözdən qoymayaraq susdu və divanda bir az qırağa çəkildi; bu hərəkətilə də Pyeri yanında oturmağa dəvət edirdi. Pyerə bu qoca ilə söhbət etmək xoş gəlməsə də, itaət etməyə məcbur oldu və gedib qocanın yanında oturdu.

– Siz bədbəxtsiniz, cənab, – deyərək qoca sözünə davam etdi. – Siz cavansınız, mən isə qocayam. Mən istərdim ki, qüvvəm daxilində sizə kömək edəm.

Pyer qeyri-təbii bir halda gülümsədi:

– Bəli, bəli. Sizə çox minnətdaram... Siz haradan təşrif buyurursunuz?

– Müsaafirin üzündə mehribanlıq ifadəsi yox idi; onun üzü soyuq və sərt idi, lakin buna baxmayaraq bu yeni tanışın danışığı da, üzü də Pyerə çox cazibəli görünürdü.

– Lakin bəzi səbəblərə görə mənimlə söhbət etmək sizə xoş gəlmir, açıq deyiniz, cənab, – qoca bunu deyərək birdən ata nəvazişi ilə gülümsədi.

– Yox, yox, heç yox, əksinə, mən sizinlə tanış olmağıma çox şadam. – Pyer bir də yeni tanış olduğu adamın əlinə baxdı, barmağındakı üzüyü yaxından diqqət etdi və mason əlaməti olan Adətin başını gördü.

– İcazə verin soruşum: “Siz masonsunuzmu?”

– Bəli, mən azad bənnələr cəmiyyətinə mənsubam, – deyərək müsaafir Pyerin gözlərinə daha diqqətlə baxaraq cavab verdi. – Öz adımdan və onların adından qardaşlıq əlimi Sizə uzadıram.

Pyer gülümsəyərək və masonlara mənsub bir şəxsin onda oyatdığı etimadla masonların əqidəsinə qarşı duyduğu istehza arasında tərəddüd edərək dedi:

– Qorxuram, qorxuram ki, mən bu anlayışdan çox uzaq olam. Necə deyim, qorxuram ki, mənim kainat haqqındakı fikirlərim sizinkilərə o qədər zidd olsun ki, biz bir-birimizi başa düşməyək.

Mason:

– Sizin təfəkkür tərziniz mənə məlumdur, – dedi. – Sizin bəhs etdiyiniz təfəkkür tərziniz, Sizin fikri əmək məhsulu olduğunu zənn etdiyiniz bu təfəkkür tərzini insanların əksəriyyətinə aiddir, özü də lovgalıq, tənbellik və nadanlıq məhsuludur. Məni əfv edin, cənab, əgər mən sizin düşüncənizi yaxşı bilməsəydim, sizinlə danışmazdım. Sizin təfəkkür tərziniz başdan-başa yalnışdır.

Pyer xəfifcə gülümsəyərək dedi:

– Eyni surətlə mən də deyərək bilmərəm ki, Siz də səhv içindəsiniz.

Mason sözünə davam etdi:

– Mən heç vaxt deyərək bilmərəm ki, mən həqiqəti bilirəm.

– Onun danışdığındanki müəyyənlik və qətilik Pyeri get-gedə daha dərindən heyran edirdi. – Heç kəs təkbəşinə həqiqətə çata bilməz. Ulu atamız Adəmdən indiyə qədər hamının, milyonlarla nəsillərin iştirakı ilə daşı daş üstə qoymaqla Allah-taalaya layiq bir məbəd qurulmaqdadır.

– Mason bu sözləri deyib gözlərini yumdu.

Pyer bütün həqiqəti açıb söyləmək ehtiyacı hiss edərək təəssüf və çətinliklə dedi:

– Mən Sizə deməliyəm ki, mən inanmıram, Allaha... inanmıram.

Mason diqqətlə Pyerə baxıb gülümsədi. Onun bu təbəssümü əlində milyonları olan bir varlığın yoxsula baxaraq gülümsəməsinə oxşayırdı: sanki yoxsul adam ona xoşbəxt olmaq üçün beş manat pulu olmadığını söyləyirdi.

– Bəli, cənab, siz onu tanımırınsınız. Siz onu tanıya bilməzsiniz. Siz onu tanımadığımız üçün də bədbəxtsiniz.

– Bəli, bəli, mən bədbəxtəm, – deyər Pyer onun sözünü təsdiq etdi, – bəs mən nə etməliyəm?

Mason ciddi və titrək bir səsle dedi:

– Siz onu tanımırınsınız, cənab, ona görə də çox bədbəxtsiniz. Siz onu tanımırınsınız, amma o, buradadır, mənim daxilimdədir, mənim sözlərimdədir. O, sənin daxilindədir, hətta sənin indicə söylədiyən küfr danışdıqlardadır.

O susdu və sanki sakit olmaq istəyirmiş kimi köksünü ötürdü. Sonra yavaşca dedi:

– Əgər, cənab, o olmasaydı, biz səninlə onun barəsində danışmazdıq. Biz nədən, kimdən danışırıdınız?

– Birdən o, ciddi və amirənə bir səsle əlavə etdi: – Sən kimi inkar edirdin? Əgər o yoxdursa, bəs onu kim uydurmuşdur? Belə anlaşılmasız mövcudatın varlığı haqqında səndə nə üçün belə bir fərziyyə əmələ gəlmişdir? Özünün bütün xüsusiyyətlərilə belə əl irilməz, qadir, əbədi və sonsuz bir mövcudatın varlığını sən və bütün dünya niyə fərz etmişsiniz?

– Mason bu sözləri deyib xeyli susdu.

Pyer bu sükutu poza bilmədi və pozmaq istəmədi.

Mason Pyerin üzünə deyil, öz qabağına baxaraq yenə sözlə başladı:

– O var, amma onu anlamaq çətindir.

– Onun əlləri isə daxili həyəcədən sakit dura bilmədiyi üçün kitabı vərəqləyirdi: – Əgər o, adam olsaydı və sən onun varlığına şübhə etsəydin, mən onu sənənin yanına gətirər və əlindən tutub sənə göstərərdim. Amma indi mən həqiqət bəndə, kor bir adama və ya onu görməmək və anlamamaq üçün öz rəzalətini və qəbahətini görməmək üçün gözlərini yummuş bir adama onun qadirliyini, əbədiyini və feyzini necə göstərə bilərəm?

– O, azacıq susdu. Sonra tutqun və istehzalı bir təbəssümlə əlavə etdi: – Sən kimsən? Sən nəsən? Sənə elə gəlir ki, sən çox ağıllı bir adamsan, çünki bir neçə kəlmə küfr danışmışsan, amma sən kiçik bir uşaqdan da axmaq və ağılsızsan. Məharətlə düzəldilmiş bir saatın

hissələri ilə oynayan bir uşaq bu saatın nə olduğunu başa düşmədiyinə görə onu qayıran ustanın varlığına inanmadığını söyləsə, o, axmaq və ağılsız olmazmı? Onu dərk etmək çətindir. Biz əsrlərlə ulu babamız Adəmdən indiyə qədər onu dərk etmək üçün işləyirik, amma yenə də öz məqsədimizə çatmaqdan çox uzağıq, lakin onu dərk edə bilməkdə biz ancaq öz zəifliyimizi və onun böyüklüyünü görürük.

Pyer nəfəsini qısqaraq, parıldayan gözləri ilə masonun üzünə baxır, sözünü kəsmədən və heç bir şey soruşmadan ona qulaq asırdı, eyni zamanda bu yad adamın dediyi sözə ürəkdən inanırdı. O, masonun danışığından ağıllı dəlillərəmi, yoxsa bir uşaq kimi onun nitqində səslənən etiqad və səmimiyyətəmi, ya hərdənbir masonun boğazını tutacaq qədər titrəyən səsini, ya da bu əqidə ilə qocalmış masonun parıldayan gözlərinəmi, yəni masonun bütün varlığından oxunan sakitliyə, möhkəmliyə və öz vəzifəsini bilməyəmi inanırdı? Pyer öz süstlüyü və ümidizliyinə baxanda qocanın bu sakitliyi, möhkəmliyi və öz vəzifəsinə inanması onu heyran edirdi. O, bütün qəlbi ilə inanmaq istəyirdi, inanırdı və inandığı üçün də bir sakitlik, bir yeniləşmə, həyata qayıtma hissələri edirdi və sevinirdi.

– O, ağılla dərk edilmir, həyatla dərk edilir, – deyər mason əlavə etdi.

Pyer öz daxilində oyanan şübhəni qorxa-qorxa hissələri dedi:

– Mən anlamıram, – Pyer öz müsahibinin gətirdiyi dəlillərin dumanlı və zəif olmasından qorxurdu, qorxurdu ki, ona inanmasın, – mən anlamıram, necə olur ki, siz deyən bilikləri insan ağılla dərk etmir?

Mason yenə də bir ata nəvəsi ilə gülümsədi:

– Ən yüksək hikmət və həqiqət təmiz bur sudur ki, biz onu qəbul etmək istəyirik. Mən o təmiz suyu natəmiz bir qaba töküüb, onun təmizliyi haqqında mühakimə yürüdüb bilərəmmi? Mən ancaq öz daxilimi təmizləməklə qəbul etdiyim suyu da müəyyən dərəcədə təmiz saxlaya bilərəm.

Pyer sevincle dedi:

– Bəli, bəli, elədir!

– Yüksək hikmət təkcə ağıla, insanın zehni biliyinin bölündüyü fizikaya, tarixə, kimyaya və s. dünyəvi elmlərə əsaslanmır. Yüksək hikmət birdir. Yüksək hikmətin bir elmi var; o elm hər şeyin elmidir, bütün kainatı və insanın orada tutduğu yeri izah edən bir elmdir. Bu elmə yiyələnmək üçün öz daxili aləmini mütləq təmizləməli və təzələməli, bunu görə bilməkdən əvvəl inanmaq və təkmilləşmək

lazımdır. Bu məqsədlərə çatmaq üçün bizim qəlbimizdə Allah nuru vardır, onun da adı vicdandır.

– Bəli, bəli, – deyə Pyer onun sözünü təsdiq etdi.

– Mənəvi göz ilə öz daxili aləminə bax və öz-özündən soruş, gör özündən razısanmı? Təkcə ağıla əsaslanmaqla sən nə əldə etmişən? Sən nədən? Siz cavansınız, siz dövlətli, ağıllı, oxumuş bir adamsınız, cənab. Sizə bəxş olunmuş bu nemətlərdən siz necə istifadə etmişsiniz? Siz sözünüzdən, öz həyatınızdan razımsınız?

Pyer üz-gözünü turşudaraq dedi:

– Yox, mən öz həyatıma nifrət edirəm.

– Nifrət edirsən, elə isə onu dəyişdir, özünü təmizlə, özünü təmizlədikcə də hikməti dərk etməyə başlayacaqsan. Cənab, öz həyatınıza nəzər salın. Siz o həyatı necə keçirmisiniz? Azğınca kefdə və əxlaqsızda, eys-ışrətdə və fəhşdə. Hər şeyi cəmiyyətdən almısınız, amma cəmiyyətə heç bir şey verməmişsiniz. Sizə böyük dövlət çatıb. Ondan necə istifadə etmişiniz? Öz yaxın adamlarınız üçün nə iş görmüşünüz? On minlərlə kələni heç düşünmüşünüz mü, onlara maddi, ya mənəvi cəhətdən kömək etmişsinizmi? Yox. Siz pozğun bir həyat keçirmək üçün onların əməyindən istifadə etmişsiniz. Bax, sizin etdiyiniz budur! Öz yaxın adamlarınıza mənəfiyyət vermək üçün həyatda özünüzə bir xidmət yeri seçmişinizmi? Yox. Siz öz həyatınızı boş keçirmisiniz. Sonra, cənab, evləndiniz, cavan qadına rəhbərlik etmək vəzifəsini öz üzərinizə götürdünüz, nəticəsi nə oldu? Siz həqiqət yolu tapmaqda da ona kömək etmədiniz, cənab, siz onu yalan və bədbəxtlik girdabına saldınız. Bir adam sizi təhqir etdi, siz də onu öldürdünüz, indi də deyirsiniz ki, Allahı tanımıram, öz həyatıma nifrət edirəm. Burada, cənab, təəccüblü heç bir şey yoxdur.

Bu sözlərdən sonra mason uzun söhbətdən yorulmuş kimi yenə divanın arxasına söykənilib gözlərini yumdu. Pyer onun ciddi, hərəkətsiz, qocalmış və ölü üzünə oxşayan üzünə baxır və səssizcə dodaqlarını tərpətdirdi. O: – Bəli, iyrenc, boş, pozğun bir həyat, demək istədi, amma sükutu pozmağa cəsarət etmədi.

Mason qocalara məxsus xırlıtlı bir səslə öskürüb nökerini səslədi. Pyerə baxmadan:

– Atlar nə oldu? – deyə soruşdu.

– Atları gətiriblər. İstirahət etməyəcəksinizmi?

– Yox, de, qoşsunlar.

“Doğrudanmı, bu adam sözünün hamısını deməmiş, mənə bir kömək vəd etməmiş çıxıb gedəcək, mənə tək qoyacaq?” – deyə Pyer

ayağa dura-dura düşündü. Başını aşağı salıb, otaqda gəzə-gəzə hərdənbir masona baxmağa başladı.

– “Bəli, mən bunu fikirləşməmişdim, mən mənfur və pozğun bir həyat keçirmişəm. Bu adam həqiqəti bilir, əgər istəsəydi, bunu açıb mənə söylərdi”.

Pyer bunları masona demək istəyirdi, amma cəsarət etmədi. Müsafir öz əlləri ilə şeylərini yığırdı, kurkünü düymələdi. Bu işləri qurtarıqdan sonra o, Bezuxova müraciət edib, həm laqeydcəsinə, həm də nəzakətlə dedi:

– Cənab, indi Siz haraya gedəcəksiniz?

– Mən? Mən Peterburqa, – deyə Pyer uşaqqasına, cəsarətsiz bir cavab verdi. – Təşəkkür edirəm. Sizinlə hər barədə razıyam. Amma siz elə bilməyin ki, mən çox pis adamam. Mən ürəkdən siz istəyən bir adam olmağı arzu edirəm, ancaq mən heç kəsdən bir kömək görməmişəm... Lakin hər kəsdən əvvəl mən bunlara özüm müqəssirəm. Mənə kömək edin, mənə öyrədin, bəlkə mən də... – Pyer sözünün dalını deyə bilmədi, burnunu çəkərək üzünü yana çevirdi.

Mason bir şey düşünürmüş kimi xeyli susdu.

– Kömək ancaq Allahdandır, – dedi, – lakin, cənab, bizim cəmiyyət verə bildiyi köməyi sizdən əsirgəməyəcəkdir. Siz Peterburqa gedirsiniz, bunu qraf Villarskiyə verin (o, pul kisəsini çıxardı və dörd yerə qatlanmış böyük bir kağız vərəqəsinə bir neçə söz yazdı). İcazənizlə, sizə bir məsləhət verim. Paytaxta getdikdə bir müddət tək qalın, özünüzdü düşünün və əvvəlki həyat tərzini qəbul etməyin. – Nökerin içəri girdiyini görüb dedi: – Sonra isə sizə yaxşı yol və uğurlar arzu edirəm.

Pyer stansiya müdirinin dəftərinə baxıb, bu müsafirin Osip Alekseyeviç Bazdeyev olduğunu bildi. Bazdeyev məşhur bir mason və hələ Novikov dövrünün martinistlərindən idi. Müsafir getdikdən sonra Pyer yatağa girmədən və atların hazır olub-olmadığını soruşmadan stansiya otağında xeyli var-gəl etdi. O, öz yaramaz keçmişini düşünür, yenilənmək həvəsi ilə öz məsud, ləkəsiz və xeyirxah gələcəyini xəyalında canlandırır və bu, ona çox asan görünürdü. Ona elə gəlirdi ki, onun belə günahkar olmasının səbəbi bir dəfə təsadüfi olaraq, xeyirxah olmağın yaxşı bir şey olduğunu unutmasında idi. İndi onun ürəyində keçmiş şübhələrdən əsər belə qalmamışdı. O, insanların bir-birinə kömək edib xeyirxahlıq yolu ilə getmək üçün birləşməsini, qardaş olmasını mümkün hesab edir və buna möhkəm inanırdı; masonluğu o, belə təəvvür edirdi.

Pyer Peterburqa gəldikdən sonra bu barədə heç kəsə xəbər vermədən, heç bir yerə çıxmadan, günlərlə oturub Foma Kempyskinin kitabını oxumaqla məşğul oldu. Bu kitabı kimin ona gətirdiyi məlum deyildi. Kitabı oxuyarkən Pyer ancaq və ancaq bir şey başa düşürdü: o başa düşürdü ki, təkamülə varmağın və Osip Alekseyeviç dediyi kimi, insanlar arasında qardaşcasına və səmərəli bir məhəbbətin mümkün olacağına inanmaq böyük bir həzzdir, belə bir həzzi o, hələ duymamışdı. Pyer Peterburqa gəldikdən bir həftə sonra axşam çağı Polşa qrafı gənc Villarski onun yanına gəldi. Pyer onu Peterburq məclislərində görmüşdü, üzəndən tanıyırdı. Qraf Doloxovun sekundantı kimi rəsmi və tənənəli bir ədə ilə içəri girib qapını örtüdü, otaqda Pyerdən başqa ayrı adam olmadığını yəqin etdikdən sonra oturmadan dedi:

– Qraf, mən sizin yanınıza tapşırıqla və təkliflə gəlmişəm. Cəmiyyətimizdə ən yüksək mövqedə duran bir şəxs sizin bu cəmiyyətə vaxtından əvvəl qəbul olunmanızı xahiş etmiş və mənə təklif etmişdir ki, sizin üçün zəmin olum. O şəxsin arzusunu yerinə yetirməyi mən özümə müqəddəs bir borc bilirəm. Mənim zəmanətimlə azad bənnələr cəmiyyətinə daxil olmağı arzu edirsinizmi?

Ən gözəl qadınların məclisində, ziyafətlərdə, həmişə üzü gülər gördüyü bir adamın belə soyuq və ciddi danışığı Pyeri təəccübləndirdi.

Pyer:

– Bəli, arzu edirəm, – dedi.

Villarski başını əydi.

– Bir sual da, qraf. Bu suala gələcək mason kimi yox, bəlkə, namuslu bir adam (galant homme) kimi tamamilə səmimi cavab vermənizi xahiş edirəm. Əvvəlki əqidənizdən əl çəkmişsinizmi, Allaha inanırsınızmi?

Pyer fikrə getdi:

– Bəli... bəli, mən Allaha inanıram, – dedi.

– Elə isə... – Villarski nəsə demək istədi, amma Pyer onun sözünü kəsib:

– Bəli, mən Allaha inanıram, – deyərək təkrar etdi.

– Elə isə biz gedə bilərik. Kərətim qulluğunuza müntəzirdir.

Villarski yol uzununu dinmədi. Pyer soruşanda ki, mən orada nə etməliyəm, nə kimi cavablar verməliyəm, Villarski ancaq bunu dedi

ki, cəmiyyətdə məndən daha ləyaqətli qardaşlar sizi imtahan edə-cəklər və sizə doğru danışmaqdan başqa heç bir şey lazım deyil.

Mason lojası yerləşən böyük bir evin darvazasından içəri girdilər. Qaranlıq bir pilləkənlə gəldikdən sonra kiçik, işıqlı bir dəhlizə girdilər və burada xidmətçilərin köməyi olmadan xəz paltolarını çıxarıb, o biri otağa keçdilər. Qapı ağzında qəribə geyimli bir adam göründü. Villarski onunla qarşılaşdıqda ona nə isə yavaşca fransızca dedi və kiçik şkafa yaxınlaşdı. Bu şkafda Pyer ömründə görmədiyi paltarlar gördü. Villarski şkafdan bir yaylıq götürüb Pyerin gözləri üstünə qoydu, çəkib daldan düyünlədi; bu zaman onun saçı da düyünün arasına düşüb bərk incitdi. Sonra Pyeri özünə tərəf əyib öpdü və əlindən tutub hara isə apardı. Pyerin düyünlə sıxılan saçları ağrıdırdı, ağrıdan üz-gözünü turşudur və nədənsə utanaraq gülümsəyirdi, əllərini yanına salaraq, üz-gözünü qırıqdıra-qırıqdıra, gülümsəyə-gülümsəyə, qorxa-qorxa, qeyri-müntəzəm addımlarla Villarskinin dalınca gedirdi.

On addım gəldikdən sonra Villarski dayandı.

– Əgər siz bizim cəmiyyətimizə daxil olmağı qəti qərara almışsınızsa, onda hər şeyə mərd-mərdənə dözməlisiniz (Pyer başını əyməklə razılıq cavabı verdi). Qapı tiqqıltısı eşitdikdə gözlərinizi açın. Sizə mərdlik və uğurlar arzu edirəm.

– Villarski Pyerin əlini sıxıb otaqdan çıxdı.

Tək qaldıqdan sonra Pyer gülümsəməkdə davam edirdi. İki dəfə çiyinlərini sıxdı, gözlərini açmaq istəyirmiş kimi əlini yaylığa uzatdı və yenə də aşağı saldı. Gözü bağlı qaldığı beş dəqiqə ona bir saat gəldi. Əlləri sustaldı, ayaqları əsməyə başladı. Ona elə gəldi ki, yorulmuşdur. O ən mürəkkəb və müxtəlif hisslər keçirirdi. O, başına nələr gələcəyindən və xüsusilə qorxusunu bürüzə verməsindən qorxurdu. Başına nələr gələcəyi və nələr öyrənəcəyi onu maraqlandırır. Hər şeydən çox ona sevinirdi ki, nəhayət, Osip Alekseyeviçə rast gəldiyi zamandan bəri arzu etdiyi yeniləşmə yoluna və səmərəli – xeyirxah həyat yoluna düşmək vaxtı çatmışdır. Qapı bərk döyüldü. Pyer yaylığı gözündən açıb ətrafına baxdı. Otaq zil qaranlıq idi, ancaq birçə yerdə, ağ bir şeyin içində çıraqlı yanırırdı. Pyer irəli gəlib gördü ki, çıraqlı qara bir masanın üstündədir. Masa üstündə açıq bir kitab da vardı. Bu kitab İncil idi. İçində çıraqlı yanacaq şey də bir insan kölləsi idi, köllənin göz deşikləri və dişləri görünürdü. Pyer İncilin ilk sözlərini oxudu: “İbtidada söz vardı, söz də Allaha aid idi”. Sonra masanın

o tərəfinə keçdi, içi dolu açıq bir qutu gördü. Bu sümüklə dolu bir tabut idi. Bu şeylər Pyeri heç də təəccübləndirmədi. Tamamilə yeni bir həyata, əvvəlki həyatdan tamamilə fərqli olan bir həyata girmək ümidində olan Pyer indi gördüklərindən daha qəribə şeylər görməyə hazır idi. Ona elə gəlirdi ki, o elə bu kəlləni, tabutu, İncili görməli idi, hələ bunlardan da artığını gözləyirdi. Qəlbində riqəət hissi oyatmağa çalışaraq ətrafına baxırdı. “Allah, ölüm, məhəbbət, insanların qardaşlığı”, – deyər Pyer öz aləmində bu sözləri dumanlı, lakin sevincli təsəvvürlərlə bağlayırdı. Qapı açıldı, bir adam içəri girdi.

Pyerin artıq gözləri aldığı zəif işıqlı otağa orta boylu bir adam girdi. Görünür, o, işıq otaqdan qaranlıq otağa girdiyi üçün dayandı. Sonra ehtiyatlı addımlarla masaya yanaşdı və dəri əlcəkli kiçik əllərini masanın üstünə qoydu.

Orta boylu adam ağ, meşin döşlük bağlamışdı, döşlük onun döşünü və ayaqlarının bir hissəsini örtmüşdü. Onun boynunda boyunbağıya oxşar bir şey vardı. Boyunbağının üstündən görünən hündür, ağ yaxalıq onun aşağıdan işıqlanmış uzunsov üzünü çevrələnmişdi.

Pyerin çıxardığı xışıltıya tərəf çevrilən bu adam:

– Siz buraya nə üçün gəlmişsiniz? – deyər soruşdu. – Zıyanın həqiqiliyinə inanmayan və zıyanı görməyən adam, siz buraya nə üçün gəlmişsiniz və bizdən nə istəyirsiniz? Hikmətmi, xeyirxahlıqmi, mərifətmi?

Qapı açılıb naməlum şəxs içəri girdiyi anda Pyer həm qorxu, həm də ehtiram hiss etdi. Uşaqlıqda günlərini etiraf edərkən o, belə qorxu və ehtiram hiss edərdi. O, özünü, həyat şərtlərinə görə tamamilə yad, insanların qardaşlığı nöqtəyi-nəzərindən isə yaxın bir adamla üz-üzə hiss etdi. Pyer şiddətli bir ürək döyüntüsü ilə ritora (axtaramı masonlar cəmiyyətinə girməyə hazırlayan adama deyilir) yaxınlaşdı və onun Smolyaninov olduğunu gördü, lakin içəri girən adamın tanış olduğunu düşünmək ona təhqiramiz göründü. İçəri girən ancaq bir qardaş və xeyirxah bir mürəbbi idi. Pyer xeyli danışa bilmədi, buna görə də ritor öz sualını təkrar etməli oldu.

Nəhayət, Pyer güclə dedi:

– Bəli, mən... mən... yeniləşmək istəyirəm.

Smolyaninov tez sözünə davam edərək, sakit və cəld dedi:

– Yaxşı, – məqsədinizə çatmaq üçün müqəddəs cəmiyyətimizin hansı vasitələrlə sizə kömək edəcəyini bilirsinizmi?

– Mən... ümidvaram ki... yeniləşmək... üçün mənə... rəhbərlik... kömək... – Pyer həyəcədən və mücərrəd məfhumlar haqqında rusca danışmağa alışmadığından səsi titrəyərək çətinliklə cavab verdi.

– Siz frank – masonluq haqqında nə bilirsiniz?

– Mənə elə gəlir ki, frank – mason xeyirxahlıq məqsədilə insanların *fraternité*-si¹ və bərabərliyi, – deyər Pyer danışdığı sözlərin bu təntənəli dəqiqəyə uyğun gəlmədiyindən utanaraq cavab verdi.

– Mənə elə gəlir ki...

Ritor bu cavabdan tamamilə razı qalmış kimi tez dedi:

– Yaxşı. Siz öz məqsədinizə çatmaq üçün dinə müraciət etməsənizmi?

– Yox, mən onu ədalətsiz hesab edir və ona müraciət etmirdim.

– Pyer bu sözləri elə yavaşdan dedi ki, ritor eşitmədi və nə dediyini soruşdu.

Pyer cavab verdi:

– Mən allahsız idim.

– Ritor bir dəqiqəlik sükutdan sonra soruşdu:

– Siz həqiqəti ona görə axtarırsınız ki, həyatda onun qanunlarına riayət edəsiniz, demək, siz hikmət və xeyirxahlıq axtarırsınız, deyilmi?

Pyer onun sözünü təsdiq etdi:

– Bəli, bəli.

Ritor öskürdü, əlcəkli əllərini sinəsinə qoyub danışmağa başladı:

– İndi mən cəmiyyətimizin əsas məqsədini sizə açmalıyam. Əgər bu məqsəd sizinki ilə düz gəlsə, o zaman siz bizim cəmiyyətimizə daxil olub xeyir verə bilərsiniz. Bizim cəmiyyətimizin binasını təşkil edən əsas məqsəd və heç bir insani qüvvə ilə sarsılmayan təməl mühüm bir əsrarı mühafizə etmək və bunu gələcək nəsələ verməkdən ibarətdir... Bu əsrar ən qədim zamanlardan, hətta bəlkə birinci insandan bizə gəlib çatmışdır. Bəşər nəslinin taleyi bəlkə də bu əsrardan asılıdır. Lakin bu əsrarda elə bir xassə vardır ki, əgər insan uzun zaman və çox şey ilə öz-özünü təmizləyərək bu işə hazırlaşmamışsa, o, heç vaxt bunu bilməz və ondan istifadə edə bilməz, buna görə də hər adam tez bir zamanda bunu tapmağa da arxayın olmamalıdır. Bunu nəzərə alaraq, bizim ikinci bir məqsədiniz də vardır. O da öz üzvlərimizi bu əsrarı tapmaq yolunda əziyyət çəkən kimsələrin öldə

¹ Qardaşlıq (frans.)

etdiyi vasitələrlə mümkün qədər öz qəlblərini düzəltməyə, fikirlərini təmizləməyə və mərifətləndirməyə hazırlamaqdan ibarətdir, bununla da biz öz üzvlərimizdə bu əsrarı qəbul etmək qabiliyyəti əmələ gətiririk. Öz üzvlərimizi təmizləməklə və mərifətləndirməklə biz üçüncü məqsədə çatmağa çalışırıq ki, o da bütün insan nəslini islah etməkdir. Bunun üçün də onlara öz üzvlərimiz arasındakı möminliyi və xeyirxahlığı misal göstərməli və beləliklə də var qüvvəmizlə dünyada hökm sürən şərə qarşı durmalıyıq. Bu barədə düşünün, mən yenə sizin yanınıza gələcəyəm.

– Bunu deyib ritor otaqdan çıxdı.

– Dünyada hökm sürən şərə qarşı durmaq, – deyə Pyer təkrar etdi və onun təsəvvüründə bu şahadəti gələcək fəaliyyəti canlandı. Onun xəyalına iki həftə əvvəlki öz vəziyyətində olan adamlar gəldi; o, xəyalən bu adamlara nəsihətəməz nitqlər söylədi. Sözlə və işlə kömək edəcəyi qəbahətli və bədbəxt adamları xəyalına gətirdi, yenə xəyalında məzlumları zalımlar əlindən xilas etdi. Ritorun söylədiyi üç məqsəddən axırıncısı, yəni insan nəslini islah etmək Pyerə xüsusilə yaxın idi. Ritorun xatırladığı o mühüm əsrar Pyeri maraqlandırsa da, Pyer onu əhəmiyyətli bir şey hesab etmirdi. İkinci məqsədə yəni öz-özünü təmizləmək və islah etmək onu az məşğul edirdi, çünki o, bu dəqiqə böyük bir həzz ilə özünü əvvəlki nöqsanlardan tamamilə təmizləmiş və ancaq yaxşı işlər görməyə hazır hiss edirdi.

Yarım saatdan sonra ritor Pyerə yeddi xeyirxahlığı söyləməyə gəldi. Yeddi xeyirxahlıq da Süleyman məbədəninin yeddi pilləsinə müvafiq idi, bunları hər bir mason özündə tərbiyə etməli idi. Xeyirxahlıqlar da bunlardır: 1) təvazökarlıq, cəmiyyətin sirrini saxlamaq, 2) mason cəmiyyətinin ali məqamlarına itaət etmək, 3) xoşrəftar olmaq, 4) insanları sevmək, 5) mərdlik, 6) səxavət və 7) ölümü sevmək.

Ritor əlavə etdi:

– Yeddincidə çalışın ki, tez-tez ölüm barəsində düşünməklə özünü o məqama çatdırasınız ki, ölüm sizə qorxulu bir düşmən deyil, dost görünsün... Elə bir dost ki, xeyirxahlıq zəhmətlərində əzilən ruhu bu fəlakətli həyatdan xilas edir, onu təsəlli və mükafat ilə doldurur.

Ritor bu sözləri deyib Pyeri düşünmək üçün tək buraxıb getdikdən sonra o, öz-özünə: “Bəli, bu belə olmalıdır, – deyə düşündü, – bu belə olmalıdır, amma mən hələ o qədər zəifəm ki, öz həyatımı sevirəm, bu həyatın mənası isə mənim üçün ancaq indi yavaş-yavaş aydınlaşar”.

Qalan beş xeyirxahlığı Pyer barmaqları ilə sayır və bunları öz qəlbində hiss edirdi. Onda mərdlik də, səxavət də, xoşrəftarlıq da,

insanı sevmək də, xüsusilə itaətkarlıq da vardı, hətta itaətkarlıq ona xeyirxahlıqdan artıq bir xoşbəxtlik kimi görünürdü, (o, indi sevinişinə öz ixtiyarını əlindən vərər, öz iradəsini mütləq həqiqəti bilənlərə tabe edirdi). Yeddinci xeyirxahlığı isə Pyer yadından çıxartmışdı, heç cürə xatırlaya bilmirdi.

Üçüncü dəfə ritor tez qayıtdı və Pyerdən yenədəmi öz fikrində möhkəm olduğunu və tələb ediləcək hər bir şeyi yerinə yetirməyə hazır olub-olmadığını soruşdu.

– Mən hər şeyə hazırım, – deyə Pyer cavab verdi.

Ritor sözüne davam etdi:

– Bir də sizə xəbər verməliyəm ki, bizim cəmiyyətimiz öz təlimini ancaq sözlə vəz etmir, bunun üçün elə başqa vasitələrdən istifadə edir ki, həqiqi hikmət və xeyirxahlıq axtaranlara bu vasitələr bəlkə də sözdən daha qüvvətli təsir bağışlayır. Sizin ürəyiniz təmizdirsə, bu məbəd öz bəzəyi ilə sizə sözdən daha çox şey deməli idi. Siz belə izahatlara bəlkə yenə də rast gələsiniz. Bizim cəmiyyətimiz öz təlimlərini heroqliflər vasitəsilə izah edən qədim cəmiyyətləri təqlid etməkdədir. Heroqlif hissələrimiz tərəfindən duyulmayan bir şeyin adıdır, bu şey təsvir edilən şeyin keyfiyyətinə malikdir.

Pyer heroqlifin nə olduğunu çox yaxşı bilirdi, ancaq danışımağa cürət etmirdi. O dinməz–söyləməz ritora qulaq asır və bu saat imtahan başlanacağını hiss edirdi.

Ritor Pyerə yaxınlaşıb dedi:

– Əgər siz öz fikrinizdə möhkəmsinizsə, onda mən sizi məsələyə vəqif etməliyəm. Səxavət əlaməti olaraq bütün qiymətli şeylərinizi mənə vermənizi xahiş edirəm.

Pyer bütün var–dövlətinin tələb olunduğunu güman edərək:

– Yanımda heç bir şey yoxdur, – dedi.

– Üstünüzdə olan şeyləri: saat, pul, üzük...

Pyer cəld pul kisəsini, saatını verdi və ətli barmağından güclü nişan üzüyünü çıxardı. Bunlar qurtarandan sonra ritor dedi:

– İtaətkarlıq əlaməti olaraq soyunmağınızı xahiş edirəm.

Pyer ritorun göstərişi ilə frakını, jiletini və sol ayağındakı çəkməsini çıxardı. Mason onun köynəyinin sol döşünü açdı, sonra əyilib tumanının sol balağını dizindən yuxarıya qədər çırmaladı. Pyer bu tanımadığı adamı zəhmətdən qurtarmaq üçün tez sağ ayağının da çəkməsini çıxarmaq, tumanının balağını çırmalamaq istəyirdi ki, mason: – “bunlar lazım deyil”, – dedi və sol ayağına geymək üçün ona

başqa bir ayaqqabı verdi. Pyerin üzündə uşaqqasına bir utancaqlıq təbəssümü, şübhə və öz iradəsindən asılı olmayaraq istehza görürdü. O, əllərini yanına salıb, ayaqlarını bir-birindən aralı qoyaraq ritor qardaşın qabağında yeni əmrlərə müntəzir dayanmışdı.

Ritor dedi:

– Nəhayət, ürək açıqlığı əlaməti olaraq xahiş edirəm, ən çox nəyə həris olduğunuzu açib mənə söyləyəsiz.

– Nəyə həris olduğumu? Mən çox şeyə həris olmuşam, – deyər Pyer cavab verdi.

– O hərisliyinizi deyir ki, o, sizi xeyirxahlıq yolunda tərəddüd etməyə daha çox məcbur edirdi.

Pyer susaraq düşünməyə başladı.

“Şərabımı? Çox yeməkmi? Avaralıqımı? Tənbəllikmi? Hirsələn-məkmi? Ədavətmi? Qadınımı?”

– Pyer öz nöqəslərini bir-bir sayır, onları xəyalında yoxlayır, hansına üstünlük verəcəyini bilmirdi.

Pyer güclə eşidilən bir səslə dedi:

– Qadın,

– Mason bu cavabdan sonra xeyli tərpənmədi və susdu. Nəhayət, Pyerə tərəf gəldi, masanın üstündəki yaylığı götürüb yenə də onun gözlərini bağladı.

– Axırıncı dəfə sizə deyirəm: Bütün diqqətinizi özünüzə verin, öz hisslərinizi buxovlayın, xoşbəxtliyi ehtiraslarda deyil, öz qəlbinizdə axtarın. Xoşbəxtliyin mənbəyi xaricdə deyil, bizim öz daxilimizdədir...

Pyer artıq bu xoşbəxtliyin ruh təzələyən, qəlbinə sevinc və rıqqətlə dolduran mənbəyini özündə hiss edirdi.

IV

Bundan az sonra kiçik məbədə – Pyerin yanına əvvəlki ritor deyil, Pyerin zamini Villarski gəldi, Pyer onu səsindən tanıdı. Villarski Pyerin öz fikrində möhkəm olub-olmadığını bilmək üçün ona yeni suallar verməyə başladı. Pyer də ona:

– Bəli, bəli, razıyam, – deyər cavab verir, uşaqqasına gülümsəyirdi. Onun kök sinəsi açıq idi, bir ayağı yalın, bir ayağında isə çəkmə vardı. Bu vəziyyətdə də o səntirləyə-səntirləyə, qorxa-qorxa yeriməyə başladı, Villarski də əlindəki sıyrılmış qılıncı onun açıq sinəsinə sarı uzadıb tutmuşdu. Pyeri otaqdan çıxardı, irəli və geri apararaq

koridorda gəzdirdi və nəhayət loja adlanan otağın qapısı qabağına gətirdi. Villarski öskürdü, öskürək səsinə mason çəkici taqqılıtsı ilə cavab verdilər. Qapı açıldı. Kim isə yoğun səslə ondan (Pyerin gözləri hələ də bağlı idi) kim olduğunu, harada və nə vaxt anadan olduğunu soruşdu, bundan başqa ona ayrı suallar da verdi. Sonra onu gözlərini açmadan yenə hara isə apardılar. Onu gözdürkən, etdiyi səyahətin zəhmətindən, müqəddəs dostluqdan, dünyanı yarananın əzəli olmasından, zəhmət və təhlükə tələb edən mərdlikdən alleqoriyalar söylədilər. Bu səyahət zamanı Pyer başa düşdü ki, onu gah axtaran, gah əzab çəkən, gah da tələb edən adlandırırırlar və bunlardan hər birini söylərkən çəkilir və qılıncı başqa cürə səsləndirirlər. Onu nəyə isə yaxınlaşdırarkən rəhbərlər arasında şaşqınlıq və həyəcan baş verdiyini duydu. Ətrafında olan adamların pıçıldaya-pıçıldaya öz aralarında mübahisə etdiklərini eşitdi. Onlardan birisi Pyerin bir xalça üzərindən keçirilməsini təkidlə tələb edirdi. Bundan sonra onun sağ əlini qaldıraraq nəyinsə üstünə qoydular, sol əli ilə də verilən pərgarı sol döşü üstə qoymağı tələb etdilər və mason cəmiyyəti qanunlarına sədaqətli olacağına and içdirdilər. Bunun üçün də o, bir başqasının kağızdan oxuduğu sözləri təkrar etdi. Sonra şamları söndürüb spirt yandırdılar. – Pyer bunu burmuna gələn iydən bildi, – və ona dedilər ki, indi sən az işıq görə bilərsən. Gözlərinə bağlanan sarğıni açdılar. Pyer sanki yuxuda, zəif spirt işığında bir neçə adam gördü, onlar da ritor kimi döşlük taxmış, Pyerin qabağında durub əllərindəki qılıncı onun sinəsinə doğru uzatmışdılar. Aralarında ağ köynəyi qana bulaşmış bir adam durmuşdu. Pyer bunu görüb qabağa yeridi ki, qılınclar onun sinəsinə batsın. Lakin qılıncları geri çəkildilər və dərhal yenə onun gözlərini bağladılar.

Kim isə ona dedi:

– İndi sən az işıq gördün.

Sonra yenə şamları yandırdılar və ona dedilər ki, indi sən çox işıq görə bilərsən. Yenə də gözündəki sarğıni açdılar və ondan artıq adam bir ağızdan bu sözləri söylədi: *sic transit gloria mundi*¹.

Pyer yavaş-yavaş özünə gəlib otağa və orada olan adalara nəzər salmağa başladı. Üstünə qara örtük salınmış uzun bir masanın ətrafında on iki adam oturmuşdu; bunlar da Pyerin əvvəl gördüyü adamlar kimi geyinmişdi. Pyer onlardan bəzisini Peterburqdakı cəmiyyətdən tanıyırdı. Sədrə məxsus olan yerdə boynuna xüsusi bir xaç

¹ Dünyanın şöhrəti belə keçib gedir (*lat.*).

salmış, Pyerin tanımadığı cavan bir oğlan oturmuşdu. Onun da sağ tərəfində Pyerin iki il əvvəl Anna Pavlovnanın evində gördüyü italyalı bir keşiş oturmuşdu. Yənə burada çox mötəbər bir əyan, bir də əvvəllər Kuraginlərdə yaşayan isveçrəli bir müəbbi vardı. Hamı susaraq, əlində çəlik tutmuş sədrin sözlünə qulaq asırdı. Divara çində şam yandırılmış bir ulduz şəklində həkk olunmuşdu. Masanın bir tərəfində müxtəlif şəkili balaca bir xalça, o biri tərəfində isə mehraba oxşar bir şey vardı ki, üstünə İncillə bir insan kəlləsi qoyulmuşdu. Masanın ətrafında kilsə şamdanlarına bənzər yeddi böyük şamdan qoyulmuşdu. Qardaşlardan ikisi Pyeri mehrabın yanına apardı, onun ayaqlarını düzbucaq şəklində bir-birindən aralayıb yerə uzanmağını əmr etdilər və bu zaman ona dedilər ki, sən məbəddən qapısına yığılırsan.

Qardaşlardan birisi pıçıldayaraq dedi:

– Əvvəl ona kürək verilməlidir.

Bir başqası isə:

– Ah! Rica edirəm bədir, – dedi.

Pyer ömrü yerinə yetirmədən, yaxından görən şaşqın gözlərilə ətrafına baxdı və birdən düşdüyü bu vəziyyətdən şübhələnməyə başladı: “Mən haradayam? Mən nə edirəm? Bəlkə, mənə ələ salıblar? Sonra bunları xatırlarkən mən utanmayacağammı?” Lakin onun şübhəsi ancaq bir an davam etdi. Ətrafında olan adamların ciddi üzlərinə baxdı, başına gələnləri xatırladı və başa düşdü ki, yarı yolda dayanmaq olmaz. Öz şübhəsindən özü dəhşətə gəldi, könlündə əvvəlki rıqqəti oyatmaq üçün özünü məbəddən qapısına yıxdı. Doğrudan da, könlü əvvəlkindən daha artıq rıqqətə gəldi. Bir qədər uzandıqdan sonra ona qalxmağı əmr etdilər. Ayağa qalxdıqdan sonra onun da boynundan başqalarını kimi ağı, məşin döşlük asdılar, əlinə bir kürək, üç cüt də əlcək verdilər. Bu zaman böyük usta ona müraciət edərək sözə başladı. Dedi ki, möhkəmlik və təmizlik təmsali olan bu döşlüyün bəyazlığını heç bir şeylə ləkələmə. Bu kürəklə öz qəlbini günahlardan təmizləməyə və sənə yaxın olan adamların ürəyini mərhəmətlikliklə oxşamağa çalış. Sonra əlcəklər haqqında bu sözləri söylədi: “Bu bir cüt kişi əlcəyinin əhəmiyyətini sən bilməzsən, lakin onları saxlamalısan. O biri kişi əlcəyini iclaslarda əlinə taxmalısan.”

Nəhayət, üçüncü cüt qadın əlcəyi haqqında belə dedi:

– Əziz qardaş, bu qadın əlcəyi də sizin üçün təxsis edilmişdir. Bunları hamıdan çox hörmət bəslədiyiniz qadına verin. Bu hədiyyə

ilə siz özünüze layiq seçdiyiniz bənnə qadına qəlbinizin nöqsansız olduğunu inandıra bilərsiniz. – Bir az susduqdan sonra əlavə etdi: – Ancaq, əziz qardaş, bu söylədiklərimə riayət et, bu əlcəklər çirkin əllərə yaraşmaz.

Böyük usta bu son sözləri söylərkən, Pyerə ələ gəldi ki, sədr özünü itirdi. Pyer ondan daha artıq özünü itirdi, uşaq kimi qızardı, gözləri yaşla doldu, tələşlə ətrafına baxmağa başladı, otağa ağır bir sükut çökdü.

Bu sükutu qardaşlardan biri pozdu. O, Pyeri xalçanın yanına apardı və xalça üzərindəki günəşin, ayın, çəkinin, şaqulun, kürəyin, təbii halında və kub şəklində olan daşların, sütunun, üç pəncərənin və s. şəkillərin izahını dəftərdən oxumağa başladı. Sonra Pyerin yerini təyin etdilər, lojanın işarələrini göstərdilər, lojaya girməyə and olan sözləri söylədilər və nəhayət, oturmağa icazə verdilər. Böyük usta nizamnaməni oxumağa başladı. Nizamnamə çox uzun idi. Pyer həm sevinir, həyəcan keçirir, həm də utanırdı, buna görə də oxunan sözləri anlamaq imkanında deyildi. O ancaq nizamnamənin son sözlərini eşidə bildi, eşitdikləri də yadımda qaldı.

Böyük usta bu sözləri oxuyurdu: “Biz öz məbədlərimizdə xeyirxahlıqla qəbahət arasındakı dərəcələrdən başqa ayrı heç bir dərəcə tanımırıq. Bərabərliyi poza biləcək hərəkətlər etməkdən çəkin. Kim olursa-olsun, qardaşının köməyinə çat, yolundan azanlara nəsihət elə, yığılanları qolundan tut qaldır, heç vaxt qardaşlarına pislik eləmə, ədavət bəsləmə. Mehriban və nəzakətli ol. İnsanların qəlbində xeyirxahlıq hissini oyat. Sənə yaxın olan adamları da özün kimi xoşbəxt elə, qoy heç vaxt həsəd bundan duyduğun həzzi ləkələməsin.

“Düşməninə əfv et, ondan qisas alma, ona ancaq yaxşılıq elə, bununla da sən ali qanunu yerinə yetirib, itirmiş olduğun qədim əzəmətin izlərini tapmış olacaqsan”.

O, sözünü qurtarıb yerindən qalxdı, Pyeri qucaqlayıb öpdü.

Pyerin sevincdən gözləri yaşarmışdı, o, ətrafına baxır, onu təbrik edən və yenidən onunla tanış olan bu adamlara nə söyləyəcəyini bilmirdi. Tanışlıq deyilən şeyi o qəbul etmədi, buradakı adamları o ancaq bir qardaş kimi tanıyır və onlarla bir yerdə tez işə başlamağı arzu edirdi.

Böyük usta çəkinini vurdu, hamı öz yerində oturdu və bir nəfər mütiliyn zərurəti haqqında olan təlimnaməni oxumağa başladı.

Böyük usta axırıncı vəzifəni yerinə yetirməyi təklif etdi, sədəqə toplayan adı verilmiş mötəbər əyan oturanların yanına getdi. Pyer yanında olan pulların hamısını sədəqə vəərəqəsinə yazdırmaq istədi, lakin bunun bir lovğalıq kimi başa düşülcəyindən ehtiyat edərək, o birilər qədər yazıldı.

İclas qurtardı. Evə qayıtdıqdan sonra Pyerə elə gəlirdi ki, o sanki on illərlə davam edən uzaq bir səyahətdən qayıtmışdır. O, tamamilə dəyişmiş, həyatın əvvəlki adət və qaydalarını tərk etmişdi.

V

Pyer lojaya qəbul edildiyinin ertəsi günü evdə oturub kitab oxuyurdu və bir tərəfi ilə Allahu, bir tərəfi ilə əxlaqı, bir tərəfi ilə fiziki əşyanı, bir tərəfi ilə də qarışıq şeyləri təsvir edən kvadrata baxaraq bu şəkillərin mənasını anlamağa çalışırdı. Bəzən o, başını kitabdan və kvadratdan qaldırır, təsəvvüründə eyni həyatın cizgilərini qururdu. Dünən lojada ona demişdilər ki, padşah duel məsələsini eşitmişdir. Bununla əlaqədar olaraq Pyerin Peterburqdan uzaqlaşmasını ağıllı bir tədbir kimi ona məsləhət görmüşdülər. Pyer cənubdakı malikanəsinə getməyi və orada öz kəndliləri ilə məşğul olmağı nəzərdə tutmuşdu. Bu yeni həyatı sevinclə düşünürdü ki, birdən knyaz Vasili otağa girdi.

– Dostum, sən Moskvada nə etmişən, – dedi. – *Mon cher*¹ sən niyə Liolya ilə dalaşmışan? Sən yanılırsan. Mən hər şeyi öyrənib bildim. Mən sənə düzünü deyə bilərəm: “İsa cuhudlar qarşısında necə günahsızdırsa, Elen də sənə qarşısında elə günahsızdır.”

Pyer danışmaq istədi, lakin knyaz Vasili ona macal vermədi.

– Axı sən niyə, öz dostun kimi, düz mənim yanıma gəlmədin? Mən hamısını bilərəm, hamısını başa düşürəm. Sən öz namusunu qoruyan ləyaqətli bir adam kimi hərəkət etmişən. Bəlkə də, çox tələsmişən, lakin bu barədə biz söhbət açmayacağıq.

– Knyaz səsinə alçaldaraq əlavə etdi: – Başa düş ki, sən bununla həm onu, həm də məni bütün cəmiyyət, hətta saray qarşısında necə bir vəziyyətdə qoyursan. O, Moskvada yaşayır, sən burada. Əzizim, unutma ki, – Pyerin əlindən tutub aşağı dartdı, – bu ancaq bir anlaşılmazlıq nəticəsidir, mənə sən özün də bunu hiss edirsən. Bu saat bir məktub yaz, aparım onu verim, o, bura gələr, hər şey aydın olar, yoxsa əzizim, sən bundan çox asanlıqla zərər çəkə bilərsən.

¹ Mənim əzizim (*frans.*).

Knyaz Vasili təsiredici bir halda Pyerə baxdı.

– Dəqiq mənbələrdən mənə məlumdur ki, dul qalmış çarıca bu məsələ ilə çox maraqlanır. Özün bilirsən ki, o, Elena qarşı çox lütfkardır.

Pyer bir neçə dəfə danışmaq istədi, lakin həm knyaz Vasili buna imkan vermirdi, həm Pyer özü əvvəldən möhkəm qərara gəlirdi kimi, qayınatası ilə qəti danışmağa və onun təklifi ilə razılaşmağa qorxurdu. Bundan başqa mason nizamnaməsində yazılan “məhrəban və nəzakətli ol” sözləri onun yadına düşdü. Pyer üz-gözünü qırıdırır, qızarır, qalxıb oturur, həyatında ona üz verən ən çətin bir məsələ üstündə düşünürdü. Onu narahat edən məsələ qarşısındakı adamın, kim olur-olsun, üzünə qarşı ona xoş gəlməyən və onun gözləmədiyi sözləri söyləmək məsələsi idi. Pyer knyaz Vasilinin özünə arxayın olaraq onunla çəkinmədən, ərklə danışmasını bildirdi və buna boyun əyməyə adət etmişdi, buna görə də indi o, qayınatasının sözüne qarşı dura bilməyəcəyini hiss edirdi, eyni zamanda o, bütün həyatının indi deyəcəyi sözlərdən asılı olduğunu da bilirdi. O, əvvəlki yol iləmi, ya masonların göstərdiyi və bu qayda ilə yeni həyat tapacağına möhkəm surətdə inandığı yol iləmi gedəcəkdə?

Knyaz Vasili zarafatla dedi:

– Yaxşı, əzizim, sən mənə “hə” de, mən öz adımdan ona kağız yazaram, bununla da işi yoluna qoyarıq gədən.

Lakin knyaz Vasili öz zarafatını təməlləndirmişdi ki, Pyerin üzündə, atasını xatırladan, çılgın bir ifadə göründü, qayınatasının üzünə baxmadan pıçıldı ilə dedi:

– Knyaz, mən sizi çağırمامışdım, gedin, rica dirəm, gedin!

– Cəld yerindən qalxıb qapını açdı və təkrar söylədi: – Di gedin!

– O, öz-özünə inanmırdı, knyaz Vasilinin üzündə görünən şaşqınlıq və qorxu onu sevindirirdi.

– Sənə nə olub? Xəstəmişən?

Pyer titrək səslə bir də dedi:

– Gedin!

Knyaz Vasili heç bir izahat əldə etmədən getməyə məcbur oldu.

Pyer bir həftədən sonra yeni mason dostları ilə vidalaşaraq və onlara sədəqə üçün çoxlu pul verərək öz malikanəsinə getdi. Yeni qardaşları ona Kiyev və Odessada olan masonlara təqdim etmək üçün məktub vermişdilər. Eyni zamanda ona məktub yazacaqlarını və onun yeni fəaliyyətinə rəhbərlik edəcəklərini vəd etmişdilər.

Pyerlə Doloxovun arasında baş verən hadisə ört-basdır edilmişdi. O vaxtlar padşah duələ kəskin bir münasibət bəsləsə də, nə duələ çıxanlar, nə də onların sekundantları zərər çəkmədilər. Lakin Pyerin öz arvadından ayrılması ilə nəticələnən bu duel haqqında cəmiyyətdə danışılırdı. Pyerin qeyri-qanuni bir əlaqə nəticəsində doğulduğu məlum ikən ona mərhəmət və himayəçiliklə baxırdılar. Rusiya imperiyasında evlənməli olan ən yaxşı bir namizəd ikən onu nazlayır və tərifiyərdilər. Evlənəndən sonra isə qızlar və analar daha ondan heç bir şey gözləmədiklərindən, kübar cəmiyyətinin nəzərindən o, xeyli düşdü. Burası da var ki, Pyer kübar cəmiyyətinin inayətini qazanmağı bacarmırdı və qazanmaq da istəmirdi. İndi isə bu məsələdə yalnız onu müqəssir hesab edirdilər. Deyirdilər ki, o da atası kimi qaniçici bir çılığın tutulmuş ağılsız qısqancın biridir. Pyer gedəndən sonra Elen Peterburqa qayıtdı və bütün tanışları onu başına gələn müsibəti nəzərə alaraq, nəinki sevinclə, hətta bir az da hörmətlə qarşıladılar. Ərindən söhbət düşəndə Elen üzünə xüsusi bir ifadə verirdi və bu ifadənin mənasını anlamasa da, bunu öz xasiyyətinə uyğun olaraq qəbul etmişdi. Bu ifadə göstərirdi ki, o başına gələn bədbəxtliyə heç də şikayətlənmədən dözməyi qərara almışdır və onun əri Allahın göydən ona göndərdiyi bir bələdir. Knyaz Vasili isə öz fikrini açıq söyləyirdi. Pyerdən söhbət düşəndə o, çiyinlərini sıxır, alnını göstərərək deyirdi:

– *Un cerveau fêlé – je le disais toujours!*

Anna Pavlovna Pyer haqqında bu sözləri söyləyirdi:

– Mən bunu əvvəldən demişdim, mən elə o vaxt demişdim, hamıdan da əvvəl demişdim ki, (bu məsələdə o, birinciliyini təkidlə nəzərə çatdırmağa çalışırdı) o, əsrin pozğun ideyaları ilə xarablaşmış dəli bir cavandır. Mən bunu hələ o zaman demişdim ki, o, xaricdən yenice gəlmişdi, hamı da onu tərifiyərdi. Yadınızdadır, bir axşam o, mənim evimdə özünü Maratdı, nədi, hələ bir ona da oxşadırdı. Bu nə ilə qurtardı? Mən hələ o zaman bu toyun əleyhinə idim və nələr olacağını qabaqcadan söyləmişdim.

Anna Pavlovna yenə əvvəlki kimi boş günlərində ziyafətlər düzəldirdi və bunlar da elə ziyafətlər idi ki, bunu ancaq o düzəltməyi bacarırdı. Bu ziyafətlərə, o, özü dediyi kimi, əvvəla *la crème de la*

*véritable bonne société, la fine fleur de l'essence intellectuelle de la société de Petersbourg*¹ gəlirdi. Anna Pavlovnanın ziyafətləri bir şeylə də fərqlənirdi. O, hər dəfə bu seçmə adamlardan başqa, ziyafətə topladığı cəmiyyətə yeni və maraqlı bir şəxs də təqdim edirdi və Peterburq saray cəmiyyəti əhvali-ruhiyyəsinin əsaslandığı siyasi termometrin dərəcəsi heç bir yerdə bu ziyafətlərdə olduğu kimi aydın və möhkəm görsənmirdi.

1806-cı ilin axırlarında İena və Auerştet ətrafında Prussiya ordusunun Napoleon tərəfindən məhv edilməsi və Prussiya qalalarından çoxunun təslim olması haqqında ətraflı məlumat alındığı, eyni zamanda bizim qoşunlarımızın artıq Prussiyaya daxil olub Napoleonla ikinci müharibəyə başladığı bir zamanda Anna Pavlovna yenə ziyafət düzəltmişdi. Ziyafətə gələn *la crème de la véritable bonne société*², məlahətli və bədbəxt, öz əri tərəfindən tərək edilmiş Eləndən, *Mortemart*-dan, Vyanadan yenice gəlmiş knyaz İppolitdən, iki diplomatdan, bibidən, qonaq qəbul edilən otaqlarda sadəcə *dun homme de beaucoup de mérite*³, adlanan cavan bir oğlandan, freylina adı verilmiş bir qadınla anasından və bir neçə başqa az tanınmış şəxslərdən ibarətdi.

Anna Pavlovnanın bu ziyafətdə öz qonaqlarına təqdim etdiyi yeni adam Boris Drubetskoy idi. Prussiya ordusundan bir qasid kimi yenice gəlmiş Boris çox mötəbər bir şəxsin adyutantı idi.

Bu ziyafətdə cəmiyyətə göstərilmiş siyasi termometrin dərəcəsi aşağıdakından ibarət idi: Bütün Avropa dövlətləri və sərkərdələri mənə və ümumiyyətlə bizə pislik etmək üçün Bonaparta nə qədər yol verməyə çalışsalar da, bizim Bonapart haqqında olan rəyimiz dəyişə bilməz. Biz bu barədə fikrimizi açıqca söyləməkdən çəkinməyəcəyik və Prussiya kralına və başqalarına ancaq bu sözləri deyə bilirik: “Sizin üçün daha pis. *Tu las voulu, George Dandin*⁴, bizim söyləyəcəyimiz budur”. Anna Pavlovnanın ziyafətində siyasi termometr bunu göstərirdi. Qonaqlara təqdim ediləsi olan Boris qonaq otağına girdiyi zaman, demək olar ki, bütün qonaqlar orada cəm idi. Anna Pavlovna tərəfindən rəhbərlik edilən söhbətdə məsələ bizim

¹ Yüksək cəmiyyətin seçmə adamları, Peterburq cəmiyyəti ziyahlarının ən yaxşısı (*frans.*)

² Yüksək cəmiyyətin seçmə adamları (*frans.*)

³ Böyük məziyyətləri olan bir adam (*frans.*)

⁴ Jorj Danden, sən bunu istəyirdin (*frans.*)

¹ Dəliyədir, mən həmişə bunu deyirdim (*frans.*)

Avstriya ilə diplomatik əlaqəmizdən və Avstriya ilə ittifaq bağlamaq ümidindən gedirdi.

Yaşa dolmuş, tərəvətli, qırmızı yanaqlı Boris şıq adyutant mundirində sərbəstcə qonaq otağına girdi. Görüşmək üçün onu əvvəl bibisinin yanına apardı!ar, sonra yenə də qonaqların yanına gətirilər.

Anna Pavlovna öz arıq əlini öpməyə ona icazə verdi, tanımadığı bir neçə adamla onu tanış elədi və pıçıldayaraq onların hər biri haqqında Borisə məlumat verdi.

– *Le Prince Hyppolite Kouraguine – charmant jeune homme. M-r Kroug chargé d'affaires de Kopenhague – un esprit profond və sadəcə olaraq: M-r Shittoff un homme de beaucoup de mérite*¹.

Boris bu vaxta qədər etdiyi xidmətində Anna Mixaylovnanın köməyi sayəsində, həm də öz zövqü və təmkinli olması nəticəsində çox əlverişli bir mövqə qazana bilmişdi. O, çox mütəbər bir şəxsin adyutanti idi və Prussiyaya çox mühüm bir tapşırıqla getmişdi, indi də oradan yenicə qayıtmışdı. O, Olmütsdə çox xoşuna gələn subordinasiyanı tamamilə mənimsəmişdi. Bu subordinasiya ilə mülazim generaldan yüksəkdə dura bilərdi və bu yol ilə qulluqda uğur qazanmaq üçün səy, zəhmət, igidlik, mətanət deyil, xidmətə görə mükafat verən adamlarla durub-oturmağı bacarmaq lazımdır. Boris özü tez-tez uğur qazanmasına və başqalarının bunu başa düşməməsinə çox təəccüb edərdi. O, belə bir sirri kəşf etdikdən sonra bütün həyat tərzi, əvvəlki tanışlarına olan münasibəti, gələcəyə aid planları tamamilə dəyişdi. O, dövlətli deyildi, lakin pulunu başqalarından yaxşı geyinməyə sərf edərdi. Peterburq küçələrində pis bir ekipajda və ya köhnə mundirdə görünməsin deyər, o, özünü bir çox şeydən məhrum etməyə hazır idi. O ancaq ondan yuxarıda duran və buna görə də ona xeyirli ola bilən adamlara yaxınlaşar və onlarla tanış olmaq istərdi. Peterburqu sevər, Moskvaya isə nifrət edərdi. Rostovgilin evini və Nataşaya olan uşaqlıq sevgisini xatırlarkən ürəyi sıxılırdı. Orduya gedəndən sonra onların evinə ayaq basmamışdı. Anna Pavlovnanın qonaq otağında olmağı o, qulluqda mühüm bir rütbə qazanmaq kimi hesab edirdi, buna görə də orada öz rolunu dərhal başa düşdü və öz maraqlı cəhətlərindən Anna Pavlovnaya istifadə etməyə imkan verdi. Özü isə qonaqları bir-bir diqqətlə müşahidə edir, onların hər birindən necə istifadə etməyi

¹ Knyaz İppolit Kuragin sevimli, cavan bir adamdır. Kopenhagədə müəssil olan cənab Kruq dərindən ağıl sahibidir... cənab Şitov böyük məziyyətləri olan bir adamdır (*frans.*).

və onlara necə yaxınlaşmağı düşünürdü. O, gözəl Elenin yanında, göstərilən stulda oturdu və danışanlara qulaq asmağa başladı.

Danimarka *chargé d'affaires* deyirdi:

– “*Vienne trouve les bases du traité proposé tellement hors d'atteinte qu'on ne saurait y parvenir même par une continuité de succès les plus brillants, et elle met en doute les moyens qui pourraient les nous procurer*”. *Üst la phrase authentique du cabinet de Vienne*¹.

*L'homme à l'esprit profond*² incə bir təbəssümlə dedi:

– *C'est le doute qui est flatteur!*

Mortemart:

– *Il faut distinguer entre le cabinet de Vienne et l'Empereur d'Autriche* – dedi. – *l'Empereur d'Autriche n'a jamais pu penser à une chose pareille ce n'est que le cabinet qui le dit*³.

Anna Pavlovna sözü qarışdı:

– *Eh, mon cher vicomte l'Urope* (o, nədənsə *l'Urope* sözünü fransız dilinin xüsusi bir incəliyi ilə söyləyirdi, fransızca danışıqda o, bu sözü belə ifadə edirdi), *l'Urope ne sera jamais notre alliée sincère*⁴.

Bundan sonra Anna Pavlovna Borisin də söhbətdə iştirak etməsi üçün sözü Prussiya kralının mərdliyi və möhkəmliyi üstünə gətirib çıxardı.

Boris danışanlara diqqətlə qulaq asır, öz növbəsini gözləyirdi, eyni zamanda bir neçə dəfə yanında oturan gözəl Yelena də baxdı. Elen də gülümşəyərək bir neçə dəfə ona baxmış, gözləri Borisin gözlərinə rast gəlmişdi.

Anna Pavlovna Prussiyanın vəziyyətindən danışarkən çox təbiidir ki, Borisdən Qloqauya olan səyahətindən və Prussiya ordusunun vəziyyətindən danışmasını xahiş etdi. Boris də tələsmədən, təmiz və düzgün fransız dilində danışarkən söylədiyi hadisələr haqqında öz rəyini deməkdən çəkinirdi. Boris hamının diqqətini bir qədər özünə

¹ Danimarka müəssili deyirdi: “Vena təklif edilən müqavilənin əsaslarını heç bir imkan daxilində hesab etmir, belə ki bunu ancaq ən yaxşı uğurlarla bir sırada öldürmək olar və Vena bunu öldürmək imkanlarına da şübhə edir”. Bu Vena kabinəsinin öz cümlesidir (*frans.*).

² Dərindən ağıl sahibi dedi:

– Çox qoribə şübhədir (*frans.*).

³ Mortemart dedi:

– Vena kabineti ilə Avstriya imperatorunu bir-birindən ayırmaq lazımdır. Avstriya imperatoru bunu heç vaxt düşünə bilməz, bunu ancaq kabinə deyir (*frans.*).

⁴ Ah, əzizim Vikont. Avropa heç vaxt bizim səmimi müttəfiqimiz olmayacaq (*frans.*).

cəlb edə bildi. Anna Pavlovna da hiss edirdi ki, qonaqlara təqdim etdiyi bu yeni adamı hamı çox maraqla dinləyir. Borisin söylədiklərinə hamıdan artıq Elen diqqət yetirirdi. O hətta bir neçə dəfə Borisdən onun səfəri haqqında bəzi şeylər də soruşdu və elə zənn etmək olardı ki, o, Prussiya ordusunun vəziyyəti ilə daha çox maraqlanırdı. Boris sözünü qurtaran kimi Elen adəti üzrə gülümsəyərək ona müraciət etdi:

– *Il faut absolument que vous veniez me voir*¹. Bu sözləri o elə bir əda ilə söylədi ki, sanki Borisin bilmədiyi bəzi mülahizələrə görə bu mütləq lazım idi. – *Mardi entre les 8 et 9 heures. Vous me ferez grand plaisir*².

Boris Elenin arzusunu yerinə yetirməyi vəd etdi və onunla söhbətə girişmək istəyirdi ki, Anna Pavlovna Borisi bir bəhanə ilə çağırırdı, guya bibisi onun söhbətinə qulaq asmaq istəyirdi.

Anna Pavlovna gözlərini yumaraq kədərli bir hərəkətlə Eleni göstərdi:

– Siz ki onun ərini tanıyırsınız? Ah, bu elə bir bədbəxt, elə bir gözəl qadındır ki! Onun yanında ərindən danışmayın, rica edirəm, danışmayın. O, çox iztirab çəkir!

VII

Borislə Anna Pavlovna qonaqların yanına qayıdanda knyaz İppolit öz söhbəti ilə hamının diqqətini cəlb etmişdi. O, kreslodə özünü irəli verərək dedi:

– *Le Roi de Prusse*³ – və bu sözləri deyərək güldü. Hamı ona sarı döndü. – *Le Roi de Prusse?* – deyərək soruşaraq o bir də güldü və geri çəkilərək yenə də sakitcə və ciddi bir şəkildə öz kreslosunda oturdu. Anna Pavlovna bir az gözlədi, lakin İppolit qəti surətdə danışmayacağını zənn edərək, allahsız Bonapartın Potsdamda Böyük Fridrixin qılıncını oğurlamasından söhbət açdı.

– *C'est l'épée de Frédéric le Grand que je...*⁴ – deyərək sözə başladı, lakin İppolit onun sözünü kəsərək dedi:

¹ Sizin mütləq mənim görüşümə gəlməyiniz lazımdır (*frans.*)

² Çərşənbə axşamı saat 8–lə 9 arasında. Siz məni çox–çox məmnun etmiş olarsınız (*frans.*)

³ Prussiya kralı! (*frans.*)

⁴ Böyük Fridrixin o qılıncı ki, vardı, onu mən... (*frans.*)

– *Le Roi de Prusse...* – və yenə qonaqlar ona sarı dönərkən o üzr istəyərək susdu. Anna Pavlovna üz–gözünü qırırdı. İppolit dostu olan *Mortemart* qəti surətdə ona müraciət edərək soruşdu:

– *Voyons à qui en avez vous avec votre Roi de Prusse?*¹

İppolit elə güldü ki, sanki özü öz gülüşündən utanırdı.

– *Non, ce n'est rien, je voulais dire seulement...*² (O, Venada eşitdiyi və Anna Pavlovnanın evinə gələndən bəri söyləmək istədiyi bir zarafatı təkrar etmək istəyirdi). *Je voulais dire seulement, que nous avons tort de faire la guerre pour le Roi de Prusse*³.

Boris ehtiyatla gülümsədi. Onun gülüşü həm istehzal, həm də zarafatı təqdir etmək kimi başa düşülə bilərdi, çünki zarafatın necə qəbul ediləcəyi hələ məlum deyildi. Hamı güldü.

Anna Pavlovna qırıxmış barmağı ilə İppoliti hədələyərək dedi:

– *Il est très mauvais votre jeu de mot, très spirituel, mais injuste. Nous ne faisons pas la guerre pour le roi de Prusse, mais pour les bons principes. Ah, le méchant, ce prince Hippolyte!*⁴

Əsas etibarilə siyasi yeniliklər ətrafında davam edən söhbət ziyafət qurtarana qədər kəsilmədi. Ziyafətin sonunda padşah tərəfindən verilən mükafatlardan bəhs edilərkən, söhbət daha da canlandı.

*L'homme à l'esprit profond*⁵ deyirdi:

– Keçən il NN şəkilli bir tütünqabı aldı, niyə SS belə bir mükafat ala bilməsin?

Diplomat sözə qarışdı:

– *Je vous demande pardon, une tabatière avec le portrait de l'Empereur est une récompense, mais point une distinction un cadeau plutô!*⁶

– *Il y eu plutot des antecedents, je vous citerai Schwarzenberg*⁷.

O birisi dedi:

– *C'est impossible*⁸.

¹ Yaxşı, Prussiya kralı nə olsun ki? (*frans.*)

² Yox, mən ancaq bunu demək istəyirdim ki... (*frans.*)

³ Mən ancaq bunu demək istəyirdim ki, biz Prussiya kralı üçün nahaq yerə vuruşuruq (*frans.*)

⁴ Sizin söz gülüşdürməyiniz xoşa gəlmir, çox məzəlidir, lakin haqlı deyilsiniz. Biz Prussiya kralı üçün deyil, xeyirxah bir iş uğrunda vuruşuruq. Ah, bu knyaz İppolit nə acıqlı adamdır! (*frans.*)

⁵ Dərin ağıllı adam (*frans.*)

⁶ Bağışlayın, imperatorun şəkli olan tütünqabı fərqlənmə üçün deyil, mükafatdır, hər şeydən əvvəl bir hədiyyədir (*frans.*)

⁷ Belə şeylər olub, məsələn, Şvartsenberq (*frans.*)

⁸ Bu mümkün olan şey deyil (*frans.*)

– *Le grand cordon, c'est different...*¹.

Hamı getmək üçün ayağa qalxarkən, ziyafətdə çox az danışıq olan Elen yenə Borisə müraciət etdi, çərşənbə axşamı yanına gəlməsini həm xahiş etdi, həm də mehribanca və mənalı bir tərzdə ona əmr etdi.

– Elen gülümsəyərək Anna Pavlovnaya baxıb dedi:

– Bu, mənə çox lazımdır,

– Anna Pavlovna da kədərli bir təbəssümlə Elenin arzusuna etiraz etmədi; himayəsində olan Eləndən danışanda onun üzündə belə bir təbəssüm görünərdi. Sanki Elen bu ziyafətdə Borisin Prussiya qoşunları haqqında söylədiyi bir sözdən birdən–birə Borisi görmək zəruriyyətini kəşf etmişdi. Çərşənbə axşamı Boris onun yanına gələndə bu zəruriyyəti izah edəcəyini sanki ona vəd edirdi.

Boris tək günü axşam Elenin gözəl salonuna getdi, lakin Elen onun nə üçün lazım olması haqqında aydın bir izahat vermədi. Borisdən başqa ayrı qonaqlar da vardı. Qrafinya Borislə az danışdı, yalnız Boris onun əlini öpüb getmək istərkən, o gülümsəmədən, pıçıldayaraq, heç də gözənilmədiyi halda ona dedi:

– *Venez demain diner... le soir. Il faut que vous veniez... Venez*².

Boris bu dəfə Peterbuqra gəlməklə qrafinya Bezuxovnaya yaxın bir adam oldu.

VIII

Müharibə get–gedə şiddətlənir, vuruşmalar rus sərhəddinə yaxınlaşırdı. Bəşəriyyətin düşməni olan Bonaparta hər yerdə lənət oxunurdu. Kəndlərdə əsgər yığılırdı, müharibə meydanından müxtəlif xəbərlər gəlirdi və bu xəbərlər də həmişəki kimi yalan olurdu, yalan olduğu üçün də bu barədə hərə bir söz deyirdi.

Qoca knyaz Bolkonskinin, knyaz Andreyin və knyaz qızı Maryanın həyatı 1805–ci ildən bəri xeyli dəyişmişdi.

1806–cı ildə bütün Rusiyada xalq ordusu toplamaq üçün səkkiz baş komandan təyin edilmişdi; qoca knyaz onlardan biri idi. Oğlunun öldüyünü zənn edərək daha artıq qocalmış olan knyaz, qocalığına və zəifliyinə baxmayaraq, padşahın özü tərəfindən təyin edildiyi bu vəzifədən boyun qaçırmağa özünü haqlı hesab etməmişdi. Bu yeni fəaliyyət

yət knyazı canlandırmış və möhkəmləndirmişdi. Ona üç vilayət tapşırılmışdı, həmişə də o, bu vilayətlərə gedərdi. Öz vəzifəsini yerinə yetirməkdə vasvasılıq dərəcəsinə çatardı. Təbiiyində olanlarla sort və amansızca rəftar edərdi və işin ən xırda cəhətlərinə belə diqqət yetirərdi. Knyaz qızı Marya artıq öz atasından riyaziyyat dərsi almırdı və ancaq səhərlər, atası evdə olanda süd verən dayə və balaca knyaz Nikolayla (babası onu belə adlandırır) birlikdə onun kabinetinə gedərdi. Süd əmən knyaz Nikolay süd dayəsi və dayə Savişna ilə birlikdə mərhum knyaginanın otaqlarında yaşayırdı. Knyaz qızı Marya isə günün çoxusunu uşaqlar yaşayan otaqda keçirər və qardaşı oğlunun anasını bacardığı qədər əvəz etməyə çalışırdı. *M-lle Bourienne* də uşağı, görürür, çox sevirdi. Knyaz qızı Marya kiçik mələyi (o, qardaşı oğlunu belə adlandırardı) saxlamaq və oynatmaq zövqündən bəzən özünü məhrum edərdi, uşağı rəfiqəsinə saxlamağa və oynatmağa verərdi.

Lisiye Qorı kilsəsinin məhrabı qabağında, kiçik knyaginanın qəbri üstündə bir tikinti vardı, burada qanadlarını açıb göyə uçmaq istəyən bir mələyin mərmər heykəli qoyulmuşdu. Heykəl İtaliyadan gətirilmişdi. Mələyin üst dodağı bir az qalxıqdı, elə bil ki, o gülümsəmək istəyirdi. Bir gün knyaz Andreylə knyaz qızı Marya qəbir üstündəki tikintidən bayıra çıxanda bir–birinə dedilər: Nə qəribədir, bu mələyin üzü mərhum knyaginanın üzünü xatırladır. Lakin bundan daha qəribə bir şey vardı ki, knyaz Andrey bunu bacısına demədi. Bu da o idi ki, sənətkarın təsadüfən mələyin üzünə verdiyi ifadədə knyaz Andreyin o zaman öz ölən arvadının üzündə görmüş olduğu məsumanə bir təhmət vardı. O sanki deyirdi: “Ah, siz nə üçün mənə belə etdiniz?..”

Knyaz Andrey qayıdandan azca sonra atası onu özü ilə apardı və Lisiye Qorıdan qırx verst aralıda olan Boquçarovo adlı böyük bir malikanəni ona verdi. Knyaz Andrey həm Lisiye Qorı ilə əlaqədar olan ağır xatirələrdən uzaqlaşmaq istədiyindən, həm atasının tünd xasiyyətinə dözə bilməyəcəyini hiss etdiyindən, həm də tək yaşamağa ehtiyacı olduğundan Boquçarovaya köçmüşdü və vaxtının çoxunu orada keçirirdi.

O, Austerlits döyüşündən sonra bir daha hərbi qulluğa girməyəcəyini qəti qərara almışdı, lakin müharibə başladığında və hamı qulluq etməli olduqda, o, həqiqi hərbi qulluğa getməmək üçün xalq ordusu toplanmasına başçılıq edən atasının yanında xidmətə girdi.

¹ Lent – bu ayrı məsələ (*frans.*)

² Sabah nahara gəlin... axşam. Sizin gəlməyiniz lazımdır... Gəlin (*frans.*)

1805-ci il müharibəsindən sonra qoca knyaz ilə oğlu öz rollarını sanki dəyişmişdilər. Qoca knyaz etdiyi xidmətdən həvəslənərək, təzə başlanan müharibədən ancaq yaxşı nəticələr gözləyirdi, lakin müharibədə iştirak etməyən və öz-özlüyündə buna təəssüf edən oğlu isə bu müharibənin də pis nəticələr verəcəyi qənaətində idi.

Qoca knyaz 1807-ci ildə fevralın 26-da vilayətə çıxdı. Knyaz Andrey isə Lısiye Qorıda qaldı; atası olmayanda o, çox vaxt burada qalardı. Balaca Nikoluşka dördüncü gün idi ki, kefsiz idi. Qoca knyazı aparən faytonçular şəhərdən qayıtdılar və knyaz Andreyə kağız və məktub gətirdilər.

Qapıcı məktubları gənc knyazın kabinetinə apardı, lakin knyaz orada yox idi. Sonra o, knyaz qızı Maryanın otağına getdi, orada da onu tapmadı. Qapıcıya dedilər ki, knyaz uşaq otağına getmişdir.

Knyaz uşaq otağında balaca uşaq stulunda oturub əli əsə-əsə, qaş-qabağını tökərək, yarıya qədər su olan qədəhə şüşə qabdan damcı töküdü. Dayənin köməkçisi olan qız içəri girib ona dedi:

– Zati-aliləri, Petruşa məktub gətirmişdir.

O, hirsli:

– Nə olub? – deyə soruşdu və əlini ehtiyatsızcasına tərptədiyindən şüşə qabdan qədəhə bir neçə damcı artıq dərman töküldü. Dərmanı qədəhdən taxta döşəmə üstünə atıb yenə su istədi. Qız su gətirdi.

Otaqda bir uşaq çarpayısı, iki sandıq, iki kreslo, bir masa, bir uşaq masası və bir də knyaz Andreyin oturduğu balaca stul vardı. Pəncərənin pərdələri salınmışdı və masanın üstündə bir şam yanırdı. Çarpayıya işıq düşməsin deyə, şamın qabağına cildli not kitabı qoyulmuşdu.

Knyaz qızı Marya durduğu çarpayının yanından qardaşına dedi:

– Əzizim, gözləsək yaxşıdır... sonra...

Knyaz Andrey, görünür ki, bacısını sancmaq məqsədilə pıçılda-yaraq acıqlı-acıqlı dedi:

– Ah, sən Allah, qoy görək nə edirik, sən elə boş-boş danışa-danışa durmusan, gözlədin, gözlədin, bu da axırı.

Knyaz qızı yalvarıcı bir səsle:

– Əzizim, – dedi, – yaxşısı budur ki, o yatmaq, o yatır.

Knyaz Andrey ayağa qalxıb, əlində qədəh, pəncəsi üstə çarpayıya yaxınlaşdı.

O tərəddüd edərək soruşdu:

– Doğrudan da ayıltmayaqmı?

Marya dedi:

– Özün bil... mən belə düşünürəm ki, ... hər halda özün bil...

– Görünür, o, sözünün qəbul edilməsindən sıxılır və utanırdı. O, qardaşına qulluqçu qızı göstərdi. Qız onu pıçıltı ilə çağırırdı.

İki gecə idi ki, onlar yatmırdılar, qızdırma içində yanan uşağa baxırdılar. Ev həkiminə inanmadıqlarından, şəhərə həkim dalınca adam göndərmişdilər və bu bir neçə günü özləri uşağı müalicə edirdilər. Onlar həm yuxusuzluqdan əziyyət çəkir, həm də qorxu və həyəcan içində idilər, uşağın azarlamasında bir-birini töhmətləndirir, bir-birilə dəyişirdilər.

Qız pıçıltı ilə dedi:

– Petruşa atanızdan kağız gətirmişdir.

Knyaz Andrey otaqdan çıxdı və hirsli dedi:

– Nə var, nə gətirmisən?

– Atasının şifahi göndərdiyi əmrini dinlədi, zərfləri və atasının göndərdiyi məktubu alıb geri qayıtdı, bacısı Maryadan soruşdu:

– Hə, nə oldu?

Marya ah çəkərək pıçıldadı:

– Elə elədir. Sən Allah, bir dayan. Karl İvanıç həmişə deyir ki, yuxu hər şeydən yaxşıdır. – Knyaz Andrey çarpayıya yaxınlaşıb əlini uşağa toxundurdu. Uşaq qızdırma içində yanırdı.

– Rədd ol buradan öz Karl İvanıçınla!

– Damcı dərmanı tökülmüş qədəhi götürüb yenə çarpayıya yaxınlaşdı.

Knyaz qızı Marya dedi:

– Andrey, lazım deyil!

Lakin o qaş-qabağını tökərək acıqlı-acıqlı bacısına baxdı və əlində qədəh uşağa sarı öyildi.

– Mən verəcəyəm. Səndən xahiş edirəm ki, bunu ver ona.

Knyaz qızı Marya çiyinlərini sıxdı, müti bir halda qədəhi ondan aldı, dayəni çağırıb dərmanı uşağa verməyə başladı. Uşaq çığırdı və xırıldadı. Knyaz Andrey üz-gözünü qırıqdırdı, başını tutub bayıra çıxdı və yan otaqda divan üstə oturdu.

Məktublar hələ də onun əlində idi. Atasının göndərdiyi məktubu cəld açdı. Qoca knyaz göy kağızda iri, uzunsov bir xətt ilə, bəzi yerlərdə titlə işlədərək yazırdı:

– “Bu saat qasid çox şad bir xəbər gətirdi, əgər yalan deyilsə, Beniçsen guya Eylau ətrafında Bonaparte üzərində tam qalibyyət qazanmışdır. Peterburqda hamı şadyanalıq edir və orduya hədsiz

dərəcədə mükafat göndərilmişdir. Beniqsən alman da olsa, təbrik edirəm. Korçova rəisi, Xandrikov deyilən birisi var, o, heç bilmirəm, nə edir? Bu vaxta kimi əlavə adam və azuqə götürilməmişdir. Bu saat ata min, onun yanına çap, ona de ki, mən onun başını bədənindən ayıram, bir həftəyə kimi hər şey hazır edilməlidir. Preysiş-Eylau vuruşması haqqında Petenkadan da məktub almışam, vuruşmada o da iştirak etmişdir, deyilənlər doğrudur. Lazımsız yerə başqasının işinə qarışmamaq bu deməkdir. Görürsən ki, onda alman da Bonapartı döyə bilir. Deyirlər ki, çox pozğun bir halda qaçır. Bax, tez atı min, Korçovaya çap, dediyimi yerinə yetir!”

Knyaz Andrey ah çəkdi və o biri zərfi açdı. İki balaca vərəq üzərində xırda xətt ilə yazılmış bu məktubu Bilibin göndərmişdi. Məktubu oxumayıb bükdü və atasının: “Atı min, Korçovaya çap, dediyimi yerinə yetir” sözlərilə qurtaran məktubunu bir də oxudu.

“Yox, mənə əfv edin, uşaq sağalmayınca mən getməyəcəyəm” deyərək düşündü və qarıya yaxınlaşıb uşaq otağına baxdı. Knyaz qızı Marya yenə də çarpayının yanında ayaq üstə durub, uşağı yavaş-yavaş yelləyirdi.

Knyaz Andrey atasının yazdığı məktubu düşünərək öz-özünə deyirdi: “O daha nə ürək bulandıran şey yazır? Bəli. Mən qulluq etmədiyim bir zamanda Bonapart üzərində qalibiyət əldə edildi. Bəli, bəli, yenə də mənə sataşır... Qoy sataşsın da...” Bilibinin fransızca yazılmış məktubunu oxumağa başladı. Yazılanan yarısını başa düşməsə də oxuyurdu, ancaq ona görə oxuyurdu ki, uzun zaman və iztirab içində düşündüyü məsələ haqqında heç olmazsa, bir dəqiqə düşünməsin.

IX

Bilibin indi ordunun baş qərargahında diplomatik məmur vəzifəsində işləyirdi. O, fransız dilində, fransızlara məxsus zarafatlar və ifadələrlə, lakin ancaq ruslara xas olan bir cəsarətlə müharibəni təsvir edir, müharibə haqqında mühakimə yürüdür və müharibəni ələ salırdı. Bilibin yazırdı ki, mənim diplomatik *discretion*¹ –um mənə əzab verir. Mən sizin kimi sudaqətli bir adamla yazışa bildiyimdən xoşbəxtəm, çünki mən orduda baş verənləri görürək ürəyimdə yığılan bütün dər-

¹ Təvazökarlıq (*frans.*)

dimi açıb sizə söyləyə bilərəm. Bilibinin bu məktubu köhnə idi, Preysiş – Eylau vuruşmasından əvvəl yazılmışdı.

Bilibin yazırdı:

– *Depuis nos grands succès d'Austerlitz vous savez, mon cher Prince, que je ne quitte plus les quartiers généraux. Décidément j'ai pris le gout de la guerre, et bien m'en a pris. Ce que j'ai vu ces trions mois, est incroyable.*

– *Je commence ab ovo. L'ennemi du genre humain, comme vous savez, s'attaque aux Prussiens. Les Prussiens sont nos fidèles allies, qui ne nous ont trompés que trois fois depuis trois ans. Nous prenons fait et cause pour eux. Mais il se trouve que l'ennemi du genre humain ne fait nulle attention a nos beaux discours, et avec sa manière impolie et sauvage se jette sur les Prussiens sans leur donner le temps de finir la parade commencée, en deux tours de main les rosse à plate couture et va s'installer au palais de Potsdam.*

– *J'al le plus vif désir, écrit le Roi de Prusse à Bonaparte, que V.M. soit accueillie et traitée dans mon palais d'une manière, qui lui soit agreeable et c'est avec empressement, que j'ai pris à cet effet toutes les mesures que les circonstances me permettaient. Puissé-je avoir réussi! Les généraux Prussiens se piquent de politesse envers les Français et mettent bas les armes aux premières sommations.*

– *Le chef de la garnison de Glogau avec dix mille homes, demande au Roi de Prusse, ce qu'il doit faire s'il est somme de se rendre?.. Tout cela est positif.*

– *Bref, espérant en imposer seulement par notre attitude militaire, il se trouve que nous voilà en guerre pour tout de bon, et ce qui est plus, en guerre sur nos frontières avec et pour le Roi de Prusse. Tout est au grand complet, il ne nous manqué qu'une petite chose, c'est le general en chef. Comme il s'est trouvé que les succes d'Austerlitz auraient pu être plus décisifs si le general" en chef eut été moins jeune, on fait la revue des ostogénaires et entre Prosorofsky et Kamensky, on donne la preirence au dernier. Le général nous arrive en kibik à la manière Souvoroff, et est accueilli avec des acclamations de joie et de triomphe.*

– *Le 4 arrive le premier courrier de Péterbourg. On apporte les malles dans le cabinet du maréchal, qui aime à faire tout par lui-même. On m'appelle pour aider à faire le triage des lettres et prendre celles qui nous sont adressés. Nous cherchons – il n'y en a point.*

Le maréchal devient impatient, se met lui même à la besogne et trouve des lettres de l'Empereur pour le comte T., pour le prince V. et autres. Alors le voila qui se met dans une de ses colères bleues. Il jette feu et flamme contre tout le monde, s'empare des lettres, les decachète et lit celles de l'Empereur adressées à d'autres. Mənə qarşı belə rəftar edirlər! Mənə inanmırlar! Tapşırılmışdır ki, mənə göz qoysunlar; itilin gedin! Et il écrit le fameux ordre du jour au general Benigsen.

“Mən yaralıyam, at minə bilmirəm, buna görə orduya da komandanlıq edə bilmirəm. Siz ordunu məğlub edilmiş halda Pultuska gətirmisiniz. Burada o, açıq havda, odunsuz və alafsız qalmışdır, kömək etmək lazımdır. Madam ki, dünən özünüz qraf Buksgevdni göndərmişdiniz, sərhəddimizə geri çəkilməyi düşünmək lazımdır ki, bu da bu gün icra edilməlidir.

“At minib gəzməkdən, *écrit-il à l'Empereur*, yanımı yəhər aparışıdır, bu da əvvəlki vəziyyətdən daha artıq mənə at minməyə və belə böyük bir orduya komandanlıq etməyə mane olur, buna görə də mən həmin orduya komandanlıq etməyi ən yüksək rütbəli generala – qraf Buksgevdənə həvalə etdim, bütün növbəçiləri və buna aid olan bütün şeyləri onun yanına göndərdim və onlara da məsləhət gördüm ki, çörək olmasa, Prussiyanın içərilərinə yaxın olan yer ilə geri çəkilin, çünki ancaq bir günlük çörək qalmışdı. Bəzi alaylarda isə heç bu da yox idi, necə ki, divizion komandirləri Osterman və Sedmoretski bu barədə məlumat vermişdi. Kəndlilərdə isə hər nə varsa, yeyilmişdir. Mən özüm də sağalana kimi Ostrolenkodakı hərbi xəstəxanada qalıram. Ordunun miqdarı haqqında əlahəzrətə məlumat təqdim edirəm və xəbər göndərirəm ki, əgər ordu indiki yerdə – açıq havada on beş gün də durarsa, yaza bircə sağlam adam da qalmayacaq.

“Qocanı vəzifəsindən çıxarıb kəndə göndərin, onsuz da mən gözdən düşmüşəm, çünki o, böyük və şanlı iş idi ki, tale mənə qismət etməmişdi və mən onun üçün seçilmişdim, mən onu yerinə yetirə bilmədim. Sizin mərhəmətkarənə icazənizlə vəzifədən azad edilməmi burada, xəstəxanada gözləyəcəyəm. Daha elə olmasın ki, orduda mən komandirlik deyil, bir mirzə rolunu ifa edirəm. Mənim ordudan gətirməyim qətiyyənlə hiss olunmayacaq, deyəcəklər ki, kor olduğuna görə ordudan getdi. Mənim kimisi Rusiyada minlərcədir”.

“Le maréchal se fâche contre l'Empereur et nous peint.tous; n'est ce pas que c'est logique!

“Voila le premier acte. Aux suivants l'intérêt et le ridicule montent comme de raison Après le départ du maréchal il se trouve que nous sommes en vue de l'ennemi, et qu'il faut livrer bataille. Boukshevden est general en chef par droit d'ancienneté, mais le general Benigsen n'est pas de cet avis; d'autant plus qu'il est lui, avec son corps en vue de l'ennemi, et qui veut profiter de l'occasion d'une bataille “aus eigener Hand” comme disent les Allemands. Il la donne. C'est la bataille de Poultousk qui est sensée être une grande victoire, mais qui à mon avis ne l'est pas du tout. Nous autres pekins avons, comme vous savez, une très vilaine habitude de décider du gain ou de la perte d'une bataille. Celui qui s'est retiré après la bataille, l'a perdu, voilà ce que nous disons, et à titre nous avons perdu la bataille de Poultousk. Bref, nous nous retirons après la bataille, mais nous envoyons un courrier à Pétersbourg, qui porte les nouvelles d'une victoire, et le general ne cede pas le commandement en chef à Boukshevden, espérant recevoir de Pétersbourg en reconnaissance de sa victoire, le titre de general en chef. Pendant cet interrègne, nous commençons un plan de manoeuvres excessivement intéressant et original. Notre but ne consiste pas, comme il devrait l'être, à éviter ou à attaquer l'ennemi; mais uniquement à éviter le general Boukshevden, qui par droit d'ancienneté serait notre chef. Nous poursuivons ce but avec tant d'énergie, que meme en passant une rivière qui n'est pas guéable, nous brûlons les ponts pour nous séparer de notre ennemi, qui pour le moment, n'est pas Bonaparte, mais Boukshevden. Le general Boukshevden a manqué d'être attaqué et pris par des forces ennemies supérieures de lui. Boukshevden nous poursuit – nous felons. A peine passé-t-il de notre côte de la rivière, que nous repassons de l'autre. A la fin notre ennemi Boukshevden nous attrappe et s'attaque à nous. Les deux généraux se fâchent. Il y a meme une provocation en duel de la part de Boukshevden et une attaque d'épilepsie de la part de Benigsen. Mais au moment critique le courrier, qui porte la nouvelle de notre victoire de Poultousk, nous apporte de Pétersbourg notre nomination de général en chef, et le premier ennemi Boukshevden est enfoncé: nous pouvons penser au second, à Bonaparte. Mais ne voilà-t-il pas qu'à ce moment se lève devant nous un troisième ennemi, c'est le pravoslav qui demande à grands cris du pain, de la viande, des souchary, du foin, – que sais je! Les magasins sont vides, les chemins impraticables.

Le pravoslav se met à la maraude, et d'une manière don't la dernière campagne ne peut vous donner la moindre idée. La moitié des régiments forme des troupes libres, qui parcourent la contrée en mettant tout à feu et à sang. Les habitants sont ruinés de fond en comble, les hôpitaux regorgent de malades, et la disette est partout. Deux fois le quartier général a été attaqué par des troupes de maraudeurs et le général en chef a été obligé lui même de demander un bataillon pour les chasser. Dans une de ces attaques on m'a emporté ma malle vide et ma robe de chambre. L'Empereur veut donner le droit à tous les chefs de divisions de fusiller les maraudeurs, mais je crains fort que cela n'oblige une moitié de l'armée de fusiller l'autre¹.

¹ "Mənim əzizim, knyaz, siz bilirsiniz ki, Austerlitsdə olan parlaq uğurdan sonra mən daha baş qorəngahı tərk etmirəm. Müharibənin nə demək olduğunu da mən o ki lazımdı duymuşam və bundan da çox məmnunam; bu üç ayda mən elə şeylər görmüşəm ki, bunları heç ağla sığdırmaq olmaz.

Mən ab-ovo-dan başlayıram. Sizə məlum olan insan nəslinin düşməni prussiyalılara hücum edir. Üç ildə bizi ancaq üçcə dəfə aldadan prussiyalıları bizim sədəqətli müttəfiqimizdir. Biz onlara kömək edirik. Lakin demə, insan nəslinin düşməni bizim gözəl nitqlərimizə heç də əhəmiyyət vermər və öz kobud, vəhşi üsulu ilə prussiyalıların üzərinə atılır, başladığıları rəsmi-keçidi qurtarmağa onlara imkan vermər, onları darmadağın edir və Potsdam sarayında yerləşir. "Prussiya kralı Bonaparta yazır: Mən çox arzu edirəm ki, siz əlahəzrəti mənim sarayımda sizin könlünüz istəyən kimi qəbul etsinlər və mən bu barədə, vəziyyətimin imkan verdiyi dərəcədə, xüsusi bir qayğı ilə hər cürə sərəncam vermişəm. Nə olaydı ki, mən məqsədimə çataydım! Prussiya generalı fransızlara böyük nəzakət göstərir və tələb edilən kimi təslim olurlar. On minlik qüvvəsi olan Qloqau qarnizonu rəisi nə etmək lazım gəldiyini Prussiya kralından soruşur. Bütün bunlar tamamilə doğrudur. Xülasə, biz öz hərbi atıdımızla onları ancaq qorutmaq istəyirdik, lakin məsələ o yərə gəlib çatmışdır ki, biz öz sərhəddimizdə başlıca olaraq Prussiya kralı üçün və onunla bərabər müharibəyə cəlb olunmuşuq. Bizim hər şeyimiz boldur, ancaq xirdə bir şey çatır ki, o da baş komandandır. Məlum olmuşdur ki, baş komandan belə cavan olmasaydı, Austerlits uğuru daha böyük ola bilərdi, buna görə də səksən yaşlı generalara əl atırlar, Prozorovskinimi, ya Kamenskinimi təyin etməyi düşündürürlər və nəhayət, Kamenskinin üstündə gəlib dayanırlar. General Suvorov qaydası ilə üstüörtülü arabada bizim yanımıza gəlir, onu şadyanılıqla və böyük təntənə ilə qəbul edirlər.

Aydın 4-də Peterburqdan ilk qasid gəlir. Çəmodanları feldmarşalın kabinetinə götürürlər. O, hər şeyi özü etməyi sevər. Məni çağırırlar ki, məktubları ayırd eləyim və bizə aid olanları götürüm. Feldmarşal bu işi bizə tapşırıraq bizə baxır və onun üstünə göndərilən məktublardan verilməsinə gözləyir. Biz axtarıyıq, lakin belə məktub gözümüzə dəymir. Feldmarşal həyəcana gəlməyə başlayır, özü işə girir və padşahın qraf T.-yə, knyaz V.-yə və başqalarına yazdığı məktubları tapır. Bərk hirsələnir, özündən çıxır, məktubları açır, başqalarına yazılanları oxumağa başlayır... Və qraf Beniçsenə məşhur əmrini yazır.

Feldmarşalın padşaha acıqı tutdu və bizim hamımızı cəzalandırır. Bu tamamilə məntiqli uydundur! →

Knyaz Andrey məktubu əvvəl etinasızca oxuyurdu, lakin sonra Bilibinə nə qədər inanmaq lazım gəldiyini bilsə də, məktub onu get-gedə maraqlandırmağa başladı. Bu yerə çatanda kağızı əlində əzişdirib atdı. Məktubda yazılanları onu acıqlandırmırdı. Onu acıqlandıran da, ona yabançı olan cəbhə həyatının onu həyəcana gətirər bilməsi idi. Gözlərini yumdu, əli ilə alnını ovuşdurdu, bununla da sanki məktubda oxuduqlarından aldığı təəssüratı özündən qovmaq istəyirdi. Eyni

→ Bu komediyanın birinci pərdəsi. O biri pərdələrdə marağ və əyləncə daha da artır, bu öz-özlüyündə məlumdur. Feldmarşal gedəndən sonra aydın olur ki, biz düşmənin gözü qabağında yığ və onunla vuruşmaq məcburiyyətindəyik. Buksgevdən ən yüksək rütbəli baş komandandır, lakin general Beniçsen heç də bu fikirdə deyil. Bir də ki, o, öz korpusu ilə düşmənin gözü qabağındadır, vuruşmaq üçün də fürsətdən istifadə etmək istəyir. Vuruşur da.

Bu Pultusk vuruşması böyük bir qalibyyət hesab olunur, lakin mənim fikrimcə, bu heç də belə deyil. Bilirsiniz ki, biz mülki işçilərin vuruşmada udub-uduzmaq məsələsinə həll etmək kimi çox pis bir adətə vaxdır. Biz belə deyirik: "Kim ki vuruşmada sonra geri çəkilir, demək o uduzmuşdur. Bunu nəzərə alanda demək lazımdır ki, biz Pultusk vuruşmasında udmamışıq, uduzmuşuq. Xülasə, döyüşdən sonra biz geri çəkilişik, lakin Peterburqa qasidlə xəbər göndəririk ki, qalibyyət qazandıqna görə, Peterburqdan mükafat olaraq baş komandan adını almağ ümidilə, ordu üzərində komandanlığı general Buksgevdənə vermək istəmir. Bu vəziyyətdə də biz bir sıra çox orijinal və maraqlı manevlərə başlayırıq. Bizim planımız artıq düşməndən uzaqlaşmaq və ya ona hücum etməkdən ibarət deyil, əslində o, belə olmalıydı. Bizim planımız indi, ən yüksək rütbəyə malik olduğundan bizim roisimiz olmağa haqqı qatan general Buksgevdənən uzaqlaşmaq məsələsi üzərində qurulmuşdur. Biz bu məqsədi elə bir qızgınlıqla təqib edirik ki, hətta dayaz yerləri olmayan çaydan keçəndə körpüləri yandırırıq, bununla da düşməni özümüzə uzaqlaşdırmaq istəyirik, düşmənimiz də ki, indi Bonapart deyil, Buksgevdendir. Bizi Buksgevdənən xilas edən belə bir maneiv noticəsində o, az qala düşmənin üstün olan qüvvələrinin hücumuna məruz qalıb əsir alınacaqdı. Buksgevdən bizi təqib edir, biz qaçıyıq. O, çayın bir tərəfinə keçən kimi biz o birinə tərəfinə keçirik. Nəhayət, düşmənimiz Buksgevdən bizi çatır və bizə hücum edir. Məsələni izah etməyə başlayırıq. Hər iki general hirsələnir, acıqlanır və iş o yərə gəlib çatır ki, iki baş komandan az qalır duələ çıxırsın. Lakin Peterburqa Pultusk qalibyyəti haqqında məlumat aparan qasid xəbəxtildikdən ən böhərləni bir anda qayıdıb gəlir və baş komandanın təyin edilməsi xəbərini gətirir, bununla da birinci düşmən olan Buksgevdən məğlub edilir. Biz indi ikinci düşmən olan Bonapart haqqında düşünə bilərik. Lakin elə bu anda bizim qarşımıza üçüncü düşmən çıxır ki, bu da pravoslavlardır. Onlar çığıra-çığıra çörək, ot, suxarı, ot, çovdar və başqa şeylər tələb edirlər. Dükənlər bəmboş, yollar dağılmışdır. Pravoslavlar talan etməyə başlayırlar və talan elə bir dərəcəyə çatır ki, son hərbi bu barədə sizə heç bir təəvvür verə bilməz. Alayların yarısı sərbəst komandaya çevrilir. Onlar ölkonu dolayı, hər nə varsa talayıb çapırlar, yandırlırlar, adamları qırırlar. Əhali tamamilə müflis olmuşdur, xəstəxanalar xəstə ilə dolmuşdur, hər yerdə də acliqdır. Talançılar hətta iki dəfə baş qorəngaha basqın etmişlər, baş komandan onları qovmaq üçün iki batalyon əsgər çağırmaq məcburiyyətində qaldı. Bu basqınlardan birində mənim çox çəmodanımı və xalatumı apardılar. Padşah bütün diviziya rəislərinə talançıları güllələmək hüququnu vermək istəyir, lakin mən çox qorxuram ki, bununla da qoşunun yarısı o biri yarsını güllələməyə məcbur olsun.

zamanda o, uşaq otağında nələr olduğunu bilmək üçün qulaq asmağa başladı. Birdən elə zənn etdi ki, qapı arından qərribə bir səs gəldi. Canına qorxu düşdü, məktubu oxuyarkən, bəlkə də, uşağa bir şey olmuşdur? Onu qorxudan bu idi. Pəncəsi üstə uşaq otağının qapısına yaxınlaşıb açdı.

Otağa girərkən gördü ki, dayə qorxmuş halda ondan nə isə gizlətdi. Bacısı Marya da çarpayının yanında yox idi.

Arxadan Maryanın knyaz Andreyə ümitsiz kimi görünən pıçılısı eşidildi:

– Mənim özizim.

– Onun canına qorxu düşdü. İnsan uzun zaman yuxusuz qaldıqdan və həyəcan keçirdikdən sonra çox vaxt belə bir qorxu hiss edir. O elə zənn etdi ki, uşaq ölmüşdür. İndicə gördüyü və eşitdiyi sanki bunu isbat edirdi.

“Hər şey bitdi”, – deyə düşündü və alnını soyuq tər basdı. Özünü itirmiş halda çarpayuya yaxınlaşdı. O, öz-özlüyündə yəqin etmişdi ki, çarpayını boş görəcəkdir, çünki dayə uşağın meyitini aparıb gizlətməmişdir. Çarpayının pərdəsini açdı, qorxa-qorxa və şaşqın nəzərlərlə çarpayuya xeyli baxdı, uşağı görə bilmədi. Nəhayət, uşaq gözüne sataşdı. O əl-qolunu ataraq çarpayıda köndələnə yatmışdı, başı da sürüşüb baldırdan aşağı düşmüşdü. Yuxuda dodaqlarını tərpedərək marçıldadı və rahatca nəfəs alırdı, onun yanaqları qızarmışdı.

Knyaz Andrey uşağı görüb elə sevindi ki, sanki uşaq təzədən dirilmişdi. Əyildi, bacısı öyrətdiyi kimi, dodaqları ilə uşağın qızdırması olub-olmadığını yoxladı. Onun zərif alnı tərlı idi. Knyaz Andrey əlini uşağın başına da toxundurdu, hətta onun saçları da islanmışdı. Uşaq bərk tərləmişdi. İndi artıq aydın idi ki, uşaq ölməmişdir, hətta xəstəlik böhranı da keçmişdir. Knyaz Andrey bu balaca, məsum tifli götürüb sıxçalamaq, başına basmaq istədi, lakin buna cürət etmədi. Ayaq üstə durub onun başına, xırdaca əllərinə, örtük altında görünən kiçik ayaqlarına baxdı. Bu zaman o, qabaq tərəfdə hənırti eşitdi və gözüne çarpay pərdəsi dalında kölgə kimi bir şey sataşdı. Diqqət edib bunun kim olduğunu təyin etmədi, o ancaq uşağın üzünə baxır, onun rahatca nəfəs almasına qulaq asırdı. Kölgə bacısı Marya imiş. O, səssizcə çarpayuya yaxınlaşıb pərdəni qaldırdı və yenə də arxa tərəfindən saldı, knyaz Andrey baxmadan onun kim olduğunu bildi və əlini ona uzatdı. Knyaz qızı Marya onun əlini sıxdı.

Knyaz Andrey dedi:

– Torləyib.

– Mən gəldim ki, bunu sənə deyim.

Uşaq yuxuda azca tərpendi, güllümsədi və alnını balışa sürtüdü.

Knyaz Andrey bacısına baxdı. Maryanın sevincindən yaşarmış parlaq gözləri pərdənin donuq işığında adi vəziyyətindən daha da artıq parıldayırdı. O, qardaşına tərəf əyildi və çarpay pərdəsindən ehməlcə yapışaraq onu öpdü. Onlar bir-birini hədələdi və yenə də pərdənin donuq işığında durdular, sanki onlar onların hər üçünü bütün başqa aləmdən ayıran bu yerdən uzaqlaşmaq istəmirdilər. Əvvəl knyaz Andrey saçları kisəyi pərdəyə ilişə-ilişə, çarpayından qırağa çəkildi, ah çəkərək öz-özünə dedi: “Bəli, indi mənə qalan ancaq budur”.

X

Pyer masonlar cəmiyyətinə qəbul edildikdən az sonra Kiyev vilayətinə getdi, Onun kəndlilərinin çoxu orada yaşayırdı. Öz malikanələrində nə edəcəyini o, əvvəlcədən yazıb müəyyənləşdirmişdi.

Kiyevə gələndən sonra bütün malikanə müdirlərini baş idarəyə çağırırdı, öz məqsəd və arzularını onlara söylədi. Dedi ki, kəndlilərin təhkimçilikdən tamamilə azad edilməsi üçün tezliklə tədbir görülməlidir və buna kimi də kəndlilərin işi bir qədər yüngülləşdirilməlidir. Uşaqlı arvadlar işə göndərilməməlidir, kəndlilərə kömək edilməlidir, heç kim cəza olaraq kəndliləri döyməməlidir, onlara öyüd-nəsihət verməlidir. Hər bir malikanədə xəstəxana, yetimxana və məktəb açılmalıdır. Müdirlərdən bəziləri (burada az savadlı təsərrüfat müdirləri də vardı) Pyerin sözüne qorxu ilə qulaq asır və elə zənn edirdilər ki, cavan qraf onların işindən və pula əl qatmalarından narazıdır. Bəziləri isə əvvəl qorxsada, sonra sakitləşmişdi və Pyerin bəzi səsələri aydın söyləməyərək kaf-kaf danışmasına, eşitmədikləri yeni sözlər işlətməsinə əyləncəli bir şey kimi baxırdılar. Bir qismi ancaq onun danışmasından həzz alırdı. Ən ağıllıları isə, o cümlədən baş müdir, onun söylədiklərindən belə bir nəticə çıxardı ki, öz məqsədlərinə çatmaq üçün ağa ilə necə rəftar etmək lazımdır.

Baş müdir danışaraq Pyerin fikrinə böyük rəğbət bəslədiyini göstərdi, eyni zamanda qeyd etdi ki, bu dəyişikliklərdən əlavə, dağıntıq bir halda olan işlərlə də mütləq məşğul olmaq lazımdır.

Qraf Bezuxov böyük bir dövlət sahibi idi, lakin bu dövlətə sahib olandan bəri və deyilənə görə, ildə 500 min manat gəliri ola-ola o, özünü mərhum qrafdan 10 min manat alan vaxtdan daha az dövlətli hiss edirdi. O, öz büdcəsinin aşağıda göstərilən qayda üzrə bölündüyünü ümumi şəkildə bilirdi. Bütün malikanələrdən Şuraya 80 minə

qədər, Moskva ətrafındakı, Moskvadakı evin və knyaz qızlarının saxlanmasına 30 minə qədər verilir, 15 minə qədər təqaüdlərə, bir bu qədər də xeyriyyə işlərinə sərf olunurdu. Qrafinyaya dolanmaq üçün 150 min göndərilirdi, 70 minə qədər də borcların faizinə gedirdi. Bu iki il müddətində təzə tikilən kilsəyə də 10 minə qədər qoyulmuşdu. Qalan 100 minə qədəri də heç özü də bilmirdi necə xərclənirdi, belə ki, az qala hər il borc almaq məcburiyyətində qalırdı. Bundan başqa hər il baş müdir ona gah yağınlardan, gah məhsul olmamasından, gah da fabrik-zavodların yenidən qurulması zəruriyyətindən yazırdı. Demək, Pyerin bu saat qarşısında duran birinci məsələ – malikanə işləri ilə məşğul olmaq məsələsi idi, lakin bu onun ən az bacardığı və ən az həvəs göstərdiyi işlərdən idi.

Pyer hər gün baş müdirlə məşğul olurdu. Lakin o, bu məşğuliyyətin işi heç də irəli aparmadığını hiss edirdi. O hiss edirdi ki, bu məşğuliyyət işdən ayrı aparılır, işə toxunmur və işin irəli getməsinə kömək eləmir. Baş müdir işləri pis şəkildə təsvir edir, borcları verməyin lazım olduğunu söyləyir və təhkimli köndlilərin gücü ilə yeni işlərə başlanılmasını göstərirdi ki, buna da Pyer razı olmurdu. Pyer köndlilərin azad edilməsi işinə başlanılmasını tələb edirdi, bunun da qabağında baş müdir əvvəlcə Opekun şurasına olan borcun verilməsini irəli sürürdü, buna görə də köndlilərin azad edilməsi məsələsinin yerinə yetirilməsini hələ mümkün hesab etmirdi.

Baş müdir bunun tamamilə mümkün olmadığını demirdi, lakin bu məsələni həll etmək üçün o, Kostroma vilayətindəki meşenin, aşağıda olan torpaqların və Kırmdakı malikanənin satılmasını təklif edirdi. Eyni zamanda bunun yerinə yetirilməsini elə tələblər, icazələr, elə mürəkkəb məsələlərlə bağlayırdı ki, Pyer karıxaraq ona ancaq: “Bəli, bəli, elə də eləyin”, – deyirdi.

Pyerin bilavasitə işə girişməsi üçün lazımı təcrübəsi yox idi, buna görə də o, işi sevmirdi, ancaq müdirin yanında özünü elə göstərməyə çalışırdı ki, guya iş ilə məşğuldur. Müdir də özünü qrafın yanında başqa cürə göstərməyə çalışırdı, guya bu məşğuliyyəti o, qraf üçün çox xeyirli, lakin özü üçün cansıxıcı bir şey hesab edir.

Kiyevdə də tanış adamlar tapıldı, tanış olmayanlar da tanış olmağa tələsirdilər. Onlar təzə gəlmiş bu dövlətli adamı, vilayətin ən böyük sahibkarını sevinclə qarşılayırdılar. Pyerin əsas bir zəifliyi vardı ki, masonlar cəmiyyətinə girəndə bunu özü də etiraf etmişdi, o da həyatın zövqünə uyması idi. Burada da onu cəlb edən şeylər o qədər çox

idi ki, o, özünü bu aləmə atılmaqdan saxlaya bilmədi. Onun buradakı həyatı Peterburq həyatından seçilmirdi. Günlər, həftələr, aylar gəlib keçir, ziyafətlər, yeməklər, naharlar onu göz açmağa qoymurlu. O, burada təzə bir həyat keçiricəyinə ümid etsə də, yenə əvvəlki kimi yaşayırdı, yalnız şərait başqa idi.

Hər bir mason həyatda əxlaqi cəhətdən başqalarına nümunə olmalı idi, – bu masonluğun üç əsas təlimindən biri idi ki, Pyer bunu yerinə yetirmədiyini dərk edirdi. Yenə masonluğun tələb etdiyi yeddi xeyirxahlıqdan ikisinə qətiyyət əməl etmirdi ki, bunlar da xoş xasiyyətli olmaq və ölümü sevmək idi. Lakin o, özünə masonluğun başqa tələblərini yerinə yetirməklə təskinlik verirdi, bu da insan nəslini düzəltmək, yaxın adamları sevmək və xüsusilə əliaçıq olmaq idi.

Pyer 1807-ci ilin yazında Peterburqa getmək qərarına gəldi. Yolda o, bütün malikanələrinə dəymək, verdiyi sərəncamların necə yerinə yetirildiyini, Allahın ona tapşıracağı, onun da vəziyyətlərini yaxşılaşdırmağa çalışdığı camaatın indi necə yaşadığını öz gözü ilə görmək istəyirdi.

Baş müdir gənc qrafın bütün bu tədbirlərini bir ağılsızlıq, həm özü üçün, həm qraf, həm də köndlilər üçün faydasız bir şey hesab edirdi, buna görə də bəzi cəhətdən güzəştə getsə də, kələk işləməyə başladı. Köndlilərin azad edilməsini yenə də mümkün hesab etməyərək, o, bütün malikanələrdə böyük məktəb, xəstəxana və yetimxana binaları tikdirməyə başladı. Qrafın malikanələrə gəlməsi münasibətilə hər yerdə onun qarşılınması işini təşkil etdi. Pyerin təntənə və dəbdəbə ilə qarşılınmaqdan xoşu gəlmədiyini bilirdi, buna görə də o, bu məsələyə başqa bir mahiyyət verdi. Pyer dini surətlərlə, duz-çörəklə qarşılanaçaq, ona minnətdarlıq ediləcəkdə. Baş müdir bilirdi ki, bunlar qrafa təsir edib onu aldadaçaqdır.

Cənub baharı, Vena kalyaskasında sürətlə və rahatca səyahət etmək, boş, kimsəsiz yollar Pyerin ürəyini açırdı. Malikanələr bir-birindən gözəl mənzərəli idi. O, bunları ancaq indi görürdü. Onun qabağına çıxan camaat hər yerdə xoşbəxt göstərilir və Pyerin xeyirxahlığına qarşı böyük minnətdarlıq hissini izhar edirdilər. Bu şeylər Pyeri utandırsa da, qəlbində fərəhli hisslər doğururdu. Bir yerdə köndlilər onun qabağında duz-çörəklə, Pyotrun və Pavelin surətləri ilə çıxıb xahiş etdilər ki, sizin Pyotr və Pavel mələyinizin şərəfinə, etdiyiniz xeyirxahlığa qarşı öz məhəbbət və minnətdarlığımızı izhar etmək üçün kilsədə öz xərçimlə yeni məhrab tikdirməyə bizə izin

versin. Başqa bir yerdə körpə uşaqlı analar onun qabağına çıxıb, ağır işdən azad edildikdəri üçün ona təşəkkür etdilər. Malikanələrin birində də keşiş xaçla və bir dəstə uşaqla onun qabağına çıxdı. O, qrafın mərhəmət və ehsanı ilə bu uşaqlara savad və dini ehkamlar öyrətdirdi. Pyer bütün malikanələrdə müəyyən bir planla, daşdan tikilmiş və tikilmək üzrə olan xəstəxana, məktəb, yetimxana binaları gördü, bunlar da yaxın zamanda açılacaqdı. Malikanə müdirləri hər yerdə ona biyar işlərinin əvvəlkinə nisbətən azaldıldığı haqqında məlumat verirdi, göy kaftan geymiş kəndli nümayəndələri də bunun üçün ona böyük minnətdarlıq edirdilər.

O yerdə ki, Pyeri duz-çörəklə qarşılımışdılar və kilsədə Pyotr və Pavelin şərifinə məhrab tikdirməyə izin verməsini xahiş etmişdilər, – o yer böyük ticarəti olan bir kənd idi və müqəddəs Pyotr günü münasibətilə də orada yarmarka açılmışdı. Vəd edilən məhrab da Pyerin yanına gələn varlı kəndlilər tərəfindən çoxdan tikilmişdi. Həmin kənd əhalisinin onda doqquzu isə vardan-yoxdan çıxmışdı, lakin Pyer bunların heç birini bilmirdi. Verdiyi əmrə görə körpə uşaqlı qadınları daha biyara göndərmirdilər, lakin onlar öz yerlərində çox ağır işdə işləyirdilər, – Pyer bunu da bilmirdi. Onu xaçla qarşılayan keşiş kəndliləri soyurdu, şagirdləri də, göz yaşlarına baxmayaraq, məcburiyyətlə yığılmışdı, sonra da ata-anaları çoxlu pul verərək onları geri almışdı, – Pyerin bundan da xəbəri yox idi. O yerdə ki, müdirlər ona dəftər üzrə verginin azaldıldığını və əvvəlkinin üçdə biri qədər alındığını göstərirdi, o yerdə biyar işi yarıya qədər artırılmışdı, – Pyerin bundan da xəbəri yox idi. Buna görə də o, malikanələri gəzərkən böyük bir fərəh duyur, Peterburqdan çıxarkən duyduğu insanpərvərlik ruhu yaşamağa başlamışdı və böyük usta adlandırdığı öz mürəbbisi mason qardaşına da gördüyü işlər haqqında fərəhli məktublar yazırdı.

Pyer düşünərək öz-özünə deyirdi: “Xeyirxah işlər görmək nə asanmış və bunun üçün nə az zəhmət çəkmək lazımmiş; biz bu barədə nə qədər az çalışırıq!”

Kəndlilərin izhar etdiyi təşəkkür və minnətdarlığı dinlərkən o, özünü xoşbəxt hesab edirdi, cyni zamanda utanırdı. Bu təşəkkürlər ona bir şeyi də xatırladırdı: bu sadə və gözəl insanlara o daha çox yaxşılıqlar edə bilərdi.

Baş müdir çox axmaq və bic, qraf isə ağıllı və sadələvh bir adam idi. Müdir öz ağasının nə etmək istədiyini tamamilə anlayır və onunla

bir oyuncaq kimi oynayırdı. Malikanələrdə təşkil etdiyi işlərin Pyerə necə təsir etdiyini görüb, kəndlilərin azad edilməsinin mümkün olmadığını və xüsusilə lazım olmadığını daha qətiyyətlə ona sübut etməyə çalışır və kəndlilərin onsuz da tamamilə xoşbəxt olduqlarını söyləyirdi.

O deyirdi ki, bunlardan daha xoşbəxt adam təsəvvür etmək çətin-dir və azad olsalar, Allah bilir onların başına nələr gələcəkdir. Pyer öz üzərində müdirin bu fikri ilə razılaşırdı, lakin kəndlilərin azad edilməsini ədalətli bir iş hesab etdiyindən, könülsüz də olsa, bu məsələ üstündə israr edib dururdu. Müdir qrafın bütün tələblərini yerinə yetirməyə var gücü ilə çalışacağını vəd edir və aydınca başa düşürdü ki, qraf nəinki Şuranın borcunu verməkdən ötrü bəzi meşə və malikanənin satılması üçün lazımı tədbirlər gördüyünə heç vaxt inanmayacaqdır və hətta tikilən binaların boş qaldığını, kəndlilərin də, başqa mülkədarlarda olduğu kimi, yenə biyarda işlədiklərini, pul ilə vergi verdiklərini və onlardan nə mümkünse alındığını yəqin ki, heç vaxt bilməyəcək və bunun səbəbini soruşmayacaqdır.

XI

Pyer kefi kök, cənub səyahətindən geri qayıdarkən dostu Bolkonskinin yanına getmək istədi. İki il idi ki, o, Bolkonskini görmürdü və çoxdan onunla görüşmək arzusunda idi.

Boquçarovo kəndi gözəl olmayan bir düzənlikdə yerləşirdi. Ətraf hamısı çöl, ağacları qismən kəsilmiş və kəsilməmiş olan şam və qayın meşəsi idi. Mülkədarın malikanəsi düz və geniş yol ətrafında yerləşən kəndin sonunda, təzə qazılmış, su ilə doldurulmuş, kənarlarında hələ ot bitməmiş bir gölün o tərəfində, cavan bir meşənin ortasında idi. Meşə ilə evin arasında bir neçə böyük şam ağacı da vardı.

Mülkədarın malikanəsi bir xırmandan, həyəət tikintilərindən, tövlədən, hamandan, fligeldən və hələ tikilməkdə olan böyük bir daş evdən ibarət idi, Evin qabağı yarımdayrə şəklində idi və ətrafında təzə bağ salınmışdı. Həyətin hasar və darvazaları həm möhkəm, həm də təzə idi. Çardaq altında iki yanğın borusu və bir də göy şirli çöllək vardı. Yollar düz, körpülər möhkəm və surahlı idi. Hər şeydə bir səliqə və təsərrüfatçılıq görünürdü. Pyer qabağına çıxan nöqərlərdən knyazın harada olduğunu soruşdu, nöqərlər də gölün lap qırağında olan kiçik və təzə bir fligeli göstərdilər. Knyazın Anton adlı qoca lələsi Pyeri kolyaskadan düşürdü və knyazın evdə olduğunu söyləyib, onu təmiz və kiçik bir qəbul otağına apardı.

Pyer öz dostunu son dəfə Peterburqda, gözəl bir şəraitdə gördüyündən, təmiz də olsa, bu balaca ev öz sadəliyi ilə onu heyrətə saldı. O, hələ də şam ağacı qoxusu gələn və suvanmamış kiçik zala girdi, oradan da irəli getmək istəyəndə Anton pəncəsi üstündə qabağa yüyürüb qapını tıqqıdatdı.

İçəridən sərt və xoşa gəlməyən bir səs eşidildi:

– Nə var?

Anton:

– Qonaq gəlib, – dedi.

– Xahiş elə ki, gözləsin.

– Geri çəkilən bir stul səsi eşidildi. Pyer yeyin addımlarla qapıya yaxınlaşdı və bayıra çıxan knyaz Andreylə üz-üzə gəldi. O, qaşqabaqlı idi, həm də qocalmışdı. Pyer onu qucaqladı, gözlüyünü qaldıra-raq yanağından öpdü və yaxından ona baxdı.

Knyaz Andrey dedi:

– Heç xəyalıma da gəlməzdi, çox şadam.

– Pyer danışırdı, o, gözlərini ayırmadan, təəccüblə öz dostuna baxırdı. Knyaz Andreyin bu qədər dəyişməsi onu heyrətə salmışdı. Knyaz Andrey mehribanca danışırdı, üzü və dodaqları gülümsəyirdi, lakin gözləri sönük və ölgündü. Knyaz Andrey öz gözlərinə parlaq, şən bir ifadə verməyə çalışsa da bacarmırdı, o yalnız sınıxmamışdı, yaşa dolmamışdı. Onun yalnız bənizi solmamışdı, uzun zaman müəyyən bir məsələ üstündə düşündüyünü göstərən gözləri və alın qırışıqları Pyeri heyrətə salır, onu öz dostundan uzaqlaşdırırdı. Bu baxışlara və alın qırışıqlarına adət edənə qədər bu hal onda davam etdi.

Söhbət kəsilmirdi. Uzun zaman ayrılıqdan sonra görüşerkən həmişə belə olur. Onlar elə şeyləri bir-birindən soruşur və bir-birinə elə qısaca cavab verirdilər ki, bu şeylər haqqında uzun zaman danışmaq lazım gəldiyini özləri də bilirdilər. Nəhayət, söhbət yavaş-yavaş gəlib əvvəl də qırıq-qırıq söylənilən məsələlər üstə dayanmağa başladı. Bunlar da həyatın keçmiş günlərinə, gələcəyin planlarına, Pyerin səyahətinə, məşğuliyyətinə, müharibəyə və başqa şeylərə aid idi. Knyaz Andreyin gözlərindəki dərin düşüncə və ölgünlük indi onun üzündəki təbəssümdə daha artıq ifadə olunurdu və bu təbəssümlə də o, Pyerə qulaq asırdı. Pyer keçmişin və ya gələcəyin fərəh və sevincindən həvəslə danışırkən, bu ifadə onun təbəssümündə xüsusilə hiss olunurdu. Sanki knyaz Andrey Pyerin söylədiyi məsələlər haqqında öz fikrini demək istəyirdi, lakin deyə bilmirdi. Pyer knyaz Andreyin qarşısında xoşbəxtlik və xeyirxahlıqdan fərəhlə danış-

mağın, bu barədə xəyal və ümid etməyin yaxşı olmadığını hiss etməyə başlayırdı. O xüsusilə son səyahəti vaxtında yenilənmiş və daha həvəslə duyulmuş təzə mason fikirlərini söyləməyi özünə ar bildi. Bunları deməkdən çəkinir, sadələvh görünməkdən qorxurdu. Eyni zamanda öz dostuna, artıq Peterburqdakı kimi deyil, tamamilə yeni və daha yaxşı bir adam olduğunu tez bildirmək istəyirdi.

– Heç bilirsinizmi bu vaxt içərisində mən nələr duymuşam, nələr görmüşəm. Az qalır ki, öz-özümü tanımayam.

Knyaz Andrey dedi:

– Bəli, o vaxtdan bəri biz çox-çox dəyişmişik.

Pyer:

– Yaxşı, bəs siz? Sizin planlarınız nədir? – deyə soruşdu.

Knyaz Andrey istehza ilə onun sözünü təkrar etdi:

– Plan? Mənim planlarım? – deyə bir də təkrar etdi, sanki o, bu sözün mənasına təəccüb edirdi. – Bax, görürsənmi, ev tikirəm, istəyirəm ki, gələn il tamam bura köçəm...

Pyer Andreyin qocalıq ifadə edən üzünə diqqətlə baxıb dedi:

– Yox, mən soruşuram ki, lakin knyaz Andrey onun sözünü kəsdii:

– Mən öz barəmdə nə danışım... Sən öz səhhətindən danış, öz malikanələrində gördüyün işlərdən danış.

Pyer də öz malikanələrində gördüyü işlərdən danışmağa başladı. Danışdıqca da kəndlilərin həyatını yaxşılaşdırmaq məsələsində iştirak etdiyini mümkün qədər gizlətməyə çalışırdı. Knyaz Andrey Pyerin söylədiyini bir neçə dəfə qabaqcadan söylədi, sanki onun etdikləri çoxdan məlum olan bir məsələ idi. O, Pyerə maraqla qulaq asırdı, hətta onun söylədiklərindən elə bil utanırdı da.

Pyer sıxılmağa başladı. Susdu.

Knyaz Andrey də, deyəsən, öz qonağı ilə söhbət etməkdən sıxılırdı.

– Bilirsən nə var, əzizim, – dedi, – mən burada düşərgədə olduğum kimiyəm, mən ancaq bura baxmağa gəlmişəm, yenə bu gün bacımın yanına gedəcəyəm. Səni də onunla tanış elərəm. Sən ki, deyəsən, onunla tanışsan.

– Aydın görünürdü ki, o qonağımı əyləndirmək istəyir. O artıq Pyerə qarşı heç bir yaxınlıq hiss etmirdi.

– Nahardan sonra gedərik. İndi mənim malikanəmə baxmaq istəyirsənmi?

– Onlar evdən çıxıb nahara qədər gözdilər, bir-birinə az tanış olan adam kimi siyasi yeniliklərdən və tanışlardan söhbət etməyə

başladılar. Knyaz Andrey yeni tikdirdiyi malikanədən bir az həvə və maraqla danışdı; lakin Pyerə evin necə olacağından məlumat verərkən birdən sözün ortasında dayanlı.

– Əslinə qalanda burada heç bir maraqlı şey yoxdur, gedək, yeməyi yeyib yola düşək.

Masa başında Pyerin evlənməsindən söz düşdü.

Knyaz Andrey dedi:

– Mən bunu eşidərkən çox təəccübləndim.

Pyer qızardı (bu barədə söhbət gedəndə o, həmişə qızardardı) və tez dedi:

– Bunun necə olduğunu mən bir dəfə sizə söyləyəm. Bilirsinizmi, bu məsələ artıq bitmişdir, özü də həmişəlik bitmişdir.

Knyaz Andrey:

– Həmişəlik? – deyə soruşdu. – Həmişəlik heç bir şey olmur.

– Bunun necə olduğunu siz bilirsinizmi? Dueli eşitdinizmi?

– Eşitdim, bu da sənin başına gəldi.

– Ancaq mən Allaha şükür eləyirəm ki, o adamı öldürmədim.

Knyaz Andrey dedi:

– Niyə? Quduz iti öldürmək çox yaxşı şeydir.

– Yox, adam öldürmək yaxşı şey deyil, ədalətsizlikdir...

– Niyə axı ədalətsizlikdir, – deyə knyaz Andrey təkrar etdi, – hansı şey ədalətlidir, hansı şey ədalətdən kənardır, bunu təyin etmək insanların işi deyil. İnsanlar həmişə daha çox hansı şey ədalətlidir, hansı şey ədalətdən kənardır məsələsi üstündə yanılmışlar və yenə də yanılacaqlar.

– Ədalətsizlik, başqasına pislik etmək deməkdir.

– Pyer məmnuniyyətlə hiss edirdi ki, knyaz Andrey canlanmış, danışmağa başlamışdır və bu vəziyyətə düşməsinin səbəbini açıb söyləmək istəyir.

Knyaz Andrey ondan soruşdu:

– Başqasına pislik etməyin nə demək olduğunu kim sənə söyləmişdir?

Pyer dedi:

– Pisliyin? Pisliyin? Biz hamımız öz üzərimizdə pisliyin nə demək olduğunu bilirik.

– Bəli, bilirik, lakin mən öz üzərimdə duyduğum pisliyi başqasına da eləyə bilərəm. – Knyaz Andrey get-gedə daha artıq canlandırdı, görünür o, həyata olan yeni nöqtəyi-nəzərini Pyerə söyləmək

istəyirdi. O, fransızca danışıqlı: – *Je ne connais dans la vie que maux bien reels: c'est le remord et la maladie. Il n'est de bien que l'absence de ces maux*¹. Özün üçün yaşamaq və ancaq bu iki şeydən uzaq olmaq, indi mənim həyat haqqında fikrim budur.

Pyer dedi:

– Bəs yaxın adamlara məhəbbət, bəs özünü fəda etmək? Yox, mən sizinlə razılaşa bilmərəm! Ancaq elə yaşamaq ki, başqısına pislik etməmək, sonra da peşman olmamaq. Bu azdır. Mən belə yaşayırdım, mən ancaq özüm üçün yaşayırdım, bununla da öz həyatımı məhv etdim. Hal-hazırda ki, mən başqaları üçün yaşayıram (o, təvazökarlıq göstərərək sözünü düzəltdi), heç olmasa, başqaları üçün yaşamağa çalışıram, ancaq indi mən həyatın xoşbəxtliyini başa düşdüm. Yox, mən sizinlə razı deyiləm, bir də ki, siz özünüz də nə dediyinizi düşünmürsünüz.

– Knyaz Andrey Pyerə baxıb istehza ilə gülümsədi.

– Bacım knyaz qızı Maryanı görəcəksiniz. Səninki onunla tutar, – dedi və bir az susduqdan sonra sözünə davam etdi. – Bəlkə də, sən özün üçün haqlısan. Hamı özü istədiyi kimi yaşayır. Sən özün üçün yaşamısan, deyirsən ki, bununla da az qala öz həyatımı məhv etmişdim, ancaq başqaları üçün yaşamağa başlayandan sonra xoşbəxtliyin nə demək olduğunu bildim. Mən isə tamamilə bunun əksini gördüm. Mən şöhrət üçün yaşayırdım (Şöhrət nə deməkdir? Bu özü də başqalarına məhəbbət deməkdir, başqaları üçün çalışıb bir şey etmək, onların tərifini eşitmək arzusudur). Bu qayda ilə mən başqaları üçün yaşadım və bütün həyatımı məhv etdim. Lakin o vaxtdan ki, ancaq özüm üçün yaşayıram – özümü rahat hiss edirəm.

Pyer qızışaraq soruşdu:

– Ancaq özün üçün necə yaşaya bilərsən? Bəs oğlun, bacın, atan?

– Bunlar da elə mən özüm deməkdir, başqaları deyil, – dedi.

– Başqaları, siz knyaz qızı Marya ilə buna yaxın adamlar, *le prochain* deyirsiniz, bax bu başqaları yanılmağın və pisliyin əsas mənbəyidir. *Le prochain*² – sənin yaxşılıq etmək istədiyin Kiyev mujiklərinidir.

– O, Pyerə istehzalı və öcəşkən bir nəzərlə baxdı. Görünür, Pyerlə əməlli-başlı mübahisə etmək istəyirdi.

¹ Mən həyatda ancaq iki əsl bədbəxtlik tanıyıram: viedan əzabı və xəstəlik. Xoşbəxtlik də ancaq bu iki şeyin olmaması deməkdir (*frans.*).

² Yaxın adamlar

Pyer get-gedə daha çox qızıaraq deyirdi:

– Siz zarafat edirsiniz. O şeyi ki, mən eləmək istəyirdim (Bunu da çox az və pis eləyə bildim) bunda nə yanılmaq və nə pislik ola bilərdi. Mən ki yaxşılıq eləmək fikrində idim, heç olmasa, bəzi şeylər eləyə bildim. Bizim bədbəxt mujiklərimiz də bizim kimi adamdır. Onlar Allahı və həqiqəti ancaq bir ayın və mənasız bir dua kimi başa düşür, belə yaşayıb, belə də ölüblər. Yaxşı, bu adamlar o dünyada əcr və mükafat alacaqlarına, təskinlik tapacaqlarına inansalar, bu axı niyə pislik olur? İnsanlar xəstəlikdən və köməkəsizlikdən ölürlər, onlara maddi cəhətdən kömək eləmək çox asandır. Mən də onlara həkim göstərdəcəyəm, xəstəxana açacağam, qocalar üçün yaşamağa ev düzəldəcəyəm, yaxşı, bu niyə pislik və yanılmaq olur? Mujiklər, uşaqlı arvadlar gecə-gündüz rahatlıq bilmirlər, mən onlara dincəlməyə, rahatlıq eləməyə imkan versəm, bu hər kəsin öz gözü ilə görə biləcəyi, hiss edəcəyi və heç də şübhə edilməyən bir yaxşılıq deyilmi?

– Pyer tələsə-tələsə və bəzi səsləri aydın söyləməyərk danışdı: – Mən də bunu elədim, pis də olsa, az da olsa, yenə də bəzi şeylər elədim. Siz də məni heç vaxt inandıra bilməzsiniz ki, mən yaxşılıq eləməmişəm, heç siz özünüz də belə düşünmədiyinizə məni inandıra bilməzsiniz.

– Pyer sözüünə davam edərək dedi: – Mən bir şey bilirəm və bilirdim ki, bu doğrudur. Həyatda yeganə və əsl xoşbəxtlik yaxşılıq eləməkdir və yaxşılıq eləməkdən duyulan həzzdir.

Knyaz Andrey dedi:

– Bəli, məsələ belə qoyulursa, onda bu bir ayrı. Mən ev tikirəm, bağ salıram, sən də xəstəxana düzəldirsən. Bunların hər ikisi vaxt keçirməyə xidmət edə bilər. Amma ədalətli iş nədir, yaxşılıq nədir, qoy bunu o adamlar müəyyən etsinlər ki, onlar hər şeyi bilir, bu bizim işimiz deyil. – Sonra əlavə etdi: – Görürəm ki, sən mübahisə eləmək istəyirsən, gəl eləyək.

Onlar otaqdan çıxıb eyvanı əvəz edən artırmada oturdular.

Knyaz Andrey:

– Yaxşı, gəl mübahisə eləyək, – dedi. – Sən məktəbdən, – barmağın yumaraq sözüünə davam etdi, – təlimdən və başqalarından bəhs edirsən, yəni sən istəyirsən ki, onu – onların yanından keçən və şapkasını çıxaran kəndlini göstərdi, – yaşadığı heyvani vəziyyətdən çıxarsan və onun əxlaqi ehtiyaclarını ödəyəsən; amma mənə belə gəlir

ki, yeganə xoşbəxtlik – heyvani xoşbəxtlikdir, sən də onu bundan məhrum etmək istəyirsən. Mən ona qibtə edirəm. Amma sən onu götürüb, mənim vəsaitimi ona vermədən, mən eləmək istəyirsən. Sən başqa bir şey də deyirsən. Deyirsən ki, onun işini yüngülləşdirmək lazımdır. Amma, məncə, sənin və mənim üçün fikri əmək necə zəruridir və həyatımızın əsasını necə təşkil edirsə, onun üçün də fiziki əmək elə bir şeydir. Sən düşünməyə bilməzsən. Mən saat 3-də yerimə girirəm ki, yatım, fikirlər gəlib başıma dolur, yata bilmirəm. Ona görə yata bilmirəm ki, mən düşünürəm və düşünməyə bilmirəm, necə ki, o, yer sürməyə bilmir, ot çalmaya bilmir. Belə olmasa, o ya meyxanaya gedəcək, ya da xəstələnəcək. Mən onun ağır fiziki zəhmətinə dözə bilmərəm, bir həftədən sonra ölərəm, o da mənim fiziki işsizliyimə dözə bilməz, kökəlib ölür. Sonra sən nə dedin?

Knyaz Andrey üçüncü barmağını qatladı.

– Hə, xəstəxana, həkim. Onu iflic vurub, o ölür, sən ondan qan alırsan, onu sağaldırısan. O hələ on il şikəst-şikəst gəzəcəkdir, hamıya da bir yük olacaqdır. Amma o ölsəydi, daha rahat olardı. Başqaları doğub-törəyir, onsuz da onlar çoxdur. Əgər sən bir işçi itirdiyinə heyfəsilənib bunu etsəydin, – mən öz işçilərimə belə baxıram, – bu ayrı məsələ, amma sən sevdiyini üçün onu sağaltmaq istəyirsən. Bu da ona lazım deyil. Bir də ki, təbəət haçan bir adam sağalda bildi? Bu haradan çıxdı? – O, acıqlı-acıqlı qaş-çabağını tökərək və üzünü yana çevirərək dedi: – O ancaq öldürə bilər!

Knyaz Andrey öz fikrini çox aydın, çox da səliqə ilə söyləyirdi. Görünür, o, bu barədə az düşünməyibmiş, eyni zamanda o, çoxdan danışmayan bir adam kimi, həvəslə və tez-tez danışdı. Mühakiməsi ümitsiz bir şəkildə aldınca gözləri daha artıq canlanırdı.

Pyer:

– Ah, bu nə dəhşətdir, nə dəhşətdir! – dedi. Belə fikirlərlə necə yaşamaq olar, mən bunu başa düşə bilmirəm. Mənim də belə düşündüyüm dəqiqələr olub. Elə bu yaxınlarda, bir Moskvada, bir də yolda oldu; lakin onda mən elə bir dərəcəyə enirəm ki, elə bil daha yaşamıram, hər şey mənə murdar görünür... xüsusilə özüm. Onda mən yemək yemirəm, əl-üzümü yumuram... bəs siz?..

Knyaz Andrey dedi:

– Əlüzü yumamaq niyə? Bu natəmizlikdir. Əksinə, öz həyatını daha da gözəlləşdirməyə çalışmaq lazımdır. Mən yaşayıram və bunun

üçün də müqəssir deyiləm. Ona görə də, heç kəsə mane olmadan ömrünün axırına kimi mümkün qədər yaxşı yaşamaq lazımdır.

– Axı sizi belə fikirlərlə yaşamağa vadar edən nədir? Hərəkət etmədən, heç bir iş görmədən oturub qalacaqsan...

– Həyat onsuz da adamı dinc oturmağa qoymur. Heç bir iş görməydim, lap şad oldurdum, amma qoymurlar ki. Bir tərəfdən buradakı zadəganlar məni özlərinə sədr seçmək istəyirdilər, güclə yaxamı qurtara bildim. Onlar başa düşə bilmirdi ki, bu işə lazım olan xoşbəxtlik və qayğıkeşlik adlandırılan bayağı xasiyyətlər məndə yoxdur. Bir tərəfdən də bu ev məni dinc qoymurdu. Bunu da tikmək lazımdır ki, rahat yaşamaq üçün bir yer olsun. İndi də xalq ordusu məsələsi ortaya çıxıb.

– Niyə siz orduda qulluq eləmirsiniz?

Knyaz Andrey qaşqabaqlı dedi:

– Austerlitsdən sonra! Yox, təşəkkür edirəm. Özümə söz verməşəm ki, rus hərəkət ordusunda qulluq etməyəcəyəm. Bonaparte lap burada, Smolenskin qabağında durub Lısiye Qorını qorxu altında buraxmış olsa da, yenə mən rus ordusunda qulluq etməyəcəyəm.

– O sakitləşərək sözüne davam etdi: – Mən sənə demişdim. İndi də xalq ordusu məsələsi ortaya çıxıb. Atam 3-cü dairənin baş komandanıdır, hərbi qulluqdan yaxa qurtarmaq üçün bu saat yeganə vasitə – onun yanında olmaqdır.

– Demək siz qulluq edirsiniz?

– Edirəm. – O, bunu deyib bir az susdu.

– Bəs onda niyə qulluq edirsiniz?

– Bu saat səbəbini söyləyim. Mənim atam öz dövrünün ən görkəmli adamlarından biridir. Ancaq o qocalır, ona indi amansız və sərtidir – demək olmaz, lakin o, çox fəal təbiətli bir adamdır. O, qeyri-məhdud hakimlik adətləri ilə, indi də padşahın xalq ordusu baş komandanlarına verdiyi qeyri-məhdud hakimiyyəti ilə adamı dəhşətə salır. – Sonra o gülümsəyərək əlavə dedi: – Əgər mən iki həftə bundan əvvəl onun yanına ikicə saat gec getmiş olsaydım, o, Yuxnovda protokolçunu dar ağacından asdıracaqdı. Məndən başqa heç kəs atama təsir eləyə bilmir. Bax, buna görə də mən qulluq eləyirəm və onu elə hərəkətlərindən çəkindirirəm ki, sonra özü bu işləri tutduğuna peşman olur və bunun əzabını çəkir.

– Hə, görürsünüzmü?

Knyaz Andrey sözüne davam etdi:

– Bəli, *mais ce n'est pas comme vous l'entendez*¹. Mən xalq ordusu əsgərlərinin çəkməsini oğurlayan o yaramaz protokolçuya qətiyyətlə yaxşılıq eləmək fikrində deyildim. Hətta onu dar ağacından asılmış görseydim, çox razı qalardım, ancaq mənim atama, yəni yenə özümə yazığım gəldi.

Knyaz Andrey danışıqca daha artıq canlanırdı. O, Pyerə öz hərəkətləri ilə yaxın adamlara heç vaxt yaxşılıq eləmək fikrində olmadığını isbat etməyə çalışarkən, gözləri əsəbi halda parıldayırdı.

– Sən köndliləri azad eləmək istəyirsən, – deyər sözüne davam etdi. – Bu çox yaxşı işdir, ancaq sənin üçün yox (məncə sən heç vaxt heç kəsi nə döyməsən, nə də Sibirə göndərmisən), sən köndlilərin üçün isə heç yox. Əgər onları döyürlərsə, Sibirə göndərilərsə, məncə bunun onlara heç bir zərəri yoxdur. Sibirdə də o yenə əvvəlki heyvani həyatı keçirəcəkdir, bədənindəki çubuq yerləri də sağalacaqdır, o, əvvəl necə xoşbəxt idisə, yenə də elə xoşbəxt olacaqdır. Lakin bu yaxşılıq o adamlara lazımdır ki, onlar əxlaqi və mənəvi cəhətdən məhv olurlar, peşmanlıq duyurlar və bu peşmanlığı özlərində ləğv edirlər, haqlı və haqsız yerə edam etmək imkanına malik olduqlarından kobudlaşırlar. Bax, mənim bunlara yazığım gəlir və bunların xatirəsi üçün də mən köndliləri azad etmək istəyirdim. Bəlkə də, sən görməmişsən, amma mən görmüşəm. Qeyri-məhdud hakimiyyət fikri ilə tərbiyə olunan yaxşı adamlar illər keçdikcə əsəbiləşirlər, sərtləşirlər, kobudlaşırlar və bunu bil-bilə yenə özlərini saxlaya bilmirlər, get-gedə daha artıq bədbəxt olurlar.

Knyaz Andrey bu sözləri elə bir ehtirasla deyirdi ki, Pyer qeyri-ixtiyari olaraq, bu fikirlərin Andreyə atası tərəfindən aşılındığını düşünməyə başladı və heç bir söz demədi.

– Mənim insani məziyyətlərə, vicdan sakitliyinə, təmizliyə hayıfım gəlir, köndlilərin kürəyinə və başına yox, onların kürəyinə nə qədər çubuq vursan da, başlarını nə qədər qırxsan da, yenə həmin kürək və həmin baş olub qalacaqdır.

Pyer:

– Yox, yox, – dedi, – qətiyyətlə belə deyil! Mən heç vaxt sizinlə razılaşa bilmərəm.

¹ Ancaq bu sən düşündüyün kimi deyil (*frans.*)

Knyaz Andreylə Pyer axşam kolyaskaya minib Lısiye Qoriya getdilər. Knyaz Andrey Pyerə baxaraq arabir danışdı və söylədiyi sözlər kefinin kök olduğunu göstərdi.

O, əkin yerlərini göstərərək, təsərrüfatının təkmilləşdirilməsindən danışdı.

Pyer tutqun halda hərdən bir kəlmə söz deyirdi; o, öz düşüncələrinə dalmışdı.

Pyer knyaz Andreyin bədbəxt olduğunu, yanıldığını, əsl həqiqətdən xəbərdar olmadığını, ona kömək etmək, onu maarifləndirmək və bu vəziyyətdən qurtarmaq lazım gəldiyini düşünürdü. Lakin o, nə söyləmək və necə söyləmək məsələsini düşünməyə başlarkən, knyaz Andreyin bir sözlə, bir sübutla onun təlimini rədd edəcəyini qabaqcadan hiss edirdi. Buna görə də o sözə başlamağa qorxurdu, qorxurdu ki, onun sevdiyi müqəddəs fikirlərə istehza edilər.

Pyer başını əyib adam buynuzlamaq istəyən bir öküz vəziyyəti ələqə birdən dedi:

– Siz axı niyə düşünürsünüz, niyə belə düşünürsünüz? Siz belə düşünməməlisiniz.

Knyaz Andrey təəccüblə soruşdu:

– Mən nə barədə düşünürəm?

– Həyat haqqında, insanın vəzifəsi haqqında. Bu ola bilməz. Mən də elə düşünürdim, bilirsinizmi mənə bu düşüncədən xilas edən nə oldu? Masonluq. Siz gülməyin. Masonluq mənim fikrimcə dini və ayini bir təriqət deyil. Masonluq insanlığın ən yaxşı və əbədi cəhətlərinin ən yaxşı və yeganə ifadəsidir.

– Bundan sonra o, masonluğu özü anladığı kimi izah etməyə başladı.

O deyirdi ki, masonluq dövlət və dini buxovdan azad olmuş bir xristianlıq təlimi, bərabərlik, qardaşlıq və məhəbbət təlimidir.

Pyer deyirdi:

– Ancaq bizim müqəddəs ittifaqımızın həyatda həqiqi bir mənası var, ondan qalan hər şey yuxudur. Dostum, siz başa düşün ki, bu ittifaqdan kənarında hər nə varsa, hamısı yalandır və qeyri-həqiqidir. Mən sizin bir fikrinizlə razıyam ki, ağıllı və yaxşı adam üçün sizin kimi ömrünü başa vurmaqdan və ancaq başqasına mane olmamağa çalışmaqdan başqa ayrı bir yol qalmır. Lakin bizim əsas əqidələrimizi mənimsəsəniz, bizim ittifaqa daxil olsanız, özünüzü bizə təs-

lim etsəniz, sizə rəhbərlik etməyə izin versəniz, o saat özünüzü, başlanğıcı göyde olan böyük, görünməz bir zəncirin bir hissəsi kimi hiss edəcəksiniz, necə ki, mən özümü hiss edirəm.

Knyaz Andrey öz qabağına baxaraq dinməz-söyləməz Pyerin sözlərinə qulaq asırdı. Bir neçə dəfə o, kolyaskanın səsinə eşidə bilmədiyi sözləri təkrar xəbər aldı. Pyer knyaz Andreyin susmasından və gözlərində görünən xüsusi parıltıdan hiss edirdi ki, söylədiyi sözlər nahaq deyil, knyaz Andrey onun sözünü kəsməyəcək və onun dediyinə gülməyəcəkdir.

Onlar daşqın bir çay kənarına gəldilər, bu çayı bərə ilə keçmək lazım idi. Kolyaskanı və atları hazırlayana kimi onlar bərənin üstünə çıxdılar.

Knyaz Andrey bərənin surahısına dirsəklənib batan günəşin işığı altında parıldayan daşqına üzə aşağı baxırdı.

Pyer:

– Siz axı bu barədə nə düşünürsünüz? – deyərək soruşdu. – Niyə susursunuz?

Knyaz Andrey dedi:

– Mən nə düşünürəm? Mən sənə qulaq asdım. Bunlar hamısı öz yerində. Deyirsən ki, bizim ittifaqa gir, biz sənə həyatın məqsədini, insanın vəzifəsini və dünyanı idarə edən qanunları göstəririk. Biz axı kimik? Biz insanıq. Niyə axı siz hər şeyi bilirsiniz? Niyə axı bir mən sizin gördüklərinizi görə bilmirəm? Siz yer üzündə yaxşılıq və həqiqət səltənətini görürsünüz, lakin mən görmürəm.

Pyer onun sözünü kəsdi:

– Siz gələcək həyata inanırsınızmi?

Knyaz Andrey:

– Gələcək həyata? – deyərək təkrar etdi, lakin Pyer vaxt vermədi ki, knyaz Andrey suala cavab versin, həm də onun sualı təkrar etməsini gələcək həyatı inkar etmək kimi başa düşdü, bir də ki, o, knyaz Andreyin ateist əqidəli olduğunu bilirdi.

– Siz deyirsiniz ki, yaxşılıq və həqiqət səltənətini yer üzündə görmürsünüz. Mən də onu görməmişəm. Bizim həyata hər şeyin sonu kimi baxılsa, onda onu görmək də olmaz. Yer üzündə, bax bu yer üzündə (Pyer çözü göstərdi) həqiqət yoxdur, hər nə varsa yalandır, şərdir, lakin dünyada, bütün ələmdə həqiqət səltənəti vardır, biz indi yer üzünün övladı olsaq da, eyni zamanda bütün ələmin əbədi övladıyıq. Məgər mən öz ruhumda bu böyük, bu ahəngdar küllün bir his-

səsi olduğunu hiss etmirəmmi? Məgər mən Allahın, – istəyirsiniz buna ali qüvvə deyən, – təzahür etdiyi hədsiz-hesabsız varlıqlar içərisində olduğumu, aşağı varlıqlardan ali varlıqlara doğru bir həlqə, bir pillə olduğumu hiss etmirəmmi? Əgər mən bitkilərdən insana doğru yüksələn bu nərdivanı aydın görürəmsə, bəs onda nə əsasə görə bu nərdivanın get-gedə daha yüksəyə qalxmayıb, mənimlə tamamlanmışını təsəvvür edim? Mən hiss edirəm ki, dünyada heç bir şey itməyən kimi, mən də itə bilmərəm, nəinki itə bilmərəm, mən hətta həmişə olacağam və həmişə də olmuşam. Mən hiss edirəm ki, məndən başqa mənim üzərimdə ruhlar yaşayır və bu dünyada həqiqət vardır.

Knyaz Andrey:

– Bəli, bu Herderin təlimidir, – dedi, lakin, əzizim, bu, məni inandıra bilməz, məni həyat və ölüm inandıra bilər. Sənin üçün qiymətli olan bir insan vardır, onun həyatı sənin həyatınla bağlıdır, sən onun qabağında müqəssirsən, müqəssir olduğun üçün də özünü onun qabağında doğrultmaq istəyirsən (Knyaz Andreyin səsi titrədi, üzünü yana çevirdi), birdən görürsən ki, bu insan iztirab çəkir, əzab çəkir və yox olur... Niyə? Buna cavab olmaya bilməz! Lakin mən inanıram ki, o yox olmamışdır. Bax, məni belə şey inandıra bilər, məni belə şey inandırır.

Pyer dedi:

– Əlbəttə ki, əlbəttə ki! Mən də elə bunu demirəmmi?

– Yox. Mən ancaq bunu deyirəm ki, gələcək həyatın zərurətini söylənilən sübutlar inandırmır. Bunu başqa şey inandırır. Bu o zaman inandırır ki, görürsən, həyatda əl-ələ verərək getdiyin adam birdən orada və heç yerdə yox olur, sən özün də bu uçurumun qabağında durub ora baxırsan. Mən də baxdım...

– Yaxşı da! Siz bilirsiniz ki, orada nə deməkdir və kim nə deməkdir. Orada – gələcək həyatdır. Kim isə – Allahdır.

Knyaz Andrey dinmədi. Kolyaska və atlar çoxdan çayın o biri sahilinə keçirilmiş və hazırlanmışdı. Günəş yarıya qədər üfəqdə gizlənmişdi, axşam şaxtası da gölməçələrin üzünü dondururdu, lakin Pyerlə Andrey bərədə durub danışır, nökrələr, sürücülər və arabacılar da buna təəccüb edirdilər.

Pyer:

– Əgər Allah və gələcək həyat varsa, onda həqiqət də vardır, xeyirxahlıq da vardır, – dedi. İnsan üçün ən yüksək xoşbəxtlik də

onlara çatmaq uğrunda çalışmaqdır. Yaşamaq lazımdır, sevmək lazımdır və inanmaq lazımdır ki, biz ancaq indi bu bir parça torpaqda yaşayırıq, biz əbədi olaraq orada (O, göyü göstərdi) və hər şeydə yaşayırıq və yenə də yaşayacağıq.

Knyaz Andrey bəronin surahısına dirsəklənərək Pyerə qulaq asır və gözlerini ayırmadan, maviləşən daşqın sular üzərində düşmüş qızıl rəngli gün işığına baxırdı. Pyer susdu. Hər tərəfə dərin bir səssizlik çökmüşdü. Bərə çoxdan sahilə yan almışdı. Axar suyun ləpələri bərəyə toxunur, bundan da zəif bir səs eşidilirdi. Knyaz Andreyə elə gəlirdi ki, bu səs Pyerin söylədiklərinə əlavə olaraq deyir: “Bu həqiqətdir, buna inan”.

Knyaz Andrey köksünü ötürdü və parlaq, mülayim, uşaq baxışlarını andıran bir nəzərlə Pyerin həyəcədən qızarmış üzünə baxdı. Pyer üstünlüyünü hiss etdiyi dostundan çəkinir və bu ifadə onun üzündə oxunurdu.

Knyaz Andrey dedi:

– Bəli, əgər bu belə olmuş olsaydı! – Sonra əlavə etdi: – Gedək kolyaskaya minək.

– Bərədən sahilə çıxanda Pyerin göstərdiyi və Austerlitsdən sonra ilk dəfə olaraq yüksək, əbədi göyə baxdı, bu göy onun Austerlitsdə, çöldə uzanarkən də diqqətini cəlb etmişdi. İndi isə göyə baxarkən çoxdan bəri könlünə yatan gözəl bir hiss birdən sevinc və gənclik həvəsilə oyandı. Lakin knyaz Andrey adət etdiyi şəraitə düşdükdən və əvvəlki qayda ilə yaşamağa başladıqdan sonra bu hiss yenə söndü. Ancaq o bilirdi ki, inkişaf etdirə bilmədiyi bu hiss onun könlündə yaşayır. Pyerlə görüşmək knyaz Andreyin qarşısında yeni bir dövr açdı və bu dövr ilə də onun daxili aləmində, zahirən əvvəlki kimi olsa da, yeni bir həyat başlandı.

XIII

Knyaz Andreylə Pyer Lisiye Qoridaki evin baş qapısına yaxınlaşanda hava qaralır. Bu zaman dal artırma yanında bir neçə adamın əl-ayağa düşdüyü görünür. Knyaz Andrey gülümsəyərək Pyerin diqqətini ora cəlb etdi. Belə öyilmiş bir qarın, dalında yol çantası, bir də qara geyimli, uzun saçlı, orta boylu bir kişi yaxınlaşmaqda olan kolyaskanı görüb darvazaya sarı qaçmağa başladılar. İki arvad da onların dalınca yüyürdü. Sonra dördü də, kolyaskaya baxa-baxa, qorxmus halda yüyürərək dal artırmaya qalxdılar.

Knyaz Andrey:

– Bunlar Maşanın Tanrı bəndələridir, – dedi, – onlar elə bilib gələn atamdır. Maşa bircə bu məsələdə atamın sözündən çıxır. Atam tapşır ki, bu adamları qovun, amma Maşa onları qəbul edir.

Pyer soruşdu:

– Tanrı bəndələri nə deməkdir?

Edə bu anda nökrələr kolyaskanın qabağına gəldilər və knyaz Andrey cavab verməyə macal tapmadı. O, qoca knyazın harada olduğunu və nə vaxt gələcəyini nökrələrdən soruşdu.

Məlum oldu ki, qoca knyaz hələ şəhərdədir, hər dəqiqə onun gəlməsini gözləyirlər.

Knyaz Andrey Pyeri öz otağına apardı. Bu otaq atasının evində həmişə onun üçün hazır saxlanılırdı, özü isə uşaq otağına getdi.

Sonra geri qayıdıb Pyerə dedi:

– Gedək bacımın yanına, mən hələ onu görməmişəm, o, indi qaçıb gizlənilib, öz Tanrı bəndələrinin yanındadır. O, səni görüb utanacaq, elə utanması yaxşıdır, sən də Tanrı bəndələrini görərsən. *Cest curieux ma parole*¹.

Pyer:

– Tanrı bəndələri *qu'est ce que cest que*² – deyər soruşdu.

– İndi özün görərsən.

Onlar içəri girəndə doğrudan da knyaz qızı Marya utandı və üzü parça-parça qızardı. Bura istirahəti təmin edən qəşəng bir otaq idi. rəhlə qabağında çıraç yanırı. Divanın üstündə, samovar qabağında, knyaz qızı Maryanın yanında monax əbalı, uzun saçlı, uzunburun cavan bir oğlan oturmuşdu.

Onların da yanında, kresloda, üzü qırıxıq, arıq bir qarı öyləşmişdi, onun üzündə uşaqcasına məsum bir ifadə vardı.

Qırt toyuq öz cüceləri qabağında duran kimi knyaz qızı Marya da öz Tanrı bəndələri önündə duraraq, mülayimcə bir töhmətlə dedi:

– *André, pourquoi ne pas m'avoir prévenu?*³

Sonra Pyer knyaz qızı Maryanın əlini öpərkən o dedi:

– *Charmée de vous voir. Je suis très contente de vous voir*⁴.

– Pyeri o lap uşaqlığından tanıyırdı. İndi də onun Andreylə olan tanışlığı, başına gələn ailə bədbəxtliyi, xüsusilə onun mehribanlıq və sadəlik ifadə edən üzü knyaz qızı Maryanı daha da ona yaxınlaşdırırdı. O, gözəl, parlaq gözləri ilə Pyerə baxır və sanki ona deyirdi: “Mən sizi çox sevirəm, ancaq, rica edirəm, mənim adamlarıma gülməyin”. Onlar görüşüb salamlaşdıqdan sonra oturdular.

Knyaz Andrey gülümsəyərək cavan oğlanı göstərib dedi:

– Hə, İvanuşka da buradadır?

Knyaz qızı Marya yalvarıcı bir ifadə ilə dedi:

– *André!*

Andrey Pyerə dedi:

*Il faut que vous sachiez que cest une femme*¹.

Knyaz qızı Marya yenə Andreydən xahiş edərək dedi:

– *André, au nom da Dieu*².

Aydınca görünürdü ki, knyaz Andreyin bu adamlara istehza ilə yanaşması, bacısı Maryanın da onları müdafiə elməsi qardaşla bacı arasında çoxdan bəri davam edən və hər ikisinin adət etdiyi bir haldır.

Knyaz Andrey:

– *Mais, ma bonne amie, vous devriez au contraire m'être reconnaissante de ce que j'explique à Pierre votre intimité avec ce jeune homme*³.

Pyer gözlük ardından İvanuşkanın üzünə baxaraq həm maraqlı, həm də ciddiyyətlə dedi (və knyaz qızı Maryanın da bu çox xoşuna gəldi):

– *Vraimen*⁴ – İvanuşka da söhbətin onun haqqında getdiyini başa düşərək, hiyləgərlik ifadə edən gözləri ilə oradakı adamlara baxırdı.

Knyaz qızı Marya öz adamlarından ötrü lap nahar yerə utanmışdı. Onlar heç də çəkinib qorxmurdular. Qarı içəri girənlərə başını aşağı salıb, çəpinə baxa-baxa əlindəki fincanı ağzı aşağı nəlbəkiyə və nəlbəkinə də dişlənmiş bir parça qəndin yanına qoydu. O, rahatca öz kreslosunda oturaraq yenə çay verilməsini gözləyirdi. İvanuşka da nəlbəkədəki çayı içə-içə, qadın gözlərinə oxşar hiyləgər gözlərilə altdan-altdan knyaz Andreyə və Pyerə baxırdı. Knyaz Andrey qarıdan soruşdu:

¹ Sən bilirsənmi, bu arvad

² Andryuşa, sən Allah!

³ Mənim öziz dostum, sənin bu cavan adama qarşı olan yaxınlığı Pyerə söylədiyim üçün sən görək mənə təşəkkür edosun (*frans.*)

⁴ Eləmi? (*frans.*)

¹ Doğrudan bu çox maraqlıdır (*frans.*)

² Nə deməkdir axı? (*frans.*)

³ Andryuşa, niyə qabaqcadan mənə xəbər vermədin? (*frans.*)

⁴ Sizi görməyimə çox şadam.

– Kiyevdə idinmi?

Qarı həvəslə dedi:

– Bəli, İsanın mövlud bayramında müqəddəs kimsələrin yanında oldum, onların əli ilə Allahın sirrinə bələd oldum. İndi isə Kolyazində Allahın böyük bir neməti üz verib, möcüzə olub...

– İvanuşka da səninlə gəzir?

İvanuşka səsini yoğunlaşdırmağa çalışaraq dedi:

– Yox, mən tək gəzirəm. Ancaq Yuxnovda Pelageyuşkaya rast gəldim...

Pelageyuşka öz yoldaşının sözünü kəsdi, görünür o, öz gördüklərini nağil etmək istəyirdi.

– Kolyazində Allahın böyük bir neməti üz verib, möcüzə olub.

Knyaz Andrey:

– Yoxsa müqəddəs bir şey tapılıb? – deyə soruşdu.

Knyaz qızı Marya dedi:

– Andrey, bəs deyilmi? Pelageyuşka, nağil eləmə.

– Niyə axı nağil eləməyim? Mən onu sevirəm. O, yaxşı adamdır. Allahın mömin bəndəsidir, mənə yaxşılığı dəyib, bir dəfə mənə 10 manat pul verib, yadımdadır. Kiyevə gedən kimi divanə Kiryuşa mənə dedi: – O əsl Allah bəndəsidir, yayda da, qışda da ayaqyalın gəzir, – o, mənə dedi ki, lazım olan yerə getmirsən. Kolyazinə get, orada anamız həzrət Məryəmin təzə ikonası görünüb – möcüzə olub. Mən də müqəddəs kimsələrlə vidalaşib gəldim...

Həm susurdu, ancaq qarı havanı sinəsinə çəkə-çəkə sakit bir səsle danışdı.

– Getdim, camaat da mənə deyir ki, Allahın böyük bir neməti üz verib. Anamız həzrət Məryəmin yanaqlarından təberrük yağdı damır...

Knyaz qızı, Marya qızaraq:

– Yaxşı, yaxşı, – dedi, – sonra danışarsan...

Pyer:

– İzin verin ondan bir şey soruşum, – dedi, – sən özün gördünmü?

– Əlbət ki, gördüm. Üzü nur ilə işıqlanmışdı, yanaqlarından da elə damcı-damcı təberrük yağdı tökülürdü...

Pyer diqqətlə ona qulaq asıb sadələvhəsini dedi:

– Bu ki, baş aldatmadır.

Pelageyuşka dəhşətlə:

– Ah, sən nə söyləyirsən, – deyərək müdafiə üçün knyaz qızı Maryaya müraciət etdi.

Pyer fikrini bir daha təkrar etdi:

– Camaatı aldadırlar.

Qarı xaç vuraraq:

– Ya həzrət İsa, – dedi. – Ah, belə danışma. Bir yaranal da buna inanmayıb demişdi: “Monaxlar adamları aldadırlar”, elə bunu deyən kimi də gözləri kor olur. Sonra anamız Peçerskaya onun yuxusuna girir və ona deyir: “Mənə iman gətir, mən səni sağaldaram”. O da başlayır ki, mənə onun yanına aparın. Mən sənə sözün lap düzünü deyirəm, öz gözümlə gördüm. Onu düz onun yanına apardılar, yaxınlaşdı üzü üstə yerə düşdü, dedi ki: “Gözlərimi aç mənim! Padşah mənə verdiyi hədiyyənin hamısını sənə verərəm”. Lap öz gözümlə gördüm, anamız Peçerskayanın üstündə ulduz da vardı. Bilirsənmi, kişinin gözlərinə işıq gəldi! – Sonra öyüd vermiş kimi Pyerə dedi: – Elə söyləmə, günahdır, Allahın adama qəzəbi keçər.

Pyer soruşdu:

– İkonaya ulduz haradan gəldi axı?

Knyaz Andrey gülümsəyərək dedi:

– Yoxsa anamız Məryəmə də general rütbəsi veriblər?

Pelageyuşkanın birdən rəngi ağardı və əllərini bir-birinə vuraraq dedi:

– Günahdır, günahdır elə sözü demək. – Birdən onun rəngi qıpqırmızı qızardı. – Bu sözü ki, sən dedin, Allah sənə günahından keçsin. – Xaç vuraraq sözünə davam etdi:

– Allah, sən bunun günahından keç. – Sonra knyaz qızı Maryaya döndü: – Heç belə də şey olarmı? – Ayağa qalxdı və az qaldı ki, ağlasın, çantasını hazırlamağa başladı. Belə sözlər söylənilən bir evə gəlib-gətməsindən görünür indi o dəhşətə gəlir və utanırdı, eyni zamanda bu evdə ona qarşı edilən yaxşılıqdan məhrum olacağına da təəssüf edirdi.

Knyaz qızı Marya onlara dedi:

– Yoxsa onu danışdırmağa həvəsiniz gəlir? Siz axı niyə bura gəldiniz?

Pyer:

– Pelageyuşka, mən zarafat eləyirəm, – dedi – *Princesse, ma parole, je n'al pas voulu l'offenser*¹, mən elə-belə dedim.

¹ Knyajna, doğrusu, mən onu incitmək istəmiyəm (*frans.*)

– Sonra öz təqsirini bağışlatmaq üçün çəkinə-çəkinə gülümsəyərək əlavə etdi: – Fikrinə ayrı şey gəlməsin, mən zarafat eləyirdim. Pelageyuşka şübhəli halda dayandı. Pyerin öz sözündən özünün doğrudan da peşman olduğu üzündəki ifadədən aydınca görünürdü. Knyaz Andrey də gah Pelageyuşkaya, gah Pyerə mülayimcə bir nəzərlə baxırdı, Pelageyuşka bunu görüb yavaş-yavaş sakitləşdi.

XIV

Qarı sakitləşdi və yenə söhbətə başlayıb, müqəddəs Amfiloxidən uzun-uzadı danışmağa başladı. Amfiloxi elə müqəddəs bir adammış ki, əllərindən xümg qoxusu gəlirmiş. Pelageyuşka özü axırınıcı dəfə Kiyevə gedərkən tanış monaxların mağara açarlarını ona verməsindən, o da özü ilə qurudulmuş çörək götürüb iki gün mağaralarda, müqəddəs kimsələrin yanında qalmasında da xeyli danışdı. “Birinə dua eləyirəm, oxuyuram, sonra o birisinin yanına gedirəm. Yatıram, sonra yenə dua eləməyə başlayıram. Ora elə sakitlikdir, elə yaxşıdır ki, adam heç bayıra çıxmaq istəmir”.

Pyer həm diqqətlə, həm də ciddi surətdə ona qulaq asırdı. Knyaz Andrey otaqdan çıxdı. Onun da ardınca knyaz qızı Marya Pyeri qonaq otağına apardı. Onun Tanrı bəndələri də yenə çay içməyə başladılar.

Knyaz qızı Marya Pyerə dedi:

– Siz çox yaxşı adamsınız.

– Ah, mən heç də onu təhqir etmək fikrində deyildim. Mən o hissələrin nə olduğunu çox yaxşı başa düşürəm və onlara qarşı böyük hörmətim var.

Knyaz qızı Marya onun üzünə baxıb mehribanca gülümsədi.

– Mən ki sizi çoxdan tanıyıram və öz qardaşım kimi sizi sevirəm.

– Bu mehribanca sözlərə qarşı Pyerin bir şey söyləməsinə macal verməyərək tez soruşdu: – Andreyi siz necə tapdınız? O, məni çox narahat edir. Qışda onun səhhəti yaxşı olur, ancaq keçən yaz yarası açıldı, həkim də dedi ki, o görək müalicəyə getsin. Onun mənəviyyatı da məni çox qorxudur. O, biz qadınlar kimi deyil ki, duyduğu iztirabı çəkib qurtarsın və ağlayaraq ürəyini boşaltsın. O, hər şeyi ürəyinə salır, dərdini öz ürəyində çəkir. İndi o, şad və fərəhlidir, sizin gəlməyiniz ona belə təsir edir, o, çox az belə olur. Siz onu xaricə gətməyə razı edə bilsəydiniz, nə yaxşı olardı! O fəaliyyət göstərməlidir, bu sakit, dəyişməz həyat onu məhv edir. Başqaları bunu görmürlər, amma mən görürəm.

Saat ona işləyəndə xidmətçilər qoca knyazın ekipajının zıncırov səsinə eşidərək artırmaya yüyürdülər. Knyaz Andrey də Pyerlə artırmaya çıxdı.

Qoca knyaz karetdən Pyeri görüb soruşdu:

– O, kimdir?

Cavan adamın kim olduğunu bilib dedi:

– Hə! Çox şadam! Öp.

Qoca knyazın kefi kök idi, Pyeri əzizləyərək mehribanlıq göstərdi.

Knyaz Andrey axşam yeməyindən qabaq atasının kabinetinə gələndə onu Pyerlə qızgın mübahisə edən gördü. Pyer deyirdi ki, bir vaxt gələcək, müharibə olmayacaq. Qoca knyaz isə rişxənd və zarafat edə-edə, hirsələnəndən, onun bu fikrinin düzgün olmadığını isbat etməyə çalışırdı.

– Damarlardan qanı boşalt, yerinə su doldur, onda müharibə olmayacaq. Bu hamısı arvad boşboğazlığıdır, arvad boşboğazlığıdır. – Bu sözləri deməklə bərabər o, mehribanca Pyerin çiyinlərini sıxıb masaya yaxınlaşdı. Knyaz Andrey masa yanında durub, görünür, söhbətdə iştirak etmək istəmədiyindən, atasının şəhərdən gətirdiyi kağızlara baxırdı. Qoca knyaz onunla iş haqqında danışmağa başladı.

– Zadəganların başçısı qraf Rostov adamların yarısını gətirib çıxarmadı. Şəhərə gəlib hələ bir məni nahara da çağırıbmışdı, mən də ona elə bir gəlib göldüm ki... Naharı da yadımdan çıxdı. Bir bu kağıza bax...

– Knyaz Nikolay Andreiç Pyerin çiyinə vuraraq oğluna dedi: – Mərhəbə sənin dostuna! Ondən xoşum göldü! Məni həvəsləndirir. Bir başqası görürsən ki, ağıllı sözlər də söyləsə, adam heç qulaq asmaq istəmir, amma bu yalan da danışsa, mənim kimi bir qocanı həvəsləndirir. – Sonra əlavə etdi: – Yaxşı, gedin, gedin, bəlkə, axşam yeməyinə sizin yanınıza göldüm. Yenə də mübahisə elərik.

– Onlar gedərkən qapıdan çıxıb Pyerə dedi: – Mənim o səfeh qızımı – knyaz qızı Maryanı sev.

Pyer ancaq indiyə, Lisiyə Qoriya gələndən sonra, knyaz Andreylə olan dostluğunun bütün qüvvət və gözəlliyini duya bildi. Bu gözəllik knyaz Andreyin özündən artıq, onun bütün ailəsinə və ev xidmətçilərinə olan əlaqəsində ifadə olunurdu. Pyer qoca və sərt knyazla, həlim və utancaq knyaz qızı Marya ilə görüşüb danışarkən dərhal özünü elə hiss etdi ki, elə bil onlarla çoxdan dost idi, əslində isə onları

çox az tanıyırdı. Onlar da artıq onu sevirdi. Parlaq gözləri ilə sevə-sevə Pyerə baxan təkçə knyaz qızı Marya deyildi (Pyerin Tanrı bəndələrinə olan xoş münasibəti onun çox xoşuna gəlmişdi), hətta qocanın knyaz Nikolay adlandırdığı bir yaşlı çağa da onu görə kimi gülümsədi və qucağına getdi. Pyer qoca knyazla danışarkən Mixail İvançı və m-llə Bourienne gülümsəyərək fərəhlə ona baxırdı.

Qoca knyaz axşam yeməyinə onların yanına gəldi, yəqin ki, o, Pyerin xətrinə gəlmişdi. Pyer iki gün Lısiye Qorıda qaldı və bu iki gündə qoca knyaz onunla son dərəcə mehriban oldu, gedəndə də yenə gəlməsini ona tapşırırdı.

Pyer gedəndən və bütün ailə bir yerə yığışandan sonra onun haqqında söhbət düşdü. Təzə gəlmiş bir adam getdikdən sonra həmişə belə söhbət olur. Hamı da onun ancaq yaxşılığından danışırdı ki, bu da çox az təsadüf edilən bir şeydi.

XX

Rostov bu dəfə məzuniyyətdən qayıtdıqdan sonra, ilk dəfə olaraq, Denisovla və bütün alayla nə dərəcə möhkəm bağlı olduğunu hiss etdi.

O, alaya yaxınlaşarkən, öz evlərinə yaxınlaşdığı zaman nələr duymuşdusa, o sayaq ona bənzər hisslər könlünü həyəcana gətirdi. Anası, atası, bacıları evdə onu qarşılayıb bəgriyə basarkən Rostov nələr duymuşdusa, indi də öz alayının mundirli, yaxası açıq ilk qusar əsgərini, kürən Dementyevi, kürən atlar bağlanan yeri görərək, Lavruşka sevinclə: “Qraf gəldi!” – deyər çıxıraraq öz ağasını çağırarkən, Denisov da saçları qarışmış halda yatağından qalxıb qazmadan çıxaraq yüyürə-yüyürə gəlib onu qucaqlarkən, zabitlər də başına yığışarkən bu hissləri duymuşdu. Sevincindən onun gözləri yaşarır, boğazı tıxanırdı, o danışa bilmirdi. Alay da onun evi idi, alay da onun üçün ailə evi kimi əziz idi, mehriban idi.

Rostov alay komandirinin yanına gedərək yenə əvvəlki eskadrona təyin edildi. O yenə növbə çəkir, qoşun üçün ərzaq tədarükünə gedir, alayın hər bir xırda işi ilə maraqlanırdı. O yenə də sərbəstlikdən məhrum olduğunu, yeknəsək, məhdud bir işə bağlandığını hiss edirdi. Bununla belə o, ailə evində olarkən duyduğu sakitliyi və arxayınlığı yenə də duyur, öz evində, öz yerində olduğunu burada da dərk edirdi. Artıq burada sərbəst həyatın qarışıqlığı

yox idi, elə bir qarışıqlıq idi ki, orada o, öz yerini tapa bilmir və bu məsələdə səhv edirdi. Sonya da yox idi, Sonyaya öz sevgisini açıb söyləmək, ya söyləməmək məsələsi də yox idi, bir yerə getmək, ya getməmək haqqında düşünmək də lazım gəlmirdi, çünki buna imkan dörd saat da yox idi. Nə dostluğu, nə də yadlığı bilinən o saysız-hesabsız adamlar da yox idi. Atası ilə üstüörtülü və qeyri-müəyyən pul məsələsi də yox idi. Doloxova uduzduğu pulu, bu dəhşətli hadisəni ona xatırladan da yox idi. Burada hər şey aydın, hər şey sadə idi. Bütün dünya bərabər olmayan iki hissəyə bölünmüşdü: Bunlardan birisi bizim Pavloqrad alayı idi, o birisi də qalan hər şey. Yerdə qalan şeylərlə də onun heç bir əlaqəsi yox idi. Alayda hər şey aydın idi: Mülazim kimdir, bölük komandiri kimdir, kim yaxşıdır, kim pisdir və xüsusilə, kim yoldaşdır, kim deyil, – bu hamıya məlum idi. Ordu alverçisi adama inanıb nisyə şey satır, məvacib ildə üç dəfə verilir. Uydurmaq, bəyənbib-bəyənməmək üçün də bir şey yox idi, ancaq bircə şeyə riayət etmək lazım idi: Pavloqrad alayında pis hesab edilən işləri görmə. Bir yerə göndəriləndə də əmr və tapşırığı yaxşı yerinə yetir. Bununla da məsələ qurtarıb gedir, ürəyin də rahat olur.

Rostov yenə də alay həyatının bu müəyyən şəraitinə düşdükdən sonra dincəlmək üçün uzanan yorğun adam kimi, sevinc və rahatlıq duyurdu. Bu hərbi səfərlə alay həyatı Rostov üçün bir dəfə ona görə fərəhli idi ki, o, Doloxova pul uduzduqdan sonra (ata-anasının verdiyi təskinliyə baxmayaraq bunu o, özünə əfv edə bilmirdi) öz təqsirini yumaq üçün daha əvvəlki kimi deyil, yaxşı qulluq etməyi, yaxşı bir yoldaş və yaxşı zabit olmağı, yəni gözəl bir insan olmağı qərara aldı. Bu da kənarında nə qədər çətin olsa da, alayda bir qədər asan idi.

Rostov pul uduzduqdan sonra belə bir qərara gəlmişdi ki, atasına olan bu borcunu beş ilə verib qurtarsın. İldə atası ona on min manat pul göndərirdi, indi o, bunun ancaq iki minini götürməyi, qalanını isə borcu ödəmək üçün atasının ixtiyarına verməyi qərar etmişdi.

* * *

Bizim ordumuz Pultusk və Preysiş-Eylau ətrafında bir neçə dəfə geri çəkildikdən, hücum etdikdən və vuruşduqdan sonra Bartenşeyn yaxınlığında bir yerə toplaşdı.

Pavloqrad alayı 1805-ci ildə hərbi səfərdə olan ordu hissəsində idi. Bu alay Rusiyada düzələrkən səfərə gecikdiyindən, ilk vuruş-

malarda iştirak edə bilməmişdi. O, nə Pultusk, nə də Preysiş-Eylau ətrafında olmuşdu. Səfərin də ikinci yarısında hərəkət ordusunun ixtiyarına verilərək Platovun dəstəsinə daxil edilmişdi.

Platovun dəstəsi ordudan asılı olmayaraq hərbi əməliyyat keçirirdi. Pavloqradlılar hissə-hissə bir neçə dəfə düşmənlə atışmışdı, əsir də almışdı, hətta bir dəfə marşal Udionun orzaq arabalarını da tutmuşdular. Onlar aprel ayında bir neçə həftə tamamilə dağılmış boş bir alman kəndinin yanında durdular.

Qar əriyir, çayların buzu parçalanırdı. Hava soyuq idi, yer palçıq idi. Yollardan gediş-gəliş mümkün deyildi; günlərlə atlara və insanlara azuqə verilmirdi. Araba ilə orzaq gətirmək mümkün olmadığından, əsgərlər kartof yığmaq üçün tərk edilmiş boş kəndlərə dağılımışdılar, lakin indi kartof da az idi.

Kəndlərdə nə varsa, yeyilib qurtarmışdı, əhali qaçıb dağılmışdı, tək-tük qalanlar isə dilənçidən də pis vəziyyətdə idi, hətta az-çox rəhmdil əsgərlər çox vaxt onlardan istifadə etmək əvəzinə, özləri əllərinə düşəni də onlara verirdilər.

Vuruşmalarda Pavloqrada alayı ancaq iki adam itirmişdi ki, onlar da yaralanmışdı, lakin acından və xəstəlikdən alayın az qala yarısı sıradan çıxmışdı. Hərbi xəstəxanaya göndərilənlər də yemək yoxluğundan ölürdülər, buna görə də isitmə tutan və pis yeməkdən şişən əsgərlər xəstəxanaya getməkdənsə, öl-ölə də olsa, cəbhədə qalib qulluq eləməyi daha əlverişli hesab edirdilər. Yazın girməsi ilə çöldə qulançara oxşar bir bitki görünməyə başladı. Əsgərlər nədənsə buna Maşa şirin kökü deyirdilər, lakin kök çox acı idi. Onlar çəmənlivə və çölə dağılaraq bu bitkini axtarıb tapır, qılıncla yerdən qazıb çıxarıp, yeyirdilər. Bədən üçün zərərli olan bu kökü yeməmək haqqında əmr verilmişdi, lakin əmrə baxan yox idi. Yazda əsgərlər arasında yeni bir xəstəlik əmələ gəlməyə başladı: onların əli, ayağı və üzü şişirdi. Həkimlər bu xəstəliyin həmin kökdən baş verdiyini güman edirdilər. Bu bitkini yemək qadağan edilsə də, Denisovun eskadronunda olan Pavloqrada alayı əsgərləri ən çox Maşa şirin kökünü yeyirdilər; çünki ikinci həftə idi ki, hər əsgərə ancaq yarım girvəncə xuxarı verilir, gətirilən kartof da don vurmuş və göyərmiş olurdu.

Atlara da iki həftə idi ki, ev damlarının bəlimini verirdilər. Atlar son dərəcə arıq idi; parça-parça didilən qış tükünü də hələ tökməmişdilər.

Əsgərlər və zabitlər belə bir ağır vəziyyətə baxmayaraq yenə də əvvəlki kimi yaşayırdılar. Qusar əsgərlərinin rəngləri solğun, üzləri

şişkin, mundirləri yırtıq olsa da, yoxlama üçün sıraya düzülür, çöldən məhsul yığmağa gedir, atları yuyub tumarlayır, təchizat əşyasını təmizləyir, atlar üçün damların bəlimini söküb gətirir, yemək üçün xörək qazanının başına toplayır və burdan da ac gedirdilər. Verilən pis yeməyi və özlərinin də ac qalmasını zarafata salıb güldürdülər. Həmişəki kimi yenə də sərbəst vaxtlarında tonqal qalayır, çıpaq olub özlərini oda verir, tənəkəni çəkir, çürümüş və göyərmiş kartoflardan yaxşısını seçib ocaqda bişirir, ya Potyomkin və Suvorovun hərbi səfərlərindən, ya da bic Alyoşadan və keşiş muzduru Mikolkadan söhbət edirdilər.

Zabitlər də yarı dağılmış qapısız-pəncərəsiz evlərdə yenə əvvəlki qayda üzrə ikibir, üçbir yaşayırdılar. Baş zabitlər bəlim, kartof və ümumiyyətlə orzaq tədarükü ilə məşğul idilər, kiçik zabitlər həmişəki kimi, qumarla (azuqə olmasa da pul çox idi), bəzisi də svayka və qorodki oyunu oynamaqla vaxt keçirirdilər. Müharibənin gedişindən az danışırdılar. Qismən ona görə az danışırdılar ki, bu barədə heç bir şey bilmirdilər, qismən də ona görə ki, müharibə işlərinin pis getdiyini az-çox hiss edirdilər.

Rostov yenə də əvvəlki kimi Denisovla yaşayırdı və aralarındakı dostluq məzuniyyətdən sonra daha da artmışdı. Denisov Rostovun ailəsində bir kəlmə də olsa danışmırdı, lakin komandirin öz zabitinə qarşı olan mehribanca dostluğundan Rostov hiss edirdi ki, bu köhnə qusarın Nataşaya olan uğursuz sevgisi bu dostluğun artmasına səbəb olmuşdur. Denisov Rostovu təhlükəli işlərə mümkün qədər az göndərməyə çalışırdı, ondan muğayət olur və göndərilən işdən sağ-salamat qayıtdıqda onu daha sevinclə qarşılayırdı. Rostov bir dəfə qulluq işinə getmişdi, azuqə toplamaq üçün gəlmiş olduğu dağılmış, əhalisi qaçıb-dağılmış bir kənddə bir polyak ailəsinə rast gəldi. Bu ailə bir qoca kişidən, bir də onun südəmər uşaqlı bir qızından ibarət idi. Onların əyin-başı çıpaq, özləri də ac idi, kənddən qaçıb gedə bilməmişdilər, getməyə də imkanları yox idi. Rostov onları öz düşərgəsinə gətirdi, otağında yerləşdirdi və qoca sağalana kimi, bir neçə həftə onları yedirib saxladı. Rostovun bir zabit yoldaşı qadınlardan söhbət açaraq Rostova güldü və dedi ki, sən hamıdan bicsən, öz yoldaşlarını o qəşəng polyak qızı ilə tanış eləsən, heç də günah olmaz. Rostov bu zarafatı özü üçün bir təhqir hesab edərək hirsələndi, zabitə elə pis-pis sözlər dedi ki, Denisov onları güclə dueldən çəkirdi bildi. Denisov özü də Rostovun polyak qızına nə kimi əlaqə bəslədiyini bilmirdi. Zabit gedəndən sonra o, Rostovu danlamağa başladı. Rostov ona dedi:

– Bəs mən nə edəydim... O qıza mən öz bacım kimi baxıram, heç bilirsən, o zabitin sözü mənə necə ağır gəldi. Ona görə ki... bunun üçün də...

Denisov əlini Rostovun çiyninə vurdu və onun bu anda nə kimi daxili həyəcan keçirdiyinə nəzər yetirmədən, otaqda tez-tez gəzirməyə başladı.

– Siz Rostovlar nə qəribə nəsilsiniz, – dedi.

Rostov onun gözlərinin yaşardığını gördü.

XVI

Aprel ayında padşahın orduya gəlməsi münasibətilə qoşun içində bir canlanma əmələ gəldi. Padşah Bartenşteyndə qoşun hissələrini nəzərdən keçirərkən Rostov bunda iştirak edə bilməmişdi, çünki Povloqrada alayı bu zaman Bartentşeyndən çox-çox qabaqda, cəbhənin ön sırasında idi.

Alay açıq havada dururdu. Denisovla Rostov, üstü ağac budağı və otlu torpaqla örtülmüş bir qazmada yaşayırlı. Qazmanı onlara əsgərlər hazırlamışdılar. O zaman qazma bir qayda olaraq belə qurulurdu: arşın yarım eni, iki arşın dərinliyi və üç arşın yarım da uzunluğunu olan bir xəndək qazılırdı. Bunun bir başında torpağın özündən pillələr düzəldilirdi; qazmaya buradan düşüblər çıxılırdı. Xəndək özü də otaq hesab olunurdu, otağın o biri başında, yerə mıxlanmış ağacların üstə bir taxta vurulardı ki, – buna masa deyirdilər. Belə masa da ancaq eskadron komandiri kimi bəzi xoşbəxt komandirlərin qazmasında olardı. Qazmanın yan tərəflərində, uzunlaşmasına, torpağı qazıb bir arşın enində iki çarpayı, iki də divan düzəldilirdi. Qazmanın damı elə qurulardı ki, otaqda ayaq üstə durmaq olurdu, hətta özünü masaya sarı verdikdə çarpayı üstündə oturmaq da mümkündürdü. Denisovun yaşadığı qazmanın damına qabaq tərəfdən bir taxta da vurulmuşdu, bu taxtada şüşə göz vardı. Şüşə sınımış, lakin yapışdırılmamışdı. Eskadron əsgərləri Denisovu çox istədiklərindən o, belə dəbdəbə ilə yaşardı. Çox soyuq olanda, əsgərlərin qaladığı tonqaldan qatlanmış dəmir layı üstündə od götürər, qazmanın pilləkəninə (Denisov bu yerə qəbul otağı deyirdi) qoyardılar. Qazma da bundan elə qızardı ki, zabitlər bir köynəkdə oturdular, burada da həmişə çox zabit olardı, çünki onlar Denisovla Rostovun yanına gəlirdilər.

Aprel ayında Rostov növbətçi idi. O, bütün gecəni yatmamışdı. Saat 8-də qazmaya qayıdaraq od götürülməsini tapşırırdı. Yağışdan

islanmış paltarını və alt tuman-köynəyini çıxardı, təzə tuman-köynək geydi, dua elədi, doyunca çay içdi, bədəni qızdı, öz bucağında və masa üstündəki şeylərini yığışdırıb sahmana saldı. Köynəyi üstündən ayrı bir şey geymədən arxası üstə uzanıb əllərini başının altına qoydu. Soyuq havadan gəldiyi üçün onun üzü od kimi yanırdı. Sonuncu kəşfiyyatına görə bu günlərdə o, yeni hərbi rütbə alacağı haqqında dadlı-dadlı düşünür və Denisovun gəlməsini gözləyirdi. Rostov onunla danışmaq istəyirdi.

Bayırdan Denisovun çıxartması eşidildi, görünür o hirsələnmişdi. Rostov onun kimin üstünə qışqırdığını bilmək üçün pəncərəyə yaxınlaşdı və vaxmistr Topçeyenkona gördü.

Denisov çağır-çağır deyirdi:

– Mən sənə əmr etmişdim ki, onları bu Maşa köküdür, nədir, onu yeməyə qoyma! Lazarçuq çöldən gətirəndə mən özüm gördüm.

Vaxmistr:

– Zati-aliləri, mən əmr etdim, onlar qulaq asmırlar, – dedi.

Rostov yenə çarpayısında uzanaraq məmnun bir halda öz-özünə dedi: “Qoy indi o ölləşsin, çalışsın, mən öz işimi görüb qurtardım, indi də kefim istəyən kimi uzanmışam!” Bayırdan o, vaxmistrdən başqa, Denisovun diribaş və hiyləgər nöqəri olan Lavruşkanın da danışdığını eşidirdi. Lavruşka azuqə dalınca gedərkən gördüyü yük arabalarından, suxarıdan və öküzlərdən Denisova məlumat verirdi.

Yenə də qazma dalında uzaqlaşan Denisovun çıxartması və bu sözləri eşidildi: “Atları yəhərlə! İkinci bölük!”

Rostov düşünərək öz-özünə dedi: “Onlar hara getməyə hazırlaşır?”

Beş dəqiqədən sonra Denisov qazmaya girdi, palçıqlı çəkmələrini çıxarmadan çarpayıya qalxdı, acıqlı-acıqlı çubuğunu çəkib qurtardı, sonra bütün şeylərini eşələdi, qamçısını götürdü, qılıncını boynundan asdı. Qarıya sarı yönəlkən Rostov ondan hara getdiyini soruşdu, o da hirsli-hirsli “iş var” deyərək qeyri-müəyyən bir cavab verdi və:

– Qoy nə olur-olsun, – deyərək qazmadan çıxdı. Rostov bu zaman bayırda, palçıq içində bir neçə at ayağının tappılısını eşitdi. O, heç Denisovun hara getdiyini başqalarından soruşmadı da. Öz çarpayısında rahatca yatdı və ancaq axşam üstü qazmadan bayıra çıxdı. Denisov hələ gəlməmişdi. Qonşuluqdakı qazma yanında iki zabit və bir yunker svayka oyunu oynayır, gülə-gülə turpları yumşaq, palçıqlı yerə sancırdılar. Rostov da onlara qoşuldu. Bu arada onlar yük

arabalarının gəldiyini gördülər. On beş qəder də qusar əsgəri arıq at üstündə arabaların dalınca gəlirdi. Arabalar at bağlanan yerdə dayandı və bir dəstə qusar əsgəri ora yığıldı.

Rostov:

– Denisov elə ərzaq dərdi çəkirdi, – dedi. – Bu da ərzaq!

Zabitlər:

– Çox yaxşı oldu! – dedilər, – əsgərlərin kefi açılacaq!

– Qusar əsgərlərindən bir az dalda Denisov iki piyada hissə zabiti ilə danışı-danışa gəlirdi. Rostov onlara tərəf getdi.

Zabitlərdən biri arıq və balacaboy bir adam idi, o görünür acıqlanmışdı.

– Rotmistr, mən sizə xəbərdarlıq eləyirəm.

Denisov da ona belə cavab verirdi:

– Dedim ki, verməyəcəyəm.

– Rotmistr, siz buna cavab verəcəksiniz, bu zorakılıqdır! Bu düşmən arabaları deyil ki, tutub güclə alasmız! Öz arabalarımızdır. Bizim əsgərlər iki gündür ki, bir şey yeməyiblər.

Denisov da ona deyirdi:

– Bizimkilər iki həftədir bir şey yeməyiblər.

Piyada hissə əsgəri səsini ucaldaraq:

– Bu quldurluqdur, hörmətli cənab, siz buna cavab verəcəksiniz, – deyərək bayaqkı sözünü təkrar edirdi.

Denisov birdən hirsələnərək çığırdı:

– Məndən əl çəkəcəksiniz, yox? Hə? Mən cavab verəcəyəm, siz yox, daha burada mızıldayıb zəhləmi tökməyin, sağ-salamatkən rədd olub gedin. Marş! – deyərək zabitlərin üstünə qışqırdı.

Balacaboy zabit heç də bundan qorxmadı və çəkilib getmədi, çığıraraq dedi:

– Yaxşı da! Quldurluqmu eləmək? Mən sizə...

Denisov atının başını zabitə sarı çevirdi:

– Cəhənnəm olun! Sağ-salamatkən marş, sürətli addımlarla! – dedi.

Zabit:

– Yaxşı, yaxşı, – deyərək onu hədələdi, atının başını çevirib çapa-çapa və yəhərin üstündə yırğalana-yırğalana uzaqlaşdı.

Denisov onun dalınca baxaraq dedi:

– Çəpər üstə it çıxıb, xaliscə itdir ki, çəpər üstə çıxıb!

– Bu, süvarilərin at minən piyada qoşun əsgər və zabitlərini ələ salmaq üçün söylədikləri ən acı istehzası idi.

Denisov atını Rostovun yanına sürərək qəhqəhə ilə güldü:

– Piyada hissənin əlindən aldım, zorla aldım! Nə edim axı, adamları acından qırmaq olmaz ki.

Bu ərzaq piyada alaya verilmişdi, – Denisov Lavruşkadan arabaların keşiksiz gəldiyi xəbərini alıb, qusarlarla birlikdə, arabaları zorla tutub gətirmişdi. Əsgərlərə bolluca suxarı payladılar, hətta başqa eskadronlara da verdilər.

Ertəsi gün alay komandiri Denisovu yanına çağırdı, aralı saxlamış barmaqları ilə gözlerini örtüb dedi: “Mən bu məsələyə, bax, belə baxıram. Mən heç bir şey bilmirəm, bu barədə heç bir yerdə məsələ qaldırmayacağam. Ancaq sizə məsləhət görürəm ki, qərar-gaha gedin, orada, ərzaq şöbəsində bu işi yoluna qoyun, əgər mümkün eləyə bilsəniz, filan qəder ərzaq almağınız haqqında imza edin, çünki bu ərzaq piyada hissəsinin adına yazılıb, yoxsa bu məsələ sizin üçün pis bir nəticə verə bilər”.

Denisov alay komandirinin yanından düz qərar-gaha getdi ki, onun məsləhətini yerinə yetirsin. Axşam o, çox pis bir vəziyyətdə öz qazmasına gəldi. Rostov öz dostunu heç belə görməmişdi. Denisov danışı bilmirdi, nəfəsi tutulurdu. Rostov ona nə olduğunu soruşdu, o da xırıltılı və zəif bir səslə, anlaşılmayan söyüşlər söyür və kimi işə hədələyirdi.

Rostov Denisovun vəziyyətindən qorxaraq ona soyunmağı və su içməyi təklif etdi, eyni zamanda həkim dalınca adam göndərdi.

– Məni quldurluq üstəmi mühakimə etmək! Ox! Yenə su verin. Qoy mühakimə eləsinlər, mən həmişə əclaf adamları döyəcəyəm, padşaha da belə deyəcəyəm. Buz verin.

Alay həkimi gəlib Denisova baxdı və qan almaq lazım gəldiyini söylədi. Onun tüklü qolundan bir boşqab qan aldılar, ancaq bundan sonra o, başına gələn əhvalatı danışı bildi.

– Getdim. – “Kimdir burada sizin rəisiniz?” Göstərdilər. – “Gözləyə bilməzsinizmi?” – “Mən qulluğu qoyub 30 verst yol gəlmişəm, gözləyə bilmərəm, get belə də”. Yaxşı, o baş oğru gəlir, o da məni öyrətmək istəyir. “Bu quldurluqdur!” – “Quldurduğu o adam eləmir ki, dedim, öz əsgərlərinə vermək üçün ərzaq götürür, quldurluğu o adam eləyir ki, ərzağı öz cibinə qoymaq üçün götürür!” Yaxşı. “Get, deyir, komisyonerin dəftərinə qol çək, sizin işiniz işə məhkəməyə verilir”. Komisyonerin yanına gedirəm. İçəri girirəm. Masa dalında kimi görürəm... Kimi?! Bir gör kimi görürəm!.. Bizi

acıdan qıran kimdir? – Denisov çıxıraraq yumruğunu masaya elə vurdu ki, masa az qaldı yıxılsın, stəkanlar masa üstündə atılıb-düşdü. – Telyanın! “Sən nə üçün bizi acıdan qırırın?!” Ağız-burnuna bir neçə yumruq ilişdirdim, yaman da tutdu... “Ax, filan-filan olmuş”... saldım təpiyim altına! – Denisov çıxıraraq və qara buğları altında ağ dişlərini acıqlı-acıqlı ağardaraq əlavə etdi: – Amma ürəyimdən lap tikan çıxartdım! Əlimdən almasaydılar, lap öldürəcəkdım.

Rostov:

– Sən axı niyə çıxırırsan, – dedi, – sakit danışırsana, bax, qolundan yenə də qan gəldi. Dayan, təzədən bağlamaq lazımdır.

Denisovun qolunu təzədən bint ilə bağlayıb öz cərpayısına qoydu. Ertəsi gün o, yuxudan ayılında artıq şən və sakitdi.

Lakin günorta vaxtı alay adyutantı ciddi və kədərli halda Denisovla Rostovun yaşadığı qazmaya gəldi, alay komandirindən gətirdiyi rəsmi kağızı qüssəli halda mayor Denisova göstərdi; kağızda dünənkə hadisə haqqında müəyyən suallar vardı. Adyutant dedi ki, iş çox pis şəkil alacaq, hərbi-məhkəmə komissiyonu təyin edilmişdir, hal-hazırda qoşunların talançılıq və özbaşınalıq etməsinə dair çox ciddi tədbirlər görüldüyü bir zamanda bu iş, ən azı rütbə və vəzifənizi aşağı endirməklə qurtara bilər.

Denisovdan şikayət edənlər işi belə göstərirdi: mayor Denisov ərzaq arabalarını zorla tutub aldıqdan sonra, heç də çağırılmadan, sərxoş halda baş ərzaq müdirinin yanına gedir, onu oğru adlandıraraq döymək istəyir, lakin bayıra çıxarıldan sonra dəftərxanaya soxulur, iki məmuru döyür, birinin də qolunu çıxarır.

Denisov Rostovun suallarına gülərək cavab verdi ki, deyəsən məsələ başqa bir şəkil alır, ancaq bunlar hamısı boş-boş şeydir, mən heç bir məhkəmədən qorxmuram, qorxmaq fikrində də deyiləm; əgər bu alçaqlar mənə pislik etmək istəsələr, onlara elə bir divan tutacağam ki, ölənə kimi yadlarından çıxmasın.

Denisov bu məsələ haqqında etinasızlıqla danışırdı; lakin Rostov onu yaxşı tanıyırdı; o, Denisovun məhkəmədən qorxduğunu (bunu o, başqalarından gizləyirdi) və bu iş üstündə iztirab çəkdiyini duyurdu; Denisov bu məsələnin yaxşı bir nəticə verməyəcəyini yəqin ki, bilirdi. Hər gün onun üstünə sual-cavab kağızları gəlir və onu məhkəməyə çağırırdılar; mayın birində ona əmr olunmuşdu ki, eskadronu özündən yuxarı rütbədə olan bir adama təhvil verib, ərzaq komissiyonunda etdiyi özbaşınalıq haqqında izahat vermək üçün diviziya qərargahına

gəlsin. Lakin bundan bir gün əvvəl Platov iki kazak alayı və iki də qusar eskadronu ilə düşmən tərəfə kəşfiyyata çıxdı. Denisov elə həmişəki kimi hamıdan qabağa gedir, öz igidliyini göstərirdi. Fransız əsgərləri tərəfindən atılan güllələrdən biri onun buduna dəydi. Ayrı vaxt olsaydı, Denisov bəlkə də belə bir yüngül yaradan ötrü alayı tərk etməzdi, lakin indi o, bundan istifadə edərək diviziya getməkdən imtina edib xəstəxanaya yollandı.

XVII

İyun ayında Fridland vuruşması oldu, pavloqradlılar bu vuruşmada iştirak etməmişdilər. Fridland vuruşmasından sonra mütarikə elan edildi. Rostov öz dostundan ayrı düşməsinin iztirabını çəkirdi. Denisov gedəndən bəri ondan heç bir məlumat almamışdı. Onun işi nə vəziyyətdə idi, yarası necə idi? – bu onu narahat edirdi.

Hərbi xəstəxana bir dəfə rus, bir dəfə də fransız qoşunu tərəfindən dağıdılmış kiçik bir Prussiya qəsəbəsində idi. Evlərin çardaqları və hasarları sökülüb-dağılmışdı, küçələr zibillənib-murdarlanmışdı, qəsəbə əhalisinin üst-başı cırıq-cındır idi, Sərxoş və xəstə əsgərlər küçələrdə veyil-veyil dolaşırdı. Yay idi, çöllər yaşıllıqla bəzənmişdi. Təbiətin bu gözəlliyi qarşısında qəsəbə bu vəziyyəti ilə daha kədərli bir mənzərə təşkil edirdi. Hərbi xəstəxana daş bir evdə yerləşirdi. Evin həyət hasarı sökülüb dağılmış, pəncərə çərçivələri və şüşələri bəzi yerdə sınımışdı. Bir neçə nəfər yarası sarıqlı, solğun bənizli, şişmiş əsgər həyətdə gəzinir, bir neçəsi də oturub özünü günə verirdi.

Rostov ev qapısından içəri girən kimi onu çürüyən bədən iyi və xəstəxana qoxusu vurdu. Pilləkəndə ağzı sıqarlı bir hərbi rus həkiminə rast gəldi. Həkimin dalınca bir rus feldşeri gəlirdi.

Həkim deyirdi:

– Mən ki əlli yerə bölünə bilmərəm. Axşam Makar Alekseyeviçin yanına gəl, mən orada olacağam.

– Feldşer ondan yenə nə isə soruşdu.

– E! Necə bilirsən, elə də elə. Nə fərqi var.

– Bu zaman həkim pilləkənlə yuxarı qalxan Rostovu gördü.

– Zati-aliləri, siz burada nə edirsiniz? Güllədən sağ-salamat qurtarmısınız, yoxsa istəyirsiniz, yatalaq xəstəliyinə tutulasınız? Əzizim, bura cüzam xəstəliyinə tutulmuş adamlar evidir.

Rostov soruşdu:

– Niyə?

– Yatalaq xəstəliyi var. Kim bura gəlirsə, ölüm onu yaxalayır. Ancaq mən Makeyevlə (feldşeri göstərdi) burada birtəhər hərlənirik. Hələ ki, burada beş həkim ölüb.

– Sonra o, məmnuniyyət bildirən bir ifadə ilə dedi: – Təzəsi gəlir, görürsən ki, bir həftədən sonra yoxdur, ölüb gedir. Prussiyalı həkimləri çağırırdılar, bizim müttəfiqlər yatalaq xəstəliyi olan yerə gəlmirlər.

Rostov həkimə burada müalicə olunan qusar mayoru Denisovu görmək istədiyini söylədi.

– Əzizim, tanımıram, bilmirəm. Bir təsəvvür edin ki, mən üç xəstəxanaya baxıram, 400-dən artıq xəstəm var! Hələ yaxşı ki, Prussiya xeyriyyə xanımları bizə kofe, ayda da iki girvənkə korpiya göndərirlər, yoxsa biz lap məhv olardıq.

– Həkim bunu deyib güldü: – Əzizim, 400 adam zarafat deyil, elə bir ucdan da təzələrinə göndərirlər. – Sonra feldşerdən soruşdu: – 400 adam olar da? Hə?

Feldşerin üz-gözündən çox əziyyət çəkdiyi hiss olunurdu. Bu heyvərə həkim də, görünür, onun zəhləsini tökmüşdü, başdan olub getməsinə gözləyirdi.

Rostov bir də dedi:

– Mayor Denisov; Moliten ətrafında yaralanmışdır.

Həkim laqeydcə feldşerdən soruşdu:

– Deyəsən ölüb. Makeyev, hə?

Lakin feldşer onun sözünü təsdiq etmədi.

Həkim Rostovdan:

– O, uzun, kürən təhər bir adamdır, eləmi? – deyər soruşdu.

Rostov Denisovun xarici görünüşünü ona təsvir etdi.

Həkim sanki sevinclə dedi:

– Bir eləsi vardı, vardı, deyəsən ölüb, hər halda bir yoxlaram, məndə siyahıları vardı. Makeyev, sənin siyahında varmı?

Feldşer:

– Siyahılar Makar Alekseyiçdədir, – dedi. Sonra Rostova dönərək əlavə etdi: – Zabitlər yatan otaqlara buyurun, orada özünüz görürsünüz.

Həkim:

– Əzizim, yaxşısı budur heç getməyin, – dedi. Sonra Rostova dönərək əlavə etdi: – Zabitlər yatan otaqlara buyurun, orada özünüz görürsünüz.

– Həkim pilləkənin dibindən çıxıraraq dedi:

– Sonra bax məni müqəssir görmə ha!

Rostov feldşerlə bərabər dəhlizə girdi. Bu qaranlıq dəhlizdə elə bir xəstəxana qoxusu vardı ki, Rostov özünü toxtadıb irəli getmək üçün burnunu tutub dayandı. Sağ tərəfdə bir qapı açıldı və oradan qoltuq ağacında, bir alt köynək-tumanda, arıq, sarı, ayaqyalın bir adam görüldü. O, qapının haşiyəsinə söykənərək dəhlizdən keçən adamlara həsədlə baxdı, yaralının gözləri işıldayırdı. Rostov qapıdan baxaraq gördü ki, yaralılar və xəstələr əyinlərində şinel yerdə, bəlim üstündə uzanmışlar.

Feldşerdən soruşdu:

– Girib baxmaq olarmı?

– Orada baxılası nə var ki?

– Görünür, feldşer onu əsgərlər yatan otağa buraxmaq istəmir, Rostov da elə bunun üçün o otağa girdi. Dəhlizdə xeyli tənəffüs etdiyi qoxu burada daha da ağır idi və bir qədər də dəyişmişdi. İy burada daha kəskin idi və buradan da ətrafa yayıldığı aydınca hiss olunurdu.

Uzun bir otaqda iki cərgə, başları divara tərəf xəstə və yaralı yatmışdı. Sıralar arasından keçməyə yol vardı, böyük pəncərələrdən içəriyə gün düşmüşdü. Xəstə və yaralılardan çoxunun huşu özündə deyildi, buna görə də içəri girənlərə heç nəzər də salmadılar. Lakin huşu özündə olanların hamısı içəri girənləri görüb ya bir balaca qalxdılar, ya da başlarını qaldırdılar. Onların üzü arıq və sarı idi. Hamısının üzündə bu gələcək adamdan kömək gözləmək ümidi, həm də başqasının sağlamlığına qarşı olan qibtə və töhmət ifadəsi vardı. Rostov otağın ortasına getdi, yandakı açıq qapılardan o biri otaqlara baxdı, orada da eyni vəziyyəti gördü. Dayanıb ətrafına göz gəzdirdi. O, heç də belə bir şeyə rast gələcəyini gözləmədi. Cərgələr arasındakı yolun üstündə, bir az köndələnə, çıpraq döşəmə üstündə bir xəstə əl-qolunu açaraq arxası üstə yatırdı. Görünür o, kazak idi, çünki saçları dairəvi bir şəkildə qırılmışdı. Onun üzü qıpqırmızı qızarmışdı, gözləri axmışdı, belə ki, gözünün ancaq ağı görünürdü, yalın ayaqlarını və hələ də qızartısı getməyən qollarının damarları kəndir kimi tarıma çəkilmişdi. Peysərini döşəməyə vurub xırıltılı bir səslə nə isə dedi, sonra da bu sözü təkrar etməyə başladı. Rostov qulaq asaraq onun dediyi sözü ayırd eləyə bildi. Xəstə bu sözləri söyləyirdi: su, su, doyunca su! Rostov ətrafına baxdı ki, bir adam tapıb xəstəni öz yerinə uzatsın və ona su versin.

– Burada xəstələrə kim baxır, – deyə feldşerdən soruşdu. Bu zaman yan otaqdan xəstələrə qulluq edən bir nəfər hərbi yük arabaları əsgəri gəlib ayağını ayağına vuraraq Rostovun qabağında şax dayandı.

Əsgər gözlərini bərəldərək Rostova baxıb bərkdən dedi:

– Salam, zati-aliləri! – Görünür, o, Rostovu xəstəxana rəislərindən biri hesab etmişdi.

Rostov kazakı göstərdi:

– Bunu yerinə qoy, su ver.

Əsgər məmnuniyyətlə dedi:

– Baş üstə, zati-aliləri!

– O hələ də gözlərini bərəldərək şax durur, yerindən tərpənmirdi.

Rostov başını endirərək düşündü: “Burada heç bir şey eləmək olmaz”.

Otaqdan çıxmaq istəyirdi ki, sağ tərəfdən kiminsə diqqətlə ona baxdığını hiss edərək o tərəfə döndü. Lap küncə yaxın bir yerdə şinel üstə ağsaqqal qoca bir əsgər oturub gözlərini ona zilləmişdi. Onun sarı, skelet kimi arıq üzündə ciddi bir ifadə vardı. Bir xəstə Rostovu göstərərək pıçılda-pıçılda qoca əsgərə nə isə deyirdi. Rostov başa düşdü ki, qoca ondan nə isə xahiş etmək istəyir. Yaxına gedib gördü ki, o ancaq bir qıçını qatlayıb oturmuşdur, o biri qıçı isə dizdən yuxarı yoxdur. Qocadan xeyli aralıda, başı geri qıycanmış, natıq burun, cavan bir əsgər hərəkətsiz uzanıb qalmışdı. Onun çil basmış üzü mum kimi sapsarı idi, gözləri kəlləsinə çıxmışdı. Rostov natıq burun əsgərə baxanda bədəninə elə bil üşütmə doldu.

Feldşərə dönərək dedi:

– Bu ki, deyəsən...

Qoca əsgər alt çənəsi titrəyə-titrəyə:

– Zati-aliləri, onlardan nə qədər xahiş etmişik, – dedi. – Səhər ölmüşdür, hələ də götürməyiblər. Biz də axı adamıq, it deyilik...

Feldşer tez dedi:

– Bu saat adam göndərərəm, götürürlər, götürürlər. Zati-aliləri, buyurun gedək.

Rostov da tələsik:

– Gedək, gedək, – dedi. O, həsəd və məzəmmətlə ona baxan bu adamlar içindən seziilmədən çıxmağa çalışaraq, başını aşağı dikdi və sıxıla-sıxıla otaqdan bayıra çıxdı.

XVIII

Feldşer dəhlizdən keçərək Rostovu evin xəstə və yaralı zabitlər yatan palatasına apardı. Bura açıq qapılı üç otaqdan ibarət idi. Otaqlarda çarpayı qoyulmuşdu. Yaralı və xəstə zabitlərdən bəzisi çarpayıda uzanmış, bəzisi də oturmuşdu, bir neçəsi də xəstəxana xalası geyərək otaqlarda gəzirdi. Rostovun burada gördüyü ilk adam balacaboy, arıq, qolsuz, başı qalpaqlı, xalaltı bir zabit idi. O, ucu çeynənmiş çubuğu dişində tutaraq birinci otaqda gəzinirdi. Rostov diqqətlə bu adama baxır, onu harada gördüyünü xatırlamaq istəyirdi.

Balacaboy adam dedi:

– Gör harada Allah bizi bir-birimizə rast gətirdi! Tuşınəm, Tuşınəm, yadınızdadırmı sizi Şenqraben ətrafına arabada apardım, ha? Güllümsəyərək xalaltının boş qolunu göstərdi: – Mənim də qolumun bir hissəsini kəsdilər... Rostovun kimi axtardığını bilərək əlavə etdi: – Vasili Dmitriyeviç Denisovumu axtarırsınız? Bir otaqda oluruq! Burdadır, burdadır.

– Tuşin Rostovu o biri otağa apardı, oradan bir neçə adamın qəhqəhə səsi gəlirdi.

Rostov: “Bunlar necə burada qəhqəhə ilə gülmək deyil, hələ bir yaşaya da bilirlər?” deyə düşünürdü, çünki əsgərlər xəstəxanasında duyduğu meyit qoxusu hələ də onun burnundan getməmişdi. Hələ də o, öz ətrafında, hər yandan ona həsəd ilə baxan gözləri və gözü kəlləsinə çıxan cavan əsgəri görürdü.

Denisov saat 12 olsa da, örtüyü başına çəkərək öz çarpayısında yatırdı.

Rostovun gəldiyini bilib qalxdı, alayda danışdığı bir səsle çıxaraq dedi:

– Rostov? Xoş gəlmisən, xoş gəlmisən!

– Denisov adəti üzrə belə açıq, hay-külyü danışib özünü şad göstərsə də, Rostov onun üzündə, danışığında, sözlərində yeni, lakin pis bir hissini gizli ifadəsini görüb kədərləndi.

Denisovun yaralandığı gündən altı həftə keçirdi, lakin yarası nə qədər yüngül olsa da, hələ sağalmamışdı. Onun da üzündə, bütün xəstəxanadakı adamlar kimi solğun bir şişkinlik vardı. Lakin Rostovu heyretə salan bu deyildi. Denisov sanki onun gəlməsindən sevinmirdi və onun üzünə baxaraq qeyri-təbii bir şəkildə güllümsəyirdi;

Rostovu heyrətə salan bu idi. Denisov nə alay, nə də işlərin ümumi gedişi haqqında bir şey soruşdu. Rostov bu barədə danışarkən Denisov ona qulaq asmırdı. Hətta Rostov hiss etdi ki, alaydan və ümumiyyətə, xəstəxana xaricində olan sərbəst həyatdan söhbət açmaq Denisova xoş gəlmir. O elə bil əvvəlki həyatını unutmaya çalışır və ancaq ərzaq məmurları ilə olan işi ilə maraqlanırdı. Rostov indi işin nə vəziyyətdə olduğunu soruşan kimi, o, komisyondan aldığı kağızı və bir də buna yazdığı cavabın əslini balışın altından çıxartdı. Kağızı oxumağa başlarkən canlandı. O, öz düşmənlərini sancdığı yerləri, xüsusilə Rostovun nəzərinə çatdırmağa çalışırdı. Denisovun xəstəxana yoldaşları “sərbəst ələmdən” yenidən gəlmiş Rostovun başına yıxılmışdılar, lakin Denisov öz kağızını oxumağa başlarkən yavaş-yavaş dağılmağa başladılar. Rostov onların üzündəki ifadədən başa düşdü ki, bu adamlar bu məsələni bir neçə dəfə eşitmişdilər və bu artıq onların zəhləsini tökmüşdür. Ancaq Denisovla çarpayı qonşusu olan yoğun bir ulan¹ öz yerində oturub qaş-qabağını tökrək çubuq çəkə-çəkə, bir də ki, qolu kəsik Tuşin narazı halda başını yelləyə-yelləyə qulaq asırdı. Denisov hələ kağızı oxuyub qurtarmamışdı ki, ulan onun sözünü kəsərək Rostova dedi:

– Məncə, padşahdan xahiş etmək lazımdır ki, bunu əfv etsin. Deyirlər ki, indi böyük mükafatlar veriləcək, lap yəqin ki, əfv edər-lər...

– Mən padşahdan xahiş eləyim? Denisov öz səsində əvvəlki güvvət və qızgınlığı vermək istədisə də, bunun əvəzinə onun səsi heç də mənası olmayan bir əsəbiliklə titrədi. – Nəyi xahiş eləyim? Əgər quldur olsaydım, xahiş edərdim ki, məni əfv eləyin. Məni ona görə mühakimə eləyirlər ki, quldurların quldurluğunu üzlərinə demişəm. Qoy mühakimə eləsinlər, mən heç kəsdən qorxmuram. Mən oğurluq eləməmişəm, mən padşaha, vətənə namusla qulluq eləmişəm! Bunun üstündə məni vəzifədən endirmək və ... Qulaq as, mən onlara elə belə də yazıram, yazıram ki, “əgər mən xəzinə malı oğurlayan olsaydım...”

Tuşin:

– Çox yaxşı yazmışınız, buna söz ola bilməz, – dedi, ancaq, Vasili Dmitriç, məsələ bunda deyil, o da Rostova müraciət etdi:

– Boyun əymək lazımdır, amma Vasili Dmitriç bunu etmək istəmir. Axı auditor¹ sizə dedi ki, sizin işiniz pisdir.

Denisov:

– Qoy pis olsun, – dedi.

Tuşin sözünə davam etdi:

– Auditor sizə xahişnamə yazmışdır, onu imzalayıb bununla da (Rostovu göstərdi) göndərməlisiniz. Bunun yəqin ki, qərarqahda tanışı var. Daha bundan yaxşı fürsət ələ düşməz...

Denisov onun sözünü kəsdi.

– Dedim ki, mən onların qarşısında alçalmayacağam və yenə də kağızı oxumağa başladım.

Rostov Tuşinin və başqa zabidlərin etdiyi təklifin ən yaxşı bir tədbir olduğunu sövqi-təbii ilə hiss edirdi, lakin cəsarət edib Denisovu yola gətirmək məsələsinə girişə bilmirdi. Denisova kömək edə bil-səydi, o, özünü xoşbəxt hesab edərdi, lakin o, Denisovun dediyin-dən dönmədiyini və həqiqət üstündə açıqlanacağını da bilirdi.

Denisovun zəhərli ifadələrlə dolu kağızlarını oxuyub qurtar-ması bir saatdan çox keçdi. O qurtarandan sonra Rostov heç bir söz demədi və günün qalan hissəsini çox kədərli bir halda Denisovun yenə də başına yıxılan xəstəxana yoldaşları arasında keçirdi. Rostov öz bildiyini onlara söyləyir, eyni zamanda onların söylədiyinə qulaq asırdı.

Axşamdan xeyli keçəndən sonra Rostov getməyə hazırlaşdı və Denisovdan bir tapşırığı olub-olmadığını soruşdu.

Denisov zabidlərə baxaraq dedi:

– Bir dayan görün. O, öz kağızlarını balışı altından çıxarıb pən-cərəyə sarı getdi; mürəkkəbqabı pəncərədə idi. Oturub yazmağa başladı.

Sonra geri dönərək Rostova böyük bir zərf verib dedi:

– Qamçı ilə balta başı özilməz.

– Bu kağız auditorun Denisovun adından padşaha yazdığı xahiş-namə idi. Burada ərzaq idarəsinin təqsirindən heç bir şey yazılma-mışdı, ancaq Denisovun bağışlanması xahiş edilirdi.

– Apar ver, görünür... O, sözünü tamamlamadı; onun üzündə həm süni, həm də iztirab ifadə edən bir təbəssüm göründü.

¹ 1917-ci il inqilabından əvvəlki hərbi məhkəmələrdə prokuror vəzifəsini ifa edən məhkəmə işçisi

¹ Yüngül süvari nəfəri

Rostov alaya qayıtdı, Denisovun işi haqqında komandirə məlumat verdikdən sonra padşaha yazılan xahişnaməni götürüb Tilzitə getdi.

İyunun 13-də fransız imperatoru ilə rus imperatoru Tilzitə gəldilər. Boris Drubetskoy padşahın Tilzitdəki məyyətinə daxil edilməsinə adyutantı olduğu mütəbər bir adamdan xahiş etdi.

Napoleon haqqında o, belə dedi:

– *Je voudrais voir le grand homme*¹. Lakin bu vaxta qədər başqaları kimi o da Napoleona Buonaparte deyirdi.

General gülümsəyərək ona dedi:

– *Vous pariez de Buonaparte*².

Boris sualedici bir nəzərlə generala baxdı və o saat başa düşdü ki, general onu zarafatla yoxlamaq istəyir.

Boris:

– *Mon prince, je parle de l'empereur Napoléon*³, – deyə cavab verdi. General gülümsəyərək onun çiyinə vurdu.

– Sən çox irəli gedəcəksən, – deyib onu özü ilə apardı.

İmperatorların görüşü günündə Boris də bu görüşdə iştirak edən adamlar sırasında Nemandı idi. Görüşdə adam çox deyildi. O, Nemandın sahilində duraraq tüğralı bir bərə, Napoleonun o biri sahillə fransız qvardiyası yanında keçdiyini və Neman çayı sahilindəki aşxanada oturub Napoleonun gəlməsini gözləyən imperator Aleksandrın dalğın üzünü gördü. Sonra Boris hər iki imperatorun qayığa mindiyini, Napoleon minən qayığın o birisindən daha tez bərəyə yan aldığı, Napoleonun bərəyə qalxaraq iti addımlarla Aleksandrın qabağına getdiyini, ona əl verdiyini, sonra da hər ikisinin pavilyona girərək gözəndən itdiyini də gördü. Boris yüksək aləmə daxil olandan bəri, ətrafında baş verən hadisələri diqqətlə müşahidə etməyi və gördüklərini öz dəftərçəsinə yazmağı özünə adət etmişdi. Tilzitdəki görüş zamanı o, Napoleonun yanı ilə gələn adamların adlarını soruşdu. Geydikləri mundirləri haqqında məlumat aldı, orada mütəbər adamlar tərəfindən söylənilən sözlərə diqqətlə qulaq asdı. İmperatorlar pavilyona girərkən o, öz saatına baxmışdı, Aleksandr pavilyondan çıxarkən o yenə də saatına baxmağı unutmadı; “görüş bir saat əlli üç

¹ Mən o böyük adamı görmək istərdim (*frans.*).

² Siz Buonapartenimi deyirsiniz? (*frans.*)

³ Knyaz, mən imperator Napoleonu deyirəm (*frans.*).

dəqiqə davam etmişdi”. O, həmin axşam bunu da, başqa faktlarla bərabər, öz dəftərinə qeyd etdi. Bu şeylərin o, tarixi əhəmiyyəti olduğunu zənn edirdi. İmperator Aleksandrın məyyətinə çox az adam vardı, buna görə də qulluqda yüksəlmək arzusu ilə yaşayan bir adam üçün imperatorların görüşü zamanı Tilzitdə olmaq çox əhəmiyyətli bir şey idi. Boris də bunun üçün hiss edirdi ki, bu gündən sonra artıq onun vəziyyəti tamamilə möhkəmlənmişdir. İndi nəinki onu hamı tanıyırdı, hətta ona öyrəşmişdilər də. İki dəfə o, müəyyən tapşırıqla padşahın öz yanına getmişdi, padşah indi onu üzəndən də tanıyırdı, padşaha yaxın olan adamlar da əvvəlki kimi onu yeni bir adam hesab edərək özlərini ondan kənar tutmurdular, nəinki kənar tutmurdular, onu görməsəydilər, buna hətta təəccüb də edərdilər.

Boris başqa bir adyutantla yaşayırdı. O, qraf Jilinski idi. Parisdə təbriyə almış Jilinski dövlətli bir polyak idi. Fransızları o, çox sevirdi, buna görə də Tilzitdə olarkən az qala hər gün qvardiyadan və baş fransız qərargahından olan fransız zabidləri səhər və günorta yeməyinə Jilinski ilə Borisin yanına gələrdilər.

Borislə bir otaqda yaşayan qraf Jilinski iyunun 24-də tanış olan fransızlar üçün axşam yeməyi təşkil etdi. Çağırılanlar – Napoleonun adyutantı olan çox hörmətli bir adam, bir neçə fransız qvardiyası zabiti, bir də Napoleonun paji – köhnə fransız aristokrat ailəsindən olan cavan bir uşaq idi. Elə həmin gün Rostov tanınmaq üçün qarənliq düşməsindən istifadə edərək, mülki paltarda Tilzitə, Jilinski ilə Borisin mənzilinə gəldi.

Baş iqamətgahın və Borisin düşməndən dönüb dost olan Napoleona və fransızlara qarşı əlaqəsi tamamilə dəyişmişdi, lakin nə Rostovda, nə də onun içindən gəldiyi orduda belə bir dəyişiklik hələ görünmürdü. Hələ də ordu Bonaparta, fransızlara nifrət edirdi. Onlara ədavət bəsləyir və onlardan qorxurdu. Hələ bu yaxınlarda Rostov Platovun hissəsindəki kazak zabitindən biri ilə mübahisə edərək demişdi: Napoleon əsir alınsaydı, onunla bir padşah kimi deyil, bir canı kimi rəftar edilərdi. Hələ bu yaxınlarda Rostov yolda rast gəldiyi yaralı bir fransız polkovnikinə hirsənərək demişdi: “Qanuni bir padşahla canı Bonaparte arasında sülh ola bilməz.”

Buna görə də Borisin mənzilindəki mundirli fransız zabidlərinin görünüşü onu son dərəcə heyrətə salmışdı, çünki bu mundirlərə o, qoşunun cinahını müdafiə etməyə göndərildikdən sonra tamamilə başqa cür baxmağa adət etmişdi. Fransız zabitinin qapıdan çıxdığını gören kimi, həmişə düşmənə qarşı duyduğu müharibə və düşmənçilik

hissi birdən onu bürüdü. Astanada dayanıb rusca ondan Drubetsku-yun burada yaşayıb–yaşamadığını soruşdu. Boris کنار adamın səsini eşidib qabağına çıxdı. Rostovu tanıyarkən onun üzündə bir anlıq narazılıq görüldü. Bununla belə gülümsəyərək Rostova sarı getdi:

– Ah, sən sən? Səni görməyimə çox şadam, çox şadam.

– Lakin Rostov onun üzündəki narazılıq ifadəsini görmüşdü.

– Deyəsən, yaxşı vaxtda gəlməmişəm. Sonra soyuq bir tövr ilə əlavə etdi: – Gəlməzdim, ancaq bir işim var.

– Yox, mən ancaq ona təəccüb edirəm ki, sən alaydan necə gəlmisən. Bu zaman içəridən Borisi çağırıdılar, o da səsə belə cavab verdi: “*Dans un moment je suis à vous*”¹.

– Görürəm ki, yaxşı vaxtda gəlməmişəm, – deyərək Rostov təkrar etdi.

Borisin üzündən artıq bayaqkı narazılıq ifadəsi silinmişdi. Görünür, o nə etmək lazım gəldiyini düşünüb qət etmişdi. Xüsusi bir sakitliklə Rostovun hər iki əlindən tutub yan otağa apardı. Boris həm sakitcə, həm də sərt baxışlarla Rostova baxırdı, sanki o, gözlərinə göy gözlük kimi bir şey taxmışdı. Rostova belə gəlirdi.

Boris:

– Ah, rica edirəm bəsdir, sənin gəlişin həmişə xoşdur.

– Boris onu axşam yeməyi hazırlanmış otağa apardı, qonaqlarla tanış elədi, adını, mülki bir adam deyil, qusar zabiti, həm də dostu olduğunu onlara söylədi. Sonra qonaqları da bir-bir ona tanıtdı: – Qraf Jilinski, *le comte N.N.*, *le capitaine S.S.*²

– Rostov fransızlara qaşqabaqlı baxır və istəmədən, dinnməz–söyləməz onlara baş əyirdi.

Jilinski də bu təzə gələn rusu sevinclə qəbul etmədi və ona heç bir söz demədi. Boris də sanki bu yeni adamın gəlişindən duyulan sıxıntını sezmirdi, yenə də o, Rostovu qarşılarkən göstərdiyi xoş bir sakitliklə söhbəti canlandırmağa çalışırdı, yenə onun gözlərində bayaqkı ifadə hiss olunurdu. Fransızlardan birisi susub duran Rostova adi fransız nəzakət ilə müraciət edərək dedi ki, yəqin siz Tilzitə imperatoru görməyə gəlmisiniz.

Rostov ona qısaca:

– Yox, – dedi, – mən iş üçün gəlməmişəm.

Borisin üzündəki narazılığı görəndən sonra Rostovun ovqatı təlx olmuşdu və elə zənn edirdi ki, hamı ona ədavətlə baxır, hamıya

¹ Bu saat qulluğunuzda hazırım (*frans.*)

² Qraf N.N., kapitan S.S. (*frans.*)

o mane olur, ovqatı təlx olan adamlarda həmişə belə bir hal olur. Doğrudan da o, hamıya mane olurdu, təzədən başlanan ümumi söhbətdə bircə o iştirak etmirdi. Fransızlar arabir ona baxır və onların nəzərində: “Bu niyə burada oturub” ifadəsi oxunurdu. Rostov yerindən qalxıb Borisə yanaşdı və yavaşca ona dedi:

– Hər halda sən mənim burada olmağımdan sıxılırsan. Gedək, səninlə bir işim var, danışıq, mən də çıxıb gedim:

Boris:

– Yox, yox, qətiyyətlə sıxılmıram, – dedi, – əgər yorulmusansa, onda mənim otağıma gedək, yat, dincəl.

– Lap yaxşı olar...

Onlar Boris yatan balaca bir otağa girdilər.

Rostov oturmadan, dərhal acıqlı–acıqlı (sanki Boris onun qarşısında müqəssir idi) Denisovun məsələsini açıb söylədi və sonra soruşdu: “Sən öz generalına deyərsənmi, ya deyər bilsənsənmi ki, o, padşahdan Denisovun bağışlanmasını xahiş etsin və bu məktubu ona versin?”

“Onlar indi ikilikdə olsa da, Rostov Borisin gözlərinə baxarkən sıxıldığını ilk dəfə olaraq qəti hiss etdi. Boris ayağını ayağının üstünə aşırıb sol əli ilə sağ əlinin nazik barmaqlarını sıgallaya–sıgallaya, tabeliyində olan adamın verdiyi məlumatına qulaq asan bir general kimi gah yana, gah da gözündəki eyni ifadə ilə düz Rostovun gözlərinə baxaraq qulaq asırdı. Boris hər dəfə Rostovun gözlərinə baxanda o sıxılır, başını aşağı salırdı.

– Bu kimi hadisələr olduğunu mən eşitmişəm və bilirəm ki, padşah belə məsələlərə çox ciddi baxır. Mən zənn edirəm ki, bunu əlahəzrətə demək lazım deyil. Məncə bu barədə korpus komandirindən xahiş etmək yaxşıdır... Ümumiyyətlə, mən zənn edirəm ki...

Rostov Borisin gözlərinə baxmadan bərkdən dedi:

– Demək, bu barədə sən bir şey eləmək istəmirsən, belə de də!

Boris gülümsədi:

– Əksinə, mən bacardığımı eləyəyəm, ancaq zənn edirdim ki...

Bu zaman qapıdan Jilinskinin səsi eşidildi. O, Borisi çağırırdı.

Rostov:

– Yaxşı, get, get, get... – dedi və şam eləmək təklifini rədd edərək balaca otaqda tək qaldı və xeyli o baş bu başa gəzinərək yan otaqdan gələn şən fransız danışığına qulaq asdı.

Rostov Tilzitə Denisovun işi barədə xahiş etmək üçün heç də əlverişli olmayan bir gündə gəlmişdi. O, özü növbətçi generalın yanına gedə bilməzdi, çünki frak geymişdi, həm də komandanlıqdan icazə almadan Tilzitə gəlmişdi. Boris də hətta istəsə belə, bu işi Rostovun gəldiyi günün səhəri edə bilməzdi. Həmin gündə, yəni iyunun 27-də sülhün ilk şərtləri imzalanmışdı. İmpertorlar arasında orden mübadiləsi olmuşdu. Napoleon Aleksandra Fəxri legion ordeni, Aleksandr da Napoleona 1-ci dərəcəli Andrey ordeni vermişdi və həmin gündə də Preobrajenski batalyonu üçün nahar veriləcəkdi, naharı da verən fransız qvardiyası batalyonu idi. Napoleon da, Aleksandr da bu naharda iştirak etməli idilər.

Rostov Borisin mənzilində ikən dərin bir sıxıntı hiss edirdi, belə ki, Boris axşam yeməyindən sonra onun yanına keçərkən Rostov özünü yuxuluğa vurdu. Ertəsi gün də Borisi görməmək üçün səhər tezdən çıxıb getdi. Onun əynində frak, başında da girdə bir şlyapa vardı. Bu geyimdə də şəhəri dolaşdı, fransızlara və onların mündirlərinə, sonra da rus və fransız imperatorları yaşayan küçyə, evlərə baxdı. Meydanda masalar qoyulmuşdu, nahar üçün hazırlıq gedirdi. Küçələr rus və fransız bayraqları və son dərəcə böyük A. və N. tuğrası ilə bəzədilmişdi. Evlərin pəncərələrində də bayraq və tuğra görünürdü.

Nikolay Rostov gözə-gözə düşünürdü: "Boris mənə kömək etmək istəmir, mən də daha ona müraciət eləməyəcəyəm. Bu qətidir, daha bizim aramızda heç bir əlaqə ola bilməz, lakin mən Denisov haqqında bacardığımı eləməyincə, xüsusilə məktubu padşaha verməyincə buradan getməyəcəyəm. – Rostov qeyri-ixtiyari olaraq yenə Aleksandrın yaşadığı evə yaxınlaşaraq düşündü: – Padşahımı?! Padşah buradadır!"

Evin qabağında minik atları vardı və padşahın məiyyəti yığışdı, görünür padşahı aparmağa hazırlaşdılar.

Rostov düşünürdü: "Mən hər dəqiqə padşahı görə bilərəm. Məktubu düz onun özünə versəydim və nə varsa hamısını açıb söyləsəydim, nə yaxşı olardı... Əynimdə frak olduğu üçün mənə tutarlarmı? Bu ola bilməz! O, kimin haqlı olduğunu başa düşərdi. O, hər şeyi başa düşür, hər şeyi bilir. Ondən da ədalətli, ondən da alicənab kim ola bilər?" Padşahın yaşadığı evə giren zabıtə baxaraq yenə

düşündü: "Burada olduğum üçün mənə tutsalar da, qoy elə tutsunlar, nə olar ki? Bax, padşahın yanına gedirlər ki! Eh, bunlar hamısı boş-boş fikirdir. Gedib məktubu özüm padşaha verəcəyəm. Bu, işi bu vəziyyətə gətirib çıxaran Drubetskoy üçün pis olacaqdır". Birdən o, heç özünün də gözləmədiyini bir qətiyyətlə, cibindəki məktubu əli ilə yoxlayaraq, düz padşah yaşadığı evə girdi.

"İndi daha mən, Austerlitsdən sonra olan kimi fürsəti əldən vermərəm". O, hər dəqiqə padşaha rast gələ biləcəyini gözləyir və bunu düşünərkən ürəyinin bərk-bərk döyündüyünü hiss edirdi. "Ayaqlarına düşüb yalvaracağam. O, mənə qaldırar, mənə dinlər, hələ bir mənə təşəkkür də edər". Yaxşılıq eləyə biləndə mən xoşbəxtəm, lakin ədalətsiz bir işin qabağını alıb düzəltmək ən böyük xoşbəxtlikdir". Rostov öz-özülüyündə padşahın bu sözləri deyəcəyini təsəvvür edirdi. O, maraqla ona baxan adamların yanından keçib padşahın yaşadığı evin artırımına sarı getdi.

Artırmada düz yuxarıya qalxan enli bir pilləkən vardı. Sağ tərəfdə bağlı bir qapı, pilləkənin də altında aşağı mərtəbəyə açılan başqa bir qapı görünürdü.

Kim işə ondan soruşdu:

– Sizə kim lazımdır?

Nikolay titrək səsle dedi:

– Əlahəzrət padşaha məktub verəcəyəm, xahişnamədir.

Xahişnaməni növbətçi otağına verin, buyurun bura (ona aşağıdakı qapını göstərdilər). Ancaq götürməyəcəklər.

Rostov bu adamın laqeydcə səsinə eşidərkən özü öz tutduğu işdən qorxdı. Hər anda padşaha rast gələ biləcəyi fikri həm o qədər xoş, həm də o qədər qorxunc idi ki, çıxan kamer-furer növbətçi otağının qapısını açdı, Rostov içəri girdi.

Orta boylu, dolu bədənli, otuz yaşlı bir adam otaqda ayaq üstə durmuşdu. Onun ayağında ağ şalvar və uzunboğaz süvari çəkməsi, əynində, təzəcə geydiyi hiss olunan batist köynək vardı, qapı nökrəri onun ipək işləməli gözəl, yenisi aşırmasını daldan düymələyirdi. Rostov nədənsə bunu gördü. Bu adam o biri otaqda olan başqa bir adamla danışdı:

– *Bien faite et la beauté du diable*¹. – Rostovu görüb susdu və qaşqabağını tökdü.

¹ Qəşəng bədənli, tər-təzə (*frans.*)

– Sizə nə lazımdır? Xahişnamə?..

O biri otaqdan kim isə soruşdu:

– *Qu'est ce que c'est?*¹.

Aşırmalı adam:

– *Encore un petitionnaire*² – deyər cavab verdi.

– Ona de ki, sonra. Bu saat çıxacaqdır, getmək lazımdır.

– Sonra, sonra, sabah. Gecdir...

Rostov dönrək getmək istədi, lakin aşırnalı adam onu saxlayıb soruşdu:

– Kimdəndir? Siz kimsiniz?

Rostov:

– Mayor Denisovdandır.

– Siz kimsiniz? Zabitsiniz?

– Mülaziməm, qraf Rostov.

– Belə də cəsarət olarmı!? Komanda vasitəsilə verin. Özünüz də gedin, gedin!..

– Bunu deyib qapı nökrinin verdiyi mundiri geyməyə başladı.

Rostov yenə dəhlizə çıxdı və gördü ki, eyvana tam rəsm-keçid paltarında çoxlu zabıt və general yığılmışdır. Onların yanından keçib getmək lazımdır.

O, öz cəsarətinə lənət oxuyur, hər anda padşaha rast gələ biləcəyindən və onun yanında biabır edilib həbsə göndiriləcəyindən qorxurdu; eyni zamanda tutduğu işin yaxşı bir iş olmadığını tamamilə dərk edir və belə bir iş görməsinə peşman olmuşdu. O, bunları düşünə-düşünə, başını aşağı tikərək gedirdi. Padşahın gözəl geyimli məiyyəti evin ətrafına toplaşmışdı. Birdən kim isə onu çağırırdı. Səs Rostova tanış gəldi və kim isə onu qolundan tutub saxladı. Bu yotun səslı adam ondan soruşdu:

– Siz, əzizim, frakda burada nə edirsiniz?

Bu adam bu müharibədə padşahın xüsusi iltifatını qazanmış, Rostovun qulluq etdiyi diviziyanın keçmiş reisi, süvari generalı idi.

Rostov qorxaraq özünü təmizə çıxarmağa başladı, lakin generalın üzündəki xoş və zarafatyana ifadəni görərek qırağa çəkildi, həyəcanlı bir səslə bütün məsələni açıb ona danışdı və Denisova kömək

etməsini ondan xahiş etdi. General Denisovu tanıyırdı. O, Rostova qulaq asandan sonra ciddi bir tövrlə başını yellədi.

– Hayıf, hayıf ona. Məktubu ver.

Rostov məktubu təzəcə vermişdi ki, pilləkəndən məhmızlı, cəld addım səsləri eşidildi, general Rostovdan ayrılaraq eyvana sarı yönəldi. Padşahın məiyyyətindəki cənablar tez pilləkəndən düşüb atların yanına getdilər. Austerlitsdəki *bereytor*¹ Ene padşahın atını gətirdi. Bu zaman pilləkəndən yüngül ayaq səsi gəldi; Rostov bu səsi tanıdı. O tanına biləcəyini unudaraq, bir neçə şəhər əhli ilə bərabər eyvana yanaşdı və iki ildən sonra yenə həmin üzü, həmin baxışları, həmin yerışı, həmin əzəmət və mülayimliyi gördü... Padşaha qarşı olan məftuniyyət və məhəbbət hissi yenə də əvvəlki qüvvətlə onun qəlbində oyandı. Padşah şlyapasını qolu ilə tutaraq, əlcəklərini geyə-geyə artırmağa çıxdı. Onun əynində Preobrajenski mundiri, ayağında sığın dərisindən ağ şalvar və uzunboğaz süvari çəkməsi, döşündə də *legion d'honneur*² ulduzu vardı. Rostov hələ belə bir ulduz görməmişdi. O, yan-yörəsinə baxa-baxa dayandı və ətrafında olan hər şeyi öz baxışları ilə işıqlandırdı. Generallardan bəzisinə bir neçə kəlmə söz dedi. Rostovun qulluq elədiyi diviziyanın keçmiş reisini də görüb gülümsədi və onu öz yanına çağırıldı.

Padşahın bütün məiyyyətindəki adamlar geri çəkildilər və Rostov süvari generalının padşaha xeyli söz söylədiyini gördü.

Padşah da ona bir neçə söz deyib atına sarı yönəldi. Yenə də padşahın məiyyyəti və küçəyə toplaşan adamlar (Rostov da bunların içində idi) padşaha sarı irəlilədi. Padşah atın yanında dayanıb yəhərdən yapışdı və süvari generalına müraciət edərək, yəqin ki, başqalarına da eşitdirmək məqsədilə ucadan:

– Eləyə bilməyəcəyəm, general, ona görə eləyə bilməyəcəyəm ki, qanun məndən qüvvətlidir, – deyərək ayağını üzəngiyə qoydu. General hörmətlə baş əydi, padşah ata minib küçə ilə çapa-çapa getdi. Rostov heyrət və məftuniyyətdən özünü unutmuş halda dəstə ilə padşahın dalınca yüyürdü.

¹ Nədir ki? (*frans.*)

² Bir nəfər də xahiş üçün gəlmişdir (*frans.*)

¹ At gözdiren (*frans.*)

² Fəxri legion (*frans.*)

Padşahın getdiyi meydanda, sağ tərəfdə Preobrajenski batalyonu, sol tərəfdə isə fransız qvardiya batalyonu üz-üzə durmuşdu. Fransız batalyonu əsgərlərinin başında ayı dərisindən papaq vardı.

Salam vəziyyətində durmuş batalyonlara bir tərəfdən də çapa-çapa bir dəstə atlı yaxınlaşdı. Rostov bu dəstənin qabağındakı atlı tanıdı, o, Napoleon idi. Başqa adam da ola bilməzdi. O, güləbətlin işləməsi olan tünd qırmızı çapaqlı¹, son dərəcə gözəl, cins boz ərəb atı üstündə çapa-çapa gəlirdi. Başında balaca bir şlyapa vardı, Andreyev lenti çiyindən aşırılmışdı, ağ komzolu üstündən geydiyi göy mundirinin yaxası açıq idi. Aleksandra yaxınlaşıb şlyapasını bir balaca qaldırdı. Bu zaman Rostov bir süvari gözü ilə Napoleonun at üstə yaxşı və möhkəm oturmağını gördü. Batalyonlar: Ura və *Vive L'Empereur!*² – deyə çığırdı. Napoleon Aleksandra nə isə dedi. Hər iki imperator atdan düşüb bir-birinin əlindən tutdu. Napoleonun üzündə adama xoş gəlməyən süni bir təbəssüm vardı. Aleksandr mehribanca bir ifadə ilə ona nə isə deyirdi.

Fransız jandarmaları atlarını hər tərəfdən özünü qabağa verən adam yığınının üstünə sürərək onları geri basmağa çalışırdı. Rostov buna baxmayaraq gözlərini imperator Aleksandr və Bonapartedən çəkmirdi, onların hər bir hərəkətini müşahidə edirdi. Rostovu heç də gözləmədiyi bir şey heyretə salmışdı; Aleksandr özünü Bonaparteyə bərabər bir adam kimi tuturdu, Bonaparte də rus çarı ilə özünə tay olan bir adam kimi, tamamilə sərbəst rəftar edirdi, sanki bu yaxınlıq onun üçün çox təbii və adət edilmiş bir şey idi.

Aleksandrla Napoleon daldan bir quyu kimi uzanıb gələn məyyətləri ilə Preobrajenski batalyonunun sağ cinahına yaxınlaşdı; camaat da dəstə ilə burada durmuşdu. Rostov bu dəstənin ön sırasında idi. İmperatorların birdən-birə belə yaxına gəlməsi Rostovu bərk qorxutdu; o tanınacağından ehtiyat edirdi.

Hər bir hərfi aydın ifadə edilən kəskin və qəti bir səs eşidildi.

– *Sire, je vous demande la permission de donner la legion d'honneur au plus brave de vos soldats*³.

¹ Yəhərin altından, tərlik üstündən qoyulur.

² Yaşasın (və ya ura) imperator! (frans.)

³ Padşah, mən sizin ən igid bir əsgərinizə Fəxri legion ordeni təqdim etməyə icazə verilməsini xahiş edirəm (frans.)

Danışan balacaboy Bonaparte idi. O, altdan yuxarı Aleksandrın düz gözünün içinə baxırdı. Aleksandr deyilən sözə diqqətlə qulaq asdı və başını əyərək mehribanca gülümsədi.

Napoleon hələ də salam vəziyyətində duran və öz imperatorunun üzünə baxan rus əsgərlərini Rostovu əsəbiləşdirən bir sakitlik və inamla gözdən keçirib, hər hecanı aydınca söyləyə-söyləyə əlavə etdi:

– *A celui qui sest le plus vaillamment conduit dans cette dernière guerre*¹.

Aleksandr:

– *Votre majesté me permettra-t-elle de demander l'avis du colonel?*² – deyərək cəld batalyon komandiri knyaz Kozlovskiyə tərəf irəlilədi. Bonaparte isə ağ, balaca əlindən əlcəyini çıxararaq cırıb atdı. Arxa tərəfdən tez qabağa yüyürən adyutant əlcəyi yerdən götürdü.

İmperator Aleksandr yavaşcadan rusca Kozlovskidən soruşdu:

– Kimə verək?

– Əlahəzrət cənabları, kimə buyurursunuzsa.

Padşah qeyri-ixtiyari üzünü qırışdırdı və geriye baxaraq dedi:

– Ona axı cavab vermək lazımdır.

Kozlovski sıraları qəti bir nəzərlə gözdən keçirdi; bu vaxt o, Rostovu da gördü.

Rostov: “Olmaya məni çağıracaq?” – deyə düşündü.

Polkovnik qaşqabağını tökərək:

– Lazarev! – deyə komanda verdi. Sırada birinci duran Lazarev cəld qabağa yeridi. O, hara gedəcəyini bilmirdi.

Əsgərlər pıçıldayaraq ona dedi:

– Hara getmək istəyirsən? Burada dur!

– Lazarev polkovnikə çəp-çəp baxaraq dayandı və üzü sıra qabağına çıxarılan bir əsgər üzünü kimi titrədi.

Napoleon azca başını dala çevirdi və balaca, kök əlini, bir şey götürmək istəyirmiş kimi, arxa tərəfə uzatdı. Məyyətindəki adamlar dərhal onun nə istədiyini duyaraq əl-ayağa düşdülər. Pıçıldayaraq bir-birinə nəşə dedilər. Rostovun dünən axşam Borisin mənzilində gördüyü pəj qabağa yüyürüb uzanan ələ doğru hörmətlə əyildi, bir saniyə gözləməyə imkan verməyərək Napoleonun əlinə qırmızı lentli bir orden qoydu. Napoleon əlinə baxmadan iki barmağını yumdu

¹ Bu müharibədə hamıdan çox igidlik göstərən bir əsgər (frans.)

² Əlahəzrət cənabları, icazə verərsinizmi polkovnikin rəyini bilim? (frans.)

və ordeni bu iki barmağı arasına aldı. Hələ də gözlərini bərəldərək ancaq öz padşahına baxan Lazarevə yaxınlaşdı və dönüb imperator Aleksandra nəzər saldı, bununla da o, indi nə edirdisə, ancaq öz mütəfiqi üçün etdiyini bildirmək istəyirdi. Napoleonun orden olan balaca, ağ əli əsgər Lazarevin düyməsinə toxundu. Sanki Napoleon bilirdi ki, bu əsgərin həmişəlik xoşbəxt olması, mükafatlandırılması və dünyada yaşayan bütün başqa adamlardan fərqlənməsi üçün ancaq əlini onun döşünə toxundurması kifayətdir. Napoleon ordeni Lazarevin döşünə qoyaraq Aleksandra döndü, elə bil ki, o, xaçın Lazarevin döşünə yapışacağını bilirdi. Xaç doğrudan da onun döşünə yapışdı.

Qulluq etməyə hazır olan ruslar və fransızlar dərhal xaçı əsgərin mundirinə keçirdilər. Lazarev ağ əlli balaca adama tutqun halda nəzər saldı və salam vəziyyətində durmaqda davam edərək, yenə də düz Aleksandrın gözünə baxmağa başladı, sanki ondan soruşdu: “Hələ də bu vəziyyətdə durum, ya getməyə izin verərsinizmi, ya bəlkə yenə bir şey eləmək lazımdır? Lakin ona heç bir şey buyurmadılar və bu vəziyyətdə o, xeyli qaldı.”

Hökmdarlar ata minib getdilər. Preobajenski batalyonu əsgərləri sıradan çıxaraq fransız qvardiyaçılarına qarışdılar və hazırlanmış masaların dalında oturdular.

Lazarevi hörmətlə yuxarı başda oturtmuşdular. Rus və fransız zabitləri onu qucaqlayır, təbrik edir, əlini sıxırdılar. Zabitlər və şəhər camaatı dəstə-dəstə gəlib Lazarevə baxırdılar. Rus, fransız danışıqları və qəhqəhələr uğultusu yemək masaları ətrafında meydanı bürümüşdü. İki nəfər üzü qızarmış, şən zabit Rostovun yanından keçib getdi; onlar özünü xoşbəxt hiss edirdi.

Onlardan biri o birisinə deyirdilər:

– Görürsən, nə qonaqlıqdır? Bütün yeməklər gümüş qablarda verilir. Lazarevi gördünmü?

– Gördüm.

– Deyirlər ki, sabah preobrajenskililər onları qonaq edəcəklər.

– Gör, Lazarevə necə bir xoşbəxtlik üz verdi! Bütün ömrü boyu 1200 frank təqaüd alacaq.

Bir nəfər preobrajenskilili tüklü fransız şapkasını başına qoyaraq çığır-çığır deyirdi:

– Uşaqlar, bir şapkaya baxın!

– Çox gözəl şapkadır!

Bir qvardiya zabiti o birisinə:

– Deyilən sözləri eşitdin də? – dedi. – Üç gün əvvəl *Napoléon, France, bravoure*¹ deyilirdi, dünən də *Alexandre, Russue, grandeur*² deyildi. Bir gün bizim padşah o tərəfi tərifləyir, o biri gün də Napoleon bizi. Sabah bizim padşah fransız qvardiyaçılarının ən igidinə Georgi ordeni göndərəcək. Olmaz ki! Onun verdiyi mükafata eyni mükafatla cavab vermək lazımdır.

Boris də öz yoldaşı Jilinski ilə preobrajenskililərin verdiyi banketə baxmağa gəlmişdi. Geri qayıdarkən Rostovu gördü; o, evin tinində durmuşdu.

– Rostov! Salam. Sən elə getdin ki, heç səni görə bilmədim.

– Rostovun üzündə elə bir qəribə tutqunluq, elə bir ovqatı təlxlik vardı ki, Boris bunun səbəbini soruşmaqdan özünü saxlaya bilmədi: – Sənə nə olub ki?

– Heç bir şey, heç bir şey.

– Bizə gələcənsənmi?

– Bəli, gələcəyəm.

Rostov evin tinində xeyli dayanıb qonaqlıq edənlərə uzaqdan baxdı. O, ona iztirab verən bir sıra məsələlər ətrafında düşünür və bu düşüncülərini başa çatdırı bilmirdi. Onun qəlbində qorxunc sübhələr oyanırdı. Gah Denisov, Denisovun mütiliyi, üzündəki dəyişmiş ifadə, gah da bütün xəstəxana, xəstəxanadakı əli-ayağı kəsilmiş adamlar, çirk və xəstəliklər onun xəyalında canlanırdı. Bu zaman onun burnuna yenə xəstəxana və xəstəxanadakı meyit qoxusu gəldi və bu iyi elə açıq duydu ki, bunun haradan gəldiyini bilmək üçün ətrafına da baxdı. Gah da onun təsəvvüründə özündən razı görürən, kiçik, ağ əlli Bonaparte canlanırdı. O Bonaparte ki, indi artıq imperator olmuşdu və imperator Aleksandr da onu sevirdi, ona hörmət edirdi. Bəs onda bu kəsilmiş əllər, ayaqlar, öldürülən adamlar nə üçün? Gah da o təsəvvüründə mükafat almış Lazarevi və günahı bağışlanmayan, cəzalandırılan Denisovu görürdü. Onun başına elə qəribə fikirlər gəlirdi ki, özü də bundan qorxurdu.

Preobrajenskililərin yeməyindən gələn qoxu və aclıq onu bu vəziyyətdən çıxardı; yola düşmədən əvvəl bir şey yemək lazımdır. Şəhər gördüyü mehmanxanaya getdi. Mehmanxanada o qədər adam və onun özü kimi mülki paltarda gəlmiş zabit vardı ki, Rostov güclü nahar eləyə bildi. İki zabit də ona qoşuldu; bunlar Rostovun olduğu

¹ Napoleon, Fransa, igidlik (*frans.*)

² Aleksandr, Rusiya, əzəmət (*frans.*)

diviziyadan idi. Sülhdən söhbət düşdü. Rostovun yanında oturan zabitlər də, ordunun çox hissəsi kimi, Fridlanddan sonra bağlanan sülhdən narazı idi. Deyirdilər ki, bir az da gözləmək lazım idi. Napoleon məhv olacaqdı, çünki onun qoşununun artıq nə suxarısı, nə də gülləbarıtı vardı. Nikolay Rostov dinməz-söyləməz yeyir və çox içirdi. Təkbaşına iki şüşə şərab içdi. Həll olunmayan düşüncələri yenə bayaqkı kimi ona ağır iztirab verirdi. O həm bu fikirləri ilə bütün-bütün məşğul olmaqdan qorxur, həm də onlardan ayrılı bilmirdi. Birdən Rostov zabitlərdən birinin "fransızlara baxmaq adama ağır gəlir" sözü üstündə hirsələnərək çıxırmağa başladı və onun bu hərəkəti əsassız olduğu üçün zabitləri çox təəccübləndirdi. Rostov birdən-birə qızaraq qışqıra-qışqıra deyirdi:

– Siz nəyin dəha yaxşı ola biləcəyini necə mühakimə edə bilərsiniz? Siz padşahın gördüyü işlərini necə mühakimə edə bilərsiniz? Bizim bunu mühakimə etməyə nə haqqımız vardır?! Biz padşahın məqsədini və nə etmək istədiyini başa düşə bilmərik!

Zabit özünü müdafiə edərək dedi:

– Mən ki padşah haqqında heç bir söz söyləmədim.

– Rostovun hirsələnmesini o, öz-özünə ancaq onun sərxoş olması ilə izah edirdi.

Lakin Rostov ona qulaq asmayaraq deyirdi:

– Biz diplomat məmurları deyilik, biz əsgərik, vəssələm! Bizə əmr edirlər ki, ölü, ölürük. Tənbeh edərlərsə, demək müqəssirik. Bu düzdür, düz deyil, – bunu mühakimə etmək bizim işimiz deyil. Bizim padşahımız Bonapartenin imperatorluğunu etiraf etmək və onunla ittifaq bağlamaq istəmişsə, demək belə də lazımdır. Biz hər şeyi mühakimə etməyə və hər şey haqqında düşünməyə dursaq, onda müqəddəs heç bir şey qalmaz. Sonra da deyərək, Allah da yoxdur, heç bir şey də yoxdur.

– Nikolay yumruğunu masaya vuraraq nahaq yerə çıxırır, bunun da səbəbini yoldaşları başa düşürdü; eyni zamanda o, fikirlərini çox ardıcıl surətdə ifadə edirdi.

Nəhayət o:

– Bizim işimiz vəzifəmizi yerinə yetirməkdir, düşünmək deyil, vuruşmaqdır, vəssalam, – deyərək sözüünə nəticə verdi.

Dalaşmaq istəməyən zabit də əlavə etdi:

– Bir də ki, içməkdir.

– Bəli, bir də içməkdir.

– Sonra çıxıraraq dedi: – Adə, ey! Bir şüşə də şərab gətir!

ÜÇÜNCÜ HİSSƏ

I

1808-ci ildə imperator Aleksandr təzədən imperator Napoleonla görüşmək üçün Erfurta getdi. Yüksək Peterburq cəmiyyətində bu təntənəli görüşün əzəmətindən çox-çox danışdılar.

1809-cu ildə dünyanın iki hökmdarı (Napoleonla Aleksandr) arasındakı yaxınlıq elə bir dərəcəyə çatdı ki, həmin ildə Napoleon Avstriyaya müharibə elan edəndə, rus korpusu əvvəlki müttəfiqi olan Avstriya imperatoru əleyhinə olaraq, qabaqkı düşməni olan Bonaparteyə kömək etmək üçün xaricə getdi. Bəli, bu dostluq o dərəcəyə çatdı ki, yüksək cəmiyyətdə Napoleonun imperator Aleksandrın bacılarından birini ala biləcəyindən də danışmağa başladılar. Lakin bu zaman xarici siyasi mülahizələrdən başqa, rus cəmiyyəti xüsusi bir ciddiyyət və maraqla daxili islahat məsələləri ilə də məşğul idi. İslahat da bu vaxt dövlət ümür-idarəsinin hər sahəsində aparılırdı.

Bununla belə insanların əsl həyatı, bu həyatın mühüm cəhətləri olan sağlamlığı, xəstəliyi, əməyi və istirahəti ilə, insanları maraqlandıran fikirləri, elmləri, poeziyası, musiqisi, sevgisi, dostluğu, nifrəti və ehtirasları ilə, həmişəki kimi, Napoleon Bonaparteyə siyasi yaxınlıq və düşmənlikdən, aparılan islahatlardan asılı olmayaraq sərbəst surətdə davam edib gedirdi.

* * *

Knyaz Andrey heç bir yana getmədən iki il kənddə yaşadı. Pyerin öz malikanələrində başladığı, lakin heç birini tamamlamadığı, həmişə bir işdən başqa işə keçərək hamısını da yarımçıq qoyduğu tədbirlərini knyaz Andrey heç kəsə heç bir söz söyləmədən və çox da əmək sərf etmədən öz kəndlərində tətbiq edirdi.

Knyaz Andreydə böyük bir iş görmək bacarığı vardı, buna görə də o əziyyət və çətinlik çəkmədən işi qabağa aparırdı, lakin Pyerdə bu bacarıq yox idi.

Knyaz Andrey üç yüz əhalisi olan bir malikanəsinin köndlilərinin sərbəst əkinçilər sırasına keçirdi (Bu, Rusiyada görülən ilk tədbirlərdən biri idi), o biri köndlərində isə biyarı bəhrə ilə övəz etdi. Boquçarovo köndində doğan arvadlara yardım göstərmək üçün öz hesabına şəhərdən oxumuş bir mama gətirdi. Keşişi də maaşla həm köndlilərin, həm də nökrələrin uşaqlarına savad öyrətməyə qoydu.

O, vaxtının yarısını Lısıye Qorıda atası və hələ də dayələrin saxladığı oğlu ilə, qalan yarısını da atasının monastır adlandırdığı Boquçarovo köndində keçirirdi. O, özünü Pyerlə dünyada baş verən hadisələrə qarşı laqeyd qaldığını göstərsə də, əslində bu hadisələri diqqətlə izləyir və çoxlu kitab alıb oxuyurdu. Eyni zamanda bir şeyə özü də təəccüb edirdi: könddən bir yana çıxmadiğı halda, onun, ya atasının yanına Peterburqdan – həyatın lap qaynar yerindən gələn adamlar daxili və xarici siyasətdə baş verən hadisələri ondan çox-cox az bildirdilər.

Knyaz Andrey öz malikanələrinin işi ilə məşğul olmaqdan, cürbəcür kitablar oxumaqdan başqa, bizim üçün bədbəxtlikdə qurtaran son iki müharibəni tənqidi surətdə təhlil edir, bizim hərbi nizamnaməni və qərarları dəyişmək haqqında layihələr düzəldirdi.

1809-cu ilin yayında oğlunun Ryazanda qəyyumu olduğu malikanələrinə baxmağa yola düşdü.

O, kolyaskada gedə-gedə yerdən təzə çıxan ota, qayın ağaclarının ilk yarpaqlarına, parlaq, lacivərd göydə üzən qıvrım, ağ, ilk yaz buludlarına baxır, yazın iltıq günəşi onu qızdırırdı. O, heç bir şey haqqında düşünmürdü, ancaq sevinclə ətrafa baxırdı.

Bir il əvvəl üstündə duraraq Pyerlə söhbət elədiyi bərəyə minib çayı keçdi. Kolyaska palçıqlı bir könd içindən, sonra da bir neçə xırman və ağac yanından ötüb bir enişdən aşağı endi, yanında hələ də qar olan körpüdən keçib, gilini qum yumuş yoxuşu qalxdı, zəmiləri və yaşıl kolları arxada buraxıb qayın ağacı meşəsinə girdi. Meşə isti idi, külək əsmirdi. Yaşıl, təzə yarpaqlı qayın ağacları tərpnənmirdi. Yerdə, keçən – ilki yarpaqları qaldıraraq yaşıl ot və yəsamən rəngli çiçəklər bitmişdi. Meşədə tək-tənha gözə çarpan xırda küknar ağaclarının kobud yaşillığı qışı xatırladırdı. Atlar meşəyə girdikdən sonra finxırdılar və daha çox tərlədilər.

Nökrə Pyotr arabaçıya nə isə dedi, arabaçı da başı ilə onun sözünü təsdiq etdi. Görünür, Pyotr bununla kifayətlənməmişdi, qozlada ağasına sarı çevrildi, hörmətlə gülümsəyərək dedi:

– Zati-aliləri, adam nə yüngül nəfəs alır.

– Nə?

– Adam nə yüngül nəfəs alır, deyirəm, zati-aliləri!

Knyaz Andrey: “Bu, nə söyləyir”, – deyə düşündü. Sonra ətrafa baxaraq əlavə etdi: “Yəqin yaz bərsində danışırsınız”. Doğrudan da, hər şey yaşillanmışdı... Nə tez! Qayın ağacı da, ağ tikan ağacı da, qızıl-ağac da artıq... Amma palıd ağacı görünmür. Bu da bax, palıd ağacı”.

Palıd ağacı yol qırağındı idi. Meşədəki qayın ağaclarından yəqin ki, yaşca on dəfə böyük olan bu ağac eyni zamanda hər bir qayın ağacından on dəfə yoğun və iki dəfə hündür idi. Bu, qollarını açmış iki adam qucağına sığan nəhəng bir ağacdır. Budaqlarının bəzisi çoxdan sınımışdı, üstündə köhnə, quru göbələk bitən qabığı da bəzi yerdən qopmuşdu. Onun iri, kobud, əyri qol-budaqları ətrafa yayılmışdı. Cavan və gözəl qayın ağacları arasında o, qoca, eybəcər və acıqlı görünürdü, sanki o, bu gözəl ağaclara nifrət edirdi. Yalnız o, baharın füsunkar gözəlliyinə tabe olmaq, yalnız o, baharı və günəşi görmək istəmirdi.

Bu palıd ağacı elə bil deyirdi: “Bahar, sevgi, xoşbəxtlik! Bu boş və mənasız şeylərə aldanmaq sizi təngə gətirmirmi? Bunlar hamısı bir şeydir, hamısı da aldadıcıdır. Nə bahar var, nə günəş var, nə xoşbəxtlik! Bir ora baxın, ölü küknar ağacları yalnız dayanıb durur. Mən də sınımış, didilmiş qol-qanadımı açaraq, bitən gündən burada durmuşam və sizin ümidlərinizə, aldandığınız şeylərə inanmıram”.

Knyaz Andrey meşə ilə gedərkən bir neçə kərə dönüb palıd ağacına baxdı, elə bil bu ağacdən o, nə isə gözləyirdi. Palıd ağacının da altında çiçək və ot bitmişdi, lakin bunların da arasında o, öz inadında davam edərək hərəkətsiz və qaşqabaqlı durmuşdu.

Knyaz Andrey düşünərək öz-özünə deyirdi: “Bu palıd ağacı haqlıdır, tamamilə haqlıdır, qoy başqaları, qoy cavanlar bu aldadıcı şeylərə uysunlar, biz artıq həyatın nə olduğunu bilirik, biz artıq öz dövrənimizi sürmüşük!” Bu ağacla əlaqədar olaraq knyaz Andreyin qəlbində bir çox yeni və ümitsiz, lakin könlü oxşayan kədərli fikirlər doğdu. Bu səfərdə sanki o, bütün həyatını yenidən düşündü və yenə də əvvəlki kimi təskinlik verən ümitsiz bir nəticəyə gəlib çıxdı. O, heç bir şey başlamamalı idi, ancaq başqalarına pislik etmədən, qorxu və həyəcan keçirmədən, heç bir şey arzu etmədən ömrünü başa vurmalı idi.

Knyaz Andrey Ryazan malikanələrinin qəyyumluq işləri ilə əlaqədar qəza zadəganlar başçısını görməli idi. Qəza zadəganlar başçısı da İlya Andreyeviç Rostov idi. Knyaz Andrey mayın ortalarında onun yanına getdi.

Yazın artıq isti vaxtı idi. Meşə tamamilə yaşılalmışdı. Yol toz idi, elə də isti idi ki, su yanından keçəndə adam çimmək istəyirdi.

Knyaz Andrey zadəganlar başçısından nələr soruşacağını düşündünə, bağ xiyabanı ilə Rostovun Otradnoyedəki evinə yaxınlaşdı. Sağ tərəfdən, ağaclar arasından şən bir qadın çığırtısı eşitdi və kolyaskaya sarı bir dəstə qızın yüyürdüyünü gördü. Hamısından da qabaqda yüyürərək kolyaskaya yaxınlaşan qarasaç, qaragöz, son dərəcə nazik bir qız idi. Onun əynində sarı çitdən donu vardı, başına ağ burun yaylığı bağlamışdı, yaylığın da altından saç çəngə-çəngə çıxmışdı. Qız qışqıra-qışqıra nə isə deyirdi, lakin kolyaskada gələnin yad bir adam olduğunu görüb başını aşağı saldı və gülə-gülə geri qaçdı.

Knyaz Andrey qəlbində bir kədər duydu. Hava gözəl, günəş parlaq idi, hər şeydə bir fərəh vardı, lakin bu nazik, qəşəng qız knyaz Andreyin varlığı ilə heç də maraqlanmırdı, maraqlanmaq da istəmirdi, o, özünün, yəqin ki, boş, lakin şən və xoşbəxt həyatından razı idi və özünü xoşbəxt hiss edirdi. Knyaz Andrey maraqla və qeyri-ixtiyari olaraq öz-özündən soruşurdu: “O, niyə belə şəndir? O, nə düşünür? Əlbət ki, o, hərbi nizamnamə haqqında, bəhrə verən Ryazan kəndlilərinin həyatını yenidən qurmaq bərəsində düşünür. Bəs o, nə düşünür? O, nəyə görə xoşbəxtdir?”

Qraf İlya Andreyiç 1809-cu ildə Otradnoyedə yənə əvvəlki kimi yaşayırdı. Yənə də az qala bütün vilayətdən gələn ovçuları, musiqiçiləri, artistləri qəbul edir, ziyafətlər verirli. O, hər yeni qonaq gələndə sevindi ki, knyaz Andreyin də gəlməsinə sevindi və demək olar ki, güclə onu o gecə evində qonaq saxlayıb, getməyə qoymadı.

Ad bayramının yaxınlaşması münasibətilə qoca qrafın evi qonaqla dolu idi. Knyaz Andrey darıxmasın deyər evin böyük yaşlı adamları və qonaqların ən hörmətliyi onu məşğul edirdi. Knyaz Andrey cavanlar arasında nəyə isə gülən və sevinən Nataşaya bir neçə dəfə baxaraq öz-özündən soruşdu: “Bu qız nə düşünür? Bu niyə belə sevinir?”

Axşam yerinə girdikdən sonra xeyli yata bilmədi. Kitab oxudu, sonra şamı söndürdü, yənə də yandırdı. Pəncərələrin taxta qapıları

örtülmüşdü, içəri isti idi. Qoca qrafın: “Lazımı kağızlar şəhərdədir, hələ getirilməmişdir” – deyərək onu getməyə qoymadığından, knyaz Andreyin həm bu axşam qocaya (Rostovu o, belə adlandırır), həm də qaldığı üçün özünə acığı tururdu.

Qalxıb pəncərəyə yaxınlaşdı, taxta qapıları açan kimi ay işığı otağa doldu, sanki o, pəncərə dalında pusquda durub çoxdan bunu gözləyirdi. Sonra knyaz Andrey pəncərəni də açdı. Sakit və sərin bir gecə idi, ay işığı hər tərəfi bürümüşdü. Lap pəncərənin qabağında bir cərgə, qol-budağı və yarpaqları kəsilib-düzəlmiş ağac vardı. Bunların bir tərəfi qaranlıqlı, bir tərəfi isə gümüşü islaq, qıvrım bir bitki vardı ki, bunun da yarpaqlarının və budaqlarının bəzi yerinə ay işığı düşmüşdü. Qara kölgəli ağacların dalından parlaq şəhli bir çardaq, sağ tərəfində isə ağ gövdəli, böyük, qıvrım bir ağac, ağacın da üstündən işıqlı, seyrək ulduzlu göydə dolğun ay görünürdü. Knyaz Andrey pəncərəyə dirsəklənərək göyə baxmağa başladı.

Onun otağı evin orta mərtəbəsində idi. Yuxarı mərtəbədəki otaqlarda da adam vardı, onlar da yatmamışdılar. Knyaz Andrey yuxarıdan iki qadının danışığını eşitdi.

Onlardan biri deyirdi:

– Bircə dəfə də.

– Knyaz Andrey ancaq indi bu səsi tanıdı.

O biri də:

– Bəs sən axı haçan yatacaqsan?

– Nə eləyim axı, yata bilmirəm! Yaxşı, axırıncı dəfə...

Onlar hansı bir nəğməninə son cümləsini oxudular.

– Ah, nə gözəldir! İndi daha yataq, bəsdir.

Əvvəlki qadın pəncərəyə yaxınlaşaraq:

– Sən yat, mən yata bilmirəm, – dedi. Görünür, o, pəncərədən bayıra boylanmışdı, çünki paltanının xışiltısı, hətta nəfəs alması belə eşidilirdi. Qadınlar susduqdan sonra ətrafa dərin bir səssizlik çökdü, hər şey sanki ay kimi, ayın işığı kimi, kölgələr kimi bu səssizlik içində donub qalmışdı. Knyaz Andrey də tərpənməyə qorxurdu, qorxurdu ki, onun da burada olduğunu duyarlar.

Yənə birinci qadının səsi eşidildi:

– Sonya! Sonya! Heç bunu qoyub yatmaq olar? Bir bax gör, nə gözəl gecədir! Ah, nə gözəldir! O ağlayırmış kimi dedi: – Sonya, bir ayılsana! Belə bir gözəl gecə heç, heç olmayıb.

Sonya da istəmədən ona nə isə dedi.

– Bir bax, heç belə də ay olarmı?!.. Ah, nə gözəldir! Bir bura gəl! Əzizim, gülüm, bir bura gəl! Görürsənmi? Bax, beləcə çömbəltmə oturdum, bax belə, dizlərimi də qucaqladım, lap bərk-bərk qucaqladım, sonra da uçardım. Bax belə!

– Qoy görək bizi, yıxılırsan.

Əlləşmə, həm də Sonyanın narazılıq ifadə edən səsi eşidildi:

– Saat iki olur ey!

– Ah, sən lap mənim ovqatımı təlx eləyirsən. Yaxşı, get, get.

Qız yenə susdu, lakin knyaz Andrey bilirdi ki, o yenə də həmin yerdə oturmuşdur. Knyaz Andrey bəzən balaca bir hənirti, bəzən də ah səsi eşidirdi.

Birdən qız ucadan:

– Ah, Allah, Allah! Bu nə olan şeydir?! Yatmaq lazımdır, – deyərək pəncərəni örtüdü.

Knyaz Andrey qızın danışığına qulaq asarkən öz-özünə deyirdi: “Mənim varlığım heç onun vecinə də deyil”. Nədənə qızın onun haqqında da bir şey söyləyəcəyini gözləyir və bundan qorxurdu. “Yenə də o! Elə bil qəsdən eləyir!” deyərək fikirləşirdi. Birdən onun qəlbində, onun bütün həyatı ilə zidd olan, yeni gənclik fikirləri və ümidləri doğaraq bir-birinə qarışırdı. Bu vəziyyətini o, özünə izah edə bilməyəcəyini hiss edərək dərhal yatdı.

III

Ertəsi gün o, qadınların öz otağından çıxmalarını gözləməyərək, yalnız qrafla görüşüb yola düşdü.

Knyaz Andrey evə qayıdanda iyunun əvvəli idi, o yenə də qayın ağacı meşəsindən keçməli oldu. Ona çox qərribə görünən və onu heyrətə salan qoca, biçimsiz, kələ-kötür palıd ağacı hələ də onun yadından çıxmamışdı. Atın boynundakı zınqırovlar meşədə ay yarım bundan qabaqından daha tutqun səslənirdi. Meşə yaşıllıqla və kölgə ilə dolmuşdu. Arabir gözə çarpan küknar ağacları da ümumi gözəlliyi pozmurdu. Onlar da yeni, yaşıl, zərif zoğları ilə ümumi gözəlliyə uyurdu.

Hava bütün günü isti oldu. Uzaqlarda qara buludlar toplaşdı. Bir parça buluddan tozlu yola, yaşıl yarpaqlar üstünə azca yağış çiləndi. Meşənin sol tərəfinə buluddan kölgə düşmüşdü, sağ tərəfi isə günəş altında par-par parıldayırdı, əsən küləkdən azca yırğalanırdı. Hər tərəf

gül-çiçək içində idi, bülbüllərin gah yanında, gah da uzaqdan cəh-cəhi eşidilirdi.

Knyaz Andrey düşünərək öz-özünə deyirdi: “Bəli, burada, bu meşədə bir palıd ağacı vardı, biz bir-birimizlə həmfikirdik”. Yolun sol tərəfinə baxaraq öz-özündən soruşurdu: “O, hanı axı?” O, özü də hiss etmədən və tanımadan axtardığı palıd ağacına baxır, onun gözəlliyindən həzz alırdı. Qoca palıd ağacı tamamilə dəyişmişdi. O, yamyaşıl budaqlarını bir çadır kimi ətrafa yayaraq, axşam günəşinin süaləri altında yavaş-yavaş yırğalanırdı. Artıq onun qol-qanadında nə əvvəlki kələ-kötürlük, nə əvvəlki yaralar görünür, nə də əvvəlki inamsızlıq və kədər duyulurdu. Onun yüz illik sərt qabığından tər-təzə yarpaqlar çıxmışdı, bunları bu qoca palıdın yaratdığına heç də inanmaq olmurdu. Knyaz Andrey: “Bəli, bu həmin palıddır”, deyərək düşündü və onun könlü birdən yaz şənliyi və yeniləşmə hissləri ilə doldu. Həyatının bütün gözəl dəqiqələri xəyalında canlandı. Əngin göylü Austerlits də, arvadının töhmət edici ölü üzü də, Pyerlə səhəbət etmələri də, gecənin gözəlliyi ilə həyəcana gələn qız da, o ayılı, gözəl gecə də birdən onun yadına düşdü.

O, qəti bir nəticəyə gələrək öz-özünə dedi: “Yox, 31 yaşında ikən mən hələ öz dövrəmə sürüb qurtarmamışam. Mənim qəlbimdə, fikrimdə olanları bircə mənim özümün bilməyim azdır, bunu başqaları da bilməlidir. Pyer də, göyə uçmaq istəyən qız da! Hamı məni tanımalıdır. Mənim həyatım ancaq bir mənim üçün davam etməməlidir, onlar mənim həyatımdan kənarda yaşamamalıdır, mənim həyatım hamıya öz təsirini göstərməlidir, onlar hamısı mənimlə bir yerdə yaşmalıdır!”

* * *

Knyaz Andrey evinə qayıtdıqdan sonra payızda Peterburqa getməyi qərara aldı və bu qərarı əsaslandırmaq üçün də cürbəcür səbəblər düşündü. Peterburqa getmək və hətta qulluğa girmək üçün o, hər dəqiqə bir sıra ağıllı məntiqi dəlillər tapırdı. O hətta indi, həyatda fəal surətdə iştirak etməyin zəruri olmasına nə üçün istədiyini özü də anlaya bilmirdi. Belə də o, bir ay bundan qabaq kənddən getmək fikrinin ağılına gələcəyinə inana bilməzdi. İndi bir şey ona aydın görünürdü, əgər o, bütün həyat təcrübəsindən istifadə etməsə və fəal

suretdə işə girişməse, bütün bu təcrübələri boş-boşuna itib gedər və mənasız bir şey olar. Lakin əvvəllər olduğu kimi o, əldə etdiyi həyat təcrübələrindən sonra yenə də başqalarına xeyir vermək imkanına, xoşbəxtlik və sevgi məsələsinə inansaydı, özünü alçalmış hesab edərdi. Bu fikir haradan onun ağına gəlmişdi, bunu o, indi də anlaya bilmirdi. İndi isə ağıl onu tamamilə başqa şeylərə sövq edirdi. Bu səfərindən sonra o, kənddə darıxmağa başladı, əvvəlki məşğuliyyətlər də daha onu maraqlandırmırdı və çox vaxt kabinetdə təkbaşına oturarkən qalxıb güzgüyə yaxınlaşar və xeyli öz-özünə baxardı. Sonra da başını çevirər, Lizanın zər çərçivəli, saçları *à la grecque*¹ qaydasınca düzəlmiş, gülər üzlü şəklinə baxardı. İndi Liza daha ərinə əvvəlki qorxunc sözləri demirdi. o ancaq sevinc və maraqla, sadəcə ona baxırdı. Knyaz Andrey də əllərini dalına qoyub, gah qaşqabağını tökərək, gah da gülümsəyərək, otaqda xeyli gəzərdi. Pyerlə, şanşövkətlə, pəncərədəki qızla, palıd ağacı ilə, qadın gözəlliyi və qadın sevgisi ilə əlaqədar olan, onun bütün həyatını alt-üst edən mənasız, sözlə ifadə olunmayan, cinayət kimi gizli fikirlərini bir daha xəyalında dolandırır, düşünərdi. Bu zaman kim onun yanına gəlsə, onunla çox soyuq rəftar edərdi, çox ciddi və qəti olar və xüsusilə xoşa gəlməyən bir məntiqlə danışırdı.

Görərdin ki, belə bir vaxtda knyaz qızı Marya onun otağına girərək deyir:

– *Mon cher*², Nikoluşkanı bu gün gözməyə çıxarmaq olmaz, hava çox soyuqdur.

Knyaz Andrey də belə dəqiqələrdə öz bacısına çox sərt cavab verərdi.

– Hava isti olsaydı, onu bir köynəkdə bayıra çıxarmaq olardı, lakin hava soyuq olduğundan onun əyninə bu məqsəd üçün hazırlanmış isti paltar geydirilməlidir. Havanın soyuqluğuna baxmayaraq, uşağı bayıra çıxarmaq lazımdır, çünki uşağa hava gərəkdir.

– Bu son cümləni o, qəti bir məntiqlə söylərdi, sanki bununla o, öz daxilində gedən gizli, məntiqsiz düşüncələr üstündə kimi işə cəzalandırmaq istəyirdi. Bacısı Marya da belə hallarda düşünərdi ki, kişiləri fikri məşğuliyyət nə yaman qurudur.

¹ Yunan qaydası (*frans.*)

² Əziz dost (*frans.*)

Knyaz Andrey 1809-cu ilin avqust ayında Peterburqa gəldi. Bu elə bir vaxt idi ki, cavan Speranski öz şöhrətinin və etdiyi dəyişikliklərdə göstərdiyi təşəbbüsün ən yüksək nöqtəsinə çatmışdı. Həmin bu avqust ayında padşah kolyaskada gedərkən yıxılıb çıçı zədələnməmişdi, buna görə də üç həftə Peterburqda qalmışdı. Bu vaxtda o, hər gün ancaq Speranski ilə görüşürdü. Bu zaman saray rütbələrini ləğv etmək, kolleksiyası asessorluq və statski sovetnik rütbələrini imtahanla vermək haqqında iki məşhur və bütün yuxarı cəmiyyəti həyəcanlandıran fərmandan başqa, bir də Rusiyada, dövlət sovetindən tutmuş ta qəza idarələrinə kimi bütün məhkəmə inzibati və maliyyə işlərini dəyişdirmək məqsədilə bütöv bir dövlət konstitusiyası hazırlanırdı. İndi əvvəllər aydın olmayan liberal arzu və xəyallar həyata keçirilirdi ki, imperator Aleksandr da bu arzu və xəyallarla taxta çıxmışdı. Bunları o, öz köməkçiləri olan Çartorijski, Novosiltsev, Koçubey və Stroqanov vasitəsilə həyata tətbiq etməyə çalışırdı; bu köməkçilərini o, zarafatla *comité du salut publique*¹ adlandırdı.

İndi bunların hamısını mülki məsələdə Speranski, hərbi məsələdə isə Arakçeyev əvəz edirdi. Knyaz Andrey Peterburqa gələndən az sonra bir *camerger*² kimi saraya, padşahın görüşünə getdi. Padşah iki dəfə ona rast gəldi, lakin iltifat buyurub onu dindirmədi. Knyaz Andrey hələ əvvəldən padşahın xoşuna gəlmədiyini duyurdu və elə zənn edirdi ki, padşahın ondan zəhləsi gedir. İndi də o, padşahın soyuq, yad baxışlarını görərkən bunun doğru olduğuna əvvəlkilərdən daha artıq bir əsas tapdı. Lakin saray adamları padşahın onunla belə soyuq rəftar etməsini başqa cürə izah etdilər. Dedilər ki, əlahəzrət Bolkonskinin 1805-ci ildən bəri qulluq etməməsindən narazıdır.

Knyaz Andrey düşünərək öz-özünə deyirdi: “Mən özüm də bilirəm ki, başqalarını xoşlamaq, ya xoşlamamaq adamın öz iradəsindən asılı deyil. Buna görə də hərbi nizamnamə haqqında olan qeydlərimi şəxsən padşahın özünə verməyin mənası yoxdur, iş özü-özünü göstərəcəkdir”. O, hərbi nizamnamə haqqında qeydləri olduğunu, atasının dostu olan qoca bir feldmarşala bildirdi. Feldmarşal müəyyən vaxt təyin edərək onu mehribanca qəbul etdi və bu barədə padşaha

¹ Cəmiyyəti xilas etmək komitəsi (*frans.*)

² Fərxi saray rütbəsi (*frans.*)

məlumat verəcəyini vəd elədi. Bir neçə gündən sonra knyaz Andreyo bildirdilər ki, o, hərbi nazir qraf Arakçeyevin yanına getməlidir.

Knyaz Andrey təyin olunan gündə saat doqquzda qraf Arakçeyev qəbul otağına getdi.

Arakçeev şəxsən knyaz Andreyi tanımırdı və onu heç görməmişdi, lakin onun haqqıda eşitdikləri bu adama çox da hörmət bəsləmək hissini ona təlqin etmədi.

Knyaz Andrey bir çox başqa mötəbər və qeyri-mötəbər şəxslərlə bərabər qraf Arakçeyevin qəbul otağında oturub qəbul ediləcəyini gözləyir və öz-özünə düşünürdü: “O, hərbi nazirdir, imperatorun etibar etdiyi bir adamdır, onun necə bir şəxs olması məsələsinə heç kəs qarışmamalıdır. Mənim qeydlərimə baxmaq ona tapşırılmışdır, demək ancaq o, bu qeydlərin həyata tətbiq edilməsinə imkan yarada bilər”.

Knyaz Andrey qulluq edərkən ən çox adyutantlıq vəzifəsini ifa etmişdi. Bu zaman o, bir çox mötəbər şəxslərin qəbul otağını görmüşdü və bu otaqlara çox yaxşı bələd idi. Lakin qraf Arakçeyevin qəbul otağı tamamilə başqa cürə idi. Burada oturub qraf Arakçeyevlə görüşmək üçün növbə gözləyən qeyri-mötəbər adamların üzündə bir utancaqlıq və mütilik ifadəsi vardı. Daha böyük qulluq sahibi olan məmurların üzündə isə ümumi bir sıxıntı duyulurdu, lakin bunu onlar həm özlərini sərbəst göstərmək, həm də öz-özlərini, öz vəziyyətlərini, görüşünə gəldikləri şəxsi istehza etmək pərdəsi altında gizlətməyə çalışırdılar. Bəziləri fikirli-fikirli gəzinir, bəziləri də pıçılaraq gülüşürdü. Bu zaman knyaz Andrey “Andreyçin Gücü” *sobriquet*¹-ini və “əmi sənə qulaqburması verər” sözlərini eşitdi, bu sözlər qraf Arakçeyevə aid idi. Böyük vəzifə sahibi olan bir general bu qədər çox gözləməyi, görünür özü üçün bir təhqir hesab edirdi. O, ayaqlarını bir-biri üstə qoyaraq öz-özünə nifrətlə gülümsəyirdi.

Lakin qapı açılan kimi dərhal hamının üzündə ancaq bir şey ifadə olundu, o da qorxu idi. Knyaz Andrey növbətçidən xahiş etdi ki, içəri girəndə mənim burada olmağım haqqında zati-alilərinə məlumat versin. Otaqda olanlar istehza ilə ona baxdılar və dedilər ki, sizin də növbəniz öz vaxtında çatacaqdır. Adyutant nazirin kabinetinə növbə ilə bir neçə adam apardıqdan və yenə də oradan bayıra çıxdıqdan sonra, bir zabiti kabinetin dəhşətli qapısından içəri saldı. Zabitin üzündə ifadə olunan qorxu və zəlalət knyaz Andreyi heyrətə gətirdi.

¹ Ləqəbini

Zabitin görüşü uzun sürdü. Birdən qapı ardından öt ürpərdən bir bağırtı eşidildi; zabit rəngi ağarmış halda, dodaqları titrəyə-titrəyə oradan bayıra çıxdı və başını əlləri ilə qamarlayaraq qəbul otağından keçib getdi.

Ondan sonra knyaz Andreyi kabinetin qapısına apardılar və növbətçi pıçılıqla ona dedi: “Sağ tərəfə, pəncərəyə sarı”.

Knyaz Andrey qraf Arakçeyevin təmiz, səliqəli və adi qayda ilə düzəlmiş kabinetinə girdi. Masa yanında qırx yaşlı, uzun belli, uzun başlı, qırmızı, salaq burunlu, qaşqabaqlı bir adam gördü. Onun başı qısaca qırılmışdı, üzündə qalın qırıqlar vardı, yaşıl-qonur gözləri kütlük ifadə edirdi. Arakçeyev üzünü knyaz Andreyə tərəf çevirdi, lakin ona baxmayaraq soruşdu:

– Siz nə xahiş edirsiniz?

Knyaz Andrey yavaşca dedi:

– Zati-aliləri, mən heç bir şey xahiş etmirəm...

– Arakçeyev ona baxdı.

– Oturun. Knyaz Bolkonski?

– Mən heç bir şey xahiş etmirəm, əlahəzrət imperator iltifat buyurub mənim verdiyim yazını siz zati-alilərinə göndərmişdir.

Arakçeyev onun sözünü kəsdi:

– Bilirsinizmi, əzizim, mən sizin yazınızı oxudum.

– O ancaq ilk sözlərini mehribanca söylədi, sonra isə, yenə onun üzünə baxmadan, get-gedə daha artıq nifrət və deyingənlik ifadə olunan bir səsle danışmağa başladı: – Yeni hərbi qanunlarını təklif edirsiniz? Qanun çoxdur, heç köhnələri yerinə yetirən yoxdur. İndi hamı özündən qanun yazır; əlbət qanuni yerinə yetirməkdən qanun yazmaq asandır.

Knyaz Andrey nəzakətlə dedi:

– Mən əlahəzrət imperatorun buyruğu ilə gəldim ki, biləm siz zati-aliləri mənim qeydlərim haqqında nə fikirdəsiniz.

– Sizin qeydləriniz üzərində mən öz fikrimi yazıb komitəyə göndərdirmişəm. Mən onu bəyənmirəm, – deyərək yerindən qalxdı və yazı masasından bir kağız çıxarıb, knyaz Andreyə verdi:

– Budur.

Kağızda baş hərfləri, durğu işarələrini nəzərə almadan, imla düzgünlüyünə əhəmiyyət vermədən karandaşla yazılmışdı: “Əsassız tərtib edilmişdir, təqlidən fransız hərbi nizamnaməsindən köçürülmüşdür, bu da heç ehtiyac olmadan əsgəri nizamnamədən kənara çıxır”.

Knyaz Andrey:

– Yazı hansı komitəyə göndərilmişdir? – deyər soruşdu.

– Əsgəri nizamnamə komitəsinə və siz cənablarını da o komitəyə üzv göstərmişəm. Ancaq maaşsız.

Knyaz Andrey gülümsədi:

– Mən heç maaş istəmirəm də.

Araqçeyev:

– Maaşsız üzv, – deyər bir də təkrar etdi. – Buyura bilərsiniz.

– Knyaz Andreyə baş əyərək çıxıra-çıxıra dedi: – Ada ey! Çağır!

Daha kim var?

V

Knyaz Andrey komitəyə üzv keçirilməsi haqqında xəbər veriləcəyini gözləməli oldu. Bu zaman o, köhnə dostları ilə, xüsusilə sözü ötən və ona lazım ola bilən dostları ilə əlaqəni təzələdi. O, vaxtilə vuruşma ərəfəsində hiss etdiyini indi Peterburqda hiss edirdi. O vaxt gələcək həyatın hazırlaşdığı və milyonlarla adamların taleyinin asılı olduğu yuxarı dairələr onu son dərəcə maraqlandırır və özünə cəlb edirdi. O, qocaların acıqlı olmasından, işdən xəbəri olmayanların maraqlanmasından, xəbəri olanların isə təmkinliliyindən, hamının tələsməsindən, çalışmasından, hər gün təzə-təzə ona məlum olan saysız-hesabsız komitələrin, komisionların varlığından hiss edirdi ki, indi, 1809-cu ildə burada, Peterburqda böyük bir vətəndaş vuruşması hazırlanır, bu vuruşmanın da baş komandanı, onun tanımadığı, əsrarəngiz bir şəxsiyyət və onun dahi bir adam zənn etdiyi Speranski-dir. Onun özünə heç aydın surətdə məlum olmayan islahat məsələsi və baş dövlət xadimi Speranski onu son dərəcə maraqlandırmışağa başlamışdı; belə ki, əsgəri nizamnamə az vaxtda onun şüurunda ikinci dərəcəli bir yer tutdu.

Knyaz Andrey elə bir əlverişli vəziyyətdə idi ki, o zamankı Peterburq cəmiyyətinin ən müxtəlif və ən yüksək dairələrində yaxşı qəbul oluna bilərdi. İslahatçılar dəstəsi knyaz Andreyi sevinclə qəbul edir və onu öz sıralarına çəkməyə çalışırdılar, çünki o həm ağıllı, çox oxumuş, çox bilən bir şəxs, həm də öz kəndlilərini azad etməklə liberal bir adam kimi tanınmışdı. İslahatdan narazı olan qocalar dəstəsi isə atası kimi ondan da kömək gözləyirdilər. Kübar ailə qadınları da, onu sevinclə qəbul edirdilər, çünki o evlənməli olan zəngin kübar bir

adam idi. Onun ölməsi haqqında gedən romantik söhbətlər ona şöhrət qazandırmış və onunla az qala yeni bir şəxsiyyət kimi maraqlanırdılar, arvadının faciəli ölümü də hamıya məlum idi. Bundan başqa, onu əvvəldən tanıyan adamlar deyirdilər ki, bu beş il müddətində knyaz Andrey çox dəyişmişdir: yumşalmış və yetişmişdir, qabaqkı sünilik, lovğalığ və başqasını ələ salmaq adəti indi onda yoxdur. İndi onda uzun illər nəticəsində əmələ gələn bir sakitlik vardır. Knyaz Andrey haqqında çox-çox sözlər danışılır, onunla maraqlanır və hamı onu görmək istəyirdi.

Knyaz Andrey qraf Araqçeyevlə görüşdüyü günün səhəri, axşam qraf Koçubeyin yanına getdi, Andreyiçin Gücü ilə olan söhbətini ona nağıl etdi (Koçubey nəyə isə istehza edərək Araqçeyevi Andreyiçin Gücü adlandırır, knyaz Andrey hərbi nazirin qəbul otağında “Andreyiçin Gücü” sözünün belə bir istehza ilə söyləndiyini eşitmişdi).

– *Mon cher*¹, hətta bu məsələdə də siz Mixail Mixayloviçi görməseniz olmayacaq. *C'est le grand faiseur*². Mən ona deyərəm. O, axşam gələcəyini vəd etmişdir...

Knyaz Andrey soruşdu:

– Hərbi nizamnamənin Speranskiyə nə dəxli var?

Koçubey gülümsəyərək başını yellədi, sanki o, Bolkonskinin sadəlvahlıyuna təəccüb edirdi.

Koçubey sözünə davam edərək dedi:

– Bu yaxında mən onunla sizin barənizdə danışdım, sizin azad əkinçiləriniz haqqında...

Yekaterina dövrünü xatırladan qoca nifrətlə Bolkonskiyə sarı dönərək dedi:

– Knyaz, təhkimli kəndliləri azad edən sizsiniz?

Bolkonski qocanı nahaq yerə əsəbiləşdirməmək və öz hərəkətini əhəmiyyətsiz bir şey kimi nəzərə çatdırmaq üçün dedi:

– Balaca bir malikanə idi, heç bir gəliri də yox idi.

Qoca Koçubeyə baxaraq dedi:

– *Vous craignez d'être en retard*³. Mən bir şeyi başa düşürəm: onlara sərbəstlik verəndən sonra yeri kim ələ keçirəcək? Qanun yazmaq asandır, amma idarə etmək çətindir. İndi mən sizdən soruşuram, qraf, hamı ki imtahandan keçməlidir, onda palataların rəisi kim olacaq?

¹ Əzizim (*frans.*)

² O hamının işini düzəldir (*frans.*).

³ Qorxursunuz ki, gecikəsiniz (*frans.*).

Koçubey ayağını ayağının üstünə aşırıraq və ötrafına baxaraq dedi:

– O adam ki, imtahan verə biləcəkdir, – mən belə düşünürəm.

– Mənim yanımda Pryaniçnikov qulluq eləyir, çox yaxşı bir insandır, qızıl kimi adamdır, indi 60 yaşı var, o, imtahana gedəcəkmiz?

– Bu çətin məsələdir, çünki təhsili olan adam çox azdır, ancaq...

– Qraf Koçubey sözünü tamamlamadı, ayağa qalxdı, knyaz Andreyin qolundan tutaraq, içəri girən ucaboy, dazbaş, geniş alınlı, uzunsov üzlü, qırx yaşlı, sarışın bir adama sarı getdi. Onun üzü inanılmayacaq dərəcədə ağ idi. Əynində göy frak, boynunda xaç, döşünün sol tərəfində bir ulduz vardı. Bu, Speranski idi. Knyaz Andrey dərhal onu tanıdı və ürəyi elə bil ki, yerindən oynadı. Həyatın mühüm dəqiqələrində insanda belə bir hal olur. Bu hörmətmi idi, həsədmi idi, ya bir şey gözləməkmiz idi, knyaz Andrey bunu təyin edə bilmədi. Speranskinin bütün bədəni xüsusi bir quruluşa malik idi, bundan da onu dərhal tanımaq olardı. Onun ağır, bir az da yəndəmsiz hərəkətlərində ifadə olunan sakitliyi, arxayınlığı və təmkinliliyi, yarıcaq və bir az da nəm gözlərində ifadə olunan möhkəmliyi, eyni zamanda yumşaqlığı, təbessümündə cəlvələnən mətanəti, üzündəki və xüsusilə, bir az enli, lakin son dərəcə tənbul, zərif və ağ əllərindəki zərif bəyazlığı və zərifliyi knyaz Andrey ancaq uzun zaman xəstəxanada yatan əsgərlərin üzündə görmüşdü. Bu adam dövlət katibi, padşahın xüsusi məruzəçisi və padşahla bərabər Erfurta gedən Speranski idi (Padşah Erfurtda bir neçə dəfə Napoleonla görüşmüş və danışmışdı).

Adam böyük bir cəmiyyət olan yerə girərkən qeyri-ixtiyari olaraq oradakı adamların bir-bir üzünə baxır, lakin Speranski heç kəsin üzünə baxmadı və danışmağa da tələsmədi. O, asta-asta danışdı, yəqin bildirdi ki, danışığına qulaq asacaqlar və ancaq söhbət etdiyi adamların üzünə baxırdı.

Knyaz Andrey Speranskinin hər bir sözünə, hər bir hərəkətinə xüsusi diqqət edirdi. Öz yaxın adamları haqqında ciddiyyətlə mühakimə yürüdən şəxslər kimi, knyaz Andrey də yeni bir adama, xüsusilə şöhrətini eşitdiyi Speranski kimi bir şəxsə rast gələndə həmişə onlarda insan ləyaqətinin ən mükəmməl şəklini görəyini zənn edirdi.

Speranski Koçubeyə dedi ki, tez gələ bilməməyim təəssüf edirəm. Ona görə tez gələ bilmədim ki, sarayda məni ləngitdilər. Knyaz Andrey onun təvazökarlığındakı süniliyi hiss etdi. Koçubey knyaz Andreyi Speranskiyə göstərəndə, o, eyni təbessümlə Bolkonskiyə nəzər saldı və dinməz-söyləməz ona baxmağa başladı.

– Mən sizinlə tanış olmağıma çox şadam, mən sizin barənizdə eşitmişəm.

Koçubey Bolkonskini Arakçeyevin qəbul etməsindən bir neçə kəlmə danışdı. Speranski daha artıq gülümsədi.

– Hərbi nizamnamələr komissiyasının direktoru mənim yaxşı dostum cənab Maqnitskidir. – O, hər hecanı, hər sözü aydınca söyləyirdi. – Əgər istəsoniz, mən sizi onunla tanış edə bilərəm (Bu cümləni söyləyərkən bir az susdu). Mən əminəm ki, siz onun hər bir ağıllı tədbirə qarşı gözəl münasibət bəslədiyini və belə işlərə kömək etmək arzusunda olduğunu görəcəksiniz.

Oradakı adamlar dərhal Speranskinin başına yığışdılar, öz məmuru Pryaniçnikovdan söhbət açan qoca da Speranskiyə sual ilə müraciət etdi.

Knyaz Andrey söhbətə qarışmadan, Speranskinin hər bir hərəkətinə diqqət edirdi. Bu adam bir qədər bundan əvvəl heç kəs tərəfindən tanınmayan adi bir seminarist idi, indi isə, knyaz Andreyin fikrincə, bütün Rusiyanın taleyi onun ağ, tənbul əllərində idi. Speranski fəvqəladə, həm də nifrət duyulan bir sakitliklə qocanın suallarına cavab verir və onun bu sakitliyi knyaz Andreyi həyətə gətirirdi. Sanki o təsəvvür edilməyən bir yüksəklikdən, böyük bir mərhəmət göstərərək qocaya cavab verirdi. Qoca daha hündürdən danışmağa başlayanda Speranski gülümsədi və dedi ki, siz padşahın lazım bildiyi işlərin xeyirli olub-olmadığı haqqında mühakimə yürüdə bilməzsünüz.

Speranski başına yığışan adamlar arasında bir qədər danışdıqdan sonra ayağa qalxdı, knyaz Andreyin yanına gedib, onu otağın o biri başına apardı. Aydın görünürdü ki, o, Bolkonski ilə məşğul olmağı lazım bildirdi.

– Knyaz, o hörmətli qoca mənim başımı söhbətə çox qarışdırdığından, sizinlə danışa bilmədim. – Bunu deyirkən onun üzündə həm mərhəmət, həm də nifrət ifadə edən bir təbessüm göründü; bununla da o sanki knyaz Andreyə deyirdi: sizinlə bərabər mən də indicə söhbət etdiyim adamların əhəmiyyətsiz bir şey olduğunu başa düşürəm. Speranskinin bu üstüörtülü etirafı knyaz Andreyin çox xoşuna gəldi. – Mən sizi çoxdan tanıyıram. Əvvəla ondan tanıyıram ki, siz öz kəndlilərinizi azad etmişsiniz. Bu bizim ilk təşəbbüsümüzdür və arzu edərdim ki, bu yol ilə gedənlər çox olsun, ikinci də ondan tanıyıram ki, siz saray rütbələri haqqında verilən yeni fərmandan inciməyən

karaergerlərdən birinin və bilirsiniz ki, bu məsələ nə qədər söhbətə və dədi-qoduya səbəb olmuşdur.

Knyaz Andrey dedi:

– Atam mənim bu haqdan istifadə etməyimi istəmirdi. Mən aşağı rütbədən qulluq etməyə başladım.

– Sizin atanız ki, qədim dövrün adamıdır, görünür, bu tədbiri bəyənməyən müasir adamlardan yüksəkdə durur, bu tədbir isə ancaq ədaləti bərpa edir.

Knyaz Andrey Speranskinin təsirini hiss etməyə başlayırdı və bu təsirlə mübarizə etməyə çalışaraq dedi:

– Mən belə düşünürəm ki, bu tədbiri bəyənməməyin özündə də bir əsas var. – Hər məsələdə Speranski ilə razılaşmaq knyaz Andreyin xoşuna gəlmədi, buna görə də Speranskinin əksinə getmək istədi. Knyaz Andrey həmişə asanlıqla və yaxşı danışdı, lakin indi Speranski ilə söhbət edərkən öz fikrini ifadə etməyə çətinlik çəkirdi. Bu məşhur adamın şəxsiyyətini müşahidə etmək onu qədərindən artıq məşğul edirdi.

Speranski yavaşca:

– Bu ancaq şəxsi şöhrət üçün əsas ola bilər, – dedi.

– Qismən də dövlət üçün.

Speranski yavaşca başını endirərək dedi:

– Bunu siz necə təsvir edə bilərsiniz?..

Knyaz Andrey dedi:

– Mən *Montesquieu*-ya hörmət bəsləyənlərdənəm. O ki deyir: *– le principe des monarchies est l'honneur, me paraît incontestable. Certains droits et privileges de la noblesse me paraissent être des moynes de soutenir ce sentiment*¹.

Speranskinin ağ üzündəki təbəssüm silindi və onun sifəti bundan da qəşəng göründü. Yəqin knyaz Andreyin söylədiyi fikir ona maraqlı görünmüşdü.

– *Si vous envisagez la question sous ce point de vue*² – deyərək sözbəşlə başladı. Aydın görünürdü ki, Speranski fransızca danışmağa çətinlik çəkir, eyni zamanda o, rusca daha ağır, lakin tamamilə sakitcə danışdı. O dedi ki, namus, yəni *l'honneur* qulluq işinə zərər yetirən imtiyazlarla müdafiə oluna bilməz. Namus, yəni *l'honneur*,

¹ Mütəlqiyyət əsası namusdur, mənə belə gəlir ki, şübhəsiz, bu belədir. Zadəganlığın bəzi haqq və imtiyazları bu hissi müdafiə etmək üçün bir vasitədir (*frans.*)

² Əgər siz məsələyə bu nöqtəyi-nəzərdən baxırsınızsa (*frans.*)

ya nalayiq hərəkətlər etməmək haqqında mənfəət anlayış, ya da təqdir olunmaq və mükafat almaq üçün məlum bir yarış mənbəyidir.

Speranskinin gətirdiyi dəlillər yığcam, sadə və aydın idi.

– Yarış mənbəyi olan bu namusu müdafiə edən qayda-qanun, böyük imperator Napoleonun *Légion d'honneur*¹ –unə oxşar bir şeydir. Bu, qulluqda müvəffəqiyyət qazanmağa zərər yetirmir, əksinə, kömək edir, eyni zamanda bu silki və ya saray imtiyazları da deyil.

Knyaz Andrey:

– Mən buna etiraz etmirəm, – dedi, – ancaq bunu da inkar etmək olmaz ki, saray imtiyazları da eyni məqsəddə xidmət etmişdir. Hər bir saray adamı öz vəziyyətinə layiq hərəkət etməyi özünə borc bilir.

Speranski:

– Lakin, knyaz, siz bundan istifadə etmək istəmədiniz, – deyərək gülümsədi. Bu təbəssümü ilə də o, knyaz Andreyin xoşuna gəlməyən bu mübahisəni nəzakətlə qurtarmaq istədiyini göstərirdi. – Əgər siz iltifat buyurub çərşənbə günü mənim yanıma gəlsəniz, mən Maqnitski ilə danışsın, sizə, sizi maraqlandıra bilən məsələ haqqında məlumat verərəm və bir də ki, sizinlə ətraflı surətdə söhbət etmək şərafinə nail olaram.

– O, gözlərini yumaraq baş əydi və *à la française*², görüşmədən, başqaları tərəfindən sezilməyə çalışaraq, salondan çıxdı.

VI

Knyaz Andrey kənddə yalnız yaşarkən duyduğu yeni fikirləri Peterburqa gəldikdən sonra, ilk günlərdə yenə də hiss etdi, lakin sonra onu əhatə edən xırda qayğılar bu fikirləri tamamilə kölgədə buraxdı.

Axşam evə qayıtdıqda dörd-beş yerə gedəcəyini, saatları ilə bərabər, öz yaddaş dəftərcəsinə qeyd edərdi. Həyatın mexanizmi, hər gün lazım görülən yerlərə vaxtında getmək onun həyat qüvvəsinin çoxunu əlindən alırdı. O, heç bir şey eşitmirdi, hətta heç bir şey haqqında düşünmürdü, düşünməyə də vaxt tapmırdı, ancaq danışdı, uğurla da danışdı, danışdıqları da kənddə düşündükləri məsələlər ətrafında idi.

¹ Fəxri Legion (*frans.*)

² Fransız qaydası ilə (*frans.*)

Bəzən o, bir gün içərisində bir neçə yerdə eyni şeyləri təkrar etdiyini görür və bundan da heç xoşu gəlmirdi. Bu qayda ilə o, bütün günləri son dərəcə məşğul olduğundan, heç bir şey düşünmədiyini haqqında fikirləşməyə imkan tapmırdı.

Speranski həm Koçubeyin yanında olan ilk görüşdə, həm də çərşənbə günü öz evində onu qəbul edərək, üz-üzə oturub onunla xeyli və inamla söhbət etdikdə, knyaz Andreyə çox böyük təsir buraxmışdı.

Knyaz Andrey bu qədər insanı mənfur və rəzil bir məxluq hesab etdiyindən istəyirdi ki, heç olmasa, bir adamda arzu etdiyi mükəmməl insan idealını tapa bilsin. Əgər Speranski knyaz Andreyin içindən çıxdığı silkə mənsub olsa idi, knyaz Andreyin aldığı tərbiyə və əxlaqi adətlərə malik olsa idi, Bolkonski hər şeydən əvvəl Speranski-nin ancaq zərif, insani və igidliyə xas olmayan cəhətlərini görərdi, lakin Speranski indi knyaz Andrey üçün qərribə məntiqi bir ağla malik olan bir adam idi və bu adamı lazımcına anlamadığı üçün də ona qarşı olan hörməti daha da artırdı. Bundan başqa Speranski knyaz Andreyin qabiliyyətini təqdir etdiyindənmi, ya onu ələ almağı lazım gördüyündənmi, hər nədənsə, öz tərəfdarına, sakit düşüncəsi ilə knyaz Andreyə işvə satırdı, eyni zamanda onun qarşısında özünə inanmaq, arxayın-lıq, həm də çox incə bir yaltaqlıq göstərirdi. Bu elə yaltaqlıq idi ki, Speranski bununla sözsüz-filansız bir şeyi etiraf edirdi. Knyaz Andrey də onun özü kimi, hamının axmaqlılığını, öz fikirlərinin isə ağıllı və dərin olduğunu anlamağa qabil olan yeganə bir adamdır.

Çərşənbə günü axşam onlar uzun-uzadı söhbət edərkən Speranski bir neçə dəfə bu sözləri demişdi: “Bizdə kök atmış adətlərin ümumi səviyyəsindən qırağa çıxan hər şeyə belə baxırlar ki...” Və ya gülüm-səyərək söyləmişdi: “Lakin biz istəyirik ki, canavarlar da tox olsun, qoyunlar da salamat qalsın...” . “Onlar bunu başa düşə bilməzlər...” Onların bütün danışmaları: “Biz, siz, mən, biz anlayırıq ki, onlar kimdir, biz kimik” kimi ifadələrlə dolu idi.

Speranski ilə knyaz Andrey arasında olan bu ilk uzun söhbət Speranski-ni ilk dəfə görərkən knyaz Andreydə əmələ gələn hissi daha da qüvvətləndirmişdi. Knyaz Andrey belə hesab edirdi ki, Speranski idraklı, ciddi düşüncənə, böyük bir ağıl sahibidir. O, öz qüvvəsi və mətanəti ilə belə bir hakimiyyət dərəcəsinə gəlib çatmışdır, bu hakimiyyətdən də ancaq Rusiyanın xeyri üçün istifadə edir. Speranski knyaz Andreyin nəzərində bütün həyat hadisələrini idrakla izah edən, ancaq ağla uyğun olan şeyləri həqiqi hesab edən, hər

şeyi idrakla ölçüb-biçməyi bacaran bir adam kimi canlanırdı. O, özü də belə bir adam olmağı çox istəyirdi. Speranski-nin verdiyi izahatda hər şey elə sadə, elə aydın görünürdü ki, knyaz Andrey qeyri-ixtiyari bütün məsələrdə onunla razılaşırdı. Əgər o, bir şeyə etiraz edərək mübahisə eləsə də, bunu ancaq özünü qəsdən müstəqil göstərmək və Speranski-nin fikrinə tamamilə tabe olmamaq üçün edirdi. Söhbət yaxşı keçirdi, ancaq knyaz Andreyi bir şey kəşf etdirirdi. Bu da Speranski-nin işfə kimi soyuq baxışları idi ki, bu baxışlar onun qəlbinə nüfuz etməyə imkan vermirdi. Bir də knyaz Andreyin qeyri-ixtiyari olaraq baxdığı ağ, zərif əllər idi, bu əllərə o, adətən hakimiyyət sahibi olan adamların əllərinə baxan kimi baxırdı. Speranski-nin şüşə baxışları, zərif əlləri nədənsə knyaz Andreyi əsəbiləşdirirdi. O gördü ki, Speranski insanlara son dərəcə nifrət edir, bu və bir də Speranski-nin öz fikirlərini isbat üçün işlətdiyi müxtəlif üsullar onun xoşuna gəlmirdi. Speranski yalnız müqayisədən başqa, fikrin hər cürə vasitələrindən istifadə edirdi və knyaz Andreyə elə gəlirdi ki, o, çox cürətlə bir fikri vasitədən başqa bir fikri vasitəyə keçir. Gah praktik bir xadim mövqeyində duraraq xəyalpərəstləri tənqid edirdi, gah bir satirik kimi düşmənlərini istehza edərək ələ salırdı, gah ciddi bir məntiqə əsaslanırdı, gah da birdən metafizika aləminə yüksəlirdi (Öz fikrini sübut etmək üçün bu sonuncu vasitədən o xüsusilə tez-tez istifadə edirdi). Məsələni metafizika aləminə keçirərək zaman, məkan və fikir təyininə əl atırdı və oradan lazımi dəlillər götürərək yenə mübahisə sahəsinə enirdi.

Speranski-nin knyaz Andreyi heyrətə salan zəkasının əsas cəhəti – ağılın qüvvəsinə və qanuniliyinə qəti surətdə inanmasından ibarət idi. Knyaz Andrey elə zənn edərdi ki, adam düşündüyünün hamısını ifadə edə bilməz, lakin bu Speranski-nin heç ağılına da gəlməzdi. Knyaz Andreydə belə bir şübhə də olardı: bəlkə də, mənim düşüncələrimin və inandıqlarımın hamısı boş-boş şeylərdir? Speranski-nin qəlbində isə heç vaxt belə bir şübhə doğmamışdı. Knyaz Andreyi də ən çox özüne cəlb edən Speranski-nin belə bir ağla malik olması idi.

Knyaz Andrey Speranski ilə ilk tanışlıq vaxtlarında onun ağıl və zəkasına məftun idi. Belə bir məftuniyyəti o, vaxtilə Bonaparteyə qarşı da duyardı. Speranski keşiş oğlu idi. Buna görə də axmaq adamlar ruhani silkəyə mənsub olduğu üçün ona həqarətlə baxa bilərdilər və belələri də çox idi. Həmin bu məsələ knyaz Andreyi Speranskiyə bəslədiyini hiss ilə xüsusilə ehtiyatlı davranmağa və bu hissi özündə qeyri-şüuri surətdə qüvvətləndirməyə vadar edirdi.

Knyaz Andrey Speranskinin yanında keçirdiyi həmin bu ilk axşam Speranski ona qanun düzəldən komisiyon haqqında danışarkən, istehza ilə demişdi: “Bu komisiyon 50 ildir ki, təşkil edilmişdir, dövlətə də yüz milyonlara oturmuşdur, heç bir şey də etməmişdir. Rozenkampf isə müqayisəvi qanunvericiliyin bütün maddələrinə ancaq yarlıqlar yapışdırılmışdır.

– Bunun üçün də dövlət milyonlar sərf etmişdir. Biz Senata yeni məhkəmə hakimiyyəti vermək istəyirik, lakin bizim qanunumuz yoxdur. Buna görə də, knyaz, sizin kimi adamların indi qulluq eləməməsi günahdır.

Knyaz Andrey dedi ki, bunun üçün hüquqsünashlıq təhsilinə malik olmaq lazımdır, mənim isə belə bir təhsilim yoxdur.

– Heç kəsin belə bir təhsili yoxdur, siz nə qoyub nə axtarırsınız? Bu *circulus viciosus*¹-dur ki, bundan zorla çıxmaq lazımdır.

* * *

Bir həftədən sonra knyaz Andrey hərbi nizamnamə komisiyonunun üzvü və heç də gözləmədiyi halda, qanun yaradan şöbənin rəisi təyin olundu. Speranskinin xahişi ilə o tərtib edilən vətəndaşlıq qanun məcəlləsinin birinci hissəsini götürüb, *Code Napoléon* və *Justiniani*² əldə əsas tutaraq, Şəxsiyyətlər hüququ şöbəsinin tərtibi üzərində işləməyə başladı.

VII

Pyer iki il əvvəl, 1808-ci ildə öz malikanələrini gözdikdən sonra Peterburqa qaayıdaraq, istər-istəməz Peterburq masonluğunun başında durdu. O, yeməxana və lojalar düzəldir, yeni üzvlər toplayır, müxtəlif lojaların birləşdirilməsi və əsl aktların əldə edilməsinə çalışırdı. Eyni zamanda məbəd tikilişinin xərcini çəkir və sədəqədən toplanırlar pulun azlığını nəzərə alaraq, mümkün qədər bunu da öz pulu ilə tamamlayırdı, çünki üzvlərin çoxu bu məsələdə xəsislik göstərir, həm də sədəqə pulunu vaxtında vermirdilər. O, masonluq cəmiyyəti tərəfindən Peterburqda tikilmiş füyqərə evini az qala öz pulu ilə saxlayırdı.

¹ Schirlənməş dairə (frans.)

² Napoleon və Yustinian qanun məcəlləsini (frans.)

Onun həyatı da yenə əvvəlki qayda üzrə davam edir, yenə də o, əvvəlki kimi pozğun bir həyat keçirirdi. Yaxşı yeməyi və içməyi sevirdi. Subaylarla bir yerdə kef eləməyi o, özü üçün alçaqlıq və həqarət hesab etsə də, yenə bundan özünü saxlaya bilmirdi.

Onun başı hər cəhətdən bərk qarışıq idi. Bununla belə ilin axırında o, bir şey hiss etməyə başladı; masonluq zəminəsi üzərində nə qədər möhkəm durmağa çalışsa da, bu zəminə bir o qədər də onun ayaqları altından qaçırdı. Bununla bərabər o hiss edirdi ki, üzərində durduğu zəminə onun ayaqları altından nə qədər çox qaçsa da, o istər-istəməz bir o qədər də bu zəminə ilə bağlı olurdu. O, mason cəmiyyətinə daxil olarkən, hamar səthli bataqlıq üzərinə arxayınlıqla ayaq qoyan bir adamın duyduğunu hiss edirdi. Lakin ayağını qoyan kimi bataqlığa batdı. Üzərində durduğu sahənin möhkəm olub-olmadığını tamamilə müəyyən etmək üçün o biri ayağını da bataqlıq üzərinə qoydu, bu ayağı da batdı və dizə qədər batmış halda istər-istəməz bataqlıq içində gəzməyə başladı.

İosif Alekseyeviç Peterburqda yox idi. (O, son vaxtlarda Peterburq lojalarından uzaqlaşmış Moskvada yaşayırdı və buradan da qırağa çıxırmırdı). Pyer lojanın bütün üzvlərini lap əvvəldən tanıyırdı, bunları da knyaz B., İvan Vasilyeviç D. deyil, bənnəlik üzrə qardaş hesab etmək ona çətin gəlirdi. Çünki o, bunların çoxunun zəif və əhəmiyyətsiz adam olduğunu bilirdi. Masonluq döşlükləri və nişanları altından o, bu adamların həyatda əyləşərək aldıkları mundirlərini, döşlərindəki xaçı görürdü. Çox vaxt o, yarısı özü kimi dövlətli olan ona qədər üzvdən gəlir və rəqəsi üzrə 20-30 manat sədəqə yığa bilərdi ki, bunun da yarısından çoxu nəqd verilməzdi. Bu vəziyyət ona hər bir üzvün bütün var-dövlətini yaxın adamlara verəcəyi haqqındakı masonluq andını xatırladaraq və onun qəlbində şübhə doğardığı, lakin o, bu şübhələrə əhəmiyyət verməməyə çalışırdı.

Pyer tanıdığı bütün mason qardaşları dörd dərəcəyə bölmüşdü. Birinci dərəcəyə o həm loja, həm də insan işlərində fəal surətdə iştirak etməyən, ancaq masonluq elminin sirləri ilə, Allahın üç adı və ya əşyanın üç əsası: kükürd, civə və duz məsələsilə, ya da Süleyman məbədinin kvadratları və bütün fiqurlarının əhəmiyyəti ilə məşğul olan mason qardaşlarını daxil edirdi. Pyer əsasən köhnə üzvlərdən və İosif Alekseyeviçin özündən ibarət olan bu mason qardaşlara hörmət edərdi, lakin onların maraqlandığı məsələlərlə maraqlanmazdı. Masonluğun mistik cəhəti onun könlünə yatmazdı.

İkinci dərəcəyə isə o, özünü və özünə oxşar mason qardaşları daxil edərdi. Bunlar tərəddüd edən, axtaran, lakin masonluqda hələ müəyyən və aydın bir yol tapmayan, tapacağına isə ümid edən adamlar idi.

Üçüncü dərəcəyə o, masonluqda zahiri şəkildən və ayını rəsmiyyətədən başqa bir şey görməyən, bu zahiri şeylərin ciddiyyətilə yerinə yetirilməsinə çalışan, lakin bunların mənə və məzmununa əhəmiyyət verməyən mason qardaşlarını (ən çox da bunlar idi) daxil edərdi. Villarski, hətta baş lojanın böyük ustası da bu sıradandı.

Dördüncü dərəcəyə o, xüsusilə son vaxtlarda masonluq cəmiyyətinə girən qardaşları daxil edərdi; bunlar da çox idi. Pyer öz müşahidəsi nəticəsində bu qərara gəlmişdi ki, bu adamlar heç bir şeyə inanmır, masonluğun heç bir cəhəti ilə maraqlanmır, bunlar masonluğa ancaq buradakı cavan, dövlətli, zadəgan və böyük əlaqə sahibi olan şəxslərlə yaxın olmaq üçün girmişdilər. Belə varlı qardaşlar da burada çox idi.

Pyeri masonluqdakı fəaliyyəti təmin etməyə başladı. Bəzən ona elə gəlirdi ki, masonluq, xüsusilə burada gördüyü masonluq, ancaq zahiri şeylərə əsaslanmışdır. Masonluğa o, heç bir şübhə etmək fikrində də deyildi, lakin rus masonluğunun yanlış yola düşdüyünü, öz mənbəyindən ayrıldığını hiss edirdi. Buna görə də ilin axırında o, özünü mason cəmiyyətinin ali sirlərinə vəqf etmək üçün xaricə getdi.

Pyer 1809-cu ilin yayında Peterburq qayıtdı. Bizim masonların xarici masonlarla olan məktublaşmasından məlum olmuşdu ki, Bezuxov xaricdə masonluğun bir çox yüksək mövqeli şəxslərinin etimadını qazanmış, bir çox sirlərə vəqif olmuş, ali masonluq dərəcəsi almış və özü ilə Rusiyadakı masonluq bənnəliyi işinin ümumi xeyri üçün çoxlu şeylər gətirir. Bütün Peterburq masonları onun yanına gələrək ona bəndəlik göstərdi, hamıya da elə gəlirdi ki, Pyer onlardan nə isə gizləyir və nə isə hazırlayır.

2-ci dərəcəli lojanın təntənəli iclası üçün vaxt təyin edildi: Pyer bu iclasda Peterburq qardaşları üçün mason cəmiyyətinin ali rəhbərliyi haqqında məlumat verəcəyini vəd etdi.

İclas təyin edilən vaxtda açıldı. Loja adamlarla dolu idi. Pyer adi ayını rəsmiyyətdən sonra ayağa qalxdı, yazdığı nitqini əlində tutaraq, qızara-qızara və dili dolaşa-dolaşa sözə başladı:

– Əziz qardaşlar, lojalardan sakitliyi içərisində sirlərimizə riayət etmək azdır, iş görmək lazımdır... iş görmək. Biz qəflət yuxusunda dayıq, əslində isə biz iş görməliyik.

Bundan sonra o, dəftərini açıb oxumağa başladı:

“Əsl həqiqətləri yaymaq üçün və xeyirxahlığın təntənəsi üçün biz insanların fikrindən yanlış təsəvvürləri silib təmizləməliyik, zaman ilə həmahəng olan qayda-qanunu intişar etdirməliyik, cavanların tərbiyəsini öz üzərimizə götürməliyik, ağıllı adamlarla ayrılmaz bir şəkildə birləşməliyik, mövhumatı, imansızlığı, axmaqlığı cəsarətlə, həm də ağıllı surətdə rədd etməliyik, bizə sədaqətli olan adamlardan, bir məqsədə xidmət edən, hakimiyyət və nüfuz sahibi olan şəxslər yetişdirməliyik.

“Bu məqsədə çatmaq üçün qəbahətə qarşı xeyirxahlığa üstünlük verməliyik, çalışmalıyıq ki, namuslu adam elə bu dünyada etdiyi xeyirxahlıqlara görə əbədi mükafat ala bilsin. Lakin bu böyük niyyətləri həyata keçirməkdə indiki siyasi quruluş bizə çox-çox maneələr törədir. Belə bir vəziyyət qarşısında nə etməliyik? İnqilablara kömək etməkmi, hər şeyi yıxmaq, qüvvətli qüvvətləmi qovmaq?.. Yox, biz bundan çox-çox uzağıq. Zorakılıqla edilən hər bir islahat təkdire layiqdir. Nə qədər ki, insanlar indiki kimidir, bu cür islahatlar pisliliyə qətiyyənlər aradan qaldıra bilməz, bir də belə islahatlar ona görə təkdire layiqdir ki, əql və hikmətin zorakılığa ehtiyacı yoxdur.

“Bizim cəmiyyətin bütün planı möhkəm, xeyirxah və vahid bir əqidə sahibi olan adamlar yetişdirmək məsələsinə əsaslanmalıdır. Bu əqidə də belə olmalıdır: hər yerdə var qüvvə ilə bədxahlığı və yaramazlığı tənqid edən istedad və xeyirxahlığı himayə etməli. İnsanların içərisindən ləyaqətliyəni seçib öz cəmiyyətimizə götürməliyik. İntizamsızlığı himayə edən şəxslərin əlindən ehtiyatla tutmalı və onları elə idarə etməliyik ki, heç özləri də bunu duymasın, ancaq o zaman bizim cəmiyyət hakimiyyət əldə edə bilər. Bir sözlə, ümumi bir hakimiyyət idarəsi qurulmalıdır və bu da vətəndaşlıq əlaqələrini pozmadan, bütün dünyaya yayılmalıdır. Eyni zamanda bütün başqa idarələr öz işlərini əvvəlki qayda üzrə davam etdirməli və bizim cəmiyyətin böyük məqsədlərinə əngəl törətmədən hər şey görməlidir, yəni xeyirxahlığın bədxahlıq üzərində təntənəsinə nail olmalıdır. Xristianlıq özü də bu məqsədi nəzərdə tuturdu. Xristianlıq insanlara ağıllı və xeyirxah olmağı, öz xeyirləri üçün ən ağıllı insanların nəsihətlərinə qulaq asıb, onların yolu ilə getməyi öyrədirdi.

O zaman ki, hər şey zülmət içində idi, o zaman əlbəttə ki, yalnız bir möizə də kifayət idi, çünki həqiqətin yeniliyi bu möizəyə xüsusi bir qüvvət verirdi; lakin indi bundan çox-çox qüvvətli vasitələr lazımdır. İndi lazımdır ki, öz hissləri ilə idarə olunan adam xeyirxahlıqda hissi bir füsunkarlıq duyula bilsin. Ehtirasları ləğv etmək olmaz, ancaq çalışıb

bunları nəcib məqsədlərə doğru sövq etməlidir. Buna görə də hər kəs xeyirxahlıq dairəsində öz ehtiraslarını təmin etməlidir və bizim cəmiyyət də buna imkan yaratmalıdır.

“Elə ki hər bir dövətdə bizim bir neçə ləyaqətli adamlarımız oldu, onlardan da hər biri özünü kimi iki adam yetişdirə bildi, bu adamlar da bir-biri ilə sıx surətdə əlaqədə oldu onda, bəşəriyyətin xeyri üçün gizlində bir çox işlər görməyə müvəffəq olmuş cəmiyyətimiz hər bir şey eləmək imkanına malik olacaqdır”.

Pyerin bu nitqi lojada nəinki böyük bir təsir buraxdı, hətta həyəcan da əmələ gətirdi. Mason qardaşlardan çoxu bu sözlərdə təhlükəli illüminat fikirlərini gördüyündən, Pyerin nitqini soyuqluqla qarşıladı, bu da Pyerə çox təəccüblü göründü. Böyük usta Pyerə etiraz eləməyə başladı. Pyer isə get-gedə daha qızgınlıqla öz fikirlərini inkişaf etdirirdi. Çoxdan idi ki, belə bir qızgın iclas olmamışdı. Üzvlər iki yerə bölündülər. Bunlardan biri Pyeri illüminatçılıqda təqsirləndirib məzəmmət edir, o biriləri isə onu müdafiə edirdi. Pyeri ilk dəfə olaraq bu iclasda insan fikrinin müxtəlifliyi heyrətə saldı. Bu müxtəliflik nəticəsində də heç bir həqiqəti iki adam bir cürə təsəvvür eləməzdi. Hətta tərəfini saxlayan üzvlər belə onu məhdud və başqa cürə başa düşürdülər. Buna da o razı ola bilmirdi, çünki Pyerin əsas arzusu bu idi ki, öz fikrini başqalarına olduğu kimi çatdırsın.

İclas qurtarandan sonra böyük usta narazı halda, həm də istehza ilə Bezuxovun mübahisə zamanı qızgınlıq göstərdiyini, həm də mübahisəyə yalnız xeyirxahlıq məhəbbəti ilə deyil, eyni zamanda mübarizə aludəliyi ilə yanaşdığını qeyd etdi. Pyer ona cavab vermədi, ancaq təklifinin qəbul olunub-olunmayacağını soruşdu. Ona “yox” – deyər cavab verdilər. Pyer də rəsmiyyəti gözləmədən lojadan çıxıb evinə getdi.

VIII

Pyeri yenə də kədər bürüdü, bundan o, həmişə bərk qorxardı. Lojada söylədiyi nitqindən sonra o, üç gün öz evində, divan üstə uzanıb qaldı, heç kəsi qəbul etmədi və hey yerə də getmədi.

Bu zaman o, arvadından məktub aldı. Arvadı yalvararaq onunla görüşməsinə xahiş edir, ondan ayrı düşdüyü üçün dərd çəkdiyini və bütün həyatını ona həsr etmək arzusunda olduğunu yazırdı.

Məktubun sonunda bu günlərdə xaricdən Peterburqa gələcəyini də göstərirdi.

Sonra Pyerin yanına mason qardaşlarından biri gəldi. Pyer bu adamı o biri mason qardaşlarından az istəyirdi. O, Pyerin arvadına olan münasibətindən söhbət açaraq, bir qardaş kimi öz məsləhətini söylədi və dedi ki, siz öz arvadınıza qarşı belə sətir davranmaqda haqlı deyilsiniz. Tövbə eləyəni də əfv etməməklə masonluğun birinci qayda-qanunundan kənara çıxırsınız.

Elə bu vaxt qaynanası adam göndərüb, çox mühüm bir iş üçün bir neçə dəqiqəliyə yanına gəlməsini ondan xahiş edirdi. Pyer gördü ki, ona qarşı sui-qəsd düzəltmişlər və onu arvadı ilə birləşdirmək istəyirlər, indiki vəziyyətində bu hətta onun heç acığına da gəlmədi. Onun üçün heç fərqi yox idi, həyatda o, heç bir şeyə böyük əhəmiyyəti olan bir məsələ kimi baxmırdı və onu bürüyən kədərin təsiri altında artıq nə öz sərbəstliyini, nə də arvadını cəzalandırmaqda göstərdiyi inadını əhəmiyyətli bir şey saymırdı.

“Heç kəs haqlı deyildir, heç kəs də müqəssir deyildir, demək o da müqəssir deyil”, – deyər düşündü. Pyer elə o saat arvadı ilə birləşməyə ancaq ona görə razılıq vermədi ki, qəm-qüssə içində o, heç bir kef eləmək iqtidarında deyildi. Arvadı indi onun yanına gəlmiş olsaydı, onu heç də qovmazdı. Pyeri məşğul edən məsələ qarşısında arvadı ilə yaşayıb-yaşamamasının nə əhəmiyyəti ola bilərdi?

O, nə arvadına, nə də qaynanasına cavab vermədən bir gün, axşamdan xeyli keçmiş yola hazırlaşdı, İosif Alekseyeviçlə görüşmək üçün Moskvaya getdi. Sonra gündəliyində bu sözləri yazdı.

“Moskva, 17 noyabr.

İndicə başçının yanından gəlirəm və bu görüşdən duyduqlarımı yazmağa tələsirəm. İosif Alekseyeviç kasıblıq içində yaşayır və üçüncü ildir ki, sidik kisəsi xəstəliyindən ağır ızdırab çəkir. Lakin heç kəs ondan nə bir inilti səsi eşitmiş, nə də onun narazılıq edərək deydiyini görmüşdür. Yediyi də ən adi yeməklərdir. Səhərdən ta gecədən xeyli keçənə qədər elmi ilə məşğul olur. O, mənə hörmətlə qəbul etdi və yatdığı çarpayı üstündə oturdu. Mən ona Şərq və Qüdsşərif cəngavərlərin işarəsini etdim, o da mənə eyni işarə ilə cavab verib mehribanca gülümsədi, Prussiya və Şotlandiya lojalarında nələr öyrəndiyimi məndən soruşdu. Mən nə varsa, hamısını bacardığım kimi ona nağıl etdim. Bizim Peterburq lojası üçün təklif elədiyim əsasları da və mənə pis qarşıladıklarını, qardaşlarla mənim aramda əlaqənin kəsildiyini də dedim. İosif Alekseyeviç xeyli susub düşündü və sonra bu barədə öz fikrini söylədi, bununla da o, dərhal mənim bütün

keçmiş və gələcək həyat yollarını işıqlandırdı. O, məndən soruşdu: Mason cəmiyyətinin ki, üç əsası var, bunun nədən ibarət olduğu sənə yadımdadır mı? Bu sualı ilə o, məni təəccübləndirdi. Sonra da bu əsasları söyləməyə başladı. Bu əsasın birincisi – sirri mühafizə və dərk etməkdir, ikincisi – bu sirri qəbul etmək üçün özünü mənəvi cəhətdən təmizləmək və islah etməkdir, üçüncüsü də – bu təmizləmə ilə bütün insan nəslini islah etməkdir. Bu üç əsasdan hansı başdır? Əlbət ki, adamın özünü islah etməsi və təmizləməsi! Ancaq bu məqsədə doğru biz həmişə heç bir vəziyyətdən asılı olmayaraq irəliləyə bilərik. Eyni zamanda bu məqsəd bizdən çox-çox əmək tələb edir. Buna görə də biz qürura qapılıb, bu məqsədi yaddan çıxararaq, ya özümüz təmiz olmadığımız üçün qəbul etməyə layiq olmadığımız sirlərə əl atırıq, ya da özümüz rəzalət və fəhş içində olduğumuz halda insan nəslinin islahına girişirik. İllüminatçılıq ictimai işlərə qarışdığı və qürura qapıldığı üçün həqiqi təlim deyildir. İosif Alekseyeviç bu əsasa görə də mənim nitqimi və bütün fəaliyyətimi düzgün hesab etmədi. Mən qəlbimin dərinliklərində onunla razılaşdım. Mənim ailə məsələmdən söz düşəndə o, belə dedi: “Həqiqi masonun başlıca vəzifəsi, necə ki sizə söylədim, öz-özünü təkmilləşdirməkdən ibarətdir. Lakin çox vaxt biz belə düşünürük ki, həyatımızda çətinlik törədən bütün şeyləri özümüzdən uzaqlaşdırmaqla biz daha tez bu məqsədə çatırıq, lakin, cənab, məsələ tamamilə əksinədir. Ancaq cəmiyyət təlatümləri içində biz üç əsas məqsədə çata bilərik: bunun birincisi – öz-özünü dərk etməkdir, zira insan öz-özünü ancaq başqası ilə müqayisədə dərk edə bilər. İkincisi – təkmilləşməkdir, bu da ki ancaq mübarizə ilə əldə edilir. Üçüncüsü də – baş xeyirxahlığa çatmaqdır ki, bu da ölümü sevməkdir. Ancaq həyatın dönüklüyü bizə onun (həyatın) mənasızlığını göstərə bilər və bizim ölümə olan fitri məhəbbətimizə, ya yeni həyata çıxmağımıza kömək edə bilər”.

Bu sözlər bir də ona görə əhəmiyyət kəsb edir ki, İosif Alekseyeviç nə qədər ağır fiziki əziyyət çəkərsə də, heç vaxt həyatdan bezmir, amma ölümü sevir və daxilən nə qədər təmiz və yüksək olsa da, yenə özünü ölməyə lazımınca hazır hiss etmir. Sonra o, mənə kainatın böyük kvadratının əhəmiyyətini tamamilə izah elədi və göstərdi ki, üç və yeddi rəqəmləri hər şeyin əsasını təşkil edir. Eyni zamanda o, mənə belə bir məsləhət gördü: Peterburqdakı mason qardaşlarından ayrılma, onlarla ünsiyyət saxla, lojada ancaq 2-ci dərəcəli vəzifəni götür və qardaşları qürura uymağa qoyma. Onları öz-özünü dərk etməyin və

təkmilləşməyin həqiqi yoluna salmağa çalış. Bundan başqa mənim özüm haqqında söylədi ki, hər şeydən əvvəl öz-özünü gözədən qoyma. Bu məqsəd üçün də mənə, bütün hərəkətlərimi qeyd etmək üçün bir dəftər verdi. Bu saat mən həmin dəftərə yazıram və sonra da bütün hərəkətlərimi də bu dəftərə qeyd edəcəyəm”.

“Peterburq, 23 noyabr.

“Mən yenə də arvadımla yaşayıram. Qayınam gözü yaşlı yanıma gəldi, dedi ki, Elen buradadır, yalvarır ki, siz onu qəbul edəsiniz, sizə söyləyəcək sözü var, deyir ki, mən müqəssir deyiləm, o, məni atdığı üçün mən bədbəxtəm. Bundan başqa bir çox sözlər də söylədi. Məni görmək üçün onu yanıma buraxsaydım, daha onun arzusunu rədd etmək iqtidarında olmadığımı bildirdim. Şübhə içində idim, bilmirdim məsləhətə və köməyə kimin yanına gedim. İosif Alekseyeviç burada olsaydı, o, mənə yol göstərirdi. Mən öz otağıma getdim, İosif Alekseyeviçin məktubunu bir də oxudum, onunla olan söhbətimi xatırladım və bütün bunlardan belə bir nəticə çıxardım: – Mən xahiş edən xahişini rədd etməməliyəm, hamıya kömək etməliyəm, xüsusidə elə bir adama ki, həyatı mənim həyatımla müəyyən dərəcədə bağlıdır, eyni zamanda öz cəzamı çəkməliyəm. Bir də ki, əgər mən onu xeyirxahlıq nöqtəyi-nəzərdən bağışlayırsam, onda mənim onunla birləşməyim ancaq mənəvi bir mahiyyətdə olmalıdır. Belə bir qərara gəldim və İosif Alekseyeviçə də belə yazdım. Arvadıma da dedim ki, bütün olub-keçmişləri unutmağı sizdən xahiş edirəm və əgər mən sizin qarşınızda müqəssirəmsə, xahiş edirəm ki, məni bağışlayın, lakin siz mənim qarşımda müqəssir deyilsiniz. Bu sözləri ona sevinə-sevinə dedim. Qoy bilməsin ki, yenidən onu görməyim mənim üçün nə qədər ağırdır. Böyük evin yuxarı mərtəbəsinə yerləşdim. Yeniləşdiyimi hiss edirəm, bu, mənə fərəh verir”.

IX

Həmişə olduğu kimi, o vaxtlar da ali cəmiyyət sarayda və böyük ziyafətlərdə bir araya toplaşarkən bir neçə dəstəyə bölünərdi bu dəstələrdən də hər birinin öz xüsusiyyəti olardı. Bunlardan ən böyüyü qraf Rumyantsevin və *Caulaincour*¹-un Napoleon ittifaqı adlanan fransız dəstəsi idi. Elen əri ilə Peterburqda yerləşdikdən sonra bu dəstədə ən görkəmli yerlərdən birini tutdu. Onun yanına fransız səfərxanası

¹ Kolenkurun (frans.)

məmurları, öz əqli və mərhəməti ilə tanınan və Napoleon ittifaqı cərəyanına mənsub olan bir çox şəxslər gələrdi.

Elen iki imperatorun məşhur görüşü vaxtında Erfurtda idi və bu əlaqələrin də əsası oradan başlayırdı. Erfurtda o, böyük uğur qazanmışdı. Napoleon özü onu teatrda görüb, gözəlliyini təqdir etmiş və kim olduğunu soruşmuşdu. Gözəl və nəzakətli bir qadın kimi onun əldə etdiyi uğurlar Pyeri təəccübləndirmirdi, çünki illər keçdikcə o daha da gözəlləşirdi. Lakin onu təəccübləndirən başqa şey idi: Bu iki il ərzində onun arvadı özünə “*d'une femme charmante, aussi spirituelle, que belle*”¹ şöhrəti qazana bilmişdi. Məşhur *prince de Ligne*² ona səkkiz səhifədən ibarət məktub yazırdı. Bilibin, qrafinya Bezuxovanın yanında ilk dəfə söyləmək üçün öz *mots*³-lərini seçib saxlardı. Qrafinya Bezuxovanın salonunda qəbul olunmaq ağıl diplomu hesab olunardı. Cavan adamlar Elenin verdiyi ziyafətdən qabaq kitab oxuyardı ki, onun salonunda bir şey haqqında danışa bilsinlər. Səfərxana katibləri, hətta səfirlər özləri diplomatik sirləri açıb ona söylərdilər, çünki Elen bəzi cəhətdən nüfuz sahibi idi. Lakin Pyer Elenin çox axmaq bir qadın olduğunu bilirdi, buna görə də onun verdiyi ziyafətlərdə və nahardarda bəzən iştirak edərkən həm heyrat edər, həm də qərribə bir qorxu duyardı. Bu ziyafət və naharlarda siyasətdən, poeziyadan, fəlsəfədən bəhs olunardı. Göstərdiyi oyunların hər anda üstü açılacağını gözləyən bir gözbağlayıcı nə duyursa, Pyer də bu ziyafətlərdə elə bir şey duyardı. Lakin belə salonlar üçün elə ancaq axmaqlıq lazım olduğundanmı, ya aldananların özləri bu aldanışdan bir həzz duyduqlarındanmı, nədənsə, yalanın üstü açılmazdı və *d'une femme charmante et spirituelle*⁴ şöhrəti Elena Vasilyevna Bezuxovanın üstündə elə möhkəm bir şəkildə qalmışdı ki, o hətta nə qədər bayağı və axmaq bir şey söyləsə də, hamı onun söylədiyi hər bir sözə heyran olar, onun hər sözündən dərin bir mənə axtarardı ki, bu heç onun öz ağılına da gəlməzdi.

Bu gözəl kübar qadına elə Pyer kimi də bir ər lazımdı. O, dalğın və qərribə bir adam, *grand seigneur*⁵ bir ər idi. Heç kəsə mane olmazdı, öz xüsusiyyətilə də salonun yüksək səviyyəli ümumi təəssüratını

pozmazdı. Əksinə, onun bu xüsusiyyətləri arvadının incə və zərif hərəkətləri üçün çox əlverişli bir görkəm idi. Pyer bu iki il müddətində həmişə mücərrəd şeylərlə məşğul olduğundan və bütün başqa şeylərə həqiqətən nifrət etdiyindən, arvadının heç də onu maraqlandırmayan salonlarında hər şeyə laqeyd və etinasız baxar, hər şeyə lütfkarlıq göstərərdi, bunlar da süni surətdə əldə edilmədiyindən ona qarşı istər-istəməz hörmət olardı. O, arvadının qonaq otağına teatra girən kimi girərdi. Orada onların hamısı ilə tanış idi, hamının gəlməsinə bir cür sevinər və bir cür də laqeydlik göstərərdi. Bəzən o, onu maraqlandıran bir məsələ olarsa, söhbətə girişər və burada *les messieurs de l'ambassade*¹ olub-olmadığını nəzərə almayaraq şıppıldaya-şıppıldaya öz fikrini söylərdi, bu fikirlərin də bəzən o vəziyyətlə heç əlaqəsi olmazdı. Lakin *de la femme la plus distinguée de Pétersbourg*² bu qərribə əri haqqında müəyyən bir rəy əmələ gəldiyindən, heç kəs onun hərəkətini *au sérieux*³ hesab etməzdi.

Elenin hər gün evinə gələn cavan adamlar içərisində Boris Drubetskoy da vardı. O, qulluqda çox irəli getmişdi. Elen Erfurtdan qayıdandan sonra Bezuxovların evində ən yaxın bir adam olmuşdu. Elen onu *mon page*⁴ adlandırır və onunla bir uşaq kimi rəftar edirdi. Elen başqalarına baxanda necə gülümsəyirdisə, Boris də elə gülümsəyirdi, lakin bu təbəssüm bəzən Pyerin xoşuna gəlmirdi. Boris Pyerə kədər duyulan xüsusi bir hörmət göstərərdi. Belə bir hörmət də Pyeri rahat edirdi. O, üç il bundan əvvəl arvadı tərəfindən edilən təhqirdən çox ağır iztirab çəkmişdi. Buna görə də indi belə bir təhqirə uğramaqdan özünü iki şeylə xilas edirdi. Birincisi bu idi ki, o, öz arvadının əri deyildi, ikincisi də, o, özündə arvadına qarşı şübhə oyanmağa yol vermirdi.

Pyer öz-özünə deyirdi: “İndi o *bas bleu*⁵ olduğundan əvvəlki məftuniyyətlərindən tamamilə əl çəkmişdir. Heç görülməmişdir ki, *bas bleu*-da könül məftuniyyəti olsun”. Bu qayda-qanunu o, haradan götürmüşdü, heç məlum deyildi, ancaq buna qəti inanırdı. Lakin qərribə burasıdır ki, Borisin qonaq otağında olması (O az qala həmişə

¹ Gözəl olduğu qədər də ağıllı olan bir afət (*frans.*)

² Knyaz de-Lin (*frans.*)

³ Sözlərini (*frans.*)

⁴ Gözəl və ağıllı qadın (*frans.*)

⁵ Qran-senyor (*frans.*)

¹ Səfərxana məmurları (*frans.*)

² Peterburqun ən görkəmli bir qadınının (*frans.*)

³ Ciddi (*frans.*)

⁴ Mənim pajım (*frans.*)

⁵ Göy corab. (Elm ilə məşğul olan qadına istehza ilə verilən ad) (*frans.*)

burada olardı) Pyerə fiziki surətdə təsir edərdi. Onun əl-qolunu bağlayar, laqeydliyini və hərəkətlərindəki sərbəstliyi ləğv edərdi.

Pyer düşünərək öz-özünə deyərdi: “Bu qərribə hiss haradandır axı? Əvvəlləri o həтта mənim xoşuma da gəlirdi”.

Kübar cəmiyyəti nəzərində Pyer böyük bir zadəgan idi. Ona heç bir iş görməyən, heç kəsə zərər yetirməyən, xoş təbiətli, sevimli, ağıllı, eyni zamanda qərribə bir adam kimi baxardılar, onu məşhur arvadı olan, bir az kor və gülünc bir kişi hesab edərtilər. Lakin bu zaman Pyerin qəlbində mürekkəb və çətin bir inkişaf gedirdi. Bu da ona bir çox şeyləri aydın etmiş, onu bir çox mənəvi şübhələrə və sevinclərə gətirib çıxarmışdı.

X

O, öz gündəliyini davam etdirir və bu vaxt içərisində bu şeyləri yazmışdı:

“24 noyabr.

“Saat səkkizdə durdum, müqəddəs kitabı oxudum, sonra da qulluğa getdim (O, İosif Aleksyeviçin məsləhəti üzrə komitələrdən birində qulluğa girmişdi), nahara evə qayıtdım, xörəyi yalnız yedim (Qrafıyanın yanında mənim xoşuma gəlməyən bir çox qonaq vardı). Yemək-ıçməyim adi qaydada oldu, yeməkdən sonra da qardaşlar üçün pyeslərin üzünü köçürdüm. Axşamüstü qrafıyanın yanına gedib B. haqqında gülünc bir hadisəni nağıl etdim və ancaq hamı bərkəndə güləndə başa düşdüm ki, bunu demək lazım deyilmiş”.

“Sakit və xoşbəxt bir halda yerimə girirəm. Pərvərdigara, sənin göstərdiyin yol ilə getməyə mənə kömək elə ki: 1) sakitlik və ağır hərəkətlə hiddətin bir hissəsinə qalib gəlirəm, 2) özümü saxlamaqla və nifrətlə şəhvətə üstün gəlirəm, 3) həyatın qeyli-qalından uzaqlaşım, lakin: a) dövlət qulluğundan, b) ailə qayğısından, v) dostluq əlaqələrindən və d) iqtisadi məşğuliyyətdən ayrılmayım”.

“27 noyabr.

“Gec durdum, ayıldıqdan sonra da tənbellik edərək uzun zaman yataqda uzanıb qaldım. İlahi! Sənin göstərdiyin yol ilə getmək üçün mənə kömək elə, qüvvət ver. Müqəddəs kitabı oxudum, lakin lazım olan hiss ilə oxuya bilmədim. Urusov qardaşım gəldi, dünyanın qeyli-qalından söhbət elədik. O, padşahın yeni planından danışdı. Mən onun işlərini pisləməyə başladım, lakin necə hərəkət edəcəyimi və bir də

başının sözlərini xatırlayıb susdum. O deyirdi ki, həqiqi mason tələb olunan vaxtda dövlətin çalışqan bir xadimi olmalıdır, lakin onun iştirakı tələb olunmayan yerdə sakit bir müşahidəçi olub qalmalıdır. Mənim dilim – mənim düşmənimdir. Q.V. və O. qardaşlarım yanıma gəldi, cəmiyyətə yeni üzv qəbul etmək haqqında söhbət oldu. Onlar ritorluq vəzifəsini mənim üzərimə qoyurlar. Özümü bu işə layiq görmürəm, həm də zəif hiss edirəm. Sonra söhbət məbədin yeddi sütunu və yeddi pilləsini izah etməkdən düşdü, 7 elm, 7 xeyirxahlıq, 7 nöqsan, müqəddəs ruhun 7 töhfəsi. Qardaş çox gözəl danışdı. Axşam yeni üzv qəbul olundu. Otaqların quruluşu qəbul olunmaq ayininin gözəlliyinə çox kömək etdi. Boris Drubetskoy qəbul olunurdu. Onu mən təklif etmişdim, ritoru da mən oldum. Onunla bərabər balaca, qaranlıq məbəddə olarkən məni çox qərribə bir hiss həyəcana gətirirdi. Özümdə ona qarşı nifrət duyduğum və nə qədər əlləşdimə, bunu özümdən rədd edə bilmədim. Buna görə də mən onu pislikdən xilas edib həqiqi yola çıxarmaq istədim, lakin onun haqqında olan pis fikirlər məndən əl çəkmirdi. Mənə elə gəlirdi ki, onun cəmiyyətə girməkdə ancaq bir məqsədi var. Bu da oradakı adamlarla yaxınlıq etmək, lojada olan şəxslərin himayəsində olmaqdır. Mənim ondan şübhələnməyimə əsasım ancaq bunlar idi. O, bir neçə dəfə N və S-in bizim lojada olub-olmadığını soruşdu (Mən də onun sualına cavab verə bilmədim). Bundan başqa mənim müşahidəmə görə, o, bizim müqəddəs cəmiyyətə hörmət eləməyə qabil deyil, o, insanın zahiri cəhəti ilə məşğuldur və bununla da kifayətlənir, belə bir adam da mənəvi ələmin yaxşılaşması ilə maraqlana bilməz. O, mənə qeyri-səmimi görünürdü və nə qədər ki, mən onunla qaranlıq məbəddə üz-üzə qaldım, mənə elə gəlirdi ki, o, mənim söylədiyim sözlərə heqarətlə gülümsəyir. Bu zaman mən onun açıq sinəsinə doğru tutduğum qılıncı elə onun ürəyinə soxmaq istəyirdim. Mən gözəl danışa bilmədim və öz şübhələrimi səmimi surətdə qardaşlara və böyük ustaya söyləyə bilmədim. Təbiətin böyük Memarı, yalan girdabından çıxmaq üçün həqiqi yol tapmağa mənə kömək elə!”

Bundan sonra gündəlikdə üç vərəq buraxılıb aşağıdakı sözlər yazılmışdı:

“B. qardaşımla təklikdə uzun və ibrətli bir söhbət etdim. O, mənə A. qardaşıma arxalanmağı məsləhət gördü. Layiq olmasam da, çox şey mənə aydın oldu. Adonai – dünyanı yaradanın adıdır. Eloim – hər şeyi idarə edənin adıdır. İfadə olunmayan üçüncü adın da mənası

hamısıdır. B. qardaşım ilə etdiyim söhbətlər mənim fikrimi təzələyir və məni xeyirxahlıq yolunda möhkəmləndirir. Onunla söhbət eləyəndə şübhəyə yer qalmır. Miskin ictimai elmimizin təlimi ilə, bizim hər şeyi əhatə edən müqəddəs təlimin fərqi mənə aydındır. İnsan elmləri dərk etmək üçün hər şeyi parçalayır, baxmaq üçün də hər şeyi öldürür. Bizim cəmiyyətin müqəddəs elmində isə hər şey bir vəhdət təşkil edir, hər şey cəm şəklinə və canlı surətdə dərk edilir. Müqəddəs üçlük – kükürd, civə və duzdur ki, hər şey bunlardan əmələ gəlmişdir. Zeytun və atəş xassəli kükürd duz ilə birləşərkən öz xassəsi ilə duzda susama əmələ gətirir, bununla da duz civəni özünə çəkir, tutub saxlayır və nəticədə ayrı bir cisim meydana gəlir. Civə maye və uçucu mənəvi bir mahiyyətə malikdir İsa, müqəddəs ruh da, budur”.

“Dekabrın 3-ü.

“Yuxudan gec ayıldım, müqəddəs kitabı oxudum, ancaq könül-süz oxudum. Sonra çıxıb zaldə gəzdim. Düşünmək istədim, lakin bunun əvəzində dörd il əvvəl olmuş bir hadisə təsəvvürümdə canlandı. Cənab Doloxov dueldən sonra Moskvada mənə rast gələndə dedi ki, yəqin indi siz arvadınız burada olmasa da, mənəvi cəhətdən tamamilə sakitsiniz. Mən bunun cavabında ona bir söz demədim. İndi bu görüşü bütün təfərrüatı ilə xatırladım, öz ürəyimdə ona ən acıqlı sözlər və sərt cavablar söylədim. Bir də gördüm ki, bərk hirsələnmişəm, ancaq bu vaxt nə etdiyimi bildim və bu hadisəni başımdan atdım. Lakin bu barədə lazımcına tövbə etmədim. Sonra Boris Drubetskoy gəldi və bir çox macərələr söylədi. Mən onun gəlməsindən narazı oldum və ona nə isə dedim. O cavab verdi. Mən acıqlandım, ona bir çox xoşa gəlməyən və hətta kobud sözlər söylədim. O susdu. Mən nə etdiyimi başa düşəndə artıq gec idi. İlahi, mən onunla rəftar eləməyi qətiyyənlə bacarmıram. Buna səbəb mənim izzət-nəfəsimdir. Mən özümü ondan yüksək tuturam, buna görə də ondan çox-çox pis oluram. O, mənim kobudluğuma güzəştə baxır, mən isə əksinə, ona nifrət edirəm. İlahi, mənə kömək elə, o olan yerdə öz alçaqlığımı daha çox hiss edim və elə hərəkət edim ki, bundan ona da xeyir olsun. Nahardan sonra yerimə girdim, gözüme yuxu gedərkən, sol qulağıma deyilən “Sənin günündür” sözünü aydınca eşitdim”.

“Yuxuda gördüm ki, qaranlıq bir yerlə gedirəm, birdən itlər hər tərəfdən məni bürüdü, ancaq mən qorxmada irəliləyirəm. Birdən balaca bir it dişilə sol budumdan tutub buraxmadı. Mən onu əllərimlə boğmağa başladım. İti özümdən rədd edən kimi bundan böyük

bir it məni tutmağa başladı. Mən onu qaldırmağa başladım, qaldırmaqca da o böyüyür və ağırlaşdı. Birdən A. qardaşım gəldi, qoluma girib məni özü ilə apardı, bir binanın qabağına gətirdi. Binanın içinə daxil olmaq üçün ensiz bir taxtanın üstündən keçmək lazım idi. Taxtanın üstünə ayaq qoyanda taxta əyilərkən düşdü, mən barı üstə qalmağa başladım, əlim də barının başına güclə çatırdı. Çox əziyyətdən sonra özümü barının üstünə qaldıra bildim və belə oldu ki, bədənim barının bir tərəfində, ayaqlarım da o biri tərəfində asılı qaldı. Başımı döndərüb baxdım, gördüm ki, A. qardaşım barı üstə durub mənə böyük bir xiyabanı və bağı göstərir. Bağda da böyük, gözəl bir bina var. Mən ayıldım. İlahi, təbiətin böyük Memarı! İtləri, yəni mənim ehtiraslarımı və bütün əvvəlkilərin gücünü özündə toplayan sonuncu ehtirası özümdən rədd etməyə mənə kömək elə. Mənə kömək elə ki, yuxuda gözüme görünən xeyirxahlıq məbədinə daxil ola bilim”.

“7 dekabr.

“Yuxu gördüm. Gördüm ki, İosif Alekseyeviç elə bil mənim evimdə oturub. Buna da mən çox seviniyəm və onu yeməyə qonaq eləmək istəyirəm. Sanki mən qıraq adamlarla danışıram və birdən yadıma düşür ki, bu onun xoşuna gəlməyə bilər. İstəyirəm ki, yaxınlaşıb onu qucaqlayım. Yaxınlaşan kimi də görürəm ki, onun üzü dəyişib, cavılaşmışdır. O, mənə yavaşca cəmiyyətin təlimindən nə isə deməyə başladı, elə də yavaş deyirdi ki, mən onun sözünü başa düşə bilmirdim. Sonra elə bil hamımız otaqdan çıxdıq və bu zaman qərribə bir şey oldu. Biz elə bil taxta döşəmə üstə oturmuşduq, ya da uzanmışdıq. O, mənə nə isə deyirdi. Mən də elə bil öz həssaslığımı ona göstərmək istəyirdim, onun sözünə fikir vermədən öz daxili ələmimi və Allahın mənə olan mərhəmətinə təsəvvür etməyə başladım. Gözlərim yaşardı. O, bunu gördü, elə görməsi də yaxşı oldu. Lakin o, mənə narazı halda baxdı və sözünü kəsərək ayağa qalxdı. Mən qorxaraq ondan soruşdum ki, söylədiyiniz mənəmi aiddir? O cavab vermədi, mehribanca mənə baxdı. Bir də gördüm ki, biz mənim qoşa çarpayı qoyulmuş otağımdayıq. O çarpayının qıraq tərəfində uzandı. Mən də elə bil ona mehribanlıq göstərmək arzusunda idim, bunun üçün onun yanında uzandım. O elə bil məndən soruşdu: “Düzünü deyin, sizin ən çox meylliniz nəyədir? Bunu bilirsinizmi? Mənə elə gəlir ki, siz daha bunu bilirsiniz”.

Mən bu sualdan özümü itirərək dedim ki, mənim ən çox meyl etdiyim tənbellikdir. O, şübhə ilə başını yellədi. Mən daha da özümü

itirərək dedim ki, mən sizin məsləhətinizlə arvadımla yaşayıram, ancaq ər-arvad kimi yox. O, bunun qabağında dedi ki, siz arvadınızı bundan məhrum etməməlisiniz və hiss etdirdi ki, bu mənim vəzifəmdir. Mən də ona dedim ki, mən bunu eləməyə utanıram və birdən hər şey qeyb oldu. Yuxudan ayıldım, gördüm ki, fikrimdə müqəddəs kitabın bu cümləsi dolaşır: “Həyata işığı gətirən insandır, insan zülmət içində parıldayır, zülmət də onu məhv edə bilmir”. İosif Alekseyeviçin üzündə cavanlıq suyu və narazılıq vardı. Həmin gün ondan məktub aldım. Məktubda ər-arvadlıq vəzifəsindən bəhs edirdi.

“Dekabrın 9-u.

“Yuxu gördüm və yuxudan ürəyim əsə-əsə ayıldım. Gördüm ki, elə bil Moskvadayam, öz evimdə, böyük otaqdayam, İosif Alekseyeviç də qonaq otağından çıxır. Elə bil o saat başa düşürəm ki, təkamülləşmək hadisəsi onda icra olmuşdur, yüyürüb onu qucaqlayıram. Elə bil ki, üzündən, əllərindən öpürəm. O da deyir: “Mənim üzümdəki dəyişikliyi hiss edirsənmi?” Mən onu qucağımdan buraxmayaraq üzünə baxıram və elə bil görürəm ki, onun üzü cavanlaşmışdır, ancaq başında tük yoxdur, sifəti də tamamilə dəyişilmişdir. Elə bil ona deyirəm: “Təsəffüfən sizə rast gəlsəydim, sizi tanıyardım”. Eyni zamanda düşünürəm: “Mən düzmü dedim?” Birdən görürəm ki, o, bir meyit kimi yerə yığılıb qalmışdır, sonra yavaş-yavaş özünə gəldi, mənimlə bərabər böyük kabinetə girdi, qoltuğunda da sənəməki yarpağına yazılmış böyük bir kitab vardı. Elə bil mən deyirəm: “Bunu mən yazmışam”. O da mənim sözümə başını əyərək cavab verir. Mən kitabı açdım, kitabın bütün səhifələrində gözəl şəkillər çəkilmişdi. Mən də elə bil bu şəkillərdə qəlbin öz məşuqəsi ilə olan macərəsinin təsvir edildiyini bilirəm. Səhifələr üzərində də elə bil buludlara doğru uçan şəffaf geyimli, şəffaf bədənli bir qızın gözəl bədənini görürəm. Bu qızın da elə bil Nəğmələr Nəğməsinin təsviri olduğunu bilirəm. Bu şəkillərə də baxanda elə bil pis bir iş tutduğumu hiss edirəm, lakin şəkillərdən ayrıla bilmirəm. İlahi, mənə kömək elə! Pərvərdigara, sən ki məni belə tərk edirsən, əgər bu sənənin öz tədbirindərsə, onda özün bilən yaxşıdır. Yox, əgər buna mən özüm səbəb olmuşamsa, onda öyrət məni, görüm mən nə etməliyəm. Əgər sən məni tamamilə tərk etsən, onda mən öz pozğunluğum içində məhv olaram”.

Rostovgil ki iki il kənddə oldu, bu vaxt içərisində onların pul işi düzəlmədi.

Nikolay Rostov yenə də uzaq bir alayda qulluq edir və öz niyyətində möhkəm duraraq, nisbətən az pul xərcləyirdi. Bununla belə, Otradnoyedə həyat elə qurulmuşdu ki və xüsusilə Mitinka işləri elə aparırdı ki, bərc ildən-ilə artırdı. Qoca qrafın nəzərdə tutduğu yeganə kömək, görünür, qulluq eləmək idi, bunun üçün də o, Peterburqa getdi. O həm özünə qulluq tapmaq, həm də özünün dediyi kimi, axıncı dəfə olaraq qızları əyləndirmək istəyirdi.

Rostovgil Peterburqa gələndən az sonra Berq Veranı istədi və onun təklifi rədd edilmədi.

Moskvada Rostovgil yüksək cəmiyyətə mənsub idi, lakin Peterburqda onların cəmiyyəti qarışıq və qeyri-müəyyən idi. Onlar özü də hansı cəmiyyətə mənsub olduqlarını bilmir və bu bərdə heç düşünmürdülər də. Peterburqda onlar əyalət adamı hesab olunurdular; Moskvada Rostovlar ailəsinin hansı cəmiyyətə mənsub olduqlarını soruşmadan yedirib içirdiyi şəxslər burada onlara məhəl qoymurdular.

Rostovgil Peterburqda da Moskvadakı kimi yaşayırdı və axşam yeməyinə onların evinə cürbəcür adamlar gəlirdi. Otradnoyedəki qonşuları, heç də varlı olmayan qoca mülkədarlar öz qızları ilə, freylina Peronskaya, Pyer Bezuxov, qəza poçt rəisinin Peterburqda qulluq eləyən oğlu burada olardı. Kişilərdən Boris, Pyer və Berq az zamanda Rostovgilin evinə gəlib-gedən ən yaxın adamlar oldular. Qoca qraf Pyerə küçədə rast gələrək onu çəkib evinə gətirmişdi, bu gündən də Pyer onlara gedib-gələrdi. Berq isə bütün gün Rostovgildə olardı və qrafın Veraya çox hörmət edərdi, ancaq evlənmək niyyətində olan cavan bir adam bu hörməti göstərə bilərdi.

Berq Austerlits vuruşmasında yaralanmış sağ əlini havayı yerə hamıya göstərmirdi və heç lazım olmayan qılıncını sol əli ilə boş-boşuna tutmurdu. Bu hadisəni o, hamıya elə nağıl edər və buna elə bir mənə verərdi ki, hamı onun bu hərəkətini həm məqsədə uyğun, həm də ləyaqətli bir şey hesab edirdi. Nəhayət, o, Austerlits vuruşması üçün iki mükafat aldı.

Finlandiya vuruşmasında da o, özünü göstərməyə müvəffəq oldu. Baş komandanın yanında adyutanta qumbara qırıntısı dəyib ölər öldürür. Berq bu qırıntıyı götürüb rəisə aparır. Bu hadisəni də Berq

o qədər söyləyir ki, nəhayət hamı onun doğrudan da bu qumbara qırıntısını yerdən götürüb rəisə aparmasını təqdir edir və Finlandiya müharibəsi üçün də o, iki mükafat alır. 1809-cu ildə döşü ordenli qvardiya kapitanı olur və Peterburqda çox əlverişli bir mövqə tutur.

Berqin məziyyətlərindən danışanda bəzi sərbəst düşüncəli adamlar gülümsəse də, hər halda bir şeyə haqq vermək lazımdır. O, yaxşı və igid bir zabitdir. Böyükləri ona yüksək qiymət verərdilər, gələcəkdə böyük mənsəb sahibi ola bilən əlaqəli cavan bir adamdır, hətta indin özündə də cəmiyyətdə möhkəm bir mövqeyə malikdir.

O, dörd il bundan əvvəl Moskva teatrının parterində bir alman yoldaşına rast gələrkən Vera Rostovanı göstərib almanca demişdi: “*Das soll mein Weib werden*”¹ və o vaxtdan Veranı almağı qət etmişdi. İndi də Peterburqda Rostovgilin və özünün vəziyyətini nəzərə alaraq, işə başlamağın vaxtı gəldiyini müəyyən edib qızı istəmişdi.

Berqin Veranı istəməsi əvvəl, heç də onun xeyrinə olmayan bir təəccüb oyatmışdı. Əsil-nəcəbəti yaxşı məlum olmayan bir Liflandiya zadəganı oğlunun qrafınyə Rostovanı istəməsi əvvəl çox qərribə görünürdü, lakin Berq sadələvh və xoş təbiətli bir adam idi, onun bu hərəkəti Rostovgili qeyri-ixtiyari olaraq düşündürdü və onlar belə bir qərara gəldilər. Əgər o, özü bunun yaxşı bir hərəkət olduğuna möhkəm surətdə inanırsa, bu yaxşıdır, hətta lap yaxşıdır. Bir də ki, Rostovgilin işləri çox bərbad bir halda idi, bunu da Berq bilməmiş deyildi, xüsusilə, Veranın 24 yaşı vardı, o, hər yerə gedirdi. O, yaxşı və düşüncəli bir qız olsa da, hələ bu vaxta kimi heç kəs onu istəməmişdi. Bütün bunları nəzərə alaraq Berqin təklifi rədd edilməmişdi.

Berq dost adlandırdığı yoldaşına dedi:

– Bax, gördünüzmü.

– O, hamının dostu olduğunu bilirdi və ancaq buna görə də öz yoldaşına dost deyərdi. – Bax, gördünüzmü, mən bunların hamısını qabaqcadan nəzərə almışdım, mən hər şeyi ölsüb-biçməşöydim, heç evlənməzdim, bu da heç yaxşı düşmürdü. İndi isə, əksinə, mənim atam və anam təmin olunmuşlar. Mən onlara Ostzey vilayətində icarə işini düzəltmişəm, özüm də ki, aldığım maaşla, qızın cehizinə düşən dövlətlə və məndə olan səliqə ilə Peterburqda yaşaya bilərəm. Yaxşı da yaşamaq olar. Mən puldan ötrü evlənmirəm və bunu şəərəfsiz bir iş hesab edirəm, lakin qız görə özününkünü götürə, kişi də özününkünü. Mən qulluq sahibiyəm, o da yüksək ailədənir, əlaqə sahibidir, az-çox

dövləti də var. Bizim zəmanəmizdə bu özü də bir şeydir, belə deyilmi? Xüsusilə də ki, o, gözəldir, hörmətli bir qızıdır, mənə də sevir...

Berq qızaraq gülümsədi:

– Mən də onu sevirəm, çünki o, dərrakəli bir qızıdır, dərrakəli olmaq da çox yaxşı şeydir. Onun bir familiyadan olan o biri bacısı da var, o, tamamilə bir başqadır, xasiyyəti də adamın xoşuna gəlmir, ağıl da yoxdur, özü də ki, birtəhərdir, bilirsinizmi?”... Yaxşı qız deyil. Mənimki isə... Bizə gələcəksiniz də... – İstədi ki, “günorta naharına” desin, lakin düşünərək fikrini dəyişdi: “Çay içməyə”, – dedi və sonra ağzındaki tüstünü dodaqları arasından balaca bir halqa şəklində buraxdı, – bu onun xoşbəxtlik arzularının tam bir mücəssəməsi idi.

Berqin Veranı istəməsilə əmələ gələn ilk təəccüb hissindən sonra, Rostovgilin ailəsində adətən belə hallarda baş verən bir şənlik və sevinc göründü, lakin bu həqiqi deyil, zahiri bir sevinc idi. Veranın atası bu məsələ ilə əlaqədar olaraq bir şaşqınlıq və utancaqlıq duyurdu. Sanki onlar Veranı az sevdiklərinə və onu belə həvəslə başdan elədiklərinə xəcalət çəkirdilər. Hamıdan çox qoca qraf vicdan əzabı çəkirdi. O yəqin ki, bunun səbəbini izah edə bilməzdi, bu səbəb pul məsələsi idi. Əldə nə qədər pul və nə qədər borcu olduğunu, Veraya da nə qədər cehiz verə biləcəyini o, qətiyyənlə bilmirdi. Qızlar anadan olanda hər birinə cehiz olaraq 300 kəndli təxsis edilmişdi, lakin bu kəndlilərin yaşadığı kəndlərdən biri satılmışdı, o birisi də girov qoyulmuşdu. Bunun da vaxtı elə gecikdirilmişdi ki, kənd satılmalı idi. Bu səbəbdən qızlara kənd vermək mümkün deyildi. Pul da yox idi.

Berq bir aydan çox idi ki, nişanlanmışdı, toya da bircə həftə qalmışdı, amma qraf hələ öz-özlüyündə cehiz məsələsini həll etməmişdi, arvadı ilə də bu barədə danışmamışdı. Veraya cehiz olaraq gah Ryazandakı malikanəni vermək istəyirdi, gah meşə satmaq, gah da veksel üzrə pul borc almaq fikrinə düşürdü. Toya bir neçə gün qalmış Berq səhər tezdən qrafın kabinəsinə girdi və mehribanca gülüm-söyürək qrafdan xahiş etdi ki, qrafınyə Veraya veriləcək cehizi söyləsin. Qraf çoxdan hiss etdiyi bu məsələni eşidərkən özünü itirdi və düşünmədən ağılına nə gəldisə ona söylədi:

– Sənin belə qayğı göstərməyən xoşuma gəlir, xoşuma gəlir, razı qalacaqsan...

Berqin çiyinə vuraraq yerində qalxdı və bununla da o, söhbəti kəsmək istədi. Lakin Berq yenə mehribanca gülümsəyərək dedi ki, əgər mən Veraya nə veriləcəyini yəqin bilməsəm və bunun heç

¹ Bax, o, mənim arvadım olacaq (*alm.*).

olmasa bir hissəsini qabaqcadan almasam, Veranı rədd etmək məcburiyyətində olacağam.

Ona görə ki, qraf, bir özünüz düşünün. Əgər mən öz arvadımı saxlamaq üçün lazımı vəsaitə malik olmadan evlənsəm, onda çox alçaq bir iş tutmuş olaram.

Söhbət belə qurtardı ki, qraf alicənablıq göstərməyə çalışaraq və yenə xahişlərə yol verməmək üçün 80 min manatlıq veksəl verməyi Berqə vəd etdi. Berq itaətkarlıqla gülümsədi, qrafın çiyindən öpdü və dedi ki, mən sizə çox təşəkkürlər edirəm, ancaq bu puldan 30 min manat nəqd ələ almasam, istədiyim yeni həyatı qura bilməyəcəyəm.

Sonra da əlavə etdi:

– Heç olmasa, qraf, 20 min olsun, veksəl də ancaq 60 minə yazılınsın.

Qraf tələsə-tələsə:

– Yaxşı, yaxşı, – dedi, – dost, sən ancaq məni bağışla, 20 mini mən verəcəyəm, bundan başqa da 80 minə veksəl verəcəyəm. Bildinmi? İndi öp məni.

XII

Nataşanın on altı yaşı vardı, 1809-cu il idi. Dörd il bundan əvvəl Borislə nə qədər öpüşdüklerini onlar bir yerdə barmaqları ilə sayardılar. O vaxtdan bəri bircə dəfə də olsa, Borisi görməmişdi. Sonya ilə anasının yanında Borisdən söhbət düşəndə bu barədə çoxdan həll olunmuş bir məsələ kimi, tamamilə sərbəstcə danışardı. Olub-keçənləri, heç haqqında danışmağa belə layiq olmayan və çoxdan unudulub gedən bir uşaqlıq hərəkəti hesab edərdi. Lakin qəlbinin ən gizli guşələrində Borisə verdiyi vədin zarafat, ya ciddi olub-olmaması ona iztirab verirdi.

Boris də 1805-ci ildə Moskvadan orduya gedəndən sonra Rostovgili görməmişdi. Bir neçə dəfə Moskvaya gəlmişdi, hətta Otradnoyenin yaxınlığından da keçib getmişdi, lakin Rostovgilə getməmişdi.

Bəzən Nataşanın ağına belə bir şey də gəlirdi, bəlkə o, heç məni görmək istəmir. Ondən böyüklərin Borisdən kədərlə danışması da bu fikrin doğru olduğunu göstərirdi. Qrafıya Borisi xatırlayaraq deyirdi:

– Bizim zəmanəmizdə köhnə dostları yaddan çıxarırlar.

Son vaxtlarda Rostovgilə az-az gələn Anna Mixaylovna da özünü xüsusi bir ləyaqətlə tutur, hər gələndə də öz oğlunun məziyyətlərindən, tutduğu gözəl mövqeyindən hörmət və iftixarla danışardı.

Rostovgil Peterburqa gələndən sonra Boris görüşmək üçün onlارın yanına getdi. Gedərkən də az həyəcan duymadı. Onun ən gözəl,

ən şairanə xatirələri – Nataqa haqqında olan xatirələri idi. O eyni zamanda Rostovgilə möhkəm bir qərarla gedirdi. Nataşaya da, Nataşanın ata-anasına da hiss etdirmək istəyirdi ki, bizim aramızda olan uşaqlıq əlaqələri nə onun, nə də mənim üçün bir vəzifə ola bilməz. Boris qrafıya Bezuxova ilə olan intim əlaqələri nəticəsində cəmiyyətdə etimadından tamamilə istifadə etdiyi mötəbər bir şəxsin himayəsi sayəsində də qulluqda çox gözəl bir mövqə tuturdu. Eyni zamanda o, Peterburqun ən dövlətli qızlarından birini almaq fikrinə düşmüşdü, bu da çox asanlıqla düzələ bilərdi. Boris Rostovgilin qonaq otağına girərkən Nataşa öz otağında idi. Borisin gəldiyini eşidib qızardı və mehribanca gülümsəyərək, az qala yüyürə-yüyürə qonaq otağına getdi. Boris Nataşanı dörd il bundan əvvəlki kimi xatırlayırdı. O zaman Nataşanın əynində qısaca bir donu vardı, qıvrım saçları altında qara gözləri parıldardı və ucadan də uşaqqasına gülürdü, lakin indi içəri girən Nataşanın tamamilə başqa bir Nataşa olduğunu görüb özünü itirdi, onun üzündə həyəcan və təəccüb göründü. Borisin üzündəki bu ifadə Nataşanı sevindirdi.

Qrafıya dedi:

– Hə, balaca, nadinc dostunu tanıdınmı?

– Boris Nataşanın əlini öpdü və onda əmələ gələn dəyişikliyə təəccüb etdiyini söylədi.

– Siz nə yaxşılaşmışsınız!

Nataşanın gülər gözləri buna qarşı deyirdi: “Bəs necə!”

Nataşa ondan soruşdu:

– Atam qocalıbmı?

Nataşa oturdu, Borislə qrafıyanın söhbətində iştirak etmədən dinməz-söyləməz öz uşaqlıq nişanlığına diqqətlə baxırdı. Boris bu mehriban baxışların ağırlığını öz üzərində hiss edir, arabir özü də ona baxırdı.

Borisin mundiri, mahımları, qalstuku və saçının darıması tamamilə yeni dəb üzrə və *comme il faut*¹ idi. Bunu Nataşa ancaq indi görə bildi. Boris qrafıyanın önündə, kreslodə bir az yanpörtü oturmuşdu, sağ əlilə sol əlindəki çox təmiz və kəp geyilmiş əlcəyi düzəldirdi. Dodaqlarını xüsusi bir incəliklə sıxaraq ali Peterburq cəmiyyəti şəhərlərindən danışır və mülayimənə bir istehza ilə keçmiş Moskva günlərini, Moskvadakı tanışlarını yada salırdı. Lakin Nataşa hiss etdi ki, Boris yüksək aristokrat cəmiyyətindən bəhs edərkən, heç də təsadüfi

¹ Lazimi qayda üzrə (*frans.*)

olmayaraq, səfirin verdiyi ziyafətindən, NN və SS-lərə dəvət edildiyindən də danışdı, eyni zamanda səfirin ziyafətində iştirak etdiyini də bildirdi.

Nataşa altıdan-altıdan Borisə baxaraq susurdu. Onun baxışı Boris get-gedə daha da narahət edir və kaxıdırırdı. Boris də tez-tez Nataşaya baxır və hər baxanda da sözünü çəşdirirdi. O, on dəqiqədən artıq oturmadı, qalxıb təzım etdi. Nataşa yenə maraqla və bir az da istehza ilə ona baxırdı. Boris Rostovgildən gedəndən sonra öz-özünə dedi ki, Nataşa yenə əvvəlki kimi məni özünə cəzb edir, lakin mən bu hissə qapılmamalıyam, çünki var-dövləti yox dərəcəsinə olan bir qızı almaq mənim mənsəb qazanmaq işimə mane olar. Evlənmək məsələsi də olmadan onunla əvvəlki əlaqəni davam etdirmək nəə-ciblik olardı. Boris öz-özlüyündə bu qərara gəldi ki, Nataşa ilə görüşməsin, lakin belə bir qərara gəlsə də, bir neçə gündən sonra yenə Rostovgilə getdi. Bundan sonra da tez-tez onlara gedər və bütün günü onların evində keçərdi. O, öz əlaqələri haqqında necə olur-olsun, Nataşa ilə danışmaq fikrində idi. Ona demək istəyirdi ki, bizim aramızda olan bütün köhnə məsələlər unudulmalıdır. Hər necə olsa da, siz mənim arvadım ola bilməzsiniz, mənim dövlətim yoxdur, sizi heç vaxt mənə verməzlər. Lakin bu sözləri Nataşaya söyləyə bilmirdi və söyləməyə də utanırdı. Gündən-günə də Nataşaya daha artıq bağlanırdı. Nataşa da, deyəsən, yenə əvvəlki kimi Borisə vurulmuşdu, bunu hətta anası da, Sonya da hiss edirdi. Nataşa sevdii nəğmələri Borisə oxuyur, öz albomunu ona göstərir və alboma söz yazdırırdı, keçmişə xatırlamağa ona imkan vermir, yeni əlaqələrin də nə qədər gözəl olduğunu ona hiss etdirməyə çalışırdı. Boris də hər gün demək istədiyini deyə bilmədən, başı dumanlı halda oradan çıxıb gedirdi, nə etdiyini, nə üçün bura gəldiyini və bunun nə ilə qurtaracağını heç özü də bilmirdi. Artıq Elenin də yanına getmirdi, hər gün ondan töhmətli kağızlar alır, bununla belə yenə Rostovgil-dən əl çəkmirdi.

XIII

Bir axşam qoca qrafinya ah çəkə-çəkə, hiqqıldaya-hiqqıldaya balaca bir xalça üzərində diz çökərək, alnını yerə vura-vura axşam ibadətində məşğul idi. Onun başında gecə cutqusu, əynində kofta vardı, saçları burmalanıb eşilmişdi, bir çəngə seyrək saçı ağ kolenkor çüt-

qusu altından görünürdü. Birdən qapı cırıldadı, Nataşa qızarmış halda, yüyürə-yüyürə içəri girdi. O da əyninə kofta, yalın ayağına da tuflı geymişdi, saçları burmalanıb kağızla bağlanmışdı. Qrafinya dönüb geri baxdı və qaş-qabağını tökdü. O, “yoxsa bu yataq mənə tabut olacaqmı?” – deyərək son duasını oxuyurdu. Nataşanın ibadət üstündə içəri girməsi onun xoşuna gəlmədi. Nataşa anasının dua etdiyini görüb birdən dayandı, yerə çökdü, qeyri-ixtiyarı olaraq dilini çıxarıb öz-özünü hədələdi. Anasının hələ ibadətini qurtarmadığını görüb, pən-cəsi üstə çarpayıya sarı yüyürdü, xırdaca ayaqlarını cəld bir-birinə sürtərək tufliləri çıxartdı və qrafinyanın öz tabutu olacağından qorx-duğu yatağa atıldı. Yataq hündür və pərgü döşəklili idi, üstündə də bir-birindən kiçik beş balıq vardı. Nataşa pərgü döşək içində itdi, divara tərəf döndü. Örtük altında təpik ata-ata, dizlərini çənəsinə sarı qatlaya-qatlaya eşələnir, gah örtüyü başına çəkir, gah da anasına baxaraq yavaşca gülürdü. Qrafinya ibadətini qurtarıb yatağa sarı getdi. Onun üzündə sərt bir ifadə vardı, lakin Nataşanın başını örtük altında görüb mehribanca və zəif-zəif gülümsədi.

– Yaxşı, yaxşı, bəsdir, – dedi.

Nataşa örtüyü başından çəkdi:

– Ana, indi sizinlə danışmaq olarmı? Boğazının altından bir kərə, bir də, daha bəsdir, – deyərək anasının boynunu qucaqladı və çənəsi altından öpdü. Nataşanın öz anası ilə olan hərəkətində zahiri bir kobudluq görünəndə də, o, çox həssas və cəld idi. Anasını nə vaxt qucaqlasa da elə qucaqlardı ki, bundan o inciməz və ağrı hiss etməzdi, acığına da gəlməzdi.

Qoca qrafinya da adyalın altına girdi və başını balıqlar üstə rahatlayıb dedi:

– Nə barədə danışmaq istəyirdin? – Nataşa qollarını onun boynundan açdı, bir-iki dəfə çevrilərək anasının yanında uzandı və üzünə ciddi bir ifadə çökdü.

Qraf klubdan qayıdıb gələnə kimi Nataşanın gedib anasının yatağına girməsi, onların hər ikisinə çox böyük ləzzət verirdi.

– Nə barədə danışacaqdın? Amma mənim sənə deyiləsi sözlüm var...

Nataşa əli ilə anasının ağzını örtüdü və ciddi surətlə dedi:

– Boris haqqında... Bilirəm. Mən ona görə də gəldim. Söyləməyin, mən bilirəm. Yox, deyin! – Əlini anasının ağzından çəkdi: – Deyin görüm, ana, o, yaxşı oğlandırmı?

– Nataşa, sənin on altı yaşın var, sən yaşda olanda mən ərde idim. Sən deyirsən ki, Borya yaxşı oğlandır, mən də onu öz oğlum kimi sevirəm, ancaq sənin istədiyin nədir? Sən nə fikirdəsen? Sən onu lap avara eləmişən, mən bunu görürəm...

Qrafinya bunu deyərək dönüb qızına baxdı. Nataşa uzanmış halda, qırmızı ağacdən düzəldilmiş çarpayı künclərindəki sfinks naxışlarından birinə sakitcə baxırdı, buna görə də qrafinya onun üzünü ancaq yan tərəfdən görürdü. Nataşanın üzündə xüsusi bir ciddiyyət və diqqət vardı. Anası buna heyrət etdi.

Nataşa həm qulaq asır, həm də düşünürdü.

– Yaxşı, nə olsun ki?

– Sən onu lap avara qoymusan! Niyə axı? Sən ondan nə istəyirsən? Özün bilirsən ki, sən ona ərə gedə bilməzsən.

Nataşa vəziyyətini dəyişmədən soruşdu:

– Niyə?

– Ona görə ki, o, cavandır, ona görə ki, kasıbdır, ona görə ki, bizə qohumdur, ona görə ki, heç sən özün də onu sevmirsən.

– Bunu nədən bilirsiniz?

– Bilirəm də. Yaxşı deyil, əzizim.

– Bəlkə, mən istəyirəm...

– Nahaq söz danışma.

– Bəlkə, mən istəyirəm...

– Nataşa, mən ciddi...

Nataşa onu sözünü qırtarmağa qoymadı, qrafinyanın əlini özünə sarı çəkdi, əvvəl əlinin üstündən, sonra da ovucundan öpdü, sonra yenə əlini çevirərək barmaqlarının yuxarı bəndinin sümüklərindən, bu sümüklərin arasından, sonra yenə də, pıçıldayaraq: “Yanvar, fevral, mart, aprel, may”, – deyə-deyə sümüklərdən öpdü və sonra anasına baxaraq dedi:

– Ana, danışın da, niyə susursunuz? Danışınız.

– Qrafinya mehribanca qızına baxır və ona baxmaqla da sanki deyəcək sözünü unutmuşdu.

– Belə yaramaz, əzizim. Sizin uşaqlıq əlaqələrinizi hamı layiqincə başa düşməz. Bizə başqa cavan adamlar da gəlir. Onlar Boris sənə belə yaxın görəndə, sən onların gözündən düşə bilərsən. Bir də ki, ona nahaq yerə əziyyət verirən. O, bəlkə də, özü üçün özünə tay bir dövlətli qız tapmışdır, indi sən elə eləmişən ki, o, dəli-divanə olub.

– Dəli-divanə olub? – deyərək Nataşa təkrar etdi.

– Mən özümdən sənə danışım. Mənim bir *cousin*-im vardı...

– Tanıyıram, Kiril Matveyiçdir, o ki qocadır!

– Həmişə elə qoca olmayıb ki. Mənə bax, Nataşa, mən Borya ilə danışaram. O, bizə belə tez-tez gəlməməlidir.

– Əgər könlü istəyirsən, niyə gəlməsin?

– Ona görə ki, bunun heç bir nəticəsi olmayacaq, mən bilirəm.

– Siz haradan bilirsiniz? Yox, yox, siz ona deməyin. Heç belə də şey olarmı?

– Nataşa əlindən xüsusi malı alınan bir adam kimi danışdı, – yaxşı, ona ərə getməyəm, qoy gəlsin, ona xoşdursa, mənə də xoşdur.

– Nataşa gülümsəyərək anasına baxdı və sonra dedi:

– Ərə getməyəcəyəm, elə-belə gəlsin.

– Əzizim, necə yeni elə-belə?

– Elə-belə də. Yaxşı da, mənim ona ərə getməməyim çox lazımmış, amma... qoy gəlsin, elə-belə.

Qrafinya da:

– Elə belə, elə belə, – deyərək onun sözünü təkrar etdi və mehribanca güldü, gülərkən də bütün bədənini titrəyirdi.

Nataşa ucadan dedi:

– Nə gülürsünüz axı? Gülməyin, bütün çarpayımı da titrədirsiniz. Siz nə qədər də mənə oxşayırsınız! Siz də mənim kimi güləyənirsiniz... Bəsdir... – Qrafinyanın əllərini tutdu, bir əlinin iyun dediyi çeçələ barmağının üst bənd sümüyünü, sonra da o biri əlinin iyul və avqustu göstərən barmaq sümüklərini öpdü: – Ana, o, mənə bərk vurulub? Sizə də belə vurulmuşdular? Çox yaxşı oğlandır, çox, çox yaxşı oğlandır! Ancaq çox da elə sən deyən mənim xoşuma gəlmir. Nəşə ensizdir belə, yeməlxana saati kimi... Siz başa düşürsünüz?.. Belə ensizdir, bozdur, açıqdır...

– Yalan niyə deyirsən?

Nataşa sözünə davam etdi:

– Yəni bu dediyimi başa düşürsünüz? Nikolinka başa düşərdi... Bezuxinin rəngi bir ayırır, göydür, qırmızı çalan tünd göy, özü də dördküncdür.

Qrafinya gülərək dedi:

– Sən ona naz satırsan.

– Yox, o, franmasondur, bilmişəm. O, yaxşı adamdır, qırmızıya çalan tünd göy, sizə necə başa salım axı...

Qapı dalında qrafın səsi eşidildi:

– Qrafinyuşka, yatmamısan ki?

– Nataşa sıçrayıb yataqdan düşdü, tufllilərini götürüb ayaqyalın öz otağına qaçdı.

Keyli yata bilmədi, o, bu zaman: “Mənim başa düşdüklərimi və məndə olanları heç kəs anlaya bilmir” məsələsi ətrafında düşünürdü.

Pişik kimi büzülüb yatan iri hörüklü Sonyaya baxaraq öz-özünə dedi: “Sonyamı? Yox, o anlaya bilməz! O, xeyirxah bir qızıdır. O, Nikolinkaya vurulmuşdur, ayrı heç bir şeylə işi yoxdur. Anam da anlaya bilmir. Bu, çox təəcüblü bir şeydir, mən necə də ağıllıyam və o... necə də sevimli bir qızıdır”. “O” deyərək üçüncü şəxs haqqında söylədiyi də özü idi. Bununla da o, özü barədə çox ağıllı, ən ağıllı, ən yaxşı bir kişinin danışdığını təsəvvür edirdi. Təsəvvür etdiyi kişi sözüünə davam edərək deyirdi: “O, hər cəhətdən yaxşıdır, hər cəhətdən son dərəcə ağıllıdır, sevimlidir, mehribandır, yaxşıdır, son dərəcə yaxşıdır, diribaşdır, üzməyi də, at minməyi də çox gözəl bilir, çox qəşəng də səsi var!” Xerubiniyev operasından sevdiyi bir parçanı oxuyub çarpayığı atıldı, indicə yatacağını düşünərək sevincindən güldü və çığırıb Dunyaşaya dedi ki, şamı söndür. Dunyaşa da şamı söndürüb hələ otaqdan çıxmamışdı ki, o daha xoşbəxt bir aləmə – yuxular aləminə səfər etdi. Orada da hər şey həqiqətdə olduğu kimi gözəl idi, hər şey adama xoş gəlirdi, cəmi zamanda həqiqətdə olduğundan daha yaxşı idi, çünki hər şey başqa cürə idi.

* * *

Ertəsi gün qrafinya Borisi yanına çağırıb danışdı və bu gündən sonra da Boris daha Rostovgilə getmədi.

XIV

1810-cu ilin ərəfəsində, 31 dekabrda, Yekaterina əyanının evində, *le réveillon*¹ və ziyafət verilirdi.

Diplomatik heyət və padşah da ziyafətə gələcəkdi.

İngilis sahilı küçəsindəki məşhur əyan evi saysız-hesabsız işıqlara qərq olunmuşdu. Polis işçiləri, qırmızı mahud salınmış qapı ağzında durmuşdular. Burada jandarlardan başqa polis rəisi və onlarla polis zabiti də vardı. Ekipajın biri gedir, biri gəlirdi, hər ekipajda da qırmızı paltarlı xidməçilər görünürdü, xidməçilərdən də bəzisinin şlya-

¹ Axşam yeməyi (*frans.*)

pasına lələk taxılmışdı. Karetlərdən mundirli, döşü ulduzlu və lentli adamlar düşürdülər. Atlas geyimli, qaçum xəzli xanımlar karetlərin pələsindən ehtiyatla düşür, yerə salınan mahud üstündən tələsə-tələsə və səssizcə içəri gədirildilər.

Demək olar ki, hər yeni ekipaj gələndə, qapı ağzına toplaşan adamlar arasında pıçıldama başlayır və şapkalər çıxarılırdı.

– Padşahmı?.. Yox, nazirdir... Şahzadədir... səfirdir... Lələkləri görmürsənmi?

Qapı ağzına toplaşan adamlardan birisi o birilərdən yaxşı geyinmişdi. O elə bil hamını tanıyırdı, zamanın ən məşhur əyanlarını öz adları ilə söyləyirdi.

Qonaqların üçdə biri ziyafətə gəlmişdi, lakin Rostovgilin evində hələ də tələsə-tələsə geyinib hazırlaşdılar. Onlar da bu ziyafətə gələcəkdilər.

Rostovgilin ailəsində bu ziyafət üçün çox-çox hazırlıqlar aparılmışdı. Onlar ziyafətə çağırılmayacağından, paltarların hazır olmayaacağından və hər şeyin lazımı qayda üzrə düzəlməyəcəyindən də çox-çox qorxmışdular.

Ziyafətə Rostovgillə bərabər, qrafinyanın dostu və qohumu olan Marya İqnatyevna Peronskaya da gədirirdi. O, arıq və sarı bənizli bir qadın idi, köhnə saray freylinası idi, yüksək Peterburq cəmiyyətində əyalətdən gəlmiş Postovgilə rəhbərlik edirdi.

Onlar axşam saat 10-da Tavrid bağına freylinanın dalınca getməli idi, lakin on tamama beş dəqiqə qalmışdı, xanım qızlar isə hələ heç geyinməmişdilər.

Nataşa birinci dəfə idi ki, böyük ziyafətə gədirirdi. Bu gün o, səhər saat 8-də durmuşdu, bütün günü əlləşib-çalışır, qorxu və həyəcan keçirirdi. Səhərdən bəri bütün gücünü həm özünün, həm də anasının və Sonyanın geyiminə sərf etmişdi, paltarlarının yaxşı olmasına çalışırdı. Qrafinya masaka məxmər paltar geyməli idi, onların da əynində qırmızı ipək örtüklü, beli qızılqüllü ağ qaz paltar olmalı idi. Saçları da *à la grecque*¹ qaydası ilə darınmalı idi.

Əsas işlər görülüb qurtarmışdı. Əllər, ayaqlar, boyunlar, qulaqlar ziyafət qaydasına uyğun, çox diqqətlə yuyulmuşdu, ətirlənib pudralanmışdı. Şəbəkəli, nazik ipək corablər, bantlı, ağ atlas ayaqqabılar geyilmişdi, saçların daranıb-düzəlməsi də az qala qurtarmışdı. Sonya geyinib qurtarırdı, qrafinya da, lakin Nataşa hamı üçün əlləşdiyindən,

¹ Yunan qaydası (*frans.*)

geri qalırdı. O, arıq çiyinlərinə örtük atıb, hələ də güzgü qabağında oturmuşdu. Sonya isə geyinib, otağın ortasında durmuşdu və axırını lenti sancaqla yerinə sancırdı, sancağı basdıqca balaca barmağı ağrıyı, lenti də sancaq altında xırıldayırdı.

Nataşa saçlarından tutaraq üzünü güzgüdən çevirib dedi:

– Sonya, elə yox, elə yox! Banti elə bağlamazlar. Bəri gəl. – Sonya onun yanına gəlib diz çökdü. Nataşa lenti başqa cürə sancdı.

Nataşanın saçından tutan qulluqçu:

– Xanım qız, – dedi, – bir qoyun da, belə olmaz axı.

– Ah, ilahi, yaxşı, sonra! Bax, belə, Sonya!

Qrafinyanın səsi eşidildi:

– Tezmi qurtaracaqsınız? Saat ondur.

– Bu saat, bu saat. Ana, siz hazırsınızmı?

– Ancaq *toku*¹ qoyub sancaqlamamışam.

Nataşa çığıraraq dedi:

– Mənsiz eləməyin, siz bacarmazsınız!

– Saat ondur, ey!

Bu qərara gəldilər ki, saat on birin yarısında ziyafətdə olsunlar, lakin hələ Nataşa geyinməli və Peronskayanın dalınca Tavrid bağına getməli idilər.

Nataşa saçlarını düzəldib qurtardı, onun ayağında qısaca bir yubka vardı, əyninə də anasının koftasını geymişdi, yubkası altından ziyafət tuflliləri görünürdü. Bu vəziyyətdə də o, Sonyanın yanına yüyürdü, Sonyanı başdan-ayağa gözdən keçirdi, sonra da anasının yanına qaçdı, anasının başını çevirərək toku sancaqladı və ağ saçlarını öpüb yenə də qulluqçu qızların yanına yüyürdü, qızlar onun yubkasının aşağısını tikirdilər.

İş indi bir Nataşaya bənd idi, onun yubkası çox uzun olduğundan balağını təzədən tikmək lazım idi; bununla da tələsə-tələsə dişlərilə sapı qıran iki qız məşğul olurdu. Üçüncü bir qız da dişində və dodaqlarında sancaq tutaraq qrafinyanın yanından Sonyanın yanına qaçdı, dördüncü qız da qaz paltarını yuxarı qaldırılmış əlləri üstə tutmuşdu.

– Mavruşa, tez ol, özizim!

– Xanım qız, oradan oymağı verin.

Qraf qapı dalından dedi:

– Qurtaracaqsınız, ya yox? Bu da ətir. Peronskaya bizi gözləməkdən yoruldu.

Qulluqçu qız iki barmağı ilə balağı tikilmiş qaz paltarını yuxarı qaldıraraq dedi:

– Hazırdır, xanım qız.

– O, öləndə tutduğu qaz paltarını üfürə-üfürə silkələyir, bununla da paltarın yüngüllüyünü və təmizliyini hiss etdirmək istəyirdi.

Nataşa qaz yubkanı geyməyə başladı, paltarını hələ başından keçirib qurtarmamışdı ki, qraf qapını açıb içəri girmək istədi. Nataşa çığıraraq dedi:

– Bu saat, bu saat! Gəlmə, ata! – Sonya qapını ördü. Az sonra qrafı içəri buraxdılar. Onun əynində göy frak, ayağında isə corab və ziyafət tuflliləri vardı, ətirlənmiş və saçlarını yağlamışdı.

Nataşa otağın ortasında durub qaz paltarının qırçınlarını düzəldərək dedi:

– Ah, ata, sən nə qəşəngsən, adamın baxmağa həvəsi gəlir!

Qulluqçu qız dizləri üstə durub paltarını dartıdıraraq və ağzındakı sancaqları dili ilə ağzının bir tərəfindən o biri tərəfinə döndərərək dedi:

– Bir dayanın, xanım, dayanın.

Sonya Nataşanın paltarına baxdı və acıqlı halda bərkənd dedi:

– Özün bil! Özün bil! Yenə uzundur!

Nataşa bədənnüma ayna qabağında özünə baxmaq üçün bir az geri çəkildi.

Mavruşa Nataşanın dalınca sürünə-sürünə dedi:

– Vallah, xanım, heç də uzun deyil.

Dunyaşa qəti bir ifadə ilə:

– Uzundur, qısaldarıq, bircə dəqiqədə düzəldərik, – deyib döşündəki yaylıqdan iynə çıxardı və yenə də işə başladı.

Bu vaxt qrafinya, başında tok, əynində məxmər paltar, utana-utana və yavaş-yavaş içəri girdi.

Qraf çığıraraq dedi:

– Ah! Mənim gözəlim! Sizin hamınızdan yaxşıdır! – Qrafinyanı qucaqlamaq istədi, lakin paltarını özilməsin deyərək, qızaraq geri çəkildi.

Nataşa:

– Ana, toku bir az yana öy. Dayan, bu saat mən düzəldim, – deyərək qrafinyaya sarı yüyürdü, lakin qızlar özünü onun dalınca yetirə bilmədiklərdən, qaz paltarının bir parçası cırıldı.

– İlahi! Gör nə oldu! Vallah, mən təqsirkar deyiləm.

Dunyaşa:

¹ Hündür, düz, könərsiz qadın şlyapası (frans.)

– Zərəri yoxdur, – dedi, – hörmələrəm, heç bilinməz də.
Dayə qapıdan içəri girərək dedi:
– Mənim gözəlüm, mənim gözəl kraliçam. Sonyuşkaya da bir baxın! Nə gözəldirlər!..

Nəhayət, on birə on beş dəqiqə işləmiş karetə minib yola düşdülər. Hələ Tavrid bağına da gedəcəkdilər.

Peronskaya hazır idi. O artıq qocalmışdı, gözəl də deyildi, bununla belə o da eynən Rostovgil kimi hazırlanmış, bəzənib-düzənmişdi, lakin onlar kimi tələsməmişdi, çünki bu onun adət etdiyi bir şey idi; O da yuyunub yıxanmışdı, ətirlənmişdi, pudralanmışdı, hətta qulaqlarının dalını eynən Rostovgil kimi diqqətlə yumuşdu. Peronskaya sarı paltarla qonaq otağına girəndə qoca qulluqçu qadın öz xanımının geyiminə baxaraq fəxr edirdi. Peronskaya Rostovgilin tualetini təriflədi.

Rostovgil də onun zövqünü və tualetini təriflədi, saat on birdə saçlarını və paltarlarını qoruya-qoruya karetlərə minib yola düşdülər.

XV

Nataşanın bu gün səhərdən bəri bircə dəqiqə də boş vaxtı olmamışdı və bircə dəfə də olsa, ziyafətdə görəcəyi şeylər haqqında düşünməmişdi.

İndi isə o yırğalana-yırğalana gedən karetin ala qarənliyi və darısqallığı içində, rütubətli və soyuq havada ilk dəfə olaraq ziyafətdə, işıqlı zallarda görəcəyi və eşidəcəyi şeyləri aydınca təsəvvür etdi: musiqi, rəqs, çiçəklər; padşah və Peterburqun bütün seçmə cavanları orada olacaqdı.

Onun təsəvvür etdiyi şeylər o qədər gözəl idi ki, Nataşa hətta bunların olacağına inana bilmirdi, çünki bunlar soyuqla, karetin darısqallığı və qarənliyi ilə heç də uyuşmurdu. Bu şeylərin həqiqətən olacağına o ancaq qırmızı mahud üstündən keçib dəhlizə girəndə, xəz paltosunu çıxarıb Sonya ilə yan-yanı, anasının qabağı ilə gedəndə və çiçəklər arasından keçib işıqlı pilləkənlərlə yuxarı qalxanda inana bildi. Ancaq bu zaman o, özünü ziyafətdə necə tutacağını xatırladı və özünə əzəmətli bir görkəm verməyə çalışdı. Onun zənnincə qızlar özünü ziyafətdə mütləq belə tutmalı idi. Xoşbəxtlikdən, o özünü itirdi, heç bilmədi ki, nəyə baxsın. Heç bir şeyi aydın görmürdü, nəbzini dəqiqədə yüz dəfə vururdu, ürəyi bərk-bərk döyünürdü. Nataşa özünə onu gülünc bir vəziyyətə sala biləcək əzəməti verə bilmədi.

O, dərin bir həyəcan keçirir və bütün gücünü sərf edərək ancaq həyəcanını gizlətməyə çalışırdı. Ona ən çox yaraşan da elə bu idi.

Rostovgilin qabağı ilə də qonaqlar gedir, daldan da qonaqlar gəlirdilər. Onlar da ziyafət paltarında idi, onlar da yavaş-yavaş danışır-dılar. Pilləkəndəki aynalar ağ, mavi, al paltar geymiş, açıq qollarına və boyunlarına brilyantlar, mirvarilər taxmış xanımları əks etdirirdi.

Nataşa aynalara baxır və aynalardakı əkslər içində özünü başqalarından ayıra bilmirdi. Hamı bir-birinə qarışaraq təntənəli bir mərasim şəklini almışdı. Birinci zala girərkən danışqların, addımların, təbriklərin yeknəsək uğultusu Nataşanın qulaqlarını batırdı, işıqlar və parıltılar isə gözlərini qamaşdırdı. Yarım saat olardı ki, ev sahibi arvadı ilə bərabər qapı ağzında durub içəri girənləri: “*charm de vous voir*”¹ sözləri ilə qarşılayırdı, onlar Rostovgili və Peronskayanı da eyni sözlərlə qarşıladılar.

Ağ paltar geymiş, qara saçlarına qızıl gül taxmış iki qız eyni zamanda dizlərini öyərək təzim etdilər, ev yiyəsinin arvadı isə qeyri-ixtiyar olaraq nazik bədənli Nataşaya daha çox baxdı və onun üzündə ancaq Nataşaya aid olan bir təbəssüm gördü. Ev yiyəsinin arvadı ona baxarkən bəlkə də öz gözəl, bir daha geri qayıtmaz qızlıq günlərini və ilk dəfə ziyafətə gəldiyini xatırlamışdı. Ev sahibi də gözləri ilə Nataşanı ötürərək, bu qızlardan hansının qrafın olduğunu soruşdu və öz barmaqlarının ucunu öpərək dedi:

– *Charmante!*²

Qonaqlar zalda, qapı ağzına toplaşaraq padşahı gözləyirdilər. Qrafına da ön sırada özünə yer elədi. Bir neçə adam Nataşaya baxır və onun kim olduğunu soruşurdu. Nataşa bunu eşidir və bu baxışları öz üzərində hiss edirdi. O, başqalarının xoşuna gəldiyi bilərəklər az sakitləşdi.

Düşünərək öz-özünə dedi: “Bizim kimisi də var, bizdən pisi də var”.

Peronskaya ziyafətə gələn ən görkəmli şəxslər haqqında qrafınaya məlumat verirdi.

O, gümüş kimi ağ, qıvrım, gur saçlı bir qocanı göstərərək dedi:

– Bax, o, Hollandiya səfirdir, görürsünüz mü, ağ saçlı.

– Hollandiya səfiri deyilən adam qadınlarla əhatə olunmuşdu və qadınlara nə isə söyləyərək güldürürdü.

¹ Sizi görməyimizə çox-çox şadıq (*frans.*)

² Nə gözəldir! (*frans.*)

İçəri girən Eleni də göstərərək:

– Bax, bu da, Peterburqun çarçası qrafinya Bezuxovadır, – dedi.

– Nə gözəldir! Marya Antonovnadən geri qalan deyil, bir baxın, görün, cavanlar da, qocalar da necə onun dalınca düşüb! Həm gözəldir, həm də ağıllıdır. Deyirlər ki, şahzadə... onun dərdindən döləlidir. Bu iki arvadı da görürsən də, qəşəng olmasalar da, başlarına daha çox adam yığışib.

Peronskaya zalın ortasından keçib-gedən bir xanımla qızını göstərdi. Qız çox eybəcər idi.

– Bu, milyonçu bir qızıdır. Onlar da onu almaq istəyən oğlanlardır.

Yanlarından keçən və başını qaldıraraq qadınların üstündən haraya isə baxan gözəl bir kavalər qadını göstərdi.

– Bu da Bezuxovanın qardaşı Anatoli Kuragindir. Nə gözəl oğlandır! Eləmi? Deyirlər ki, bu dövlətli qızı ona alırlar. Sizin o consin Drubetskoy da çox əl-ayağa düşüb. Deyirlər ki, milyonları var.

– Bu da fransız səfiri özüdür, – deyərək qrafinyanın sualına cavab verdi. – Bir baxın, elə bil ki, padşah-zaddır. Ancaq hər halda bu fransızlar səvimli adamlardır, çox səvimli adamlardır. Cəmiyyət üçün onlardan daha səvimli adam olmaz. Bu da bax o! Yox, bizim Marya Antonovna hamıdan gözəldir, gör necə də sadə geyinib! Adam valeh olur!

Sonra Bezuxovu göstərərək dedi:

– O kök, eynəklə isə məşhur *farmazondur*¹. Onu arvadı ilə yan-yanaya qoysan, deyərsən, bu oyunbazdır, adamın gülməyi tutar.

Pyer yanını basa-basa, adamları aralaya-aralaya, sağa və sola sadəcə və saf ürəklə baş əyə-əyə gedirdi, sanki o, bazar izdihamı içindən keçərək salam verirdi. Görünür, o, kimi isə axtarırdı.

Nataşa sevinclə Pyerə, Peronskayanın dediyi oyunbaza baxırdı və bilirdi ki, Pyer izdiham içərisində onları, xüsusilə onu axtarır. Pyer ziyafətə gələcəyini və onu kavalərlərlə tanış edəcəyini vəd etmişdi.

Lakin Bezuxov onlara çatmadan, ağ mundirli, qara saçlı, orta boylu çox gözəl bir kişinin qabağında dayandı. Qara saçlı adam pəncərə qabağında durub döşü ulduzlu və lentli hündür bir adamla danışdı. Nataşa orta boylu, ağ mundirli cavan adamı dərhal tanıdı, o, Bolkonski idi. Bolkonski ona çox-çox cavanlaşmış, gözəlləşmiş və şən görünürdü.

Nataşa knyaz Andreyi göstərərək dedi:

¹ Frankmason (*frans.*)

– Ana, bir tanış da var. Bolkonskidir, görürsünüzmü? Yadınızdadır mı, Otradnoyedə gecə bizdə qalmışdı.

Peronskaya:

– Hə, siz onu tanıyırsınız mı? – deyərək soruşdu. – Ondən zəhləm gedir. *Il fait à présent la pluie et le beau temps*¹. Elə də lovğadır ki, heç hədd-hüdüdü yoxdur! Atasına oxşayıb. Spernskinin də qılığına girib, nə isə bir layihə yazırlar. Bir gör xanımlarla necə rəftar eləyir! Xanım onunla danışır, amma o, üzünü yana çevirirdi. O, mənimlə belə rəftar etməydi, mən bilərdim ona nə edərdim.

XVI

Birdən hamı hərəkətə gəldi, danışdı, qabağa yeridi, sonra yenə geri çəkildi və izdiham arasından bir yol açıldı; padşah çalınmağa başlayan musiqi səsləri altında içəri girdi. Ev yiyəsi ilə arvadı da onun dalınca gəlirdi. Padşah sağa-sola baş əyərək tez-tez yeriyirdi, sanki görüşün bu ilk dəqiqələrindən tez xilas olmaq istəyirdi. Musiqiçilər polski çalırdılar. Bu musiqi o zaman padşahın adına yazılmış sözlər üzərində qurulmuşdu. Musiqi: “Aleksandr, Yelizaveta, biz sizinlə fəxr edirik” sözləri ilə başlayırdı. Padşah qonaq otağına getdi, izdiham qapıya sarı yönəldi. Üzündə dəyişiklik duyulan bir neçə adam cəld padşahın yanına girdi və yenə bayıra çıxdı. Padşah ev sahibinin arvadı ilə danışa-danışa qapı ağzından göründü. İzdiham yenə də qapıdan geri çəkildi. Sir-sifətdə şaşqınlıq hiss edilən cavan bir adam xanımların üstünə yeriyərək geri çəkilmələrini xahiş etdi. Bir neçə qadın, tualetlərinin xarab olmasına baxmayaraq özünü qabağa soxurdu. Onların üzündəki ifadədən ali cəmiyyətin bütün qeyd-şortlərini tamamilə unudduqları aydınca görünürdü. Kişilər qadınlara yaxınlaşmağa və polski oynamaq üçün cüt-cüt sıraya düzülməyə başladılar.

Hamı geri çəkildi, padşah ev sahibininin əlindən tutaraq gülümsəyə-gülümsəyə qonaq otağından bayıra çıxdı və rəqsə başladı. Onun dalınca ev sahibi M.A.Narışkina ilə, sonra da səfirlər, nazirlər və generallar rəqsə girişdilər, Peronskaya da elə bir ucdan onların adını qrafinyaya söyləyirdi. Xanımlardan çoxunun kavaləri vardı. Onlardan bəzisi rəqsə qoşulmuşdu, bəzisi də qoşulmağa hazırlaşdı. Nataşa isə divara sıxışdırılan və rəqsə dəvət edilməyən qadınlar içində, anası ilə Sonyanın yanında qalmışdı, zərif əllərini aşağı

¹ Hamı indi onun dördindən ölür (*frans.*)

salıb durmuşdu, sinəsi sakitcə qalxıb düşür, nəfəsini sıxaraq parlaq və ürkək nəzərlərlə önünə baxırdı. Onun üzündə böyük bir şadlığa və böyük bir kədərə hazır olduğunu göstərən bir ifadə vardı. Onu nə padşah, nə də Peronskayanın göstərdiyi başqa mötəbər şəxslər rəqsə dəvət edirdi. O düşünərək öz-özünə deyirdi: “Yoxsa heç kəs mənə yaxınlaşmayacaq? Bu birincilər sırasında mən də rəqs etməyəcəyimm? Bu kişilər mənim burada olduğumu görməyəcəkm? İndi elə bil onlar heç məni görmürlər də, mənə baxsalar da elə baxırlar ki, sanki bu sözləri deyirlər: “Hə! bu, o deyildir, onda heç baxmaq da lazım deyil”. Yox, bu ola bilməz! Onlar mənim necə rəqs etmək istədiyimi, necə gözəl rəqs etdiyimi, mənimlə rəqs edərkən necə fərəh duyacaqlarını bilməlidirlər”.

Polski rəqsinin musiqisi çox uzun sürdü və Nataşanın qulaqlarında kədərlə səslənməyə başladı. O ağlamaq istəyirdi. Peronskaya onların yanından getdi. Qraf zalın o biri başında idi. Qrafinya, Sonya və Nataşa bu yabançı izdiham içində tək qalmışdı, onlar heç kəsi maraqlandırmırdı və heç kəsə də lazım deyildi. Knyaz Andrey bir xanımla rəqs edərək onların yanından keçib getdi, yəqin ki onları görmədi. Gözəl Anatoli də gülümsəyərək rəqs etdiyi xanıma nə isə deyirdi, Nataşaya o, divara baxan kimi baxdı. Boris rəqs edə-edə iki dəfə onların yanından keçdi, hər dəfə də üzünü onlardan çevirirdi. Rəqs etməyən Berq öz arvadı ilə onlara yaxınlaşdı.

Burada bu ailə yaxınlığı Nataşaya təhqir kimi göründü, sanki ailə söhbəti üçün başqa yer yox idi, bu elə gərək ziyafətdə ola idi. Vera öz yaşıl paltarları haqqında ona nəşə deyirdi, lakin Nataşa nə Veraya baxır, nə də onun sözünə qulaq asırdı.

Nəhayət, padşah rəqs etdiyi son xanımın yanında dayandı (O, üç qadınla rəqs etmişdi), musiqi kəsildi. Səliqə düzəldən adyutant Rostovgilin üstünə yüyürdü, daha da geri çəkilmələrini xahiş etdi, lakin geri çəkilməyə artıq yer yox idi. Onlar divara dirənilib durmuşdular. Birdən xor oxunan yerdən cəlbədedici aydın və ahəngdar vals səsləri eşidildi. Padşah gülümsəyərək zala baxdı. Bir dəqiqə keçdi, heç kəs rəqsə başlamadı. Rəqsi idarə edən adyutant qrafinya Bezuxovaya yaxınlaşaraq onu rəqsə dəvət etdi. Bezuxova da gülümsəyərək əlini qaldırdı, adyutanta baxmadan əlini onun çiyninə qoydu. Adyutant öz işinin ustası idi. Bezuxovanı bərk-bərk özünə sıxaraq, tələsmədən, qayda ilə rəqsə başladı, əvvəl dairənin qırağında bir qlis-sada vurdu. Zalın bucağında isə Bezuxovanın sol əlindən tutaraq onu

çevirdi, get-gedə sürəti artan musiqi səsləri altında ancaq adyutantın cəld və bacarıqla atılan ayaqlarının mahmız cingiltisi ahəngdar bir surətdə eşidilirdi və hər üç taktndan sonra dönərkən xanımının məxmər paltarları havala yellənərək parlıdayır, sanki birdən od tutub alışırdı. Nataşa onlara baxır və az qalır ki, ağlasın. Valsın birinci turunu o, niyə oynamırdı?

Knyaz Andrey ağ süvari polkovnik mundiri, ipək corab və tuflı geymişdi, Rostovgildən bir az aralıda, dairənin ön sıralarında durmuşdu, özü də şad və şən idi. Baron Firqof ona sabah Dövlət Şurasının açılması nəzərdə tutulan birinci müşavirəsi haqqında danışdı. Knyaz Andrey Speranskiyə yaxın olduğundan və qanunvericilik komissiyasında iştirak etdiyindən sabahkı müşavirə haqqında düzgün məlumat verə bilirdi. Bu müşavirə barəsində müxtəlif fikirlər söylənilirdi. Lakin knyaz Andrey Firqofun dediyinə qulaq asmırdı. O gah padşaha, gah da rəqs etməyə toplaşan, lakin dairəyə girməyə cəsarət etməyən kavalərlərə baxırdı.

O, padşahın yanında rəqs etməkdən çəkinən kavalərləri və oyuna dəvət olunmaqdan ötrü ürəkləri gedən xanımları müşahidə edirdi.

Pyer knyaz Andreyə yaxınlaşib əlindən tutdu.

– Siz həmişə rəqs edirsiniz, – dedi. – Burada mənim proteqye-m var, gənc Rostova, onu rəqsə dəvət edin.

Bolkonski:

– Haradadır? – deyərək soruşdu və barona dönərək dedi: – Əfv edin, bu söhbəti biz başqa bir yerdə eləyib tamamlarıq, ziyafətdə rəqs etmək lazımdır. Qabağa çıxaraq Pyerin göstərdiyi tərəfə getdi. Nataşanın ümitsizlik və həyəcan ifadə edən üzünü knyaz Andreyin gözlərinə sataşdı. Knyaz Andrey onu tanıdı, onun könlündə çırpınan hisslərini duydu, bu aləmə yeni qədəm qoyduğunu bildi, vaxtilə onun pəncərədə başqa bir qızla etdiyi söhbətini xatırladı və şən bir halda qrafinya Rostovaya yaxınlaşdı.

Qrafinya qızararaq dedi:

– İzin verin, sizi öz qızım ilə tanış edim.

Knyaz Andrey nəzakətlə təzim edib dedi:

– Mən tanış olmaq iltifatına nail olmuşam, əgər qrafinyanın xatirindən çıxmamışsa.

– Onun bu nəzakəti Peronskayanın söylədiyi sözlərlə tam bir ziddiyyət təşkil edirdi. Knyaz Andrey Nataşaya yaxınlaşdı və rəqsə dəvət etdiyini söyləmədən əvvəl əlini onun belinə sarı uzatdı. Nataşaya vals

oynamağı təklif etdi. Bu anda Nataşanın ümitsizlik və həyəcan görünüşünə üzünə xoşbəxtlik və minnətdarlıq ifadə edən bir təbəssüm yayıldı.

Sevincindən həm ağlamaq istəyən, həm də gülümsəyən, həm qorxan, həm də özünü xoşbəxt hesab edən bu qız əlini knyaz Andreyin çiyinə qaldırarkən sanki öz təbəssümü ilə deyirdi: “Mən səni çoxdan gözləyirdim”. Knyaz Andrey o zamanın ən yaxşı rəqs edənlərindən biri idi. Nataşa da çox gözəl rəqs edirdi. Atlas ziyafət tuffilləri geymiş ayaqları, onun özündən asılı olmayaraq cəld və yüngül hərəkət edir, üzü isə xoşbəxtcəsinə gülümsəyirdi. Onun cılıpaq boynu və qolları arıq idi, həm də qəşəng deyildi. Çiyinləri də Elenin çiyinlərinə görə arıq idi, döşləri hələ müəyyən bir şəkllə düşməmişdi, qolları da nazik idi, lakin Elenin bədənindən süzülüb axan minlərcə baxışlardan sanki onun dərisi üzərində bir lak təbəqəsi əmələ gəlmişdi, Nataşa isə ilk dəfə idi ki, qolları, boynu açıq belə bir məclisə çıxırdı, əgər ona bunun zəruri bir şey olduğunu başa salmasaydılar, o, bundan çox-çox utanardı.

Knyaz Andrey rəqs etməyi sevirdi, bir də ki ona arı-arası kəsilmədən müraciət edən adamlarla siyasi və ağıllı söhbətlər etməkdən və padşahın burada olması ilə əmələ gələn sıxıntıdan tez canını qurtarmaq üçün rəqs etməyə başladı və bunun üçün də Nataşanı seçdi. Nataşanı da ona görə seçdi ki, Pyer bunu ona göstərdi, bir də ki yaxşı qadınlardan ilk əvvəl gözüne sataşan o oldu, lakin Nataşanın nazik, oynaq belini qucaqlayanda, Nataşa onun qolları arasında tər-pənəndə və knyaz Andreyə baxaraq gülümsəyəndə knyaz Andreyin ürəyi döyündü. Nataşanın gözəlliyi onu məst etdi; knyaz Andrey rəqsi qurtarıb dayananda və nəfəsini dərərək rəqs edənlərə baxanda özünü canlanmış və cavanlaşmış hiss etdi.

XVII

Knyaz Andreydən sonra Boris, sonra isə rəqsi başlayan adyutant və başqa cavan adamlar onu rəqsə dəvət etdilər. Nataşa artıq kavalərlərini Sonyaya verirdi, özü isə xoşbəxt və qızarmış halda bütün gecəni rəqs etdi. O, ziyafətə gələn adamların nə ilə maraqlandığını duymurdu və görmürdü. O nəinki padşahın fransız səfiri ilə uzun-uzadı danışdığını, xüsusi iltifat göstərərək, bir qadınla söhbət etdiyini, filan şahzadənin filan işlər gördüyünü, filan sözlər söylədiyini, Elenin böyük uğurlar qazandığını və filan adamın ona xüsusi bir diqqət yetir-

diyini görmürdü, o hətta padşahın özünü görmürdü, padşahın getdiyini də ancaq bir şeydən bildi; o gedəndən sonra ziyafət xeyli canlanmışdı. Knyaz Andrey axşam yeməyindən qabaq şən kotilyonlardan birini yenə Nataşa ilə oynadı. Otradnoye xiyabanındakı ilk görüşlərini, onun ayılı gecədə yata bilməyərək yuxarı pəncərədə oturub bir qızla söhbət etdiyini Nataşaya xatırlatdı. “Mən də qeyri-ixtiyari olaraq sizin söhbətinizi eşidirdim”. Nataşa bunu eşidərkən qızardı və özünü təmizə çıxarmağa çalışdı, sanki o ayılı gecədə onun söylədiyi sözlərdə utanılası bir şey vardı.

Knyaz Andrey kübar cəmiyyətində böyümüş bütün başqa adamlar kimi, ziyafətlərdə bu cəmiyyətin ümumi təsiri hiss olunmayan şəxslərlə görüşməyi sevirdi. Nataşa da öz heyrəti, sevinci, qorxusu, ürəkliyi, hətta fransızca danışarkən buraxdığı səhvləri ilə belə bir adam idi. Knyaz Andrey Nataşa ilə çox nəzakətlə danışır və onunla çox incə rəftar edirdi. Nataşanın yanında oturub ən sadə və əhəmiyyətsiz şeylərdən söhbət edir, onun gözlərində və təbəssümündə ifadə olunan sevincdən həzz alırdı. Bu sevinc də edilən söhbətə deyil, onun könlündəki xoşbəxtliyə aid idi. Başqaları Nataşanı rəqsə dəvət edərkən, Nataşa da gülümsəyərək yerindən qalxıb zalda oynarkən, knyaz Andrey xüsusilə onun cəsarətsizlik hiss edilən incəlik və şuxluğundan həzz alırdı. Nataşa kotilyonun ortasında fiqurunu qurtardıqdan sonra ağır-ağır nəfəs alaraq öz yerinə yaxınlaşanda başqa bir kavalər onu rəqsə dəvət etdi. Nataşa yorulmuşdu, tövşüyürdü və görünür kavalərin təklifini rədd etmək fikrində idi, bununla belə o dərhal həvəslə əlini qaldırıb kavalərin çiyinə qoydu və knyaz Andreyə baxıb gülümsədi.

Bu təbəssüm deyirdi: “Mən çox istərdim ki, dincəlim, sizin yanınızda oturum, yorulmuşam, ancaq görürsünüz ki, məni necə dəvət edirlər, mən də buna sevinirəm, mən xoşbəxtəm, mən hamını sevirəm və biz də sizinlə bərabər bunların hamısını başa düşürük”. Bu təbəssüm daha çox-çox şeylər deyirdi.

Kavalər Nataşa ilə rəqs edib qurtarıqdan sonra, Nataşa zal ilə yüyürə-yüyürə iki qadına sarı getdi, onları fiqura oynamaq üçün dəvət etmək istəyirdi.

Knyaz Andrey Nataşaya baxaraq heç də gözlənilmədən öz-özünə dedi: “Əgər o, əvvəl öz əmisi qızının, sonra da o biri xanımın yanına getse, onda mənim arvadım olacaqdır”. Nataşa əvvəl əmisi qızının yanına getdi.

Knyaz Andrey düşündü: “Bə’zən adamın başına nə boş-boş şeylər gəlir! Ancaq burası da var ki, bu çox sevimli bir qızıdır, həm də başqalarından tamamilə fərqlənir, belə yerlərdə heç birçə ay rəqs etməmiş orə gedəcək...” Nataşa korsajındaki qızıl gülü düzəldib onun yanında oturarkən knyaz Andrey düşündü: “Belə qız burada nadir tapılan bir şeydir!”

Kotiloyun sonunda qoca qraf, əynində göy frak, rəqs edənlərin yanına gəldi. Knyaz Andreyi çağırdı və öz qızından bu şeylərin xoşuna gəlib-gəlmədiyini soruşdu. Nataşa onun sualına cavab vermədi, ancaq gülümsədi, o, öz təbəssümü ilə bu suala darılaq deyirdi: “Bunu da heç soruşarlarmı?”

– Mən heç ömrümdə belə sevinc duymamışdım.

– O, ariq qollarını qaldırdı ki, atasını qucaqlasın, lakin dərhal endirdi, knyaz Andrey bunu gördü. Nataşa hələ bu vaxta kimi özünü belə xoşbəxt hiss etməmişdi. Xoşbəxtliyinin o ən yüksək dərəcəsində idi. Bu zaman insan tamamilə mərhəmətli və xeyirxah olur, pisliyin, bədbəxtliyin və kədərini ola biləcəyinə inanmır.

* * *

Pyer bu ziyafətdə arvadının yüksək cəmiyyətdə tutduğu vəziyyətlə ilk dəfə olaraq özünü təhqir olunmuş hiss etdi. O, qaşqabaqlı və dalğın idi. Alnının ortasında dikinə enli bir qırışqı vardı, gözündə gözlük, pəncərə önündə duraraq baxır və heç bir şey görmürdü.

Nataşa yeməyə onun yanından keçib gedirdi.

Pyerin tutqun görünüşü və üzündə ifadə olunan bədbəxtlik onu heyrətə saldı. Pyerin qabağında dayandı. O, Pyerə kömək etmək, xoşbəxtliyinin bir hissəsini ona vermək istəyirdi.

– Qraf, – dedi, – nə ürəkaçan bir ziyafətdir, elə deyilmi?

Pyer yəqin ki, söylənilən sözü başa düşmədiyindən dalğınca gülümsədi:

– Bəli, – dedi, – çox şadam.

Nataşa öz-özünə düşünürdü: “Bu adamlar axı nədən narazı olurlar? Xüsusilə, Bezuxov kimi yaxşı bir adam”. Ziyafətdə olan adamların hamısı Nataşanın nəzərində eyni dərəcədə əziz, mehriban idi, bir-birini sevən gözəl insanlar idi: heç kəs heç kəsi incidə bilməzdi, buna görə də hamı xoşbəxt olmalı idi.

Knyaz Andrey ertəsi gün ziyafəti xatırladı, lakin fikrən onunla çox məşğul olmadı. “Bəli, çox gözəl bir ziyafət idi. Bir də ki... bəli, Rostova çox əzizdir. Onda Peterburqa xas olmayan nəşə bir tərəvət, bir xüsusiyyət vardır ki, bu onu başqalarından fərqləndirir”. Dünənki ziyafət haqqında knyaz Andreyin düşündüyü yalnız bu oldu; sonra çay içib işləməyə başladı.

Yorğunluqdanmı, ya yuxusuzluqdanmı istədiyi iş ilə məşğul ola bilmədi, o ancaq çox vaxt elədiyi kimi, öz yazdığını tənqid etdi, bu arada kiminsə gəldiyini eşidib sevindi.

Gələn adam müxtəlif komisiyonlarda qulluq edən, Peterburqun bütün cəmiyyətlərində iştirak edən, Speranskinin yeni fikirlərinin pərəstişkarı, Peterburqun məşhur xəbər yayarı Bitski idi. Bitski fikri istiqaməti paltar kimi dəb üzrə seçən və buna görə də yeni istiqamətlərin ən ehtiraslı qabaqcılları kimi gözə çarpan adamlardan biri idi. Şlyapasını çıxaran kimi cəld knyaz Andreyin yanına gəldi və o saat da danışmağa başladı. Bu səhər padşahın açdığı Dövlət Şurasının iclası haqqında o, yenicə ətraflı məlumat almışdı, indi bunu böyük bir həvəslə knyaz Andreyə nağıl edirdi. Padşahın söylədiyi nitq fəvqəladə bir nitqmış. Bu ancaq məşrutəçi hökmdarlar tərəfindən söylənilən nitqlərdən biri imiş. “Padşah dedi ki, Şura və Senat dövlət silkidir, o dedi ki, dövləti idarə işlərinin təməlini özbaşınalıq deyil, möhkəm əsaslar təşkil etməlidir. Padşah dedi ki, maliyyə işləri yenidən qurulmalıdır və hesabat da elan edilməlidir. Bitski bunları söylədikcə müəyyən sözləri xüsusilə qeyd edir və bu zaman gözlərini xeyli bəzəlirdi.

– Bəli, indiki hadisələr bizim tariximizdə bir dövrdür, ən böyük bir dövrdür, – deyib sözünə yekun vurdu.

Knyaz Andrey Bitskinin Dövlət Şurasının açılması haqqında verdiyi məlumatı dinlədi. Dövlət Şurasının açılmasını o, böyük bir səbirsizliklə gözləyirdi və buna çox böyük əhəmiyyət verirdi. İndi isə bu məsələ baş tutduğu halda onu qətiyyətlə maraqlandırmır, hətta ona çox əhəmiyyətsiz bir şey kimi görünürdü. Bitskinin böyük bir həvəslə söylədiyi sözlərinə sakit bir istehza ilə qulaq asırdı. Bu zaman o ən sadə bir məsələ haqqında düşünürdü: “Padşahın Şurada söylədiyi sözlərdən mənə və Bitskiyə nə, bunun bizə nə dəxli var? Məgər bu məni daha xoşbəxt və daha yaxşı edə bilərmimi?”

Bu sadəcə düşüncə knyaz Andreyin islahata qarşı olan bütün əvvəlki marağını dərhal məhv etdi. Speranski bu gün onu öz evinə, "en petit comité"¹–yə nahara çağırmışdı. Knyaz Andrey Speranski ilə fəxr edirdi, belə bir adamın evində, dostluq məclisində nahar eləmək əvvəllər onu çox maraqlandırırdı, bir də ki, o, Speranskini ailə həyatında görməmişdi, lakin indi Speranskinin evinə getmək istəmirdi.

Bununla belə knyaz Andrey müəyyən edilmiş nahar vaxtında Speranskinin Tavrid bağındakı kiçik evindən içəri girirdi. O bir qədər gecikmişdi, saat beş idi. Knyaz Andrey monax təmizliyini xatırladan çox təmiz və parket döşəməli yemək otağına girəndə, Speranskinin ən yaxın dostlarını bu *petit comité*–də toplanmış gördü. Məclisdə Speranskinin özünə oxşayan uzunsifət kiçik qızından və qızın mürəbbiyəsindən başqa ayrı qadın yox idi. Qonaqlar da Jerve, Maqnitski və Stolipin idi. Knyaz Andrey hələ dəhlizə girəndə gur səslər və aydın qəhqəhələr eşitmişdi, bu qəhqəhələr səhnə gülüşlərinə oxşayırdı. Kim isə Speranskinin səsinə bənzər bir səslə, ağır–ağır xa... xa... deyə qəhqəhə ilə gülürdü. Knyaz Andrey Speranskinin güldüyünü görməmişdi, dövlət adamının nazik bir səslə belə ucadan gülməsi onu heyrətə saldı.

Knyaz Andrey yemək otağına girdi. Hamı iki pəncərə arasında, üstünə yemək qoyulmuş balaca bir masa yanında durmuşdu. Speranski də əynində boz frak və ağ jilet, döşündə ulduz, hündür ağ qalstukda, kefi kök masanın yanında durmuşdu, yəqin ki, o, məşhur Dövlət Şurasına da bu paltarda getmişdi. Qonaqlar onun ətrafına yığışmışdılar. Maqnitski Mixail Mixayloviçə müraciət edərək lətifə söyləyirdi. Speranski qulaq asır, Maqnitskinin deyəcəyinə qabaqcadan güldürdü. Knyaz Andrey otağa girəndə Maqnitskinin söylədiyinə yenə bərkədən güldülər. Stolipin bir tikə çörəyi pendirlə çeynəyə–çeynəyə yoğun səslə ucadan, Jerve fişıldaya–fişıldaya astadan, Speranski də nazik bir səslə ağır–ağır güldürdü.

Speranski elə gül–gülə öz ağ, zərif əlini knyaz Andreyə verdi.

– Sizi görməyimə çox şadam, knyaz, Maqnitskinin sözünü kəsərək dedi: – Bir dəqiqəliyə... Bu gün biz belə bir şərt qoymuşuq: ləzzətlə nahar eləmək, bir kəlmə də işdən danışmamaq. – Yenə Maqnitskiyə dönüb güldü.

¹ Dostluq məclisinə (*frans.*)

Knyaz Andrey ümidi boşa çıxmış bir adam kimi təəccüb və kədərlə Speranskiyə baxır, onun gülüşünə qulaq asırdı. Ona elə gəlirdi ki, bu Speranski deyil, başqa bir adamdır. Əvvəllər knyaz Andrey Speranskidə sirli bir cazibə duyurdu, lakin indi bu sirr birdən–birə aydınlaşdı, Speranski də onun nəzərində öz cazibədarlığını itirdi.

Masa ətrafında söhbət bir an belə kəsilmirdi, danışılan da ancaq gülməli lətifələr idi. Maqnitski nağıl etdiyini hələ qurtarmamışdı ki, bir başqası bundan da gülməli bir hadisə söyləməyə hazır olduğunu bildirdi. Lətifələrin də çoxu qulluq məsələlərinə aid olmasa da, qulluqçulara aid idi. Elə bil ki, buraya yığışan adamlar qulluqçuların rəzil bir şey olduğunu qəti surətdə müəyyən etmişdi, buna görə də onlar haqqında ancaq gülməli şeylər danışdılar. Speranski də bu gün səhər surada olan gülməli bir hadisəni nağıl etdi. Qulağı yaxşı eşitməyən bir əyandan soruşurlar ki, bu məsələ haqqında sizin rəyiniz nədir, o da cavab verir ki, mən də elə bu fikirdəyəm. Jerve də bir təftiş haqqında uzun bir söhbət açdı. Bu söhbət ona görə gülməli idi ki, orada iştirak edənlərin hamısı axmaq göstərilirdi. Stolipin də kəkələyə–kəkələyə söhbətə qarışırdı və qulluqçuların öz vəzifəsindən sui–istifadə etdiklərindən qızğın–qızğın danışmağa başladı, bununla da söhbəti ciddi bir şəkllə salmaq qorxusu törətdi. Maqnitski Stolipinin bu qızğınlığını ələ saldı. Jerve zarafat etməyə başladı, söhbət də yenə əvvəlki şəkllə düşdü.

Görünür, Speranski işdən sonra öz dostları arasında dincəlməyi və gülüb–danışmağı sevirdi, buna görə də qonaqlar onun arzusuna əməl edərək onu güldürməyə, ürəyini açmağa çalışır, öz kefləri də açılırdı. Lakin bu şadlıq knyaz Andreyə ağır görünürdü, onun kefini açmırdı. Speranskinin nazik səsi onun qulağını cırmalayır, arası kəsilməyən gülüş isə öz–süniliyi və saxtılığı ilə onu təhqir edirdi. Knyaz Andrey gülmürdü, eyni zamanda məclisin şadlığını pozacağından da qorxurdu. Lakin heç kəs onun ümumi əhvali–ruhiyyəyə uyub–uymadığını duymurdu, hamı elə bilirdi ki, onun da kefi kökdür.

Knyaz Andrey bir neçə dəfə söhbətə qarışmaq istədi, lakin hər dəfə onun sözü, mantar tıxac kimi qırağa atılırdı, knyaz Andrey onlarla bərabər zarafat edə bilmirdi.

Onların söylədiklərində pis və yersiz heç bir şey yox idi. Sözlərin də hamısı məzəli idi və adamı güldürə bilədi, lakin şadlığın əsl düzünü təşkil edən şey yox idi və nəinki yox idi, bunun heç olub–olmadığını onlar bilmirdilər də.

Xörək yeyildikdən sonra Speranskinin qızı ilə mürəbbiyəsi qalxdı. Speranski ağ əli ilə qızının başını sığalladı və alından öpdü. Bu hərəkət knyaz Andreyə qeyri-təbii göründü.

Kişilər ingilis adəti üzrə, masa dalından durmadılar, şərab da masa üstündə idi. Napoleonun İspaniyadakı işləri haqqında söhbət düşdü Hamı onun hərəkətini bəyənirdi və bu barədə bir rəyde idilər. Lakin söhbətin ortasında knyaz Andrey onlarla razılışmamağa başladı. Speranski gülümsədi və yəqin ki, söhbəti dəyişmək üçün lətifə söyləməyə başladı, bunun da məsələyə heç dəxli yox idi. Sonra hamı bir anlığa susdu.

Speranski masa dalında oturdu: “İndi yaxşı şərab hələ-hələ ələ düşmür”, – deyərək şərab şüşəsinin ağzını bağladı, şüşəni qulluqçuya verib ayağa qalxdı. Qonaqlar da yerlərindən durub, yenə də bərkədən danışa-danışa qonaq otağına keçdilər. Kuryer gətirdiyi iki məktubu Speranskiyə verdi. Speranski məktubları alıb öz kabinetinə getdi. O gedən kimi hamı şadlığı buraxıb bir-biri ilə düşünə-düşünə və yavaş-yavaş danışmağa başladı.

Speranski kabinetindən çıxaraq dedi:

– Hə, indi də deklamasiya!

– Maqnitskini knyaz Andreyə göstərərək əlavə etdi: – Bunun çox gözəl istedadı var! – Maqnitski o saat artistcəsinə bir vəziyyət alıb fransızca gülməli şeirlər söyləməyə başladı. Şeirləri o, özü Peterburqdakı bəzi məşhur adamlar haqqında yazmışdı, alqış səsi bir neçə dəfə onun sözünü kəsdi. Maqnitski şeirləri deyib qurtarandan sonra knyaz Andrey Speranskiyə yaxınlaşıb vidalaşdı.

Speranski:

– Bu tezliklə hara? – deyərək soruşdu.

– Söz vermişəm, ziyafətə gedəcəyəm.

Onlar susdular. Knyaz Andrey Speranskinin nüfuz edilməyən gözələrinə yaxından baxdı, Speranskidən və Speranski ilə əlaqədar olan öz fəaliyyətindən bir şey gözləməsi, Speranskinin gördüyü işlərini mühüm bir şey hesab etməsi ona gülcünc göründü. Oradan gedəndən sonra Speranskinin səliqəli və soyuq gülüşü uzun zaman onun qulağında səsləndi.

Knyaz Andrey öz evinə qayıtdıqdan sonra dörd aylıq Peterburq həyatını yeni bir şey kimi xəyalında canlandırdı. Əlləşib çalışmalarını, axtarışlarını, tərtib etdiyi hərbi nizamnamə layihəsinin başına gələn hadisəni xatırladı. Onun nizamnamə layihəsi ancaq “nəzərə

alınmışdı” və başqa çox pis bir layihə tərtib edilib padşaha verildiyindən onun layihəsi haqqında qəsdən danışmamağa və bu barədə susmağa çalışırdılar. Sonra o, Berqin üzv olduğu komitənin icaslarını xatırladı, bu icaslarda komitə icaslarının forma və gedişinə aid olan məsələlərin çox sayı ilə və uzun-uzadı müzakirə edilməsini, lakin əsl məsələnin özündən isə çox qısa və başdansaovma danışıldığını xatırladı. O, eyni zamanda, qanunvericilik sahəsində gördüyü işlərini, Roma və Fransız qanun məcəlləsini çox diqqətlə rus dilinə tərcümə etdiyini xatırladı və öz-özündən xəcalət çəkdi. Sonra Boquçarovonu, kənd koxası Dronu, kəndlilərə verdiyi hüququ yadına saldı və belə boş-boş işlərlə uzun zaman məşğul olmasına təəccüb etdi.

XIX

Knyaz Andrey ertəsi gün hələ bu vaxta kimi olmadığı bir neçə evə, o cümlədən Rostovgilə görüşə getdi. Son ziyafətdə o, Rostovgillə dostluğu yenə təzələmişdi. Knyaz Andrey Rositovgilə nəzakət qanunu tələbi üzrə getməli idi, eyni zamanda onun təsəvvüründə gözəl xatirələr buraxan Nataşanı, o gözəl, gülərlə qızı da görmək istəyirdi.

Hamıdan əvvəl onun qabağına çıxanlardan biri də Nataşa idi. Nataşanın əynində evdə geydiyi göy paltar vardı. Bu paltarda o, knyaz Andreyə ziyafət paltarında olduğundan da qəşəng göründü. Nataşa və bütün Rostovgilin ailəsi knyaz Andreyi köhnə bir dost kimi həm sadə, həm də sevinclə qarşıladı. Əvvəllər bu ailə knyaz Andreyin xoşuna gəlməzdi, lakin indi onlar hamısı knyaz Andreyə sadə, gözəl və xoş təbiətli göründü. Qoca qraf elə bir qonaqpərvərlik və mehribanlıq göstərdi ki, knyaz Andrey onlarla bərabər nahar etmək təklifini də rədd edə bilmədi, qrafın göstərdiyi bu qonaqpərvərlik və mehribanlıq Peterburqda adama daha əziz görünürdü. Bolkonski düşünərək öz-özünə deyirdi: “Bəli, bunlar hamısı yaxşı və sevimli adamlardır, ancaq ki Nataşa kimi böyük bir dəfinəyə malik olduqlarını qətiyyənlə bilmirlər. Eyni zamanda onlar bu şairanə təbiətli, həyat dolu, füsunkar qızın daha aydın gözə çarpması üçün gözəl bir görkəm təşkil edirlər!”

Knyaz Andrey əvvəllər Nataşanın simasında ona tamamilə yabançı olan xüsusi bir aləmin varlığını hiss etmişdi və bu aləm ona məlum olmayan sevinclərlə dolu idi. Bu elə bir yabançı aləm idi ki,

hələ o zamanlar Otradnoye xiyabanında, pəncərədə, ayılı gecədə onu əsəbiləşdirirdi. İndi isə bu aləm daha onu əsəbiləşdirmirdi və ona yabançı deyildi, əksinə, bu aləmə daxil olarkən orada o, özünə yeni bir zövq tapmışdı.

Nahardan sonra Nataşa knyaz Andreyin xahişi üzrə klavikordun yanına gedib oxumağa başladı. Knyaz Andrey pəncərə qabağında durub xanımlarla danışır, eyni zamanda Nataşaya qulaq asırdı. Birdən o söylədiyi cümləni tamamlamadan dayandı və heç də gözlənilmədən ağlamaq istədiyini hiss etdi, hələ bu vaxta qədər o, özündə belə bir şey görməmişdi. Oxumaqda olan Nataşaya baxdı, könlündə yeni, xoşbəxtcəsinə bir hissin doğulduğunu duydu. Knyaz Andrey özünü xoşbəxt hiss edirdi, eyni zamanda kədərli idi. Onun üçün ağlanılası bir şey yox idi, lakin o ağlamaq istəyirdi. Nəyi xatırlayıb ağlamaq istəyirdi? Əvvəlki sevgisinini? Balaca knyaginyanı? Arzularının boş çıxmasını?.. Gələcəyə olan ümidlərini? Bu suallara “hə” də deyə cavab vermək olardı, “yox” da. Əsasən o, bir şeyə ağlamaq istəyirdi. Bu da onun könlündə yerləşən ucsuz-bucaqsız və qeyri-müəyyən bir şeylə, onun özünün və hətta Nataşanın da daxil olduğu dar və cismani bir şey arasında olan dəhşətli ziddiyyəti birdən-birə aydınlaşdırmağa dərk etməsi idi. Nataşa oxuyarkən bu ziddiyyət ona həm iztirab verir, həm də onu sevindirirdi.

Nataşa oxuyub qurtaran kimi knyaz Andreyin yanına gəldi və səsinin xoşuna gəlib-gəlmədiyini ondan soruşdu. Soruşandan sonra da utandı, başa düşdü ki, bunu soruşmaq lazım deyildir. Knyaz Andrey ona baxıb gülümsədi, onun səsinin də, gördüyü bütün başqa işləri kimi xoşuna gəldiyini söylədi.

Knyaz Andrey Rostovgildən gedəndə axşamdan xeyli keçmişdi. Evinə gəldi, soyunub yerinə girdi, lakin yata bilmədi. Gah şamı yandırıb yatağında oturur, gah ayağa durur, gah da yenə yatağına girirdi, yuxusuzluq da ona qətiyyət əziyyəti vermirdi. Könlündə o elə bir sevinc və yenilik duyurdu ki, sanki ağır hava bir otaqdan təmiz havaya çıxmışdı. Nataşaya vurulduğu heç onun ağılına da gəlmirdi, bu barədə heç düşünmürdü də, o ancaq Nataşanı təsəvvür edirdi, bunun da nəticəsində knyaz Andreyin həyatı özünə yeni bir şəkildə görünürdü. O, özü-özünə deyirdi: “Həyat bütün sevincləri ilə öz ağışunu açıb mənim qarşımda durduğu halda, mən niyə bu dar, qapalı çərçivə içində əlləşib-vuruşuram, mən nədən qorxuram?” Uzun zaman sonra o, ilk dəfə olaraq gələcək üçün xoşbəxtcəsinə planlar qur-

mağa başladı. Öz-özlüyündə bu qərara gəldi ki, mürəbbi tapıb oğlunun tərbiyəsi ilə məşğul olsun və qulluqdan çıxıb xaricə getsin, İngiltərəni, İsveçrəni, İtaliyanı görsün. “Nə qədər ki, mən özümdə belə qüvvə və cavanlıq hiss edirəm, öz sərbəstliyimdən istifadə etməliyəm. Pyer doğru deyirdi ki, xoşbəxt olmaq üçün xoşbəxtliyin ola bilməyinə inanmaq lazımdır, mən də indi buna inanıram. Dərdi dərd çəkənlərin öhdəsinə buraxaq, nə qədər ki, ömür var yaşamaq, xoşbəxt olmaq lazımdır”.

XX

Bir gün səhər polkovnik Adolf Berq Pyerin yanına gəldi; onun əynində təzə tikilmiş təmizcə bir mundir vardı, vurulmuş gicgah saçlarını padşah Aleksandr Pavloviç kimi, qabağa daramışdı. Pyer onu Moskvada və Peterburqda olanların hamısını tanıdığı kimi tanıyırdı.

– Mən indicə qrafınyanın, sizin zövcənizin yanında idim və mənim xahişimin yerinə yetirilməməsindən özümü çox bədbəxt hiss etdim. – Sonra gülümsəyərək dedi: – Əminəm ki, qraf, sizin yanınıza gəlməklə mən xoşbəxt olacağam.

– Polkovnik, sizə nə lazımdır ki? Mən sizin qulluğunuzda hazırım.

– Qraf, mən indi yeni mənzildə tamamilə yerləşib qurtarmışam.

– Görünür, o, bu xəbərdən başqalarının da xoşlanacağını zənn edirdi.

– Buna görə də mənim və mənim zövcəmin dostları üçün balaca bir qonaqlıq düzəltmək istərdim (Onun üzündə daha xoş bir təbəssüm göründü). Mən qrafınyadan və sizdən xahiş edərdim ki, minnətdarlıq göstərib, çay içməyə və ... axşam yeməyinə bizə təşrif buyurasınız.

Ancaq qrafınya Elena Vasilyevna amansızlıq göstərərək belə bir dəvəti rədd edə bilirdi, çünki o, Berq kimi adamların cəmiyyətində olmağı özü üçün alçaqlıq hesab edirdi. Berq nə üçün öz evində belə bir balaca, yaxşı yığıncaq düzəltmək istədiyini, bunun niyə xoşuna gəldiyini, niyə qumara və başqa pis şeylərə pul sərf etmək istəmədiyini, lakin yaxşı bir yığıncaq üçün xərc çəkməyə hazır olduğunu elə aydın bir şəkildə izah etdi ki, Pyer onun təklifini rədd edə bilmədi və gələcəyinə söz verdi.

– Ancaq, qraf, cəsarət edib deyirəm, eyib tutmayın, xahiş edirəm ki, saat səkkizə on dəqiqə qalmış gəlin, gec olmasın, cəsarət edib deyirəm, eyib tutmayın. Oyun təşkil edərək, bizim general da gələcək. O, mənə qarşı çox mərhəmətlidir. Axşam yeməyini bir yerdə yeyərik, qraf, iltifatınızı əsirgəməyin!

Pyer həmişə belə yerlərə gedəndə gecikirdi, lakin bu gün, adəti xilafına olaraq, səkkizə on dəqiqə deyil, on beş dəqiqə qalmış Berq-gilə gəldi.

Berqlə arvadı qonaqlığa lazım olan şeyləri yığıb düzəltdi və qonaqları qəbul etməyə hazırtdılar.

Berq büstlər və şəkillərlə bəzənmiş, təzə növlə qoyulmuş yeni, təmiz, işıqlı kabinetdə, yaxası düyməli təzə mundirdə, arvadının yanında oturmuşdu; arvadına deyirdi ki, həmişə özündən yüksək adamlarla tanış olmaq lazımdır və bu da mümkün olan şeydir. Belə adamlarla ona görə tanış olmaq lazımdır ki, ancaq bu zaman adam tanışlıqdan ləzzət duya bilər.

– Bir şey öyrənə bilərsiniz, bir şey barəsində xahiş edə bilərsiniz. Bir bax, mən əvvəlki rütbələrlə necə yaşayırdım (Berq öz həyatını illərlə deyil, aldığı yüksək mükafatlarla hesab edirdi). Mənim yoldaşlarım indi hələ heç şeydir, amma mən bu gün-sabah alay komandiri olacağam. Mən sizin əriniz olmaq xoşbəxtliyinə nail olmuşam (Yerindən qalxıb Veranın əlini öpdü, eyni zamanda xalçanın qatlanmış ucunu da düzəltdi). Bunları mən necə əldə etmişəm? Başlıca olaraq özümə tanış seçməyi bacarmaqla! Burası da məlumdur ki, xeyirxah və səliqəli olmaq lazımdır.

Berq bu zəif qadınlardan üstün olduğunu təsəvvür edərək gülümsədi və susdu, eyni zamanda bu zəif arvadının zəif bir qadın olub kişinin əsl kişilik məziyyətinin *ein Mann zu sein*¹ olduğunu anlama bilmədiyini də düşündü. Vera da eyni zamanda xeyirxah və yaxşı ərindən üstün olduğunu təsəvvür edərək gülümsədi. O elə zənn edirdi ki, Berq də bütün kişilər kimi həyatı yanlış başa düşür. Berq öz arvadını nəzərdə tutaraq bütün qadınları zəif və axmaq hesab edirdi. Vera da öz ərini nəzərdə tutaraq bu nəticəyə gəlmişdi ki, bütün kişilər ancaq özlərini ağıllı hesab edirlər, amma əslinə qalanda onlar heç bir şeyi anlamırlar, məğrur və xudbindirlər.

Berq ayağa qalxdı, baha qiymətə aldığı qurcuva örtüyü əzməmək üçün arvadını ehtiyatla qucaqladı və dodaqlarının ortasından öpdü. Əvvəlki fikirlərlə əlaqədar olaraq düşünmədən dedi:

– Ancaq ki bizim tez uşağımız olmayaydı.

Vera:

– Mən heç uşaq olmağını istəmirəm, – dedi. – Cəmiyyət üçün yaşamaq lazımdır.

¹ Kişi olmaq (frans.).

Berq arvadının qurcuva örtüyünü göstərərək xoşbəxtcəsinə və mehribanca gülümsədi:

– Knyaginya Yusupovanınkı da eynilə belə idi. Bu vaxt qraf Bezuxovun gəldiyini xəbər verdilər. Onlar hər ikisi özündən razı halda bir-birinə baxaraq gülümsədilər. Pyerin kimə hörmət edib gəldiyini onlardan hər biri öz adına çıxırdı.

Berq düşünərək öz-özünə dedi: “Bax, tanışlıq eləməyi bacarmaq bu deməkdir, özünü adamlar içində tutmağı bacarmaq bu deməkdir!”

Vera:

– Ancaq rica edirəm, mən qonaqları məşğul edəndə sən mənə mane olma, – dedi, çünki mən hər kəsi nə ilə məşğul etməyi və harada nə demək lazım gəldiyini bilirəm.

Berq gülümsədi:

– Olmaz ki, bəzən kişi ilə kişi söhbəti eləmək lazımdır.

Pyeri yeni düzəlmiş qonaq otağında qəbul etdilər. Otaqdakı simmetriyanı, təmizliyi və səliqəni pozmadan oturmaq olmazdı, buna görə də Berq kresloların və ya divanın simmetriyasını pozmağı alicənablıqla əziz qonağın özünə təklif etdi. Berqin belə hərəkət etməsi aydın idi və bunda qərübə heç bir şey yox idi, görünür o, bu barədə xəstəcəsinə bir tərəddüd içində olduğundan bu məsələni həll etməyi qonağın öz ixtiyarına buraxmışdı. Pyer də bir stul çəkib oturmaqla simmetriyanı pozdu və elə o saat da Berq ilə Vera bir-birinin sözünü kəsə-kəsə qonağı məşğul etməyə başladı.

Vera öz-özlüyündə bu qərara gəldi ki, Pyeri fransız səfiri haqqında söhbət açmaqla məşğul etmək lazımdır, buna görə də dərhal bu barədə söhbət də başladı. Berq isə bu qərara gəldi ki, Pyerlə kişi söhbəti də eləmək lazımdır, buna görə də arvadının sözünü kəsərək Avstriya ilə olan müharibə məsələsinə əl atdı və qeyri-ixtiyari olaraq ümumi məsələdən öz xüsusi işlərinə keçdi. Avstriya səfərində iştirak etmək üçün ona edilən təklifdən və bu təklifi qəbul etməməsi səbəblərindən danışmağa başladı. Söhbət çox uyğunsuz bir şəkildə gətse də, Vera söhbətə kişi xeyləğının qarışmasından acıqlansa da, ər də, arvad da bir şeyi məmnuniyyətlə hiss edirdilər. Birçə qonaq da gəlsə, ziyafət başlanmışdı, özü də çox yaxşı başlanmışdı, bu ziyafət də öz söhbətləri, çayı və yandırılmış şamları ilə cəynən başqa ziyafətlərə bənzəyirdi.

Çox keçmədi ki, Berqin köhnə yoldaşı Boris gəldi. Boris Berq və Vera ilə öz üstünlüyünü və hamiliyini hiss etdirərək danışdı. Borisdən

sonra bir xanımla polkovnik, sonra general, sonra da Rostovgil gəldi, ziyafət də heç şübhəsiz başqa ziyafətlərə oxşadı. Berqlə Vera qonaq otağında olan hərəkəti, təzimləri görərək, rabitəsiz söhbətləri, pal-tarların xışiltısını eşidərək sevinir, üzləri gülümsəyirdi. Hər şey başqa ziyafətlərdə olduğu kimi idi, xüsusilə, mənzili tərifləyən, Berqin çiyindən tutub silkələyən və atalıq ərkilə kart oyununu masasının yerini dəyişən general başqa ziyafətlərdə olan generallara bənzə-yirdi. General qonaqlar içində özündən sonra ən kübar bir adam hesab etdiyi qraf İlya Andreyiçin yanında oturdu. Qocalar qocalarla, cavanlar cavanlarla söhbətə məşğul oldular Ev yiyəsinin arvadı çay masası yanında durmuşdu, masanın da üstündə, gümüş şirniyyat qabında, eynilə Paningildəki ziyafətdə olan peçenye kimi peçenye vardı, xülasə hər şey tamamilə başqa ziyafətlərdə olduğu kimi idi.

XXI

Pyer ən hörmətli qonaqlardan biri olduğundan İlya Andreyiçlə, general və polkovniklə kart oyunu masasının dalında oturmalı idi. Burada o, Nataşa ilə üz-üzə əyləşməli oldu, ziyafətdən sonra Nataşada əmələ gələn dəyişiklik onu heyrətə saldı. Nataşa dinib-danışmırdı, ziyafətdə olduğu kimi də qəşəng deyildi, nəinki qəşəng deyildi, hətta onun üzündə hamıya qarşı həlim və laqeyd bir ifadə olmasaydı, ona eybəcər olmuşdu da demək olardı.

Pyer ona baxaraq öz-özünə dedi: “Buna nə olub?” Nataşa çay masası dalında, bacısının yanında oturmuşdu və bacısına baxmadan, gəlib yanında oturan Borisin suallarına istəmədən cavab verirdi. Pyer oyunu qurtararaq yerdən beş kart götürdü, bu da oyun yoldaşının kefini kökəltdi. Kartları yerdən yığışdırarkən otağa girən bir adamın ayaq səsini, ev yiyəsinin təbrik etməsini eşitdi və yenə də Nataşaya baxdı.

Daha təəccüblə öz-özünə dedi: “Buna nə olub axı?”

İçəri girən knyaz Andrey idi. O gəlib Nataşanın qabağında durdu, ona nəzakətlə və mehribanca nə isə dedi. Nataşa başını qaldırıb knyaz Andreyə baxırdı. Nataşanın rəngi qızarmışdı, həyəcanla nəfəs alır və eyni zamanda həyəcanını gizlətməyə çalışırdı. Onun qəlbində sənən od yenə də parlaq bir işıqla alovlanıb yanırdı. O, tamamilə dəyişmişdi. Yenə də ziyafətdə olduğu kimi gözəl idi.

Knyaz Andrey Pyerin yanına gəldi, Pyer öz dostunun da üzündə yeni bir cavanlıq ifadəsini gördü.

Pyer kart oynarkən bir neçə dəfə yerini dəyişdi, bu zaman onun gah kürəyi, gah da üzü Nataşaya sarı olurdu. O, altı əl oynadı və bu vaxt həm Nataşanı, həm də dostunu müşahidə edirdi.

Pyer öz-özünə dedi: “Onların arasında nə isə çox mühüm bir şey olur”. Həm sevinc, həm də acı bir hissə onu həyəcana gətirdi və oyunu ona unutturdu.

Altı əl oynadıqdan sonra general, belə oynamaq olmaz, deyərək yerindən qalxdı. Pyer də bununla oyundan azad oldu. Nataşa bir tərəfdə Sonya və Borislə söhbət edirdi. Vera da incə-incə gülümsəyərək knyaz Andreylə danışdı. Pyer öz dostunun yanına getdi və söhbətlərinin gizli olub-olmadığını soruşduqdan sonra yanlarında oturdu. Vera knyaz Andreyin Nataşaya xüsusi bir əlaqə bəslədiyini duyaraq belə bir qərara gəldi ki, elə bu axşam, bu ziyafətdə mütləq onun Nataşaya qarşı olan hissəyə çox incə bir eyhamla işarə vursun. Bunun üçün də fürsət tapıb, knyaz Andrey tək olanda yanına getdi və onunla ümumiyyətə insan hissələrindən və öz bacısından danışmağa başladı. Vera belə bir ağıllı qonaqla (Knyaz Andreyi o, ağıllı adam hesab edirdi) danışmaq üçün də öz diplomatik bacarığını işə salmalı idi.

Pyer onların yanına gələndə Veranın öz-özündən razı halda həvəslə danışdığını gördü, knyaz Andrey isə özünü itirmiş kimi görürdü.

Vera incə bir təbəssümlə deyirdi:

– Bu barədə sizin fikriniz nədir? Siz, knyaz, çox bilən adamsınız və adamı dərhal tanıyırsınız. Siz Nataliya haqqında nə düşünürsünüz? O, öz əlaqələrində sabit ola bilirmi? O da başqa qadınlar kimi (Vera özünü nəzərdə tuturdu) bir adamı ki sevdi, həmişəlik ona sədaqətli olub qalarmı? Mən bunu həqiqi sevgi hesab edirəm. Knyaz, bu barədə siz nə düşünürsünüz?

Knyaz Andrey istehzalı bir təbəssümlə:

– Mən sizin bacınızı çox az tanıyıram, – dedi. Bu təbəssüm altında o, öz şəfqinliğini gizlətmək istəyirdi. – Ona görə də belə bir incə məsələni həll etmək mənə çətin olar. Bir də ki, qadın nə qədər az xoşa gəlsə, bir o qədər sabit olur, – deyib, bu vaxt onların yanına gələn Pyerə baxdı.

Vera sözüünə davam edərək dedi:

– Bəli, bu doğrudur, knyaz, bizim zəmanəmizdə qızlar çox böyük sərbəstliyə malikdir, belə ki, *le plaisir d'être courtisèe*¹ çox vaxt

¹ Nozəro çarpmaqdan hozz almaq (*frans.*)

onların həqiqi hissini boğur. Məhdud adamlar ümumiyyətlə "bizim zamanəmiz" sözlərini işlətməyi sevirlər və elə zənn edirlər ki, onlar doğrudan da öz zamanələrinin xüsusiyyətlərini tapıb müəyyən etmişlər və guya insanların da xasiyyəti zamanə ilə dəyişir. *Et Nathalie, il faut l'avouer, y est très sensible*¹.

Veranın yenə də Nataliyadan danışması knyaz Andreyin xoşuna gəlmədi və yenə o, narazı halda üz-gözünü qırıqdırdı, ayağa qalxmaq istədi, lakin Vera daha incə bir təbəssümlə sözünə davam etdi:

– Mənim zənnimcə, heç kəs onun nə qədər *courtisèe*² olmamış. Lakin son vaxta kimi heç kəs ciddi surətdə onun xoşuna gəlməmişdir. – Sonra Pyerə dönərək dedi: – Qraf, siz özünüz bilirsiniz ki, hətta bizim əziz *cousin*³ Boris, *entre nous*⁴ çox-çox *dans le pays du tendre*⁵. – Bu son sözlə də Vera o vaxtlar çox dəbdə olan sevgi kartına işarə edirdi.

Knyaz Andrey qaşqabağını tökərək susurdu.

Vera ona dedi:

– Siz, deyəsən, Borislə dostsunuz?

– Bəli, mən onu tanıyıram...

– O, doğrudandırsa Nataşaya olan uşaqlıq sevgisini sizə açıb söyləmişdir?

Knyaz Andrey birdən qızaraq soruşdu:

– Belə bir uşaqlıq sevgisi olmuşdurmu?

– Bəli. *Vous savez entre cousin et cousine cette intimité mène quelquefois à l'amour: le cousinage est un dangereux voisinage. N'est ce pas?*⁶

Knyaz Andrey dedi:

– Şübhəsiz. – Birdən qeyri-təbii bir şəkildə həvəsə gələrək Pyerlə zarafata başladı: – Onda görək mən Moskvadakı əlli yaşlı əmiqizlərimlə çox ehtiyatlı dolanam.

– O zarafat arasında ayağa qalxdı, Pyerin qolundan tutub qırağa çəkdi.

¹ Etiraf etmək lazımdır ki, Nataşa da bu barədə çox həssasdır (*frans.*).

² Xoşa gəlməmiş (*frans.*).

³ Əmioğlu (*frans.*).

⁴ Öz aramızda qalsın (*frans.*).

⁵ Nəzakət aləmindədir (*frans.*).

⁶ Bilirsinizmi, əmioğlu ilə əmiqizi arasında olan yaxınlıq çox vaxt sevgi ilə nəticələnir. Əmioğlu əmiqizi məsələsi təhlükəli bir şeydir. Elə deyilmi? (*frans.*)

Pyer öz dostunun birdən-birə həvəsə gəldiyinə təəccüb etdi:

– Nə var?

– Pyer knyaz Andreyin yerindən qalxarkən Nataşaya nəzər saldıgını da görmüşdü.

Knyaz Andrey:

– Mən səninlə bir məsələ haqqında danışmaq istəyirəm, – dedi.

– Sən bizim qadın əlcəklərindən xəbərdarsan (O, mason əlcəklərini nəzərdə tuturdu. Bu əlcəklər mason cəmiyyətinə təzə girən adamlara verildirdi ki, onlar bunu sevdikləri qadına təqdim etsin). Mən... Yox, səninlə sonra danışaram...

– Knyaz Andreyin gözlərində qəribə bir parıltı göründü, o, əsəbi bir hərəkətlə Nataşaya yaxınlaşdı və onun yanında oturdu. Pyer knyaz Andreyin ondan nəşə soruşduğunu gördü, Nataşa da birdən qızaraq ona cavab verdi.

Bu zaman Berq Pyerin yanına gəldi, İspaniya işləri haqqında generalla polkovnik arasında əmələ gələn mübahisədə iştirak etməsini ondan xahiş etməyə başladı.

Berq ziyafətin gedişindən razı idi və özünü xoşbəxt hesab edirdi. Sevinc təbəssümü onun üzündən silinmirdi. Ziyafət çox yaxşı keçirdi və Berqin gördüyü ziyafətlərdən heç də fərqlənmirdi. Hər şey başqa ziyafətlərdə olanlara bəndəyirdi, xanımların incə danışmaları da, kart da, kart oyununda səsinə ucaldan general da, samovar da, peçenye də... Ancaq bircə şey çatışmırdı. Berq bunu həmişə ziyafətlərdə görür və təqlid etmək istərdi; bu da kişilər arasında söhbətin ucadan olmaması, ağıllı mühakimələr tələb edən mühüm bir məsələ ətrafında mübahisə getməməsi idi. General indi belə bir mübahisəyə başlamışdı, Berq də Pyeri bu mübahisəyə cəlb etmişdi.

XXII

Knyaz Andrey ertəsi gün, qraf İlya Andreyiçin dəvəti üzrə, Rostovgilə nahara gətdi və bütün günü orada qaldı.

Həm knyaz Andreyin nə üçün gəldiyini hiss edirdi, knyaz Andrey də heç gizlətmədən bütün günü Nataşa ilə bir yerdə olmağa çalışırdı. Nataşa da knyaz Andreyin gəlişindən həm qorxur, həm də çox sevinirdi. Eyni zamanda həm onun, həm də bütün evdəkilərin baş verəcək çox mühüm bir şeydən qorxuqları da hiss olunurdu. Knyaz Andrey Nataşa ilə söhbət edəndə qrafına kədər və ciddiyyət ifadə edən bir nəzərlə knyaz Andreyə baxırdı. Knyaz Andrey qrafınyaya

baxanda o, dərhal özünü bilməməzliyə vuraraq, çəkinə-çəkinə mənasız bir şey haqqında söhbət açırdı. Sonya Nataşanın yanından getməyə qorxurdu, eyni zamanda knyaz Andrey Nataşa ilə bir yerdə olanda onlara mane olmasından da qorxurdu. Nataşa knyaz Andreyin nə isə deyəcəyini gözləyirdi və onlar bir an da olsa tək qalanda Nataşanın qorxudan rəngi qaçırdı. Knyaz Andreyin cəsarətsizliyi onu heyrətə salırdı. Nataşa knyaz Andreyin nə isə demək istədiyini, lakin cəsarət edib bunu söyləyə bilmədiyini duyurdu.

Axşam knyaz Andrey gedəndən sonra qrafinya Nataşaya yaxınlaşmış pıçıltı ilə soruşdu:

– Nə oldu?

Nataşa:

– Ana, – dedi, – siz Allah indi məndən heç bir şey soruşmayın. Bunu demək olmaz.

Bununla belə o, həmin axşam anasının yatağında xeyli uzandı, o gah həyəcan keçirir, gah nədənsə qorxur, gah da gözləri yol çəkirdi. Nataşa anasına gah knyaz Andreyin onu tərif etdiyini, gah xaricə gedəcəyini, gah bu yayı harada yaşayacaqlarını soruşduğunu, gah da Borisdən söhbət açdığını söyləyirdi.

– Ancaq mən, mən... heç belə hala düşməmişdim! Nədənə onunla bir yerdə olanda məni vahimə basır, onun yanında olanda həmişə məni vahimə basır, bu nə deməkdir? Bu həqiqətən o işin olacağını deməkdir? Eləmi? Ana, siz yatarsınız mı?

Anası cavab verdi:

– Yox, əzizim, yatmıram, mənim özümü vahimə basır.

– Onsuz da mən yatmayacağam. Yatmaq nədir!

– O duyduğu hisslərə təəccüb edir və bu hisslərdən qorxurdu, belə təəccüb və qorxu ilə də anasına deyirdi:

– Anacan, anacan, mən heç belə bir hala düşməmişdim! Bu heç bizim ağılmıza da gəlməzdi!

Nataşaya elə gəlirdi ki, knyaz Andreyin birinci dəfə Otradnoyeda görəndə sevmişdir. Sanki onu bu qərībā, bu gözənilməz xoşbəxtlik qorxudurdu. Hələ o zaman bəyəndiyi adam (Nataşa buna qəti surətdə inanırdı) indi yenə də ona rast gəlmişdir, özü də, deyəsən, onu sevir. “Biz burada, Peterburqda ikən elə görək o indi buna gələydi. Elə görək biz o ziyafətdə bir-birimizə rast gələydik. Bunlar hamısı taleyin işidir! Hər şeyin bu məsələ üstə gətirib çıxarması aydınca göstərir ki, bu taleyin işidir. Hələ o zaman mən onu görəndə kimi nə isə bir şey duymuşdum”.

Anası soruşdu:

– O, sənə daha nə dedi?

– Sonra knyaz Andreyin Nataşanın albomuna yazdığı şeiri xatırlayaraq düşüncəli halda dedi: – O, nə şeirdir? Oxu görüm...

– Ana, o, dul kişidir, bundan ayıb olmaz ki?

– Nataşa, bu nə sözdür. Allaha dua elə. *Les mariages se font dans les cieux*¹.

Nataşa duyduğu xoşbəxtlikdən və həyəcədən ağlayaraq anasını qucaqladı və qışqıraraq dedi:

– Anacan, əzizim, mən sizi nə qədər çox sevirəm! Mən nə xoşbəxtəm!

Həmin bu vaxt knyaz Andrey Pyerin yanında oturub ona Nataşaya olan sevgisindən və Nataşanı almaq qərarına gəldiyindən danışdı.

* * *

Həmin gün qrafinya Elena Vasilyevnanın evində təntənəli bir məclis düzəlmişdi, məclisə fransız səfiri, yaxın zamandan bəri tez-tez qrafinyanın yanına gəlib-gedən şahzadə, bir çox başqa xanımlar və yüksək mövqeli kişilər gəlmişdilər. Pyer aşağıda idi, sonra gəlib zaldan keçib getdi, o, çox fikirli, dalğın və tutqun idi, bu vəziyyəti ilə də qonaqları heyrətə saldı.

Pyer əyanlar evindəki ziyafətdən sonra yenə ağır bir ümitsizlik zülmətinin yaxınlaşdığını hiss edir və buna qarşı var qüvvəsilə mübarizə aparmağa çalışırdı. Şahzadə onun arvadı ilə yaxınlaşdıqdan sonra Pyerə heç də gözənilmədən kamergerlik rütbəsi verilmişdi. Bu hadisədən sonra o, ali cəmiyyət üçün çıxanda həmişə ağır hisslər hiss edir, həmişə utanırdı. Qara fikirlər onu yenə tez-tez narahat etməyə başlayırdı ki, bu da insanlığa aid olan bütün şeylərin boş və mənasız olması düşüncələri idi. Eyni zamanda o hörmət bəslədiyi Nataşa ilə knyaz Andreyin arasında olan əlaqəni gördükdən sonra öz vəziyyəti ilə dostunun vəziyyəti arasındakı fərqi duyur, bu da onun məyusluğunu daha da artırır. O həmişə arvadı, həmişə Nataşa, həmişə knyaz Andrey haqqında olan fikirlərdən eyni dərəcədə uzaqlaşmağa çalışırdı. Yenə hər şey ona əbədiyyət qarşısında əhəmiyyətsiz görünür, yenə “nə üçün?” sualı onun təsəvvüründə canlanırdı. O da gecə-gündüz masonluğa aid yazılar üstündə özünü çalışmağa məcbur edir, bununla da

¹ Kobin göydo kəsilir (frans.)

yaxınlaşmaqda olan ümitsizlik zülmətindən özünü xilas etmək istəyirdi. Pyer saat 12-də qrafinyanın otağından çıxıb yuxarı mərtəbədəki papiros tüstüsü ilə dolmuş alçaq tavanlı otaqda, köhnə bir xalalda, stol dalında oturmuşdu, Şotlandiya masonluğu kağızlarının üzünü köçürdü, bu zaman kimisə otağa girdi. Gələn knyaz Andrey idi.

Pyer dalğın və narazı halda dedi:

– Sizsiniz? – Qabağındakı dəftəri göstərərək əlavə etdi: – Mən də ki, işləyirəm. – Onun üzündə bədbəxt adamlar kimi həyatın müsbətlərindən xilas olmaq arzunu ifadə olunurdu.

Knyaz Andrey Pyerin qabağında dayandı və öz dostunun üzündəki kədəri görməyərək xoşbəxtcəsinə gülümsədi. Knyaz Andreyin böyük bir sadlıq ifadə edən üzündə yeni bir həyatın təzahürü görünürdü.

– Bilirsən, əzizim, mən dünən sənə demək istəyirdim, bu gün də həmin bu məsələ üçün sənənin yanına gəldim. Dostum, mən vurulmuşam.

Pyer birdən dərin bir ah çəkdi və öz ağır bədəninə divanın üstə, knyaz Andreyin yanına yıxdı.

– Nataşa Rostovayamı, hə?

– Hə, hə, ondan başqa daha kim ola bilər? Buna heç vaxt inanmazdım, ancaq bu hissə məndən qüvvətlidir. Dünən mən əzab və iztirab çəkdim, lakin bu əzab və iztirabı mən dünyada heç bir şeylə dəyişməyəm. Mən əvvəllər yaşamırmışam. Ancaq indi yaşayıram, lakin onsuz yaşaya bilmirəm. O da məni sevə bilirmi?.. Mən ona görə yaşlıyam... Niyə dinmirsən?..

Pyer birdən dedi:

– Mən? Mən? Mən sizə nə demişdim.

– O, yerindən qalxıb otaqda gəzinməyə başladı. – Mən həmişə bunu düşünürdüm... O qız elə gözəl bir qızıdır, elə... O, nadir tapılan bir qızıdır... Əziz dostum, mən sizdən xahiş edirəm, bu barədə heç fikirləşməyin, şübhələnməyin, evlənin, evlənin, evlənin... Bəli, mən əminəm ki, dünyada sizdən xoşbəxt adam olmayacaq.

– Bəs o?

– O, sizi sevir.

Knyaz Andrey gülümsəyərək Pyerin üzünə baxdı:

– Nahaq söz danışma...

Pyer hiddətlə çığırdı:

– Bilirəm ki, sevir.

Knyaz Andrey onu əli ilə saxlayaraq:

– Bir mənə qulaq as, – dedi, – heç bilirsənmi mən nə vəziyyət-dəyəm? Mən ürəyimdəkilərin hamısını bir adama açıb deməliyəm.

– Deyin, deyin, mən buna çox şadam.

– Doğrudan da, Pyerin üzündə bir dəyişiklik əmələ gəldi, üzünün qırışıqları düzəldi və fərəhlə knyaz Andreyə qulaq asmağa başladı. Knyaz Andrey də əvvəlki knyaz Andreyə deyil, tamamilə yeni bir adama oxşayırdı. Onun əvvəlki kədəri, həyata qarşı olan nifrəti, ümitsizliyi necə olmuşdu? Knyaz Andrey ancaq Pyerə öz ürəyini açıb deyə bilərdi. O, belə də elədi. Ürəyində nə vardisa, hamısını açıb söylədi. O gah gələcək üçün çox asanlıqla və cəsarətlə böyük planlar düzəl-dirdi; öz xoşbəxtliyini atasının şıltağına qurban edə bilməyəcəyini, Nataşa ilə evlənmək məsələsinə və ona hörmət etməyə atasını razı edəcəyini, razı da olmasa, bu məsələni özü həll edəcəyini söyləyirdi, gah da onu bürüyən bu qəribə, yabançı, ondan asılı olmayan hissə təəccüb edirdi.

– Birisi mənə desəydi ki, mən belə sevə bilərəm, mən ona inanmazdım. Bu heç də məndə olan əvvəlki hissə bənzəmir. Bütün dünya mənim üçün iki hissəyə bölünmüşdür: Bunlardan biri Nataşadır, bütün xoşbəxtlik, ümid və işıq oradadır. O birisi də qalan hər şeydir, orada ancaq ruh düşgünüyü, məyusluq, ümitsizlik və zülmət var...

Pyer:

– Qaranlıq və zülmət, – deyərək onun sözünə qüvvət verdi. – Bəli, bəli, mən bunu başa düşürəm.

– Mən işığı sevməyə bilmirəm, buna mən müqəssir deyiləm. Mən çox xoşbəxtəm. Sən məni başa düşürsənmi? Mən bilirəm ki, sən mənim bu xoşbəxtliyimə sevinirsən.

Pyer rıqqət və kədərlə öz dostuna baxaraq onun sözünü təsdiq etdi:

– Bəli, bəli.

– Knyaz Andreyin taleyi Pyerə nə qədər işıqlı göründükcə, onun öz taleyi özünə bir o qədər qaranlıq görünürdü.

XXIII

Evlənmək üçün knyaz Andreyin atası razılıq verməli idi, bundan ötrü də o, ertəsi günü atasının yanına getdi.

Atası zahiri bir sakitlik, lakin daxili bir kinlə onun söylədiyi sözü dinlədi. Həyat onun üçün qurtarmışdı. Belə bir vaxtda kiminsə həyatı dəyişəcəyini, həyata yeni şeylər gətirəcəyini o, başa düşə bilmirdi. O, öz-özünə deyirdi: “Ancaq ömrümün axırınadək istədiyim kimi

yaşamağa qoyaydılar, ondan sonra nə olmaq istəyirlərsə, eləyədilər”. Lakin oğlu ilə söhbətdə o, mühüm hallarda işlətdiyi diplomatiyaya əl atdı. Sakit bir hal alaraq bütün məsələni müzakirə etdi.

O deyirdi ki, əvvəla, əsil-nəsəblilik və dövlət məsələsi nəzərə alınarsa, Rostovgildən qız almaq heç də əlverişli deyil, ikincisi, sən ilk cavanlıq dövründə deyilsən, səhhətin də zəifdir (Qoca xüsusilə buna əsaslanırdı), lakin qız çox cavadır, üçüncüsü, oğlun var, onu cavan bir qız əlinə vermək olmaz, hayıfdir. Sonra o, istehza ilə oğluna baxaraq əlavə etdi: “Dördüncüsü də, mən səndən xahiş edirəm, məsələni bir il dala at, xaricə get, özünü müalicə elətdir, knyaz Nikolay üçün də bir alman tap götür, bunu özün də istəyirdin, sonra da əgər sevgi, ehtiras, inad çox güc gəlsə, onda evlən... Bu da mənim son sözümdür, bil, son sözümdür...” Sözüünü o elə bir ifadə ilə qurtardı ki, sanki bununla: “heç bir şey bu qərarı dəyişməyə məni məcbur edə bilməz”, deyirdi.

Knyaz Andrey aydınca görürdü ki, qoca knyaz bu məsələdə iki şeyi nəzərdə tutur, ya knyaz Andreyin və qızın sevgisi bu bir illik sınaqdan keçə bilməz, ya da bu vaxta kimi o, özü ölür. Knyaz Andrey bunu nəzərə alaraq atasının təklifini yerinə yetirməyi qət etdi. Qıza evlənməyi təklif etsin, lakin toyu bir il geri atсын.

Knyaz Andrey Rostovgilə axırıncı dəfə gedəndən üç həftə sonra Peterburqa qayıtdı.

* * *

Nataşa anası ilə etdiyi söhbətin ertəsi günü səhərdən axşama kimi Bolkonskini gözlədi, lakin o gəlmədi. İkinci, üçüncü gün də gözlədi, knyaz Andreydən xəbər çıxmıdı. Pyer də gəlmirdi. Nataşa knyaz Andreyin öz atasının yanına getdiyini bilmədiyindən, bunun səbəbini öz-özünə izah edə bilmirdi.

Bu qayda ilə üç həftə keçdi. Nataşa heç bir yerə getmək istəməirdi və bir kölgə kimi avara-avara, dərddli-dərddli otaqlarda dolaşırıdı; axşamlar da heç kəsə bildirmədən gizli-gizli ağlayır, anasının yanına getməirdi. Tez-tez qızarıp, əsəbiləşir, acıqlanırdı. Elə zənn edirdi ki, hamı onun ümidlərinin boşa çıxdığını bilir, buna görə də hamı ona gülür, hamının ona yazığı gəlir. Öz dərindən başqa, bu da ona bir dərd olmuşdu, onun məyusluğunu daha da artırırıdı.

Bir gün o, anasının yanına getdi, ona nə isə demək istəyirdi ki, birdən ağlamağa başladı. Nataşa nə üçün cəzalandığını bilməyən, könlünə toxunulan bir uşaq kimi ağlayırdı.

Qrafinya Nataşanı ovutmağa başladı. Nataşa əvvəl dinməz-söyləməz anasını dinləyirdi, sonra birdən onun sözünü kəsərək dedi:

– Bəsdir, ana, mən heç düşünmürəm və düşünmək də istəmirəm! Getdi, daha gəlmədi, gəlmədi...

Səsi titrədi, yenə az qaldı ki, ağlasın, lakin özünü ələ alıb sakitcə sözünə davam etdi:

– Mən heç orə getmək də istəmirəm! Mən ondan qorxuram. Mən indi lap, lap sakitləşmişəm...

Nataşanın xoşladığı köhnə bir paltar var idi. Anası ilə olan söhbətin ertəsi günü səhər həmin paltarını geydi və yenə əvvəlki qayda ilə yaşamağa başladı. Səhər çayını içib, qüvvətli rezonansına görə ən çox sevdiyi zala getdi və not üzrə oxumaq məşqinə başladı. Birinci dərsi qurtardıqdan sonra zalın otarasında dayandı, çox xoşladığı bir musiqi cümləsini təkrar etdi. Səs dalğalanaraq zalı doldurdu, sonra yavaş-yavaş enməyə başladı. Nataşa könül xoşluğu ilə öz səsinin gözəlliyinə qulaq asırdı, elə bil ki, bu onun üçün gözənlilməz bir şey idi. Birdən o, böyük bir sevinc duydu və öz-özünə: “O barədə çox düşünməyinin mənası yoxdur, elə onsuz da yaxşıdır”, – deyərək zalda o baş bu başa gəzməyə başladı. O, parket üstə adi qayda ilə gəzmirdi. Hər addımda təzə geydiyi və çox xoşladığı tuffilərinin dabanını yerə vuraraq pəncəsi üstə qalxırıdı, dabanından və pəncəsindən çıxan ahəngdar səsə, öz səsi kimi sevinclə qulaq asırdı. Aynanın qabağından keçəndə dönüb aynaya baxdı, bu vaxt onun üzündə əmələ gələn ifadə elə bil ki, deyirdi: “Bu da mən! Lap yaxşı, heç kəs də mənə lazım deyil”. Xidmətçi gəlib zalı təmizləmək istədi, lakin Nataşa onu içəri buraxmadı, qapını örtüb yenə də gəzinməyə başladı. Onun çox-çox xoşladığı bir hal yenə onun özünə qayıtmışdı, yenə o, öz-özünü sevir, öz-özünə baxıb fərəhlənirdi. Yenə də o, üçüncü bir şəxsən, başqa bir kişinin adından deyirdi: “Bu Nataşa nə gözəl qızıdır! Səsi yaxşı, özü cavan, heç kəsə də mane olmur, ancaq onu rahat buraxın! Lakin onu nə qədər rahat buraxsalar da, o rahat ola bilmirdi, bunu da dərhal hiss edirdi.

Dəhlizin bayır qapısı açıldı, kim isə: “Evdədimi?” – deyə soruşdu, sonra da ayaq səsi eşidildi. Nataşa evdə aynaya baxırdı, lakin özünü görmürdü, dəhlizdən gələn səsə qulaq asırdı. Aynada özünü görəndə baxdı ki, rəngi ağarmışdır. Gələn o idi. Qapı dalından onun səsinə güclə eşitsə də, gələn adamın knyaz Andrey olduğunu yəqin bilirdi.

Nataşa rəngi ağarmış və qorxmuş halda qonaq otağını yüyürdü.
– Ana, Bolkonski gəlib! – dedi. – Ana, bu dəhşətdir, bu dözülsə şey deyil! Mən əzab çəkmək... istəmirəm! Mən axı nə edim?..

Qrafinya hələ ona cavab verməmişdi ki, knyaz Andrey otağa girdi, onun ciddiyyət ifadə edən üzündə həyəcan və təlaş görünürdü. Lakin Nataşanı görən kimi üzü gülümsədi. Qrafinyanın və Nataşanın əlini öpüb divanın yanında oturdu...

Qrafinya sözə başladı:

– Çoxdandır ki, biz sizi görmək iltifatından... – Lakin knyaz Andrey onun sözünü kəsdi, görünür, o demək istədiyi sözü söyləməyə tələsirdi.

– Mən bu vaxta kimi ona görə gəlmirdim ki, atamın yanına getmişdim. Çox mühüm bir məsələ haqqında onunla danışmaq lazım idi. – Sonra Nataşaya baxaraq əlavə etdi: – Mən ancaq dünən gecə gəlmişəm. – Bir az susduqdan sonra yenə dedi: – Qrafinya, mənim sizlə sözüüm var.

Qrafinya dərinədən bir ah çəkib başını endirdi.

– Buyurun, – dedi.

Nataşa getmək lazım olduğunu bilirdi, lakin gedə bilmirdi. Nə işə onu boğurdu. O nəzakətsizlik göstərərək düz knyaz Andreyin gözləri içində baxırdı. “Bu saat? Bu dəqiqə?.. Yox, bu ola bilməz! – deyər düşündü.

Knyaz Andrey bir də ona baxdı və bu baxışlar Nataşanın səhv etmədiyini təsdiq etdi. Bəli, onun taleyi bu saat, bu dəqiqə həll olunnurdu!

Qrabinya pıçıldayaraq Nataşaya dedi:

– Nataşa, sən get, sonra çağıraram, gələrsən.

Nataşa qorxulu və yalvarıcı baxışlarla knyaz Andreyə, həm də anasına baxıb otaqdan çıxdı.

Knyaz Andrey dedi:

– Qrafinya, mən sizin qızınızla evlənmək istəyirəm.

Qrafinyanın üzü birdən qızardı, lakin heç bir söz söyləmədi. Sonra yavaş-yavaş sözə başlayaraq dedi:

– Sizin təklifiniz... – Knyaz Andrey onun gözlərinə baxaraq susurdu. – Sizin təklifiniz... (qrafinya utandı) bizə çox xoşdur... və sizin təklifinizi qəbul edirəm, mən buna sevinirəm. Mənim ərim də ... əminəm ki... ancaq bu onun özündən asılı olan...

– Sizin razılığınız olsa, mən onun özü ilə danışaram. Siz razısınızmı?

Qrafinya:

– Bəli, – deyərək əlini ona uzatdı, knyaz Andrey onun əlini öpmək üçün başını əyərək, qrafinya yad bir hiss ilə, həm də nəzakətlə onun alından öpdü. Knyaz Andreyi o öz oğlu kimi sevmək istəyirdi, eyni zamanda hiss edirdi ki, o yad, həm də onun üçün qorxunc bir adamdır.

– Mən əminəm ki, buna mənim ərim razı olacaq, amma sizin atanız...

Knyaz Andrey dedi:

– Mən bunu atama söyləyəndə atam razı oldu, ancaq bu şərt ilə ki, toy bir ildən tez olmasın. Mən də sizə bunu demək istəyirdim.

– Doğrudur, Nataşa hələ çox cavandır, ancaq bir il də çoxdur!

Knyaz Andrey ah çəkərək:

– Başqa cür ola bilməzdi, – dedi.

Qrafinya:

– Mən qızı sizin yanınıza göndərəm, – deyib otaqdan çıxdı.

Qrafinya qızını axtarır və dönə-dönə deyirdi:

– İlahi, bizə rəhmin gəlsin!

Sonya dedi ki, Nataşa yataq otağındadır. Qrafinya onun yanına getdi. Nataşa rəngi qaçmış halda öz çarpayısında oturmuşdu, Məryəm surətinə baxaraq pıçıldayırdı və tez-tez xaç vururdu. Anasının içəri girdiyini görüb çarpayıdan yerə atıldı və onun üstünə yüyürdü.

– Ana, nə oldu? Nə?

– Get, get onun yanına. O, səninlə evlənmək istəyir. – Nataşaya elə gəldi ki, anası bu sözü soyuqluqla dedi. Qrafinya yüyürə-yüyürə gedən qızının dalınca baxaraq dərddi-dərddi və məzəmmət edərək: – Get... get... – dedi və dərinədən bir ah çəkdi.

Nataşa qonaq otağına necə girdiyini bilmədi. Qapıdan içəri girəndə knyaz Andreyi görüb dayandı və öz-özündən soruşdu: “Doğrudurmu bu yad adam indi mənim üçün hər şey oldu?” Elə o saat da öz-özünə cavab verərək dedi: “Bəli, hər şey oldu, indi o, mənə dünyada hər şeydən əzizdir”. Knyaz Andrey başını aşağı salıb ona sarı getdi.

– Sizi görən dəqiqədən mən sizi sevdim. Mən də ümid edə bilərəmmi?

Knyaz Andrey bunu deyib Nataşanın üzünə baxdı və Nataşanın üzündəki ciddi, həm də qoribə ifadə onu heyrətə saldı. Nataşanın üzündəki bu ifadə deyirdi: “Bunu soruşmaq nə üçün? O şeyi ki, bil-məmək mümkün deyil, buna nə üçün şübhə etmək? Hiss etdiyini söz ilə ifadə etmək mümkün olmayanda nə üçün danışmaq?”

Nataşa ona yaxınlaşıb dayandı. Knyaz Andrey onun əlini qaldırıb öpdü.

– Siz məni sevirsinizmi?

Nataşa sanki darıxmış halda:

– Bəli, bəli, – deyərək ucadan bir ah çəkdi, bunun ardınca get-gedə daha tez-tez köksünü ötürdü və birdən hönkürtü ilə ağlamağa başladı.

– Niyə ağlayırsınız? Sizə nə oldu?

Nataşa göz yaşları arasından gülümsəyərək dedi:

– Ah, mən nə xoşbəxtəm! – Bir az knyaz Andreyə tərəf öyildi, bir anlığa düşündü, sanki öz-özünə soruşdu: “Bunu etmək olarmı?” və sonra onu öpdü.

Knyaz Andrey onun əllərini öz əlləri içinə alıb tutmuşdu, gözlərinə baxırdı, bu vaxt o, öz qəlbində Nataşaya qarşı olan əvvəlki sevgisinin olmadığını hiss etdi. İndi onun qəlbində əvvəlki şairanə və gözəl sirli arzular yox idi, o ancaq Nataşanın qadınlıq və qızlıq zəifliyinə acıyırdı, onun göstərdiyi sədaqət və inam qarşısında bir vahimə duyurdu, onu əbədi olaraq Nataşa ilə bağlayan vəzifənin ağırlığını, həm də sevincini dərk edirdi. İndi onun qəlbindəki hiss əvvəlki kimi gözəl və şairanə olmasa da, əvvəlkindən daha ciddi və daha qüvvətli idi.

Knyaz Andrey onun gözlərinə baxa-baxa dedi:

– *Maman*¹ sizə bunun bir ildən tez olmayacağını söylədimi?

Nataşa düşünərək öz-özünə deyirdi: “Doğrudanmı o uşaq qız deyilən (Hamı məninə haqqımda belə söyləyirdi) mənəm? Doğrudanmı mən bu andan etibarən bu yad, əziz, hətta atamın belə hörmət bəslədiyi bu ağıllı adamın arvadıyam, onunla bir bərabərdə dururam? Doğrudanmı daha həyatla zarafat etmək olmaz, daha mən böyümüşəm, tutduğum hər bir işin, söylədiyim hər bir sözün məsuliyyəti daha mənim öz üzərimdə düşür? Hə, o, məndən nə soruşdu?”

– Yox, – dedi. Lakin o, knyaz Andreyin nə soruşduğunu başa düşmürdü:

Knyaz Andrey:

– Məni əfv edin, – dedi, – siz hələ çox cavansınız, amma mən həyatı çox görmüşəm. Mən sizin üçün qorxuram. Siz özünüzdü tanırmırsınız. Nataşa bütün diqqətini toplayaraq qulaq asır, onun dediyi sözlərin mənasını anlamaq istəyirdi, lakin anlaya bilmirdi.

Knyaz Andrey sözünə davam edərək dedi:

¹ Ana (*frans.*)

– Mənim xoşbəxtliyimi bir il geri atan bu il mənim üçün nə qədər ağır olsa da, siz bu vaxt içərisində öz-özünüzdü tanıyırsınız. Mən sizdən xahiş edirəm ki, məni bir ildən sonra xoşbəxt edəsiniz. Siz sərbəstsiz, bizim adaxlanmağımız gizli qalacaq. – O, qeyri-təbii bir halda gülümsəyərək əlavə etdi: – Əgər siz inansanız ki, məni sevmirsiniz və ya sevsəniz...

Nataşa onun sözünü kəsdı:

– Siz bunu nə üçün deyirsiniz? Siz özünüz bilirsiniz ki, ilk dəfə Otradnoyeyə gələn gündən mən sizi sevmişəm. – Nataşa bu sözlərin doğruluğuna qəti surətdə inanırdı.

– Bu bir il içərisində siz özünüzdü tanıyırsınız...

Nataşa birdən dedi:

– Bir il!? – O ancaq indi toyun bir il geri atıldığını başa düşmüşdü.

– Axı bir il niyə? Bir il niyə?.. Knyaz Andrey bunun səbəbini izah etməyə başladı. Nataşa ona qulaq asmırdı.

– Başqa cürə olmazmı? – deyərək soruşdu.

Knyaz Andrey onun sualına cavab vermədi, lakin üzündəki ifadə bu qərarı dəyişməyin mümkün olmadığını göstərirdi.

Nataşa birdən:

– Bu nə pis oldu! Yox, çox pis oldu, çox pis oldu, – deyərək yenə də hönkür-hönkür ağlamağa başladı. – Mən bu bir ili gözləyənlə kimi ölərəm, bu ola bilməz, bu çox pis oldu. – O, öz adaxlısının üzünə baxdı, knyaz Andrey tərəddüd içində idi, həm də ona yazığı gəlirdi. Nataşa bunların ifadəsini knyaz Andreyin üzündə oxudu.

Birdən o ağlamağını kəsərək dedi:

– Yox, yox, mən hamısını elərəm. Mən xoşbəxtəm!

Qraf və qrafinya otağa girdi, öz ata-analıq borcunu yerinə yetirərək onların hər ikisinə xeyir-dua verdilər.

Bu gündən sonra knyaz Andrey Rostovgilə bir adaxlı kimi gəlib gedərdi.

XXIV

Nişanlanma olmadı. Bolkonski ilə Nataşanın adaxlanması da heç kəsə deyilmədi, knyaz Andrey bunu tələb edirdi. O deyirdi ki, toyun bir il dala atılmasına mən səbəb oldum, bunun bütün ağırlığını da mən özüm çəkməliyəm. Mən verdiyim sözlə özümü həmişəlik bağlı hesab edirəm, lakin Nataşanı bundan azad edib, ona tam bir sərbəstlik verirəm. Əgər o, beş-altı aydan sonra hiss etsə ki, məni sevmir, onda

məni istəsə rədd edə bilər, bu haqq onundur. Lakin nə qraf, nə qrafınyə, nə də Nataşa bu sözü heç eşitmək də istəmirdi, knyaz Andrey özü bunu tələb edirdi. Knyaz Andrey hər gün Rostovgilə gəlirdi, lakin Nataşaya öz adaxlısı kimi baxmırdı. Nataşaya siz deyə müraciət edir və onun ancaq əlini öpürdü. Adaxlanma günündən sonra knyaz Andreylə Nataşa arasında yaxınlıq və sadə bir əlaqə əmələ gəlmişdi, bu heç də onların arasında olan əvvəlki əlaqəyə bənzəmirdi. Onlar elə bil bu vaxta kimi bir-birini tanımırdılar. Knyaz Andrey də, Nataşa da hələ bir-biri üçün heç bir şey ikən bir-birinə necə əlaqə bəslədiklərini xatırlamağı sevdirdilər, lakin indi onlar özlərini tamamilə başqa cür hiss edirdilər. O vaxt onlar səmimi deyildi, indi isə sadə və səmimi idilər. İlk günlərdə knyaz Andreyin gəlişi ilə ailədə bir uyğunsuzluq hiss olunurdu, ona yad bir adam kimi baxırdılar. Nataşa evdəkiləri knyaz Andreyə öyrətdirmək üçün xeyli çalışmalı oldu. O, hamıya qürurla deyirdi ki, knyaz Andrey ancaq qıraqdan baxana birtəhər görünür, əslində isə o da başqaları kimidir, mən ondan qorxmuram, heç kim də ondan qorxmamalıdır. Bir neçə gündən sonra ailədə ona öyrətdilər və heç də çəkinmədən onun yanında adı qayda ilə yaşayırdılar, knyaz Andrey də bu həyatda iştirak edirdi. O, təsərrüfat haqqında qrafıya, bəzək haqqında qrafınyə və Nataşa ilə, albom və kanva haqqında da Sonya ilə danışmağı bacarırdı. Bəzən ailə üzvləri öz aralarında və knyaz Andreyin yanında bu şeylərin necə baş verdiyinə təəccüb edirdilər, eyni zamanda bunun olacağını göstərən əlamətləri də aydın görürdülər. Bunlar da knyaz Andreyin Otradnoyeyə və Rostovgilin Peterburqa gəlməsi, Nataşa ilə knyaz Andreyin bir-birinə oxşaması (Bunu da knyaz Andrey ilk dəfə onlara gələrkən dəyər hiss etmişdi), 1805-ci ildə Andreylə Nikolayın bir-biri ilə dalaşması və bir çox başqa əlamətlər idi.

Evi şairənə bir sıxıntı və sakitlik bürümüşdü, bu da həmişə adaxlıların evdə olmasından meydana gəlirdi. Çox vaxt bir yerdə oturarkən hamı susardı. Bəzən qalxıb gedərdilər, adaxlılar tək qalardı, lakin onlar yenə susardı. Gələcək həyatları haqqında çox az-az danışdılar. Knyaz Andrey bu barədə danışmağa həm qorxur, həm də utanırdı. Nataşa onun bütün başqa hissələrini duyduğu kimi, bunu da duyurdu. Bir dəfə Nataşa ondan onun oğlu barəsində bəzi şeylər soruşdu. Knyaz Andrey qızardı, son vaxtlarda o, söz deyiləndə tez-tez qızarırdı, bu da Nataşanın çox xoşuna gəlirdi. Knyaz Andrey dedi ki, oğlum bizimlə yaşamayacaq.

Nataşa qorxmıuş halda dedi:

– Niyə?

– Mən onu babasından ayıra bilmərəm, bir də ki...

Nataşa dərhal onun fikrini duydu:

– Mən onu çox-çox sevərdim! Ancaq mən bilirəm: siz istəyirsiniz ki, sizi və məni təqsirləndirmək üçün bir bəhanə olmasın.

Qoca qraf bəzən knyaz Andreyə yaxınlaşır, onu öpür, Petyanın tərbiyəsi və ya Nikolayın qulluğu haqqında onunla məsləhətləşirdi. Qoca qrafınyə da onlara baxıb ah çəkərdi. Sonya hər dəqiqə Nataşa ilə knyaz Andreyə mane olacağından qorxur, bir bəhanə taparaq onları tək qoyub gedirdi, lakin bu onlara heç də lazım deyildi. Knyaz Andrey danışıqda (O, çox gözəl danışırdı) Nataşa iftixarla ona qulaq asardı. Nataşa danışıqda knyaz Andrey ona diqqətlə baxar, sanki onu sınaqdan keçirirdi. Nataşa onun bu cür baxmasından həm qorxar, həm də sevinərdi. O, təəccüblə öz-özündən soruşardı: “O, məndə nə axtarır? O, nəyi bilmək istəyir? Məndə olmayan nədir ki, o, bunu öz baxışları ilə axtarır?” Nataşa bəzən özünə xas olan cılığın bir sevincə qapılırdı, bu vaxt o xüsusilə knyaz Andreyin gülüşünə baxmağı və bu gülüşün səsinə qulaq asmağı sevərdi. Knyaz Andrey çox az gülərdi, lakin güləndə də lap ürəkdən gülərdi, həmişə də bu gülüşdən sonra Nataşa özünü ona daha yaxın hiss edərdi. Qarşıda duran və yaxınlaşmaqda olan ayrılıq fikri Nataşanı qorxutmasaydı, o, özünü tamamilə xoşbəxt hesab edərdi.

Knyaz Andrey yola düşəndən bir gün əvvəl Pyeri də götürüb Rostovgilə gəlirdi. Pyer ziyafətdən sonra onlara getməmişdi. İçəri girəndə o elə bil özünü itirdi və utandı. Qrafınyə ilə söhbətə başladı. Nataşa Sonya ilə balaca şahmat masası dalında oturdu və knyaz Andreyi öz yanına çəgirdi. Knyaz Andrey onun yanına getdi.

Knyaz Andrey soruşdu:

– Siz ki Bezuxovu çoxdan tanıyırsınız. Siz onu sevirsinizmi?

– Bəli. O, çox yaxşı adamdır, ancaq çox gülməlidir.

Pyerdən danışıqda Nataşa həmişə Pyerin dalğınlığı haqqında uydurulmuş lətifələri söylərdi, indi də o yenə Pyer haqqında lətifə söyləməyə başladı.

Knyaz Andrey:

– Bilirsinizmi, – dedi, – mən sirrimizi ona açıb söylədim. Mən onu lap uşaqlıqdan tanıyıram. O, çox gözəl bir qəlbə malikdir. – Birdən o, ciddi surətdə əlavə etdi: – Nataliya, mən sizdən xahiş edirəm, mən

gedirəm, Allah bilir nə olacaq. Siz sevginizi unu... Bəli, bilirəm ki, bu barədə mən danışmamalıyam. Mən burada olmayanda, sizin başınıza bir iş gəlsə...

– Nə iş gələ bilər ki?

Knyaz Andrey sözünə davam etdi:

– Necə bir iş olur-olsun, mən sizdən xahiş edirəm, m-lie Sophie, bir şey olub-eləsə, məsləhət və kömək üçün ancaq Pyerə müraciət edin. Pyer çox dalğın və çox gülməli adam olsa da, çox gözəl bir qəlbə malikdir.

Adaxlısının gətməsinin Nataşaya necə təsir edəcəyini nə onun atası, nə anası, nə Sonya, nə də knyaz Andrey özü təsəvvür edə bilirdi. Knyaz Andreyin gətirdiyi gün o qızarmış və həyəcanlı halda evdə gəzib-dolanır, ən əhəmiyyətsiz şeylərlə məşğul olurdu, sanki öz adaxlısından ayrılacağına başa düşmürdü. Knyaz Andrey vidalaşaraq onun ölünü axırıncı dəfə öpərkən o, heç ağlamadı da. Ancaq:

– Gətməyin, – dedi, – və bu sözü elə bir halda söylədi ki, bu, knyaz Andreyi: “Doğrudan da, bəlkə elə gətməmək lazımdır,” – deyər düşünməyə məcbur etdi. Nataşanın bu ifadəsi uzun zaman onun xatirindən silinmədi. Knyaz Andrey gedəndən sonra da Nataşa ağlamadı, o ancaq bir neçə gün öz otağında oturdu, heç bir şeylə maraqlanmadı, bəzən o, öz-özünə deyirdi: “Ah, o, niyə getdi!”

Lakin iki həftədən sonra yenə də öz mənəvi xəstəliyindən ayıldı və yenə əvvəlki qaydaya düşdü, ancaq uşaqların uzun sürən xəstəlikdən sonra simaları dəyişildiyi kimi, onun da üzündə mənəvi bir dəyişikliyin ifadəsi oxunurdu.

XXV

Knyaz Nikolay Andreyeviç Bolkonskinin səhhəti və xarakteri bu son ildə, oğlu gedəndən sonra çox zəifləmişdi. O daha da əsəbiləşmişdi, heç nədən hirsələnib özündən çıxırdı, çox vaxt da hirsini knyaz qızı Maryanın üstünə töküürdü. O elə bil Maryaya daha artıq mənəvi əzab vermək üçün onun ən zəif cəhətlərini axtarıb tapmağa çalışırdı. Knyaz qızı Marya ancaq iki şeyə ən çox həvəs göstərirdi, bunlardan biri Nikoluşka, o biri də din idi. Onun sevincini də bunlar təşkil edirdi. Bu iki şey də Maryaya hücum etmək və onu ölə salmaq üçün knyaz Bolkonskinin ən çox sevdiyi mövzular idi. Onlar hər nədən danışsalar, knyaz sözü qarımış qızların mövhumata inanması və ya

uşaqların ərköyün böyüdülmə xarab edilməsi üstünə gətirib çıxarırdı. Knyaz qızı Maryaya deyirdi: “Sən Nikolinkanı da özün kimi qarımış bir qız eləmək istəyirsən, ancaq nahaq eləyirsən. Knyaz Andrey oğul lazımdır, qarımış qız yox”. Ya da knyayna Maryanın yanında mademoiselle Bourienne -yə müraciət edərkən: “Bizim keçişlər və ikonlar sənə xoşuna gəlirmi?” – deyər soruşar və zarafata başlardı...

O, həmişə knyaz qızı Maryanı çox bərk təhqir edirdi, lakin Marya ağzını açıb ona söz qaytarmazdı. Onun atası onun qabağında müqəssir ola bilirdimi, ədalətsiz bir iş tutardımı? Knyaz qızı Marya bilirdi ki, hər necə olsa, atası onu sevirdi. Bir də ədalət sözü nə deməkdir? Knyaz qızı Marya qürurla səslənən bu “ədalət” sözü üzərində heç düşünməmişdi də. Bəşəriyyətin bütün mürokkəb qanunları onun nəzərində sadə və aydın bir qanunda toplanmışdı, o da sevmək və özünü fəda etmək qanunu idi. Bu qanunu da bizə bəşəriyyət uğrunda sevə-sevə əzab çəkən və özü də Allah olan İsa öyrətmişdir. Başqa adamların ədalətli ya ədalətsiz olması knyaz qızı Maryanın nəyinə lazım idi? O, özü əzab çəkməli və sevməli idi, bunu da ki edirdi.

Knyaz Andrey qışda Lısiye Qorıya gəldi. O, şad, həlim və nəzakətli idi, bacısı Marya onu çoxdan idi ki, belə görməmişdi, Knyaz Andreyə bir şey olduğunu hiss edirdi; lakin knyaz Andrey öz sevgisi haqqında ona heç bir söz demədi. Gətməyə hazırlaşarkən atası ilə nə barədəsə uzun-uzadı danışdı. Knyaz qızı Marya onların bir-birindən narazı olduğunu duyurdu.

Knyaz Andrey gedəndən az sonra Marya Lısiye Qorıdan Peterburqa, öz dostu Jüli Karaginaya bir məktub yazdı. Knyaz qızı Marya Jülini öz qardaşına almağı arzu edirdi (Qızlarda həmişə belə bir arzu olur), lakin Jüli bu zaman Türkiyədə öldürülmüş qardaşının yasını tuturdu.

Knyaya Marya ona yazırdı;

“Əziz və mehriban dostum Jüliyə, görünür, qəm-qüسسə çəkmək bizim hamımızın qismətində vardır.

“Sizin müsibətiniz son dərəcə böyükdür, mən belə bir müsibətin sizə üz verməsini ancaq Allahın sizə qarşı olan xüsusi mərhəmətilə izah edirəm. O, sizi sevdiyindən bu müsibətlə həm sizi, həm də sizin gözəl ananızı sınaqdan keçirmək istəyir. Ah, dostum, din, ancaq din bizə təsəlli verə bilər, ancaq din bizi ümitsizlikdən xilas edə bilər, ancaq din bizə bir şeyi izah edə bilər və dinin köməyi olma-

dan insan bu şeyi anlaya bilməz. Nə üçün həyatda xoşbəxtliyi tapa bilən, heç kəsə zərər yetirməyən və hətta başqalarının xoşbəxtliyi üçün lazım olan yüksək duyğulu, saf qəlbli yaxşı adamlar Allahın yanına çağırılır? Amma pis, bədxah, xeyirsiz, başqalarına zərər verən və ya həm özünə, həm də özgələrinə bir yük olan adamlar qalır? Mənim ilk gördüyüm ölüm bizim əziz gəlinin ölümü idi, bunu mən heç vaxt unutmayacağam. Bu ölüm mənə həmin dediyim kimi təsir etdi. Siz taledən sizin gözəl qardaşınızın nə üçün öldürüldüyünü soruşduğunuz kimi, mən də eynilə sizin kimi qəzavü-qədərdən soruşurdum. Liza, o gözəl mələk nə üçün öldü, o ki heç kəsə pislik etməmişdi, onun ki qəlbində gözəl duyğulardan başqa ayrı heç bir şey yox idi! İndi, dostum, onun ölümündən beş il keçir, indi mən öz zəif ağımla aydınca başa düşməyə başlayıram ki, onun ölməsi nə üçün lazımmış və bu ölüm xalığın hədsiz-hesabsız feyz və nemətinin ancaq bir ifadəsi imiş. Xalığın də bütün hərəkətləri ancaq öz məxluquna olan hədsiz məhəbbətinin təzahürüdür ki, bunun çoxunu biz dərk edə bilirik. Çox vaxt mən belə düşünürəm, bəlkə də, o, mələkcəsinə məsum bir insan olduğundan bütün analıq vəzifəsini yerinə yetirmək qüvvəsinə malik deyildi. O, cavan bir arvad olmaq etibarilə qüsursuz idi, bəlkə də, o, belə bir ana ola bilməyəcəkdi. O, bizə, xüsusilə knyaz Andreyə gözəl xatirələr bəxş edib getdi, Biz hamımız onu təəssüflə yad edirik. O, indi orada yəqin elə bir yer tutacaqdır ki, mən belə bir yer tutacağıma heç ümid edə bilmərəm. Lakin onun cavankən ölməsi və bu dəhşətli ölüm nə qədər kədərli də olsa, ona verəcəyi feyz və nemətdən başqa, mənə və qardaşıma da çox yaxşı təsir bağışladı. O ölərkən bu fikir mənim oğluma gələ bil-məzdi. O vaxt mən bu fikri özümdən dəhşətlə rədd edərdim, lakin indi bu mənim üçün tamamilə aydın bir şeydir. Dostum, bunları mən sənə ancaq ona görə yazıram ki, sizi İncilin bir həqiqətinə inan-dırım, bu həqiqət mənim həyat qanunum olmuşdur: Allahın hökmü olmadan insanın başından bir tük də düşmür. Onun da hökmü ancaq bizə olan hədsiz məhəbbətindən doğur, buna görə də bizim başımıza nə gəlsə, hamısı bizim xeyrimizədir. Siz üzümüzdə gələn qışı Moskvada keçirib-keçirməyəcəyimizi soruşursunuz. Sizi nə qədər görmək arzusunda olsam da, Moskvaya getmək fikrində deyiləm və bunu heç arzu da etmirəm. Buna səbəb Bonapartedir. Qoy bu sizi təəccüblən-dirməsin. Niyə Bonapartedir, bunu sizə izah edim. Atamın səhhəti get-gedə zəifləyir. O, onun fikrinə qarşı zidd fikir söylənməsinə dözə

bilmir və buna görə də əsəbiləşir, acıqlanır. Onun bu əsəbiliyi də, siz özünüz bilirsiniz ki, daha çox siyasi işlərlə bağlıdır. O, Bonopartenin özünü bütün Avropa padşahları ilə və xüsusilə bizim böyük Yekateri-nanın nəvəsi ilə bir bərabərdə tutaraq hərəkət etməsi fikrinə dözə bilmir! Özünüz bilirsiniz ki, mən siyasi məsələlərə qarşı tamamilə laqeydəm, lakin atamın sözündən və onun Mixail İvanoviçlə olan söhbətindən dünyada nələ olduğunu və xüsusilə Bonapartenin baş-qalarına nə kimi şan-şöhrət payladığını bilirəm. Burası da var ki, bütün dünyanı götürsən, ancaq Lisiye Qorıda Bonapartenin nə böyük bir adam, nə də fransız imperatoru olduğunu qəbul etmirlər. Mənim atam əsasən siyasi məsələlərə aid olan nöqtəyi-nəzərini və öz fik-rini söyləməklə heç kəsdən çəkinmədiyi üçün başqaları ilə toqquşa-cağını bildiyinə görə, Moskvaya getməyə həvəs göstərmir. Müalicə-dən əldə etdiyini də Bonaparte haqqında olan mübahisələrdə itir-çəkdir. Hər halda bu məsələ yaxın zamanda həll ediləcəkdir. Ailə həyatı da əvvəlki qayda ilə gedir, yalnız yenilik qardaşım Andreyin burada olmasıdır. O, son zamanlar çox dəyişmişdir, bu barədə sən sizə yazmışdım. Başına gələn müsibətdən sonra o ancaq bu il mənəvi cəhətdən tamamilə canlanmışdır, mərhəmətli və nəzakətlidir. O elə bir gözəl qəlbə malikdir ki, heç kəsdə mən belə qəlb görməmişəm. Deyəsən, o, həyatın hələ onun üçün qurtarmadığını başa düşmüş-dür. Lakin o, mənəvi cəhətdən dəyişmişsə də, fiziki cəhətdən çox zəifləmişdir, daha da arıqlamış və əsəbiləşmişdir. Mən ondan çox qorxuram, buna görə də xaricə getməsinə çox sevinirəm, həkimlər çoxdan bunu ona məsləhət görürdülər. Əminəm ki, xaricə getməklə o sağalacaqdır. Siz yazırsınız ki, Peterburqda onu ən fəal, bilikli və ağıllı cavan adamlardan biri hesab edirlər. Qardaşımı tərif etmək çıxmasın, mən onun belə bir adam olduğuna heç vaxt şübhə etmir-dim. Onun burada öz kəndlilərindən tutmuş zadəganlara qədər hamıya etdiyi yaxşılığın sayı-hesabı yoxdur. Peterburqa gedəndən o ancaq özünə lazım olan işlərlə məşğul olmuşdu. Ancaq mən bir şeyə təc-cüb edirəm ki, Peterburqda olan xəbər və şayiələr necə Moskvaya gedib çıxır? Xüsusilə sizin yazdığımız xəbər ki, bu heç də doğru deyil, guya Andrey kiçik Rostova ilə evlənmişdir. Mən inanmıram ki, Andrey bundan sonra evlənə və evlənsə də, elə bir qız ala. Bunu da mən nəyə görə deyirəm? Əvvəla ona görə ki, Andrey öz mərhum arvadından çox az-az danışsa da, bu müsibət onun qəlbində çox dərin kök salmışdır, belə ki, o heç vaxt onun yerinə təzə bir arvad almaz

və bizim balaca mələyi də ögey bir ananın əlinə verməz, ikincisi də budur ki, o qız elə qızlardan deyil ki, knyaz Andreyin xoşuna gəlsin, bunu da mən yaxşı bilirəm. İnanmıram ki, knyaz Andrey onu seçib özünə arvad eləyə. Açıq deyim ki, mən buna razı deyiləm. Məktub çox uzandı, ikinci varığı qurtarıram. Əlvida, mənim əziz dostum! Allah öz qüdrətini sizin üstünüzdən əskik eləməsin və sizi öz pənahında saxlasın. Mənim əziz dostum mademoiselle Bourienne sizi öpür. Mari”.

XXVI

Knyaz qızı Marya yayın ortalarında heç də gözlənilmədən knyaz Andreydən bir məktub aldı. Knyaz Andrey İsveçrədən göndərdiyi bu məktubda bacısı Maryanın heç gözləmədiyi çox qərribə bir xəbər yazırdı. Nataşa Rostova ilə adaxlandığını öz bacısına xəbər verirdi. Məktub iki hissən ifadəsilə dolu idi. Bunlardan biri knyaz Andreyin öz adaxlısına olan məftuniyyət və sevgisi, o birisi də bacısına olan mehribanca dostluğu və etibarı idi. Knyaz Andrey heç ömründə indiki kimi sevmədiyini, həyatın nə olduğunu ancaq indi başa düşdüyünü, həyatı ancaq indi tanıdığını yazırdı. Lısıye Qorıda ikən öz qərarı haqqında atası ilə danışsa da. Bu barədə Mariyaya heç bir şey söyləmədiyini və bunun üçün əfv edilməsini xahiş eləyirdi. Bunu da o, bir şeyə görə deməyibmiş: bu vaxt Marya atasından bu işə razılıq verməsini xahiş edərdi, atası da onun xahişini yerinə yetirməyərək açıqlanar və bütün acığını onun üstünə tökərdi.

– “Bir də onda məsələ indiki kimi qəti sürətdə həll edilməmişdi. Onda atam bir il vaxt qoymuşdu, indi bu qoyulan vaxtın altı ayı, yəni yarısı keçmişdir, mən öz qərarımın üstündə əvvəlkindən də möhkəm durmuşam. Həkimlər buradakı sularda mənim müalicəmi uzatmasaydı, indi mən Rusiyada idim, lakin indi elə oldu ki, mən üç ay da burada qalmalı oldum. Sən məni tanıyırsan və mənim atama olan əlaqəmə bələdsən. Mən ondan heç bir şey istəmirəm, mən həmişə öz sərbəstliyimi saxlamışam, bundan sonra da saxlayacağam, bir də ki, atam qocalıb, bəlkə bizimlə çox yaşayacaqdır, belə bir halda onun istəmədiyi bir işi eləmək, onun hiddətinə səbəb olmaq, mənim xoşbəxtliyimin yarısını məhv edərdi. Mən bu məsələ barəsində ona da məktub yazıram və səndən xahiş edirəm ki, əlverişli bir vaxt seçib mənim kağızımı ona ver, mənə də yaz görüm, o, buna necə baxır və

təyin edilən vaxtın üç ay azaldılmasına onun razılıq verəcəyinə ümid etmə olarmı?”

Knyaz qızı Marya çox uzun tərəddüddən, şübhələrdən və ibadətdən sonra məktubu atasına verdi. Qoca knyaz bunun ertəsi günü ona sakitcə dedi:

– Qardaşına yaz ki, mən öləne kimi gözləsin... Buna da çox qalmaqalıb, tezliklə əl-qolu açılar...

Qız bunun qabağında ona nə isə demək istədi, lakin atası onu danışmağa qoymadı və səsinə get-gədə ucaldaraq dedi:

– Evlən, evlən, əzizim... Qohum olmağa yaxşı adam tapmısan!.. Ağillıdırlar, eləmi? Dövlətlidirlər, eləmi? Bəli, Nikoluşka üçün yaxşıca ögey ana tapmısan. Ona yaz ki, istəyir lap günü sabah evlənsin. O qız Nikoluşkanın ögey anası olar, mən də Burenkanı alaram!.. Xa, xa, xa, qoy onun da ögey anası olsun! Ancaq ki mənim evimə daha arvad lazım deyil, qoy evlənsin, harada istəyir yaşasın.

– Sonra qızı Maryaya dönüb əlavə etdi: – Bəlkə, sən də onun yanına gedərsən? Buyura bilərsən, yol açıqdır, yol açıqdır... Yol açıqdır!

Bu söhbətdən sonra knyaz bir daha bu barədə danışmadı. Lakin oğlunun göstərdiyi zəifliyin acığını qızından çıxdı. Qızını ələ salmaq üçün tapdığı bəhanələrlə yeni bir bəhanə də əlavə olundu, bu da ögey ana ilə m-lle Bourienne haqqında olan söhbətlər idi.

Knyaz qızına deyirdi:

– Niyə mən onu almayım? Ondan çox gözəl bir knyagina olar!

Doğrudan da, o, fransız qadınını get-gədə daha artıq özünə yaxınlaşdırmağa başladı. Marya buna heyrət edir, bunun axırı hara gedib çıxacağını başa düşə bilmirdi. Knyaz Andreyə atasının məktubu necə qəbul etdiyini yazdı, eyni zamanda qardaşına təsəlli və ümid verərək atasını, bəlkə də, razı sala biləcəyini qeyd etdi.

Knyaz qızı Maryaya təskinlik verən və onun sevincini təşkil edən Nikoluşka, Nikoluşkanın tərbiyəsi, *André* və din idi. Məlumdur ki, hər adamın öz qəlbində özünə görə bir ümidi olur. knyaz qızı Maryanın Maryanın da qəlbində hər kəsdən gizli saxladığı bir arzu və ümidi vardı, həyatda onun başlıca təsəllisi də bu idi. Bu arzu və ümidi, bu təsəllini ona knyazdan gizli olaraq onun yanına gələn Allah bəndələri, yəni qələndərlər və qəribələr verirdi. Knyaz qızı Marya daha çox yaşadıqca, həyatı daha çox duyduqca və müşahidə etdikcə yer üzündə xoşbəxtlik və nəşə axtaran, əldə edilməsi mümkün olmayan bu boş,

mənasız xoşbəxtlik uğrunda əlləşən, vuruşan, əzab-əziyyət çəkən, bir-birinə pislik edən adamların məhdudluğu onu daha artıq təc-cübləndirirdi. “Knyaz Andrey arvadını sevirdi, arvadı öldü, bu ona ibrət olmadı, indi o, öz həyatını, xoşbəxtliyini başqa bir qadınla bağlamaq istəyir. Atam bunu istəmir, çünki o, Andreyə daha əsil-nəcabətli, daha dövlətli bir qız almaq istəyir. Onlar bir an ömrü olan həyat nemətlərini əldə etmək üçün iztirab çəkirlər, əzab çəkirlər, öz ruhlarını, öz əbədi ruhlarını pozub xarab edirlər. Həyatın bir an olduğunu biz bilirik, hələ Allahın oğlu İsa da yer üzünə enərək bizə demişdir ki, bu həyat – bir an ömrü olan bir həyat, bir sınaq meydanıdır, bununla belə biz yenə də həyatdan yapışıb dururuq və bu həyatda xoşbəxtlik axtarmaq xəyalı ilə yaşayırıq. Necə olur ki, bunu heç kəs başa düşmür? Necə olur ki, bunu ancaq dallarında yol çantası, knyazın gözüne görünməkdən qorxaraq dal artırmadan mənim yanıma gələn o həqir Allah bəndələri başa düşür? Onlar knyazdan ona görə qorxmurlar ki, knyaz onları təhqir edər, onlar knyazı günaha batırmaqdan qorxurlar. Ailəni, vətəni, həyat nemətləri uğrunda olan bütün qayğıları tərkdib heç bir şeyə bağlanmayaraq, insanlara zərər yetirməyərək, kəndir köynəkdə, başqa ad altında bir yerdən başqa yerə getmək, həm səni qapısından qovanlara, həm də himayə edənlərə və bütün insanlara xeyir-dua eləmək – dünyada bundan yüksək həqiqət və bundan yüksək həyat yoxdur!”

Fedosyuşka adlı 50 yaşında, balacaboy, çopur, yazıq, sakit bir qərribə arvad vardı, 30 ildən artıq idi ki, ayaqyalın və kəndir köynəkdə gəzirdi. Knyaz qızı Marya onu daha çox sevirdi. Bir gün Fedosyuşka ancaq kiçik bir qəndil yanan qaranlıq bir otaqda öz həyatını Maryaya nağıl edirdi; birdən xanım qız Maryanın başına belə bir fikir gəldi, ancaq Fedosyuşka həyatda doğru yol tapmışdır. Bu fikir o dərəcə qüvvətli idi ki, knyaz qızı Marya da onun kimi həyat sürmək fikrinə düşdü. Fedosyuşka yatmağa gedəndən sonra knyaz qızı Marya bu barədə çox düşündü və nəhayət, onun kimi həyat sürmək qərarına gəldi. O, öz niyyətini ancaq Akinfiya adlı keşiş-monaxa açıb dedi, keşiş də onun niyyətini bəyəndi. Knyaz qızı Marya evə gələn qərribələrə hədiyyə vermək bəhanəsilə özünə köynək, çarıq, kaftan və qara yaylıq hazırlayıb sandığa qoydu. O, tez-tez bu sandığın yanına gəlib tərəddüd içində dayanar, öz niyyətini həyata keçirməyin vaxtı gəlib-gəlmədiyini haqqında düşünərdi.

Knyaz qızı Marya çox vaxt qərribələrin sadə və adi söhbətlərinə böyük bir məna verərək həyəcana gələrdi. Bu təsir altında da o, bir neçə dəfə hər şeyi tərkdib evdən qaçmaq istəmişdi. O artıq özünü Fedosyuşka kimi qaba köynəkdə, əlində ağac, belində çanta, tozlu yol ilə heç bir həsəd, heç bir arzu, heç bir insani sevgi duymadan, bir müqəddəs adamdan başqa bir müqəddəs adamın yanına getdiyini və nəhayət, qəm-qüssədən uzaq, əbədi şadlıq və nəşə aləminə qovuşduğunu təsəvvür edərdi.

O düşünərək öz-özünə deyərdi: “Bir yerə gəlib dua edərim, sonra da bu yerə öyrəşmədən, bu yeri sevmədən başqa bir yerə gedərim, o vaxta qədər də gedərim ki, axırda çıxarım taqətdən düşər, bir yerdə uzanıb ölərəm və nəhayət, heç bir qəm-qüssə olmayan sakit əbədiyyət aləminə qovuşaram”.

Lakin o, atasını və xüsusilə balaca Kokonu görüb öz niyyətini yerinə yetirməkdə zəiflik göstərər, gizli-gizli ağlar, günahkar olduğunu hiss edərdi, çünki o, atasını və qardaşı oğlunu Allahdan çox sevirdi.

DÖRDÜNCÜ HİSSƏ

I

Tövratda yazılan bir rivayətdə deyilir ki, ilk insanın ta süqut edənə qədər xoşbəxtliyinə işləməmək, boş-boş görmək səbəb olmuşdur. İşləməmək həvəsi süqut edən insanda da qalmışdır, lakin lənət yenə insan üzərindən qaldırılmamışdır. – Bu da yalnız bizim ağır zəhmət içində özümüzə çörək qazanmağımızda deyil, eyni zamanda bizim öz mənəvi xüsusiyyətimizə görə boş və sakit dura bilməməyimizdədir. Gizli bir səs deyir ki, biz işləmədiyimiz, boş durduğumuz üçün müqəssir olmalıyıq. Əgər insan işləməyə–işləməyə özünü xeyirli və öz vəzifəsini yerinə yetirmiş hiss etsəydi və buna bir şərait tapsaydı, onda o, ibtidai xoşbəxtliyin bir cəhətini əldə etmiş olardı. Hərbi silk adlanan böyük bir silk belə bir məcburi və qüsur hesab edilməyən işləməmək şəraitindən istifadə edir. Hərbi qulluğun da cəzbedici əsas cəhəti – bu məcburi və qüsur hesab edilməyən işləməməzlik olmuş və olacaq da.

Nikolay Rostov 1807-ci ildən sonra da Pavloqrada alayında qulluq etməklə bu xoşbəxtliyi tamamilə duyurdu. O, indi alayda Denisovdan qəbul etdiyi eskadrona komandanlıq edirdi.

Rostov kobudlaşsa da gözəl təbiətli cavan bir oğlan idi. Moskva tanışları onu bir qədər *mauvais genre*¹ hesab etsə də, həm itaətində olan yoldaşları, həm də rəislər onu sevər və onun hörmətini saxladılar. Rostov öz həyatından razı idi. Son vaxtlarda, 1809-cu ildə anasından aldığı məktublarda tez-tez bir məsələyə rast gəlirdi. Anası təsərrüfat işlərinin get-gedə daha çox pozulmasından şikayətlənir, oğlunun artıq evə qayıtmasının, qoca ata-anasını sevindirib rahat etməsinin vaxtı çatdığını yazırdı.

Nikolay bu məktubları oxuyanda bir şeydən qorxurdu, qorxurdu ki, onu sakit və rahat yaşadığı mühitdən çıxaralar. Bu mühitdə isə o, özünü bütün məişət qayğılarından uzaq tuturdu. O, gec-tez yenə əvvəlki həyat girdabına düşəcəyini hiss edirdi. Bu girdabda da nə vardı: pozulmuş təsərrüfat, bu təsərrüfatı yoluna qoymaq qayğıları,

¹ Pis zövqlü (frans.)

müdirin haqq-hesabı, dava-dalaş, intriqa, əlaqələr, cəmiyyətlər, Sonyanın sevgisi və Sonyaya verilən vədlər... Bunlar hamısı dolışıq və son dərəcə çətin işlər idi; Nikolay da öz anasının məktublarına “*Ma chère maman*”¹ ilə başlanan və “*vosre obéissant fils*”² sözləri ilə qurtaran soyuq klassik üslubda cavablar yazırdı. 1810-cu ildə o, evlərindən yenə bir məktub aldı. Bu məktubda Nataşanın Bolkonski ilə adaxlanması və qoca knyazın tələbi üzrə toyun bir il gecikdirilməsi haqqında məlumat verilir. Bu məktub Nikolayı həm kədərləndirdi, həm də təhqir etdi. Birincisi budur ki, Nataşanın evdən getməsinə heyfi gəlirdi, çünki ailədə onu hamıdan çox istəyirdi, ikincisi də o, öz qusurluq nöqtəyi-nəzərindən bu zaman evdə olmamasına təəssüf edirdi. Evdə olsaydı, Bolkonskiyə göstərirdi ki, onunla qohum olmaq heç də böyük bir şey deyil, bir də əgər o, Nataşanı sevirsə, dəlisoğlu atasının izin verib-verməməsinə heç də baxmamalıdır. Bəzən o, Nataşanı adaxlı ikən görmək üçün məzuniyyətə çıxmaq istəyirdi, lakin bu vaxt manevrlər başlayır, Sonya, təsərrüfatda olan çətinlik və dolışıqlıq yadına düşür, məzuniyyət məsələsinə yenə sonraya qoyurdu. Lakin həmin ilin yazında anasından bir məktub aldı, məktub qrafdan gizli yazılmışdı, bu məktub onu evlərinə getməyə məcbur etdi. Anası yazırdı ki, əgər gəlməsən, bütün malikanə yerlidibli satılacaq, biz də dilənçi olub çöllərə düşəcəyik. Qraf çox zəifləyib, Mitinkaya çox inanır, özü də çox rəhmdildir, hamı onu aldadır, buna görə də işlər get-gedə xarablaşır. “Sən Allah, yalvarıram sənə, əgər məni və bütün ailəni bədbəxt eləmək istəmirsənsə, durmayıb gəl”.

Məktub Nikolaya çox təsir etdi. Belə çətin hallarda o, sağlam bir düşüncənin köməyiylə hərəkət edə bilirdi.

Qulluqdan çıxmasa da, məzuniyyət alıb getməli idi, ancaq nə üçün getmək lazım gəldiyini bilmirdi. Günorta yeməyini yeyib yatdı, yuxudan durandan sonra Mars adlı çox acıqlı və çoxdan minmədiyi boz aygırı yəhərləməyi əmr etdi. Atı minib getdi. Tərləmiş və köpüklənmiş aygırda geri qayıtdıqdan sonra Lavruşkaya (Denisovun lakeyi Rostovun yanında qalmışdı) və axşam gələn yoldaşlarına məzuniyyət alıb evə gedəcəyini xəbər verdi. Qərargahdan rotmistrlik rütbəsinin verilib-verilməyəcəyini və ya son manevrlər üçün Anna nişanı alıb-almayacağını bilmədən, polyak qrafı Qoluxovskinin almaq istədiyi,

¹ Əziz anacığaz (frans.)

² Sizin itaətli oğlunuz (frans.)

lakin qiymətdə razılaşmadıqları və iki min manata satacağına mərc gəldiyi üç atlı faytonu hələ satmadan, *panna*¹ Borjozovskayanın şərəfinə ziyafət verən ulanların acığına qusarların panna İşaz-detskayanın şərəfinə verəcəyi ziyafətdə iştirak etmədən gedəcəkdİ. Bu da ona çox çətin, çox da qəribə görünürdü, bununla bərabər o, bu aydın, bu gözəl aləmdən mənasız və dolaşq bir aləmə getmək lazım gəldiyini də bilirdi. Bir həftədən sonra məzuniyyət aldı. Yalnız alaydakı deyil, briqadadakı yoldaşları da adama 15 manat yığib Rostovun şərəfinə qonaqlıq verdilər. Qonaqlıqda iki musiqi və iki xor dəstəsi iştirak edirdi. Rostov mayor Basovla trepak oynadı, sərxoş zabitlər Rostovu qucaqlayır, atıb-tutur və hərdən də atıb-tutanda yerə yıxırdılar, üçüncü eskadron əsgərləri də onu atıb-tutdu və “ura” – deyər çığırdılar. Sonra Rostovu xizyə qoyub ilk stansiyaya qədər yola saldılar.

Yolun yarısınınadək, Kremençukdan tutmuş ta Kiyevə kimi onun fikri eskadrondan ayrıldı, bu həmişə elə belə də olur, lakin sonra o, üçatlı faytonu, öz vaxmistri Dojoyveykunu yavaş-yavaş unutmağa və Otradnoyedə nələr görəcəyini öz-özündən soruşmağa başladı. Otradnoyeyə yaxınlaşdıqca ev haqqında daha çox düşünürdü.

Axırıncı stansiyada arabaçıya araq içməyə üç manat verdi və evə çatanda uşaq kimi yüyürə-yüyürə, nəfəsi tutula-tutula eyvana çıxdı.

Nikolay görüş şadlığının və “mən bunun üçünmü tələsirdim, bu ki elə əvvəl gördüklərimdir!” – deyərək duyduğu narazılıq hissindən sonra yavaş-yavaş evə alışmağa başladı. Ata-anası da elə əvvəlki kimi idi, ancaq bir az qocalmışdılar. Təzə şey ancaq əvvəllər onların arasında olmayan narahatlıq və bəzən də aydınca gözə çarpan narazılıq idi. Nikolay az vaxtda bildi ki, bu hal işlərin pis getməsindən meydana gəlir. Sonyanın iyirmi yaşı tamam olurdu. O daha gözəlləşmirdi və bundan artıq gözəlləşəcəyi də görünürdü, lakin bu özü də kifayət idi. Nikolay gələndən bəri onun bütün varlığı xoşbəxtlik və sevgi duyğuları aləmində idi, bu vəfalı qızın yenilməz sevgisi Nikolayın könlünə fərah verirdi. Nikolayı hamıdan çox Petya və Nataşa təəccübləndirirdi. Petya artıq on üç yaşlı, qəşəng, şad, ağıllı və bir az da dəcəl bir oğlan olmuşdu. səsi də yavaş-yavaş kişi səsinə oxşamağa başlayırdı. Lakin Nikolay Nataşaya baxarkən xeyli təəccüblənin və gülürdü.

- Heç əvvəlkinə oxşamırsan.
- Olmaya eybəcərləmişəm?

¹ Xanım qız (*frans.*)

Nikolay pıçıldayaraq ona dedi:

– Əksinə, yaman yaxşılaşmısan. Knyagina olmusan!

Nataşa fərəhlə dedi:

– Bəli, bəli, bəli!

Nataşa knyaz Andreylə seviməsini, onun Otradnoyeyə gəlməsini nağıl etdi, sonra da onun son məktubunu Nikolaya göstərdi.

Nataşa:

– Sən buna sevinir səni? – deyər soruşdu. – Mən indi rahatam və xoşbəxtəm.

Nikolay:

– Çox sevinirəm, – dedi. – O, çox yaxşı adamdır. Sən onu çox sevir səni?

– Vallah necə deyim. Mən bir vaxt Borisi də sevirdim, müəllimi də, Denisovu da, ancaq bu tamamilə başqadır. Mən onun sevgisinə arxayınam və rahatam. Mən bilirəm ki, ondan yaxşı adam ola bilməz, indi mən çox rahatam, ürəyim də sakitdir. Əvvəllər heç də belə deyildi...

Nikolay toyun bir il gecikdirilməsindən narazı olduğunu Nataşaya söylədi, lakin Nataşanın buna çox acığı tutdu. Qardaşına dedi ki, bu başqa cürə də ola bilməzdi, qoca knyaz razılıq vermədiyi halda onların ailəsinə daxil olmaq da pis olardı, mən özüm də bunu istəmədim:

– Sən heç bir şey başa düşürsən, heç bir şey!

Nikolay susaraq onunla razılaşdı.

Qardaşı ona baxarkən çox vaxt təəccüblənərdi. Nataşa heç də adaxlısını sevən və adaxlısından ayrı düşən bir qıza oxşamırdı. O elə əvvəlki kimi sakit və şən idi. Bu Nikolayı təəccübləndirir, hətta onu Bolkonskinin adaxlanması məsələsinə şübhə ilə baxmağa məcbur edirdi. Nikolay onun ərə getməsi məsələsinin qəti olmasına inanmırdı, knyaz Andreyi Nataşa ilə bir yerdə görməməsi onun şübhəsini daha da artırır, bu işdə nəyinsə çatışmadığını hiss edirdi.

“Evlənməyi bir il geri atmaq niyə? Niyə nişanlanmamışlar? – deyər düşünürdü. Anası ilə Nataşa haqqında danışarkən, anasının da eynilə onun kimi öz qəlbində bu məsələyə şübhə ilə baxdığını aydınca hiss etdi, bu həm onu təəccübləndirdi, həm də xoşuna gəldi.

Qrafinya knyaz Andreyin göndərdiyi məktubu Nikolaya göstərərək, hər bir ananın öz qızını ərə verərkən duyduğu bir narazılıqla dedi:

– Budur yazır. Yazır ki, dekabrda əvvəl gəlməyəcəyəm. Axı o, nə üçün ləngiyə bilər? Görünür, xəstəliyi mane olur. Bədəni çox zəifdir. Sən bunu Nataşaya demə. Bir də sən onun gülüb-danışmağına

baxma. O, son qızlıq dövrünü yaşayıb başa vurur, amma hər məktub alanda mən bilirəm ki, o, nə hallar keçirir. – Hər dəfə də qrafinya sözünü belə qurtarardı: – Bəlkə də, Allah elə eləyəcək ki, yaxşı olacaq, o, çox yaxşı adamdır.

II

Nikolay ilk günlərdə ciddi idi, hətta darıxırdı da. O, təsərrüfat işlərinə qarışmalı idi, anası da onu bunun üçün çağırmışdı, bu məsələ də indidən ona əzab verirdi. Bu yükü tezliklə öz üzərindən rədd etmək üçün gələndən iki gün sonra, heç kəsin sualına cavab vermədən, qaş-qabağını tökərək acıqlı-acıqlı fligelə, Mitinkanın yanına getdi və ondan bütün haqq-hesabı tələb etdi. Bütün haqq-hesabın nə demək olduğunu Nikolay özü qorxuya düşən və nə istənildiyini başa düşməyən Mitinkadan da az bilirdi. Mitinka ilə olan söhbət və haqq-hesab məsələsi çox uzun sürmədi. Fligelin dəhlizində durub gözləyən kəndxuda, ağsaqqal və zemski əvvəl cavab qrafın get-gedə ucalan səsinin uğuldadığını və titrədiyini, sonra da bir-birinin ardınca söyüş yağdırdığını, dəhşətli sözlər söylədiyini eşitdilər; bu onlara həm ləzzət verir, həm də canlarına qorxu düşürdü.

Cavan qraf deyirdi:

– Quldur! Nanəcib heyvan!.. Səni it kimi doğraram.. Mən sənin üçün atam deyiləm... talayıb-çapmısan...

Dəhlizdə duran adamlar yenə elə bir şey gördülər ki, bu onlara əvvəlkindən heç də az ləzzət vermədi və canlarına daha çox qorxu düşdü. Cavan qraf qızarmış və gözləri qanla dolmuş halda Mitinkanın yaxasından tutub bayıra çıxartdı, söylədiyi sözlə və uyğun olaraq təpiyi və dizi ilə dalından vurub çığırdı: “İtil buradan, alçaq! Bir də buraya ayaq basma!”

Mitinka altı pilləli pilləkən üstündən cəld yerə atıldı və düz çiçəklilyə qaçdı (Bu çiçəklik Otradnoyedə müqəssirlərin qaçıb gizləndiyi məşhur bir yer idi. Mitinka özü şəhərdən sərxoş gələrkən bu çiçəklikdə gizlənərdi. Otradnoyedə Mitinkanın əlindən qaçıb gizlənənlərin çoxu bu çiçəkliyin xilasedici qüvvəsini bilirdi).

Mitinkanın arvadı və baldızı qorxmış halda otaq qapısını açıb dəhlizə çıxdılar. Otaqda təmiz bir samavar qaynayırdı, bir tərəfdə isə müdirin yatağı, yatağın da üstündə xırda-xırda parçalardan üz çəkilmiş sıyrıqlı bir yorğan görünürdü.

Cavan qraf qadınlara əhəmiyyət vermədən tövşüyə-tövşüyə və qəti addımlarla onların qabağından keçib evə getdi.

Qızlar fligeldə olan hadisəni dərhal qrafinya xəbər vermişdilər, qrafinya da bu hadisədən sonra təsərrüfat işlərinin düzələcəyi barəsində arxayınlaşdı, eyni zamanda onu oğlunun bu şeylərə necə tab gətirəcəyi məsələsi narahat etdi. Bir neçə dəfə ayağının ucunda Nikolayın qapısına yaxınlaşdı və oğlunun içəridə ara vermədən bir-birinin ardınca çubuq çəkdiyinə qulaq asdı.

Ertəsi gün qoca qraf oğlunu yanına çağırdı və çəkinə-çəkinə gülümsəyərək dedi:

– Bilirsənmi, əzizim, sən nəhaq yerə acıqlanmısan! Mitinka mənə hamısını söylədi.

Nikolay düşünərək öz-özünə dedi: “Mən əvvəldən bildirdim ki, buradakı bu axmaq işlərdən baş çıxara bilməyəcəyəm”.

– Sən hirsələnmişən ki, o, 700 manatı dəftərə yazmamışdır. Ancaq o, başqa cürə yazmışdır, sən səhifənin o biri üzünə baxmamısan.

– Ata, mən bilirəm ki, o, alçağın və oğrunun biridir. Nə eləmişəm də yerində eləmişəm. Əgər istəmirsinizsə, mən daha ona heç bir söz demərəm.

– Yox, əzizim, yox! (Qraf da özünü itirdi. O, öz arvadının malikanəsini yaxşı idarə etmədiyini və uşaqları qabağında müqəssir olduğunu hiss edirdi, ancaq işi necə yoluna qoyacağını bilmirdi). Yox, mən səndən xahiş edirəm, iş ilə məşğul ol, mən qocalmışam, mən...

– Yox, ata, əgər mən sizin xoşunuza gəlməyən bir iş tutmuşamsa, məni bağışlayın. Mən bu işləri sizdən az bacarıram.

Sonra öz-özünə dedi: “Cəhənnəm olsun bu kəndlilər də, bu pullar da, səhifənin o biri üzü də. Əvvəllər yenə o biri haqq-hesabdan başım çıxardı, amma bundan heç bir şey anlamıram”.

Bu gündən sonra də təsərrüfat işlərinə qarışmadı. Ancaq bir gün qrafinya oğlunu yanına çağırıb dedi ki, məndə Anna Mixaylovnanın iki min manatlıq vekseli var, bunu nə eləmək lazımdır?

Nikolay:

– Belə eləmək lazımdır, – dedi. – Siz dediniz ki, bu məndən asılı bir məsələdir. Mənim nə Anna Mixaylovnadan xoşum gəlir, nə də Borisdən, ancaq onlar bizimlə dost idi, özləri də kasıbdır. Bunu bax belə eləmək lazımdır, – deyərək vekseli cırdı. Qrafinya oğlunun bu hərəkətini xoşlayaraq sevincindən hönkür-hönkür ağladı. Cavan Rostov daha heç bir iş əl qatmadı və böyük bir ehtirasla tula ovu ilə məşğul olmağa başladı ki, bu da onun üçün təzə bir şey idi. Qoca qraf lap əvvəldən tulalarla ova çıxmağı çox sevərdi və bunun üçün də çoxlu it saxlardı.

Yavaş-yavaş soyuq düşürdü, səhər şaxtası payız yağışı ilə islanmış yeri dondururdu. Göy payız ökini qalxaraq öz tərəvətli, yaşıl rəngi ilə mal-qara tapdamış bozaran zəmilərindən və taxılı biçilmiş açıq-sarı tarlalardan seçilirdi. Avqustun sonralarında, hələ taxılı çıxmayan payız ökini tarlaları və taxılı biçilmiş zəmilər arasında yaşıl bir ada kimi görünən təpələr və meşə indi yaşıl payız ökini arasında sarı-qırmızı adalara oxşayırdı. Boz dovşan yarıya qədər tükünü tökmüşdü, tülkü balaları öz yuvasından çıxıb ətrafda dolaşmağa başlamışdı, cavan canavarlar da daha itdən böyük idi. Ovun ən yaxşı vaxtı idi. Cavan və həvəskar bir ovçu olan Rostovun itləri ova hazır idi, ancaq ovçuların ümumi yığıncığında bu qərara gəldilər ki, itləri üç gün də yedirib saxlasınlar və sentyabrın 16-da Dubrovodan başlayaraq ova çıxsınlar, burada hələ əl dəyməmiş canavar balaları vardı.

Sentyabrın 14-də vəziyyət bu şəkildə idi.

Bütün gün ova hazırlıqla keçdi. Şaxtalı bir gün idi, lakin qaranlıq düşəndən sonra hava tutuldu və istiləşdi. Sentyabrın 15-də cavan Rostov səhər əynində xalat pəncərədən bayıra baxdı. Ov üçün daha bundan yaxşı hava ola bilməzdi, hər yanı duman basmışdı, göy elə bil əriyib yerə enirdi. Havada yavaş-yavaş üstədən aşağı enən çiskin ya duman zərrələrindən başqa ayrı heç bir hərəkət yox idi. Çılpaq ağac budaqlarından şəffaf su damları süzülür, təzə tökülmüş yarpaq üstə damcı-damcı düşürdü. İslaq bostan yeri işıldayaraq qaralır, bir az aralıda tutqun və rütubətli duman örtüyü altında gözdən itib gedirdi. Nikolay palçığa bulanmış islaq eyvana çıxdı, havadan meşə xəzəli və it iyi gəlirdi. Milka adlı ala, geniş sağrı, iri, qara pırtlaq gözlü qancıq tula yiyəsini görüb yerindən qalxdı, özünü geri verib gərməşdi, boz dovşan kimi yerə yatdı, sonra birdən qalxıb Nikolayın burnunu və bığlarını yaladı. Başqa bir tazi də çiçəklərdəki yoldan sahibini gördü, belini qaldıraraq sürətlə artırmaya cumdu, quyruğunu qaldırıb Nikolayın ayaqlarına sürtünməyə başladı.

Bu vaxt:

– O hoy! – deyərən ovçu, həm də ən nazik səslər qarışığından əmələ gələn və təqlidi mümkün olmayan bir ovçu çağırışı eşidildi. Bu vaxt tindən ağ saçlı, üzü qırıq, başı xaxol qaydası ilə dairəvi qırılmış və ov vaxtı itlərə başçılıq edən ovçu Danilo göründü. O, ölümdə ovda lazım olan it qamçısı tutmuşdu. Danilonun qırıq üzündə dün-

yada hər şeyə sayğısızcasına baxdığını və özünü sərbəst tutduğunu göstərən bir ifadə vardı ki, bu da ancaq ovçularda olur. O, öz ağasının qabağında çərkəzi papağını çıxarıb saymazyanaya ona baxdı. Nikolay bilirdi ki, hər şeyə saymazyanaya baxan və özünü hamıdan üstün tutan Danilo hər necə olsa, onun hökmündə olan bir adamdır, onun ovçusudur.

Nikolay:

– Danila! – deyərən səsəndi. Bu vaxt o, ov üçün əlverişli olan havanı, ov itlərini və ovçu Danilonu görüb böyük bir ovçuluq həyəcanı duyurdu, sevən bir adam öz sevgilisi yanında əvvəlki niyyətlərini unudan kimi, belə bir həyəcana tutulan adam da bütün əvvəlki niyyətlərini yaddan çıxarır.

Danilo *protodiakon*¹ səsine oxşayan və ovda it qısıqmaqdan xırlıdayan yoğun bir səsə:

– Zati-aliləri, nə buyurursunuz? – deyərən soruşdu və pırtılayan qara gözləri ilə altdan-altdan öz ağasına baxdı, sanki bu qara gözlər deyirdi: “Hə, olmaya çox tələsirən?”

Nikolay Milkanın qulaqlarının dalını qaşıya-qaşıya dedi:

– Yaxşı havadır, hə? Canavar də qovasan, at da çapasan, hə?

Danilo cavab verməyərək gözlərini qırpa-qırpa baxırdı.

Bir az susduqdan sonra onun yoğun səsi eşidildi:

– Uvarkanı səhər tezdən göndərdim ki, baxsın, gəlib dedi ki, canavarlar Otradnoye meşəsinə köçüb, orada ulayırdı. (Köçmək o deməkdir ki, onların hər ikisinə məlum olan dişi canavar öz balaları ilə Otradnoye meşəsinə gəlmişdir, bu meşə də evdən iki verst kənarda idi). Nikolay dedi:

– Getmək vaxtı deyilmi? Uvarkanı götürüb yanıma gəl.

– Baş üstə!

– Onda dayan, atlara bir yem verək.

– Yaxşı.

Beş dəqiqədən sonra Danilo ilə Uvarka Nikolayın böyük kabinəsinə gəldi. Danilo boyca hündür deyildi, lakin onu otaqda görmək elə bir təsir bağışlayırdı ki, sanki mebellər arasında və insan yaşayışı şəraitində və ya ayı görürsən. Danilo özü də bunu hiss edirdi, buna görə də həmişəki kimi qapı ağzında durdu. O, yavaş danışmağa çalışır və otaqda bir şey sındırmaq eləməsin deyər, yerindən tərpənmirdi, sözünü tez deyib otaqdan bayıra çıxmağa tələsirdi.

¹ Kilsə xidmətçisi

Nikolay sual-cavabı qurtarıb, ov itləri haqqında Daniloun fikrini bildikdən sonra (Danilo özü də ova getmək istəyirdi) atları yəhərləməyi tapşırı. Lakin Danilo otaqdan çıxmaq istəyirdi ki, Nataşa cəld otağa girdi. O hələ geyinib hazırlaşmamışdı, saçlarını daramamışdı, başına da dayənin böyük bir yaylığını bağlamışdı. Petya da onunla birlikdə içəri girdi.

– Sən gedirsənmi? – deyə Nataşa soruşdu. – Mən bildirdim ki, gedəcəksən? Sonya deyirdi ki, getməyəcəksən. Mən bildirdim ki, bu gün elə bir gündür ki, getmək olmaz.

Nikolay könülsüz halda:

– Gedirik, dedi. – Bu gün o, ciddi bir ov təşkil etdiyi üçün Nataşa ilə Petyanı aparmaq istəmirdi. – Gedirik, ancaq canavar ovuna gedirik, bu səni darıxdırar.

Nataşa:

– Sən özün bilirən ki, bu mənim ən çox xoşuma gələn bir ovdur, – dedi, – heç yaxşı deyil ki, özün gedirsən, atları yəhərləməyi tapşırırsan, amma bizə demirsən.

Petya:

– Rus hər maneəni yıxıb keçər, gedirik! – deyər çığırdı.

Nikolay Nataşaya döndü:

– Axı sənə getmək olmaz, anam dedi ki, sənə getmək olmaz.

Nataşa qəti:

– Yox, mən gedirəm, mütləq gedirəm, – dedi. Sonra Daniloya döndü: – Danila, de bizə də at yəhərləsinlər, Mixayla da mənim itlərimi aparsın.

Otaqda olmaq Danilonun xoşuna gəlmirdi və ona ağır görünürdü, lakin xanım qızın işinə qarışmağı o, heç mümkün hesab etmirdi. Başını aşağı salıb, Nataşaya toxunmasın deyər çəkinə-çəkinə tez otaqdan bayıra çıxmağa tələsdı, elə bil ki Nataşanın dediyi söz heç ona aid deyildi.

IV

Qoca qraf həmişə böyük bir ov dəm-dəsgahı düzəldərdi, lakin indi bunların hamısını oğlunun ixtiyarına vermişdi, ancaq bu gün, sentyabrın 15-də, həvəyə gəlib özü də ova getməyə hazırlaşdı.

Bir saatdan sonra ova lazım olan hər şey eyvanın qabağına yığıldı. Nikolay, ona nə isə nağıl edən Nataşa ilə Petyanın yanından ötürüb keçdi, onlara heç əhəmiyyət vermədi. Onun üzündə ciddi və sərt bir

ifadə vardı, bununla da o, sanki – “Mənim boş-boş söhbətlə məşğul olmağa vaxtım yoxdur, – deyirdi. Ov itlərini və ovçuları dəstə-dəstə qabağa göndərdi, kürən Don atına mindi, ov itlərini fitləyib yola düşdü, xırmandan keçib düzə çıxdı, Otradnoye meşəsinə sarı irəlilədi. Qoca qrafın Viflyanka adlı axtalanmış alakürən atını mehtər cilovlayıb aparırdı, qraf özü isə *drojkada*¹ ona tapşırılan ov yerinə gedəcəkdı.

Altı nəfər tazıçı və baş itçi ova 54 tazı, ağaların özündən başqa 8 nəfər itçi də 40 ov köpəyi aparırdı, belə ki, ağaların itləri ilə birlikdə çölə 130 it və 20 nəfər də atlı ovçu gedirdi.

Hər bir it öz yiyəsini və öz adını tanıyırdı. Hər bir ovçu da nə edəcəyini, harada duracağını bilirdi. Bütün ovçular ev hasarından qırağa çıxan kimi dinib-danışmadan, səs-küy salmadan, nizam və qayda ilə, sakitcə yola və çölə yayılıb Otradnoye meşəsinə sarı yollandılar.

Atlar çöl ilə elə bil yumşaq xalça üstə gedirdilər, ancaq yoldan keçəndə bəzən atların ayağı gölməçələrdə səslənirdi. Duman yavaş-yavaş yerə yayılırdı, hava sakit və ılıq idi. Arabir ovçuların fit səsi, qamçı səsi, at finxırtısı, öz yeri ilə getməyən it zingiltisi eşidilirdi.

Bir verst getmişdilər ki, duman içindən ov itləri ilə birlikdə onlara sarı gələn beş atlı da göründü. Qabaqda iri, ağ bıqlı qəşəng, tərəvətli bir qoca gəlirdi.

Qoca Nikolaya yaxınlaşarkən Nikolay:

– Xoş gördük, əmican! – dedi.

Bu qoca Rostovgilin uzaq qohumu və qonşuları idi, özü də elə dövlətli bir mülkədar deyildi.

– Bax, belə ha!.. Bilirdim, bilirdim ki, evdə otura bilməyəcəksən, yaxşı eləmişən də gəlmisən. Bax, belə ha! (Bu onun çox xoşladığı bir ifadə idi). Tez özünü meşəyə çatdır, mənim Qırçıkim xəbər gətirib ki, İlaginlər ova çıxıblar, özləri də Kornikdədirlər. Bax, belə ha! yoxsa lap gözümüzün qabağında canavarla balalarını ovlayıb aparlar.

Nikolay:

– Mən də elə ora gedirəm, – dedi. – İtləri bir yerə qataqmı? – Qataq...

Tazıları bir yerə qatıb bir sürü elədilər, qoca ilə Nikolay yan-yanaya gedirdi. Nataşa atını sürüb onların yanına gəldi, başını o, bir neçə yaylıqla bürüyüb bağlamışdı, üzü gülür, gözləri parıldayırdı. Petya, ovçu Mixayla və *bereytor*² də ondan ayrılmırdı, bereytoru

¹ Dördçarxlı yüngül ekipaj

² At minməyi öyrədən müəllim (*frans.*)

dayə onun yanı ilə göndərmişdi. Petya nəyə isə gülürdü, atını vurur və cilovunu dartışdırırdı. Nataşa altındakı Arabçik adlı qara at üstündə özünə arxayın halda oturmuşdu, atını da çox bacarıqla idarə edirdi.

Qoca narazı halda Petya ilə Nataşaya baxdı. O, ciddi ov işinə şıltaqlıq qatılmasını sevməzdi.

Petya hündürdən səsləndi:

– Xoş gördük, əmican, biz də gedirik.

Qoca ciddi bir tövr ilə:

– Xoş gördük, xoş gördük, – dedi, – ehtiyatlı olun, itləri tapdarsınız.

Nataşa öz sevimli tazısını göstərərək dedi:

– Nikolinka, mənim bu itim, bu Turnilam nə yaxşı itdir!

Nikolay “Turnila, əvvəla it deyil, tazıdır”, – deyərək öz-özünə düşündü və sonra bacısına sətər baxdı, bununla da Nataşa ilə onun arasında nə qədər məsafə olacağını hiss etdirmək istəyirdi. Nataşa bunu başa düşdü.

– Əmican, siz elə düşünməyin ki, biz işə mane olacağıq. Yox. Biz öz yerimizdə duracağıq, heç tərpənməyəcəyik də.

Qoca dedi:

– Qrafineçka, çox yaxşı da eləyəcəksiniz. Sonra əlavə etdi:

– Ancaq atdan yıxılmayın, – bax, belə ha! – atdan yıxılanda tutmağa şey olmayacaq.

Bir ada kimi görünən Otradnoye meşəsinə yüz sajenə qədər qalmışdı, ov itlərini idarə edənlər artıq meşəyə yaxınlaşmışdılar. Nikolay tazıları haradan ov üstə buraxacağı qoca ilə qəfət edib, Nataşaya duracağı yeri göstərdi və dərə üstündəki yerə getdi. Nikolay Nataşaya elə bir yer göstərmişdi ki, bura heç ov keçən yer deyildi.

Qoca:

– Bax, qardaş oğlu, sən iri canavarı nəzərdə tutursan, – dedi, – ancaq gözlə ki, əldən çıxmasın.

Rostov:

– Görək də! – deyərək Karayı fitlədi. Karay qoca, eybəcər, bozumtul bir köpək idi, təkbaşına iri bir canavar basdığı üçün də məşhur idi.

Hər kəs gedib öz yerində dayandı.

Qoca qraf oğlunun ova olan ehtirasını bilirdi, buna görə də tələsirdi ki, ov başlanana kimi öz yerində olsun, gecikməsin. İtləri idarə edən itçilər hələ öz yerinə çatmamışdı ki, İlya İliç şən və üzü qızarmış halda, yanaqları titrəyər-titrəyər, bir cüt qara at qoşulmuş drojkada, göy zəminin içi ilə gəlib öz yerində dayandı, drojkadan düşdü, əynindəki xəz gödəkçəsini düzəltdi, ov dəm-dəsgahını götürüb, kök, dolu,

sakit, dinc və özü kimi qocalmış, yalı ağarmış Viflyankasına mindi. Drojkanı geri göndərdilər. Qraf İlya Andreyiç ruhən ovçu olmasa da, ov qanunlarını yaxşı bilirdi, atını yanındakı kolların qırağına sürdü, cilovu əlinə yığıb yəhər üstündə özünü düzəltdi və ova hazır olduğunu hiss edərək ətrafına baxıb gülümsədi.

Qoca xidmətçisi Semyon Çekmar da onun yanında durmuşdu. Çekmar qayıq xaltada üç diribaş canavarbasan köpək tutmuşdu, köpəklər də ziyəsi kimi və at kimi kök idi. İki xaltasız qoca, ağıllı köpək də yerdə yatmışdı. Yüz addım aralıda, meşə qırağında qrafın Mitka adlı başqa bir mehtəri də durmuşdu. Mitka həm yaxşı bir at minən, həm də ehtiraslı bir ovçu idi. Qraf köhnə adətli üzrə ova getmədən qabaq gümüş bir qədəhdə meyvə ilə ədəvətdən hazırlanmış ovçu şorabı içdi, qəhvəaltı elədi, üstündən də yarım şüşə ən çox xoşladığı bordo şorabı içdi.

Onun üzü həm içdiyi şərəbdən, həm də yol gəlməkdən bir az qızarmışdı, nəmlənmiş gözləri parıldayırdı, xəz gödəyçəsinə bürünərək yəhər üstə oturmuşdu, bu vəziyyətində də gəzməyə aparılan bir uşağa oxşayırdı.

Çekmar arıq, ordu batıq bir adam idi. O, işini qurtarıb, otuz il qulluq etdiyi və hər bir xasiyyətinə bələd olduğu ağasına baxırdı, ağasının kefi kök olduğunu görüb yaxşı bir şeydən söhbət açacağını gözləyirdi. Bir atlı da meşə dalından çıxaraq ehtiyatlı onlara yaxınlaşdı (Görünür, o, ov vaxtında necə hərəkət etmək lazım gəldiyini bilirdi). Atlı ağ birçək qoca bir adam idi, əynində arvad kapotu, başında da uzun bir kalpaq vardı. Bu təlxək qadın Nastasya İvanovna idi.

Qraf ona göz vuraraq yavaşca dedi:

– Bax, Nastasya İvanovna, ovu ürktüsen, Danilo sənin başına oyun açar.

Nastasya İvanovna:

– Mənim özüm də... belə şeyləri başa düşürəm, – dedi.

Qraf:

– Yavaş danış, – deyərək Semyona döndü:

– Sən Nataliya İliniçnanı gördünmü?

Semyon gülümsəyərək dedi:

– O, Pyotr İliçlə Jarovie buryanında durub. Özü qız da olsa, ova böyük həvəsi var.

Qraf:

– O, necə də at minir... hə? Semyon, sən buna təəccüb etmirsən? Lap kişi kimi at minir! – dedi.

– Necə təəccüb etmirəm? Çox gözəl at minir: cəld, diribaş!

Qraf yenə də pıçıldayaraq soruşdu:

– Nikolaşa haradadır? Yoxsa Lyadovski tərəfdədir?

Semyon:

– Bəli, oradadır, – dedi, – o, harada durmaq görəkdir, bilir. Özü də elə gözəl at minir ki, bəzən mən də, Danilo da buna heyran qalırıq.

– Semyon öz ağasına necə yarımmağı bilirdi.

– Yaxşı at minir, hə? At üstə necə görünür, hə?

– Deyirsən, bir şəkildir! Mən bu yaxınlarda Zavarzinskie buryanında bir tülkünün ürküdüb yerindən oynatdım. Nikolay İliç atı onun dalınca elə çapdı ki, baxanda adamın həvəsi gəlirdi. At min manata dəyərdi, üstündəkinin heç qiyməti yox idi. Belə qoçaq oğlan harada var ki!

Qraf:

– Harada var ki... – deyərək onun sözünü təkrar etdi və görünür, Semyonun söhbəti belə tez qurtarmasına təəssüf elədi. Bir də: – harada var ki, – deyib xəz gödəksəsinin ətəyini qaldırıb burunotu qabını çıxardı.

Semyon yenə də:

– Lap bu yaxınlarda kilsədən qayda ilə çıxıb gəlirdik, Mixail Sidorıç ... – deyə sözə başladı, lakin sakit havada ov qovan iki-üç tazının səsinə eşidib susdu. Başını əyərək qulaq asmağa başladı, barmağı ilə ağasının da qulaq asmasını tələb etdi, sonra pıçıldayaraq dedi: – Canavar balaları içinə düşüblər... düz Lyadovski tərəfə qovurlar.

Qraf gülümsəyə-gülümsəyə meşənin qırağı ilə yuxarılara baxırdı, o, burunotu qabını çıxarıb əlində tutmuşdu. Tazıların hürüşündən sonra Danilonun çaldığı borunun yoğun səsi eşidildi. Bununla o, canavar qovduğunu xəbər verirdi. Əvvəlki üç itə başqa bir iş sürüsü də qoşuldu və tazıların gur səsi ətrafı bürüdü. Onların hürüşməsində canavar qovduqlarını göstərən xüsusi bir uluşma səsi də vardı. İtçilər itləri canavar üstə qışqırdı, tut, qoyma, – deyə bağırsırdılar, Danilonun çıxardığı gah yoğun, gah da nazik səsi o birilərin səsindən ayrı-ayrı. Onun səsi bütün meşəni doldurur, meşədən aşıb-daşaraq çölə yayılır, uzaqlarda səslənirdi.

Qrafla mehtər bir neçə saniyə dinməz-söyləməz səsə qulaq asdırlar və bildilər ki, tazılar iki hissəyə bölünmüşdür, sürünün biri o birisindən daha böyükdür. Bu sürü daha bərkədən hürüşür və get-gedə uzaqlaşdı, o biri sürü isə meşə boyu qaçışaraq qrafın yanından ötüb keçdi. Bu sürü tərəfdə Danilonun: “Qoyma, tut!” səsi eşidilirdi. Bu

sürünün də səsi o biri sürünün səsinə qarışaraq ətrafa yayılır, get-gedə uzaqlaşdı. Semyon köksünü ötürüb cavan köpəyin ayağına dolaşan xalta kəndirini açmaq üçün aşağı əyildi, qraf da köksünü ötürdü və əlində tutduğu burunotu qabını görüb açdı, içindən üç barmağı ilə bir çimdik burunotu götürdü.

Semyon:

– Geri dön! – deyərək meşənin qırağına sarı cuman köpəyin üstə qışqırdı. Qraf diksindi və əlindəki burunotu qabı yerə düşdü. Nastasya İvanovna atdan düşüb burunotu qabını yerdən götürdü.

Qraf və Semyon ona baxırdı. Birdən itlərin və Danilovun səsi lap yaxından eşidildi (belə hallar çox olur), elə bil ki, itlər lap onların qabağında ağzını açıb hürür, Danilo da onların qabağında itləri qışqırdırdı.

Qraf dönüb ətrafına baxdı və sağ tərəfdə Mitkanı gördü. Mitka gözlərini bərəldərək qrafa baxır, şapqasını çıxarıb o biri tərəfi göstərirdi.

– Qoyma! – deyə elə bir səslə bağırdı ki, sanki bu söz çoxdan ona əziyyət vermiş və onun canından rədd olmaq istəyirmiş. Bu sözü deyib itləri qrafa sarı buraxdı və atını da çapa-çapa sürdü.

Qrafla Semyon atlarını çaparaq meşə qırağından uzaqlaşdılar və sol tərəfdə bir canavar gördülər. Canavar yüngülcə yanını basa-basa, az-az sıçrayaraq onlardan sol tərəflə, bayaq qrafla Semyonun durmuş olduqları meşə qırağına tərəf qaçırdı. İtlər acıqlı-acıqlı hürüşdü və boyunlarındakı xaltadan ayrılaraq atların yanından ötüb canavarın üstünə cumdular.

Canavar dayandı, boğaz ağrısına tutulmuş kimi, iri sifətli başını itlərə sarı çevirdi və yenə əvvəlki kimi yüngülcə yanını basa-basa bir-iki dəfə sıçradı və quyruğunu yelləyərək özünü meşəyə soxdu. Elə bu anda meşənin o biri qırağından hürə-hürə, bir-birinin ardınca, şaşqın halda üç tazi çıxdı və bütün sürü canavarın qaçdığı tərəfə götürüldü. Tazıların ardınca findıq kolları aralandı və oradan da Danilonun tərdən islanmış qonur atı göründü. Danilo atın uzun beli üstündə qabağa əyilərək yığılıb oturmuşdu, başı açıq idi, ağ saçları bir-birinə qarışmışdı, gözləri qızarıb, üzü tərləmişdi.

– Qoyma ha! Tut! – deyə çığırırdı. Qrafı görəndə gözlərindən od parladi.

Əlindəki qamçını qrafın üstünə qaldıraraq bağırdı:

– Yas...r! Canavarı qaçırdınız! Adınızı da ovçu qoymusunuz!

– Qraf bu vəziyyətdə həm utanmış, həm də qorxmışdu. Danilo qrafla daha danışmağı sanki özünə layiq görməyib, bütün acığını atın üstünə

tökdü. Tərdən islanmış, böyürləri batmış qonura ta var gücü ilə bir qamçı ilişdirdi, tazıların dalınca cumdu. Qraf cəza verilmiş bir adam kimi durub baxırdı və üzündəki təbəssümü ilə Semyonda da, bu vəziyyətə düşməsinə təəssüf oymatmaq istəyirdi. Lakin Semyon artıq onun yanında yox idi, o, atını çapa-çapa kolların qabağına keçərək canavarı meşədən çıxarmaq istəyirdi. Tazıçılar da hər iki yandan atlarını canavar qaçan tərəfə qovurdular. Lakin canavar özünü kolların arasına soxdu və ovçulardan heç biri onu görə bilmədi.

V

Bu zaman Nikolay Rostov öz yerində durub canavarın meşədən çıxmasını gözləyirdi. Canavarlar qovan itlərin və itçilərin səsinin yaxınlaşmasından, uzaqlaşmasından, ucalıb-enməsindən, tanıdığı itlərin hürüşməsindən meşədə nələrdə olduğunu hiss edirdi. Nikolay meşədə cavan və qoca canavarlar olduğunu bilirdi. Tazıların da iki yerə bölündüyünü, haradansa canavar qovulduğunu və hansı yerdə isə onun əldən çıxdığını da bilirdi. Hər dəqiqə də özü tərəfə canavar çıxacağını gözləyirdi. Canavarın hansı tərəfdən gələcəyi və itləri necə onun üstünə qışqırdacağı haqqında min cürə şeylər düşünürdü. Elə də olurdu ki, ümidləri tamamilə qırılırdı. Hətta canavarın onun tərəfə gəlməsi haqqında bir neçə dəfə Allaha müraciət edərək yalvardı da. O, böyük bir ehtirasla və siddə-ürəklə Allaha dua edirdi, ancaq həyatı xırdaca bir şeydən asılı olan adamlar ağır, həyəcanlı dəqiqələrində belə dua edərlər. Nikolay Allaha belə deyirdi: "Axı bunu eləmək sənin əlində nədir ki! Bilirəm, sən böyüksən və belə bir şeyi səndən diləmək günahdır, hər necə olsa, sənə and verirəm, elə et ki, iri canavar mənə tərəf gəlsin, Karay da, bax, oradan baxan əmicanın gözləri qabağında o canavarın boğazından yapışib boğsun".

Rostov burada durduğu yarım saat içində gərgin və narahat halda, diqqətlə meşə qırağındakı qovaq pöhrələri üstündə yüksələn iki palıd ağacı tərəfə, yanlarını su yumuş qobuya, sağ əldə, əmicanın kol ardından əza görünən şapqasının ucuna baxdı.

Sonra düşünərək öz-özünə dedi: "Yox, bu xoşbəxtlik mənə üz verməyəcək. Belə bir xoşbəxtlik duası olsaydı, axı nə olardı! Yox, olmayacaq! Mənə həmişə kart oyununda da, müharibədə də, hər şeydə bədbəxtlik üz verir!" Austerlits və Doloxov bir-birinin ardınca onun təsəvvüründə aydınca canlandı və sürətlə də ötüb keçdi. O, bütün diqqətini toplayaraq gah sola, gah da sağ tərəfə baxır, itlərin və adam-

ların səsinə diqqətlə qulaq asır, öz-özünə deyirdi: "Ömründə birçə dəfə də olsa, iri bir canavarı itlərə tutduraydım, artıq heç bir şey istəmirəm!" O yenə də sağ tərəfinə baxdı və gördü ki, çöl ilə nə isə onun üstünə qaça-qaça gəlir. Rostov çoxdan bəri arzuladığına nail olan bir adam kimi dərindən bir ah çəkdi, öz-özünə dedi: "Yox, bu ola bilməz!" Lakin o, arzusunda olduğu böyük bir xoşbəxtliyə nail olmuşdu, özü də səssiz-küysüz, tənənəsiz, dəbdəbəsiz... Rostov öz gözlərinə inanmırdı; onun bu şübhəsi bir saniyədən çox sürdü. Canavar çöl ilə qaçırdı və rast gəldiyi bir çuxuru çox çətinliklə sıçrayıb keçdi. Bu, bel tükü ağarmış, qoca, tox, qırmızıqarın bir canavar idi. Çox da bərk yüyürdü, görünür heç kəsin onu görmədiyinə arxayın idi. Rostov nəfəsini qısaraq itlərə baxdı. Onlardan bəzisi yerə yatmışdı, bəzisi də ayaq üstə durmuşdu, canavarı görmürdülər. Qoca Karay başını döndərüb sarı dişlərini qıcaya-qıcaya və şaqqılada-şaqqıldada budlarından birə axtarırdı.

Rostov dodaqlarını qabağa uzadaraq pıçıltı ilə dedi:

– Tut, tut, qoyma!

İtlər dəmir xaltalarını titrəderək cəld ayağa qalxıb qulaqlarını şək-lədilər. Karay da öz budunu qaşıyıb yerindən qalxdı, qulaqlarını şək-ləyərək, çəngə-çəngə tük sallanan quyruğunu yavaşca buladı.

Canavar meşədən ayrılaraq Nikolaya sarı gəlirdi. Nikolay öz-özündən soruşdu: "İtləri buraxım, ya buraxmayım?" Birdən canavarın üzündə bir dəyişiklik əmələ gəldi və ona sarı zillənən insan gözlərini görüb diksindi, görünür o, bu vaxta kimi heç insan gözü görməyibmiş, başını azca Nikolaya sarı çevirib dayandı, bilmirdi qabağamı getsin, ya dalamı qayıtsın. Bu vaxt Nikolay öz-özünə: "Eh! Hər nə olur olsun, irəli!.." – deyərək ətrafına baxmadan yüngül, sərbəst, lakin qəti bir hərəkətlə atını yerindən oynatdı.

– Tut, qoyma! – deyərək çığırdı və altındakı at öz-özünə eniş aşağı götürüldü, çuxurların üstündən sıçrayaraq yan tərəfdən dikləmə canavarın üstünə cumdu, itlər onu vurub ötərək canavarın üstünə cumuldular. Nikolay nə öz bağirtısını eşidir, nə at çapdığını hiss edir, nə itləri, nə də at sürdüyü yeri görürdü, o ancaq canavarı görürdü, canavar da istiqamətini dəyişmədən, dərə ilə daha sürətlə qaçırdı. Canavara hamı itlərdən əvvəl geniş sağrı ala tazı Milka yaxınlaşırdı, o get-gedə özünü lap canavara yetirdi, canavar çəpinə ona baxdı, Milka da həmişəki kimi özünü irəli atmaq əvəzinə birdən quyruğunu qaldırdı, qabaq ayaqlarına dayanaraq sürətini azaltmağa başladı.

Nikolay:

– Tut, qoyma! – deyə çığırdı.

Qızıl tazi Lyubim Milkadan qabağa çıxdı, sürətlə canavarın üstünə atıldı, onu budundan tutdu, lakin qorxaraq elə o dəqiqə özünü o biri tərəfə atdı. Canavar dişlərini şaqıldadaraq yerə oturdu, sonra yenə qalxaraq qaçmağa başladı, itlər də onun dalınca tökülüşdü. İndi itlərlə onun arasında bir arşın məsafə vardı, lakin heç bir it bundan artıq ona yaxınlaşa bilmirdi.

Nikolay öz-özünə: “Qaçıb gedəcək! Yox, bu ola bilməz!” – deyərək xırıltılı səsdə qışqırır, itləri həylayırıdı.

Yeganə ümidi olan qoca köpəyi gözləri ilə axtararaq qışqırdı:

– Karay! Tut, qoyma!

– Karay gücü yetdikcə yan tərəfdən dikləmə canavarın üstünə cumurdu. Lakin köpəyin sürəti canavarın sürətindən az olduğu üçün Karayın öz hesabında yanıldığı aydınca görünürdü. Nikolay get-gedə meşəyə yaxınlaşırdı, canavar bu meşəyə girsə, daha əldən çıxacaqdı. Qabaqdan düz onların üstünə gələn bir ovçu və bir sürü it görünürdü. Canavarın qaçıb qurtarmayacağına hələ ümid vardı. Nikolayın tanımadığı və özgə sürüsündən olan boz-kürən, uzunsov, cavan bir köpək qabaq tərəfdən sürətlə canavarın üstünə atıldı və canavarı geri aşırıdı. Canavar heç də gözlənilmədiyi halda, cəld ayağa qalxdı, boz-kürən köpəyin üstünə cumaraq dişlərini şaqıldatdı, köpək böyrü parçalanmış və qana bulanmış halda bərk zingildədi, başı üstə torpağa düşdü.

Nikolay:

– Karayuşka! Atam, qoyma!.. – deyərək yalvara-yalvara çığırdı.

Qoca köpək budlarında çəngələnən tükləri titrəyə-titrəyə, əmələ gəlmiş vəziyyət nəticəsində özünü yandan canavara yetirdi, indi canavarla onun arasında beş addım məsafə vardı. Canavar təhlükə üz verdiyini hiss edərək çəpinə Karaya baxdı, quyuğunu daha artıq paçası arasına sıxaraq özünü qabağa atdı, sürətini artırdı. Nikolay bu vaxt Karaya nə isə bir şey olduğunu hiss etdi, Karay bir anda canavarın belində göründü və ikisi də birdən qabaqlarında olan çuxura yuvarlandılar.

İtlər çuxurda canavarla eşələnir, qapışdırlar, itlərin arasından canavarın ağ tükü, geriyə uzanan dal ayağı və başı görünürdü. Canavar qorxmış halda qulaqlarını qırıp boğula-boğula nəfəs alırdı (Karay onun boğazından tutmuşdu). Nikolay bunu gördü. Bu an onun həyatının ən xoşbəxt bir dəqiqəsi idi. Yəhərin qasından yapışb atdan düşmək və xəncərlə canavarı öldürmək istəyirdi ki, birdən canavarın

başı itlərin arasından yuxarı qalxdı, sonra da onun qabaq ayaqları çuxurun qırağında göründü. Karay artıq onun boğazından tutub boğmurdu. Canavar dişlərini şaqıldatdı, dal ayaqları üstə sıçrayıb çuxurdan çıxdı, quyuğunu yenə paçası arasına sıxaraq itlərdən aralanıb qaçmağa başladı. Karay çuxurdan güclə çıxdı. Görünür o ya əzilmiş, ya da yaralanmışdı.

Nikolay ümitsiz halda çığırdı:

– İlahi! Nə üçün?

Əmican dedikləri qocanın ovçusu atını çapa-çapa o biri tərəfdən dikləmə canavarın üstünə gəlirdi. Onun itləri canavarı yenə dayanırdı. Yenə itlər canavarı halaya aldılar.

Nikolay da, Nikolayın mehtəri də, qoca da, qocanın ovçusu da canavarın ətrafında hərlənir, itləri həylayır, qışqırırdı, hər dəfə canavar dalı üstə oturanda atdan düşmək istəyirdilər, lakin canavar silkinərək itlərdən ayrılıb meşəyə sarı cumanda yenə də atlarını onun dalınca çapırdılar.

Danilo lap əvvəldən bu hay-küyü eşidib meşənin qırağına çıxmışdı. Karayın canavarı yaxaladığını görüb atını saxlamış və bununla da işin bitdiyini zənn etmişdi. Lakin ovçuların atdan düşmədiyini və canavarın silkinərək yenə də qaçdığını görüb qonur atını yerindən oynatdı, canavarın qabağını kəsmək üçün atını düz pöhrənlərə sarı sürdü, Karay da bayaq canavarın üstünə belə bir istiqamətlə hücum etmişdi.

Danilo atını bu istiqamətlə sürdüyündən lap vaxtında özünü canavara yetirdi. Bu zaman qocanın itləri yenə də canavarın qabağını kəsinə üstünə tökülmüşdü.

Danilo sıyrılmış xəncərini sol əlində tutaraq atını kirimişcə çapır, sağ əlindəki qamçını qonur atının batmış böyürlərinə çırpırdı.

Nikolay hələ Danilonu görmürdü.

Danilonun atı ağır-ağır nəfəs alaraq nıqqıldaya-nıqqıldaya Nikolayın yanından keçib gedəndə Nikolay onu gördü, sonra atdan yerə atılan bir adam tappılıtsı eşitli. Gördü ki, Danilo itlərin arasında, canavarın dal tərəfində yerə yatmışdır, əlləri ilə canavarın qulaqlarından tutmaq istəyir. Görünür, daha itlər üçün də, ovçular üçün də, hətta canavar üçün də aydın idi ki, iş bitmişdir. Canavar qorxa-qorxa qulaqlarını qırıp ayağa qalxmağa çalışırdı, lakin itlər ona aman vermirdi. Danilo ayağa qalxıb qıçını qatladı, istirahət etmək üçün uzanırmış kimi, bütün bədənini canavarın üstünə yıxdı və canavarın qulaqlarından tutdu. Nikolay xəncərlə canavarı öldürmək istədi, lakin Danilo

pıçıldayaraq: “Öldürmə, – dedi, – ağzına ağac atıb bağlarıq”. Sonra vəziyyətini dəyişərək ayağını canavarın boynunun ardına qoydu. Canavarın ağzına bir ağac qoyub, yüyənləyirmiş kimi, it boynuna bağlanan qayışla bağladılar, sonra da ayaqlarını sarıdılar. Qurtarandan sonra da Danilo canavarı bir-iki dəfə bu böyründən o biri böyrü üstə yumbaladı.

Hamı möhkəm yorulmuşdu, bununla belə üzlər xoşbəxtcəsinə gülümsəyirdi. Canavarı götürüb, ürəkək geri çəkilən və fınxıran atın üstünə yıxdılar və hamının toplaşacağı yerə apardılar. İtlər də hürə-hürə, zingildəyə-zingildəyə onların yanınca gedirdi. İki enik canavarı tazılar, üçünü də ov köpəkləri tutmuşdu. Ovçular hamısı öz ovları ilə bir yerə yığıldılar, hərə də öz ovundan danışmağa başladı. Hamı yaxınlaşıb ağzı və ayaqları bağlanmış iri canavara baxırdı, canavar ağzındakı ağacı gəmirərək iri sifətli başını aşağı salmışdı, ətrafına toplaşan itlərə və adamlara iri, şüşə kimi parıldayan gözləri ilə altdan-altdan baxırdı. Adamlar ona toxunanda o bağlı ayaqlarını tərpədir, vəhziyyəsinə, həm də sadə bir baxışla hamını gözədən keçirirdi. Qraf İlya Andreyiç də gəlib canavara toxundu.

– Nə də yekədir! – Sonra yanında duran Danilodan soruşdu: – Yekədir, hə?

Danilo tez şapkasını çıxarıb dedi:

– Bəli, yekədir, zati-aliləri.

Qraf canavarı ov vaxtı gözədən qaçırdığını və Danilonun onun üstə çığırıldığını xatırlayıb dedi:

– Amma, qardaş, sən yaman hirsli sənmiş.

Danilo heç bir söz demədi, ancaq uşaqcasına xoş, məsum bir təbəssümlə utana-utana gülümsədi.

VI

Qoca qraf evə qayıtdı. Nataşa ilə Petya da onun dalınca evə gedəcəklərini vəd etdilər. Lakin ovçular yenə də ova başladılar. Günorta vaxtı tazıları cavan, sıx meşəli qobuya buraxdılar. Nikolay taxılı biçilmiş tarlada durmuşdu və bütün ovçularını görürdü.

Nikolayın qarşı tərəfində göy zəmi vardı, onun ovçusu burada, fındıq kolu dalında, çuxurda durmuşdu. Tazıları buraxan kimi Nikolay Voltorna adlı itin səsini eşitdi, o biri itlər də ona qoşuldu. Bir dəqiqədən sonra meşədə tülkü göründüyünü dedilər, bütün sürü də qobunun üstü ilə göy zəmiyə tərəf cumdu.

Nikolay meşəli qobunun qırağı ilə sürətlə at sürən qırmızı şapkalı itçiləri və hətta itləri də görürdü, hər saniyə də göy zəmilərdə tülkü görünəcəyini gözləyirdi.

Çuxurda duran ovçu yerindən tərpəndi və iti buraxdı. Bu zaman Nikolay alçaq, qırmızı, qeribə bir tülkü gördü. O, şələ quyruğunun tüklərini pırpızlayıb göy zəminin içi ilə qaçırdı. İtlər onun dalınca tökülüşdü. Budur, ona çatdılar, tülkü onların arasında hiyləgərcəsinə hərlənməyə başladı. O get-gedə daha artıq hərlənir, qaçmağa yol axtarırdı, şələ quyruğunu da ətrafına dolandırır. Kiminsə ağ iti onun üstünə atıldı, bir qara it də onun dalınca sıçradı, itlər hamısı onun üstünə tökülüşdü. Onlar başını tülkü tərəfə soxaraq sağrılarını yavaşca yelləyirdi. İki ovçu atını çapa-çapa itlərin yanına gəldi, onlardan biri qırmızı şapkalı idi, o birisinin də əynində göy kaftan vardı.

Nikolay bu yad ovçunu görüb öz-özünə dedi: “Bu nə olan şeydir? Bu ovçu haradan çıxdı? Bu əminin ovçusu deyil”.

Ovçular tülkünün itlərin əlindən aldılar və atın tərkinə bağlamadan xeyli ayaq üstə durdular. Atlar da yəhərli, yüyənli onların yanında dayanmışdı, itlər yerə yatmışdı. Ovçular əllərini yelləyərək tülkünün dartışdırıldılar. Elə oradan da dava-dalaş olduğunu xəbər verən boru səsi eşidildi.

Nikolayın mehtəri dedi:

– O, İlaginin ovçusudur, bizim İvanla savaşı.

Nikolay mehtəri göndərdi ki, gedib Nataşa ilə Petyanı çağırınsın, özü isə yavaş-yavaş atın belində, itçilərin tazıları yığıldığı yerə getdi. Bir neçə ovçu da atlarını çapa-çapa savaşan ovçuların yanına gəldi.

Nikolay atdan düşdü, tazıların yanında dayandı və davanın necə qurtaracağını gözləməyə başladı. Nataşa ilə Petya da onun yanına gəldi. Savaşan ovçu meşənin qırağı ilə, at üstündə, öz ağasına sarı gəldi, tülkü də atının tərkinə bağlanmışdı. Hələ uzaqdan şapkasını çıxartdı və Nikolayla hörmətlə danışmağa başladı. Onun rəngi qaçmışdı, tövşüyə-tövşüyə nəfəs alırdı, üzündən də acıq yağırı. Gözünün birini vurub qaraltmışdılar, yəqin ki, bunu heç özü bilmirdi.

Nikolay ondan soruşdu:

– Orada nə olmuşdu ki?

– Necə ki, o gəlib bizim tazılar ovlayan yerdə ov ovlayacaq? Bir də ki, tülkünün mənim boz qancıq tulam tutdu. İndi gəl bax da! Tülkünün əlimdən almaq istəyir! Mən də onu bir yaxşı əzişdirdim. Budur, tülkü atın tərkindədir. Sonra o: – Bunu istəyir sənmi? – deyərək

belindəki xəncərini göstərdi, yəqin hələ də öz düşməni ilə danışdığını təsəvvür edirdi.

Nikolay ovçuya bir söz demədi, Nataşadan və Petyadan xahiş etdi ki, burada məni gözləyin, özü isə İlaginin düşməncəsinə ov ovladığı yerə getdi.

Qalib gəlmiş ovçu atını sürüb bir araya toplaşan ovçular dəstəsi içinə girdi. Ona hüsn-rəğbət göstərən və baş verən hadisə ilə maraqlanan ovçulara öz qoçaqlığından danışmağa başladı.

Rostovgil ilə İlagin mübahisəli bir məsələ üstündə küsülü idi və işləri də məhkəmədə idi. İlagin Rostovgilə mənsub olan yerdə ov ovlayırdı. İndi də qəsdən öz ovçusunun Rostovgilin ov ovladığı meşəyə getməsinə və ovçuya öz tulasını buraxıb, ovu özgəsinin tazıları əlindən almasını əmr etmişdi.

Nikolay İlagini hələ bu vaxta qədər görməmişdi, lakin o, öz mühakimələrində və hisslərində orta bir mövqə tuta bilmədiyindən, eyni zamanda bu mülkədarın savaşqanlıq və özbaşınalığı haqqında bir çox şeylər eşitdiyindən bütün qəlbi ilə ona nifrət edir, onu ən qəddar düşməni hesab edirdi. Nikolay qançını bərk-bərk əlində sıxaraq acıqlı və həyəcanlı halda atını o tərəfə sürürdü, öz düşməninə qarşı ən qəti və sərt hərəkət etmək fikrində idi.

Məşənin tinindən təzəcə dönmüşdü ki, gözəl, qara bir at üstündə ona sarı gələnlər samur kartuzlu kök bir qadın gördü, dalınca da iki mehəri gəlirdi.

Nikolay düşməni əvəzinə abırlı, nəzakətli və xüsusilə cavan qrafla tanış olmaq istəyən bir mülkədarla qarşılaşdı. İlagin Rostova yaxınlaşmış samur kartuzunu çıxardı, ovçular arasında belə bir hadisənin baş verməsinə çox-çox təəssüf etdiyini, ovçusunu cəzalandırmaq üçün əmr verdiyini və qrafla tanış olmaq istədiyini bildirdi, eyni zamanda öz yerində bərabər ova getmələrini Nikolaya təklif etdi.

Nataşa qardaşının İlaginlə dalaşacağından qorxaraq, həyəcan içində atını sürə-sürə bir az aralıda Nikolayın dalınca gedirdi. Lakin onların dostcasına bir-birini salamladığını görüb, yaxına gəldi. İlagin Nataşanın qabağında samur kartuzunu daha yuxarı qaldırdı və mehribanca gülümsəyərək qrafıyanın həm ova olan həvəsi, həm də öz gözəlliyi ilə Dianaya oxşadığını və onun haqqında bir çox ürək açan sözlər eşitdiyini söylədi.

İlagin öz ovçusunun günahını yumaq üçün Rostovdan bir verst aralıda, tərəp döşündə olan yerə ova getməsinə təkidlə xahiş edirdi və deyirdi ki, oranı mən özüm üçün qoruyub saxlamışam, özü də dov-

şanla doludur. Nikolay getməyə razı oldu və ovçular hamısı İlagingil tərəfə yola düşdülər.

İlaginin tərəp döşündəki ovalığına çöl ilə getmək lazım gəlirdi. Ovçular sıra ilə, ağalar da ayrı gedirdilər. Nikolayın əmican dediyi qoca, Rostov və İlagin oğrun-oğrun, həm də həyəcanla bir-birinin ov itlərinə baxır və hansı itin öz itlərinə rəqib ola biləcəyini bilmək istəyirdilər.

Rostovu xüsusilə İlaginin sürüsündə olan nazik bədənli, sivri üzvlü, möhkəm əzələli, qara, dəmbərən gözlü, balaca, ala-qızıl, cins bir qan-cıq tazi öz gözəlliyi ilə heyrətə saldı. Nikolay İlaginin yaxşı ov itləri olduğunu eşitmişdi, bu gözəl tazi onun Milkasına rəqib çıxa bilərdi.

İlagin builki taxıl məhsulundan söhbət açmışdı. Nikolay söhbətin ortasında ala-qızıl tazını göstərərək saymazyana dedi:

– Sizin bu tazınız yaxşı tazıdır! Bərk qaça bilirmi?

İlagin bir il əvvəl öz qonşusundan üç nökr ailəsi verib aldığı ala-qızıl Yerzası haqqında laqeydcəsinə dedi:

– Bunumu deyirsiniz? Yaxşı itdir, ov tutandır, – və yenə də başladığı söhbəti davam etdirirdi: – Demək, qraf, sizdə də bu il elə yaxşı məhsul olmayıb? – Eyni zamanda o, cavan qrafın göstərdiyi nəzakətə qarşı öz nəzakətini bildirmək istədi, onun itlərini gözdən keçirdi, öz enliliyi ilə diqqəti cəlb edən Milkanı seçib dedi:

– Sizin bu ala-qara tazınız yaxşı tazıdır, gözə gəlirlidir!

Nikolay:

– Bəli, pis deyil, – dedi. Sonra düşünərək öz-özünə: “İndi çöl ilə iri bir dovşan qaçaydı, onda mən sənə göstərərdim ki, bu necə itdir! – deyərək mehtərinə döndü: – Kim yatan bir dovşan tapsa, ona bir manat verərəm.

İlagin sözünə davam etdi:

– Mən bir şey başa düş bilmirəm ki, başqa ovçular özgələrinin tutduğu ova, özgələrinin itinə necə həsəd edirlər. Qraf, mən özüm barədə sizə bunu deyə bilərəm ki, mənə, bilirsinizmi, at minib gəzmək ləzzət verir, belə bir dəstə ilə ova çıxırsan, gəzirsən... daha bundan yaxşı nə olar (O yenə də öz samur kartuzunu Nataşanın qabağında çıxardı), yoxsa oturub dəriləri sayasan ki, neçə ov gətirmişəm, mənim üçün bunun heç bir əhəmiyyəti yoxdur!

– Əlbət ki.

– Ya da mən ondan inciyəm ki, özgəsinin iti ovu tutur, mənimki yox... Mənim xoşladığım şey itlərin ovu qovmasıdır, elə deyilmi, qraf? Buna görə də mən elə düşünürəm ki...

Bu anda tazıçılardan biri dayanaraq sürəkli bir səsle çığırdı:

– Tut onu!

Tazıçı taxılı biçilmiş zəmidə balaca bir töpə üstündə durub ölin-dəki qamçını da havaya qaldırmışdı. O, bir daha sürəkli bir səsle çığırdı: – Tut onu! (Bu səs və havaya qaldırılan qamçı göstərirdi ki, o, öz qabağında yəzə yatan bir dovşan görür).

İlagin saymazana dedi:

– Hə, deyəsən, dovşan görüb! Qraf, itləri buraxaqmı?

Nikolay:

– Bəli, yaxına getmək lazımdır... İtləri birdənmi buraxaq? – deyərək İlaginin Yerzasına və əmican dediyi qocanın Ruqay adlı qızıl tazı-sına baxdı, bu iki tazı onun Milkasının rəqibi idi. Bunlarla bir yerdə öz itlərini o hələ ov üstə buraxıb sınaqdan keçirməmişdi. Əmican dediyi qoca ilə və İlaginlə bir sırada atını dovşana sarı sürərək öz-özünə dedi: “Görək də, məni Milkamın qabağından ovu qapmasalar!”

İlagin dovşanı görün kimi ovçuya yaxınlaşaraq:

– İri dovşandırımı? – deyərək soruşdu və həyəcanla dönüb geriye baxdı, Erzasını fitlə çağırdı...

Sonra qocaya dedi:

– Bəs siz, Mixail Nikanoriç?

– Mixail Nikanoriç qaş-qabağını təkərək atını sürürdü.

– Bu mən girən kol deyil! Sizin itləriniz – bax belə ha! – Elə itdir ki, hər birinə bir kənd verilib! Sizin itləriniz min manatlıq itlərdir. Siz özünüzünküləri ovun üstünə buraxın, mən də baxaram.

– Sonra o, öz itinə dönərək:

– Ruqay! Al, al! – deyərək çığırdı. – Ruqayuşka! – Bununla da o, qeyri-ixtiyari olaraq öz qızıl köpəyinə qarşı bəslədiyi ümidini və mehribanlıq hissini ifadə edirdi. Nataşa həm bu iki qocanın, həm də qardaşının keçirdiyi, lakin bir-birindən gizlətdikləri həyəcanı duyurdu, özü də həyəcan içində idi.

Ovçu öləndəki qamçını havaya qaldıraraq kiçik töpə üstündə durmuşdu, ağalar da atlarını addım-addım sürərək ona sarı irəliləyirdilər. Lap qabaqda gedən tazılar dovşandan yana buruldular. Hamı ağır-ağır və qayda ilə irəliləyirdi.

Nikolay dovşanın yerini tapan ovçuya yüz addım qalmış soruşdu:

– Başı hansı tərəfdədir?

Lakin ovçu ona cavab verməmişdi ki, dovşan səhər saxta olaca-ğını duyaraq yerindən sıçrayıb qaçmağa başladı. Tazılar hürüş-hürüşə onun dalınca cümdu. O biri itlər də hər tərəfdən tazıların

ardınca getdi. Bayaqdan ağır-ağır irəliləyən və tazıları idarə edən ovçular itləri taptaya-taptaya: – dayan! – deyərək bağıraraq, itləri idarə edən o biri ovçular da itləri ova doğru yönəldərək: – qoyma, tut! – deyərək çığıraraq atlarını çöl ilə qovurdular. Nikolay, Nataşa, əmican dedikləri qoca və özünü sakit göstərən İlagin də dovşanın dalınca atlarını çapırdı, lakin onlar atlarını necə sürdüklərini və hara sürdüklərini heç özləri də bilmirdilər, ancaq qabaqlarındakı itləri və dovşanı görürdülər, itlərin dovşan üstə saldırılmasını bir an da olsa, göz-dən qaçırmaq istəmirdilər. Dovşan iri idi, həm də yaman qaçırdı. Yerindən sıçrayan kimi götürülmədi, qulaqlarını oynadaraq ətrafdan gələn adam bağırclarına və at ayağı səslərinə qulaq asmağa başladı. Sonra bir on dəfə atılaraq itləri yaxına buraxdı və nəhayət təhlükə olduğunu duyaraq hansı yana qaçacağını təyin etdi, qulaqlarını yatırır dördəyığa götürüldü. O, taxılı biçilmiş zəmi ilə qaçırdı, lakin qabaqda su basmış göy zəmi vardı. Dovşanın yerini tapan ovçunun iki iti o biri itlərdən irəlilədi, buna görə də dovşanı o biri itlərdən əvvəl görüb dalınca götürüldülər. Lakin bu iki iti dovşandan hələ xeyli uzaqda idi ki, birdən İlaginin ala-qızıl Erzası daldan özünü yetirdi, bu iki iti vurub ötdü, dovşana bir it boyu yaxınlaşdı və gözünü dovşanın quyruğuna zilləyərək böyük bir sürətlə irəli sıçradı, dişilə dovşanın quyru-ğundan tutduğunu zənn edərək yerə yuvarlandı. Dovşan özünü yığış-dıraraq daha sürətlə irəli atıldı. Yerzadan sonra geniş sağrı ala-qara Milka sürətlə dovşana yaxınlaşmağa başladı

Bu anda Nikolayın tontənəli çığırtısı eşidildi:

– Miluşka, anam! Qoyma, tut!

Deyirdin indicə Milka yaxınlaşdır dovşanı tutacaq, lakin Milka dovşana çataraq dovşanın üstündən sıçrayıb keçdi. Dovşan istiqamə-tini dəyişdi. Yenə gözəl Yerza özünü dovşana yetirdi, dovşan qaçır, o qovurdu və az qalır ki, burnu dovşanın quyruğuna toxunsun, bu dəfə sanki o yanılmasın deyərək dovşanın budundan yapışmağı ölçüb-biçirdi.

İlagin öz səsinə oxşamayan yalvarıcı bir səsle çığırdı:

– Yəzinka! Bacıcan! Qoyma, tut!

Lakin Yerza onun yalvarışını heç eşitmirdi də. Dovşanı tutacağı anda birdən dovşan özünü yana verib göy zəmi ilə taxılı biçilmiş tarla arasına atıldı. Sonra yenə Yerza ilə Milka yan-yana gedən qoşa at kimi bərabərleşdi, yenə onlar dovşana çatmağa can atırdı, dovşan göylükdə, taxılı biçilmiş zəmi arasından daha asanlıqla qaçırdı, itlər çox da sürətlə ona yaxınlaşa bilmirdi.

Birdən yeni bir səs eşidildi:

– Ruqay! Ruqayuşka! Tut! Bax, belə ha!

Əmican dedikləri qocanı: qızıl, dikbel köpəyi yığışa-uzana qaça-raq özünü qabaqda gedən iki itə yetirdi, onları vurub ötdü və böyük bir fədakarlıqla sürətini artırdı, dovşanı tutacaqdı ki, birdən dovşan özünü göylüyə atdı. Ruqay bir daha sürətini artıraraq göylüyün içi ilə dizə qədər suya bata-bata irəlilədi və palçığa bata-bata dovşanla bərabər yuvarlandı. İtlər onu bürüdü. Bir dəqiqədən sonra hamı ora gəldi. Əmican dedikləri qoca sevinə-sevinə atdan düşdü, dovşanı itlərin əlindən alıb ayaqlarını dizdən aşağı kəsdi. Dovşanın qanı axıb tökülmək üçün silkələdi və həyəcanla ətrafına baxdı, o, özünü elə itirmişdi ki, heç bilmirdi əlini, ayağını necə tutsun, eyni zamanda danışırdı da, lakin kim ilə danışdığını və nə danışdığını heç özü də bilmirdi. “Bax, belə ha!.. it belə olar... hamısını vurub ötdü... min manatlıqları da, bir manatlıqları da, bax belə ha!” O tövşüyə-tövşüyə və acıqla ətrafına baxa-baxa danışırdı, sanki kimi isə söyürdü, elə bil ki hamı onun düşməni idi, hamı onu incidirdi və nəhayət, o ancaq indi haqlı olduğunu sübut edə bilmişdi. “Bu da min manatlıq itlər – bax, belə ha!”

Dovşanın palçığa batmış ayağını itin qabağına ataraq:

– Ruqay, al, – dedi, – sən bunu yeməyə layiqsən, bax, belə ha!

Nikolay da heç kəsə qulaq asmayaraq və söylədiklərinə qulaq asılıb-asılmadığına əhəmiyyət verməyərək deyirdi:

– Mənimki lap əldən düşmüşdü, üçüncü dəfədir ki, ov qovurdu.

İlaginin də mehtəri deyirdi:

– O ki iti yandan buraxdı!

İlagin də qızarmış halda, at çapmaqdan və həyəcədən güclə nəfəs ala-ala deyirdi:

– Dovşan yorulandan sonra onu qapı küçüyü də tuta bilər...

Nataşa da nəfəsini dərmədən sevinə-sevinə və həyəcanla elə bərkdən çıxırdı ki, səsi qulaqlarda cingildəyirdi. O biri ovçuların bir-birinə macal vermədən öz danışqları ilə söylədiklərini Nataşa öz çıxartması ilə ifadə edirdi. O elə qəribə çıxırdı ki, ayrı bir vaxt olsaydı, özü də bu vəhşi səsdən utanar, başqaları da buna təəccüb edərdi. Dovşanı əmican dedikləri qoca atın tərəfinə bağladı, sonra onu yüngül bir hərəkətlə atın sağrısından o biri tərəfinə atdı, bununla da o elə bil hamını töhmətləndirir və üzündəki ifadə ilə də sanki: “Mən heç sizinlə danışmaq da istəmirəm” deyirdi, belə bir təkəbbürlə də öz qonur atına minib yola düşdü. O birilər də öz atlarına mindilər.

Qocadan başqa hamı kədərli idi, hamı özünü təhqir olunmuş hiss edirdi, ancaq xeyli sonra onlar əvvəlki vəziyyətə gəlib özlərini əvvəlki kimi laqeyd göstərə bildilər. Onlar gedə-gedə daldan qızıl Ruqaya xeyli baxdılar. Palçığa batmış dikbel köpək boynundakı zənciri səsləndirə-səsləndirə qalibiyyət sakitliyi ilə qocanın ardınca gedirdi.

Bu it sanki öz görünüşü ilə deyirdi:

“Ov ovlamaq lazım gəlməyəndə mən də başqa itlərdən seçilmirəm, lakin iş ki ova gəldi, onda daha mənim qabağında duran olmaz!” İtin görünüşü Nikolayda belə bir təsəvvür oyadırdı.

Əmican dedikləri qoca xeyli sonra atını Nikolayın yanına sürüb onunla danışıanda Nikolay bundan çox razı qaldı, çünki belə bir hədisədən sonra qoca onunla danışmağı yenə özünə layiq görmüşdü.

VII

Axşam İlagin Nikolaydan ayrılıb öz evlərinə gedəndə Nikolay Otradnoyedən elə uzaqda idi ki, əmican dedikləri qocanın gecəni Mixaylovka kəndində, onların evində qalmaq təklifini rədd edə bilmədi.

Qoca onlara deyirdi:

– Bizə getsəniz – bax, belə ha! daha yaxşı olar. Görürsünüz ki, hava da çiskindir. Qalıb dincəlsiniz, qrafinyacığı da drojkada evə aparırınsız.

Qocanın təklifini qəbul etdilər, drojka üçün ovçulardan birini Otradnoye kəndinə göndərdilər. Nikolay, Nataşa və Petya qocanın evinə getdilər.

Böyükü-küçüklü beş nökrər ağanı qarşılamaq üçün eyvanın qabağına yüyürdü. Bunlardan başqa onlarca qocalı-cavanlı arvad da dal artırmadan boylanaraq gələn ovçulara baxırdı. Nataşanın at minməsi qocanın nökrələrinə o qədər təəccüblü görünürdü ki, onlardan çoxu, heç də çəkinmədən Nataşaya yaxınlaşır, onun gözlərinə baxır, elə oradaca, Nataşanın yanında öz rəylərini söyləyirdilər, sanki bir möcüzə olmuşdu, bu gözə görünən möcüzə də elə bil adam deyildi, onun haqqında deyilən sözləri sanki o nə eşidəcək, nə də anlaya biləcəkdi.

– Arinka, bir ora bax, necə də yanpörtü oturub! Özü oturub, balağı da yellənir... Borusu da var, bir bax!

– Pərvərdigara, bıçağı da var...

– Tatar qızıdır ha!

Qadınlardan ən cəsarətli Nataşanın özündən soruşdu:

– Sən necə atdan yumbalanıb düşmədin?

Əmican dedikləri qoca bağlı-bağatlı və ağacdən tikilmiş balaca bir evin eyvanı qabağında atdan düşdü, öz nökrələrinə baxıb amirənə bir səslə çığırdı, artıq adamların çıxıb getməsinə, qonaqları qəbul etmək və bütün ov dəm-dəsgahını yerləşdirmək üçün lazımı tədbirlər görülməsini əmr etdi.

Hamı qaçıb dağıldı. Qoca Nataşanı atdan düşürdü, əlindən tutaraq onu artırmanın tərpənən taxta pillələrindən yuxarı çıxartdı. Ev suvanmamışdı və çox da təmiz deyildi. Burada yaşayan adamların buna çox da fikir vermədikləri aydınca görünürdü, eyni zamanda evin başlı-başına buraxılmadığı da nəzərə çarpırdı. Dəhlizdən təzə alma qoxusu gəlirdi, divarlardan canavar və tülkü dəriləri asılmışdı.

Qoca öz qonaqlarını qabaq otaqdan keçirib kiçik bir zala, oradan qonaq otağına, qonaq otağından da öz kabinəsinə apardı. Zalda açılıb-yığılan bir masa və bir neçə qırmızı stul, qonaq otağında qayın ağacından düzəldilmiş girdə bir masa, bir divan, kabinədə isə üzü yırtılmış bir divan, bir də köhnə xalça vardı. Divardan Suvorovun, qocanın ata və anasının, bir də özünün hərbi mundirdə şəklil asılmışdı. Kabinədən çox tünd tütün və it iyi gəlirdi.

Qoca qonaqlardan öz evlərində olduğu kimi rahat oturmalarını xahiş edib getdi. Ruqay palçıqlı-palçıqlı kabinəyə girdi, divanın üstünə çıxıb uzandı, dili və dişi ilə özünü təmizləməyə başladı. Kabinədən koridora çıxılırdı, orada yurtq pərdəli şirmələr görünürdü. Şirmələrin dalından qadın gülüşü və pıçılı səsi gəlirdi. Nataşa, Nikolay və Petya ov paltarını çıxarıb divan üstə oturdular. Petya başını qolunun üstə qoyaraq o saat yatdı. Nataşa ilə Nikolay sakitcə oturmuşdu. Onların üzü od kimi yanırdı, bərk acımışdılar, kefləri də çox kök idi. Onlar bir-birinə baxdılar (Nikolay ovdan sonra daha öz üstünlüyünü bacısına göstərməyi lazım bilmirdi). Nataşa qardaşına göz vurdu, hər ikisi gülmək istədi, özlərini çox saxlaya bilməyib qəhqəhə ilə güldülər, nəyə güldüklerini heç özləri də bilmirdilər.

Çox çəkmədi ki, qoca, əynində arxalıq, ayağında göy şalvar və balaca uzunboğaz çəkmə içəri girdi. Nataşa bu kostyumu əvvəllər Otradnoyedə qocanın əynində görüb təəccüb etmiş və gülmüşdü, indi isə bunun surtuk və frakdan heç də pis olmadığını, əməlli-başlı bir kostyum olduğunu gördü. Qocanın da kefi kök idi, o heç də Nikolayla Nataşanın gülüşündən incimədi (O heç xəyalına da gətirməzdi ki, onun keçirdiyi həyata gülə bilərlər), özü də onlara qoşulub güldü.

O, uzun çubuqlu bir trubkanı Rostova verdi və balaca bir trubkanı da vərdis edilmiş bir hərəkətlə üç barmağı arasına alıb dedi:

– Bəli, cavan qarfınyə – bax, belə ha! Mən sizin kimisini heç ömrümdə görməmişəm! Bütün günü at üstündə olmusunuz, bunu ancaq kişi bacarar, amma sizin heç vecinizə də deyil!

Qoca gələndən az sonra qapı açıldı, qapını da açan, deyəsən, ayağıyalın bir qız idi. İçəriyə buxaq sallamış, kök, qırmızı yanaqlı, dolu, qırmızı dodaqlı, 40 yaşlı gözəl bir arvad girdi, əlində də içi dolu böyük bir nimçə vardı. O, qocanın ev təsərrüfatına baxırdı. Qadının gözlərində və hərəkətlərində qonağa hörmət ifadə edən xoş bir cazibə vardı, qonaqlara baxaraq mehribanca gülümsədi və hörmətlə baş əydi. Qadın qədərindən artıq kök olduğundan döşləri və qarnı qabağa çıxmışdı, başını da dik, bir az da geri tuturdu, kök də olsa, o, çox yüngül hərəkət edirdi. İrəli yeriyib əlindəki nimçəni masanın üstünə qoydu, nimçədəki şüşələri və başqa yeməkləri ağı, totuq əlləri ilə cəld süfrəyə düzdü. Qurtarandan sonra geri çəkilib qapı ağzında dayandı, onun üzünə də gülümsəyirdi. Bu qadın öz gəlişi ilə sanki deyirdi: “Bu da mən! İndi gördünmü bu qoca necə adamdır?” Bəli, yalnız Nikolay deyil, Nataşa da qocanın necə adam olduğunu görür, onun çatılmış qaşlarının, Anisiya Fyodorovna içəri girərkən üzündə görünən və azca da dodaqlarını qırırdıran xoşbəxtcəsinə təbəssümün mənasını başa düşürdü. Anisiya Fyodorovna masa üstünə travnik¹, nalivka², göbələk, bitki yağı qalığında qara undan bişirilmiş kökə, şana balı, bal içkisi, alma, yaş və qovrulmuş findıq, balda bişirilmiş findıq halvası qoymuşdu. Sonra da gedib bal və qənd ilə bişirilmiş mürəbbə, vetçina və təzəcə qızarılmış toyuq gətirdi.

Bunların hamısını Anisiya Fyodorovna düzəldib hazırlamışdı, özü bişirmişdi. Bunların hamısında Anisiya Fyodorovnanın özü, öz ətri, öz dadı duyulurdu. Hər şeydə Anisiya Fyodorovnanın təravəti, təmizliyi, ağıllığı və xoş təbəssümü gözə çarpırdı.

Nataşaya masa üstündəki şeylərdən verərək deyirdi:

– Yeyiniz, xanım qız, qarfınyuşka!

Nataşa da yeyirdi və ona elə gəlirdi ki, belə kökələri, belə mürəbbələri, belə balda bişirilmiş findıq halvasını, belə toyuğu, belə ləzzətli şeyləri nə ömründə görmüş, nə də yemişdir. Anisiya Fyodorovna otaqdan çıxdı. Rostov əmican dedikləri qoca ilə yeməkləri yeyir,

¹ Travnik – Ot arağı

² Nalivka – Meyvə şirosindən hazırlanan içki

albalı şirəsindən içir, keçmiş və gələcək ovlardan, Ruqaydan, İlaginin itlərindən söhbət edirdilər. Nataşa da divanda şax oturub gözləri işıldaya-işıldaya onlara qulaq asırdı. O bir neçə dəfə Petyanı oyatmaq istədi ki, o da bir şey yesin, lakin Petya yuxulu-yuxulu nə isə söyləyir, yuxudan ayılmırdı. Bura Nataşanın çox xoşuna gəlmişdi və kefi də çox kök idi, ancaq drojkanın tez gəlməsindən qorxurdu. Birdən elə oldu ki, hamı susdu, ilk dəfə öz dostlarını qonaq edən bir evdə çox vaxt belə bir sükut olur, bu zaman qoca qonaqların xəyalında dolayan bir fikrə cavab olaraq dedi:

– Bəli, burada ömrümü başa vururam... Öləndən sonra da – bax, belə ha – heç bir şey qalmayacaq. Niyə pislik eləmək!

Bu sözləri söylərkən qocanın üzü çox mənalı, çox da gözəl idi. Rostov onun üzünə baxarkən öz atasından və qonşularından qocanın yaxşı bir insan olması haqqında eşitdiyi sözləri qeyri-ixtiyarı olaraq xatırladı. Bütün vilayətdə onu ən nəcib, ən xeyirxah və qərribə bir adam kimi tanıyırdılar. Onu ailə məsələlərini həll etməyə çağırırdılar, onu qəyyum qoyurdular, onu hakimliyə və başqa vəzifələrə seçirdilər, ona sirr verirdilər, lakin o, ictimai qulluqları boynuna götürməzdi, payızda və yazda vaxtını öz qonur atı üstündə, çöllərdə keçirərdi, qışda evdə oturardı, yayda da bağda uzanıb dincələrdi.

– Əmican, siz niyə qulluq eləmirsiniz?

– Qulluq eləyirdim, atdım. Qulluğa yaramıram, bax belə ha, heç şeydən başım çıxmır. Bu sizin işinizdir, mənim aqlım çatmır. Ova gələndə, bu ayrı məsələ, bax belə ha! – Birdən çıxıraraq dedi: – Qapını açın! Niyə bağlamısınız? – Koridorun axırında olan qapı subay ovçu nöqərlər yaşayan ovçular otağına açılırdı. Elə o saat yalın ayaq tap-pılısı eşidildi və kim isə ovçular otağının qapısını açdı. Koridordan balalayka səsi eşidildi, kim isə çox gözəl balalayka çalırdı. Nataşa çoxdan bu səsə qulaq asırdı, indi isə daha aydın eşitmək üçün qalxıb koridora çıxdı.

Əmican dedikləri qoca:

– Çalan mənim arabaçım Mitkadır, – dedi, – mən ona yaxşı bir balalayka almışam, belə şeyi xoşlayıram.

Qoca belə bir qayda qoymuşdu, ovdan qayıdanda ovçular otağında Mitka balalayka çalmalı idi. Bu musiqini o, çox xoşlayırdı.

– Nə yaxşı çalır! Doğrudan da ələ çalır. – Nikolay bu sözləri elə bir etinasızlıqla dedi ki, sanki çalğının xoşuna gəlməsini etiraf etməkdən utanırdı.

Nataşa qardaşının bu sözləri necə bir ifadə ilə söylədiyini duya-laq narazı bir halda dedi:

– Ələ çalır? Ələ yox, çox gözəl çalır! – Qocanın göbələyi ona dünyada ən yaxşı göbələk, balı ən yaxşı bal, nalivkası da ən yaxşı içki göründüyü kimi, bu çalğı da bu anda onun qulaqlarında ən gözəl bir musiqi kimi səslənirdi.

Balalaykanın səsi kəşilən kimi Nataşa qapıdan dedi:

– Bir də çalın, rica edirəm, bir də.

Mitka balalaykanı kökləyib yenə də Barinya havasını çalmağa başladı. Qoca oturub başını yana əyərək, azca gülümsəyə-gülüm-səyə qulaq asırdı. Barinya havası yüz dəfə təkrar olundu. Balalayka bir neçə dəfə kökləndi, yenə də eyni səslər eşidildi, lakin dönə-dönə təkrar edilən bu hava heç də qulaq asanları usandırımırdı, əksinə, onlar yenə də buna qulaq asmaq istəyirdilər. Anisiya Fyodorovna içəri girdi, iri, kök bədəninə divara söykəyib durdu. Gülümsəyərək Nataşaya dedi:

– Qulaq asırsınız, eləmi? – Onun təbəssümü qocanın üzündəki təbəssümə bənzəyirdi. – Çox yaxşı çalır.

Qoca birdən əlini qaldırıb dedi:

– Bax burasını belə çalmazlar, düz gətirmədin!

Nataşa ondan soruşdu:

– Siz çala bilərsinizmi? – Qoca cavab verməyərək gülümsədi.

– Anisiyuşka, bir bax gör o gitaranın simləri qırılmayıb ki? Çox dandır əlimə almıram, – bax – belə ha! Atmışam qalıb.

Anisiya Fyodorovna gedib gitaranı gətirdi.

Qoca heç kəsə baxmadan gitaranın tozunu üfürdü, arıq barmaq-ları ilə üstünü tıqqılatdı, köklədi və kreslodə oturdu. Sol qolunun dirsəyini qaldırmadan, səhnəyə məxsus bir hərəkətlə gitaranın yuxarısından yapışdı, Anisiya Fyodorovnaya göz vuraraq, təmiz, ahəng-dar bir akkordla, həzin bir temp ilə, sakitcə, lakin möhkəm bir əl ilə “Daşlı küçə ilə” sözləri başlanan havanı çalmağa başladı. Nikolayla Nataşanın da qəlbində həmin hava gitaranın ahənginə uyaraq, Anisiya Fyodorovnanın bütün varlığında hiss olunan bir sevincə səslənməyə başladı. Anisiya Fyodorovna qızardı, yaylığı ilə üzünü örtüb gül-gül otaqdan çıxdı. Qoca Anisiya Fyodorovnanın getdiyi yerə başqa bir ilhamla baxaraq havanı çox təmiz, çox diqqət və həvəslə çalırdı. Onun üzü gülümsəyirdi, lakin hava genişləndə, takt sürətləndə ağ bığlarının altı bir tərəfdən daha artıq gülümsədi.

Qoca çalıb qurtaran kimi Nataşa çıxıraraq dedi:

– Əmican, nə gözəldir, nə gözəldir! Bir də, bir də çalın! – Cəld yerindən qalxdı, qocanı qucaqlayıb öpdü. – Nikolinka, Nikolinka! – deyərək qardaşına baxdı və sanki bununla ondan soruşurdu: “Bu, nə olan şeydir?”

Qocanın çalması Nikolayın da çox xoşuna gəldi. Qoca havanı bir də çaldı. Anisya Fyodorovnanın gülər üzü yenə də qapı ağzında göründü, başqaları da onun dalında durub baxmağa başladılar... Qoca havanın: “Sərin bulaq başında qız səslənir ki, dayan” yerini çaldı, yenə də cəld bir akkord vurdu, havanı kəsib çiyinlərini oynatdı.

Nataşa:

– Hə, hə, özüm, əmican! – deyərək elə bir yalvarıcı səslə inlədi ki, sanki onun həyatı bu qocadan asılı idi. Qoca oynamaq üçün ayağa qalxdı, bu vəziyyətdə o elə bil iki adamdan ibarət idi. Bunlardan biri o biri şən adama baxaraq ciddi bir tövrlə gülümsədi, şən adam isə sadələvhcəsinə və səliqə ilə özünü yığışdıraraq oyuna hazırlaşdı.

Qoca əlini Nataşaya sarı uzadaraq:

– Hə, bacı qızı! – deyərək səsləndi.

Nataşa çiyininə saldıqı yaylığı yerə atdı, qocadan qabağa yüyürdü, əllərini belinə vurub çiyinlərini oynadaraq dayandı.

Mühacir fransız qadını ilə tərbiyə edilən bu qrafinya qız bu ruhu rus mühitindən nə vaxt və necə alaraq öz qəlbində saxlamışdı? *Pas de châte*-nin çoxdan ona unuduracağı bu oyun qaydalarını o haradan öyrənmişdi? Bu ruh, bu oyun qaydaları həmin təqlid edilməyən, öyrənilməyən rus ruhu, rus oyun qaydaları idi ki, qoca bu ruhun Nataşada olacağına, Nataşanın bu oyun qaydalarını biləcəyinə şübhə etmirdi. Nataşa əlini belinə vurub duran kimi qalibiyyətlə, qürurla və hiyləgərçəsinə gülümsədi, “Oynaya bilməyəcək” – deyərək Nikolayın və orada olanların duyduğu qorxu dərhal dağıldı, indi hamı ona fərəhlə baxırdı.

Nataşa elə bir qayda ilə və elə düzgün hərəkət etdi ki, Anisya Fyodorovna dərhal ona, onun oyununa lazım olan yaylığı verdi. O, bu nazik, zərif, qəşəng, ipək və məxmər içində bəslənmiş, həm ona yad olan, həm də onun özündə, atasında, anasında, bibisində və hər bir rusda olan hər bir şeyi başa düşən qrafinyaya baxaraq sevincindən gülür və gözləri yaşanırdı.

Qoca oynamağı qurtardı, fərəhlə gülərək dedi:

– Qrafineçka, bax belə ha! Bacı qızı, sən nə yaxşı oynayırsanmış! Sənə sənin özün kimi qoçaq bir oğlan seçmək lazımdır, – bax belə ha!

Nikolay gülümsəyərək:

– Seçilib, – dedi.

Qoca təəccüblə Nataşaya baxdı.

– Eləmi?

Nataşa gülümsəyərək başı ilə təsdiq etdi:

– Özü də lap yaxşıdır! – dedi.

Lakin Nataşa bu sözü deyən kimi qəlbində başqa fikirlər və başqa hisslər əmələ gəldi. “Seçilib” deyərək Nikolayın üzündə doğan gülüş nə deməkdir? O, buna sevinmirmi, sevinirmi? O, deyəsən, elə təsəvvür edir ki, mənim Bolkonskim bizim bu şadlığımızı bəyənəməz və başa düşməzdi? Yox, o, hamısını başa düşürdü. O, indi haradadır? Bircə Nataşanın üzü ciddiləşdi. Ancaq bu bircə saniyə davam etdi. Öz-özünə: “Bu barədə düşünməmək!” – deyib gülümsədi, qocanın yanında oturdu, yenə də bir şey çalmasını ondan xahiş etdi.

Qoca yenə bir hava və vals çaldı, sonra boğazını arıtlayaraq sevdii ov mahnısını oxumağa başladı:

Axşamdan başlayaraq

Nə yaxşıca qar yağdı...

Mahnını o, xalq oxuyan kimi oxuyur və elə zənn edirdi ki, mahnının bütün mənası ancaq sözlərdədir, hava isə öz-özünə gəlir, ayır-ayır havalarda olmur, hava ancaq sözlərin yaxşı səslənməsi üçündür, buna o tamamilə və sadələvhcəsinə inanırdı. Buna görə də qocanın qeyri-şüuri olaraq oxuduğu bu hava, quşların oxuduğu hava kimi, son dərəcə gözəl idi. Nataşa onun oxumasına heyran olmuşdu. O, öz-özlüyündə bu qərara gəldi ki, bir daha ərgənunda hava çalmağı öyrənməyəcək, ancaq gitara çalacaq. Xahiş edərək qocadan gitaranı aldı və o saat da yeni bir hava üçün gitaranı kökləməyə başladı.

Saat onda Nataşa ilə Petyanın dalınca bir lineyka, bir drojka, üç də atlı gəldi. Qrafla qrafinya onların harada olduğunu bilmədiklərindən çox narahat olmuş və dallarınca atlı göndərmişdilər.

Petyanı bir meyit kimi aparıb lineykaya qoydular. Nataşa ilə Nikolay drojka məndi. Qoca Nataşanı şala bürüdü, onunla mehribancasına vidalaşdı, onları körpüyə qədər yola saldı, Körpü sınıq-salxaq olduğundan sudan keçmək lazım gəlirdi, ovçulara da fanarla qabaqca getməyi tapşırırdı.

– Əziz bacı qızı, yaxşı yol! – deyərək qaranlıqda onun səsi eşidildi. Bu sözləri o, Nataşanın əvvəlcə tanıdığı səslə deyil, “Axşamdan başlayaraq nə yaxşıca qar yağdı” mahnısını oxuduğu səslə demişdi.

Onların keçib-gətdiyi kənddə işıqlar yanır, havadan xoş bir tüstü qoxusu gəlirdi.

Böyük yola çıxdıqdan sonra Nataşa Nikolaya dedi:

– Bu əmican nə gözəl bir insandır!

Nikolay:

– Bəli, – dedi, – üşümürsən ki?

Nataşa təəccüblə:

– Yox, üşümürəm, – dedi, – özümü çox yaxşı hiss edirəm, çox yaxşı hiss edirəm. Könlüm elə sakitdir ki!

Keyli susdular.

Qaranlıq və rütubətli bir gecə idi. Atları görmək olmurdu, ancaq onların palçıqda şappıldayan ayaq səsləri eşidilirdi.

Həyatın müxtəlif təsirlərinə qarşı dərin bir ehtiras göstərən, aldığı təəssüratları mənimsəyən bu gənc qızın həssas qəlbində nələr olurdu? Bunlar hamısı onun qəlbində necə yerləşə bilirdi? Hər halda o, çox xoşbəxt idi. Evlərinə yaxınlaşdılar ki, birdən o: “Axşamdan başlayaraq nə yaxşıca qar yağdı” mahnısını oxumağa başladı. Bunun havasını o, bütün yol uzununu axtarmış və nəhayət tapmışdı.

Nikolay:

– Tapdınmı? – deyər soruşdu.

Nataşa da ondan soruşdu:

– Nikolinka, sən indi nə düşünüürdün?

Onlar bir-birindən nə düşündüklərini soruşmağı sevdirdilər.

Nikolay düşündüklərini yadına salaraq dedi:

– Mənmi? Mən əvvəl düşünüürdüm ki, qızıl köpək Ruqay əmicana oxşayır, əgər o, adam olsaydı, əmicanı həmişə öz yanında saxlardı. Doğrudan da, əmican nə yaxşı adamdır! Elə deyilmi? Bəs sən nə düşünüürdün?

– Mənmi? Dayan, dayan! Hə, mən əvvəl düşünüürdüm ki, biz gedirik və elə zənn edirik ki, evə gedirik, amma, Allah bilir, biz bu qaranlıqda hara gedirik; birdən gedib görürük ki, biz Otradnoyeyə deyil, sehirlir bir aləmə gəlib çıxmışıq. Sonra mən bunu da düşünüürdüm ki... Yox, ayrı heç bir şey düşünüürdüm.

Nikolay gülümsəyərək dedi:

– Bilirəm, yəqin onun barəsində düşünüürmüzsən. – Nataşa Nikolayın gülümsədiyini səsindən bildi.

Nataşa:

– Yox, – dedi. – Əslində o, knyaz Andrey haqqında da, qocanın knyaz Andreyin necə xoşuna gələcəyi barəsində də düşünüürdü. – Bir də bütün yol uzununu bir şeyi təkrar edirdim. Deyirdim ki, Anis-yuşka nə yaxşı idi, nə yaxşı...

– Nikolay onun xoşbəxtcəsinə bərkdən güldüyünü eşitdi.

Sonra Nataşa:

– Bilirsen nə var, – dedi, – mən bilirəm ki, bir daha indiki kimi xoşbəxt və sakit olmaycağam.

Nikolay:

– Bu boş, yalan, mənasız bir söz oldu, – deyərək düşündü: “Mənim bu Nataşam nə gözəl bir insandır! Mənim ikinci belə bir dostum yoxdur, olmayacaq da. O, niyə ələ gedir? Biz onunla ata minib gəzərdik!”

Nataşa da öz-özünə deyirdi: “Bu Nikolay nə gözəl insandır!”

O, gecənin islaq, məxmər kimi qaranlığı içində qəşəngcə işləyən ev pəncərələrini göstərərək dedi:

– Hələ qonaq otağının işıqları yanır.

VIII

Qraf İlya Andreyiç zadəganlar başçısı vəzifəçindən çıxmışdı, çünki bu çox böyük xərclərə səbəb olurdu. Lakin onun təsərrüfat işləri yənə də düzəlmirdi. Nataşa ilə Nikolay ata-anasının tez-tez onlardan gizli, narahət bir halda danışdıqlarını görür, ata-babadan qalma evin və Moskva ətrafındakı mülkün satılması haqqında olan söhbətlərini eşidirdilər. İlya Andreyiç zadəganlar başçısı vəzifəsindən çıxdıqdan sonra daha evdə çoxlu adam qəbul etmək lazım gəlmirdi, buna görə də Otradnoyedə həyat əvvəlki qayda ilə deyil, sakit keçirdi, lakin yaşadıqları böyük ev və fiqel yənə də adamlarla dolu olurdu, yemək vaxtı masa dälində yənə də 20-dən artıq adam otururdu. Bunlar da hamısı bu evdə yaşamağa öyrəmiş və az qala ailə üzvləri olan adamlar idi, ya da qrafın evində yaşamaları zəruri kimi görünən şəxslər idi. Musiqi müəllimi Dimmler və arvadı, rəqs müəllimi Fogel və ailəsi, evdə qalıb qarımış qız Belova, Petyanın müəllimləri, qızların keçmiş müəbbiləri bu cür adamlardan idi. Elələri də vardı ki, qrafın evində yaşamaq onlar üçün öz evlərində yaşamaqdan daha yaxşı və ya daha əlverişli idi. Əvvəlki kimi çoxlu adam gəlib getmirdi, lakin həyat yənə əvvəlki qayda üzrə gedirdi, qraf və qrafınyə həyatı ayrı cürə təsəvvür edə bilmirdi. Ov dəm-dəsgahı yənə əvvəlki kimi idi, hətta Nikolay bunu bir qədər də artırmışdı. Töylədə yənə 50 at və 15 arabaçı vardı, yənə də ad bayramında baha-baha hədiyyələr və bütün qəza miqyasında yeməklər verilir, yənə də vist və boston kart oyunu oynanırdı. Qraf da hamının gözü qabağında kart paylar, hər gün də bil-ə-bilə qonşularına bir neçə yüz uduzardı, qonşuları da qraf İlya Andreyiçlə kart oynamağa ən yaxşı bir gəlir kimi baxardılar.

Qraf öz təsərrüfatında tora düşmüş bir adam vəziyyətində idi, lakin o, işlərinin gündən-günə daha artıq dolaşdığına inanmamağa çalışırdı, eyni zamanda o, nə bu toru qırıb parçalamaq, nə də ehtiyatla, səbr ilə bu tordan canını qurtarmaq üçün özündə bir qüvvə hiss edirdi. Qrafıya sevən bir qəlb ilə hiss edirdi ki, uşaqları iflasa uğrayır, qraf da buna müqəssir deyil, çünki o, ayrı cürə yaşaya bilməz, eyni zamanda o, qrafın gizlətə də, həm özünün, həm də uşaqlarının iflasa uğramasından iztirab çəkdiyini də bilirdi və ərinə kömək etmək üçün bir yol axtarırdı. Qrafıya öz qadınlıq nöqtəyi-nəzərindən bu yolu ancaq Nikolayın dövlətli bir qıza evlənməsində görürdü. O, bunun son ümid olduğunu hiss edirdi və bilirdi ki, Nikolay üçün almaq istədiyi qız da Juli Karagina idi. Rostovgil onu lap uşaqlığından tanıyırdı. Çox da yaxşı və xeyirxah ata-anası vardı, son qardaşının ölməsi ilə də ata-anasının yeganə varisi olmuşdu.

Qrafıya Moskva, Karaginaya məktub yazıb qızını oğluna istəmişdi. Karagina da razılıq verici bir cavab yazmışdı. Yazmışdı ki, o, öz tərəfindən buna razıdır, ancaq bütün məsələ qızın özündən asılıdır. Karagina Nikolayı Moskva dəvət etmişdi.

Qrafıya bir neçə dəfə oğluna gözləri yaşara-yaşara demişdi ki, qızların işi düzəldir, indi mənim bircə arzum vardır, bu da səni evli görməkdir. Mən bunu görsəydim, bu dünyadan rahat gedərdim. Sonra da bir gözəl qızı nəzərdə tutduğunu deyər, oğlunun evlənmək haqqında olan fikrini bilmək istərdi.

Başqa söhbətlərində də o, Julini tərif edər və Nikolaya bayram günlərini gedib Moskvada fərəhlə keçirməsini məsləhət görərdi. Nikolay bu söhbətlərdən anasının fikrini duyurdu və belə söhbətlərdən birində o, anasından tamamilə açıq danışmasını xahiş etdi. Qrafıya dedi ki, təsərrüfat işlərinin düzəlməsinə indi bir ümid yeri varsa, o da sənin Karagina ilə evlənməyindir.

– Maman əgər mən var-dövləti olmayan bir qızı sevmiş olsaydım, onda siz məndən öz hisslərimi və namusumu dövlətə qurban etməyi tələb edərdinizmi?

– Nikolay öz sualının sərtliyini başa düşmürdü, o ancaq öz nəcibliyini göstərmək istəyirdi.

Anası bu sualın qabağında özünü necə doğruldacağını bilmirdi.

– Sən məni başa düşmədin. Nikolinka, sən məni başa düşmədin. Mən sənə xoşbəxt olmağın arzu edirəm. – Qrafıya eyni zamanda doğru söyləmədiyini və dolaşdığını hiss edirdi. O ağıldı:

Nikolay:

– Anacan, ağlamayın, – dedi, – siz ancaq bunu istədiyinizi mənə söyləyin, özünüz bilirsiniz ki, sizin rahat olmanız üçün mən bütün həyatımı verərəm. Mən hər şeyimi, hətta öz hisslərimi də sizə qurban edərdəm.

Lakin qrafıya məsələni belə qoymaq istəmirdi, o, oğlunu deyil, özünü oğluna qurban etmək istərdi.

Gözlərinin yaşını silə-silə dedi:

– Sən məni başa düşmədin. Bu barədə danışmayaq.

Nikolay öz-özünə deyirdi: “Bəlkə də, mən o yazıq qızı sevərəm. Var-dövlət üçün mən öz hisslərimi, namusumu qurbanımı edim? Təəccüb edirəm ki, anam bunu mənə necə deyir. Sonya kasıb olduğu üçün mən onu sevə bilmərəm? Bu sədaqətli, vəfalı qızın sevgisini qəbul edə bilmərəm? – Belə də şey olarmı? Və mən yaqın ki, Juli deyilən kukla ilə deyil, onunla xoşbəxt ola bilərəm. Mən öz hisslərimə əmr edə bilmərəm. Əgər mən Sonyanı sevirsəmsə, bu hiss mənim üçün hər şeydən qüvvətli və hər şeydən yüksəkdir”.

Nikolay Moskva getmədi. Anası da onunla bir daha evlənmək haqqında söhbət açmadı. Qrafıya oğlu ilə Sonyanın get-gedə daha artıq yaxınlaşdığını görür, bundan kədərlənir, hətta bəzən acıqlanırdı da. Deyinə bilməməsi, bir şeyi bəhanə edərək Sonyaya bir söz deməməsi, tez-tez səbəbsiz yerə Sonyanı saxlayıb ona “siz” və “mənim əzizim” söyləməsi üstündə özünü danlayırdı. Gözəl qəlbli qrafıyanın hər şeydən çox Sonyaya ona görə acığı tuturdu ki, bu kasıb, qaragöz qız elə məsum, elə mehriban, onu saxlayanlara qarşı elə müxlis, elə minnətdar, öz sevgisində Nikolaya elə sədaqətli və elə vəfalı idi ki, onu heç bir şeydə töhmətləndirmək olmazdı.

Nikolay öz evlərində yaşayaraq məzuniyyətinin qurtarmasını gözləyirdi. Knyaz Andreyin Romadan göndərdiyi dördüncü məktubu alınmışdı, məktubda o, iqlimin istiliyindən heç də gözənləndən yarasının açıldığını, buna görə də gələcək ilin başlanğıcına kimi gələ bilməyəcəyini, bu olmasa idi, indi çoxdan Rusiyaya qayıtmış olduğunu yazırdı. Nataşa da yenə öz nişanlısını əvvəlki kimi sevirdi, yenə əvvəlki kimi bu sevgi ona təskinlik verirdi, həyatın fərəh və sevincinə qarşı yenə əvvəlki kimi böyük bir həssaslıq göstərirdi, lakin ayrılığın dördüncü ayında arıbr kədərlənməyə başladı və buna qarşı da mübarizə edə bilmirdi. Onun həm öz-özünə, həm də bu qədər vaxtın havayı yerə itib-gətməsinə hayıfı gəlirdi, bu vaxt içərisində o, çox-çox sevə biləcəyini və seviləcəyini hiss edirdi.

Rostovgilin evinə bir məhzunluq çökmüşdü.

*Svyatki*¹ bayramı oldu. Rostovgilin evində qəbul naharlarından, qonşuların və nökrələrin təntənəli və cansıxıcı təbriklərindən, təzə paltar geyməkdən başqa ayrı bir şey görünmədi, lakin 20 dərəcə saxta olan sakit, günəşli havada, ulduzlu, ayaz gecədə bu bayramı xüsusilə qeyd etmək üçün nə isə bir şeyə ehtiyac olduğu hiss edilirdi.

Bayramın üçüncü günü nahardan sonra hamı dağılıb öz otağına getdi. Günün ən cansıxıcı bir vaxtı idi. Nikolay səhər qonşulara getmişdi, yeməkdən sonra gedib istirahət otağında yatdı. Qoca qraf öz kabinetində dincəlirdi. Sonya qonaq otağında girdə masa dalında oturub naxış üzünü götürürdü. Qrafınya kart düzürdü. Nastasya İvanovna adlı təlxək qadın iki qarı ilə dərddli-dərddli pəncərə qabağında oturmuşdu. Nataşa otağa girdi, Sonyanın yanına gedib nə etdiyinə baxdı, sonra anasının yanına gəlib sakitcə durdu.

Anası ona dedi:

– Niyə belə avara–avara gəzirsən? Sənə nə lazımdır?

Nataşa gülümsəyərək gözləri pərıldaya–pərıldaya dedi:

– Mənə o lazımdır... bu saat, bu dəqiqə mənə o lazımdır.

– Qrafınya başını qaldırıb diqqətlə qızına baxdı.

– Mənə baxmayın, ana, baxmayın, bu saat ağlaram.

Qrafınya:

– Otur, – dedi, – otur mənim yanımda.

– Ana, mənə o lazımdır. Mən niyə belə məhv olub gedirəm, ana?

– Onun səsi qırıldı, gözləri yaşla doldu, göz yaşını gizlətmək üçün cəld çevrilib otaqdan çıxdı. İstirahət otağına getdi, bir az dayanıb düşündü, sonra qulluqçu qızların yanına getdi. Orada qoca qulluqçu arvad üşümüş halda töşüyə–töşüyə yüyürərək gələn cavan bir qıza deyində–deyində deyirdi:

– Oynadığın bəs deyilmi? Hər şeyin vaxtı var.

Nataşa:

– Kondratyevna, onu burax, – dedi. – Get, Mavruşa, get!

Nataşa qızı buraxdırıb zaldan dəhlizə getdi. Orada bir qoca ilə iki cavan nökrə kart oynayırdı. Nataşa içəri girəndə onlar oyunu qoyub ayağa qalxdılar. Nataşa: “Mən bunlara indi nə edim?” – deyərək düşündü.

– Nikita, sən, rica edirəm, get... – “Mən bunu hara göndərim?” – Hə, get mənə, rica edirəm, xoruz gətir, sən də, Mişka, yulaf gətir.

Mişka həvəslə dedi:

– Azmı yulaf buyurursunuz?

Qoca:

– Get, get, tez get, – deyərək dilləndi.

– Fyodor, sən də mənə təbəşir gətir.

Bufetin yanından keçəndə bufetçi Fokaya samovar qoyulmasını əmr etdi, lakin samovar qoymağın heç də vaxtı deyildi.

Rostovgilin evində bufetçi Fokadan hirsli adam yox idi. Nataşa öz hakimiyyətini onun üzərində yoxlamağı sevərdi. Foka Nataşanın sözlünə inanmadı, doğrudan da samovar qoymağın lazım olub-olmadığını soruşmağa getdi və qaş–qabağını tökərək dedi:

– Bu xanım qızı görürsünüzmü!

Evdə heç kəs Nataşa qədər nökrələri o yan bu yana göndərməz, heç kəs onun qədər nökrələrə iş tapşırmaqda. Nökrələrə o, laqəydcə baxa bilməzdi, onları mütləq bir yerə göndərirdi, elə bir nökrələrin açıqlanıb–acıqlanmayacağını yoxlamaq istəyirdi, lakin nökrələr heç kəsin əmrini Nataşanın kimi sevə–sevə yerinə yetirməzdilər. Nataşa koridorla yavaş–yavaş irəliləyərək düşündü: “Mən axı nə edim? Hara gedim?”

Təlxək qadın əynində kutsaveyka ona sarı gəlirdi.

Nataşa:

– Nastasya İvanovna, – dedi, – məndən dünyaya nə gələcək?

Təlxək:

– Səndən dünyaya birə, çəyirtkə, cırcırma gələcək, – deyərək cavab verdi.

“İlahi, ilahi, elə həmin sözü deyir. Ah, mən hara gedim? Özümə nə edim?” Cəld pilləkənlərlə yüyürə–yüyürə Fogelin yanına getdi. Fogel öz arvadı ilə yuxarı mərtəbədə olurdu. Fogelgildə iki mürəbbiyə oturmuşdu, masa üstündə, boşqablarda kişmiş, qoz və badam qoyulmuşdu. Mürəbbiyələr yaşayışın Moskvadamı, Odessadamı ucuz başa gələcəyindən danışdılar. Nataşa onların yanında oturub ciddi və düşüncəli halda söhbətlərinə qulaq asdı, sonra ayağa durub dedi:

– Madaqaskar adası. Ma–da–qas–kar, – deyərək hər hecanı ayrı–ayrı söyləyərək kəlməni bir daha təkrar etdi və m–me Schoss–un: “Siz nə söyləyirsiniz?” sualına cavab vermədən otaqdan çıxdı.

Qardaşı Petya da yuxarıda idi. O, öz lələsi ilə fişəng düzəltdirdi, istəyirdi ki, gecə havaya buraxsın.

Nataşa çıqraraq:

– Petya! Petka! – dedi, – mənə aşağı apar.

¹ Dini bayram

– Petya yüyürüb kürəyini Nataşaya çevirdi. Nataşa atılıb onun dalına mindi, qolları ilə boynunu qucaqladı, Petya da atıla-atıla yüyürməyə başladı. – Yox, lazım deyil – Madaqaskar adası, – deyərək dalından yerə atıldı, aşağı getdi.

Sanki o, öz səltənətini gözərək hökmranlığını yoxladı və hamının itaətkar olduğunu yəqin etdikdən sonra yenə də darıxdığını görüb zala getdi, gitaranı götürdü, balaca şkafın böyründəki qaranlıq küncdə oturdu, gitaranın yoğun simində, knyaz Andreylə bir yerdə, Peterburqda eşitdiyi bir operadan yadında qalan musiqi cümləsini çalmağa başladı. Kənardan qulaq asana onun çaldığı hava mənasız bir şey kimi görünürdü, lakin Nataşanın öz təsəvvüründə simlərdən çıxan səs bir çox xatirələr oyadırdı. O, şkafın böyründə oturub, bufet otağının qapısı arasından düşən işığa baxaraq öz çaldığına qulaq asır, xatirələri qanadlanıb uçurdu. O, indi xatirələr aləmində yaşayırdı.

Sonya əlində qədəh, bufet otağına keçdi. Nataşa bufet otağının qapısı arasından Sonyaya baxdı və ona elə gəldi ki, o, bufet otağının qapısı arasından işıq düşdüyünü və Sonyanın əlində qədəh keçdiyini görmür, lakin xatırlayır. Düşünərək öz-özünə dedi: “Onda da eynilə belə idi”.

Nataşa havanı barmaqları ilə yoğun simdə çala-çala:

– Sonya, bu çaldığım nədir? – deyərək ucadan səsəndi.

Sonya diksinərək:

– Ah, sən buradasan? – deyərək ona yaxınlaşdı və qulaq asmağa başladı. Səhv etməkdən qorxaraq çəkinə-çəkinə dedi: – Bilmirəm. Tufanmı?

Nataşa düşündü: “Onda da Sonya eynilə belə diksindi, eynilə belə yaxınlaşdı və belə çəkinə-çəkinə gülümsədi, onda da eynilə... mən düşündüm ki, bu qızda nə isə bir şey çatışmır”.

– Yox, bu, Vodonosdakı xordandır, eşidirsənmi? – Nataşa, Sonyanın başa düşməsi üçün xorun havasını oxudu.

– Sən hara gedirdin?

– Qədəhdəki suyu dəyişməyə. Mən bu saat naxışı çəkib qurtaracağam.

Nataşa:

– Sən həmişə bir şeylə məşğulsan, – dedi, – amma mən bunu bacarmıram. Nikolinka haradadır?

– Deyəsən yatır.

– Sonya, get onu oyat. De, Nataşa çağırır, deyir gəlsin oxuyaq.

– Nataşa oturaraq özündə olan bu halın nə demək olduğunu düşündü, lakin bunu həll edə bilməyərək və həll etməməsinə heç də təəssüflənməyərək, yenə öz xatirələr aləminə keçdi. Knyaz Andreylə bir yerdə olduğu vaxtı və knyaz Andreyin sevən bir qəlb ilə ona baxdığını xatırladı.

“Ah, bircə o, tez gələydi. Mən elə qorxuram ki, bu iş baş tutmasın. Axı mən qocalıram, məsələ bundadır! İndi məndə olanlar onda daha olmayacaq. Bəlkə də, o, bu gün gələcək, indi gələcək? Bəlkə də, elə gəlib qonaq otağında oturub? Bəlkə də, lap elə dünən gəlib, onun gəldiyi mənim yadımdan çıxıb?” Nataşa ayağa qalxdı, gitaranı yerinə qoyub, qonaq otağına getdi. Bütün ailə üzvləri, müəllimlər, mürəbbiyələr, qonaqlar masa arxasında oturub çay içirdilər. Qulluqçular da masa ətrafında ayaq üstə durmuşdular, lakin knyaz Andrey yox idi, həyat əvvəlki qayda üzrə davam edirdi.

İlyı Andreyiç Nataşanın içəri girdiyini görüb dedi:

– Hə, bu da Nataşa. Gəl otur yanımda.

– Lakin Nataşa ətrafına baxa-baxa anasının yanında dayandı, sanki o, kimi isə axtarırdı.

– Ana! – dedi, – onu verin mənə, verin, ana, tez, tez verin! – Yenə də o az qaldı ki, hönkürtü ilə ağlasın, özünü güclə saxlaya bildi.

Masa arxasında oturdu, danışanların və yenicə gəlib oturan Nikolayın söhbətinə qulaq asmağa başladı. “İlahi, ilahi, yenə həmin adamlar, yenə həmin söhbətlər, yenə atam fincanı əlində əvvəlki kimi tutmuş, yenə də o cür əvvəlki kimi çayı üfürür!” Nataşanın qəlbində evdəkilərin hamısına qarşı onların yenə əvvəlki adam olduqları üçün nifrət doğur və bunu da özü dəhşətlə hiss edirdi.

Çaydan sonra Nikolay, Sonya və Nataşa istirahət otağına gedib həmişə xoşladıqları yerdə oturdular, onların ən səmimi könül söhbəti burada olardı.

X

İstirahət otağında oturduqdan sonra Nataşa qardaşına dedi:

– Səndə də belə bir hal olurmu, adama elə gəlir ki, təzə heç bir şey olmayacaq – heç bir şey, yaxşı nə varsa, hamısı olub qurtarır. Hər şey adamı darıxdırır, nəinki darıxdırır, adama qəm-qüssə verir.

Nikolay:

– Elə olur! – dedi. – Məndə belə hallar olub: hər şey yaxşıdır, hamı şəndir, amma mənim beynimə girir ki, bunlar hamısı adamın

zəhləsini tökmüşdür, hamı ölməlidir. Bir kərə mən alayda seyrə getmədim, amma orada musiqi çalınırdı,.. birdən elə darıxdım ki...

Nataşa onun sözünə qüvvət verərək dedi:

– Ah, mən bunu bilirəm. Bilirəm, bilirəm. Mən hələ balaca idim, belə bir hal məndə oldu. Bir kərə məni gavalı üstündə cəzalandırdılar, siz hamınız rəqs edirsiniz, amma mən dərs otağında oturub hönkür–hönkür ağlayırdım. Heç yadımdan çıxmaz, mən həm dərd içində idim, həm də hamıya yazığımı gəlirdi, özümə də, hamıya, hamıya yazığımı gəlirdi. Bir də ki, mən heç müqəssir deyildim, yadımdadırmı?

Nikolay:

– Yadımdadır, – dedi. – Yadımdadır ki, sonra mən sənin yanına gəldim, sənə təsəlli vermək istəyirdim, bilirsənmi, ancaq utandım. Biz yaman gülməli idik. Onda mənim bir oyunağım vardı, onu sənə vermək istəyirdim. Yadımdadırmı?

Nataşa gözləri yol çəkə–çəkə gülümsədi:

– Sənin yadımdadırmı, bu lap çoxdandır, lap çoxdandır, biz lap balaca idik, əmimiz bizi kabinetinə çağırırdı, onda hələ köhnə evdə yaşayırdıq, qaranlıq idi, biz getdik, birdən gördük ki, orada...

Nikolay fərəhlə gülümsəyərək onun sözünü tamamladı:

– Bir zənci durub. Necə yadımda deyil? Mən indi də heç bilmirəm ki, o, zəncimi idi, ya biz onu yuxudamı görmüşdük, ya bunu bizə danışmışdılarımı.

– O, boz idi, yadımdadırmı, ağ da dişləri vardı, durub bizə baxırdı...

Nikolay Sonyada soruşdu:

– Sonya, sizin yadınızdadırmı?

Sonya çəkinə–çəkinə dedi:

– Bəli, bəli, belə bir şey mənim də yadıma gəlir...

Nataşa sözünə davam etdi:

– Mən atamdan da, anamdan da o zənci barədə soruşdum. Onlar deyir ki, heç bir zənci–filan olmayıb. Amma eyvanda, sənin yadımdadır!

– Necə ki! Dişləri lap indi də gözümün qabağındadır.

– Bu nə qəribədir, elə bil ki, bunu lap yuxuda görmüşük, mənim belə şeydən xoşum gəlir.

– Bir də yadımdadırmı, biz zalda yumurta diyirlədirdik, birdən iki qarı gəldi, xalça üstündə hərləməyə başladı. Bu olmuşdu, ya yox? Yadımdadırmı, necə yaxşı idi!

– Yadımdadır. Sənin də yadımdadırmı? Atam artırmada durub tufəng atdı, əynində də göy xəz vardı ha? – Onlar gülümsəyərək gülümsəyərək böyük bir həzz ilə keçmişləri yad edirdilər, lakin bu xatirələr qocaların kədərli xatirələri deyil, şairanə gənclik xatirələri, yuxunun həqiqətlə birləşdiyini çox–çox uzaq keçmişlərin təəssüratı idi. Onlar bunu yad etdikcə nəyə isə sevinir, yavaşca gülürdülər.

Xatirələri ümumi də olsa, Sonya bu məsələdə də onlardan geri qalırdı.

Onların xatırladığı şeylərin çoxu Sonyanın yadına gəlmirdi, yadına düşdükləri də onun qəlbində, Nataşa ilə Nikolayın könlündə oyatdığı şairanə hissləri doğurmurdu. O ancaq Nataşa ilə Nikolayın duyduğu sevincdən həzz alır, onların sevincinə uymağa çalışırdı.

Onlar ancaq Sonyanın ilk gəlişini xatırlarkən, Sonya söhbətdə iştirak etməyə başladı. O zaman Nikolaydan qorxduğunu nağıl etdi. Nikolayın gödəkcəsində qaytan varmış, dayə də ona deyibmiş ki, səni bu qaytanla tikəcəklər.

Nataşa dedi:

– Bir də mənim yadımdadır. mənə deyirdilər ki, sən kələm altında anadan olmusan. Yadımdadır ki, mən o zaman buna inanmaya bilmədim, amma bilirdim ki, bu doğru deyil, bunu bildiyim üçün də mən utanırdım.

Söhbətin bu yerində otağın arxa qapısından qulluqçu qızın başı göründü. O, yavaşca dedi:

– Xanım qız, xoruzu götürüblər.

– Polya, daha lazım deyil, de aparsınlar.

Bu arada Dimmlər otağa girib bucaqda qoyulan ərğənuna yaxınlaşdı, mahud örtüyünü götürəndə ərğənunun simləri səsləndi

Qoca qrafinyanın qonaq otağından səsi eşidildi:

– Eduard Karlıç, rica edirəm, müsyö Filddən mənim sevdiyim Nocturne–ü çalın.

Dimmlər çalmağa hazırlaşaraq Nataşaya, Nikolaya və Sonyaya baxdı:

– Cavanlar nə sakit oturublar!

Nataşa bir anlığa dönüb Dimmlərə dedi:

– Bəli, biz filosofluq edirik. – Yenə də söhbətə başladılar. Söhbət indi yuxu görməkdən düşmüşdü.

Dimmlər ərğənunu çalmağa başladı. Nataşa pəncəsi üstündə, səssizcə masaya tərəf getdi, şamı götürüb otaqdan apardı, sonra yenə geri qayıdıb yavaşca öz yerində oturdu. Otaq, xüsusilə onların

oturduğu divan tərəf qaranlıq idi, lakin pəncərələrdən bədrələnmiş ayın donuq işığı taxta döşəmə üstə düşmüşdü.

Dimmler havanı çalıb qurtardı, lakin yenə də oturub ərgənonunun simlərini yavaş-yavaş səsləndirirdi, görünür, o, yeni bir şey çalıb-çalmaması haqqında düşünürdü. Bu vaxt Nataşa Nikolayla Sonyaya tərəf irəli çəkildi, pıçıldayaraq dedi:

– Bilirsənsi, mənə elə gəlir ki, keçmişləri belə xatırlaya-xatırlaya, hər şeyi yada sala-sala o dərəcəyə gəlib çatırsan ki, hətta dünyaya gəlmədən qabaq olan şeyləri də yada salmağa başlayırsan...

Sonya:

– Bu metempsixozadır, – dedi. O, həmişə yaxşı oxuyar, hər şey də yadında qalardı. – Misirlilər inanırdılar ki, bizim ruhumuz heyvanlarda olmuş və yenə də heyvanlara qayıdacaqdır.

Musiqi qurtarsa da, Nataşa yenə əvvəlki kimi pıçıldı ilə dedi:

– Mən bizim ruhların heyvanda olmasına inanmıram, amma mən yəqin bilirəm ki, biz orada mələk olmuşuq, burada da, ona görə də hər şey yadımızda qalır.

Dimmler yavaşca onlara yaxınlaşaraq:

– Mən də sizinlə otura bilərəmmi? – deyib onların yanında oturdu.

Nikolay dedi:

– Əgər biz mələk idiksə, bəs onda niyə belə aşağı düşdük? Yox, bu ola bilməz!

Nataşa etiqadla dedi:

– Aşağı düşməmişik, kim sənə dedi aşağı düşmüşük? Mən haradan bilirəm ki, əvvəlləri mən necə olmuşam. Ruh əbədidir... Əgər mən həmişə yaşayacağımsa, demək onda mən əvvəllər də yaşamışam, əbədi olaraq yaşamışam.

Dimmler:

– Lakin əbədiyyəti təsəvvür etmək çətindir, – dedi. – Cavanların yanına gələrkən onun üzündə həlim bir təbəssüm vardı, lakin indi o da onlar kimi ciddi və asta danışdı.

Nataşa:

– Əbədiyyəti təsəvvür etmək niyə çətin olur? – dedi. – Bu gün var, sabah olacaq, sonrakı günlər də olacaq, dünən vardı, üç gün əvvəl də vardı...

Bu vaxt qrafınyanın səsi eşidildi:

– Nataşa! İndi sənin növbəndir. Mənim üçün bir şey oxu görüm. Sui-qəsdçilər kimi niyə elə oturmusunuz?

Nataşa:

– Ana, mən heç oxumaq istəmirəm, – dedi, lakin yenə də ayağa qalxdı.

Onlardan heç biri, hətta cavan olmayan Dimmler belə söhbəti kəsmək və buradan getmək istəmirdi. Nataşa qalxıb getdi, Nikolay da gedib klavikordun qabağında oturdu. Nataşa həmişəki kimi zəlif ortasında durdu və rezonans üçün əlverişli bir yer seçib anasının ən çox sevdiyi bir havanı oxumağa başladı.

Nataşa – oxumaq istəmirəm – demişdi, lakin bu axşam o elə oxudu ki, çoxdandır belə yaxşı oxumamışdı və çox-çox sonra da o, belə gözəl oxumadı. Qraf İlya Andreyiç, kabinetdə oturub Mitinka ilə söhbət edir və Nataşanın səsinə eşidirdi. O, dərşini qurtarmağa az qalan və oynamağa tələsən şagird kimi, sözləri çalpaşiq söyləyə-söyləyə müdirə tapşırıq verib susdu, Nataşaya qulaq asmağa başladı. Mitinka da qrafın önündə duraraq səssizcə qulaq asır və gülümsəyirdi. Nikolay gözlərini bacısından ayırmır, onunla birgə nəfəs alırdı. Sonya da Nataşaya qulaq asır, özü ilə onun arasında böyük bir fərq olduğunu, az da olsa, onun kimi füsunkar ola bilməyəcəyini düşünürdü. Qrafınyaya oturmaq arası başını yelləyirdi, onun üzündə həmişə sevinc və iftixar, həm də kədər ifadə edən bir təbəssüm vardı, gözləri yaşla dolmuşdu. O həmişə Nataşanı, həm öz gəncliyini, həm də Nataşanın knyaz Andreylə evlənməsində nə isə qeyri-təbii və dəhşətli bir şey olduğunu fikirləşirdi.

Dimmler qrafınyanın yanında oturub gözlərini yumaraq qulaq asırdı.

O, xeyli dinlədikdən sonra nəhayət dedi:

– Qrafınyaya, bu Avropada səslənə bilən bir istedaddır, onun dərş alması da heç lazım deyil. Belə yumşaq, belə zərif, belə qüvvətli...

Qrafınyaya kim ilə danışdığını unudaraq dedi:

– Ah! Mən ondan ötrü elə qorxuram, elə qorxuram ... – Qrafınyanın analıq duyğusu deyirdi ki, Nataşada nə isə çox böyük bir şey var, bu onu xoşbəxt olmağa qoymayacaq. Nataşa hələ oxuyub qurtarmamışdı ki, on dörd yaşlı Petya yüyürə-yüyürə, sevinclə zala girdi və oynamaq üçün bəzənib hazır olanların gəldiyini xəbər verdi.

Nataşa birdən oxumasını kəsdi.

Çığıraraq qardaşına:

– Axmaq! – deyib stula sarı yüyürdü və stula yıxılaraq hönkür-hönkür ağlamağa başladı; sonra da xeyli ovuna bilmədi.

Gülümsəməyə çalışaraq anasına deyirdi:

– Heç bir şey olmayıb, anacan, heç bir şey olmayıb. Petya məni dik-sindirdi. – Lakin onun göz yaşları durmadan axır, hıçqırıq onu boğurdu.

Nökərlər ayı, türk, aşxanaçı və xanım arvad geyimində bir-birinə sıxılaraq, üşüyə-üşüyə, şən bir halda qabaq otaqda durmuşdular, onlar həm qorxunc, həm də gülməli idilər. Sonra bir-birinin dalında gizlə-nərək, bir-birini basa-basa zala girdilər, əvvəl utana-utana, sonra isə get-gedə açılışaraq nəğmə oxumağa, rəqs etməyə, yallı getməyə və bayram oyunu oynamağa başladılar. Qrafına müxtəlif geyimlər geyib bəzənmiş nöqərləri tanıyaraq güldü, sonra da öz qonaq otağına getdi. Qraf İlya Andreyiç zalda oturub, oynayanlara və oxuyanlara baxaraq gülümsəyir, onları təqdir edirdi. Nataşa, Nikolay, Sonya və Petya hara isə getmişdi.

Yarım saatdan sonra zala beş nəfər də müxtəlif geyimli adam gəldi: onlar da Nikolay, Petya, Dimmler, Nataşa və Sonya idi. Nikolay – fijma geymiş qoca xanım, Petya – türk qadını, Dimmler – təlxək, Nataşa – qusar, Sonya da çərkəz geyimində idi. Dimmler, Nataşa və Sonya üzlərinə mantar qarasından biğ və qaş da çəkmişdilər.

Onlar içəri girəndə hamını təəccübləndirdilər. Hamı onların geyimini təriflədi, özlərini də əvvəl tanımadılar. Cavanlar geyimlərinin yaxşı olduğunu nəzərə alıb, bunu başqalarına da göstərmək fikrinə düşdülər.

Nikolay hamını öz troykasında gəzdirmək istədiyindən, müxtəlif geyimlər geymiş nöqərlərdən də on nəfərini götürüb, əmican dedik-ləri qocanın evinə getməyi təklif etdi.

Qrafına:

– Yox, – dedi, – gedib qocanı narahət eləməyin! Bir də onun evi balacadır, heç tərənəməyə yer olmaz. Getmək istəyirsinizsə, onda Melyukovagilə gedin.

Melyukova dul bir qadın idi, Rostovgildən dörd verst aralıda yaşayırdı, onun da müxtəlif yaşlı bir neçə uşağı, qadın və kişi mürəbbiləri vardı.

Qoca qraf da həvəsə gələrək onun sözlünə qüvvət verdi:

– Belə ha, *ma chère*, bu ağıllı təklifdir. Mən də bu saat geyinin sizinlə gedəcəyəm. Mən orada Paşetanı bir hərəkətə gətirim ki!

Lakin qrafına qrafın getməsinə razı olmadı, bir neçə gün idi ki, onun ayağı ağrıyırdı. Onlar belə bir qərara gəldilər: İlya Andreyiç gedə bilməz, lakin Luiza İvanovna (m-me Schoss) getsə, onda xanım qızlar Melyukovagilə gedə bilər. Sonya utancaq bir qız olsa da, bu dəfə hamıdan çox Luiza İvanovadan getməyə razılıq verməsini xahiş etdi.

Sonyanın geyimi hamınınkindən yaxşı idi. Çəkdiyi biğ və qaşları ona son dərəcə yaraşdı. Hamı da ona geyiminin yaxşı olduğunu deyirdi. O da bundan fərəhlənir, sakit dura bilmirdi, bu hal əvvəllər heç də onda görünməmişdi. Daxili bir səs ona deyirdi: “Sənin taleyin ya bu gün həll olunacaq, ya heç həll olunmayacaq”. Buna görə də geydiyi kişi paltarında o, tamamilə başqa bir adama oxşayırdı. Luiza İvanovna getməyə razılıq verdi. Yarım saatdan sonra zəngli-zınqırovlu dörd üçatlı kirşə şaxtalı qarı yara-yara, səslənə-səslənə evyana yaxınlaşdı.

Bayram şənliyinə birinci olaraq Nataşa təkan verdi, bu da o birilərə keçərək get-gedə artdı və hamı evdən şaxtalı havaya çıxanda son nöqtəsinə çatdı, hamı gülə-gülə, danışa-danışa, bir-birini səsləyə-səsləyə kirşələrə mindi.

Kirşələrdən ikisi adi minik kirşəsi idi; birisi qoca qrafın, o birisi də Nikolayın öz kirşəsi idi. Qrafın kirşəsinə ortadan yortma gedən Orlov cinsli at, Nikolayınkına da yenə ortadan onun alçaq, tüklü, qara atı qoşulmuşdu. Nikolay qoca xanım paltarı üstündən qusar plaşı geymişdi, onun da üstündən toqqa bağlamışdı və atların cilovunu əlinə yığıb öz kirşələrinin ortasında durmuşdu.

Aylı bir gecə idi. Hava elə işıq idi ki, Nikolay qayıq dəmirlərinin və qaranlıq dəhlizdə hay-küy salan miniklərə hürkmüş halda baxan atların gözünün parıltısını görürdü.

Nikolayın kirşəsinə Nataşa, Sonya, m-me Schoss, iki də başqa qız, qoca qrafın kirşəsinə Dimmler, arvadı və Petya, o birilərə də oyun paltarları geymiş nöqərlər mindi.

Nikolay çığıraraq atasının arabaçısına dedi:

– Zaxar, kirşəni qabağa sür! – Bununla da yolda onu vurub ötmək istəyirdi.

Qrafın üçatlı kirşəsi qara yapışmış kimi xırıldadı və zınqırovları səslənə-səslənə qabağa getdi. Yandan qoşulan atlar dişlələrə sürtünə-sürtünə, qənd kimi bərk və işıldayan qarı çevirə-çevirə, qara bata-bata irəliləyirdi.

Nikolay öz kirşəsinə onun dalınca sürdü o birilər də qarda xırıldaya-xırıldaya, zınqırovları səslənə-səslənə arxadan gəlirdi. Əvvəl ensiz bir yol ilə gedir, atları da yortma yerləşlə sürürdülər. Nə qədər ki, bağ yanından gedirdilər, çox vaxt çıpaq ağaclar ayın parlaq işığının qabağını kəsir və onların kölgəsi köndələnə yol üstünə düşürdü, lakin barıdan qırağa çıxan kimi ay işığı düşərək göyə çala-

çala almaz kimi parıldayan sakit, qarlı düzənliklər göz önündə canlandı. Qabaqda gedən kirşə bir yerdə çuxura düşərək sarsıldı, o biri kirşələr də həmin çuxura düşərək titrədi, onlar hamısı qarlı düzənliyə çökən sakitliyi amansızca pozaraq bir-biri ardınca irəliləyirdi.

Nataşanın şaxtalı, sakit havada səsi eşidildi:

– Dovşan izi! Nə çoxdur!

Bu dəfə Sonyanın səsi eşidildi:

– Nicolas, hər şey necə aydın görünür! – Nikolay Sonyaya tərəf döndü, əyilərək lap yaxından onun üzünə baxdı. Samur paltosuna bürünmüş Sonyanın üzü ay işığında qara bıqları və qara qaşları ilə tamamilə təzə və əziz görünürdü.

Nikolay öz-özünə: “Bu əvvəllər Sonya idi”, – deyərək daha yaxından ona baxıb gülümsədi.

– Nicolas, niyə elə baxırsınız?

Nikolay:

– Heç, – deyərək yenə də üzünü atlara sarı çevirdi.

Tapdanmış geniş yola çıxdıqdan sonra atlar özü cilovları dartmağa və sürətlərini artırmağa başladı, ay işığında, qar basmış yolun hər tərəfində kirşə və at nalı izləri görünürdü. Nikolayın kirşəsinə sol tərəfdən qoşulan at başını əyərək sıçraya-sıçraya yan qayısını çəkirdi. Orta at yorğalayaraq qulaqlarını şəkəyir, sanki: “Başlayaqqmı, ya hələ tezdir?” – deyərək soruşurdu. Zaxarın kirşəsi xeyli qabağa gedib uzaqda ağ qar üstündə qaralır, zıncırov səsləri də get-gedə uzaqlaşır. Kirşədən çıxırdı və gülüş səsləri gəlirdi.

Nikolay cilovu yan tərəfdən çəkdi, qamçını atların üstünə qaldraraq çıxırdı:

– Hə, tərponin görək a! – Qarşından sanki sürətlə külək əsməyə başladı, yan atlar dartınaraq götürüldü və get-gedə sürətini artırdı. Nikolay dönüb geriye baxdı. O biri kirşəçilər də çığıra-bağıra, qamçını havada oynada-oynada, ortaya qoşulan atları qova-qova daldan bərk gəlirdilər. Nikolayın kirşəsində ortaya qoşulan at əymə boyunduruq altında yırgalana-yırgalana irəliləyir, lazım olarsa, sürətini daha da artıracağını hiss etdirirdi.

Nikolay qabaqda gedən kirşəyə çatdı. Onlar bir tərpedən aşağı enərək çay qırağındakı düzənliklə uzanıb gedən enli, tapdaq bir yola çıxdı.

Nikolay öz-özündən soruşdu: “Bu getdiyimiz ev haradır? Yəqin bura Kosaya Luqadır. Yox, bu harasa təzə bir yerdir, mən buranı heç görməmişəm. Bu nə Kosaya Luqadır, nə də Dyomkina – Qora, Allah

bilir haradır! Bura təzə, sehri bir yerdir. Hər nə isə!” – deyərək atların üstünə çıxırdı və qabaqda gedən kirşəni ötüb keçmək istədi.

Zaxar atların cilovunu çəkərək dönüb geriye baxdı, onun bütün saç-saqqalını, hətta qaşlarını belə qırov basmışdı.

Nikolay atların başını buraxdı, Zaxar da əllərini qabağa uzadaraq muşqurdu və atların başını buraxdı.

– Ağa, özünü gözlə! – deyərək səsləndi. Kirşələr yan-yana daha sürətlə irəlilədi, atlar daha sürətlə qaçmağa başladı. Nikolay yavaş-yavaş qabağa keçirdi. Zaxar irəli uzatdığı əllərinin vəziyyətini dəyişmədən bir əlini cilovla bərabər qaldırdı və:

– Ağa, bu sənin işin deyil! – deyərək çıxırdı. Nikolay atlarını dördnala buraxdı və Zaxarı vurub ötdü. Atların ayağı altından sıçrayan narın, quru qar kirşədə oturanların üzünə tökülürdü, lakin o biri kirşə də geri qalmaq istəmirdi, atların sürətlə hərəkət edən ayaqları ilə kirşənin kölgəsi bir-birinə qarışırdı. Hər tərəfdən qadın çığırtıları və qar üstü ilə sürüşən kirşənin səsi eşidilirdi.

Nikolay atların cilovunu çəkib ətrafına baxdı. Yenə də hər tərəf qar basmış düzənlik idi, ay işığı düşmüş bu əsrarəngiz düzənliyə sanki minlərlə ulduz səpələnmişdi.

Nikolay öz-özünə dedi: “Zaxar çıxıb deyir ki, mən atları sola burum, niyə axı sola? Yoxsa biz Melyukovagilə gedirik? Yoxsa bu Melyukovadır? Allah bilir, biz hara ilə gedirik, Allah bilir biz nə edirik, bu özü də çox qərribə və çox da yaxşıdır!” Dönüb kirşəyə baxdı. Kirşədə oturanlar ona həm qərribə və yabançı, həm də qəşəng görünürdülər.

Onlardan nazik bıqları və qaşları olan birisi:

– Bir baxın, – dedi, – onun bıqları da, kirpiqləri də ağappaqdır.

Nikolay: “O, deyəsən, Nataşadır, o da m-me Schoss-dur; bəlkə də, onlar deyil, bu bıqlı çərkəzi də tanıyıram, amma onu sevirəm”, – deyərək düşündü.

Nikolay soruşdu:

– Üşümürsünüz ki? – Onlar cavab verməyib gülüşdülər. Dimmlər arxadakı kirşədən nə isə çığıra-çığıra deyirdi, yəqin ki, gülməli bir şey deyirdi, lakin onun nə dediyini başa düşmək olmurdu.

Bu biri kirşədən də:

– Hə, hə, – deyərək gülə-gülə cavab verirdilər.

Budur, qara kölgələri yerə enən, almazları par-par parıldayan, mərmər pilləkənləri cərgə ilə uzanan, xəyali binaların taxtapuşları

gümüş kimi işıldayan, heyvanları çığırışan sehri bir meşə göründü. Nikolay öz-özünə dedi: “Əgər bu doğrudan da Melyukovadırsa, bizim necə gəlib bura çıxmağımız daha qəribədir”.

Doğrudan da, bura Melyukova idi, qulluqçu qızlar və nökrələr əllərində şam, sevinclə dəhlizə çıxdılar.

– Gələnlər kimdir?

– Qrafın oyun bəzəkli adamlarıdır, atlardan tanıyıram, – deyə cavablar eşidildi.

XI

Pelageya Danilovna Melyukova bacarıqlı, diribaş, enli vücutlu bir qadın idi. O, gözlərində gözlük, əynində açıq yaxalı kapot, qonaq otağında oturub qızlarını başına yığmışdı, fala baxırdı. Suya ərinmiş mum tökərək əmələ gələn şəkilləri işığa tutub kölgəsinə diqqət edirdilər ki, dəhlizdə ayaq səsi və hay-küy eşidildi.

Qusarlar, xanımlar, küpəgirən qarılar, oyunbazlar, aylar dəhlizdə öskürə-öskürə üzlerini qırovdan təmizləyib zala girdilər, zalda şamları bir-bir yandırdılar. Oyunbaz – Dimmler, xanım – Nikolayla rəqsə başladı. Uşaqlar çığırışa-çığırışa bu qəribə geyimli adamları əhatə etmişdilər. Onlar üzlərini örtərək və səslərini dəyişərək Melyukovaya baş əyir, çəkilib bir yanda dururdular.

– Ah, heç tanımaq olmur! Bir Nataşaya baxın! Bir görün nəyə oxşayır! Kimisə xatırladır. Eduard Karlıç nə əntiqə geyinib! Mən heç onu tanımadım. Nə yaxşı da oynayır. Ah, bir bu çərkəzə baxın! Sonyuşkaya nə yaxşı yaraşır. Bəs bu kimdir? Lap bizi sevindirdiniz! Nikita, Vanya, masaları götürün! Biz də elə sakitcə oturmuşduq ki!

– Ha-ha-ha!.. Qusara bax, qusara bax! Elə bil ki, oğlandır, qıçlarına bax!.. Mən görmürəm... – səsləri eşidilirdi.

Melyukovanın qızları Nataşanı çox istərdilər. Onlar Nataşanı dal otağa apardılar, ora mantar, cürbəcür xalat və kişi paltarları tələb etdilər. Qızlar qapı arasından çılpaq qollarını uzadı, nökrələrin gətirdiyi şeyləri alır, bəzənirdilər. On dəqiqədən sonra Melyukovanın ailəsində olan bütün cavanlar da cürbəcür şəkildə geyinərək qonaqlara qoşuldular.

Pelageya Danilovna gələnlər üçün yer hazırlamaq, ağaları və nökrələri qonaq etmək üçün buyuruq verdi, sonra gözlüyü çıxarmadan, gülümsəyə-gülümsəyə, müxtəlif geyimlər geymiş adamların

arasında görməyə, yaxından onların üzünə baxmağa başladı, ancaq onlardan heç birini tanıya bilmədi. O yalnız Rostovgili və Dimmleri deyil, öz qızlarını da tanıdı, qızlarının geydiyi kişi xalattının və mundirin də kimlərin olduğunu bilmirdi.

Kazan tatarı qiyafəsində ortaya çıxmış qızının üzünə baxaraq öz müəbbiyəsindən soruşdu:

– Bu kimdir? Yəqin Rostovgildəndir. – Sonra Nataşadan soruşdu: – Cənab qusar, siz hansı alayda qulluq edirsiniz? – Onu da ötüb köhnə paltarlı bufetçiyə dedi: – Bu türkə, bu türkə şəkərçörəyi ver, şəriət onlara şəkərçörəyi yeməyi yasaq etməyib.

Rəqs edənlər müxtəlif qiyafədə olduqlarından heç kəs tərəfindən tanımayacaqlarına arxayın idilər, buna görə də utanmadan rəqsdə qəribə və gülməli hərəkət edirdilər. Pelageya Danilovna onlara baxaraq üzünü yaylıqla örtür və dolu bədəni titrəyə-titrəyə mehribanca gülürdü.

– Mənim Saşinetim, mənim Saşinetim!

Rus rəqsləri oynanırdıqdan və yallı getdikdən sonra Pelageya Danilovna ağaların və nökrələrin hamısını yığaraq böyük bir dairə düzəltdi; bir üzük, bir kəndir, bir də bir manat gətirdilər və ümumi oyun başlandı.

Bir saat keçmişdi ki, bütün geyimlər özildi və pozuldu. Mantar qarasından çəkilmiş biğ və qaşların qarası tərləmiş və qızarmış şən üzvlərə yayıldı. Pelageya Danilovna adamları tanımağa başladı, onların geyim və qiyafələrini təriflədi, bu geyimlərin xüsusilə qızlara yaraşdığını söylədi, sonra da bu şənlik üçün hamıya təşəkkür etdi. Qonaqları yemək üçün qonaq otağına çağırdılar, zalda isə nökrələrin yeməyini verdilər.

Melyukovagildə yaşayan qarınmış qulluqçu qız yemək zamanı dedi:

– Hamamda fala baxmaq, bax bu qorxuludur!

Melyukovanın böyük qızı soruşdu:

– Niyə?

– Bilirəm, getməzsiz, burda igidlik lazımdır...

Sonya:

– Mən gedərəm, – dedi.

Melyukovanın ikinci qızı dedi:

– O xanım qızın başına gələni söyləyin.

Qarınmış qız sözə başladı:

– Əhvalat belə olur. Bir gün bir xanım qız fala baxmağa hamama gədir, özü ilə bir xoruz, iki adamlıq da yemək aparır. Gedib necə ki,

qaydadır, oturur, qulaq asmağa başlayır. Bir də eşidir ki, gəlir, zəngli-zinqırovlı kirşə gəlir, sonra kimin isə ayaq səsinə eşidir. İçəri lap adam sifətində birisi girir, deyəsən lap bir zabıtdır, gəlib onun yanında oturur, yeməyə başlayır.

Nataşa dəhşət içində gözlərini bərəldərək çığırdı:

– A! A!..

– O danışa da bilir?

– Əlbəttə ki, lap adam kimi, öz qaydası ilə, başlayır qızı tovlamağa, qız da gərək onu xoruz banına kimi söhbətə tutub başını qarışdırma imiş, ancaq qorxmağa başlayır, qorxan kimi də əlləri ilə üzünü örtür. O da elə o saat qızı süpürləyir. Yaxşı ki, elə bu vaxt qızlar yüyürüb gəlirlər...

Pelageya Danilovna dedi:

– Qızları niyə qorxudursan axı!

Melyukovanın qızı:

– Anacan, – dedi, – siz özünüz də axı fala baxmısınız...

Sonya:

– Anbarda necə fala baxırlar? – deyə soruşdu.

– Elə indi dediyim kimi. Anbara gedib qulaq asmağa başlayırlar, əgər vurmaq səsi gəlsə, bu pisliyə işarədir, yox, taxıl tökmək səsi gəlsə, bu xeyrə işarədir, elə də olur ki...

– Ana, deyin görək, anbarda siz nə gördünüz?

Pelageya Danilovna gülümsədi.

– Yadımdan çıxıb gedib, – dedi. – Bir də sizdən ki, heç kəs getmə-yəcək.

Sonya:

– Mən gedərəm, – dedi. – Pelageya Danilovna, buraxın mənə, mən gedərəm.

– Yaxşı da, get, əgər qorxmursansa.

Sonya:

– Luiza İvanovna, gedə bilərəmmi? – deyə soruşdu.

Üzük-üzük, kəndir-tutdu, pul-pul oynayanda da, danışanda da Nikolay Sonyanın yanından ayrılmır, ona tamamilə yeni bir nəzərlə baxırdı. Ona elə gəlirdi ki, Sonyanı ancaq indi, mantar qarasından bığlar çəkdikdən sonra lazımınca tanıya bilmişdi, Sonya, doğrudan da, bu axşam həm şən, həm də gözəl və sevimli idi. Nikolay hələ indiyə kimi onu belə görməmişdi.

Sonyanın parlaq gözlərinə, xoşbəxtcəsinə gülümsəyən üzünə, gülümsədikcə yanaqlarında əmələ gələn zənəxdana baxaraq düşü-

nürdü: “Gör, nə qəşəngdir, amma mən axmağammışam!” Nikolay əvvəllər onun üzündə belə təbəssüm görməmişdi.

Sonya:

– Mən heç nədən qorxmuram. İndi bu saat gedə bilərəmmi? – deyərək ayağa qalxdı. Anbarın yerini və gedib orada necə səssizcə durub qulaq asmağı ona söylədilər, özünə də bir xəz palto verdilər. Sonya xəz paltonu başına atıb Nikolaya baxdı.

Nikolay öz-özünə dedi: “Bu nə füsunkar bir qızmış! Bu vaxta kimi gör mən nə düşünürdüm!”

Sonya koridora çıxdı. Nikolay isti olduğunu bəhanə edərək tez eyvana getdi. Doğrudan da, adam çox olduğundan otaq çox isti idi.

Hava elə bayaqkı kimi həm sakit, həm də soyuq idi, ayın donuq işığı yenə də hər tərəfə yayılmışdı, ancaq bayaqkıdan daha artıq aydınlıq idi. Yer elə işıqdı və qar elə parıldayırdı ki, sanki yerə saysız-hesabsız ulduz səpələnmişdi, adam heç göyə baxmaq istəməirdi. Əsl ulduzlar da göydə heç görünmürdü, göy qaranlıq idi, baxanda adamı qüسسə basırdı, yerdə isə ürək açan bir şənlik vardı.

Nikolay öz-özünə: “Mən axmağam, axmağam! Bu vaxta kimi nə gözləyirdim?” – deyərək eyvandan düşüb, arxa eyvana gedən cığırla evin tinindən döndü. O bilirdi ki, Sonya buradan keçib gedəcək. Yolun yarısında üst-üstə yığılmış odunlardan yerə kölgə düşmüşdü. Odunların üstündə qar vardı, çılpaq, iri cökə ağaclarının kölgəsi bu odunların üstündən və yanlarından qar üstünə və cığıra düşmüşdü. Cığır anbara gedirdi. Anbarın ağacdan qurulmuş divanı və qar basmış taxtapuşu ay işığında, qiymətli bir daşdan yonulub qayrılmış kimi, par-par parıldayırdı. Bağda bir ağac şaxtadan çatlayaraq şaqıldadı, yenə də hər tərəfə dərin bir səssizlik çökdü. Nikolay sanki hava deyil, əbədi cavan olan bir qüvvət və sevinc tənəffüs edirdi.

Qulluqçu qızlar evindəki eyvanın pillələri səsləndi, qar basmış son pillədə ayaq səsi daha aydın eşidildi, qarımış qız deyirdi:

– Xanım qız, bax bu cığır ilə düz gedərsən. Ancaq dönüb geri baxma!

Sonya da ona:

– Mən qorxmuram ki, – deyərək anbara sarı getdi. Yeridikcə qar onun zərif ayaqqabıları altında xır-xır xırıldayırdı. Nikolay da Sonyanın getdiyi istiqamətdə durmuşdu.

Sonya xəz paltoya bürünmüşdü. Nikolayı iki addım qalanda görüb tanıdı. Nikolaydan o, həmişə az da olsa qorxardı, lakin indi Nikolay

ona tamamilə başqa cürə göründü. Nikolayın əynində qadın paltarı vardı, saçları bir-birinə qarışmışdı, üzü xoşbəxtcəsinə gülümsəyirdi, bu gülüş də Sonyaya yeni göründü. Sonya tez onun yanına yüyürdü.

Nikolay Sonyanın ay işığı ilə işıqlanan üzünə baxaraq düşündü: “Tamamilə başqalaşmış, yenə də elə bayaq gördüyüm kimidir”. Əllərini Sonyanın başına atdığı xəz paltonun altına saldı, onu qucaqlayıb özünə sıxdı, bığ çəkilməmiş dodalarından öpdü, onun bıqlarından yanmış mantar qoxusu gəlirdi. Sonya da Nikolayın dodaqlarının lap ortasından öpdü və əllərini onun qolları arasından çıxararaq yanaqlarından yapışdı.

Onlar ancaq bu sözləri dedi:

– Sonya!.. Nicolas!.. – Onlar anbara sarı qaçdılar, sonra da hər kəs öz eyvanından geri qayıtdı.

XII

Pelageya Danilovnagildən geri qayıdanda, hər şeyi görünən və duyan Nataşa elə etdi ki, Luiza İvanovna və özü Dimmlərlə bir kirşəyə, Sonya da başqa qızlarla Nikolayın kirşəsinə mindi.

Nikolay daha atları qovmurdu, kirşəni bir qayda ilə sürərək bu qəribə ay işığında diqqətlə Sonyanın üzünə baxır, onun gah işıq, gah da kölgə düşən bığlı üzündə əvvəlki və indiki Sonyasını axtarırdı. Sonyadan bir daha ayrılmayacağını o qət etmişdi. Nikolay onun üzündə həm əvvəlki, həm də indiki Sonyanı gördükcə, öpüş hissələ qarışmış mantar qoxusunu xatırladıqca şaxtalı havanı sinəsi dolusu ciyərlərinə çəkir, geridə qalan çölə, aylı göyə baxaraq özünü yenə də əfsanəvi bir aləmdə hiss edirdi.

Bəzən də soruşurdu:

– Sonya, özünü yaxşımı hiss edirsən, eləmi?

Sonya da deyirdi:

– Bəli. Bəs sən necə?

Nikolay yolun ortasında atları kirşəçiyə tapşırıb bir dəqiqəliyə Nataşanın mindiyi kirşəyə sarı yüyürdü və ayaqlarını kirşənin yanına qoyaraq Nataşaya pıçıldaya-pıçıldaya fransızca dedi:

– Nataşa, bilirsənmi, mən Sonya haqqında qəti qərara gəldim.

Nataşanın sevincdən üzü gülümsədi:

– Özünə dedinmi?

– Nataşa, bu bığ-qaşla sən nə qəribə görünürsən? Sən buna sevirirsənmi?

– Elə sevinirəm, elə sevinirəm! Əvvəllərdən mənim sənə acığımı tuturdu. Mən sənə demirdim, ancaq sən onunla pis rəftar edirdin. Nikolay, o, çox gözəl bir qəlbə malikdir, mən elə sevinirəm! Mənim pis olan vaxtım olur, ancaq Sonyasız xoşbəxt olmaq mənə vicdan əzəbi verir. İndi mən elə sevinirəm! Qaç onun yanına!

Nikolay diqqətlə bacısına baxdı:

– Bir dayan. Heç bilirsən sən necə gülümləmiş! – O, bacısının da üzündə bir yenilik, fəvqəladəlik, füsunkar bir zəriflik görürdü ki, əvvəlləri bunu heç sezməmişdi. – Nataşa, bir bax, əfsanələr aləmini xatırladır, deyilmi?

– Hə, sən çox yaxşı eləmişən.

Nikolay düşünərək öz-özünə dedi: “Əgər mən əvvəllər Sonyanı indi gördüyüm kimi görsəydim, mən ondan nə etmək lazım gəldiyini çoxdan soruşardım və hər nə desəydi, yerinə yetirərdim, iş də düzəldib gedərdi”.

– Demək sən buna sevinirsən? Mən yaxşı elədim?

– Elə yaxşı eləmişən! Bu yaxında mən anamla bu barədə sözləşdim də. Anam deyirdi ki, guya Sonya səni tovlayıb başdan çıxarırdı. Heç belə bir şeyi demək olarmı? Az qaldı ki, bunun üstündə anamla dalaşım. Mən heç kəsi qoymam ki, onun barəsində pis bir söz desin, ya da pis bir şey düşünsün, onda pis cəhət yoxdur.

Nikolay:

– Belə yaxşıdırımı? – deyərək, bunun doğru olub-olmadığını bilmək üçün bir də diqqətlə bacısının üzünə baxdı və uzunboğaz çəkmələri cırıldaya-cırıldaya kirşənin qırağından yerə atıldı, yüyür-yüyürə öz kirşəsinə mindi.

Yenə də xoşbəxtcəsinə gülümsəyən, gözləri samur dərisindən tikilmiş *kapor*¹ altında sevinclə pırıldayan nazik bığlı çərkəz orada oturmuşdu, bu çərkəz də Sonya idi, bu Sonya da yəqin ki, onun xoşbəxt arvadı olacaqdı.

Evə gəldikdən sonra Nataşa ilə Sonya Melyukovagildə necə vaxt keçirdiklərini qrafinyaya söyləyib öz otaqlarına getdilər. Soyunduqdan sonra, mantar qarısından çəkilmiş bıqlarını silmədən xeyli oturdular və xoşbəxt gələcəklərindən söhbət etdilər. Ərləri ilə necə yaşayacaqlarından, ərlərinin bir-birilə dost, özlərinin də xoşbəxt olacaqlarından danışdılar. Dunyaşanın hələ axşamdan hazırlayıb qoyduğu aynalar Nataşanın masası üstündə dururdu.

¹ Qışda geyilən və lent ilə boğaz altından bağlanmış baş geyimi

Nataşa yerindən qalxıb aynalara yaxınlaşdı:

– Bunlar axı haçan olacaq? Mən qorxuram ki, heç olmasın... Olsaydı, nə yaxşı olardı!

Sonya:

– Nataşa, otur – dedi, – bəlkə, sən aynada onu görəsən. – Nataşa şamı yandırır oturdu.

Nataşa aynada öz sifətini görüb dedi:

– Aynada bıqlı bir adam görürəm.

Dunyaşa:

– Xanım qız, gülməyin, – dedi.

Sonya və qulluqçu qız aynaları necə lazımsa qoydular, Nataşanın üzü ciddiləşdi. Hamısı susdu. Nataşa xeyli oturub aynalarda bir-biri ardınca əks olunan şamlara baxdı. O, deyilənləri və eşitdiklərini nəzərə alaraq aynaların son və tutqun kvadratında tabut, sonra da knyaz Andreyi görəcəyini zənn edirdi. Lakin o, hər kiçik bir ləkəni belə bir tabut və ya adam hesab etməyə hazır olsa da, heç bir şeyi görmürdü. Gözlərini tez-tez qırpməğa başlayıb aynaların qabağından çəkildi.

– Niyə başqaları görür, amma mən heç bir şey görmürəm? Sonya, indi sən otur, bu gün mütləq bu sənə lazımdır. Ancaq mənim üçün bax... Bu gün mən çox ağır bir qorxu içindəyəm!

Sonya ayna qabağında oturdu, aynaları qayda ilə düzəldib baxmağa başladı.

Dunyaşa pıçıldayaraq dedi:

– Sofya Aleksandrovnə yəqin görəcək, amma siz elə gülürsünüz.

Sonya həm bu sözləri, həm də Nataşanın pıçıldayaraq söylədiyini:

– Mən də bilirəm ki, o görəcək, o bildir də görmüşdü, – sözlərini eşitdi.

Hamı üç dəqiqəyə qədər susdu. Nataşa: “Mütləq! deyərək pıçıldadı və sözünü tamamlamadı... Birdən Sonya əlində tutduğu aynanı kənara çəkib, əli ilə gözlərini örtüdü:

– Ah, Nataşa, – dedi.

Nataşa aynanı tutaraq:

– Gördünmü? Gördünmü? Nə gördün? – deyərək birdən çığırdı.

Sonya heç bir şey görməmişdi, gözlərini qırparaq qalxmaq istəyirdi ki, Nataşanın “mütləq” deyən səsini eşitdi. O, nə Dünyaşanı, nə də Nataşanı aldatmaq istəyirdi, ayna qabağında oturmaq ona özünə qəziyyət vermişdi. Əli ilə gözlərini örtərkən: “Ah, Nataşa!” – deyərək nə üçün çığırdığını heç özü də bilmirdi.

Nataşa Sonyanın əlindən tutaraq soruşdu:

– Onu gördünmü?

– Hə. Dayan... Mən... onu gördüm. – Sonya bu sözləri Nataşanın Nikolayımı, ya Andreyimi soruşduğunu bilmədən qeyri-ixtiyari olaraq demişdi.

Sonya öz-özünə düşündü: “Niyə deməyim ki, mən gördüm? Başqaları görür ki! Bir də kim biləcək ki, mən görmüşəm, ya görməmişəm?”

– Hə, onu gördüm.

– Necə? Necə gördün? Ayaq üstündə idi, ya yatırdı?

– Yox, gördüm ki... Əvvəl heç bir şey görmürdüm, birdən gördüm ki, o yatır.

Nataşa qorxmış halda Sonyaya baxdı:

– Andrey yatır? Xəstədir?

– Yox, əksinə, əksinə, üzü güldü, dönüb mənə də baxdı. – Sonya bu sözləri söylərkən özünə də elə gəldi ki, dediklərini görmüşdür.

– Sonya, sonra?

– Daha yaxşı görmədim, nəşə göy və qırmızı...

Nataşa:

– Sonya! – dedi, – o, haçan qayıdacaq? Mən onu haçan görəcəyəm? İlahi, mən onun üçün də, özüm üçün də qorxuram... Bunlar hamısı məni dəhşətə salır... – Nataşa Sonyanın təsəlli olmaq üçün söylədiyi sözlərinə əhəmiyyət verməyərək öz yatağına uzandı və şam söndürüldükdən sonra gözüne yuxu getmədi, donmuş pəncərədən ay işığına xeyli sakit-sakit baxdı.

XIII

Svyatki bayramından az sonra Nikolay öz anasına Sonyanı sevdini və onu almaq qərarına gəldiyini söylədi. Qrafınya Sonya ilə Nikolay arasında necə bir əlaqə olduğunu çoxdan bilirdi və Nikolayın da bu sözləri söyləyəcəyini gözləyirdi. O, oğluna sakitcə qulaq asıb dedi ki, hər kimi istəsən, ala bilərsən; ancaq nə mən buna öz razılığımı verəcəyəm, nə də atan. Nikolay anasının ondan narazı olduğunu hiss etdi və gördü ki, anası onu nə qədər istəsə də, bu işə razı olmayacaq. Qrafınya oğluna baxmadan ərinin dalınca adam göndərdi. Qraf gələndən sonra o, Nikolayın öz yanında bu məsələ haqqında qrafa qısaca, həm də soyuqqanlıqla məlumat vermək istədi, lakin

özünü saxlaya bilməyib acığından ağladı və otaqdan çıxıb getdi. Qoca qraf oğluna mütərəddid halda nəsihət verməyə başladı və öz niyyətindən dönməsini ondan xahiş etdi. Nikolayda da öz sözünə xilaf çıxma bilməyəcəyini söylədi, qraf da ah çəkib karıxmış halda söhbəti kəsdi və qrafınyanın yanına getdi. Nikolay atasının sözündən çıxsada da, qraf təsərrüfat işlərinin pozulması məsələsində oğlunun qarşısında müqəssir olduğunu bildirdi, buna görə də dövlətli bir qızı qoyaraq cehizsiz bir qız alması üstündə oğluna acıqlana bilmirdi. Bu söhbət nəticəsində o bir şeyi də aydınca dərk edirdi: təsərrüfat işləri belə bərhad bir halda olmasaydı, Nikolaya almaq üçün Sonyadan yaxşı bir qız heç təsəvvür etmək olmazdı. Təsərrüfatın da pozulmasına, əl çəkmək istəmədiyi adətləri ilə yalnız o və onun Mitinkası müqəssir idi.

Ata-anası Nikolayla daha bu barədə danışmadı, lakin bir neçə gündən sonra qrafınyaya Sonyanı öz yanına çağırıldı. Nikolayı tovlayıb başdan çıxarması və nanəciblik etməsi üstündə onu yaxşıca danladı, onlardan heç biri söhbətin belə sərt olacağını gözləmədi. Sonya başını aşağı salıb qrafınyanın bu amansızca söylənilən sözlərinə sakitcə qulaq asırdı və ondan nə istənildiyini anlaya bilmirdi. Ona böyük yaxşılıqlar edən qrafa və qrafınyaya bütün varlığını qurban etməyə hazır idi. Onun ən çox sevdiyi fikir də özünü qurban etmək fikri idi, bunu başa düşə bilmirdi. Sonya qrafınyanı və Rostovgilin bütün ailəsini, eyni zamanda Nikolayı da sevməyə bilməzdi və Nikolayın xoşbəxtliyinin bu sevgidən asılı olduğunu da başa düşməyə bilməzdi.

Sonya dinib-danışmırdı, özü də kədərli idi. Nikolay daha bu vəziyyətə dözə bilməyəcəyini hiss edərək anasının yanına getdi, anasından həm özünü, həm də Sonyanı əfv etməsini və evlənmələrinə razılıq verməsini xahiş etdi, sonra da təhdidlə anasına dedi ki, əgər Sonyanı təqib etsəniz, mən gedib onunla gizlin surətdə evlənəcəyəm.

Qrafınyaya çox soyuqqanlıqla ona cavab verdi. Nikolay onu heç belə soyuqqanlı görməmişdi. Dedi ki, sən həddi-bülüğa çatmışsan, knyaz Andrey atasının razılığı olmadan evləndiyi kimi, sən də evlənə bilərsən, ancaq mən heç vaxt o intriqaçı qızı öz gələn hesab etməyəcəyəm.

Nikolay bu intriqaçı sözündən bərk acıqlanaraq özündən çıxdı və səsini ucaldaraq anasına dedi ki, mən heç də düşünməzdim ki, siz mənə öz hisslərimi satmağa məcbur edəcəksiniz, əgər iş bu yerə çatırsa, onda mən sizinlə axırıncı dəfə danışırım... Lakin o, sözünü tamamlaya bilmədi, anası onun üzündəki ifadədən öz qəti sözünü

söyləyəcəyini dəhşət içində gözləyirli, bu da, bəlkə, onların arasında ağır bir xatirə olub qalacaqdı. Nikolay sözünü ona görə tamamlaya bilmədi ki, Nataşa qapını açıb içəri girdi. Onun rəngi qaçmışdı, üzündə ciddi bir ifadə vardı. O, qapı dalında durub anası ilə Nikolayın söhbətinə qulaq asırmış.

Nikolayın səsini batırmaq üçün az qala çığıraraq dedi:

– Nikolinka, sən nahaq danışırısan, sus, sus! Mən sənə deyirəm: sus!

Sonra anasına döndü:

– Ana, əzizim, bu heç də ondan deyil... Mənim canım-ciyərim, yazıq anam... – Qrafınyaya işin aqibətini pis görərək dəhşətlə oğluna baxırdı, lakin inad edərək və mübarizəyə uyaraq təslim olmaq istəmirdi və ola da bilmirdi.

Nataşa dedi:

– Nikolinka, mən sonra sənə izah elərəm, sən get. Ana, əzizim, siz mənə qulaq asın...

Nataşanın sözləri mənasız da olsa, o istədiyi nəticəni əldə edə bildi.

Qrafınyaya içini çəkə-çəkə ağlayaraq üzünü qızının sinəsinə qoydu, Nikolay da yerindən qalxıb başını tutaraq otaqdan çıxdı.

Nataşa işi yoluna qoymağa girişdi və məsələni o yerə gətirdi ki, Nikolay anasından Sonyanı sıxışdırmayacağı vədini aldı, özü də atasından gizli heç bir iş görməyəcəyini vəd etdi.

Nikolay öz-özlüyündə bu qərara gəldi ki, alayda işlərini düzəltməkdən sonra qulluqdan çıxsın, gəlib Sonya ilə evlənsin. Belə bir möhkəm niyyətlə o, ata-anasından narazı, lakin özünün zənn etdiyi kimi, Sonyaya bərk vurulmuş halda yanvarın əvvəllərində yola düşdü, gedərkən o həm kədərli, həm də ciddi idi.

Nikolay getdikdən sonra Rostovgilin evinə əvvəlkindən daha ağır bir kədər çökdü. Qrafınyaya ruhi sarsıntılar nəticəsində xəstələndi.

Sonya da kədərli idi: bu həm Nikolayın getməsindən, həm də qrafınyanın ona qarşı düşmənçəsinə bir münasibət bəsləməsindən meydana gəlirdi. Qrafınyaya onunla başqa cürə rəftar edə bilmirdi, Sonyanı bu daha artıq kədərləndirirdi. Qraf da pis vəziyyətə düşən və qəti bir tədbir görülməsini tələb edən təsərrüfat işlərinin əvvəlkindən daha artıq dərini çəkirdi. Moskvadakı və Moskva ətrafında olan evi satmaq lazım gəlirdi, bunun üçün də Moskvaya getməli idi. Lakin qrafınyanın xəstəliyi buna mane olurdu.

Nataşa öz nişanlısından ayrıldıqdan sonra əvvəl vaxtlar bu ayrılığı çox da hiss etmirdi, hətta günlərini şən keçirirdi, lakin indi o da

get-gedə daha artıq həyəcanlanır, səbri get-gedə tükənirdi. Gözəl vaxtlarının boş-boşuna itib getməsi və bunu knyaz Andreyin sevgisinə sərf edə bilməməsi ona əzab verirdi. Knyaz Andreyin məktubları çox vaxt onu acıqlandırır. Nataşa burada ancaq onun fikri ilə yaşadığı halda, o həqiqi bir həyat keçirir, onu maraqlandıran yeni yerlər, yeni insanlar görürdü. Nataşa bunu düşündükcə özünü təhqir olunmuş hiss edirdi. Knyaz Andreyin məktubları nə qədər maraqlı olurdusa, onu bir o qədər narahat edirdi. Nataşa öz yazdığı məktublarından da heç bir təsəlli almırdı, əksinə, vəzifə xatirinə yazılan bu məktublar ona saxta və usandırıcı görünürdü. O, öz istədiyini yaza bilmirdi, çünki səsi, təbəssümü və baxışları ilə ifadə etdiklərinin mində birini öz məktubunda düzgün surətdə əks etdirməyi bacarmırdı. Knyaz Andreyə klassik üslubda cansız məktublar yazırdı, anası da bu məktublara qaralama kağızda imla səhvlərini düzəldirdi. Nataşa heç özü də bu məktublara bir əhəmiyyət vermirdi.

Qrafınyanın xəstəliyi sağalmırdı, lakin Moskvağa getməyi də daha geriyə atmaq olmazdı. Nataşaya cəhiz düzəltmək, evi satmaq lazım idi. Bir də ki, Knyaz Andreyin Moskvağa gələcəyini gözləyirdilər, knyaz Nikolay Andreyiç də bu zaman Moskvağa yaşayırdı. Nataşa yəqin etmişdi ki, knyaz Andrey indi Moskvağa gəlmişdir.

Qrafınya kənddə qaldı, qraf isə Sonya ilə Nataşanı götürüb yanvarın sonlarında Moskvağa getdi.

BEŞİNCİ HİSSƏ

I

Knyaz Andreylə Nataşa adaxlanandan sonra Pyer birdən-birə, heç də buna müəyyən bir səbəb olmadan, daha əvvəlki kimi yaşamağın mümkün olmadığını hiss etdi. O, başçını tərəfindən göstərilən haqiqətlərə nə qədər möhkəm inansa da, əvvəl vaxtlar böyük bir həvəslə girişdiyi öz-özünü daxilən təkmilləşdirmək məsələsi onu nə qədər sevindirirə də, knyaz Andreylə Nataşa adaxlanandan və İosif Alekseyeviç öldəndən sonra (Onun ölümünü Nataşa nişanlanandan az sonra eşitmişdi) əvvəl keçirdiyi həyatın bütün gözəlliyi birdən-birə onun gözündən düşərək məhv oldu. Qalan yalnız həyatının özülü oldu. Bu da evi, indi də mötəbər bir şəxsin inayətindən istifadə edən və böyük uğurlar qazanan arvadı, bütün Peterburqla olan tanışlığı və cansız rəsmiyyətlərlə əlaqədar qulluğu idi. Masonluqla maraqlandığı əvvəlki həyatı birdən ona bir rəzələt kimi göründü. Daha öz qeydlərini gündəliyinə yazmadı, mason qardaşları ilə görüşməkdən çəkindi, yenə də kluba getməyə, çoxlu şərab içməyə, subaylar məclisində iştirak etməyə və elə bir həyat keçirməyə başladı ki, qrafınya Yelena Vasilyevna bu bərədə ona ciddi xəbərdarlıq etməyi lazım bildi. Pyer onun haqlı olduğunu hiss etdi və öz arvadını rüsvay eləməmək üçün Moskvağa getdi.

Elə ki, Moskvağa gəlib solmuş və solmaq üzrə olan knyaz qızları və çoxlu nökrələri olan öz böyük evinə girdi, sonra da şəhəri gəzərkən İverskaya kilsəsini, kilsədə zərli ikonlar qabağında yanan saysız-hesabsız şamları, qarına iz düşmüş Kreml meydanını, Sivtseva Vrajskanın arabaçılarını və daxmalarını, Moskvanın heç bir şey arzu etmədən, tələsmədən öz ömürlərini başa vuran qocalarını, qarılarını, Moskva xanımlarını, Moskva ziyafətlərini, Moskvadakı İngilis klubunu görüb özünü öz evində, sakit bir aləmdə hiss etdi. Moskva ona adət edilmiş rahat, isti, çirkli, köhnə bir xalat kimi görünürdü.

Moskva cəmiyyəti qarından tutmuş uşağa kimi, hamı onu çoxdan arzu edilən və yeri həmişə hazır olan bir qonaq kimi qəbul etdi. Ali Moskva cəmiyyətində Pyeri ən əziz, mehriban, ağıllı, şən nəcib və

qəribə bir adam, dalğın, səmimi, dərddə qalan bir rus, köhnə etiqadlı bir ağa hesab edirdilər. Onun pul kisəsi hamı üçün açıq olduğundan həmişə boş olardı.

Benefislər, xeyriyyə cəmiyyətləri, məktəblər, kilsələr, müstəzək qonaqlıqlar, eyş-işlöt məclisləri və masonluq işləri üçün ona müraciət edilirkən o, heç vaxt öz köməyini əsirgəməzdi, hətta pis şəkilləri, pis heykəlləri belə alar, qaraçıları belə boş yola salmazdı. Ondən həmişə çoxlu borc pul alan və onu qəyyumluğa götürən iki dostu olmasaydı, o, bütün pullarını paylardı. Klubda verilən heç bir qonaqlıq, heç bir ziyafət onsuz keçməzdi. O, iki şüşə Marqo içib divanda öz yerinə yayxanan kimi yoldaşları başına yığışar, mübahisə, mühakimə və zarafat etməyə başladılar. Bir münəqişə də baş verən kimi o, mehribanca bir təbəssümlə və yerində deyilən gülməli bir sözlə münəqişə edənləri barışdırardı. Mason yeməlxana lojaları onsuz ölgün keçərdi, Pyer olmayanda darıxardılar.

Subayların təşkil etdiyi axşam yeməklərindən sonra Pyer kluba yığışanların xahişini yerə salmayaraq, şirin-şirin və mehribanca gülümsəyə-gülümsəyə yerindən qalxıb onlarla getmək istərkən cavanlar arasından şən və təntənəli çığırtılar eşidilirdi. Ziyafətlərdə o, kavalər çatışmayanda oynardı. Qızlar və cavan xanımlar onu bir şeyə görə sevdirdilər: Pyer orada olan qızlardan, cavan xanımlardan heç birinə xüsusi bir iltifat göstərməzdi, xüsusilə axşam yeməyindən sonra hamıya bir cür yanaşardı. Buna görə də onun haqqında deyər-dilər: "*Il est charmant, il n'a pas de sexe*"¹.

Pyer istefaya çıxmış və öz ömrünü Moskvada başa vuran saf qəlbli bir kamergerdir, belələri də Moskvada yüzlərcə idi.

Yeddi il bundən əvvəl Pyer xaricdən yenicə gələndə birisi ona desəydi ki, heç bir şey axtarmaq və düşünmək lazım deyil, sənin yolun lap əzəldən müəyyən edilmişdir və sən nə eləsən, sənin vəziyyə-tində olanlardan uzağa getməyəcəksən, o dəhşətə gələrdi. O, buna qətiyyən inanmazdı! Yoxsa Rusiyada respublika yaratmaq, gah Napo-leon, gah filosof, gah da Napoleonu məğlub edən bir sərkərdə olmaq arzusu ilə yaşayan o deyildimi? Bəşər övladının nöqsanlı cəhətlərini islah etməyi düşünən və bunun mümkün olduğuna inanən, eyni zamanda öz-özünü təkmilləşdirməni yüksək dərəcəyə qaldırmaq istəyən yenə o deyildimi? Məktəblər, xəstəxanalar açan, kəndliləri azad edən o deyildisə, bəs kim idi?

Lakin bunun qabağında gör o nə oldu? Xain bir arvadın dövlətli əri, yeməyi, içməyi sevən, pəncəyinin yaxasını açaraq hökuməti yün-gülçə danlayan istefəyə çıxmış bir kamerger, Moskva İngilis klubunun və Moskva cəmiyyətinin hamı tərəfindən sevilən bir üzvü! O, özü də yeddi il bundən əvvəl bütün qəlbli ilə nifrət etdiyi istefaya çıxmış Moskva kamergeri tiplərindən biri oldu. Lakin o, uzun zaman bu fikirlə barışa bilməmişdi.

Bəzən o, öz-özünə təsəlli verərək deyirdi: "Bu həyat ki, mən keçirirəm, bu müvəqqəti bir şeydir, həmişə belə olmayacaq". Lakin sonra başqa bir fikir onu dəhşətə salırdı. "Elə müvəqqəti bir şey deyər bir çoxları sən kimi bu kluba ağzı dişli və başı saçlı girmişlər, oradan da dişsiz, saçsız çıxmışlar".

Məğrur dəqiqələrində isə öz-özü haqqında düşünərkən ona elə gəlirdi ki, o tamamilə başqa adamdır, əvvəllər nifrət etdiyi istefaya çıxmış kamergerlərə heç də oxşamır, onlar rəzil və axmaqdır, öz vəziyyətlərindən razı idilər, "amma mən razı deyiləm, mən insanlıq üçün nə isə bir şey etmək istəyirəm". Təvazökar dəqiqələrində isə o öz-özünə deyirdi: "Bəlkə də, bütün mənim yoldaşlarım mənim kimi çırpınıb-çalışmışlar, həyatda özlərinə yeni bir yol axtarmışlar, insanın qarşı dura bilmədiyi şərait, cəmiyyət, cinsiyyət və bu kimi təbii bir qüvvə onları da mənim kimi belə bir vəziyyətə gətirib çıxarmışdır". Moskvada bir qədər yaşadıqdan sonra o artıq onun halına düşən yoldaşlarına nifrət etmir, onları sevməyə, onlara hörmət etməyə, özü kimi onlara da yazığı gəlməyə başlayırdı.

Daha onun əvvəlki kimi ümitsiz, düşgün, həyata nifrət edən dəqiqələri olmurdu, lakin əvvəllər bariz bir şəkildə özünü hiss etdirən bu xəstəlik indi onun qəlbində gizlədilmişdi və bir an da olsa, ondan uzaqlaşmırdı. Həyatda baş verən hadisələrin mənasını qeyri-ixtiyari olaraq düşünməyə başlarkən gündə o, bir neçə dəfə öz-özündən soruşardı: "Nədən ötrü? Niyə! Dünyada bu şeylər nə üçün olur?" Lakin o, öz təcrübəsindən bu suallara cavab verməyin mümkün olmadığını bildirdi, buna görə də sualları tez özündən rədd etməyə çalışırdı: ya bir kitab götürüb oxuyurdu, ya durub kluba, ya da şəhərdəki dedi-qodulardan boş-boşuna danışmaq üçün Apollon Nikolayeviçin yanına gedərdi.

Pyer düşünürdü: "Yelena Vasilyevna heç vaxt öz bədənindən başqa ayrı bir şey sevməmişdir, özü də dünyada olan ən axmaq qadınlardan biridir, bununla belə o ən ağıllı, ən incə zövqlü bir qadın hesab olunur və ona pərəstiş edirdir. Nə qədər ki, Napoleon böyük idi, hamı

¹ O, çox gözəl insandır, onun üçün cins deyilən şey yoxdur.

ona nifrət edirdi, elə ki, o, rəzil bir hoqqabaz oldu, imperator Frans çalışır ki, öz qızını ona qeyri-qanuni arvadlığa versin. İspaniyalılar iyunun 14-də fransızlara qalib gəldikləri üçün katolik ruhaniləri vasitəsilə Allaha dua edirlər, fransızlar da həmin iyunun 14-də ispaniyalılara qalib gəldikləri üçün yenə katolik ruhaniləri vasitəsilə Allaha dua edirlər. Mənim mason qardaşlarım öz qanlarına and içərək yaxın adamları üçün hər şeylərini qurban etməyə hazır olduqlarını söyləyirlər, lakin kasıblar üçün pul yığılanda bircə manat da vermirlər. Astreya lojasını Manna Axtaranlar lojası əleyhinə qaldırırlar, həqiqi Şotlandiya mason xalçası və aktı əldə etməyə çalışırlar, lakin bu aktın mənasını heç onu yazan da bilmir, o heç kəsə də lazım deyil. Biz hamımız xristianlığın təhqiri bağışlamaq və yaxın adamları sevmək qanununu qəbul edirik, bunun üçün də Moskvada yüzlərlə kilso tikmişik, lakin dünən qaçan bir adamı qamçı ilə döydülər və həmin sevmək, höqarəti bağışlamaq qanununa xidmət edən bir keşiş bir əsgərə edam edilmədən qabaq xaç verdi ki, öpsün". Pyer hamının hər addımında rast gəldiyi bu riyakarlığa nə qədər alışsa da, hər dəfə bu onu yeni bir şey kimi heyrətə salırdı. "Mən bu riyakarlığı görürəm və anlayıram, lakin bütün bu gördüklərimi və anladığlarımı onlara necə söyləyim? Mən yoxlamışam, həmişə də görmüşəm ki, mənim başa düşdüklerimi onlar da başa düşürlər, ancaq onu görməməyə çalışırlar. Demək, belə də lazımdır! Bəs onda mən nə edirəm?" Pyerin də bir çoxları kimi, xüsusilə ruslar kimi belə bir bədbəxtliyi vardı: O, yaxşılığın və həqiqətin həyatda mümkün ola biləcəyinə inanırdı, eyni zamanda həyatdakı pisliliyi, riyakalığı, yalanı çox aydın bir şəkildə görürdü və buna göz yuma bilmirdi. Hər bir əmək sahəsi onun nəzərində bədxahlıqla və adam aldatmaqla əlaqədar idi. O nə olmaq istəsə, nəyə əl atsa, bədxahlıq və yalan onun qabağını kəsir, onun bütün fəaliyyət yollarını bağlayırdı. Amma yaşamaq və bir şeylə məşğul olmaq lazımdır. Həyatın bu həlləndirməz məsələlərinin təzyiqi altında qalmaq dəhşətli idi. Buna görə də o ağına-bozuna baxmayaraq özünü əyləncələr ağuşuna atır, bu şeyləri unutmağa çalışırdı. Cürbəcür yığıncaqlara və cəmiyyətlərə gedirdi, çoxlu içirdi, şəkillər alırdı, evlər tikdirirdi və xüsusilə kitab oxuyurdu.

Əlinə düşən hər şeyi oxuyurdu, elə də oxuyurdu ki, evə gələndə, nökrə onu soyundurana kimi, o, kitabı əlinə alar, oxumağa başlardı, bundan sonra da yatardı. Yuxudan da duranda klublara və evlərə laqçırtı vurmağa, ordan da kef məclislərinə, qadınların yanına gedərdi, sonra da yenə laqçırtı vurmağa, kitab oxumağa, şərab içməyə qayı-

dardı. Şərab içmək get-gedə onun üçün fiziki və mənəvi bir tələb şəklini alırdı. Həkimlər ona kök olduğu üçün çox şərab içməyi məsləhət görməzdilər, bunu onun üçün təhlükəli bir şey hesab edirdilər, lakin o buna əhəmiyyət verməzdə, çox içərdi. Ancaq bir neçə stəkan şərab içdikdən sonra özünü yaxşı hiss edirdi. Bədəninə xoş bir istilik yayılar, bütün yaxın olan adamlara qarşı mehribanlıq və nəzakət duyar, hər məsələ haqqında, o məsələnin dərinliyinə varmadan, səthi fikir yürütmək istərdi. İki şüşə də şərab içdikdən sonra o, dumanlı surətdə dərk edərdi ki, həyatın övvəlləri onu dəhşətə salan dolaşq, qorxunc məsələləri onun təsəvvür etdiyi qədər də qorxunc deyilmiş. İcədiyi şərabdən başı guvuldasa da, laqçırtı vursa da, başqalarının söhbətinə qulaq assa da, ya günorta və axşam yeməyindən sonra kitab oxusa da həyatın bu dolaşq, qorxunc məsələləri onun gözü önündən çəkilmirdi, bu məsələlər müxtəlif cəhətdən onun nəzərinə çarpırdı. Ancaq şərabın təsiri altında o öz-özünə deyirdi: "Bunun zərəri yoxdur. Mən bu dolaşq məsələləri açıb həll edirəm, budur, izahatı da hazırdır. Ancaq indi vaxtım yoxdur, bunların hamısını sonra ətraflı surətdə fikirləşirəm". Lakin bu sonra da gəlib çıxmırdı.

Səhərlər övvəlki məsələlərə yenə də ona həlləndirməz və dəhşətli bir şəkildə görünərdi, bu vaxt o, cəld kitabla əl atar, ya da bir adam gəlib eləsə sevinərdi.

Pyer eşitmişdi ki, əsgərlər müharibə zamanı səngərdə, atəş altında olarkən və heç bir iş görmürkən, təhlükəni asanlıqla başa vermək üçün bir şeylə məşğul olub başlarını qatmağa çalışırlar. Bu indi onun yadına düşdü və ona elə gəldi ki, bütün insanlar da bu əsgərlərin vəziyyətinə dədirlər, ancaq bunlar özlərini həyatdan qoruyurlar: kimisi şöhrətpərəstliklə, kimisi qumarla, kimisi qanun yazmaqla, kimisi qadınla, kimisi oyuncaqla, kimisi atla, kimisi siyasətlə, kimisi ovla, kimisi şərabla, kimisi də dövlət işləri ilə. "Nə əhəmiyyətli, nə də əhəmiyyətsiz şey vardır, hamısı birdir, ancaq həyatdan özümü bacardığım qədər qoruymalıyam. Ancaq onu, bu dəhşətli həyatı görməməliyəm".

II

Qışın başlanğıcında knyaz Nikolay Andreyiç Bolkonski öz qızı ilə Moskvaya gəldi. O, öz keçmişi, öz əqli, öz orijinallığı sayəsində və xüsusilə o zaman imperator Aleksandrın padşahlığına qarşı olan məftuniyyətinin zəifləməsi və Moskvada fransızlar əleyhinə hökm

sürən vətənpərvərlik cərəyanı nəticəsində dərhal moskvalılar tərəfindən xüsusi bir hörmətlə qəbul edildi, hökumətə qarşı olan Moskva müxalifətinin mərkəzində durdu.

Knyaz bu bir il içərisində çox qocalmışdı. Qocalmaq əlamətləri onda aydınca görünməyə başlamışdı. Oturduğu yerdə birdən yatardı, yaxında baş verən hadisələri unudardı, keçmişləri tez-tez xatırlardı, Moskva müxalifətinə başçılığı üzərinə götürməklə uşağcasına bir şöhrətpərəstlik göstərirdi. Buna baxmayaraq, xüsusilə axşamlar, əynində xəz paltó, başında pudralanmış parik çay içməyə gələndə, oraya yığışan qonaqlardan birinin təhriki ilə keçmişdən qırıq-qırıq danışmağa başlarkən və ya çağdaş durumu kəskin surətdə tənqid edərək öz fikrini söylərkən bütün qonaqlarda özünə qarşı eyni dərəcədə böyük bir hörmət oyadardı. Bu qədim ev, iri bədənnüma güzgüləri, inqilabdan əvvəlki mebelləri, pudralı xidmətçiləri ilə, eyni zamanda keçmiş əsrdən qalma sərt xasiyyətli və ağıllı qoca özü, bu qocaya hüsn-rəğbət göstərən məsum bir qız, qəşəng bir fransız qadını, buraya gələnlər üçün əzəmətli və xoş bir mənzərə təşkil edirdi. Lakin buraya iki-üç saatlığa gələrək ev sahibini görə qonaqlar gecəgündüzdə iki-üç saatdan başqa 21-22 saat da olduğunu düşünmürdülər, bu vaxt içərisində ev öz daxili gizli həyatı ilə yaşayırdı.

Son vaxtlarda Moskvada bu daxili həyat knyaz qızı Marya üçün olduqca ağırlaşmışdı. O, Allah bəndələri ilə söhbət etmək və təkəkinə yaşamaq kimi ən yaxşı sevinclərindən məhrum edilmişdi, Lisiye Qorıda bunlar onun könlünə bir yenilik gətirirdi. Eyni zamanda paytaxt həyatından istifadə etmir, onun heç bir fərəhini görmürdü. Hamı bilirdi ki, atası onu tək heç bir yerə buraxmır, bir yerə aparsa da, ancaq özü ilə aparır; lakin o, özü də kefsiz olduğu üçün heç bir yerə getmirdi, buna görə də knyaz qızı Maryanı heç bir qonaqlığa və ziyafətə çağırırdılar. Ərə getmək ümidini də tamamilə itirmişdi. Bəzən onların evinə gələn və onun əri ola biləcək cavan adamları knyaz Nikolay Andreyiçin necə bir sərt və qəzəblə qəbul edərək yola saldığını aydınca görürdü. Maryanın dostu da yox idi. Bu dəfə Moskvaya gələrkən, özünə ən yaxın bildiyi iki adamdan da ürəyi sinmişdi; bunlardan biri m-İle Bourienne, o birisi də Jüli idi. M-İle Bourienneyə o əvvəllər də çox sirt verməzdi, indi də ondan xoşu gəlməməyə başlamışdı və bəzi səbəblərə görə ondan uzaqlaşmağa başlayırdı. Moskvada yaşayan və knyaz qızı Maryanın ona beş il əvvəl yazdığı Jüli də ona tamamilə yad göründü. Marya bunu Jüli ilə görüşərkən hiss etdi. Jüli bu zaman qardaşları öldüyündən,

Moskvada ən dövlətli qızlardan biri hesab olunurdu və kübar əyləncələrinin ən qızgın bir dövrünü keçirirdi. Cavan adamlar onun pərəstişkarı olmuşdular. Jülinin fikrincə, bu adamlar onun məziyyətlərini birdən-birə təqdir etmişdilər. Jüli yaşları ötməkdə olan kübar qızlarının ən mühüm bir dövrünü yaşayırdı. Bu zaman onlar hiss edir ki, ərə getmək üçün axırıncı fürsət ələ düşmüşdür, onun taleyi ya indi həll olunacaq, ya heç olmayacaq. Xanım qızı Marya cümə axşamları daha məktub yazacağı bir adam olmadığını xatırlayaraq kədərli bir halda gülümsəyirdi, çünki Jüli özü Moskvada idi və hər həftə də onu görürdü. Bu görüş də ona heç bir fərəh vermirdi. Knyaz qızı Marya axşamlarını bir neçə il bir qadının evində keçirən və axırda da o qadını almayan qoca bir mühacir kimi Jülinin burada olmasına təəs-süf edirdi, çünki ona daha məktub yaza bilmirdi. Moskvada onun oturub söhbət edəcəyi, dərdini acıb söyləyəcəyi bir adamı yox idi, son vaxtlarda isə onun dərdi xeyli artmışdı. Knyaz Andreyin xaricdən qayıtması və evlənməsi vaxtı yaxınlaşırdı. O, öz bacısına yazmışdı ki, mənim evlənmək məsələmi atamla yoluna qoy, lakin knyaz qızı Marya onun tapşırığını yerinə yetirmək əvəzinə, hələ deyəsən işi lap xarablaşdırmışdı da; qrafinya Rostovadan söz düşəndə, onsuz da çox vaxt ovqatı təlx olan qoca knyaz özündən çıxırdı. Axır vaxtlar Maryanın dərdinin üstə yeni bir dərd də gəlmişdi. O da altı yaşlı qardaşı oğlu Nikoluşkaya dərs vermək idi. O dərs deyərkən atası qoca knyaz kimi acıqlı və əsəbi olduğunu hiss edir, bu da onu dəhşətə salırdı. Nə qədər çalışırdısa, özünə söz verirdisə, əsəbiləşməməyə və acıqlanmaya bilmirdi. Hər dəfə də çubuğu götürüb fransızca əlifba kitabını Nikoluşkanın qabağına qoyanda, bütün biliyini tez, həm də asanlıqla uşağa vermək istəyirdi; Nikoluşka da bu zaman bibisinin acıqlanmasından qorxurdu və azca diqqətsizlik göstərəndə knyaz qızı Marya əsəbiləşir, tələsir, hiddətlənir, səsini ucaldırdı, bəzən də Nikoluşkanın əlindən tutub dartır, küncə qoyurdu. Sonra da: "Mən niyə hirsliyəm, niyə qanı acıyam", – deyə ağlamağa başlayırdı. Nikoluşka da onun kimi ağlamağa başlar, icazəsiz küncdən çıxıb onun yanına gələr, ona təsəlli verməyə başlardı. Lakin Maryanı daha çox qüssələndirən atasının əsəbi və acıqlı olması idi. Həmişə də onun əsəbiliyi və acığı qızına qarşı çevrilərdi ki, bu da son vaxtlarda çox kəskin bir şəkil almışdı. Əgər atası onu bütün gecəni təzim etməyə məcbur etsəydi, onu döysəydi, ona odun və su daşıtsaydı, Maryanın heç fikrinə də gəlməzdi ki, bu çətin bir vəziyyətdir. Lakin öz qızını böyük bir məhəbbətlə sevən və sevdiyi üçün də həm ona, həm də

özünə əzab verən bu adam eyni zamanda bilə-bilə qızını təhqir edir, alçaldır, həmişə də onun müqəssir olduğunu sübut etməyə çalışır. Son vaxtlarda knyaz Nikolay Andreyiçdə knyajna Maryanı ən çox iztiraba çalan bir hal əmələ gəlmişdi, o da qoca knyazın m-İle Bourienneyə daha çox yaxınlıq göstərməsi idi. Oğlunun evlənməyi haqda məlumat alarkən onda: “Andrey evlənsə, mən də m-İle Bourienne alacağam” kimi zarafatyana bir fikir əmələ gəlmişdi və görünür bu fikir onun ürəyinə yatmışdı, çünki o, son vaxtlarda (Maryaya belə gəlirdi) knyaz qızı Maryanı təhqir etmək üçün m-İle Bourienneyə xüsusi bir məhəbbət göstərirdi, bununla da öz qızına olan narazılığını bildirirdi.

Bir gün Moskvada qoca knyaz öz qızının yanında m-İle Bourienne-nin əlini öpdü və onu özünə sarı çəkib qucaqladı, oxşamağa başladı. Maryaya elə gəldi ki, atası qəsdən onun yanında bunu edir. Həyəcanla yerindən qalxıb cəld otaqdan çıxdı. Bir neçə dəqiqədən sonra m-İle Bourienne knyaz qızı Maryanın yanına getdi, gülümsəyə-gülümsəyə, sevinə-sevinə, xoş bir səsə nə isə söyləməyə başladı. Knyaz qızı Marya tez gözlərinin yaşını sildi, qəti addımlarla Bourienneyə yaxınlaşdı və görünür özü də hiss etmədən çığıra-çığıra, tələsə-tələsə hiddətlə dedi:

– Başqasının zəifliyindən istifadə etmək alçaqlıqdır, rəzalətdir, insanlıqdan kənar şeydir... – Sözüünü tamamlaya bilmədi. – Çıxın mənim otağımdan! – deyərək hönkürtü ilə ağladı.

Ertəsi gün knyaz ona heç bir söz demədi, ancaq nahar vaxtı xörəyin m-İle Bourienne-dən başlayaraq verilməsini əmr etdi. Lakin yeməkdən sonra bufetçi əvvəlki adəti üzrə qəhvəni knyajna Maryadan verməyə başlayanda knyaz birdən hirsələnib özündən çıxdı, əl ağacını Filippin üstünə atdı və onun əsgərliyə göndərilməsi əmrini verdi. Bağıra-bağıra:

– Eşitmədin?! İki dəfə dedim!.. Eşitmədin?! Bu evdə o birinci adamdır, o mənim ən yaxşı dostumdur, – dedi. Sonra dönüb knyajna Maryaya hiddətlə çığırdı: – Bir də sən dünənki kimi elənsən... Mənim kim olduğumu yaddan çıxarsan, mən sənə göstərəm bu evin yiyəsi kimdir. İtil buradan! Mənim gözümə görünmə! Get ondan üzr istə!

Knyajna Marya Amalya Yevgeniyevadan, qoca knyazdan həm özü, həm də bufetçi Filipp üçün üzr istədi.

Belə hallarda knyajna Maryanın qəlbində özünü qurban vermək istəyən adamın qüruruna bənzər hisslər doğardı. Qoca knyaz gözlüyü yanında dura-dura görməyib axtaranda, ya təzəcə baş vermiş bir

hadisəni unudara, ya zəif qıçlarını düzgün atmayanda və bu zəifliyini başqalarının görüb-görmədiyini bilmək üçün dönüb ətrafına baxanda, ya da onu həvəsləndirib söhbətə tutan qonaqlar olmadığı üçün süfrə başında birdən mürgüləyərək salfetkəsi əlindən düşəndə və başı əsə-əsə boşqab üstə əyləndə knyajna Marya öz-özünə nifrətlə deyirdi: “O qocadır, zəifdir, heç onu qınamaq olarmı!”

III

1811-ci ildə Moskvada uca boylu, qəşəng, nəzakətli və moskvalıların söylədiyinə görə çox bilikli bir fransız həkimi yaşayırdı, adı da Metive idi, az vaxtda o dəbə düşərək şöhrət qazanmışdı. Hətta ali cəmiyyətə mənsub olan evlərdə belə onu bir həkim kimi deyil, özlərinə tay bir adam kimi qəbul edirdilər.

Həmişə tibb elmini ələ salaraq gülən knyaz Nikolay Andreyiç belə vaxtlarda m-İle Bourienne-nin məsləhəti ilə bu həkimi öz yanına buraxmışdı və ona öyrəşmişdi. Metive həftədə iki dəfə knyazın yanına gəlirdi.

Nikolin günü, knyazın ad bayramı günündə bütün Moskva axışb onun qarısına gəlmişdi, lakin knyaz tapşırmışdı ki, heç kəsi qəbul etməzsəniz, ancaq bir neçə adamın nahara çağırılmasını əmr etmişdi, bunların da siyahısını knyaz qızı Maryaya vermişdi.

Metive səhər knyazı təbrik etməyə gəlmişdi və bir həkim tək, knyaz qızı Maryaya dediyi kimi, *de forcer la consigne*¹, knyazın yanına getməyi özünə borc bilib otağa girmişdi. Nədənsə ad gününün bu səhər çağında qoca knyazın ovqatı çox təlx idi. Səhər açıldı, bəri evdə gəzinir, hər şeyi bir söz eləyirdi, özünü də elə göstərirdi ki, guya deyilən başa düşmür, onun da nə demək istədiyini anlamırlar. Bu vəziyyətdə o, əvvəl sakitcə və fikirli bir halda öz-özünə deyirdi, lakin sonra hiddətlənərək özündən çıxar, çığırtıb-bağırdı. Qızı Marya onun bu ruhi vəziyyətinə çox yaxşı bələd idi. Buna görə də səhərdən bəri o, özünü doldurulmuş və ayağa çəkilmiş bir tufəng şabağında hiss edir, bu tufəngin də mütləq atılacağını gözləyirdi. Həkim gələndə kimi bir hadisədən sonra bir kitab götürüb qonaq otağının qarısı qabağında oturdu: buradan o, atasının kabinetində danışılan hər bir sözü eşidə bilirdi.

Əvvəl o ancaq Metivenin, sonra atasının səsini eşitdi, sonra da hər ikisi birdən danışdı. Qapı açıldı, qara saçlı Metivenin gözəl vücudu

¹ Əmri pozmalı da olsa (*frans.*)

astanada göründü, üzündən və bütün simasından onun qorxdığı hiss olunurdu, həkimin ardınca xalatl, başı papaqlı knyaz çıxdı, hiddətdən onun üzü eybəcər bir şəkllə düşmüşdü, gözləri yerə baxırdı.

Knyaz çığıra-çığıra deyirdi:

– Başa düşürsən? Mən başa düşürəm! Fransız casusu, Bonapartın qulu, casus, itil mənim evimdən, itil deyirəm! – qapını çəkib bərk örtüdü.

Metive çiyinlərini sıxdı və o biri otaqdan səsə yüyürüb gələn mademoiselle Bourienneyə yaxınlaşdı.

– Knyazın halı yaxşı deyil, – *la bile et le transport au cerveau. Tranquillisez-vous, je repasserai demain!*, – dedi və barmağını dodaqları üstə qoyaraq tez otaqdan çıxdı.

Qapı dalında ayaq səsləri və çığıra-çığıra deyilən bu sözlər eşidildi: “Casuslar, xainlər! Hər yerdə xainlər! Öz evində də bir dəqiqə dincələ bilmirsiniz!”

Metive gedəndən sonra qoca knyaz qızını yanına çağırtdı və bütün acığını onun üstünə tökdü. Casusun onun yanına buraxılmasında müqəssir qızı deyildimi? Ona axı tapşırırmışdı ki, siyahı düzəltsin, siyahıda olmayanları içəri buraxmasın?! Bəs bu alçağı niyə buraxdı? Bütün təqsir ondadır. “Bu qız məni bir dəqiqə də dincəlməyə qoymur, məni rahat ölməyə də qoymur”.

– Yox, bəsdir daha, çıxın gedin, çıxın gedin! Siz mənim başımı böyütdünüz! Daha mən dözə bilmirəm. – Knyaz bunu deyib otaqdan çıxdı və sanki bu sözlərin qəti olduğunu bildirmək üçün geri döndü, özünü sakit göstərməyə çalışaraq, əlavə etdi: – Elə bilməyin ki, mən bunu sizə hirsələndiyim üçün deyirəm, xeyr, mən çox sakitəm, bu məsələni mən ətraflı surətdə düşünmüşəm, belə də olacaq. Çıxın gedin, gedin özünüzə yer tapın!.. – Lakin o, özünü axıra kimi sakit saxlaya bilmədi, sevən, həm də iztirab çəkən bir adam kimi hirsələnərək yumruqlarını havada yellədi və çığıra-çığıra dedi:

– Bir axmaq da tapılmır ki, bunu alıb başımızdan eləyə! – Qapını bərk örtüdü, m-ile Bourienneyi yanına çağıraraq öz kabinetində sakitləşdi.

Saat ikidə nahara çağırılmış seçmə qonaqlar gəldilər. Onlar da məşhur qraf Rostopçin, knyaz Lopuxin və onun qardaşı oğlu, qoca knyazın köhnə döyüş yoldaşı general Çatrov, cavanlardan da Pyer və Boris Drubetskoy idi. Onlar qonaq otağında oturub knyazı gözləyirdilər.

Boris bir neçə gün idi ki, məzuniyyətə gəlmişdi. O, knyaz Nikolay Andreyiçin yanına getmək, ona təqdim olunmaq istəyirdi, bu məqsədlə də knyazın etimadını qazanmağa müvəffəq olmuşdu. Knyaz bütün subay cavanlar içərisində müstəsna olaraq ancaq onu çağırmışdı, o, subay cavanları qəbul etməzdi.

Knyazın evi böyük ziyafətlər verilən kübar evlərindən deyildi. Bura çox az adam dəvət edilərdi, şəhərdə o başqa kübar evləri kimi şöhrət qazanmamışdı, lakin bu evə dəvət olunmaq böyük bir şərəf hesab olunurdu. Boris bunu bir həftə əvvəl başa düşmüşdü. Rostopçin onun yanında qraf Nikolin günündə nahara çağırın baş komandana demişdi:

– Mən gələ bilməyəcəyəm, çünki həmişə bu gün mən knyaz Nikolay Andreyiçin hüzuruna gedirəm.

Baş komandan da ona dedi:

– Bəli, bəli! İndi o, necədir?..

Nahardan qabaq köhnə dəbli, hündür, köhnə mebelli qonaq otağına yığışan altı adam sanki təntənəli məhkəmə şurasına toplaşmışdı. Hamısı susurdu, danışan da yavaşdan danışdı. Knyaz Nikolay Andreyiç otaqdan çıxıb onların yanına gəldi, o, ciddi idi, dinib-danışmırdı. Knyaz qızı Marya adı halda olduğundan daha sakit və daha yazıq görünürdü. Qonaqlar çox da onunla söhbət eləməzdi, görürdülər ki, danışılan sözlər onu heç də maraqlandırmır, o, öz fikrillə məşğuldur. Ancaq qraf Rostopçin gah şəhər yeniliklərindən, gah da siyasət ələmində baş verən yeni hadisələrdən danışmaqla söhbəti davam etdirirdi.

Lopuxin və qoca general da arabir söhbətdə iştirak edirdi. Knyaz Nikolay Andreyiç, verilən məlumatla qulaq asan, bəzən susmaqla, bəzən də bir-iki kölmə söz deməklə bu məlumatı nəzərə aldığı bildirən baş hakim kimi onların söhbətinə qulaq asırdı. Söhbətin gedişindən hiss olunurdu ki, heç kəs siyasət ələmində aparılan işləri bəyən-mir. Onlar vəziyyətin get-gədə pisləşdiyini sübut edən hadisələrdən danışdırlar. Lakin bütün nağıl edilən hadisələrdə və yürüdülmən mühakimələrdə qərribə bir şey nəzərə çarpırdı. Məsələ gəlib padşahın şəxsiyyətinə aid ola biləcəyi yerə çatanda, ya hadisəni nağıl edən adam özü, ya da yoldaşları dərhal söhbəti kəsərdi.

Yemək yeyərkən siyasət ələmində olan son yeniliklərdən, Napoleonun Oldenburq hersoqunun torpağını zəbt etməsindən, bütün Avropa saraylarına göndərilən və Napoleona düşmənçəsinə bir mövqə tutan rus notasından söhbət düşdü.

Qraf Rostopçin:

¹ Ödül qalxıb və qan başına vurub. Narahat olmayın, mən sabah gələcəyəm (*frans.*)

– Dəniz qulduru ələ keçirdiyi bir gəmi ilə necə rəftar edirsə, Napoleon da Avropa ilə elə rəftar edir, – deyərək bir neçə dəfə söylədiyi cümləni yenə də təkrar etdi. – Padşahların buna bu qədər dözməsinə və ya onların korluğuna adam ancaq təəccüb eləyir. İndi də növbə papaya çatır. Bonapart heç də çəkinmədən katolik dininin başçısını taxtdan endirmək istəyir, hamı da bunu bilib-bilə susur. Oldenburq hersoqunun torpağının zəbt edilməsinə qarşı ancaq bizim padşah öz etirazını bildirdi. O da ki... – qraf Rostopçin padşahın şəxsiyyətinə aid olan yerə gəlib çatdığını hiss edərək susdu. Padşahın tutduğu işə qarşı ayrı bir fikir söyləmək olmazdı.

Knyaz Nikolay Andreyiç dedi:

– Oldenburq hersoquna başqa bir mülk təklif etmişlər. Mən kəndliləri Lisiye Qoridan Boquçarovaya və Ryazan malikanələrinə köçürən kimi, o da hersoqları bir yerdən başqa yerə köçürür.

Boris ədəblə söhbətə qarışdı:

– *Le duc d'Oldenbourg supporte son malheur avec une force de caractère et une résignation admirable*¹. – Bu sözü Boris Peterburqdan keçib gələrkən hersoqla görüşmək şərəfinə nail olduğu üçün dedi. Knyaz Nikolay Andreyiç Borisə elə baxdı ki, sanki bu sözün qabağında ona nə isə demək istəyirdi, lakin onun hələ buna layiq olmadığını nəzərə alıb dinmədi.

Qraf Rostopçin yaxşı tanış olduğu bir məsələ haqqında mühaşimə yürüdən bir adam etinasızlığı ilə dedi:

– Mən Oldenburq məsələsi haqqında yazılmış etiraz notasını oxudum və bu notanın pis bir üslubda yazıldığına təəccüb etdim.

Pyer sadəlvhlük ifadə edən bir təəccüblə Rostopçinə baxdı və notanın pis üslubda yazılmasının onu nə üçün narahat etdiyini başa düşə bilmədi.

– Qraf, əgər notanın məzmunu qüvvətlidirsə, onun pis və ya yaxşı bir üslubda yazılmasının nə əhəmiyyəti var?

Qraf Rostopçin dedi:

– *Mon cher, avec nos 500 mille homes de troupes, il serait facile d'avoir un beau style*². – Pyer indi başa düşdü ki, notanın üslubu qraf Rostopçini niyə narahat edir.

Qoca knyaz:

¹ Oldenburq hersoğu başına gələn bu müsibətə qarşı böyük bir mətanət və sakitlik göstərir (*frans.*)

² Əzizim, 500 min qoşunla yaxşı üslub öldə etmək də asan olardı (*frans.*)

– İndi yazı yazanlar yaman çoxalıb. Peterburqda hamı yazır, elə bir nota deyil, hamı yeni qanunlar yazır. Mənim Andryuşam orada Rusiya üçün bir kitab dolusu qanun yazmışdır. İndi hamı yazır! – deyərək qeyri-təbii bir halda güldü.

Söhbət bir anlığa kəsildi, qoca general boğazını arıtlamaqla hamının diqqətini özünə cəlb etdi.

– Peterburqda qoşun hissələri nəzərdən keçirilərkən baş verən son hadisəni eşitmisinizmi? Bilirsinizmi, yeni fransız elçiləri özlərini necə göstərmişlər?!

– Nə? Bəli, mən bu barədə bəzi şeylər eşitmişəm, elçi əlahəzrətin yanında nə isə nalayiq bir söz demişdir.

General sözünə davam etdi:

– Əlahəzrət onun diqqətini qrenadyor diviziyasına və rəsm-keçid marşına cəlb edir, deyilənə görə elçi buna heç bir əhəmiyyət vermir və hətta cürət edib deyir ki, biz Fransada belə boş-boş şeylərə heç əhəmiyyət vermirik. Padşah da bunun qabağında heç bir söz söyləmir. Deyirlər ki, sonra qoşun hissələri nəzərdən keçiriləndə padşah bircə dəfə də olsa, daha ona müraciət etmir.

Hamı susdu. Şəxsən padşaha aid olun bu məsələ haqqında heç bir fikir yürütmək olmazdı.

– Ədəbsizlər! Metiveni tanıyırsınızmi? Mən bu gün onu yanımdan qovdum. O, burada idi, mən xahiş etmişdim ki, heç kəsi mənim yanıma buraxmasınlar, amma onu buraxmışdılar, – knyaz bunu deyərək acıqlı-acıqlı qızına baxdı və fransız həkimi ilə olan söhbətini, Metivenin casus olmasını nədən təyin etdiyini açıb söylədi. Lakin onun gətirdiyi sübutlar çox zəif idi, həm də aydın deyildi, bununla belə heç kəs ona etiraz etmədi.

Qızartma ilə şampan şərəbi verildilər. Qonaqlar yerindən qalxaraq qoca knyazı təbrik etdilər. Knyaz qızı Marya da ona yaxınlaşdı.

Knyaz sərt və acıqlı-acıqlı qızına baxıb qırılmış, qırışq üzünü öpmək üçün ona sarı uzatdı. Onun üzündəki ifadə səhərki danışıqı unutmadığını, əvvəlki qərarından dönmədiyini, ancaq qonaqlara görə indi bunu ona söyləmədiyini aydınca göstərdi.

Qəhvə içmək üçün qonaq otağına keçən kimi qocalar oturdular.

Knyaz Nikolay Andreyiç daha da canlandı və gözlənilən müharibə haqqında öz fikrini söylədi.

O dedi ki, biz almanlarla müttəfiq olmağa can atdıqca və Avropa işlərinə qarışdıqca Napoleonla apardığımız müharibələr bizim üçün bədbəxtliklə nəticələnəcəkdir, Avropa işlərinə də bizi cəlb edən Tiltiz

sülhü oldu. Biz nə Avstriya üçün, nə də Avstriya əleyhinə müharibə etməli idik. Biz bütün siyasətimizi Şərqə köçürməliyik; Bonapart haqqında siyasətimiz isə sərhəddə silahlı qüvvələr saxlamaq və möhkəm siyasət yürütməkdən ibarət olmalıdır, belə olsa Bonapart, 1807-ci ildə olduğu kimi, heç vaxt rus sərhəddini keçməyə cürət eləməz.

Qraf Rostopçin dedi:

– Knyaz, biz heç fransızlarla müharibə edə bilərikmi?! Biz heç öz müəllimlərimiz və Allahlarımız üstünə silah qaldıra bilərikmi? Bir siz bizim cavanlara baxın, bizim xanımlara baxın! Bizim allahlarımız – fransızlar, bizim cənnətimiz – Parisdir.

O, ucadan danışmağa başladı, yəqin istəyirdi ki, hamı onun söylədiklərini eşitsin.

– Geyimlər – fransız geyimləri, fikirlər – fransız fikirləri, hisslər – fransız hissləri! Bax, siz Metiveni evdən qovmusunuz, ona görə qovmusunuz ki, o, fransızdır və alçaq bir adamdır, amma bizim xanımlar ondan ötrü dəli-divanədirlər, onun ardınca sürünürlər. Dünən mən ziyafətdə idim, beş xanımdan üçü katolik idi, onlar papanın icazəsi ilə bazar günləri naxış vururlar. Özləri isə az qala çılpaq gəzirlər, ayıb da olsa, hamam lövhələrindəki qadınlara oxşayırlar. Eh, knyaz, bu cavanlar ki var, gedəsən *kunstkamerdan*¹ Böyük Pyotrun köhnə dəyəyənini götürəsən, düşsən bunların üstünə, rus sayacağı bunları o qədər vurasan ki, ta bu səfehlik başlarından çıxa!

Hamı susurdu. Qoca knyaz gülümsəyərək Rostopçinə baxdı və başını tərpədən onun fikri ilə razılaştığını bildirdi.

Rostopçin özünə məxsus cəld bir hərəkətlə yerindən qalxıb əlini knyaza uzatdı:

– Zati-aliləri, sağlqla qalın, naxoşlamayın.

Qoca knyaz onun əlini tutdu və öpmək üçün üzünü ona sarı uzatdı:

– Sağlqla qal, özizim, mən həmişə ağıllı sözə tərəfdaram.

Rostopçinlə bərabər o birilər də ayağa qalxdılar.

IV

Knyaz qızı Marya qonaq otağında oturub qocaların yürütdüyü mühakimələrinə, dedi-qodularına qulaq asırdı, lakin bu eşitdiklərindən heç bir şey anlamırdı, o ancaq atasının ona düşmənçəsinə bir münasibət bəslədiyini qocaların başa düşüb-düşmədiyini fikirləşirdi. O hətta bütün nahar vaxtı Drubetskoyun ona qarşı göstərdiyi

¹ Nadir tarixi şeylərin saxlandığı yer (*alm.*)

xüsusi diqqət və nəzakəti də hiss etməmişdi. Drubetskoy bununla üçüncü dəfə idi onlara gəlirdi.

Knyaz otaqdan çıxandan sonra Pyer qonaqların hamısından sonra əlində şlyapa, gülümsəyən-gülümsəyən xanım qız Maryaya yaxınlaşdı, knyaz qızı Marya ona sualedici dalğın bir nəzərlə baxdı. Onlar hər ikisi qonaq otağında qaldı.

Pyer:

– Bir az da oturmaq olarmı? – deyərək knyaz qızı Maryanın yanındakı kreslodə oturdu.

– Bəli, buyurun. – Eyni zamanda onun gözləri soruşurdu: “Siz heç bir şey duymadınız mı?”

Pyerin kefi kök idi, o, həmişə yeməkdən sonra belə olardı. Yerə baxaraq sakitcə gülümsəyərdi.

– Xanım qız, bu cavan adamı çoxdanmı tanıyırsınız? – deyərək soruşdu.

– Kimi?

– Drubetskoyu.

– Yox, bu yaxından tanıyıram...

– O sizin xoşunuza gəlirmi?

Knyaz qızı Marya atası ilə səhərki danışqlarını yenə də düşünə-düşünə dedi:

– Bəli, o, mehriban bir adamdır... Siz bunu məndən niyə soruşursunuz?

– Mən bir şey müşahidə edirəm, ona görə də soruşuram. Cavan adam adətən Peterburqdan Moskvaya ancaq bir məqsəd üçün məzuniyyətə gəlir, bu məqsəd də dövlətli bir qızla evlənməkdir.

Knyaz qızı Marya dedi:

– Siz belə bir şey müşahidə etmisiniz?

Pyer gülümsəyərək sözü davam etdi:

– Bəli. Bu cavan adam da indi belə edir, harada ki, dövlətli var, ora gedir. Mən bunu çox aydın görürəm. Ancaq indi o, tərəddüd içindədir, bilmir kimə meyl eləsin: sizəmi, ya mademoiselle Jüli Karagina yamı? *Il est très assidu auprès d'elle*¹.

– Onlara gedirmi?

– Bəli. Çox da tez-tez gedir. – Sonra şən bir təbəssümlə əlavə etdi: – İndi qızın könlünü ələ almaq üçün yeni bir üsul vardır. Siz bunu

¹ O, ona çox diqqət yetirir (*frans.*).

bilirsinizmi? – Görünür, Pyerdə adamı açıq ürekdən istehza etmək həvəsi vardı, kefinin duru vaxtlarında o bəzən belə edərdi. Bunun da üstündə o, öz-özünü gündəliyində az töhmətləndirməmişdi.

Knyaz qızı Marya:

– Yox, – dedi.

– İndi Moskva qızlarının xoşuna gəlmək üçün – *il faut être mélancolique. Et il est très mélancolique auprès de m-lie Karagin*¹.

Knyaz qızı Marya Pyerin yaxşılıq edən üzünə baxaraq və öz dərdi haqqına düşünərək dedi:

– *Vraiment?*² – Sonra öz-özlüyündə fikirləşdi: “Mən hiss etdiklərimi başqa bir adama söyləyə bilsəydim, dərdim yüngülləşərdi. Bu hisslərimi də ancaq Pyerə söyləmək istərdim. O, çox nəcib və gözəl bir insandır. Bəli, dərdim yüngülləşərdi. O, mənə öz məsləhətini söylərdi!”

Pyer ondan soruşdu:

– Siz ona ərə gedərdinizmi?

Knyaz qızı Maryanın ürəyi kövrəldi, səsi titrədi və heç özü də gözləmədən birdən dedi:

– Ah, ilahi! Qraf, elə dəqiqələrim olur ki, mən bu zaman hər kime olsa, ərə gedərdim. Ah, yaxın bir adamı sevmək, lakin ona iztirab verməkdən başqa əlindən ayrı bir iş gəlmədiyini hiss etmək... (onun səsi yenə də titrəyərdi) ... və bu vəziyyəti dəyişmək iqtidarında olmadığımı bilmək nə ağır olarmış. Onda yalnız bir yol qalır: getmək! Lakin mən hara gedim?

– Xanım qız, siz nə deyirsiniz, sizə nə olmuşdur?

Knyaz qızı Marya ağladı:

– Heç özüm də bilmirəm, bu gün mənə nə olub. Mənim söylədiklərimə qulaq asmayın, sizə dediklərimi də unudun.

Pyerin kefi pozuldu. O, knyaz qızından bunun səbəbini soruşdu, ürəyində nə dərdi varsa, açıb söyləməsini ondan xahiş etdi, lakin Marya bunu demədi, o ancaq bir sözü təkrar edirdi: – Sizdən rica edirəm, mənim söylədiklərimi unudun. Mənim ancaq bir dərdim var, bunu siz də bilirsiniz, knyaz Andrey evlənərsə, atası ilə onun arası dəyə bilər.

Sonra söhbəti dəyişmək üçün əlavə etdi:

¹ Malxulyaçı olmaq lazımdır. O, Jüli Karaginanın yanında özünü çox malxulyaçı göstərir (*frans.*)

² Doğrudanmı? (*frans.*)

– Sizin Rostovgildən xəbəriniz varmı? Mənə deyiblər ki, onlar bu yaxında gələcək, mən də Andreyi hər gün gözləyirəm. Mən onların burada görüşməsini istərdim.

Pyer qoca knyazı nəzərdə tutaraq soruşdu:

– İndi o, bu məsələyə necə baxır? – Marya başını yellədi.

– Nə etmək olar? İlin tamam olmasına bir neçə ay qalmışdır. Qardaşım mütləq gələcəkdir. Mən ancaq onu ilk dəqiqələrdə baş verə biləcək hadisədən xilas etmək istərdim. İstərdim ki, onlar da tez gəlsinlər. Mən əminəm ki, onunla görüşəm... Siz onları çoxdanmı tanıyırsınız? Əlini ürəyinizin üstə qoyaraq bütün həqiqəti açıb mənə deyin. Deyin görüm, o, necə qızıdır, siz onu bəyənersinizmi? Ancaq bütün həqiqəti söyləyin, çünki siz bilirsinizmi, Andrey atasının rəyi xilafına hərəkət etməklə çox təhlükəli bir iş tutmuş olur, buna görə də mən bilmək istərdim...

Aydın olmayan bir duyğu Pyerə hiss etdirdi ki, knyaz qızı Maryanın bu əlavə sözlərində və bütün həqiqəti açıb söyləməsini döndə-dönə xahiş etməsində knyaz Andreyin almaq istədiyi qıza qarşı nə isə bir narazılıq ifadə olunur, o istəyir ki, Pyer knyaz Andreyin seçdiyi qızı bəyənməsin. Lakin Pyer bu barədə düşündüyündən artıq hiss etdiyini söylədi.

Qızara-qızara və qızardığının da səbəbini bilmədən dedi:

– Mən heç bilmirəm sizin sualınıza necə cavab verim. Mən o qızı qətiyyətlə tanıyıram, mən onu təhlil edə bilmərəm. Ancaq bircə şey bilirəm: o, füsunkar bir qızıdır. Niyə füsunkardır, onu da bilmirəm. Bax, bu qız haqqında ancaq onu söyləmək olar.

– Knyaz qızı Marya ah çəkdi və onun üzündəki ifadədən: “Mən bunu bilirdim və bundan da qorxurdum” sözlərini oxumaq olardı.

– O, ağıllı qızıdır mı? – Pyer fikrə getdi.

– Məncə, yox, amma hə. Onun ağıllı olması da lazım deyil... Bəli, yox, o, füsunkar bir qızıdır, vəssəlam. – Knyaz qızı Marya yenə nə narazı halda başını yellədi...

– Ah, mən onu sevməyi elə arzu edirəm ki! Siz onu məndən qabaq görəniz, bunu ona söyləməyin.

Pyer:

– Mən eşitmişəm ki, o, bu yaxında gələcəkdir, – dedi.

Knyaz qızı Marya bu barədə öz planını Pyerə söylədi: Rostovgil gələn kimi o, knyaz Andreyin almaq istədiyi qızla yaxınlıq edəcək və qoca knyazı da ona öyrətməyə çalışacaqdır.

Boris Peterburqda dövietli bir qızla evlənməyə müvəffəq olmadığından Moskvaya gəlmişdi. Moskvada onun evləne biləcəyi ən dövletli iki qız vardı: bunlardan biri Jüli, biri də knyaz qızı Marya idi, lakin o, tərəddüd içində idi, bilmirdi bunlardan hansını alsın. Knyaz qızı Marya qəşəng olmasa da, ona Jülidən daha artıq cazibəli görünürdü, ancaq nədənsə ona yaxınlıq edə bilmirdi. Qoca knyazın ad günündə Marya ilə görüşərkən bir neçə dəfə öz hissələrindən söhbət açmaq istəmişdi, lakin xanım qız hər dəfə ona yersiz-yersiz cavablar vermişdi, görünür ki, Borisin dediklərinə o heç qulaq asmırmış.

Jüli isə, əksinə, ancaq özünə xas olan bir üsulla onun hissələrini çox həvəslə qəbul edirdi.

Jülinin 27 yaşı vardı. Qardaşları öləndən sonra o, çox dövletli bir qız olmuşdu. O, indi qətiyyənlə gözəl deyildi, lakin elə zənn edirdi ki, indi əvvəlkindən də qəşəng və əvvəlkindən də daha çox cazibədar. Onda belə bir səhv fikri əmələ gətirən iki şey idi: birisi bu idi ki, o, çox dövletli bir qız olmuşdu, ikincisi də, onun yaşı artdıqca kişilər üçün az təhlükəli olurdu, kişilər onunla daha sərbəst hərəkət edə bilirdilər və öhdələrinə heç bir vəzifə götürmədən onun axşamlarından, axşam yeməklərindən və izdihamlı məclislərindən istifadə edirdilər. On il bundan əvvəl bir kişi 17 yaşlı bir qız olan evə o qızı nəzərdən salmaqdan və özünü onunla əlaqədar etməkdən qorxaraq hər gün o evə getməkdən çəkinə bilirdi, lakin indi həmin kişi cəsarətlə hər gün onun yanına gedərdi və onunla gəlin ola biləcək bir qız kimi deyil, heç bir cinsə mənsub olmayan tanış bir adam kimi ünsiyyət saxlayardı.

Karagingilin evi bu qış Moskvada ən qonaqpərvər bir ev hesab olunurdu və hər kəs ora məmnuniyyətlə gedirdi. Verilən naharlardan və axşam ziyafətlərindən başqa, hər gün orada böyük məclislər qurulardı. Bu məclisə toplaşan və gecə saat 12-də axşam yeməyini yeyən, saat 3-də isə dağılışıb gedən adamların da çoxu kişi olardı. Elə bir böyük ziyafət, gəzinti, teatr olmazdı ki, Jüli ora getməsin. Onun tualeti həmişə ən yeni modalı tualet olardı. Lakin buna baxmayaraq, o, ümidləri boşa çıxmış bir adama oxşardı, çatana da deyərdi ki, mən nə dostluğa, nə də sevgiyə inanıram, bütün həyat şənlikləri də mənim üçün boş bir şeydir, mən ancaq orada rahat ola biləcəyəm. O, özünü böyük ümidlər bəsləyən, lakin bu ümidləri boşa çıxmış, öz sevgilisini itirmiş və ya bu sevgilisi tərəfindən amansız surətdə aldadılmış bir qız kimi göstərirdi. Onun başına belə bir iş gəlməyə

də, hamı ona başına belə işlər gəlmiş bir qız kimi baxırdı, hətta o, özü də başına çox-çox müsibətlər gəldiyinə inanırdı. Lakin bu hal nə ona həyatını şənləndirirdi, nə də onun yanına gələn cavan adamların vaxtını xoş keçirməyə mane olurdu. Onların evinə gələn hər bir qonaq, özünü malxulyalığa vuran ev sahibəsinə lazımı iltifatlar göstərər, sonra da həyatı söhbətlərlə, rəqslə, zehni oyunlarla və o zaman Karagingilin evində dəbdə olan şeir deyişmələri ilə məşğul olardı. Ancaq cavan adamlardan bəzisi, o cümlədən Boris də Jülinin əhval-ruhiyyəsilə daha dərinləndirən maraqlanardı. Jüli bu cavan adamlarla təkləkdə oturub həyatın mənasızlığından uzun-uzadı söhbət edərdi, kədərli şəkillər çəkilən, sözlər və şeirlər yazılan albomunu açıb onlara göstərirdi.

Jüli xüsusilə Borisə mehribanlıq edərdi. Onun həyatda belə tez ümidsiz olmasına heyfslənər və guya başına çox-çox müsibətlər gəlmiş bir adam kimi ona dostcasına təsəlli verərdi, sonra da öz albomunu açıb onun qabağına qoyardı. Boris onun albomuna iki ağac şəkli çəkib altında da bu sözləri yazmışdı: *Arbres rustiques, vos sombres rameaux secouent sur moi les ténèbres et la mélancolie*¹.

Başqa bir yerdə isə bir meqəbərə şəkli çəkmişdi, onun da altından bu beyti yazmışdı:

*"La mort est secourable et la mort est tranquille,
Ah! contre les douleurs il n'y a pas d'autre asile"*².

Bu beyt Jülinin çox xoşuna gəlmişdi.

Sonra o kitabdan oxuyurmuş kimi bu sözləri Borisə demişdi:

– *Il y a quelque chose de si ravissant dans le sourire de la mélancolie*³.

– *C'est un rayon de lumière dans l'ombre, une nuance entre la douleur et le désespoir, qui montre la consolation possible*⁴.

Boris də buna cavab olaraq bu şeiri yazdı:

*"Aliment de poison d'une âme trop sensible,
Toi, sans qui le bonheur me serait impossible,
Tendre mélancolie, ah, viens me consoler,
Viens calmer les tourments de ma sombre retraite.*

¹ Kənd ağacları, sizin kölgəli budaqlarınızdan mənim üstümə qarantlıq və kədər yağır (*frans.*).

² Ölüm xilas edir və sakit edir.

³ Ah! Əzabdan qurtarmaq üçün başqa bir sığınacaq yer yoxdur (*frans.*).

⁴ Malxulyalığın təbəssümündə tükənməz bir füsunkarlıq vardır (*frans.*).

⁵ Bu kölgədə bir şüa, kədərli ümidsizlik arasında bir cümlədir ki, təskinlik ola biləcəyini göstərir (*frans.*).

Et mêle une douceur secrète

*A ces pleurs, que je sens couler*¹.

Jüli orqanda Boris üçün ön kədərli noktürinlər² çalardı.

Boris də ona ucadan “Zavallı Liza” əsərini oxuyardı, oxuduqca da həyəcədən bir neçə dəfə nəfəsi txanaraq dayanardı. Onlar böyük məclislərdə bir-birinə laqeyd insanlar dünyasında bir-birini başa düşən yeganə adam kimi baxardılar.

Anna Mixaylovna Karagingilə tez-tez gələr və Jülinin anası ilə həmsöhbət olardı, eyni zamanda o, Jüliyə nələr veriləcəyi haqqında da düzgün məlumat toplardı (Jüliyə Penza vilayətindəki iki malikanə, bir də Nijni Novqorod meşələri verilirdi). Anna Mixaylovna qəzavü-qədərin hökmünə sidq-ürəklə boyun əyərək oğlu Boris dövlətli Jüli ilə bağlayan incə kədərə rıqqətlə baxardı.

Jüliyə dedi ki:

– *Toujours charmante et mélancolique, cette chère Julie*³. Sonra Jülinin anasına dedi: – Boris deyir ki, sizin evinizdə ruhən dincəliyəm. Heç bilirsiniz, o, nə qədər ümitsizlik keçirmiş və nə qədər həssasdır!

Evdə də oğluna dedi:

– Ah, mənim əzizim, Jüli son vaxtda mənim elə xoşuma gəlib ki, bunu heç bilmirəm sənə necə təsvir edim! Bir də ki, onu kim sevməyə bilər? O elə bir mələkdir ki, yer üzündə heç tayı-bərabəri yoxdur! – Bir az susaraq əlavə etdi: – Onun maman-ına da elə yazığım gəlir! Bu gün o, Penzadan göndərilən hesabət və məktubları mənə göstərdi, orada onların böyük malikanələri vardır, o yazıq da təkdir, onu elə aldadırlar ki!

Boris güclə seziləcək bir halda gülümsədi. O, anasının sadələvnh-cəsinə ifadə olunan hiyləgərliyinə mehribanca gülüldü, lakin ona axıra kimi qulaq asdı, arabilir də Jüligilin Penza və Nijni Novqoroddakı malikanələri haqqında diqqətlə bəzi şeylər soruşdu.

Jüli çoxdan idi öz malxulyaçı pərəstişkarının təklifini gözləyirdi və bu təklifi də qəbul etməyə hazır idi. Lakin Borisin ona, onun ərə

¹ Sən ey həssas bir qəlbin zəhərli qidası,

Ki, sənsiz səadət mənim üçün mümkün olan şey deyil,

Ey zərif malxulya, gəl mənə təsəlli ver,

Gəl mənim zülmət içində keçən yalnız həyatımı əzabdan qurtar.

Və bu gizli nəşəni

Gözlərimdən axdığını hiss etdiyim yaşla birləşdir (*frans.*).

² Balaca lirik musiqi əsəri (*frans.*)

³ Bizim əziz Jülimiz yenə də gözəl və malxulyalıdır (*frans.*).

getmək üçün göstərdiyi ehtirasına, ondakı qeyri-təbiiliyə qarşı hiss etdiyi gizli nifrət və həqiqi sevgidən tamamilə əl üzməkdən duyduğu dəhşət buna mane olurdu. Onun məzunliyyəti qurtarırdı. O, hər gün Karagingilə gəlir, bütün vaxtını orada keçirirdi, hər gün də düşünərək öz-özünə deyirdi: sabah Jüliyə əvlənmək təklifini edəcəyəm. Lakin Jülinin yanına gedəndə, onun həmişə pudralanmış olan çənəsinə, qırmızı sifətinə, nəm gözlərinə baxanda, üzündəki həmişə malxulya-çılıqdan dərhal ailə xoşbəxtliyi sevincinə keçməyə hazır olan süni ifadəni görəndə öz qətiyyətini itirirdi. Bununla belə o, çoxdan idi ki, öz təsəvvüründə özünü Jülinin Penza ilə Nijni Novqorod malikanələrinin sahibi hesab edər, onların gəlirindən necə istifadə etməyi müəyyənləşdirirdi. Jüli Borisin tərəddüd etdiyini görürdü və bəzən belə bir fikrə gəlirdi ki, yəqin mən Borisin xoşuna gəlmirəm, amma o saat da yanlış xəyallarla öz-özünə təsəlli verərək deyirdi: o utanır, bu utanmaq da sevgidəndir. Eyni zamanda əsəbiləşməyə də başlayırdı, nəhayət, o, qəti bir plan qurdu: Borisin məzunliyyəti qurtaranda Anatoli Kuragin Moskvaya Karagingilin evinə gəldi. Jüli də birdən-birə malxulyaçılığı buraxıb çox şən oldu və Kuraginə xüsusi bir mehribanlıq göstərdi.

Anna Mixaylovna öz oğluna dedi:

– *Mon cher, je sais de bonne source que le Prince Basile envoie son fils à Moscou pour lui faire épouser Julie*¹. Mən Jülini elə çox sevirəm ki, mənim ona heyfim gəlir. Əzizim, sən nə düşünürsən?

Qızın əldən çıxması ilə axmaq bir vəziyyətdə qalmaq, Jülinin qabağında malxulyaçılıq kimi ağır bir vəzifə daşıyaraq bütün bir ayı boş-boşuna keçirmək və təsəvvüründə siyahıya alaraq yerbəyer etdiyi Penza malikanələrinin gəlirini Anatol kimi səfəh bir adamın əlində görmək Borisə təhqir edirdi. Bu dəfə o, Karagingildə qəti bir niyyətlə getdi. Jüli onu gülər üzlə və qayğısız bir halda qarşıladı, düşünür ki ziyafətdə kefinin kök olduğundan etinasızca danışdı, sonra da nə vaxt gedəcəyini soruşdu. Boris öz sevgisindən danışmağa gəlmişdi, buna görə də özünü mehriban göstərmək fikrində idi, lakin o, birdən-birə qadınların vəfasızlığından danışmağa başladı, dedi ki, qadınlar çox asanlıqla kədərdən şadlığa keçirlər, onların əhvali-ruhiyyəsi, onlara yaxınlıq edən və könlülərini ələ almaq istəyən adamların hərəkətindən

¹ Əzizim, mütəbər mənbələrdən mənə məlum olmuşdur ki, knyaz Vasili Jülini oğluna almaq istəyir, bunun üçün də onu göndərmişdir (*frans.*).

asıldır. Jüli bu sözdən incidi, eyni zamanda dedi ki, qadına müxtəlif vəziyyətlər lazımdır, çünki eyni şeylər hər kəsi darıxdırır.

Boris:

– Bunun üçün də mən sizə məsləhət görərdim ki... – deyərək sözbə başladı və Jülini sancmaq istədi, lakin elə o saat da, Moskvadan məqsədinə çatmadan gedəcəyini, sərf etdiyi əməyin boşa çıxacağını düşünərək susdu (Bu vaxta kimi hələ onun başına belə bir iş gəlməmişdi), belə bir vəziyyət onu təhqir etmiş olardı. Sözüünü kəsib, Jülinin əsəbilik və tərəddüd ifadə edən üzünü görməmək üçün başını aşağı dikdi. – Mən bura sizinlə dalaşmaq üçün gəlməmişəm... Əksinə... – Başını qaldıraraq Jülinin üzünə baxdı ki, görsün sözünü davam etdirə bilərmi. Jülinin üzündəki əsəbilik birdən-birə silinmişdi, iztirab və yalvarış ifadə edən gözləri intizar içində Borisə zillənmişdi. Boris düşünərək öz-özünə dedi: “Mən həmişə işi elə qura bilərəm ki, onu az görüm. İndisə məsələ başlanmışdır, onu qurtarmaq lazımdır!” Rəngi qızardı, başını qaldıraraq Jüliyə baxdı: – Mənim sizə bəslədiyim hisslərə siz bələdsiniz! – Daha bundan artıq söz söyləmək lazım deyildi. Jülinin üzü qalibiyyətlə gülümsəyirdi. Lakin o, belə hallarda söylənilən sözlərin hamısını, yəni: “Mən sizi sevirəm, heç bir qadını sizin qədər sevməmişəm” sözlərini Borisə dedirdi. O bilirdi ki, Penza malikanələri və Nijni Novqorod meşələri əvəzində bunu tələb edə bilər, tələb etdiyini də əldə edə bildi.

Qaranlıq və kədər saçan ağaclar artıq nə Borisin, nə də Jülinin yadına düşürdü, onlar gələcəkdə Peterburqda gözəl bir ev tikmək planını qurur, kübar evlərinə gedir və təntənəli bir toy üçün hazırlıq görürdülər.

VI

Qraf İlya Andreyiç yanvarın sonlarında Nataşa və Sonya ilə Moskvaya gəldi. Qrafınyə hələ də kefsiz idi, lakin onun sağalmasını gözləmək olmazdı, çünki knyaz Andreyin gələcəyini hər gün Moskvada gözləyirdilər. Bundan başqa çehiz üçün lazımı şeylər almaq, Moskva ətrafındakı evi satmaq və qoca knyazın Moskvada olmasından istifadə etmək lazım idi ki, gələcəkdə gəlini olacaq Nataşanı ona təqdim etmək mümkün olsun. Rostovgilin Moskvadakı evi qızdırılmadığı üçün soyuq idi. Bir də ki, onlar Moskvada çox qalmaqazdılar, qrafınyə da onların yanında deyildi, buna görə də İlya Andreyiç Marya Dmitriyevna Axrosimovanın evinə düşdü. Marya Dmitriyevna onları çoxdan qonaq çağırırdı.

Axşamdan xeyli keçmiş Rostovginin dörd arabası Marya Dmitriyevnanın Staraya Konyuşennaya küçəsində olan evinin həyətinə girdi. Marya Dmitriyevna tək yaşayırdı. Qızını ərə vermişdi. Oğlanları da qulluq edirdilər.

O, özünü yenə də sax tutardı, yenə də hamıya öz fikrini heç bir şeydən çəkinmədən, ucadan və qəti bir şəkildə söylərdi, bütün varlığı ilə də sanki başqa adamları göstərdikləri hər cür zəiflik, ehtiras və məftuniyyət üstündə töhmətləndirərdi, çünki o, belə şeylərin ola biləcəyini qəbul etməzdi. Səhər tezdən kutsaveykasını geyərək ev işləri ilə məşğul olardı. Bayram günlərində kilsəyə, oradan da həbsxanalara gedərdi, nədən ötrü də getdiyini heç kəsə söyləməzdi, başqa günlərdə isə, ev işlərini qurtarandan sonra paltarını dəyişər, ona işi düşən adamları qəbul edərdi. Müxtəlif ictimai təbəqələrdən olan belə adamlar hər gün onun yanına gələrdilər, sonra da günorta yeməyini yeyərdi, yediyi xörək də həmişə yaxşı və ləzzətli, süfrə başında da hər gün üç-dörd qonağı olardı. Nahardan sonra bir əl *boston*¹ oynardı, axşamlar da qəzet və kitab oxutdurub qulaq asar, eyni zamanda əlində bir şey toxuyardı. Çox nadir hallarda evdən çıxardı; onda da şəhərin ən mötəbər şəxslərinin evinə gedərdi.

Rostovgil gələndə o hələ yatmamışdı. Dəhlizin qapısı cırılda-yaraq açıldı, Rostovgil öz qulluqları ilə içəri girdi. Marya Dmitriyevna gözlüyünü burnu üstünə endirib başını dik tutaraq zal otağının qapısı ağzında durmuşdu, içəri girən adamlara ciddi və acıqlı bir nəzərlə baxırdı. Elə zənn etmək olardı ki, bu adamların gəlməsindən bərk hirsələnmişdir və bu saat onları qovacaq, lakin bu zaman o, qonaqları və qonaqların şeylərini yerbəyer eləmək üçün əmr verir və gös-tərdiyi qayğıdan görünürdü ki, Rostovgilin gəlməsindən çox razıdır.

Heç kəslə görüşmədən çemodanları göstərərək deyirdi:

– Qrafınkıdırımı? Bura gətir. Qızlar, bu tərəfə, sola gedin. – Sonra qulluqçu qızların üstünə çığırdı: – Nə ağnızını açıb baxırsınız! Tez samovara od salın! – Sonra saxtadan üzü qızarmış Nataşanın kaporundan tutaraq özünə dartdı: – Kökəlmisən, yaxşılaşmısan. Bah, nə soyuqsan! – Əlindən öpmək istəyən qrafın üstünə çığırdı: – Bir tez soyunsana! Yəqin lap donmusan. Çayla rom venin!” Sonyuşka, bonjour, – deyərək Sonyaya döndü, fransızca söylənən bu təbrikilə o, Sonyaya qarşı həm azca etinasızlıq göstərdiyini, həm də öz mehribanlığını bildirmək istəyirdi.

¹ Kart oyunu

Hamı yol paltarını soyunub üst-başını düzəldərək çay masası ətrafında oturandan sonra Marya Dmitriyevna bir-bir hamının üzündən öpdü.

– Gəlməyinizə və mənim evimə düşməyinizə lap ürəkdən şadam! – Nataşaya diqqətlə baxaraq dedi: – Çoxdan gəlmək lazım idi... Qoca da burada hər gün oğlunun gəlməsini gözləyir. Onunla tanış olmaq lazımdır, tanış olmaq lazımdır. – Sonyanı gözdən keçirərək əlavə etdi: – Bəli, bu barədə sonra danışarıq. – Sonyanın yanında bu barədə söz açmaq istəmirdi. – İndi qulaq as, – deyərək qrafa döndü. – Sabah səne nə lazımdır? Kimi çağırırdıracaqsan? Şinşinimi? – Barmağının birini yumdu. – Ağlağan Anna Mixaylovnanı? – Bu iki. O, indi oğlu ilə buradadır. Oğlu evləni! Sonra Bezuxovumu? O da arvadı ilə buradadır. Arvadının əlindən qaçmışdı, arvadı yenə də onun dalınca gəldi. Bezuxov özü çərşənbə günü bizdə nahar elədi. – Sonra qızları göstərdi: – Bunları da sabah İverskoya, sonra da Ober-Şelmanın yanına apararam. Yəqin bunlara başdan-ayağa təzə paltar tikdirəcəksən? Mənə baxmayın, indi paltara çox qərribə qol tikirlər! Bu yaxında cavan knyaz qızı İrina Vasilyevna mənim yanıma gəlmişdi. Adam baxanda əti tökülürdü, elə bil ki, hər qoluna balaca bir çəllək geydirmişdin. İndi belə olub ki, gündə bir dəb çıxır. – Sonra ciddi bir ifadə ilə dedi: – Bəs sənin öz işlərin necədir?

Qraf:

– Aləm qarışıb bir-birinə. Bir yandan pal-paltar almaq lazımdır, – dedi, – bu yandan da Moskva ətrafındakı malikanəni, bir də evi satmaq görək. Əgər iltifat buyurub zəhmətini boynunuza götürsəniz, qızları sizin yanınızda qoyub, bircə günlüyə Marinskoyeyə getmək istəyirəm.

– Yaxşı, yaxşı, mənim yanımda sağ-salamat olarlar. Mənim evim Qəyyumluq Şurası kimidir. Mən onları hara lazımsa apararam, dan-laram da, oxşaram da. – Marya Dmitriyevna iri əlini çox-çox sevdii və xaçladığı Nataşasının yanaqlarına toxundurdu.

Ertəsi gün Marya Dmitriyevna qızları İverskoya və Ober-Şelmanın yanına apardı. Ober-Şelma Marya Dmitriyevnadən elə qor-xurdu ki, həmişə onu tez başdan eləmək üçün paltarı ona zərərinə satırdı. Marya Dmitriyevna cehizin çoxunu buna sifariş verdi. Evə qayıdandan sonra Nataşadan başqa hamını öz otağından qovdu, sonra da çox-çox sevdii Nataşanı kreslosu yanına çağırırdı.

– İndi sənənlə danışaq. Nişanlanmışsan, mübarək olsun! Yaxşı oğlan tapmışan! Çox sevinirəm. Onu da lap bu boyda olandan tanı-

yıram (Əli ilə yerdən bir arşın hündürlüyü göstərdi). Nataşa sevinərək qızardı. – Mən onu və onun bütün ailəsini sevirəm. İndi mənə qulaq as. Sən bilirsen ki, qoca knyaz Nikolay oğlunun evlənməsini heç istəmirdi. Çox tünd qocadır! Burası da var ki, knyaz Andrey uşaq deyil, atası razı olmasa, da o istədiyini eləyər, ancaq bu cür ailəyə girmək yaxşı deyil. Arada razılıq və məhəbbət olmalıdır. Sən ağıllı qızsan, necə eləmək lazımdır, özün bilirsen. Sən mehribanlıq göstər, ağıllı hərəkət elə. Onda hər şey öz yoluna düşər, yaxşı olar.

Nataşa susurdu, lakin Marya Dmitriyevna elə zənn edirdi ki, o utandığından dinib-danışmır. Əslində isə Nataşa knyaz Andreyə olan sevgisinə başqalarının qarışmasını istəmirdi. Onun təsəvvürünce bu sevgi insanların heç bir işinə bənzəmirdi, buna görə də heç kəs onun sevgisini başa düşə bilməzdi. O tək bircə knyaz Andreyi sevirdi və onu tanıyırdı, knyaz Andrey də onu sevirdi, özü də bu günlərdə gəlib onu aparmalı idi. Ayrı ona heç bir şey lazım deyildi.

– Bilirsənmi, mən onu çoxdan tanıyıram, sənin baldızın Maşenkanı da sevirəm. Baldızlar başa toxmaq olar, amma bu heç milçəyi də incitməz. O, məndən xahiş edib ki, səni onunla görüşdürüm. Sən sabah atanla onun yanına gedərsən, özün də mehribanlıq göstərərsən, qılıq qatarsan, sən ondan yaşca kiçiksən. Nişanlın da gələndə görür ki, sən onun bacısı ilə də, atası ilə də tanışsan, onlar da səni sevilblər. Belədir, belə deyil? Belə yaxşı olmazmı?

Nataşa könülsüz dedi:

– Bəli, belə yaxşı olar.

VII

Ertəsi gün qraf İlya Andreyiç Marya Dmitriyevnanın məsləhətilə Nataşanı götürüb knyaz Nikolay Andreyiçin yanına getdi. Qrafın getməyə heç könü yox idi, bu görüş onun ürəyinə qorxu salırdı. Əsgər yığılarkən knyazla olan son görüşü hələ də onun yadından çıxarmışdı. Qraf İlya Andreyiç onu nahara dəvət etmişdi, lakin o, buna cavab olaraq, adam gətirməmək üstündə qrafı bərk danlamışdı. Nataşa ən yaxşı paltarlarını geymişdi və knyaz Nikolay Andreyiçgilə gətiriyinə çox-çox sevindirdi. “Heç ola bilməz ki, onlar məni sevməsinlər, – məni həmişə hamı sevmişdir. Mən onların hər bir arzusunu yerinə yetirməyə, onları sevməyə hazırım, onları ona görə sevmək istəyirəm ki, biri onun atasıdır, biri də bacısıdır, onlar da məni sevməyə bilməzlər!”

Onlar karetə minib knyaz Nikolay Andreyiçin Vzdviyenkadaki tutqun görünüşlü evinə getdilər. Karetədən düşüb dəhlizə girdilər.

Qraf yarızarafat, yarıgerçək bir ifadə ilə dedi:

– Allah, özün dada yet! – Nataşa atasının qabaq otağa girərkən tələsdiyini gördü və çəkinə-çəkinə, yavaşca knyazın və knyaz qızı evdə olub-olmadığını soruşdu. Onların gəlməsi haqqında knyaza və knyaz qızına xəbər verildikdən sonra qulluqçular arasında bir çaxnaşma əmələ gəldi. Xəbərə gedən xidmətçini zalda o biri xidmətçilər saxlayaraq pıçıldıdılar. Bir qulluqçu qız zala yüyürdü və knyaz qızı adını çəkərək nə isə söylədi. Nəhayət, sifətindən acıq tökülən qoca bir xidmətçi Rostovgilin yanına gəlib dedi ki, knyaz qəbul edə bilməyəcək, knyaz qızı isə sizi öz yanına dəvət edir. Hamıdan əvvəl qonaqların qabağına çıxan m-lle Bourienne oldu. O, çox nəzakətlə ata ilə qızını qarşılayaraq knyaz qızının yanına apardı. Knyaz qızı da həyəcanlı, həm də qorxmış halda ayaqlarını bərk-bərk yerə vuraraq, qonaqların qabağına yüyürdü. Onun üzü qırmızı ləkələrlə dolu idi, amma özünü sərbəst və şad göstərməyə çalışırdı. Elə ilk baxışda Nataşa knyaz qızı Maryanın xoşuna gəlmədi. Nataşa ona qədərsiz bəzəkli-düzəkli, şən, yüngül və şən-şöhrət sevən bir qız kimi göründü. Lakin Marya gələcəkdə gəlinləri olacaq bu qıza qarşı hələ onu görmədən əvvəl pis bir münasibət bəsləyirdi, çünki qeyri-ixtiyari olaraq onun gözəlliyinə, cavanlığına, xoşbəxtliyinə həsəd edir, onu qardaşına qısqanırdı. Onu həyəcanlandıran bu idi. Bir də knyaz qızı Marya ona görə həyəcanlı idi ki, xidmətçi Rostovgilin gəlməsini knyaza xəbər verərkən knyaz çığıra-çığıra demişdi. – Onlar mənə lazım deyil, əgər istəyirsə, qoy onları knyaz qızı Marya qəbul eləsin, ancaq mənim yanıma buraxmayın. Marya da Rostovgili qəbul etdi, lakin o hər dəqiqə knyazın nalayiq bir iş tuta biləcəyindən qorxurdu, çünki knyaz Rostovgilin gəlməsindən son dərəcə acıqlanmışdı.

Qraf ayağını ayağına vuraraq təzim etdi və sanki qoca knyazın gəlməsindən qorxaraq ətrafına baxa-baxa dedi:

– Əziz knyaz qızı, budur mən öz gülümü sizin yanınıza gətirdim. Sizin tanıdığınız mənə çox sevindirir... Çox təəssüf ki, knyaz hələ də kefsizdir, çox təəssüf. – Bir neçə də ümumi cümlələr söyləyərək ayağa qalxdı. – Xanım qız, əgər icazə versəniz, mən Nataşanı on beş dəqiqəlik sizin yanınızda qoyaram, burada, iki addımlıqda Sobaçaya Ploşşadkaya, Anna Semyonovnanın yanına getmək istəyirəm.

İlya Andreyiç bu diplomatik hiyləgərliyi ona görə işə salmışdı ki, həm qızının gələcəkdə baldızı olacaq knyaz qızı Maryaya öz gəlinləri ilə açıq söhbət etməyə imkan versin (Bunu qraf sonra öz qızına demişdi), həm də knyazla üz-üzə gəlməsin, çünki o, knyazdan qorxurdu. O, bunu öz qızına söyləmədi, lakin Nataşa atasının knyazdan qorxaraq narahat olduğunu anladı və özünü təhqir olunmuş hiss etdi. Atasının yerinə qızardı və qızardığına da daha bərk acıqlandı, sonra da cəsarətli və öcəşkən bir nəzərlə Maryaya baxdı. Onun gözləri heç kəsdən qorxmadığını ifadə edirdi. Knyaz qızı qrafın tədbirini bəyənrək çox şad olduğunu söylədi və Anna Semyonovnanın yanında mümkün qədər çox qalmasını ondan xahiş etdi. İlya Andreyiç getdi.

Knyaz qızı Marya Nataşa ilə tək qalib danışmaq istəyir və narahat bir halda *m-lle Bourienne*-yə baxırdı, lakin o, otaqdan çıxıb getmirdi, Nataşaya Moskvanın zövq-səfasından, teatrlarından ətraflı surətdə danışdı. Bayaq xidmətçilərin özlərini itirərək əl-ayağa düşməsi, qrafın narahat olması və knyaz qızı qeyri-təbii bir halda onları qarşılaması Nataşanı təhqir etmişdi. Ona elə gəlirdi ki, knyaz qızı onları qəbul etməklə böyük bir mərhəmət göstərmişdir. Buna görə də hər şey onun könlünə toxunurdu. Marya onun xoşuna gəlmirdi. Nataşa elə zənn edirdi ki, o, çox pis adamdır, ikiüzlüdür, qılıqsızdır. Nataşa birdən ruhi bir sıxıntı duydu və qeyri-ixtiyari olaraq knyaz qızı Maryaya qarşı etinasızlıq göstərməyə başladı, bununla da o, Maryanın daha artıq xoşuna gəlmədi. Beş dəqiqəlik qeyri-səmimi söhbətdən sonra tufli geymiş bir adamın yeyin-yeyin atılan ayaq səsləri eşidildi. Knyaz qızı Maryanın üzündə qorxu əlaməti görünürdü. Otağın qapısı açıldı, knyaz başında ağ qalpaq, əynində xalat içəri girdi.

– Ah, xanım, xanım, qrafınyə... qrafınyə Rostova, əgər səhv etmərsən ... rica edirəm, əfv edin, əfv edin... bilmədim, xanım. Allah özü görür. Mən bilmirdim ki, siz bizə gəlməyi özünüzlə layiq görmüşünüz, ona görə də bu paltarda qızımın yanına gəldim. Rica edirəm, əfv edin... Allah özü görür ki, bilmədim. – Bu sözləri o, Allah sözünü xüsusilə qeyd edərək, elə süni, elə iyrenc bir şəkildə söyləyirdi ki, knyaz qızı Marya ayaq üstə duraraq başını aşağı saldı, nə atasına, nə də Nataşaya baxmağa üzü gəlmədi. Nataşa da qalxıb təzim etdikdən sonra nə edəcəyini bilmirdi. Ancaq m-lle Bourienne mehribanca gülümsəyirdi.

Qoca yenə dodaqaltı:

– Rica edirəm, əfv edin, rica edirəm, əfv edin! Allah özü görür ki, bilmədim, – deyərək Nataşanı başdan-ayağa süzdü və otaqdan çıxıb

getdi. Knyaz gedəndən sonra m-llə Bourienne birici olaraq sözə başladı və knyazın kefsizliyindən söhbət açdı. Lakin Nataşa ilə knyaz qızı Marya kirimişcə bir-birinə baxırdı, baxdıqca da, deyilməsi lazım olan sözləri deməyərək, bir-biri haqqında daha pis şeylər düşünürdülər.

Qraf geri qayıdanda Nataşa knyaz qızı Maryaya qarşı nəzakətsizlik göstərərək atasının gəlməsinə çox sevindi və getməyə tələsdi. Bu anda o, qarşısında duran yaşı ötmüş, rəsmi əlaqəli knyaz qızına az qala nifrət edirdi, çünki o, Nataşanı pis bir vəziyyətdə qoymuşdu və yarım saat bir yerdə olduqları halda, knyaz Andrey haqqında heç bir şey söyləməmişdi. Nataşa düşünərək öz-özünə deyirdi: “Bu fransız qadınının yanında onun haqqında əvvəl mən söz açə bilməzdim ki!” Knyaz qızı Marya da bu anda eyni şeyi düşünərək iztirab çəkirdi! O, Nataşaya nə demək lazım olduğunu bildirdi, lakin bunu deyə bilmədi, ona görə deyə bilmədi ki, buna həm m-llə Bourienne mənə olurdu, həm də Nataşa ilə knyaz Andreyin evlənməsi haqqında söhbət açmaq ona çox ağır gəlirdi və bunun səbəbini heç özü də bilmirdi. Qraf otaqdan çıxandan sonra Marya cəld Nataşaya yanaşaraq əlindən tutdu və dərinəndən ah çəkib dedi: “Dayanın, mən gərək...” Nataşa istehza ilə knyaz qızı Maryaya baxdı, lakin nəyə istehza etdiyini özü də bilmirdi.

Xanım qız Marya:

– Əziz Natali, – dedi, – bilirsinizmi, mən qardaşımın öz xoşbəxtliyini tapmasına sevinirəm... – O, doğru söyləmədiyini hiss edərək dayandı. Nataşa onun sözünü kəsməsinin səbəbini anladı, zahiri bir qürur və soyuqluqla dedi:

– Xanım qız, mənə elə gəlir ki, indi bu barədə danışmaq yaxşı deyil. – Bu sözləri söylərkən o az qalır ki, ağlasın.

Otaqdan çıxan kimi öz-özünə dedi: “Gör, mən nə söylədim, gör, mən nə etdim!”

Həmin gün Nataşa nahara çox gec gəldi və onu xeyli gözləməli oldular. O, öz otağında oturub uşaq kimi içini çəkə-çəkə hönkürtü ilə ağlayırdı. Sonya onun başı üstündə durub saçlarını öpürdü.

– Nataşa, sən axı niyə ağlayırsan? Onlar sənə nəyənə lazımdır? Nataşa, bunlar hamısı keçib gedər.

– Yox, sən bilsən ki, bu adama necə ağır gəlir... elə bil ki mən...

– Sən bunu demə, Nataşa, sən ki, müqəssir deyilsən, sənə nəyənə gərək? Bir məni öp!

Nataşa başını qaldırıb Sonyanın dodaqlarından öpdü və göz yaşları ilə islanmış üzünü onun sinəsinə qoydu.

– Mən deməyi bacarmıram, mən bilmirəm. Heç kəs müqəssir deyil, müqəssir mənəm. Ancaq adama elə ağır gəlir! Ah, o, niyə gəlmir axı!..

Ağlamaqdan Nataşanın gözləri qızarmışdı, elə bu halda da nahar yeməyə getdi. Marya Dmitriyevna knyazın İlya Andreyiçlə qızını necə qəbul etdiyini bildirdi, lakin özünü elə göstərirdi ki, guya bundan heç xəbəri yoxdur, Nataşanın üzündə ifadə olunan iztirab və kədəri də görmür, o həm qrafla, həm də başqa qonaqlarla ucadan danışandan danışa zarafat edirdi.

VIII

Elə həmin axşam da Rostovgil operaya getdi, Marya Dmitriyevna onlara bilet almışdı.

Nataşa getmək istəmirdi, lakin Marya Dmitriyevnanın ancaq ona qarşı göstərdiyi mehribanlıqdan keçə bilmədi və onun sözünü yerə salmadı. Nataşa geyindikdən sonra zala gedib atasını gözləməyə başladı, burada o, bədənnüma güzgüdə özünə baxdı və qəşəng, çox qəşəng olduğunu gördü, bu da onu daha artıq kədərləndirirdi, ancaq bu dadlı, xoş, sevimli bir kəder idi.

“İlahi, o, indi burada olsaydı, mən əvvəlki kimi heç də ondan çəkinməzdim, onu qucaqlardım, ona sıxıldım. O, tez-tez mənə bir şey axtarırmış kimi görünən və maraqlı ifadə edən bir nəzərlə baxardı, yenə də onu elə baxmağa, sonra da ondakı kimi gülməyə məcbur edərdim, gözlərini də – onun gözləri bu saat gözümün qabağında! – O düşünərək yenə öz-özünə deyirdi: – Axı onun atası, bacısı mənə nəyənə lazımdır, mən ancaq onu sevirəm, onu, onu! Onu üzü ilə, gözləri ilə, üzündəki həm kişi, həm də uşaqcasına cəlvələnen təbəssümü ilə sevirəm... Yox, yaxşısı budur ki, heç onu düşünməyim, düşünməyim, onu yaddan çıxarıım, gələndə kimi təmiz yaddan çıxarıım. O gələndə kimi mən tab gətirə bilməyəcəyəm, mən bu saat ağlayacağam”. – Aynanın qabağında çəkilib ağlamamağa çalışdı. Bu anda Sonya geyinmiş halda və əlində yelpik içəri girdi. – “Sonya Nikolenkanı necə belə sakitcə sevir, darıxmır, bu qədər onun yolunu necə gözləyə bilir, necə buna səbr edir! Yox, o, tamam başqa adamdır. Mən bacarmıram!”

Nataşa bu saat elə bir halda idi ki, sevmək və sevildiyini bilmək onu kifayətləndirmirdi, sevdiyi adamı indi, indi bu saat qucaqlamaq, onunla danışmaq, ondan sevgi sözünü eşitmək istəyirdi, indi onun qəlbi məhəbbətlə dolu idi. Nə qədər ki, o, atası ilə yan-yanə oturub

karetdə gedirdi, knyaz Andreyi daha artıq sevdini və özünü daha artıq kədərli hiss edirdi, hara getdiyini və kimlə getdiyini də unutmuşdu. Karetin donmuş pəncərələrindən bir-bir ötüb keçən fanar işıqlarına dalğın halda baxırdı.

Rostovgilin kareti bir-biri ardınca düzülüb gedən karetlər sırasına düşərək, ağır-ağır və çarxları qar üstündə xırıldaya-xırıldaya teatra çatdı. Nataşa ilə Sonya paltarlarını əllərinə yığışdıraraq katerdən tələsə-tələsə düşdülər. Qraf da xidmətçilərin köməyiylə aşağı endi; hər üçü içəri girən qadınlar və kişilərin, afişə satanların arası ilə birinci qatdakı lojalarda koridoruna getdilər. Örtülü qapıların dalından musiqi səsi eşidilirdi.

Sonya pıçıldayaraq Nataşaya dedi:

– *Nathalie, vos cheveux!* ... – *Kapeldiner*² nəzakətlə və cəld qadınların arasında sivişib lojanın qapısını açdı. Musiqi səsi daha aydın eşidildi, işıq düşmüş lojalar açıq çiyinli və açıq qollu qadınlarla, parter isə xışıldayan və işıldayan mundirlərlə parıldadı. Yan lojaya girən bir xanım Nataşanı bir qadın həsədilə süzdü. Pərdə hələ qalxmamışdı, hələ uvertüra çalınırlı. Nataşa paltarını düzəldərək, qarşı tərəfdəki lojalara baxa-baxa, Sonya ilə bərabər gedib oturdu. Yüzlərlə göz onun açıq qollarına və açıq boynuna baxırdı. Çoxdan idi o, bu baxışların təsirini duymurdu, birdən həm xoş, həm də xoşa gəlməyən bir hissə onu bürüdü və bu hissə özünə uyğun olan bir çox xatirələr, arzulər və həyəcanlar doğurdu.

Nataşa ilə Sonya, bu iki qəşəng qız, bir də çoxdan bəri Moskvada görünməyən qraf İlya Andreyiç hamının diqqətini cəlb etdi. Hamı Nataşanın knyaz Andreyə nişanlanmaq məsələsini az-çox eşitmişdi və o vaxtdan bəri də Rostovgilin kənddə yaşadığını bilirdilər, buna görə də hamı Rusiyanın ən yaxşı kişilərindən birinin nişanlısına maraqla baxırdı.

Nataşa kənddə yaşarkən qəşəngləşmişdi, hamı da bunu ona deyirdi, lakin indi həyəcanlı olduğundan daha artıq qəşəng görünürdü. O, öz sağlamlığı, gözəlliyi, eyni zamanda hamıya qarşı laqeyd olması ilə teatra yığışanları heyrətə salmışdı. O, öz qara gözləri ilə hamıya baxır, heç kəsi də axtarmırdı, dirsəkdən yuxarı açıq qolu ilə lojanın məxmər surahısına dirsəklənərək, yəqin ki, uvertürün ahənginə uyaraq ovcunu qeyri-şüuri halda açıb-yumur, əlindəki afişanı əzirdi.

¹ Nataşa, sənın saçların (*frans.*)

² Teatrda biletlərə baxan və yer göstərən qulluqçu (*frans.*)

Sonya deyirdi:

– Ora bax, Alenindir, deyəsən, yanındakı anasıdır!

Qoca qraf da deyirdi:

– Gör ha! Mixail Kiriliç daha da kökəlmişdir.

– Ora baxın! Bizim Anna Mixaylovna gör necə şlyapa qoymuşdur!

– Karaginlər, Jüli ilə Boris də onların yanındadır.

Rostovgilin lojasına girən Şinşin dedi:

– Drubetskoy Jüli ilə evlənin! Bu gün bildim.

Nataşa da atası baxan tərəfə baxdı və Jülini gördü. Jüli atasının yanında oturmuşdu, üzündə xoşbəxtəsinə bir ifadə, yoğun, qırmızı boynunda isə mirvari vardı. Nataşa onun boynuna çoxlu pudra vurulduğunu gördü.

Onların arxa tərəfində Borisin hamarca daranmış gözəl başı görünürdü. O əylərək qulağını Jülinin ağzına sarı tutub gülülməyirdi və altdan-altdan Rostovgilə baxaraq öz nişanlısına nə isə deyirdi.

Nataşa düşünərək öz-özünə dedi: “Onlar bizim barəmizdə, mənim barəmdə danışırlar”.

“Jüli yəqin məni qışqanır, Boris də onu sakitləşdirir, onlar nəhaq yerə narahat olurlar! Onlar bilsəydilər ki, nə o, nə də o birisi heç mənim yadıma da düşmərlər”.

Borislə Jülinin arxa tərəfində Anna Mixaylovna oturmuşdu. Onun başında yaşıl şlyapa, üzündə isə həm təvəkkül, həm də xoşbəxtlik və bayram sevinci ifadəsi vardı. Onların lojasında nişanlılara məxsus bir fərəh duyulurdu. Nataşa buna bələd idi və bunu sevirdi. Nataşa üzünü yan lojadan çevirdi və birdən qoca knyazın evində duyduğu həqarət təsəvvüründə canlandı.

“Onun nə haqqı var ki, məni öz ailəsinə qəbul etməyə razı olmasın? Ah, yaxşısı budur ki, bu barədə heç düşünməyim, o gələcə kimi düşünməyim!” Nataşa bunu deyərək parterdəki tanış və yad adamlara baxdı. Doloxov parterin qabağında və lap orta tərəfdə, səhnə qabağında sūrahiyə dirsəklənərək üzə zala sarı durmuşdu. Onun papaq kimi görünən qıvrım, gur saçları yuxarı daranmışdı, əynində də İran paltarı vardı. Doloxov teatrın ən gözə çarpan yerində durmuşdu, elə də sərbəst durmuşdu ki, sanki öz otağında idi, o eyni zamanda bütün zalın diqqətini özünə cəlb etdiyini də bilirdi. Moskvanın ən görkəmli cavanları onun başına yığışmışdı, o da, görünür, bu cavanlar arasında birinci yer tuturdu.

Sonya Doloxovu görüb qızardı. Doloxov vaxtilə onu sevirdi, qraf İlya Andreyiç gülərək əli ilə Sonyanı dümsükləyib Doloxovu göstərdi:

– Tanıdınmı? – Sonra Şinşinə döndü: – Bu haradan gəlib çıxıb? O ki çoxdandır, görünmürdü.

Şinşin dedi:

– Görünmürdü? Qafqazda imiş, oradan da qaçmışdır. Deyirlər ki, İranda nüfuzlu bir xanın naziri olmuşdur, orada şahın qardaşını öldürmüşdür. İndi də ki, bütün Moskva xanımları onun dərdindən dəli-divanədir! Elə dillərində də Dolochoff le Persan¹-dır! İndi bizdə hər sözbəşi Doloxovun adını çəkirlər, onun başına and içirlər, onu öziz bir qonaq kimi qəbul edirlər. Doloxov, bir də Kuragin Anatoli bütün bizim xanımları dəli-divanə eləyiblər.

Yan lojaya uca boylu, iri hörüklü, gözəl bir qadın girdi. Onun dolğun ağ çiyinləri çox açıq idi; boynu da çiyinləri kimi ağ və dolğun idi; boynundan iki sap iri mirvari boyunbağı asılmışdı. Onun qalın, ipək paltarını xışıldada-xışıldada oturmaı xeyli çəkdi.

Nataşa qeyri-ixtiyari olaraq onun boynuna, çiyinlərinə, mirvarisinə, saçının daranmasına diqqətlə baxdı, çiyinləri və mirvariləri çox xoşuna gəldi. O bir də dönüb qadına diqqətlə baxanda qadın başını çevirdi, qraf İlya Andreyiçi görüb başı ilə salamlaşaraq gülümsədi. Bu, Pyerin arvadı qrafinya Bezuxova idi. İlya Andreyiçin kübar cəmiyyətində tanımadığı adam yox idi, o əyilərək Bezuxova ilə danışdı:

– Qrafinya, çoxdanmı gəlmisiniz? Gələcəyəm, gələcəyəm, gəlib əlinizi öpəcəyəm. Mən də iş üçün gəlmişəm, qızları da gətirmişəm. Deyirlər ki, Semyonova elə oynayır ki, heç bunun misli görünməyib. Qraf Pyotr Kirilloviç bizi heç vaxt unutmur. O, buradadırmı?

Elen:

– Bəli, buradadır, sizin yanınıza gəlmək istəyirdi, – deyərək Nataşaya diqqətlə baxdı.

Qraf İlya Andreyiç yenə də öz yerində oturdu və pıçıldayaraq Nataşaya dedi:

– Gözəldirmi?

Nataşa:

– Heç belə gözəl olmaz, bir möcüzədir, – dedi. – Bax, buna vurulmaq olar!

Bu zaman uvertüranın son akkordları səsləndi və dirijorun çubuğunun səsi eşidildi. Gecikmiş kişilər gəlib parterdə, öz yerlərində oturdular. Pərdə qalxdı.

Pərdə qalxan kimi də lojalarda və parterdə hamı susdu. Mündirli, fraklı bütün kişilər, qocalar və cavanlar, daş-qaşla bəzənmiş açıq qollu, açıq boyunlu, açıq çiyinli qadınlar böyük bir maraqla gözlərini səhnəyə zillədilər. Nataşa da baxmağa başladı.

IX

Səhnənin yerinə düz taxtalar vurulmuşdu, yan tərəflərdə ağac təsvir edən kartonlar qoyulmuşdu, arxa tərəfdə isə taxtalara kətan çəkilmişdi. Səhnənin ortasında qırmızı korsajlı və ağ yubkalı qızlar oturmuşdular. Onlardan biri çox kök idi, əynində ağ ipək paltar olan bu kök qız alçaq bir skamyada ayrıca oturmuşdu, skamyaya da dal tərəfdən yaşıl karton yapışdırılmışdı. Onlar nə isə oxuyurdular. Oxuduqlarını qurtarandan sonra ağ paltarlı qız sufluyorun otağına yaxınlaşdı və onun yanına bir kişi gəlib əl-qolunu yelləyə-yelləyə oxumağa başladı. Onun şlyapasında lələk, belində xəncər vardı, ayağına dar, ipək şalvar geymişdi, qıçları da çox yoğun idi.

Dar şalvarlı kişi oxuyandan sonra qız oxudu. Sonra da hər ikisi susdu, musiqi çalındı, dar şalvarlı kişi barmaqlarını bir-bir ağ paltarlı qızın əlinə toxundurdu, görünür, o yenə də qızla bərabər oxumasını gözləyirdi. Onlar hər ikisi bir yerdə oxudular, teatrdaqların hamısı əl vurmağa və çığırmağa başladı. Bir-birini sevnələri təsvir edən kişi ilə arvad da səhnədə gülümsəyə-gülümsəyə, əllərini yelləyə-yelləyə baş əydi.

Nataşa ciddi bir əhvali-runiyyə içində idi. Bu şeylər ona həm bu cəhətdən, həm də kənddə keçirdiyi həyatdan sonra çox əcaib və çox təəccüblü görünürdü. Operanın gedişini izləyə bilmirdi, hətta çalınan musiqini də eşitmirdi, o ancaq rəngli kartonları, səhnəyə düşən parlaq işıqda qərribə bir halda hərəkət edən, danışan, oxuyan qərribə geyimli kişiləri və qadınları görürdü. Bütün bu şeylərlə nəyin təsvir edilmək istənildiyini bilirdi, lakin bunlar o qədər süni və qondarma, təbiilikdən o qədər uzaq idi ki, o gah aktyorların yerinə utanır, gah da onlara gülməyi tuturlu. Dönüb ətrafına göz gəzdirdi, tamaşaçıların üzünə baxdı, onların da sifətində təəccüb və istehza, öz könlündə olan hissin ifadəsini görmək istədi, lakin tamamilə başqa bir şey gördü. Hamı diqqətlə səhnəyə baxırdı, hamının üzündə heyrət və məftuniyyət vardı, ancaq Nataşaya elə gəldi ki, bu heyrət və məftunluq özü də qondarma və sünidir. Nataşa düşünərək öz-özünə dedi: “Görünür, elə belə də lazımdır!” Gah o parterdə oturan başı pomadalı kişiləri, gah

¹ İranlı Doloxov

İkinci pərdədə səhnəyə bir neçə heykəli təsvir edən şəkillər qoyulmuşdu, kətan üstündə ay təsvir edən bir deşik açılmışdı. Səhnə qabağındakı abajurlar qaldırıldı, şeypurlar və kontrabaslar yoğun səsle çalındı, sağdan və soldan qara mantiyalı adamlar çıxdılar. Onlar əllərini yelləməyə başladılar, əllərində də xəncərə oxşar şeylər vardı. Sonra başqa adamlar da yüyürüb gəldilər, əvvəllər ağ paltarla olan, indise mavi rəngli paltar geymiş qızı dartıb aparmağa başladılar. Elə o saat da aparmadılar, onunla xeyli oxudular, sonra dartıb apardılar, səhnənin dalında metal bir şey üç dəfə vurdular, bu zaman hamı dizi üstə çökdü, ağır-ağıza verib ucadan dua oxudular. Bu oyun bir neçə dəfə heyran olmuş tamaşaçıların çığırtısı ilə kəsildi.

İkinci pərdədə Nataşa hər dəfə parterə nəzər salanda Anatoli Kuragini görürdü. O, əlini kreslonun dalına apararaq Nataşaya baxırdı. Onun bu vurğunluğu Nataşanın xoşuna gəlirdi və bunda nalayiq bir şey olduğunu heç xəyalına da gətirmirdi.

İkinci pərdə qurtardıqdan sonra qrafına Bezuxova yerindən qalxdı, Rostovgilin lojasına sarı döndü (Onun döşü tamamilə açıq idi), əlcəkli barmağı ilə qoca qrafı yanına çağırırdı və lojaya girənlərə əhəmiyyət verməyərək, nəzakətlə gülümsəyə-gülümsəyə qrafı danışmağa başladı.

– Siz öz gözəl qızlarınızla mənə tanış edin, – dedi. – Bütün şəhər onlardan danışır, amma mən onları heç tanımıram.

Nataşa qalxıb füsunkar qrafınaya təzim etdi. Bu gözəl qadının tərifini onun çox xoşuna gəldi və duyduğu həzzdən qızardı.

Elen qrafı deyirdi:

– Mən də indi moskvalı olmaq istəyirəm. Sizin necə insafınız qəbul edir ki, bu cür inciləri kənddə gizlədib basdırırsınız?

Qrafına Bezuxova füsunkar bir qadın şöhrətini qazanmışdı və buna da haqqı vardı. O düşünmədiyi bir şeyi danışmağı bacarır, xüsusilə sadə və təbii surətdə yaltaqlana bilir.

– Yox, əziz qraf, siz mənə sizin qızlarınızla məşğul olmağa icazə verin. Mən indi hərçənd Moskvada çox qalmaq istəyirəm. Elə siz də çox qalmaq istəyirsiniz. Mən çalçıram ki, sizin qızları əyləndirəm. – Sonra Nataşaya dönüb eyni qəşəng təbəssümlə dedi: – Mən hələ Peterburqda sizin haqqınızda çox şeylər eşitmişdim və sizi görmək istəyirdim. Mən öz pajımdan da sizin barənizdə bəzi şeylər eşitmişdim, mən Drubetskoyu deyirəm, eşitmisinizmi, o evlənir. Mən eyni zamanda ərimin dostundan, Bolkonskidən də, knyaz Andrey Bolkonskidən də sizin barədə bəzi şeylər eşitmişəm. – O, knyaz Andrey Bolkonski sözünü xüsusilə qeyd etdi, bununla da knyaz Andreyin Nataşaya qarşı

necə bir əlaqə bəslədiyindən xəbərdar olduğunu bildirmək istəyirdi. Sonra Elen qrafdan xahiş etdi ki, yaxşı tanış olmaq üçün qızlardan birini tamaşa qurtarana kimi mənim lojama oturmalarına icazə verin, qraf da onun xahişini yerə salmadı, Nataşa Elenin lojasına keçdi.

Üçüncü pərdədə saray göstərilirdi. Çoxlu da şam yanırdı, divarlardan saqqallı cəngavərləri təsvir edən şəkillər asılmışdı, ortalıqda iki adam oturmuşdu, bunlar da yəqin padşah və padşahın arvadı idi. Padşah sağ əlini qorxa-qorxa yellədi, nə isə oxudu, pis də oxudu və moruq rəngli taxtda oturdu. Əvvəl ağ, sonra mavi, indi də bircə köynək geymiş qız taxtın yanında durmuşdu, saçları da açılıb tökülmüşdü, padşahın arvadına müraciət edərək qəmli-qəmli oxuyurdu. Padşah əlini yellədi, səhnənin yan tərəflərindən çıpaq baldırlı kişilər və qadınlar çıxdılar, hamısı da bir yerdə oynamağa başladı. Sonra skripkalarda çox zərif və şən bir hava çalındı. Çılpaq, yoğun baldırlı, nazik qollu bir qız o biri qızlardan ayrılıb səhnənin dalına keçdi, korsajını düzəltdi, yenə ortalığa gəlib tullanmağa və tez-tez bir ayağını o biri ayağına vurmağa başladı. Parterdəki adamların hamısı əl vurdu və “bravo” – deyər çığırdı. Sonra kişilərdən biri küncdə durdu. Orkestrdə tsimballar və şeypurlar bərkəndən çalındı, çıpaq baldırlı kişi təkbaşına çox hündürə tullanmağa və kiçik addımlarla tez-tez yürüməyə başladı (Bu kişi Düpor idi, göstərdiyi bu sənətkarlığın mübadilində ildə 60 min manat alırdı). Parterdə, lojalarda və eyvandakı adamlar gücləri yetdikcə əl vurmağa və bağırmağa başladılar, oynayan kişi dayandı, gülümsəyərək hər tərəfə baş əydi. Sonra yenə çıpaq baldırlı kişilər və qadınlar oynadılar, hamı oxumağa başladı. Lakin birdən tufan qopdu, orkestrdə xromatik qammalar və alçaq septimli akkordlar eşidildi, hamı qaçıb dağıldı, yenə bir adamı çəkib səhnənin dalına apardılar, pərdə də düşdü. Yenə də tamaşaçılar bərk hay-küy qopardı və əl vurdular, hamı:

– Düpor! Düpor! Düpor! – deyər çığırdı. Hamı Düporun oynamasına heyran olmuşdu.

Bu şeylər daha Nataşaya qərribə görünürdü. O, fərəhhlə gülümsəyərək böyük bir nəşə içində ətrafına baxırdı.

Elen ona müraciət edərək soruşdu:

– *N'est ce pas qu'il est admirable – Dupor!*¹

Nataşa da:

– *Oh, oui!*² – deyər ona cavab verdi.

¹ Düpor füsunkar bir adamdır, elə deyilmi? (frans.)

² Əlbət ki! (frans.)

Tənəffüs vaxtı Elenin lojasına soyuq doldu. Qapı açıldı, Anatoli əyilə-əyilə və adamlara toxunmamağa çalışaraq içəri girdi.

Elen narahat bir halda tez Nataşaya, sonra Anatoliyə baxaraq dedi:

– İzn verin qardaşımı sizə təqdim edim. – Nataşa öz qəşəng üzünü Elenin çıpaq çiyini üstündən Anatoliyə sarı çevirib gülümsədi. Anatoli uzaqdan gözəl görüldüyü kimi yaxından da gözəl görünürdü. O, Nataşanın yanında oturdu və dedi ki, mən lap çoxdan, hələ Nariş-kingilin ziyafətində olandan bəri bu iltifata nail olmaq arzusunda idim, həmin ziyafətlə mən sizi görmək iltifatına nail oldum və o vaxtdan da sizi unutmadım. Kuragin qadınlarla daha ağıllı və daha sadə rəftar edirdi. O, cəsarətlə, həm də sadəcə danışırdı. Nataşa bu adam haqqında bir çox dəhşətli şeylər söylənildiyini bilirdi, lakin indi o, Anatolidə heç də belə dəhşətli bir şey görmürdü, əksinə, onun üzündə şən, həlim və sadələvhəsinə bir təbəssüm vardı, bu da Nataşaya həm qəribə görünür, həm də çox xoşuna gəlirdi.

Kuragin Nataşadan tamaşanın xoşuna gəlib-gəlmədiyini soruşdu və keçən tamaşada Semyonovanın oynarkən yıxıldığını söylədi.

Birdən o, köhnə bir tanış kimi Nataşaya dedi:

– Bilirsinizmi, qrafinya, bizdə geyimli karusel oyunu təşkil edilir, siz də onla iştirak etməlisiniz, çox maraqlı olacaq. Hamı Arxarovgilə yığılacaq. Buyurun gəlin. Hə, nə deyirsiniz?

Anatoli bu sözləri söylərkən gülər gözlərini Nataşanın üzündən, boynundan və çıpaq qollarından ayırmırdı. Nataşa qəti bilirdi ki, Anatoli ona heyran olmuşdur. Bu da onun xoşuna gəlirdi, eyni zamanda Anatolinin burada olmasından sıxılır və bir ağırlıq duyurdu. Nataşa Anatoliyə baxmayanda hiss edirdi ki, Anatoli onun çiyirlərinə baxır, bu zaman o qeyri-ixtiyari olaraq Anatolinin baxışlarını tuturdu, qoy o heç olmasa, Nataşanın çiyinlərinə deyil, gözlərinə baxsın. Amma Anatoli onun gözlərinə baxanda o, qorxulu bir şey duyurdu: Anatol ilə onun arasında qətiyyətlə utancaqlıq pərdəsi yox idi, lakin bu pərdəni o, həmişə özü ilə başqa kişilər arasında hiss edirdi. O, beşcə dəqiqə içində özünü bu adama son dərəcə yaxın hiss edirdi və bunun necə olduğunu heç özü də bilmirdi. Üzünü yana çevirəndə qorxurdu ki, Anatoli birdən onun daldan çıpaq qolundan tutar, boynundan öpər. Onlar ən adi şeylər haqqında söhbət edirdi, Nataşa hiss edirdi ki, Anatoli ona, o da Anatoliyə olduqca yaxındır, heç vaxt o, kişilərlə belə yaxın olmamışdı. Nataşa Elenə və atasına baxdı, sanki bununla o bu

yaxınlığın nə demək olduğunu onlardan soruşurdu, lakin Elen bir generalla söhbət edirdi, Nataşanın baxışlarındakı suala cavab vermədi. Atasının baxışları isə onu təmin etmədi, bu baxışlar ancaq həmişə atasının söylədiyi bir şeyi təkrar edirdi: “Xoş keçirmi, mən də buna şadam”.

Onlar susarkən və Anatoli öz qabarıq gözlərini zilləyərək sakitcə Nataşaya baxarkən Nataşa bir uyğunsuzluq hiss etdi və bu sakitliyi pozmağa məqsədlə Anatolidən Moskvanın xoşuna gəlib-gəlmədiyini soruşdu və qızardı. Ona elə gəlirdi ki, Anatol ilə danışıqca nalayiq bir iş tutur. Anatoli gülümsədi, sanki bununla ona ürək vermək istəyirdi.

– Əvvəl mənim az xoşuma gəlirdi, çünki şəhəri yaxşı eləyən nədir? *Ce sont les jolies femmes*¹, elə deyilmi? – Sonra Nataşaya mənəli-mənəli baxaraq əlavə etdi: – Amma indi çox xoşuma gəlir. Qrafinya, karusel oyununa gələcəksinizmi? Gəlin, – deyərək əlini onun gül dəstəsinə uzatdı və səsinə alçaldaraq dedi: – *Vous serez la plus joile. Venez, chère comtasse, et comme gage donnez moi cette fleur*².

Nataşa onun dediyini başa düşmədi, heç Anatoli özü də öz dediyini başa düşmürdü, lakin Nataşa onun bu anlaşılmaz sözlərində pis bir fikir olduğunu duyurdu və bunun qabağında nə deyəcəyini bilmirdi. Üzünü yana çevirdi və özünü elə göstərdi ki, guya onun dediyini eşitmədi. Üzünü çevirən kimi də Anatolinin dal tərəfdə, ona lap yaxın bir yerdə olduğunu düşündü.

“O, indi nə fikirləşir? Utandımı? Hirsələndimi? Onun könlünü almaq lazımdırımı? – deyərək öz-özündən soruşdu. Dönüb baxmaqdan özünü saxlaya bilmədi. Anatolinin düz gözləri içinə baxdı, onun belə yaxında olması, özünə qarşı inamı, üzündəki həlim, mehriban təbəssümü Nataşanı məğlub etdi. Nataşa da düz onun gözləri içinə baxaraq eynən onun kimi gülümsədi, yenə də Anatol ilə onun arasında heç bir pərdə olmadığını hiss etdi və bu onu dəhşətə saldı.

Yenə pərdə qalxdı. Anatoli sakit və şən bir halda lojadan çıxdı. Nataşa da atasının yanına getdi. İndi o artıq içində olduğu bu aləmə tabe olmuşdu. Gözünün qabağında baş verən bütün hadisələr ona tamamilə təbii görünürdü, lakin onun öz nişanlısı, knyaz qızı Marya, kənd həyatı haqqındakı əvvəlki fikirləri bircə dəfə də olsa yadına düşmədi, sanki bunlar çoxdan olub keçmiş şeylər idi.

¹ Qəşəng qızlar (frans.).

² Siz onların içində on qəşəngi olacaqsınız. Əziz qrafinya, gəlin, girov olmaq üçün də bu çiçəyi mənə verin (frans.).

Dördüncü pərdədə bir şeytan göründü, o, əlini yelləyə-yelləyə oxuyurdu, axırda onun ayağı altındakı taxtanı çökdi, o da aşağı endi, oxuması da kəsildi. Nataşa dördüncü pərdədə ancaq bunu gördü, nə isə onu həyocanlandırır, ona əzab verirdi, buna da səbəb Kuragin idi, Nataşa qeyri-ixtiyari olaraq onu gözləri ilə izləyirdi. Teatrda çıxanda Anatoli Rostovgile yaxınlaşdı, karetlərini çağırırdı və onları karete mindirdi. Nataşanı mindirərkən qolunu dirsəkdən yuxarı sıxdı. Nataşa qızaraq həyocanlı bir halda ona baxdı. O da gözləri işıldaya-işıldaya və mehribanca gülümsəyərək Nataşaya baxdı.

* * *

Nataşa ancaq evlərinə gələndən sonra teatrda başına gələn hadisəni aydınca təsvir edə bildi və birdən knyaz Andreyni xatırlayaraq döşəyə gəldi: hamının yanında, teatrda sonra oturub çay içərkən bərkən ah çəkdi, qızardı, durub otaqdan qaçdı və öz-özünə dedi: “İlahi! Mən məhv oldum! Mən buna necə yol verdim?” Əlləri ilə qızarmış üzünü örtüb başına gələn hadisə haqqında öz-özünə haqq-hesab vermək istədi, lakin nə başına gələn hadisəni, nə də hiss etdiyini anlaya bildi. Hər şey ona qaranlıq, tutqun və qorxunc görünürdü. Əyninə ulduzlu gödəkçə geymiş cılpaq qıçlı Duportun yaş taxtalar üstündə atılıb-düşdüyü, qızların, qocaların və Elenin sakit, məğrur bir təbəssümlə – bravo – deyərək çıxardığı o böyük, o işıqlı zalda, Elenin kölgəsində hər şey aydın və sadə idi, lakin əvvəlcə aydın və sadə görünən bu şeylər indi anlaşılmırdı. Nataşa düşünərək öz-özünə deyirdi: “Bu nə olan şeydir? Mənim ona qarşı duyduğum qorxu nə idi? Mənim indi duyduğum bu vicdan əzabı nədir?”

Nataşa ancaq qrafinyaya bu şeyləri gecə yataqda söyləyə bilirdi. Sonyaya söyləsəydi də, Sonya bu məsələyə öz ciddi və bitkin nöqtəyindən baxaraq ya heç bir şey anlamaz, ya da bundan dəhşətə gələrdi. Nataşa bunu bilirdi. O, ona iztirab verən bu şeyləri təkbaşına həll etməyə çalışırdı.

“Mən knyaz Andreynin sevgisi üçün məhv oldummu?” – deyərək öz-özündən soruşur və təskinlikverici bir təbəssümlə yenə öz-özünə deyirdi: “Mən nə axmağam ki, bunu soruşuram!? Mənə nə olub ki? Heç bir şey. Mən heç bir şey eləməmişəm, elə bir iş də tutmamışam ki, pis olsun. Bunu heç kəs bilməyəcək, mən də onu bir daha görməyəcəyəm”. Sonra da əlavə edirdi: “Deməli, aydındır: heç bir şey olmayıb, heç bir şeyin də peşmançılığını çəkmək lazım deyil. Knyaz

Andrey məni elə bu cür də sevə bilər. Necə yəni bu cür? Ah, ilahi, ilahi! O, niyə axı burada deyil!” Nataşa bir anlığa sakitləşir, lakin sonra bir hissə ona deyirdi ki, bu hamısı doğru da olsa və heç bir şey olmasa da, knyaz Andreyə olan sevginin əvvəlki təmizliyi məhv olmuşdur. O yenə də Kuraginlə olan bütün söhbətini təsvirində təkrar edir, onları yola salarkən qolunu sıxan o gözəl, o cəsarətli adamın üzünü, hərəkətini, üzündəki incə təbəssümünü xəyalında canlandırırdı.

XI

Anatoli Kuragin Moskvada yaşayırdı, çünki atası onu Peterburqdan ora göndərmişdi. Peterburqda o, bir ildə iyirmi mindən artıq pul xərcləmişdi və bir o qədər də borc ələmişdi, borc aldığı adamlar da öz pulunu onun atasından tələb edirdilər.

Atası da ona demişdi ki, axırıncı dəfə olaraq bu borcun yarısını verirəm, bu şərt ilə ki, sən görək Moskvaya gedib baş komandanın adyutantı vəzifəsində işləyəsən, bu qulluğu mən çalışıb sən üçün düzəltmişəm, həm də özünə yaxşı bir qız seçməlisən, subay gözdiyin daha bəsdir. Bunu söyləyərkən atası ona knyaz qızı Maryanı və Jüli Karaginanı nişan vermişdi.

Anatoli onun sözünü qəbul edib Moskvaya getmişdi və Pyerin evinə düşmüşdü. Pyer əvvəl onun gəlişindən narazı idi, lakin sonra ona öyrəşdi, bəzən onunla eys-ışrət məclislərinə gedər, borc adı ilə ona pul verərdi.

Şinşin doğru deyirdi ki, Anatoli Moskvaya gələndən sonra bütün Moskva xanımlarını dəli-divanə etmişdir. Görünür, o, qaraçı qadınlarını və fransız aktrisalarını onlardan üstün tuturdu; deyilənə görə, bu aktrisaların başçısı olan mademoiselle Georgeslə o, yaxın əlaqədə idi. Anatoli Danilovun və başqa Moskva kefbazlarının bütün eys-ışrət məclislərinə gedərdi, bütün gecəni ara vermədən içərdi, hamını da içməkdə vurub ötərdi, bundan başqa o, kübar cəmiyyətinin bütün müsəmirə və ziyafətlərində olardı. Onun Moskva xanımları ilə baş verən bir neçə macerasından da danışardılar. Ziyafətlərdə o bəzi xanımlara xüsusi diqqət göstərirdi, lakin qızlara, xüsusilə ərə getmək istəyən dövlətli qızlara yaxın durmazdı, bu il qızların da çoxusu qəşəng deyildi. Bir də ki, o, iki il bundan əvvəl evlənmişdi, bunu ancaq onun ən yaxın dostları bilirdi. İki il əvvəl onun qulluq elədiyi alay Polşada durarkən bir polyak mülkədarı onu öz qızı ilə evlənməyə məcbur etmişdi.

Anatoli az sonra arvadını atdı və qayınatasına pul göndərəcəyini vəd edərək, ondan subaylıq hüququnu aldı.

Anatoli həmişə öz vəziyyətindən, özündən və başqalarından razı idi. O, bütün varlığı ilə inanırdı ki, başqa cürə yaşaya bilməz və ömründə pis bir iş tutmadığına da əmin idi. O nə tutduğu işin başqalarına necə təsir edə biləcəyini, nə də bu işlərin nə kimi bir nəticə verəcəyini düşünmək imkanında deyildi. O, öz-özlüyündə bir şeyə də qəti inanmışdı; ördək elə yaranmışdır ki, həmişə gərək suda olsun. Onu da Allah elə xalq etmişdir ki, o gərək ildə otuz min manat gəlirlə yaşasın, cəmiyyətdə də həmişə yüksək bir mövqə tutsun. O, buna elə möhkəm inanmışdı ki, hətta başqaları da ona baxarkən onun inandığına inanırdı və ona kübar cəmiyyətində yüksək mövqə tutmağa mane olmurdular. Pul da istəyəndə verirdilər, pulu da hamıdan alardı, aldığına da qaytarmırdı.

O, qumarbaz deyildi, oynayanda da pul udmaq arzusu ilə oynamazdı. Lovğa da deyildi. Haqqında nə düşünürlər-düşünsünlər, o, buna qətiyyətlə əhəmiyyət verməzdi. Ona şöhrətpərəst də demək olmazdı. Bir neçə dəfə atasını açıqlandıraraq öz karyerasına ziyan vurmuşdu, bütün şan-şərəf məsələlərini də ələ salıb gülürdü. Xəsis deyildi, kim pul istəsə verərdi. Onun sevdiyi ancaq bir şey vardı: o da kef məclisləri və qadınlar idi. Bu şeylərdə o, bir pislik görməz və bunun başqalarına necə təsir edəcəyini də düşünə bilməzdi, buna görə də özünü eyibsiz və yaxşı bir adam sayar, rəzil və pis adamlara nifrət edər, vicdan sakitliyi ilə alınacaq gəzərdi.

Əyyaşların, bu kişi maqdalinalarının arvad maqdalinaları kimi, qəlbində günahsız olmaları haqda gizli bir hiss var. Onlar öz günahlarının bağışlanması ümidindədirlər: "O qadının bütün günahları bağışlanacaq, çünki o, çox sevmişdir, o kişinin də bütün günahları bağışlanacaq, çünki o çox əyyaşlıq etmişdir".

Doloxov sürgündən və İran macəralarından sonra yenə bu il Moskvaya gəlib qumarbazlıqla və əyyaşlıqla məşğul idi. O yenə də öz köhnə Peterburq yoldaşı Kuraginlə yaxınlıq eləyir, öz məqsədləri üçün ondan istifadə edirdi.

Anatoli Doloxovu ağıllı olduğuna və qoçaqlığına görə təmiz ürəklə sevirdi. Lakin Doloxova öz qumar masası başına dövlətli və cavan adamları tovlayıb götürmək üçün Anatoli Kuraginın adı, zadəganlığı və kübar cəmiyyəti ilə olan əlaqələri lazım idi. O, öz məqsədini Anatoliyə hiss etdirmədən ondan istifadə edir, onunla öylənirdi. Bundan başqa Anatoli Doloxova bir də bir şey üçün lazım idi. Başqalarının iradəsini

ələ almaq və onu idarə etmək özü Doloxova həzz verirdi; o, buna adət etmişdi və bu onun həyatında bir tələb şəklini almışdı.

Nataşa Kuraginın çox xoşuna gəlmişdi. Kuragin teatrından sonra axşam yemək yeyərkən Nataşanın qollarının, çiyinlərinin, ayaqlarının, saçlarının gözəlliyindən usta bir adam kimi, Doloxova danışırdı və ona qızı ələ almaq qərarına gəldiyini söylədi. Bunun axırı nə ola bilərdi? Anatoli bütün tutduğu işlərin nə kimi bir nəticə verəcəyini düşünmədiyi və bilmədiyi kimi bunu da nə düşünür, nə də bilirdi.

Doloxov ona dedi:

– O, yaxşı qızıdır, ancaq bizə nə!

– Mən bacıma deyəcəyəm ki, onu nahara çağırınsın, hə?

– Yaxşısı budur, gözlə, qoy ərə getsin, sonra...

Anatoli:

– Sən özün bilirsən ki, *jadore les petites filles*¹, sonraya qoymaq olmaz, əldən çıxar, – dedi.

Doloxov Anatolinin evləndiyini bilirdi:

– Bir dəfə sən *petite fille*² məsələsində kələyə düşməsən, bax, yenə düşərsən ha!

Anatoli saf ürəklə güldü:

– İkinci dəfə evlənmək olmaz ki! Hə?

XII

Rostovgil ertəsi gün heç yerə getmədi, heç kəs də onlara gəlmədi. Marya Dmitriyevna Nataşadan gizli qrafla nə isə danışdı. Nataşa onların qoca knyazdan danışdığını və nə isə düşüncələrini hiss edirdi, bu da onu həm narahat edir, həm də təhqir edirdi. O, hər dəqiqə knyaz Andreyin gəlməsini gözləyirdi, hətta bu gün nökrəyi iki dəfə Vadvienskaya göndərmişdi ki, onun gəlib-gəlmədiyini bilsin. O hələ gəlməmişdi. İndi Nataşa gəldiyi ilk günlərdən daha artıq iztirab çəkirdi. Onun duyduğu səbirsizliyə və kədərə, xanım qız Marya və qoca knyazla olan görüşün ürək bulandırıcı xatirələri, özünün də heç səbəbini başa düşmədiyi bir qorxu və narahatlıq əlavə olunmuşdu. Ona elə gəlirdi ki, ya knyaz Andrey heç gəlməyəcək, ya o gələndə kimi bir hadisə üz verəcəkdir. O, indi knyaz Andrey haqqında əvvəlki kimi təkbaşına sakitcə və ardıcıl surətdə düşünə bilmirdi. Knyaz Andrey

¹ Mən körpə qızları çox sevirəm (*frans.*).

² Körpə qız (*frans.*)

haqqında düşünməyə başlayan kimi, qoca knyaz, knyaz qızı Marya, son teatr tamaşası və Kuragin gəlib onun gözləri önündə durur, xatirələr bir-birinə qarışırlı. Yenə də onun qarşısında belə bir sual canlanırdı: bəlkə də, mən müqəssirəm, bəlkə də, mən knyaz Andreyə olan sədaqəti pozmuşam? O yenə də onda anlaşılmaz və dəhşətli hisslər oyadan Anatolinin hər bir sözünü, hər bir hərəkətini, üzünün hər bir ifadəsini bütün təfərrüatı ilə xatırlardı. Nataşa evdəkilərə əvvəlkindən daha xoşbəxt görünürdü, lakin o heç də əvvəlki kimi sakit və xoşbəxt deyildi. O, bundan çox-çox uzaq idi.

Bazar günü səhər Marya Dmitriyevna öz qonaqlarını Maqiltsıdakı kilsəyə dua eləməyə apardı.

Görünür, o, sərbəst fikirli olması ilə fəxr edirdi:

– Mən o dəbə uymuş kilsələri xoşlamıram. Hər yerdə Allah vardır. Bizim keşiş də çox yaxşı keşişdir, öz vəzifəsini çox gözəl yerinə yetirir, dyakon da elə. Axı *klirosda*¹ xor oxumaqla müqəddəslik artmır ki! Belə şeylərdən mənim heç xoşum gəlmir, bu oyun-oyuncaqdır!

Marya Dmitriyevna bazar günlərini sevərdi və bu günləri bayram etməyi bacarardı. Şənbə günü onun bütün evi yuyulmuş və təmizlənmiş olardı, bazar günü isə nə özü, nə də qulluqçuları işlərdi, hamı geyinib-gecib kilsəyə gedərdi. Ağalar üçün hazırlanmış günorta xörəyinə təzə yeməklər əlavə edilərdi, qulluqçulara isə araç, qaz qızartması və ya qızarılmış donuz potası verilərdi. Lakin bütün evdə bayram Marya Dmitriyevnanın geniş, ciddi sifətində hiss olunduğu kimi heç bir şeydə hiss olunmazdı. Onun üzü təntənəli bir ifadə alar və bütün günü dəyişməzdi.

Kilsədən gəlib qəhvə içdikdən sonra, kpeslolarından örtüyü çıxarılmış qonaq otağında Marya Dmitriyevnaya karetinin hazır olduğunu xəbər verdilər. O da həmişə bir adamın evinə gedərkən ördüyü şal başında, ciddi bir görkəmlə yerindən qalxıb dedi ki, Nataşa haqqında danışmaq üçün knyaz Nikolay Andreyeviç Bolkonskinin yanına gedirəm.

Marya Dmitriyevna gedəndən sonra madam Şelmanın modelyeri gəldi. Nataşa modelyer qadınla qonaq otağı yanındakı otağa girib qapını ördü, qadın onun əyninə təzə paltar ölçməyə başladı, belə bir əyləncədən Nataşa çox razı qaldı. O ancaq köbə atılmış və hələ qolları tikilməmiş lifi əyninə geydi və kürəkdən bədəninə necə tutduğunu bilmək üçün başını öyrək güzgüyə baxanda qonaq otağından atası-

nın, bir də başqa bir qadının səsini eşitdi, bu qadın səsi onu qızarmağa məcbur etdi. Bu Elenin səsi idi. Nataşa lifi hələ əynindən çıxarmamışdı ki, qapı açıldı, qrafinya Bezuxova otağa girdi, onun üzündə həlim və mehribanca bir təbəssüm, əynində isə hündür boyunlu, tünd-bənövşəyi məxmər paltar vardı.

Elen rəngi qızarmış Nataşaya dedi:

– *Ài, ma délicieuse! Charmante!*¹ Sonra onun ardınca içəri girən İlya Andreyeviç döndü: – Mənim əzizim qraf, heç belə də şey olarmı! Moskvada yaşayasan, heç yerə də getməyəsən?! Yox, mən sizdən əl çəkməyəcəyəm! Bu axşam m-İle Georges bizdə deklamasiya söyləyəcək, bir neçə də adam gələcək, əgər siz m-İle Georgesdən qəşəng olan bu gözəl qızlarınızı bizə gətirməsəniz, onda bizim aramız dəyəcək, sizi heç dindirməyəcəyəm. Ərim yoxdur, Tverə gedib, burada olsaydı, sizin dalınızca onu göndərəcəkdim. Mütləq gəlin, mütləq, saat doqquzda! – Ona nəzakətlə təzim edən və əvvəldən tanıdığı modelyer qadını başı ilə salamladı, məxmər paltarının qırçınlığını qəşəng bir şəkildə yayaraq güzgü yanındakı kresloda oturdu. Elen durmadan açıq ürəklə və həvəslə danışırdı, elə bir ucdan da Nataşanın gözəlliyinə heyran olduğunu söyləyirdi. Sonra Nataşanın paltarına diqqətlə baxdı, həm onu, həm Parisdən təzə aldığı öz *en gaz métal-lique*² paltarını təriflədi, belə bir paltar tikdirməyi Nataşaya da məsləhət gördü.

– Bir də ki, sizə hər şey yaraşır, mənim gözəlim.

Nataşa Elenin tərifindən həzz alaraq gülümsəyirdi. Bu əziz qrafinya Bezuxovanın tərif altında o, özünü xoşbəxt hiss edir, böyük bir fərəh duyurdu, lakin əvvəllər bu qadın ona heç yaxın durmaq mümkün olmayan məğrur bir xanım kimi görünürdü, indisə Nataşaya böyük bir mehribanlıq göstərirdi. Nataşa ürəkdən sevinir, bu gözəl, bu mehriban qadına az qalırdı məftun olsun. Elen də Nataşanın gözəlliyinə həqiqətən heyran olmuşdu və onun könlünü açmaq istəyirdi. Anatoli ondan xahiş etmişdi ki, “məni Nataşa ilə görüşdür”. Elen də bunun üçün Rostovgilə gəlmişdi, Nataşanı qardaşı ilə görüşdürmək fikri onu əyləndirirdi.

Əvvəllər Elenin Nataşaya acığı tutmuşdu, çünki Nataşa Peterburqda Borisi onun əlindən almışdı, lakin indi o, bu barədə heç

¹ Kilsədə xor oxuyanlara məxsus yer

¹ Ey mənim füsunkarım! Nə gözəlsən! (*frans.*)

² Metal qazdan (*frans.*)

düşünmürdü, öz qanacağına görə Nataşaya bütün qəlbilə yaxşılıq etmək arzusunda idi. Rostovgildən gedərkən o, öz *protégée*-ni qırağa çəkib dedi:

– Dünən qardaşım bizdə nahar edirdi, lap gülməkdən ölmüşük, heç bir şey yemir, sizdən ötrü dördə düşüb, mənim gözəlim! *Il est fou, mais fou amoureux de vous, ma chère*¹.

Nataşa bu sözləri eşidib qıpqırmızı qızardı.

Elen:

– Gör necə qızarır, gör necə qızarır, *ma délicateuse*², – deyə sözüne davam etdi, – Mütləq gəlin. *Si vous aimez queiqu'un, ma délicateuse, ce n'est pas une raison pour se cloîtrer. Si meme vous êtes promise, je suis sure que votre promis aurait désiré que vous alliez dans le monde en son absence pluôt que de dépérir d'ennui*³.

Nataşa: “Demək, o, mənim nişanlandığımı bilir, demək o, öz əri ilə, Pyerlə, o ədalətli Pyerlə bu barədə danışib gülüblər. Demək, burada elə bir şey yoxdur”, – deyə düşünürdü. Yenə də əvvəllər qorxunc görünən şeylər Elenin təsiri altında sadə və təbii göründü. “O elə bir *grande dame*⁴-dir, elə mehribandır, görünür, o, bütün qəlbilə mənə sevir. Niyə axı gedib vaxtımı şən keçirməyim?” – Nataşa gözlərini geniş açaraq təəccüblə Elenə baxırdı.

Marya Dmitriyevna günorta yeməyinə qayıtdı. O dinib danışmırdı, özü də çox ciddi idi, görünür, qoca knyazın qarşısında məğlub olmuşdu. O hələ də baş verən toqquşmanın həyəcanını keçirirdi, buna görə də nələr olduğunu sakitcə söyləmək imkanında deyildi. Qrafın verdiyi suala cavab olaraq dedi ki, hər şey yaxşıdır, sabah hamısını danışacağam. Qrafıya Bezuxovanın gəldiyini və Rostovgilin müsəmirəyə çağırıldığını bilib dedi:

– Mən Bezuxovaya qoşulmağı sevmirəm, sizə də bunu məsləhət görmürəm. – Sonra Nataşaya dönərək əlavə etdi: – Əgər söz vermisən, onda get, gözün-könlün açılar.

¹ O, sizə elə vurulmuşdur ki, lap dəli-divanədir, doğrudan da dəli-divanədir (*frans.*).

² Mənim gözəlim (*frans.*).

³ Əgər siz bir adamı sevirsinizsə, bu heç də sizin evdə oturub qalmanıza səbəb olmamalıdır. Hətta sizin nişanlınız olsa da, mən əminəm ki, o, sizin cansıxıntısı içində məhəv olmanızı deyil, bəlkə kübar məclislərinə getməyinizi istəyir (*frans.*).

⁴ Mötəbər xanımdır (*frans.*).

XIII

Qraf İlya Andreiç öz qızlarını qrafıya Bezuxovanın evinə apardı. Müsəmirəyə çox adam gəlmişdi. Lakin Nataşanın tanıdığı adam çox az idi. Qraf İlya Andreiç gördü ki, bura yığışan adamların çoxu öz hərəkətlərinin sərbəstliyi ilə məşhur olan kişilər və qadınlardır, bu da onun heç xoşuna gəlmədi. M-İle Georges qonaq otağında, künc tərəfdə durmuşdu, başına da cavanlar yığışmışdı. Bir neçə də fransız vardı ki, Metivye onun ev adamı kimi olmuşdu. Qraf İlya Andreiç bu qərara gəldi ki, qumar oynamasın və qızların yanından ayrılmasın, Georgesin müsəmirəsi qurtaran kimi də çıxıb getsin.

Anatoli, görünür, qapı ağzında durub Rostovgilin içəri girməsini gözləyirmiş. O, dərhal qrafla salamlayıb Nataşaya yaxınlaşdı və onun dalınca getdi. Nataşanı da Anatolini gören kimi, teatrda duyduğu şöhrət və qorxu hissi бүürdü: Şöhrət hissi onda – Anatolinin xoşuna gəldiyini dərk etdiyindən, qorxu hissi də – Anatol ilə onun arasında ismət pərdəsinin olmamasından əmələ gəlmişdi.

Elen Nataşanı sevinclə qəbul etdi, onun gözəlliyinə və bəzək-düzəyinə heyran olduğunu ucadan söylədi. Rostovgil gələndən az sonra *m-İle Georges* geyinib hazırlanmaq üçün otaqdan çıxdı. Qonaq otağında stullar təzədən yerbəyer edildi, adamlar oturmağa başladılar. Anatoli stul çəkib Nataşanın yanında oturmaq istədi, lakin qraf Nataşanı gözdən qoymurdu, gəlib qızının yanında əyləşdi, Anatoli də dal tərəfdə oturdu.

M-İle Georges kreslolar arasında saxlanmış boş yerə gəlib qeyri-təbii bir vəziyyətdə durdu, Hər tərəfdən tərif dolu pıçıltılar eşidildi. Onun kök və xırda çuxurlu qolları çıplaq idi, bir çiyini üstünə qırmızı şal atmışdı.

M-İle Georges tamaşaçıları ciddi və tutqun bir nəzərlə gözdən keçirib fransızca şeir oxumağa başladı. Bu şeirdə onun öz oğluna olan cinayətkarcasına sevgisindən bəhs olunurdu. O bəzən səsinə ucaldır, bəzən başını qaldıraraq pıçıldaıyır, bəzən də dayanır, gözlərini bərəldərək xırıldaıyır.

Hər tərəfdən:

– *Adorable, divin, délicieux!*¹ – sözləri eşidildi. Nataşa da bu kök qadına baxırdı, lakin heç bir şey eşitmirdi, görmürdü, gözləri önündə olan şeylərdən heç bir şey anlamırdı, o yenə özünü tamamilə qərribə və

¹ Nə gözəldir, mələkdir, dilrübədir! (*frans.*)

çılğın bir aləmdə hiss edirdi. Bu elə bir aləm idi ki, burada nəyin yaxşı, nəyin pis, nəyin ağıla uyğun və nəyin ağılsızlıq olduğunu bilmək mümkün deyildi. Anatoli Nataşanın arxa tərəfində oturmuşdu. Nataşa onun yaxınlığını hiss edir və nəyinsə baş verəcəyini qorxu içində gözləyirdi.

Birinci monoloqdan sonra bütün qonaqlar *m-lle Georges*in başına yığışaraq onun sənətinə valeh olduqlarını bildirdilər.

Qraf İlya Andreyiç o biri qonaqlar kimi yerindən qalxıb adamların arası ilə aktrisyaya sarı getdi. Nataşa atasına dedi:

– O nə qəşəngdir!

Nataşanın ardınca gələn Anatoli:

– Mən sizə baxarkən bunu söyləməzdim, – dedi. Bu sözləri o ancaq Nataşanın eşidəcəyi bir vaxtda söyləmişdi. – Siz son dərəcə gözəlsiniz... Sizi görəndə dəqiqədən bəri mən sizi...

Qraf Nataşanın yanına qayıdaraq dedi:

– Gedək, gedək, Nataşa! Nə qəşəngdir!

Nataşa heç bir söz söyləmədən atasına yaxınlaşdı, sualedici və təəccüblü bir nəzərlə ona baxdı.

M-lle Georges daha bir neçə dəfə monoloq söylədikdən sonra çıxıb getdi, qrafınəy Bezuxova da qonaqları zala dövət etdi.

Qraf getmək istəyirdi, lakin Elen bu hazırlıqsız düzəlmiş ziyafəti pozmasını ondan xahiş etdi. Rostovgil getmədi. Anatoli Nataşanı vals oynamağa çağırırdı, vals oynarkən Nataşanın belini və əlini sıxaraq dedi ki, siz *ravissante*¹–sınız, mən sizi sevirəm. Sonra Anatoli onunla yenə *ekosez*² oynarkən və ikisi yalnız qalarkən Nataşaya heç bir söz söyləmir, ancaq ona baxırdı. Nataşa şübhə içində idi. Vals oynarkən Anatolun dediyini o, bəlkə, yuxuda eşitmişdi? İlk fiquranın sonunda Anatoli yenə də onun əlini sıxdı. Nataşa başını qaldıraraq ürkmüş nəzərlə Anatoliyə, Anatoli də ona baxdı. Anatolinin mehriban baxışlarında və təbəssümündə elə bir mülayimcə qürur vardı ki, Nataşa onun gözlərinə və üzünə baxarkən demək istədiyini deməyə bilmədi. Başını aşağı salaraq tez-tez:

– Mənə elə şeylər söyləməyin, – dedi, – mən nişanlanmışam və başqasını sevirəm... – Sonra başını qaldıraraq Anatoliyə baxdı. Anatoli özünü itirmədi və məyus da olmadı:

– Bunu mənə söyləməyin, bundan mənə nə? Mən deyirəm ki, sizi dəlicəsinə, dəlicəsinə sevirəm. Məgər mən müqəssirəm ki, siz belə füsunkarsınız?.. Rəqsə başlamaq lazımdır.

¹ Füsunkarsınız (*frans.*).

² Qədim Şotlandiya rəqsi və ya kadril oyununun bir növü (*frans.*)

Nataşa şən və həyəcanlı idi, gözlərini geniş açaraq ürəkək bir nəzərlə ətrafına baxırdı, indi o, adi halında olduğundan daha şən görünürdü. Bu müsəmirədə olan şeylərdən çox az şey onun yadında qalmışdı. Yadında qalan da bu idi: ekosez və qros–fater oynadılar, atası onu evə getməyə çağırırdı, lakin hələ getməməyi xahiş etdi. O, harada olsa, hər kimlə danışsa, öz üzərində atasının baxışlarını hiss edirdi. Bir şey də onun yadındadır. Atasından paltarını düzəltmək üçün tualet otağına getməyə izin verməsini xahiş etdi, atası da izin verdi, Elen də onun ardınca içəri girdi, gülə–gülə ona Anatolinin sevgisindən danışdı. Kiçik istirahət otağında Anatoli yenə də ona rast gəldi, Elen də bu vaxt haraya işə getdi. Nataşa Anatoli ilə tək qaldı, Anatoli onun əlini əlinə alıb yumşaq bir səslə dedi:

– Mən sizin evə gedə bilmərəm, bəs belə olanda mən bir də sizi görməyəcəyəmmi? Mən sizi dəlicəsinə sevirəm. Sizi bir də görməyəcəyəmmi? – Anatoli Nataşanın yolunu kəsərək öz üzünü onun üzünə yaxınlaşdırdı.

Onun iri, parlaq gözləri Nataşanın gözlərinə elə yaxın idi ki, Nataşa bu gözlərdən başqa ayrı heç bir şey görmürdü.

Anatoli sualedici bir səslə pıçıldadı:

– Natali?! – Və kim işə Nataşanın əllərini bərk sıxdı. – Natali?!

Lakin Nataşanın gözləri deyirdi: “Mən heç bir şey anlamıram, mənə nahaq yerə söz deməyin”.

Anatolinin odlu dodaqları onun dodaqlarına yapışdı və elə o saat da Nataşa yenə özünü sərbəst hiss etdi. Otaqda Elenin ayaq səsi və paltar xışıltısı eşidildi. Nataşa dönüb Elenə, sonra da qızarmış və titrək halda, sualedici ürəkək bir nəzərlə Anatoliyə baxıb qarıya sarı getdi.

Anatoli deyirdi:

– *Un mot, un seul, au nom de Dieu*¹.

Nataşa dayandı. Bu sözün söylənməsini o son dərəcə istəyirdi. Anatolinin söyləyəcəyi bu söz baş vermiş hadisəni ona izah etməli, Nataşa da ona cavab verməli idi.

Anatoli:

– *Nathalie, un mot, un seul*², – deyərək tez-tez təkrar edirdi, görünür, o nə demək istədiyini heç özü də bilmirdi, çünki bu sözü Elen onlara yaxınlaşana kimi təkrar etdi.

Elen Nataşa ilə bərabər yenə də qonaq otağına getdi. Rostovgil axşam yeməyinə dayanmayıb yola düşdü.

¹ Birco kölmə, ancaq birco kölmə, Allah eşqinə (*frans.*)

² Natali, birco kölmə, birco (*frans.*)

Nataşa evə qayıtdıqdan sonra bütün gecəni yatmadı, həlli mümkün olmayan bir məsələ ona əzab verirdi: O, kimi sevirdi? Anatolinimi, ya knyaz Andreyimi? Knyaz Andreyi sevirdi, onu necə bərk sevdiyi lap yaxşı yadımdadır. Lakin Anatolini də sevirdi – buna da şübhə yox idi. “Yoxsa bu şeylər heç olardımı?” Əgər o işdən sonra mən ondan ayrılırkən onun təbəssümünə qarşı gülümsədimə, əgər işin bu yerə gəlib çıxmasına yol verdimə, demək lap ilk dəqiqədən mən onu sevmişəm. Demək, o, yaxşı adamdır, nəcibdir, gözəldir, onu sevməmək olmazdı. Mən ki indi həm onu, həm də bir başqasını sevirəm, bəs mən nə etməliyəm?” O, öz-özünə söylənir, bu dəhşətli suallara cavab tapa bilmirdi.

XIV

Səhər açıldı. Yenə əvvəlki qayğılar, hadisələr başlandı. Hamı yerindən qalxdı, hərəkətə gəldi, danışdı, yenə modaçılar gəldi, yenə Marya Dmitriyevna gəlib hamını çay içməyə çağırdı. Nataşa ona sarı çevrilən hər bir baxışı tutmaq istəyirmiş kimi, gözlərini geniş açaraq narahat bir halda ətrafına baxır və özünü həmişəki kimi göstərməyə çalışırdı.

Yeməkdən sonra Marya Dmitriyevna (Bu onun ən yaxşı vaxtı idi) öz kreslosunda oturub Nataşa ilə qoca qrafı öz yanına çağırdı.

– Bəli, mənim dostlarım, mən bütün məsələni düşündüm, indi sizə məsləhətim budur, – deyər sözə başladı. – Özünüz bilirsiniz ki, dünən mən knyaz Nikolayın yanına getmişdim, bəli, onunla danışdım... O çıxırmaq istədi. Məni də ki, çıxırmaq qorxutmaq olmaz! Mən nə varsa, hamısını açıb dedim!

Qraf soruşdu:

– O nə dedi?

– Nə deyəcək! Sərsəmin biridir... Heç mən deyəni eşitmək də istəmirdi. Biz də ki, bu yazıq qızı lap incitdik. Mənim məsləhətim budur: İşləri qurtarıb evə gedin, Otradnoyeyə... orada gözləyin...

– Ah, yox! – deyər Nataşa ucadan səsləndi.

Marya Dmitriyevna:

– Yox, gedin, – dedi. – Orada gözləyin. Knyaz Andrey indi bura gəlsə, iş dava-dalaşsız keçməyəcək. O, burada qoca atası ilə təkbə-tək bütün məsələləri danışıb qurtarar, sonra da sizə yanınıza gələr.

İlya Andreyiç bunun ağıllı bir təklif olduğunu dərhal başa düşdü və bunu bəyəndi. Əgər qoca yumşalsaydı, sonra onun yanına, Moskvaya,

ya da Lısıye Qoriya getmək daha yaxşı olar, yox, yumşalmasa, onda onun rəyi əleyhinə olaraq ancaq Otradnoyeydə kəbin kəsilə bilər.

Qoca qraf:

– Bu lap doğru təklifdir, – dedi. – Mən də onun yanına getməyimə, qızı da aparacağımıza çox təəssüf edirəm.

Marya Dmitriyevna ridikülündə nə işə axtararaq dedi:

– Niyə axı təəssüf edirsiniz? Bura gələndən sonra hörmət üçün onun yanına getməmək olmazdı. Yox, istəmirsə, bu onun öz işidir. Bir də ki, cəhiz də hazırdır, daha nəyi gözləyirsiniz, hələ hazır olmayanları da mən sizə göndərəm. Mənim sizə yazdığım da gəlsə, hər halda getsəniz yaxşıdır. – Ridiküldə axtardığını tapıb Nataşaya verdi. Bu knyaz qızı Maryanın yazdığı məktubdur. – Sənə yazır. Yazıq qız çox əzab çəkir! O qorxur ki, sən elə düşünsən ki, o, səni sevmir.

– O elə doğrudan da məni sevmir.

Marya Dmitriyevna çığırdı:

– Nahaq danışma!

– Heç kəsə inanmaram, mən bilirəm ki, o, məni sevmir. – Onun üzündə ciddi və acıqlı bir qətiyyət göründü. Marya Dmitriyevna onun üzünə daha diqqətlə baxıb qaş-qaşağını tökdü.

– Sən, ay qız, belə danışma. Mən nə deyirəmsə, o doğrudur. Cavab yaz.

Nataşa daha bir söz deməyib məktubu oxumaq üçün öz otağına getdi.

Xanım qız Marya yazırdı ki, bizim aramızda baş verən anlaşılmazlıq məni son dərəcə məyus elədi. Lakin atam nə fikirdə olursa olsun, mən sizdən xahiş edirəm, inanın ki, mən sizi mənim qardaşımın seçdiyi bir qız kimi sevməyə bilməzdim, çünki mən qardaşımın xoşbəxtliyi üçün hər şeyimi qurban verməyə hazırım.

“Bir də siz elə düşünməyin ki, mənim atam sizə pis bir münasibət bəsləyir. O həm xəstə, həm də qocadır, onu əfv etmək lazımdır, lakin o, yaxşı və alicənab bir adamdır, o, onun oğlunu xoşbəxt eləyən qızı sevəcəkdir”. Sonra knyaz qızı Marya xahiş edirdi ki, bir vaxt təyin edin, biz bir daha görüşə bilək.

Nataşa məktubu oxuyub cavab yazmaq üçün yazı stolu arxasında oturdu və düşünmədən cəld “*Chère princesse*”¹ sözlərini yazıb dayandı. “Dünənki hadisədən sonra o daha nə yazı bilirdi? Bəli, bəli, o şeylər olmuşdu, indi isə hər şey başqadır. Onu rədd etməkmi?

¹ Əziz knyajna (frans.)

Doğrudanamı onu rədd etmək lazımdır? Bu dəhşətdir!..” Nataşa bu qorxunc şeyləri düşünməmək üçün Sonyanın yanına getdi və onunla bərabər naxış seçməyə başladı.

Günorta yeməyindən sonra yenə də öz otağına getdi, yenə də xanım qız Maryanın məktubu götürdü, düşünərək öz-özünə dedi: “Doğrudanamı bütün o məsələ bitmişdir? Doğrudanamı bu hamısı belə tez baş verdi və əvvəldə olanların hamısını məhv etdi?” Nataşa knyaz Andreyə olan sevgisini bütün əvvəlki qüvvətilə xatırlayır, eyni zamanda Kuragini sevdiyini də hiss edirdi. Knyaz Andreyin arvadı olacağına, onunla xoşbəxt həyat keçirəcəyini canlı surətdə təsəvvür edirdi. Knyaz Andreylə xoşbəxt həyat keçirəcəklərini o bir neçə dəfə xəyalında canlandırmışdı, bununla belə həyəcandan alışıb yanaraq Anatol ilə olan dünənki görüşünü də bütün təfərrüatı ilə təsəvvür edirdi.

Bəzən də o, bu hadisələrin təsiri altında öz-özünə deyirdi: “Niyə axı, bu ikisi bir yerdə ola bilməz? Ancaq onda mən tamamilə xoşbəxt ola bilərdim, indisə mən görəəm ki bu ikisindən birini seçəm, lakin bunlardan biri olmasa, mən xoşbəxt ola bilərdim. Bir də ki, nə olan hadisəni knyaz Andreyə söyləmək, nə də bunu ondan gizlətmək eyni dərəcədə mümkün olan şey deyil. Bununla da ki, heç bir şey pozulmamışdır. Doğrudanamı knyaz Andreyə olan sevgi xoşbəxtliyindən həmişəlik ayrılmaq lazımdır? Mən ki bu sevgi xoşbəxtliyi ilə uzun zaman yaşamışdım?”

Qulluqçu qız otağa girib, gizli bir şey xəbər vermiş kimi pıçıldayaraq dedi:

– Xanım, bunu bir adam buyurdu ki, sizə verim. – Qız Nataşaya bir məktub verdi. – Nataşa düşünmədən mexaniki bir hərəkətlə məktubun möhrünü qırıb Anatolinin yazdığı sevgi məktubunu oxumağa başlayanda qız əlavə etdi: – Ancaq İsa xatirinə... – Nataşa məktubda yazılanın bircə kəlməsini də başa düşmürdü, onun başa düşdüyü yalnız bir şey idi: Bu məktub ondanır, onun sevdiyi adamdandır. “Bəli, Nataşa onu sevir, yoxsa bu şeylər heç olardı? Yoxsa onun sevgi məktubu Nataşanın əlinə çatardımı?”

Nataşa Anatoli üçün Doloxovun yazdığı bu ehtirashlı sevgi məktubunu titrək əlləri ilə tutaraq oxuyurdu, oxuduqca da ona elə gəlirdi ki, özü hiss etdiklərinin hamısı burada əks olunmuşdur.

Məktub belə başlanırdı: “Dünən axşamdan mənim taleyim həll olunmuşdur, ya siz tərəfindən sevilməli, ya da ölməliyəm. Mənim üçün ayrı bir yol yoxdur”. Sonra yazırdı ki, bilirəm, sizin ata-ananız sizi mənə verməyəcək, bunun da gizli səbəbləri vardır ki, bunu mən

ancaq sizə açıb söyləyə bilərəm, lakin əgər siz məni sevirsinizsə, sizin ancaq hə deməyiniz kifayətdir, onda heç bir insan qüvvəsi bizim xoşbəxtliyimizə mane ola bilməz. Sevgi hər şeyə qalib gəlir. Mən sizi götürüb dünyanın o biri başına qaçaram.

Nataşa məktubu döndürüb oxuyaraq və onun hər kəlməsində xüsusi bir mənə axtararaq öz-özünə deyirdi: “Hə, hə, mən onu sevirəm!”

Bu axşam Marya Dmitriyevna Arxarovgilə gedərkən Nataşaya da getməsini təklif etdi. Lakin Nataşa başı ağrıdığını bəhanə edərək evdə qaldı.

XV

Sonya axşamdan xeyli keçmiş Nataşanın otağına girdi, onu soyunmadan divan üstə yatmış görüb buna təəccüb etdi. Anatolun yazdığı məktub onun qabağında, masa üstündə açıq qoyulmuşdu. Sonya məktubu götürüb oxumağa başladı.

Məktubu oxuduqca Nataşanın üzünə baxır, onun üzündə məktubda oxuduqlarına cavab tapmaq istəyirdi, lakin belə bir cavab onun üzündə yox idi. Onun üzündə sakitlik, məsumluq və xoşbəxtlik ifadəsi vardı. Sonyanın qorxudan və həyəcandan rəngi qaçmışdı, bütün bədəni titrəyir, nəfəsi tıxanırdı, o, döşlərini qamarlayaraq kreslodə oturdu, ağlamağa başladı.

Sonya düşünərək öz-özünə deyirdi:

“Necə oldu ki, mən heç bir şey görmədim? Necə oldu ki, iş gəlib bu yerə çatdı? Doğrudanamı Nataşa knyaz Andreyi daha sevmir? Kuraginın belə bir iş tutmasına o, necə imkan verdi? Nicolas, öziz, alicənab Nicolas bunu eşitsə, özünü necə hiss edəcək? Üç gündən bəri onun üzündə ifadə olunan həyəcanın, qətiyyət və qeyri-təbəlliyyənin mənası bu imiş! Lakin ola bilməz ki, Nataşa onu sevsin! Yəqin ki, Nataşa məktubun kimdən olduğunu bilmədən açmışdır. Yəqin o təhqir edilmişdir. Yoxsa Nataşa belə şey eləməz!”

Sonya göz yaşlarını silib Nataşaya yaxınlaşdı və yenə də onun üzünə baxdı.

Güclə eşidiləcək bir səsle çağırırdı:

– Nataşa!

Nataşa yuxudan ayılıb Sonyanı gördü.

– Hə, qayıdıb gəldinmi?

O, qətiyyətlə və mehribanlıqla öz rəfiqəsini qucaqladı, insan yuxudan ayılarkən belə bir mehribanlıq hiss edir. Lakin Sonyanın üzündəki təşvişi gördükdə onun da üzünü təşviş və şübhə bürüdü.

– Sonya, sən məktubu oxudunmu?

Sonya yavaşca dedi:

– Oxudum.

Nataşa həyəcanlı bir halda gülümsədi:

– Yox, Sonya, mən daha tab gətirə bilmirəm. Mən daha səndən gizlədə bilmərəm. Sən bilirsənmi, biz bir-birimizi sevirik!.. Sonya, əzizim, o yazır... Sonya...

Sonya öz qulaqlarına inanmırmış kimi, gözlərini geniş açaraq Nataşaya baxırdı.

– Bəs Bolkonski?

– Ah, Sonya, ah, sən bilsəydin, mən nə qədər xoşbəxtəm! Sən bilmirsən, məhəbbət nə deməkdir...

– Nataşa, bəs əvvəlki sevgin?

Nataşa geniş açılmış gözləri ilə Sonyaya baxır, sanki onun sualını başa düşmürdü.

Sonya:

– Yoxsa sən knyaz Andreyi rədd edirsən? – deyər soruşdu. Nataşa ani bir kədərlə dedi:

– Ah, sən heç bir şey başa düşmürsən! Sən nahaq söz söyləmə! Sən qulaq as.

Sonya sözünü təkrar etdi:

– Yox, mən buna inana bilmirəm. Mən başa düşürəm. Bu necə ola bilər? Sən bir il bir adamı sevmisən, indi də birdən.. Sən ancaq onu üç dəfə görmüsən. Nataşa, mən buna inanmıram. Sən zarafət edirsən. Üç gündə hər şeyi yaddan çıxarmaq və belə...

Nataşa dedi:

– Üç gün... Mənə elə gəlir ki, mən yüz ildir onu sevirəm. Mənə elə gəlir ki, mən ondan əvvəl heç kəsi sevməmişəm. Sən bunu başa düşə bilmirsən. Sonya, bir dayan, bir burada otur. – Nataşa onu qucaqlayıb öpdü. – Mənə deyirdilər ki, belə şey olur, sən də yəqin eşitmişən, lakin mən ancaq indi bu sevginin nə olduğunu duydum. Bu əvvəlki sevgi deyil. Elə ki mən onu gördüm, hiss etdim ki, o, mənim hökmdarımdır, mən də onun quluyam, mən onu sevməyə bilmərəm. Bəli, mən onun quluyam! O, nə əmr etsə, mən onu edəcəyəm. Sən bunu başa düşmürsən! İndi mən nə etməliyəm? Mən nə etməliyəm,

Sonya! – Nataşanın üzündə həm xoşbəxtlik, həm də qorxu əlaməti vardı.

Sonya dəhşət içində, həm də güclə gizlədə bildiyi bir nifrətlə dedi:

– Lakin sən bir fikirləş, gör nə edirsən! Mən bunu belə qoya bilmərəm. Gizli məktub almaq... Sən necə buna yol verdin?

– Mən sənə dedim ki, o, mənim iradəmi əlimdən almışdır, sən niyə bunu başa düşmürsən? Mən onu sevirəm!

Sonyanın gözləri yaşla dolu və birdən çığıraraq dedi:

– Mən buna yol verə bilmərəm, mən açıb deyəcəyəm...

Nataşa:

– Allah xatırına belə şey eləmə... – dedi. – Bunu demiş olsan, onda sən mənim düşmənimсэн. Sən mənim bədbəxtliyimi istəyirsən, sən istəyirsən ki, bizi bir-birimizdən ayırsınlar...

Sonya Nataşanın qorxdığını görüb, həm ona yazığı gəldi, həm də onun yerinə utanıb ağladı.

– Yaxşı, sizin aranızda nə olub? O, sənə nə deyib? Bəs niyə o bizim evimizə gəlmir?

Nataşa onun suallarına cavab vermədi.

– Sonya, sən Allah heç kimə demə, məni incitmə. Yadından çıxarma ki, belə şeylərə qarışmazlar. Mən açıb sənə dedim...

Sonya:

– Axı bu niyə gizli saxlanılsın? – deyər soruşdu. – Niyə o, evimizə gəlmir? Niyə o, açıqca səni istəmir? Əgər iş buna qalırsa, knyaz Andrey ki sənə tam sərbəstlik vermişdir. Lakin mən ona inanmıram. Nataşa, sən heç bir düşündünmü, buna nə kimi gizli səbəblər ola bilər?

Nataşa təəccüblü Sonyaya baxdı. Görünür, bu sual birinci dəfə idi ki, onun qarşısında dururdu, bu suala necə cavab verəcəyini heç özü də bilmirdi.

– Bunu mən bilmirəm. Yəqin ki, bir səbəb vardır!

Sonya ah çəkib, şübhə ilə başını yellədi.

– Madam ki, səbəb vardır... – lakin Nataşa onun şübhələndiyini hiss edib qorxdu və sözünü tamamlamağa qoymadı. Çığıraraq dedi:

– Sonya, ona şübhə eləmək olmaz, olmaz, olmaz, başa düşürsənmi?

– O, səni sevirmi?

Nataşa:

– Sevirmi? – deyər təkrar etdi və öz rəfiqəsinin belə aydın bir şeyi başa düşə bilməməsinə təəssüf edərək gülümsədi. – Sən ki məktubu oxudun, sən ki onu görmüsən?

– Bəlkə, o, nanəcib adamdır?

– O?.. Nanəcib adamdır? Sən bilsəydin, o, necə adamdır!..

Sonya qəti:

– Əgər o, nəcib adamdırsa, ya gerek öz niyyətini açıb bildirsin, ya da bir daha səninlə görüşməsin, – dedi. – Bax, əgər sən bunu elmək istəməsən, onda mən özüm edəcəyəm, həm ona kağız yazacağam, həm də atana deyəcəyəm.

Nataşa qışqıraraq:

– Mən onsuz yaşaya bilmərəm! – dedi.

– Nataşa, mən səni başa düşə bilmirəm. Gör, sən nə danışırısan! Bir atanı yadına sal, Nikolayı yadına sal!

Nataşa çığıra-çığıra:

– Mənə heç kəs lazım deyil, – dedi. – Mən ondan başqa heç kəsi sevmirəm. Sən necə cürət edib ona nanəcib deyirsən? Bilmirsənmi mən onu sevirəm? Sonya, çıx get, mən səninlə dalaşmaq istəmirəm, çıx get, sən Allah, çıx get. Özün görürsən ki, mən necə iztirab içindəyəm! – Sən sözləri o həm əsəbi, həm də ümitsiz bir halda hiddətlə çığıra-çığıra dedi. Sonya hönkürtü ilə ağlayaraq otaqdan çıxdı.

Nataşa masaya yaxınlaşdı, bir an da olsa dühünmədən, knyaz qızı Maryaya səhər yazı bilmədiyi cavabı yazdı. Bu məktubunda o, knyaz qızı Maryaya qısaca yazdı ki, bizim aramızda olan bütün anlaşılmaqlar qurtardı, gedərkən mənə sərbəstlik verən knyaz Andreyin alicənablığından istifadə edərək mən sizdən olub-keçmiş hər şeyi unutmanızı xahiş edirəm. Əgər sizin qarşınızda müqəssirəmsə, mənə əfv edin, mən knyaz Andreyin arvadı ola bilməyəcəyəm.

Bu anda bütün bu şeylər ona çox asan, çox sadə və çox da aydın göründü.

* * *

Rostovgil cümə günü kəndə getməli idi, qraf isə çərşənbə günü alıcı ilə Moskva ətrafındakı evinə getdi.

Qraf gedən gün Sonya ilə Nataşa Kupagingilə qonaqlığa dəvət edilmişdi, Marya Dmitriyevna onları apardı. Bu qonaqlıqda Nataşa yenə də Anatoli ilə görüşdü. Sonya gördü ki, Nataşa onunla nə isə danışdı, elə də danışdı ki, başqası onu eşitməsin, qonaqlıq qurtarana qədər də o, əvvəlkindən daha artıq həyəcanlı idi. Evə qayıdandan sonra Nataşa birinci olaraq Sonyaya Anatoli haqqında izahat verməyə başladı, Sonya da bunu gözləyirdi.

– Sonya, sən onun haqqında cürbəcür nahaq sözlər söylədin, – deyə Nataşa məsumluq duyulan bir səslə sözə başladı; belə bir səslə uşaqlar təriflənmək istərkən danışirlar. – Bu gün biz onunla məsələni aydınlaşdırdıq.

– Yaxşı, nə oldu, nə? O axı nə dedi? Nataşa, mən çox şadam ki, sən mənə acığın tutmur. Hamısını danış mənə, nə olmuşsa, hamısını danış. O axı nə dedi?

Nataşa fikrə getdi.

– Ah, Sonya, sən onu mən tanıyan kimi tanısaydın! O dedi ki... O, məndən Bolkonskiyə necə vəd verdiyimi soruşdu. Bolkonskini rədd etməyin məndən asılı olduğunu biləndə sevindi.

Sonya dərdli-dərdli ah çəkdi.

– Sən ki Bolkonskini rədd etməmişən?

– Bəlkə də, rədd etmişəm! Bəlkə də, Bolkonski ilə bütün məsələ qurtarmışdır... Niyə sən mənim haqqımda belə pis-pis düşünürsən?

– Mən heç bir şey düşünmürəm. Mən ancaq bunu başa düşmürəm...

– Gözlə, Sonya, sən hamısını başa düşərsən. Görərsən ki, o, necə adamdır! Sən nə mənim haqqımda, nə də onun haqqında pis şeylər düşünmə!

– Mən heç kəs haqqında pis şeylər düşünmürəm, mən hamını sevirəm, hamıya da rəhmim gəlir. İndi axı mən nə etməliyəm?

Nataşa mehribanca danışsa da, Sonya onun göstərdiyi bu mehribanlığa təslim olmurdu. Nataşanın üzündəki ifadə yumşaq və riqqətli olduqca Sonyanın üzü daha ciddi, daha sərt görünürdü.

Sonya:

– Nataşa, – dedi, – sən məndən xahiş etməsən ki, mən səninlə danışmayım, mən də danışmırdım, indi isə sən özün başladın. Nataşa, mən ona inanmıram. İşin belə gizli saxlanması niyə?

Nataşa onun sözünü kəsdi:

– Yenə, yenə başladın!

– Nataşa, mən səndən ötrü qorxuram.

– Nədən qorxursan?

– Qorxuram ki, sən özünü məhv edəsən. – Sonya bu sözü qəti bir ifadə ilə söylədi və öz dediyindən də özü qorxdı.

Nataşanın üzündə yenə hiddət göründü.

– Bəli, məhv edəcəyəm, məhv edəcəyəm, bacardıqca da tez məhv edəcəyəm! Bu sizə qalmayıb. Sizə yox, mənə pis olacaq. Çıx get, çıx get! Mən sənə nifrət edirəm!

Sonya qorxmış halda dedi:

– Nataşa!

– Nifrət edirəm, nifrət edirəm! Sən mənim əbədi düşmənimdən!
Nataşa bunu deyib otaqdan çıxdı.

Nataşa daha Sonya ilə danışmırdı, onunla üz-üzə gəlməkdən də çəkinirdi. Otaqları bir-bir gəzir, gah bir işdən, gah da başqa bir işdən yapışır, hamısını da elə o saat yarımçıq qoyurdu, həmişə də üzündə həyəcanlı bir təəcüb və cinayətkarlıq ifadəsi oxunurdu.

Bu vəziyyət Sonya üçün nə qədər ağır olsa da, Nataşanı gözdən qoymurdu.

Qrafın gəlməsinə bir gün qalmışdı. Sonya gördü ki, Nataşa səhər açılandan qonaq otağı pəncərəsində oturub, özü də elə bil kimi isə gözləyir, hətta küçədən keçib gedən hərbi geyimli bir adama nə isə bir işarə də elədi, bu adam da, deyəsən, Anatoli idi.

Sonya daha diqqətlə göz qoymağa başladı, Nataşanın həm nahar vaxtı, həm də axşam çox qəribə və qeyri-təbii bir hal keçirdiyini gördü, verilən suallara yersiz-yersiz cavab verirdi, başladığı cümləni tamamlamırdı, hər şeydən ötrü güldürdü.

Sonya çaydan sonra qulluqçu qızı Nataşanın qapısı ağzında gördü. O, içəri girməyə cürət etmirdi. Sonya onu içəri buraxdı və qapıdan qulaq asıb bildi ki, Nataşaya yenə məktub göndərmişlər.

Birdən Sonyaya aydın oldu ki, Nataşanın bu axşam yerinə yetirilməsi dəhşətli bir planı vardır. Qapını döyüb içəri girmək istədi. Nataşa qapını açmadı.

Sonya düşünərək öz-özünə deyirdi: “Nataşa ona qoşulub qaça-qaç. Onun əlindən hər şey gələr. Bu gün onun üzündə çox miskin, çox da qəti bir ifadə vardı... Atasını yola salarkən ağıladı da. Bəli, bu doğrudur. O, Anatoliyə qoşulub qaçacaq. Bəs mən nə edim?” Sonya bunları düşündükcə Nataşada gördüyü dəyişiklikləri xatırlayırdı. Bunlar aydınca sübut edirdi ki, onun dəhşətli bir niyyəti vardır. “Qraf burada yoxdur. Bəs mən nə edim? Kuraginə kağız yazıb ondan izahat tələb edimmi? O cavab verərimi? Pyerə yazımmı? Knyaz Andrey xahiş etmişdi ki, bir bədbəxtlik üz versə, Pyerə xəbər verim... Bəlkə, doğrudan da, o, Bolkonskini rədd etmişdir? (Dünən o, knyaz qızı Maryaya məktub göndərdi). Əmim də yoxdur!”

Marya Dmitriyevnayamı demək? Lakin bu Sonyaya çox dəhşətli görünürdü, çünki Marya Dmitriyevna Nataşaya çox inanırdı.

Sonya qaranlıq koridorda durub düşünürdü: “Bu ailənin mənə etdiyi yaxşılıqları unutmadığımı, Nikolasın xatirini çox-çox əziz tut-

duğumu sübut etmək vaxtı gəlmişdir. Hər necə olsa, mən bunu edə-cəyəm. Lap üç gecə yatmasam da, mən bu koridordan getməyəcə-yəm, onu zorla da olsa, tutub saxlayacağam, bu ailəni biabır olmağa qoymayacağam”.

XVI

Anatoli son vaxtlarda Doloxovun yanında yaşayırdı. Doloxov Nataşanı götürüb qaçmaq planını bir neçə gün idi ki, düşünüb hazırlamışdı. Bu plan qulluqçu qız Nataşanın otağına girdikdən sonra Sonyanın qapı ağzında durub qulaq asdığı və Nataşanı qorumağı qət etdiyi gün yerinə yetirilməli idi. Nataşa axşam saat onda dal artırmaya çıxacağını vəd etmişdi. Kuragin də onu əvvəlcədən hazırlanmış üçatlı arabaya qoyub Moskvadan 60 verst aralıda olan Kamenka kəndinə aparmalı idi, orada ruhanilikdən uzaqlaşdırılmış bir keşiş onun kəbinini kəsməli idi. Kamenkada yorulan atları əvəz edən atlar da hazırlanmışdı. Nataşa ilə Anatoli bu atlar qoşulan arabada Varşava yoluna çıxmalı, orada da poçt arabalarına minib xaricə gətməli idi.

Anatolinin pasportu, yolda poçt atlarından istifadə etmək üçün vəsiqəsi, iyirmi min də pulu vardı, bu pulun on minini bacısından, on minini də Doloxov vasitəsilə başqasından almışdı.

İki şahid də Doloxovun evində, qabaq otaqda oturub çay içirdi. Onlardan birinin familiyası Xvostikov, o birisinininki də Makarin idi. Xvostikov keçmişdə kiçik rütbəli məmur olmuşdu, Doloxov ondan qumar oynarkən istifadə edirdi. Makarin isə istefaya çıxmış qusardı; o, zəif iradəli, xoş təbiətli bir adam idi.

Doloxov divarları ta tavana qədər xalça, ayı dərisi və silahla bəzədilmiş öz böyük kabinetində, açıq büro qabağında oturmuşdu, büronun üstündə hesablayıcı, bir dəstə də pul vardı. Doloxov əyninə yol arxalığı, ayağına isə uzunqunc çəkmə geymişdi. Anatoli müdirinin yaxasını açaraq, şahidlər oturduğu otaqdan kabinetə, kabinetdən də dal otağa keçirdi. Orada fransız nöqəri başqa nöqərlərlə bərabər şeyləri çamadanlara qablaşdırıb qurtarmaq üzrə idi. Doloxov da öz kabinetində pulları sayıb yazırdı.

– Belə, Xvostikova iki min vermək lazımdır, – dedi.

Anatoli:

– Yaxşı da, ver, – dedi.

– Makarka (Onlar Makarini belə adlandırırdılar) tamahkar adam deyil, o, səndən ötrü özünü lap oda-suya atar. – Kağızı göstərərək əlavə etdi: – Budur, haqq-hesab qurtardı. Eləmi?

– Bəli, əlbəttə elədir. – Görünür, Anatoli Doloxovun dediklərinə qulaq asmamışdı, o gülümsəyərək önünə baxırdı və bu gülüş onun üzündən silinmirdi.

Doloxov büronun qapağını örtüb istehzal bir təbəssümlə Anatoliyə dedi:

– Bilirsən nə var, hələ vaxt var ikən gəl sən bu daşı otəyindən tök. Anatoli:

– Axmağın biri axmaq! Səfeh-səfeh danışmağı burax! – dedi.

– Əgər sən bilsəydin ki... heç belə də şey olar!

Doloxov təkrar dedi:

– Doğrudan da, gəl bu daşı otəyindən tök. Mən sənə söz deyirəm, qulaq as. Heç belə də iş olar, sən tutursan?!

– Yenə, yenə öcəşməyə başladın? Cəhənnəm ol! – Üz-gözünü qırıqdıraraq əlavə etdi: – Hə? Heç sən bu axmaq zarafatlarının yeridir? – Bunu deyib, o biri otağa keçdi.

Anatoli gedəndə Doloxov həqarətlə gülümsədi, onun Anatoliyə yazdığı da gəlirdi.

Daldan Anatolini çağırdı:

– Sən bir dayan! Hara gedirsən? Mən zarafat eləmirəm, sənə söz deyirəm, bir bəri gəl, bəri gəl!

Anatoli yenə otağa qayıtdı, durub Doloxova baxır, fikrini toplamağa çalışırdı, görünür, o, qeyri-ixtiyari olaraq Doloxova təslim olurdu.

– Sən mənə qulaq as, mən sənə axırıncı dəfə deyirəm. Zarafat eləmirəm, sənənlə nə zarafat eləyəcəyəm? Mən ki sənə mane olmamışam? Bu işlərin hamısını düzəldən kimdir? Keşişi tapan kimdir? Pasportu olan kimdir? Pulu hazırlayan kimdir? Hamısı mən!

– Yaxşı da, çox sağ ol. Elə bilirsən, mən bunun üçün sənə təşəkkür eləmirəm? – Anatoli ah çəkib, Doloxovu qucaqladı.

– Mən sənə kömək eləmişəm, ancaq mən sənə bir həqiqəti də deməliyəm: bu təhlükəli işdir, bir az diqqətlə baxsan, hətta axmaq işdir. Yaxşı, sən onu götürüb apardın. Onun adamları bunu belə qoyacaqmı? İşin üstü açılacaq, biləcəklər ki, sən evlisen. Səni cinayət məhkəməsinə verərlər...

Anatoli yenə də üz-gözünü qırıqdıraraq dedi:

– Ah! Axmaq, axmaq danışma! Mən axı səni başa saldım. Hə? – Anatoli, öz ağı ilə tez nəticə çıxarmağa xüsusi bir ehtiras göstərən küt adamlar kimi Doloxova yüz dəfə söylədiyi sözləri yenə də təkrar etdi: – Mən axı səni başa saldım, mən qət etmişəm. Əgər bu kəbin

düz olmasa, – barmağının birini yumdu, – demək mən cavab vermərəm, yox, düz olsa, heç fərqi yoxdur, bunu ki xaricdə heç kəs bilməyəcək, belə deyilmi? Daha danışma, danışma, danışma!

– Bura bax, gəl sən bu daşı otəyindən tök! Sən bununla ancaq öz əl-ayağını bağlayacaqsan.

Anatoli:

– Cəhənnəm ol! – deyərək saçlarını qamarlayıb o biri otağa getdi və elə o saat da geri qayıtdı, ayaqlarını kreslonun üstünə qoyub Doloxovun lap qabağında oturdu. – Heç belə də şey olar! Hə? Bir gör necə döyünür! – Doloxovun əlini götürüb ürəyinin üstünə qoydu. – Ah! *quel pied, mon cher, quel regard! Une déesse!!!* Hə?

Doloxovun həyasızlıq yağan qəşəng gözləri parıldayıb, soyuq bir ifadə ilə gülümsəyirdi. O, Anatoliyə baxır, görünür onun bu vəziyyəti ilə yenə əylənmək istəyirdi.

– Yaxşı, pulların qurtarsa, onda nə edəcəksən?

Anatoli:

– Onda nə edəcəyəm? Hə? – deyərək təkrar etdi; o, gələcəyə aid olan bu suala necə cavab verəcəyini bilmirdi. – Onda nə edəcəyəm? Nə bilim nə edəcəyəm... Belə axmaq sözləri danışmağın mənası yoxdur! – Saatına baxdı: – Vaxtdır!

Anatoli dal otağa getdi.

Xidmətçilərin üstünə çığıraraq:

– Tezmi qurtarırsınız? – dedi. – Elə eşlənirsiniz ha!

Doloxov pulları büro üstündən götürdü, çığırib, yola çıxmazdan əvvəl yemək və içki verilməsini əmr etdi, sonra da Xvostikovla Makarin oturan otağa keçdi.

Anatoli kabinədə, divan üstə dirsəklənərək uzanmışdı, dalğın-dalğın gülümsəyir, öz-özünə nə işə pıçıldayırdı.

Doloxov o biri otaqdan çığırib dedi:

– Gəl bir az da olsa ye! Heç olmasa iç!

– İstəmirəm! – Onun üzünü yenə də gülümsəyirdi.

– Gəl, Balaqa gəldi.

Anatoli yerindən qalxıb yemək otağına getdi. Balaqa məşhur üçatlı araba sürücüsü idi, altı il idi ki, Doloxovu və Anatolini tanıyırdı, lazım olanda öz arabasını onların qulluğunda hazır edirdi. Anatolinin alayı Tverdədə duranda Balaqa bir neçə dəfə Anatolini hava qaralanda Tverdən aparmış və səhər açılarda Moskvaya gətirmişdi, axşam yenə

¹ Əziz dost, necə ayaqlar, necə baxışlar! Bir mələkdir! (*frans.*)

də geri aparmışdı. Doloxovu bir neçə dəfə təqibdən xilas etmişdi. Doloxovla Anatolini şəhər küçələrində, özü dediyi kimi, qaraçılarla və xanımlarla gözdirmişdi. Onları Moskva küçələrində çapa-çapa gözdürərək bir neçə dəfə adam və arabaçı basmışdı. Hər dəfə də özü dediyi kimi, ağaları onu bu işdən qurtarmışdı. Bir neçə atın bağını çatlatmışdı. Doloxovla Anatoli bir neçə dəfə onu döymüşdü, bir neçə dəfə onlar onu şampan və onun xoşladığı maderə şərabi ilə o ki lazımdır içirtmişdilər. Balaqa onların zarafata salıb elə cürə işlər tutduğunu bildirdi ki, bunun üstündə başqalarını çoxdan Sibirə göndərmişdilər. Onlar Balaqanı tez-tez öz içki məclislərinə çağırır, onu içirdər, qaraçıların qabağında oynadardılar. Doloxovla Anatolinin minlərlə pulu gəlib onun əlindən keçmişdi. Balaqa onlara qulluq edərkən öz həyatını dəfələrlə təhlükə qarşısında qoymuşdu. Doloxovla Anatolini gözdürərək o qədər at bağı çatlatmışdı ki, onların verdiyi pullar heç də bunu ödəmirdi. Bununla belə Balaqa onları sevirdi, onların çılgınca araba sürdürməsinə, saatda on səkkiz verst yol getməyi, Moskvada arabasını öz arabasından aşırmağı, yol ilə gedənləri basmağı, atları küçədə var gücü ilə sürməyi sevirdi. Arabada sərxoş halda Doloxovla Anatolinin: “Sür! Sür!” deyən vəhşi bağırışlarını eşitməyi xoşlardı, lakin atları daha bundan sürətlə sürmək mümkün deyildi. Balaqa eyni zamanda sürətlə sürdüüyü atların qabağında birtəhərlə qaçıb canını qurtaran adamın boynuna bir yaxşıca qamçı çəkməyi də xoşlardı. Sonra da Doloxovla Anatoli haqqında öz-özünə deyirdi: “Bax, əsl ağa belə olar!”

Anatoli ilə Doloxov da Balaqanı məharətlə araba sürdüyünə və onların xoşladığı şeyi xoşladığına görə sevərdi. Başqaları Balaqanın arabasını kirayə etmək istədikdə Balaqa iki saat gözinti üçün onlardan iyirmi beş manat pul alardı, çox vaxt da arabanı sürməyə özü getməz, başqa bir adam göndərirdi, lakin “öz ağalarını” gözdürmək lazım gələndə arabanı özü sürər və onlardan pul istəməzdi. Lakin onların nökrindən pulları olduğunu biləndə bir neçə aydan bir, səhər, ayıq halda “ağalarının” yanına gələr, baş əyərək əl tutmalarını onlardan xahiş edərdi. “Ağaları” da həmişə onu öz yanlarında oturdardılar.

– Cənab Fyodor İvaniç və ya zati-aliləri, – deyirdi, – yaman dara düşmüşəm, mənə əl tutun. Təmiz atsız qalmışam. Bazara at almağa gedəcəyəm, mümkününüz olan qədər mənə bir az borc pul verin.

Anatoli də, Doloxov da pulları olanda ona bir min, ya iki min verərdi.

Balaqa alçaq boylu, batıq burunlu, xırda, parlaq gözlü, balaca saqqallı, sarışın saçlı, qırmızı üzlü bir adam idi, onun yoğun boynu daha qırmızı idi, özünün də iyirmi yeddi yaşı vardı. Əyninə yarımürk, üstündən də ipək parçadan astarı olan nazik göy kaftan geyərdi.

Balaqa küncdə qoyulan ikonalar qarşısında xaç vurub Doloxova yaxınlaşdı və qara, kiçik əlini ona uzatdı.

Baş əyərək dedi:

– Fyodor İvanoviçə salamlar!

– Xoş gördük, qardaş. Bu da Balaqa!

İçəri girən Anatoliyə:

– Xoş gördük, zati-aliləri, – deyib ona da əlini uzatdı. Anatoli əllərini onun çiyinə qoyub dedi:

– Balaqa, mən sənə deyirəm ki, məni istəyirsən, ya yox? Hə? İndi əsl qulluq etmək vaxtı gəlmişdir... Hansı atları qoşmusan? Hə?

Balaqa:

– Göndərdiyiniz adam əmr etdiyini, sizin istədiyiniz atları, – dedi.

– Eşidirsənmi, Balaqa! Atları öldür, ancaq üç saata deyilən yerə getməliyik. Hə?

Balaqa göz vuraraq dedi:

– Atları öldürsək, onda necə gedərik?

Anatoli birdən gözlərini bərdərək çığırdı:

– Bu saat sənin ağız-burnunu özərim, zarafata salma! Arabaçı gülə-gülə:

– Zarafata niyə salıram, – dedi. – Mən heç öz ağalarım üçün əlimdən gələni əsirgərməmi? Atlar nə qədər qaça bilirsə, elə də sürəcəyəm.

Anatoli:

– Hə? Di otur, – dedi.

Doloxov da yandan dedi:

– Yaxşı da, otur!

– Fyodor İvanoviç, ayaq üstə duraram.

Anatoli:

– Çox danışma, otur, – deyib ona bir böyük stəkan maderə tökdü. Balaqa şəraba baxıb gözləri parıldadı. Ədəb göstərmək üçün əvvəl rədd etdisə də, sonra stəkanı götürüb başına çəkdi və şapqasından götürdüyü qırmızı ipək yaylıqla ağızını sildi.

– Zati-aliləri, bəs nə vaxt gedirik?

– Bilirsənmi... (Anatoli saatına baxdı) bu saat gedirik. Balaqa, bax, bu başdan sənə deyirəm. Hə? Bizi vaxtında yerinə çatdırarsanmı?

– Bu işin gətirməsinə baxır, görək necə çıxırıq da. İş düz gətirsə, niyə çatmırıq? Tverə yeddi saata getmədikmi! Zati-aliləri, yəqin ki, yadındadır.

Anatoli bu hadisəni xatırlayaraq gülümsədi:

– Bilirsənmi, bir dəfə mən Movlud bayramında Tverdən çıxdım, – deyərək Makarinə döndü, Makarin də heyran-heyran ona baxırdı. – İnanırsınızmı, Makarka, araba elə gədirdi ki, deyirdin uçurdun, adamı dəhşət alırdı. Bir araba karvanına rast gəldik, iki arabanın üstündən sıçradıq. Hə?

Balaqa onun başladığı söhbəti davam etdirdi:

– Amma nə atlar idi! Mən onda qonur atın sağına, soluna iki cavan at qoşmuşdum, – deyərək Doloxova döndü. – Fyodor İvanıç, inanırsanmı! Atlar 60 verst yolu elə getdilər ki, deyirdin uçurdular. Saxlamaq olmurdu, əllərim dondu, hava şaxta idi. Axırda cilovları buraxdım, dedim ki, zati-aliləri, daha özün bil. Özümü də yıxdım kirşenin içinə. Belə oldu ki, atları qovmaq bir yana dursun, gəlib mənzilə çatınca heç saxlamaq olmadı. 60 verst yolu üç saata gəldik. Ancaq sola qoşulan atın bağı çatladı.

XVII

Anatoli otaqdan çıxdı və bir neçə dəqiqədən sonra yenə qayıtdı, əyninə xəz palto geyib üstündən də gümüş kəmər bağlamışdı, başına samur dərisindən çəpinə papaq qoymuşdu, papaq onun qəşəng üzünə çox yaraşırı. Aynada özünə baxıb Doloxovun yanına getdi; ayna qabağında necə durmuşdusa, elə də Doloxovun qabağında durub əlinə bir stəkan şərab götürdü.

– Əlvida, Fedya, çox sağ ol, mənə çox kömək elədin, əlvida! – Sonra Makarinə və başqalarına döndü: – Hə, yoldaşlar, dostlar... – deyərək fikrə getdi... – mənim cavanlıq dostlarım, əlvida!

Buradakı adamların hamısı onunla gədirdi, görünür, o, bu sözləri söyləməklə həm ürəkləri rıqətə gətirmək, həm də təntənəli bir vəziyyət yaratmaq istəyirdi. O ucadan, lakin ağır-ağır danışır, düşünü qabağa verərək bir ayağını yelləyirdi.

– Siz stəkanları götürün. Balaqa, sən də. Mənim gənclik yoldaşlarım, dostlarım, biz sizinlə keflər çəkdik, yaşadıq, keflər çəkdik. Hə? Kim bilir, bir də haçan görüşəcəyik. Mən xaricə gedirəm. Yaşadıq, əlvida uşaqlar! Sizin sağlığınıza! Ura!.. – deyib əlindəki şərabi içdi və stəkani yerə vurdu.

Balaqa da:

– Sağ ol, – deyib öz stəkanındakı şərabi içib ağzını yaylığı ilə sildi. Makarinin gözləri yaşla doldu, gedib Anatolini qucaqladı:

– Eh, knyaz, səndən ayrılmaq mənə elə böyük bir dərdidir...

Anatoli çığırdı:

– Gedək, gedək!

Balaqa otaqdan getmək istədi.

Anatol:

– Dayan, – dedi. – Qapını ört, oturmaq lazımdır. Bax elə. – Qapını örtüldü, hamı oturdu.

Anatoli ayağa qalxdı:

– İndi, uşaqlar, marş!

Jozef adlı nökr Anatoliyə çanta və qılınc verdi, hamı qabaq otağa getdi.

Doloxov soruşdu:

– Bəs xəz palto hanı? Adə ey, İqnatka! Matryona Matveyevnanın yanına get, xəz paltonu istə, samur *salopunu*¹ – Doloxov göz vurub sözüne davam etdi: – Mən eşitməşəm, qızı necə götürüb qaçırırlar. O, evdən qorxa-qorxa öz paltarında yüyürüb çıxacaq. Bir balaca ləngidinmi, o saat göz yaş axıdacaq, ata-anası yadına düşəcək, üşüyəcək, geri qayıtmaq istəyəcək, amma sən fürsəti əldən verməyib dərhal onu paltoya bürü, kirşəyə apar.

Nökr tülkü dərisindən tikilmiş salopu gətirdi.

– Axmaq, mən sənə dedim ki, samur dərisindən tikilmiş salopu gətir. A qız ey, Matryoşka, samur salopunu gətir! – deyərək elə qışqırdı ki, səsi lap dib otaqlarda da eşidildi.

Qəşəng, arıq, solğun rəngli bir qaraçı qadın əlində samur salopu yüyürə-yüyürə gəldi, onun parlaq qara gözləri, göy çalan qara, qıvrım saçları vardı, başına qırmızı şal örtmüşdü.

– Yaxşı da, mənim hayıfım gəlmir, sən götür, – dedi. Görünür, o həm öz ağasından qorxur, həm də salopu hayıfı gəlirdi.

Doloxov ona bir söz deməyib salopu aldı, sonra onu Matryoşanın çiyinə atdı və Matryoşanı ona bürüdü.

– Gördünmü, bax belə bürüyürsən. Sonra da bax belə, – deyərək paltonun yaxasını qaldırdı, qaraçının üzünü azca açıq qoydu. – Sonra da bax belə, görürsənmi? – Doloxov Anatolinin başını palto yaxasının

¹ Geniş qadın paltosu (*frans.*)

azca açıq qalan yerinə çəkdi, oradan Matryoşanın üzündəki şən təbəssüm görünürdü.

Anatoli Matryoşanı öpüb dedi:

– Əlvida, Matryoşa! Eh, mənim burada çəkdiyim keflər daha qurtardı! Styoskaya məndən salam söylə. Əlvida, əlvida, Matryoşa! Sən mənə xoşbəxtlik arzu elə.

Matryoşa da öz qaraçı ləhcəsilə dedi:

– Knyaz, Allah sizi çox–çox xoşbəxt eləsin.

Eyvannın qabağında iki üçatlı araba dayanmışdı, iki qoçaq sürücü də atların cilovundan tutmuşdu. Balaqa qabaqdakı arabaya mindi, dir-səklərini hündür qaldıraraq tələsmədən cilovları əlinə yığdı. Anatoli ilə Doloxov onun arabasına, Makarin, Xvostnikov və nöker də o biri arabaya mindi.

Balaqa soruşdu:

– Hazırsınızımı?

Cilovları əlinə dolayaraq çığırdı:

– Burax! – Atlar Nikitin bulvarı ilə başı aşağı götürüldü.

Ancaq Balaqanın və qozlada oturan qoçaq oğlanın:

– Prrru! Hə!.. – deyər qışqırtıları eşidilirdi. Araba Arbat meydanında bir karetiya ilişdi, nə isə şaqqıldadı, bağırtı səsi gəldi, atlar sürətlə çapa–çapa Arbatla getdi.

Balaqa arabanı Podnovinski ilə o baş bu başa sürdükdən sonra atların başını çəkməyə başladı, geri dönüb arabanı Staraya Konyuşenyananın tinində saxladı.

Qoçaq oğlan arabadan sıçrayıb düşdü, atların cilovundan yapışdı. Anatoli ilə Doloxov küçənin səkisi ilə darvazaya sarı getdi. Darvazaya çatanda Doloxov fit verdi. Ona fitlə cavab verdilər, sonra da qulluqçu qız darvazadan bayıra çıxdı;

– Həyəətə girin, yoxsa görərlər, bu saat gəlir, – dedi.

Doloxov darvaza ağzında qaldı. Anatoli qulluqçu qızın ardınca həyəətə girdi, evin tinindən dönüb yüyürə–yüyürə eyvana çıxdı.

Marya Dmitriyevnanın Qavrilo adlı iri boylu nökeri Anatolinin qabağına gəldi.

Onun qapıya tərəf olan yolunu kəsərək yoğun səslə dedi:

– Xanımın yanına buyurun!

Anatoli tövsüyə–tövşüyə pıncıladı:

– Hansı xanımın? Sən kimsən?

– Buyurun, mənə əmr edilib ki, sizi onun yanına aparım.

Doloxov çığırdı:

– Kuragin! Geri dön! Xəyanət var! Geri dön!

Doloxov Anatolinin dalınca darvazanı bağlamaq istəyən qapıçı ilə əlləşir, darvazanı bağlamağa qoymurdu. O var qüvvəsini toplayaraq qapıçını itələdi, qaça–qaça gələn Anatolinin əlindən tutdu, dartıb darvazadan bayıra çıxartdı, onunla bərabər arabaya sarı yüyürdü.

VIII

Marya Dmitriyevna Sonyanı koridorda gözü yaşlı görüb məsələni açıb söyləməyə onu məcbur etmişdi. Nataşanın yazmış olduğu kağızı ələ keçirib bu məktubla da Nataşanın yanına getmişdi:

– Haramzada! Utanmazın biri utanmaz! Bu nə işdir tutmusan?!

– Nataşa yaş qurumuş gözlərilə təəccüblə ona baxırdı. Marya Dmitriyevna qızı itələyib otağa saldı, qapını açarla bağladı. Sonra gedib qapıçıya əmr etdi ki, bu axşam bura gələn adamları darvazadan içəri burax, amma qayıdıb getməyə qoyma. Nökerə də əmr etdi ki, bu adamları tutub mənim yanına gətirərsən, özü isə qonaq otağında oturdu, Nataşanı götürüb qaçmağa gələn adamları gözləməyə başladı.

Qavrilo gəlib Marya Dmitriyevnaya adamların qaçdığını söyləyəndə Marya Dmitriyevna qaş–qabağını təkərək yerindən qalxdı, əlini dalına qoyaraq, nə etmək lazım gəldiyini düşünə–düşünə otaqlarda xeyli gəzdirdi. Gecə saat 12–də açarı cibindən çıxarıb Nataşanın otağına getdi. Sonya koridorda oturub hönkürtü ilə ağlayırdı.

– Marya Dmitriyevna, siz Allah, məni də onun yanına buraxın.

– Marya Dmitriyevna Sonyaya heç bir söz deməyib qapını açdı, içəri girdi. Hirsini soyutmağa çalışaraq öz–özünə deyirdi: “Belə də biabırçılıq olar?! Haramzadanın biri haramzada, ancaq atana yazığım gəlir! Necə çətin olsa da, gərək hamıya tapşırım ki, bu barədə heç bir şey danışmasınlar, bunu gərək qrafdan gizləyəm”.

Marya Dmitriyevna qəti addımlarla otağa girdi. Nataşa divan üstə uzanıb əlləri ilə başını örtmüşdü, özü də tərpənmirdi. Marya Dmitriyevna onu nə vəziyyətdə qoyub getmişdisə, Nataşa o vəziyyətdə də uzanıb qalmışdı.

– Əcəb, əcəb iş tutursan! Mənim evimdə oynaşlarına görüş düzəldirsən?! Özünü bicliyə qoyma. Mən səninlə danışırım, qulaq as. – Marya Dmitriyevna onun qolundan dardtı. – Mən danışanda qulaq as. Sən özünü ən pis qızlar kimi biabır elədin. Mən səninlə bilərdim nə edərdim, ancaq atana yazığım gəlir. Mən bunu gizlədəcəyəm.

– Nataşa əvvəlki vəziyyətini pozmadı; ancaq onun bütün bədəni səssiz, əsəbi hıçqırıqlardan atılıb–düşür, hıçqırıqlar onu boğurdu.

Marya Dmitriyevna dönüb Sonyaya baxdı, sonra da Nataşanın yanında, divan üstündə oturdu.

Öz kobud səsi ilə dedi:

– Onun bəxti gətirdi ki, mənim əlimdən qaçıb qurtardı, amma mən onu axtarıb tapacağam. Eşdirsənmi, mən nə deyirəm? – Marya Dmitriyevna öz iri əlini Nataşanın başı altından salıb onun üzünü özünə sarı çevirdi. Marya Dmitriyevna da, Sonya da Nataşanın üzünü görüb təəccüb etdilər. Onun gözləri qırpıquru idi, həm də parıldayırdı, dodaqları bir-birinə sıxılmışdı, yanaqları yıpranmışdı.

Nataşa:

– Çıxın... gedin... nə istəyirsiniz... mən... öləcəyəm... – deyib hid-dətlə Marya Dmitriyevnanın əlindən çıxdı və yenə əvvəlki vəziy-yətdə uzandı.

Marya Dmitriyevna dedi:

– Natalya!.. Mən sənin yaxşılığını istəyirəm. Yaxşı, belə uzan, mən sənə dəyməyəcəyəm, qulaq as... Mən deməyəcəyəm ki, sən müqəssirsən. Bunu sən özün bilirən. Bəs indi sabah sənin atan gələ-cək, mən ona nə deyəcəyəm? Hə?

Yenə də Nataşanın bədəni hıçqırıqlardan titrədi.

– O biləcək, qardaşın biləcək, nişanlı biləcək!

Nataşa çığıraraq:

– Mənim nişanlım yoxdur, – dedi, – mən onu rədd elədim.

Marya Dmitriyevna sözüne davam etdi:

– Rədd eləsən də, hər halda onlar biləcəklər, bu məsələni belə qoymayacaqlar. Mən sənin atanı tanıyıram, atan onu duelə çağırsa, bu yaxşımı olacaq? Hə?

Nataşa bir az yerindən qalxdı. Marya Dmitriyevnaya acıqlı-acıqlı baxaraq çığıra-çığıra dedi:

– Ah, çıxın gedin! Niyə siz mane oldunuz?! Niyə? Niyə? Kim sizdən xahiş etdi?

Marya Dmitriyevna yenə də hirslənib çığırdı:

– Bəs sən nə eləmək istəyirdin? Niyə o, evə gəlmirdi, buna mane olan vardımı? Yoxsa biz səni evdən bayıra çıxmağa qoymurduq? Niyə o, səni bir qaraçı qızı kimi götürüb qaçmaq istəyirdi?.. Lap elə tutaq ki, o, səni aparaydı, elə bilirsən onu tapmayacaqdılar? Atan, qardaşın, ya nişanlın onu harada olsaydı tapacaqdı! O, alçaq, rəzil bir adammış!

Nataşa yenə bir az qalxaraq çığırdı:

– O, sizin hamınızdən yaxşıdır. Əgər siz mane olmasaydı... Ah, ilahi, bu nədir, nədir? Sonya bu nədir? Gedin buradan!.. – O, böyük bir ümitsizlik içində ağlamağa başladı; belə ancaq o adamlar ağlayır ki, onlar özləri öz dərdlərinə bais olduqlarını hiss edirlər. Marya Dmitriyevna yenə də danışmaq istədi, lakin Nataşa: “Gedin, çıxın gedin, siz hamınız mənə nifrət edirsiniz, sizin hamınızın mənimlə ədavətiniz var!” – deyə çığırdı və yenə də özünü divanın üstünə atdı.

Marya Dmitriyevna bir qədər də ona öyüd-nəsihət verdi. Onu başa saldı ki, bütün bu şeyləri qrafdan gizləmək lazımdır, əgər sən bunları yadımdan çıxarsan və heç kəsin də yanında bir şey olduğunu bürüzə verməsen, onda başqaları heç bir şey bilməz. Nataşa bir söz demədi. O daha hönkürtü ilə ağlamırdı, lakin onu üşütmə-titrətmə tutdu. Marya Dmitriyevna onun başı altına balış qoydu, üstünə iki yorğan örtüdü, gedib çökə çiçəyi çayı gətirdi, ancaq Nataşa onun çağırışına səs vermədi.

Marya Dmitriyevna otaqdan çıxarkən dedi:

– Yaxşı da, qoy yatsın. – O elə bilirdi ki, Nataşa yatmışdır. Lakin Nataşa yatmamışdı. O rəngi qaçmış halda gözlərini qırpmadan önünə baxırdı. Bütün gecəni yatmadı, ağlamadı da, Sonya ilə də danışmadı. Sonya bir neçə dəfə durub onun yanına gəlmişdi.

Ertəsi gün qraf İlya Andreyiç səhər yeməyi vaxtı, necə ki vəd etmişdi, Moskva ətrafında olan malikanəsindən qayıdıb gəldi. Onun kefi çox kök idi: alıcı ilə məsələni yoluna qoya bilmişdi, indi daha onun Moskvada heç bir işi yox idi, qrafına üçün darıxırdı, qayıdıb evlərinə gedə bilirdi. Marya Dmitriyevna onun qabağına çıxıb dedi ki, Nataşa dünən bərk kefsizləmişdi, həkim dalınca adam göndərdik, indi isə özünü yaxşı hiss edir.

Nataşa səhər açıldandan bəri öz otağından bayıra çıxmamışdı. Onun dodaqları çatlamış, gözləri isə qırpıquru idi. Pəncərə qabağında oturub küçədən keçən adamları həyəcanla gözdən keçirir, otağa giren-lərə tez dönüb baxırdı. Görünür, o, Anatolidən bir xəbər gözləyirdi. Gözləyirdi ki, ya özü gələr, ya da bir məktub göndərər.

Qraf onun yanına getdi. Nataşa kişi ayağı səsinə eşidərək həyə-canla dönüb baxdı, üzündə əvvəlki kimi soyuq, hətta acıqlı bir ifadə göründü. O hətta yerindən qalxıb atasını qarşılamaq da.

Qraf soruşdu:

– Sənə nə olub, mələyim, azarlamısan?

Nataşa dərhal cavab vermədi.

– Bəli, azarlamışam.

Qraf narahat bir halda soruşdu ki, niyə sən belə dərddlisən, yoxsa knyaz Andreyə bir şey olub? Nataşa atasını arxayın etdi ki, heç bir şey olmayıb və narahat olmamasını ondan xahiş etdi. Marya Dmitriyevna da Nataşanın sözünü təsdiq edib dedi ki, doğrudan da heç bir şey olmayıb. Lakin qraf qızının birdən-birə xəstələnməsini, kefinin pozulmasını, Sonya ilə Marya Dmitriyevnanın üzündəki şaşqınlığı görüb, bir hadisə üz verdiyini aydınca hiss edirdi. Bununla belə o, öz sevimli qızının başına pis bir iş gəldiyini düşünməkdən qorxurdu, eyni zamanda öz sakitliyini və kefini pozmamıq üçün daha bir şey soruşmadı, özünü inandırmağa çalışdı ki, elə bir şey olmayıb, ancaq birçə şey onu kədərləndirirdi: qızının azarlaması ilə kəndə getmələri təxirə salınırdı.

XIX

Elen Moskvağa gələn gündən bəri Pyer ondan uzaq olmaq üçün Moskvadan çıxıb getmək istəyirdi. Rostovgil Moskvaya gəldikdən az sonra Nataşadan aldığı təəssürat Pyeri öz niyyətini daha tez yerinə yetirməyə vadar etdi. O, Tverə, İosif Alekseyeviçin dul qalmış arvadının yanına getdi; qadın mərhumun kağızlarını Pyerə verəcəyini vəd etmişdi.

Pyer Moskvaya qayıdanda Marya Dmitriyevnanın məktubunu ona verdiilər. Marya Dmitriyevna həm Andrey Bolkonski, həm də onun nişanlısı haqqında olan çox mühüm bir məsələ üçün Pyeri öz yanına çağırırdı. Pyer Nataşa ilə görüşməməyə çalışırdı. Ona elə gəlirdi ki, Nataşaya qarşı onda, evli bir adamın öz dostunun nişanlısına olan his-sindən daha qüvvətli bir hiss vardır. Lakin tale həmişə onu Nataşa ilə qarşılaşdırırdı.

Pyer Marya Dmitriyevnagilə getmək üçün geyinir və geyinə-geyinə düşünürdü: “Görəsən, nə olub? Mən axı onların nəyinə lazımam?” Yolda gedərkən o öz-özünə deyirdi: “Birçə knyaz Andrey tez gəlib onunla evlənəydi!”

Tver bulvarında kim isə onu səslədi.

Səs ona tanış gəlirdi.

– Pyer! Çoxdan gəlmisən? – Pyer başını qaldırdı. İkiatlı bir kirşə sürətlə ötüb keçdi, yortma gedən boz atlar qarı kirşənin qabaq tərəfindən ağac dirsəklərə sovururdu. Pyer Anatolini və onun köhnə dostu Makarini kirşədə gördü. Anatoli təkəbbürlü hərbi adamlar kimi, sax oturmuşdu, sifətinin aşağı hissəsini samur xəzi boyunluğu ilə ört-

müşdü, başını da azca yana əymişdi. Üzü qırmızı və tərəvətli idi. Ağ lələkli şlyapasını yan qoymuşdu, pomada sürtülmüş və qıvrımlaşdırılmış saçları açıq qalan tərəfdən narın qarlarla örtülmüşdü.

Pyer düşündü: “Əsl ağıllı adam da elə budur! Hal-hazırkı zövq dəqiqlərindən uzaq heç bir şey görmür, heç bir şey onu həyəcanlandırmır, buna görə də həmişə kefi kökdür, sakitdir, öz vəziyyətindən razıdır”. Pyer həsədlə öz-özünə dedi: “Belə olmaq üçün mən nə istəsələr verərdim!”

Axrosimovagilin qəbul otağında xidmətçi Pyerin öynindən xəz paltonu çıxarıb dedi ki, Marya Dmitriyevna sizin yataq otağına gəlmənizi xahiş edir.

Pyer qapını açıb zala girəndə Nataşanı pəncərə qabağında oturmuş gördü. Nataşa arıqlamışdı, rəngi solmuşdu, üzündə acıqlı bir ifadə vardı. Dönüb Pyerə baxdı, qaş-qabağını tökdü və soyuq bir təkəbbürlə otaqdan çıxıb getdi.

Pyer Marya Dmitriyevnanın yataq otağına girdi:

– Nə olub?

Marya Dmitriyevna:

– Yaxşı işlər olub, – deyə cavab verdi. – Əlli səkkiz il bu dünyada yaşamışam, amma belə biabırçılıq görməmişəm. – Marya Dmitriyevna əvvəl Pyerdən burada eşitdiklərini gedib başqa yerdə söyləməyəcəyinə söz aldı və sonra dedi ki, Nataşa ata-anasının xəbəri olmadan öz nişanlısını rədd etmişdir, buna da səbəb Anatoli Kuragindir. Nataşanı da Anatoli Kuraginlə görüşdürən Elen olmuşdur. Nataşa atası burada yox ikən Anatoliyə qoşulub qaçmaq, gizlicə kəbinini kəsdirmək istəmişdir.

Pyer çiyinlərini qaldırıb, ağızını açaraq Marya Dmitriyevnanı dinləyir və öz qulaqlarına inanmırdı. Knyaz Andreyin nişanlısı və çox-çox sevilən bir qız, Nataşa Rostava gəlsin və Bolkonskini çoxdan bəri evli olan (Pyer Anatolinin evli olduğunu bilirdi) bu axmaq Anatoli ilə əvəz etsin və ona elə vurulsun ki, hətta ona qoşulub qaçmağa da razı olsun!.. Bu olan şey deyil! Pyer nə bunu anlayır, nə də təsəvvür edə bilirdi.

Nataşanı o lap uşaqlığından tanıyırdı, həmişə də onun xətrini əziz tuturdu, indi isə Nataşanın bu alçaqlığını, səfehliyini, bu amansız hərəkətini o, öz könlündə Nataşanın əziz xatiri ilə bir yerdə sıxışdırıb bilmirdi. Pyer öz arvadını xatırladı. “Onlar hamısı bir-birinə oxşayırlar. Pis arvada rast gəlmək bir mənim qismətim olmamışdır”, – deyə düşündü. O, knyaz Andreyə son dərəcə acıyır, onun qüruruna vurulan

bu zərbə könlünü sızladır. Öz dostunun halına acıdıqca, indice zaldan soyuq bir təkəbbürlə keçib gedən Nataşanı daha artıq nifrət və həqarətlə düşünürdü. Pyer onda Nataşanın alçaldığını, xəcalət çəkdiyini, dərin bir ümitsizlik içində olduğunu, həm də üzündə ifadə olunan təkəbbür və ciddiyətin səbəbini bilmirdi.

Marya Dmitriyevna Nataşanın gizli surətdə kəbinini kəsdirmək niyyətində olduğunu söyləyəndə Pyer dedi:

– Necə axı kəbin kəsdirmək? Anatoli evləne bilməzdi, o, evli idi.

Marya Dmitriyevna:

– Getdikcə təzə xəbərlər çıxır, – dedi. – Niyə, pis oğlan deyilmiş! Alçaqdan da alçaqmış! Amma Nataşa iki gündür yenə onun yolunu gözləyir. Bunu ona demək lazımdır, heç olmasa, daha onu gözləməz.

Marya Dmitriyevna Pyerdən Anatolinin evli olmasını bütün təfəsilatı ilə öyrəndikdən və Anatoliyə qarşı söyüşlər yağdıraraq ürəyini boşaltdıqdan sonra Pyeri niyə çağırıldığını söylədi. Dedi ki, mən bir şeydən qorxuram: qraf, ya da Bolkonski hər dəqiqə gələ bilər. Mən bu hadisəni onlardan gizlətmək fikrindəyəm, lakin onlar bunu eşidib, Kuragini duələ çağıra bilərlər. Ona görə də səndən xahiş edirəm ki, mənim adımdan öz qaynına əmr et ki, Moskvadan çıxıb getsin və mənim gözümə görünməsin.

Pyer onun əmrini yerinə yetirəcəyinə söz verdi. O ancaq indi həm qoca qrafın, həm Nikolayın, həm də knyaz Andreyin təhlükə qarşısında olduğunu başa düşdü. Marya Dmitriyevna öz tələblərini qısa və aydın surətdə söyləyib Pyeri qonaq otağına buraxdı:

– Bax, qraf heç bir şey bilmir ha! – dedi. – Sən özünü elə göstər ki, guya bir şey bilmirsən. Mən də gedim Nataşaya deyim ki, Anatolini nahaq yerə gözləməsin! – Sonra daldan qışqırıb əlavə etdi: – İstəyirsən nahara qal!

Pyer qoca qrafı qarşıladı. Qrafın ovqatı təlx idi. Sonya səhər ona Nataşanın Bolkonskini rədd etdiyini söyləmişdi.

Qraf Pyerə:

– *Mon cher*¹, müsibətdir, müsibət! Ana olmayan yerdə bu qızlarla dolanmaq müsibətdir, – dedi. – Mən gəldiyimə də çox peşmanam. Sizinlə açıq danışacağam. Eşitmisinizmi? Nataşa heç kəsə bir söz demədən nişanlısını rədd etmişdir. Əslində onun knyaz Andreylə evlənməsi məsələsi məni heç açmırdı. Tutaq ki, elə o, yaxşı adamdır, ancaq atası razı deyildi, bunsuz da onlar xoşbəxt ola bilməzdi-

lər. Nataşa da nişanlısız qalmayacaq. Doğrudur, bu vəziyyət çox sürdü, amma yenə də atadan, anadan xəbərsiz belə bir iş tutmaq olarmı?! İndi də azarlıdır, Allah bilir necə olacaq! Çox çətinidir, qraf, ana olmayan yerdə qızlarla dolanmaq çox çətinidir!..

Pyer görürdü ki, qrafın ovqatı çox təlxdir, ona görə də söhbəti dəyişmək istəyirdi, lakin o yenə də öz dərdinin üstünə qayıdırdı.

Sonya həyəcanlı bir halda qonaq otağına girib Pyerə dedi:

– Nataşa kefsizdir. O, öz otağında sizi görmək istəyir. Marya Dmitriyevna da onun yanındadır, xahiş edirdi ki, siz də gələsiniz.

Qraf:

– Siz ki Bolkonski ilə çox dostsunuz, – dedi, – bəlkə, Nataşa ona bir xəbər göndərmək istəyir. Ah, ilahi, ilahi! Nə rahatca oturmuşduq! – Başında tək-tək qalmış ağ tüklərdən yapışıb otaqdan çıxdı.

Marya Dmitriyevna Nataşaya Anatolinin evli olduğunu söyləmişdi. Nataşa onun sözüne inanmırdı, bunu Pyerin təsdiq etməsini tələb edirdi. Sonya Pyeri Nataşanın otağına apararkən koridorda bunu ona söylədi.

Nataşa Marya Dmitriyevnanın yanında oturmuşdu, onun rəngi qaçmışdı, üzündə ciddi bir ifadə vardı. Pyer qapıdan içəri girən kimi Nataşa xəstəcəsinə parlaq və sual edici bir nəzərlə ona baxdı. Gülüm-səmədi, başı ilə onu salamlamadı, ancaq gözlərini Pyerə zilləyib durdu. Onun baxışları ancaq bir şey soruşurdu: Sən dostmusan, ya o birilər kimi sən də Anatolinin düşmənisən? Görünür, Pyer onu ancaq bu cəhətdən maraqlandırır.

Marya Dmitriyevna Pyeri göstərib Nataşaya dedi:

– O, məsələdən xəbərdardır. Qoy o desin ki, mən doğrumu deyirəm, ya yox.

Yaralanmış bir heyvan yaxınlaşmaqda olan itlərə və ovçulara baxan kimi, Nataşa da gah Marya Dmitriyevnaya, gah da Pyerə baxırdı.

Pyer gözlərini yerə tikib:

– Natalya İliniçna, – deyər sözə başladı. – Onun həm Nataşaya yazığı gəlir, həm də edəcəyi hərəkətə qarşı dərin bir nifrət duyurdu. – Bunun doğru olub-olmamasının görə sizin üçün əhəmiyyəti olmasın, çünki siz...

– Demək, onun evli olması doğru deyildir?

– Yox, doğrudur.

– O, çoxdanmı evlidir? Yəqin?

– Yəqin.

¹ Əzizim (*frans.*)

Nataliya tez soruşdu:

– O hələ buradadırmı?

– Bəli, mən onu indicə gördüm.

Nataşa əlləri ilə işarə etdi ki, onu yalnız buraxsınlar, görünür, o danışmaq iqtidarında deyildi.

XX

Pyer nahara qalmadı, elə o saat otaqdan çıxdı, kirşəyə minib Anatoli Kuragini axtarmağa getdi. İndi Anatoli onun yadına düşəndə qan başına vurur, nəfəsi tıxanırdı. Onu dağda, qaraçıların yanında, *Comoneno*-da tapa bilmədi. Kluba getdi. Klubda hər şey əvvəlki qayda ilə gedirdi. Nahara gələn qonaqlar dəstə-dəstə oturub şəhər yeniliklərindən danışırılar, onlar Pyerlə salamlaşdılar. Xidmətçi də Pyerlə salamlayıb, balaca otaqda onun üçün yer saxlanıldığını, knyaz Mixail Zaxarıçın kitabxanada olduğunu, Pavel Timofeyiçin də hələ gəlmədiyini söylədi. Xidmətçi Pyerin həm dostlarını tanıyır, həm də onun adətlərinə bələd idi. Havadan söhbət gedərkən Pyerin tanışlarından biri ona dedi: “Şəhərdə danışırılar ki, Kuragin Rostovanı götürüb qaçmışdır, siz bunu eşitmisinizmi, bu doğrudurmu?” Pyer də gülərək dedi ki, bu boş sözdür, mən bu saat Rostovgildən gəlirəm. Pyer Anatolinin harada olduğunu hamıdan soruşdu; birisi onun hələ gəlmədiyini, bir başqası da bu gün onun burda nahar edəcəyini söylədi. Bu sakit, laqeyd adamlara baxmaq Pyerə çox qərribə gəlirdi, onlar Pyerin qəlbində nələr olduğunu bilmirdilər. Pyer zalda bir az gəzindi, hamının gəlməsini gözlədi, lakin Anatolinin gəlmədiyini görüb nahar eləmədən evə getdi.

Anatoli Pyerin axtardığı gün Doloxovun evində nahar edir və onunla Nataşa məsələsini necə yoluna qoymaq haqqında söhbət edirdi. O elə zənn edirdi ki, Rostovanı necə olsa, bir də görmək lazımdır. Axşam bacısının yanına getdi. Nataşa ilə görüş məsələsini düzəltməyi onunla danışacaqdı. Pyer Anatolini tapmaq üçün bütün Moskvanı kirşədə gəzib evə qayıdanda xidmətçi bildirdi ki, knyaz Anatoli Vasil-yeviç qrafinyanın yanındadır. Qrafinyanın qonaq otağı adamlarla dolu idi.

Pyer qonaq otağına girdi, arvadı ilə salamlaşmadan Anatolinin yanına getdi. Tverdən qayıdandan sonra o, Eleni görməmişdi. Pyer indi ona əvvəlkindən daha artıq nifrət edirdi.

Qrafinya ərinə yaxınlaşıb dedi:

– Ah, Pierre, sən heç bilmirsən, bizim Anatoli nə vəziyyətdədir... – Sözüünü tamamlayıb dayandı. Elen Pyerin başını çox-çox aşağı salmasında, gözlərinin parıldamasında, qətiyyətlə addım atmasında çılğınlıq və qüvvətin qorxunc bir ifadəsini görürdü; Doloxovla olan dueldən sonra bunun nə demək olduğunu o görmüş və öz üzərində hiss etmişdi.

Pyer arvadına dedi:

– Siz harada olsanız, orada əxlaqsızlıq olur, şər olur! – Sonra fransızca əlavə etdi: – Anatoli, gedək, sizə sözlüm var.

Anatoli bacısına baxıb yerindən qalxdı, Pyerin dalınca getmək istədi.

Pyer onun qolundan tutub dartdı, çəkib otaqdan apardı.

Elen pıçıldayaraq dedi:

– *Si vous vous permettez dans mon salon!* – Lakin Pyer ona cavab verməyib otaqdan çıxdı.

Anatoli onun dalınca öz adi qaydası ilə lovğa-lovğa gedirdi. Lakin həyəcan keçirdiyi üzündən duyulurdu.

Pyer öz kabinəsinə girib qapını örtüdü və Anatoliyə baxmadan dedi:

– Siz qrafinya Rostova ilə evlənəcəyinizi vəd etmisiniz? Onu aparmaq istəmisiniz?

Anatoli fransızca (Bütün söhbət də fransızca gedirdi);

– Əzizim, – deyə cavab verdi, – bu şəkildə edilən sorğu-suala cavab verməyə mən özümü borclu hesab etmirəm.

Hələ bayaqdan Pyerin rəngi qaçmışdı, lakin indi çılğınlığından onun ağzı-gözü öyildi. İri əli ilə Anatolinin mündirinin yaxasından tutub onu silkələməyə başladı, o qədər də silkələdi ki, Anatolinin üzündə qorxu əlaməti göründü.

Pyer bayaqkı sözüünü təkrar etdi:

– Deyəndə ki, mənim sizə sözlüm var...

Anatoli mündirinin mahudu ilə bərabər qopmuş düyməni əli ilə yoxlayaraq dedi:

– Belə də axmaq hərəkət olar? Hə?

– Siz alçaq və rəzil adamsınız! Bax, bununla sizin başınızı özmək zövqündən bilmirəm məni nə saxlayır. – Pyer fransızca danışdığı üçün belə süni ifadələr işlədirdi. O, ağır press-papyeni əlinə götürüb təhdid edici bir şəkildə qaldırdı, elə o saat tələsik yerinə qoydu.

– Siz onunla evlənəcəyinizi vəd etmisiniz?

¹ Əgər siz mənim qonaq otağında bir şey eləmiş olsanız (*frans.*)

– Mən, mən, mən bu fikirdə deyildim, bir də mən heç vəd etməmişəm, ona görə ki...

Pyer onun sözünü kəsdi:

– Onun sizdə məktubu varmı? Sizdə məktub varmı? – deyər Anatolinin üstünə yeridi.

Anatoli Pyerə baxdı və elə o saat da əlini cibinə salıb pul qabını çıxartdı.

Pyer məktubu aldı, qabağında duran masanı itələyib özünü divana yıxdı.

Anatoli onun bu hərəkətindən qorxaraq əlini qaldırdı.

Pyer:

– *Je ne serai pas violent, ne craignez rien*¹, – dedi. Sonra öz-özünüdə, dərslərini təkrar edirmiş kimi, əlavə etdi: – Məktub, – bu bir. – Bir az susduqdan sonra sözünə davam etdi və yerindən qalxıb gəzişməyə başladı: – İkinci, siz sabah Moskvadan getməlisiniz.

– Axı necə gedə bilərəm...

Pyer onu dinləməyərək sözünə davam etdi:

– Üçüncü, sizinlə qrafına arasında olan hadisə haqqında siz bir kəlmə də danışmamalısınız. Mən bunu sizə qadağan edə bilmərəm, mən bunu bilərəm, lakin əgər sizdə zərrə qədər vicdin varsa...

Pyer dinməz-söyləməz bir neçə dəfə otaqda o baş-bu başa getdi. Anatoli masanın dalında oturmuşdu, qaş-qabağını töküüb dodağını çeynəyirdi.

– Siz, nəhayət, başa düşməlisiniz ki, sizin kefinizdən başqa ayrı adamların da xoşbəxtliyi, dinc həyatı vardır, siz kef çəkmək istəməklə bütün bir həyatı məhv edirsiniz. Siz gedin mənə arvadım kimi qadınlarla əylənin, siz də onların tayısınız, sizin nə istədiyinizi onlar yaxşı bilirlər. Onlar da sizə qarşı yeni əxlaqsızlıq təcrübəsi silahı ilə silahlanmışlar. Lakin bir qızı almağınızı vəd etmək... aldatmaq, götürüb qaçmaq... Siz necə də başa düşürsünüz ki, bu bir qocanı, ya körpə bir uşağı çarmıxa çəkmək kimi alçaq bir hərəkətdir!

Pyer susdu və Anatoliyə artıq hiddətli deyil, sual edici bir nəzərlə baxdı.

– Bunu mən bilmirəm. Hə? – Pyer öz hiddətinin qarşısını aldıqca Anatoli dirçəlirdi. O, Pyerə baxmadan və alt çənəsi azca əsə-əsə dedi: Bunu mən bilmirəm, bilmək də istəmirəm. Lakin siz mənə alçaq və

bu kimi sözlər dediniz, mən *comme un home d'honneur*¹, bu sözləri mənə söyləməyə heç kəsə icazə vermərəm.

Pyer təəccüblə ona baxdı, Anatolinin nə demək istədiyini o başa düşmək iqtidarında deyildi.

Anatoli sözünə davam etdi:

– Hərçənd burada bizdən başqa ayrı adam yoxdur, ancaq mən...

Pyer istehza ilə dedi:

– Yoxsa mənə duələ çağırmaq istəyirsiniz? Yaxşı da.

– Bu da olmasa, hər halda siz sözünüzü geri götürə bilərsiniz.

Hə? Əgər istəyirsiniz ki, mən sizin arzunuzu yerinə yetirim... Hə?

Pyer:

– Götürürəm, geri götürürəm, – dedi, – və xahiş edirəm ki, mənə əfv edəsiniz. – Pyer qeyri-ixtiyari olaraq qopmuş düyməyə baxdı. – Yol üçün lazım olsa, sizə pul da verərəm. – Anatoli gülümsədi.

Qorxaqlıq və alçaqlıq ifadə edən bu təbəssüm Pyeri özündən çıxardı, bu təbəssümü o, arvadının da üzündə görmüşdü.

– Alçaq, vicdansız nəsil! – deyib otaqdan çıxdı.

Ertəsi gün Anatoli Peterburqa getdi.

XXI

Marya Dmitriyevanın arzusu yerinə yetirilmiş, Kuragin Moskvadan qovulmuşdu, Pyer bunu söyləmək üçün Marya Dmitriyevnagilə getdi. Bütün ev qorxu və həyəcan içində idi. Nataşa bərk azarlamışdı. Marya Dmitriyevna, məxfi saxlamaq şərti ilə, Pyerə dedi ki, Nataşa Anatolinin evli olduğunu eşitdiyi gecə haradansa gizli surətdə mərgümüş tapıb özünü zəhərləmişdir. Lakin mərgümüşdən bir az atdıqdan sonra bərk qorxmış, Sonyanı yuxudan oyatmış və mərgümüş atdığını ona söyləmişdir. Elə o saat zəhərə qarşı lazımı tədbirlər görülmüş və qız təhlükədən xilas edilmişdir. Ancaq özü çox zəifdir, bu vəziyyətdə onu kəndə aparmaq olmazdı, buna görə də qrafınanın dalınca adam göndərilmişdir. Pyer qrafı və Sonyanı gördü, lakin Nataşanı görə bilmədi. Qraf özünü itirmişdi, Sonyanın gözləri yaşlı idi.

Pyer bu gün klubda nahar elədi, hamı Kuragin Rostovani götürüb qaçmaq istəməsindən danışdı, lakin Pyer bu sözün yalan olduğunu söyləyir və hamını inandırmağa çalışırdı ki, elə bir şey olmayıb, ancaq qaynım Rostovaya evlənmək təklifini edib, Rostova da

¹ Mən heç bir şey etməyəcəyəm, qorxmayın (*frans.*)

¹ Namuslu bir adam kimi (*frans.*)

onun təklifini rədd etmişdir. Pyerə elə gəlirdi ki, bu işi gizləmək, Rostovani biabır olmaqdan qorumaq onun vəzifəsidir.

Pyer knyaz Andreyin gəlməsini böyük bir qorxu içində gözləyir, hər gün də qoca knyazgilə gedib onun gəlib-gəlməməsindən xəbər tuturdu.

M-lle Bourienne şəhərdə danışılan bütün şeyiələri knyaz Nikolay Andreyiçə söyləyirdi. Knyaz Nataşanın öz nişanlısını rədd etməsi haqqında knyaz qızı Maryaya yazdığı kağızı da oxumuşdu. Onun kefi elə bil əvvəlkindən kök idi, oğlunu da böyük bir səbirsizliklə gözləyirdi.

Anatoli gedəndən bir neçə gün sonra Pyer knyaz Andreydən kağız aldı, o həm gəldiyini xəbər verir, həm də Pyerdən xahiş edirdi ki, onun yanına gəlsin.

Knyaz Andrey Moskvaya gələn kimi atası Nataşanın öz nişanlısını rədd etməsi haqqında qızı Maryaya yazdığı kağızı ona verdi (Bu kağızı *m-lle Bourienne* xanım qızı Maryadan oğurlayıb knyaza vermişli). Atası eyni zamanda Nataşanın qoşulub qaçmaq istəməsi barəsində danışılan söhbətləri, bir az da üstünə artıraraq, knyaz Andreyə söylədi.

Knyaz Andrey axşam gəlmişdi. Pyer ertəsi gün səhər onun yanına getdi. O, knyaz Andreyi də Nataşa kimi iztirab içində görəcəyini zənn edirdi, lakin qonaq otağına girərkən onun kabinetdən gələn gur səsini eşidib təəccüb etdi. Knyaz Andrey Peterburqda olan bir intriqa haqqında həyəcanla danışdı. Qoca knyaz, bir də başqa bir adam hərdən onun sözünü kəsirdi. Xanım qız Marya Pyerin qabağına çıxdı, gözləri ilə knyaz Andreyin səsi gələn otağı göstərüb ah çəkdi, görünür bununla da knyaz Andreyin başına belə bir iş gəldiyinə təəssüf etdiyini bildirmək istəyirdi, lakin Pyer onun üzündə başqa bir ifadə gördü. Bu ifadə göstərirdi ki, o həm belə bir hadisənin baş verdiyinə, həm də nişanlısının xəyanətini eşidərkən knyaz Andreyin söylədiyi sözlərə sevinir.

– O dedi ki, mən bunu gözləyirdim. – Xanım qız Marya sözünə davam etdi: – Mən bilirəm ki, onun qüruru ona öz hisslərini ifadə etməyə yol verməz, lakin hər halda knyaz Andrey bu hadisəni mən gözlədiyimdən çox-çox yaxşı qarşıladı. Görünür, belə də olmalı imiş...

Pyer dedi:

– Yoxsa məsələ elə bununla da tamamilə qurtarmış olur?

Knyajna Marya təəccüblə ona baxdı. O hətta başa düşə bilmirdi ki, bunu necə soruşmaq olar. Pyer kabinetə girdi. Knyaz Andrey atasının və knyaz Meşçerskinin qabağında durub əllərini yelləyə-

yelləyə onlarla qızgın mübahisə edirdi. O, çox dəyişmişdi, görünür, sağlamlanmışdı, qaşları arasında dikinə yeni bir qırıxıq əmələ gəlmişdi, özü də öyninə mülki paltar geymişdi.

Söhbət Speranski haqqında gedirdi, onun guya xain çıxması və qəfildən sürgün edilməsi xəbəri Moskvaya təzəcə gəlib çatmışdı.

Knyaz Andrey deyirdi:

– Bir ay bundan əvvəl onunla fəxr edən və onun məqsədini anlamaq iqtidarında olmayan adamlar indi onun haqqında pis-pis fikirlər yürüdür, onu günahlandırır. Padşahın gözündən düşmüş bir adamı günahlandırmaq və başqalarının bütün səhvini onun üstünə yıxmaq çox asandır. Amma mən sizə deyirəm ki, indiki padşahın dövründə əgər yaxşı bir iş görülmüşsə, bu yaxşı işlərin hamısını o görmüşdür, ancaq o... – Knyaz Andrey Pyeri görüb dayandı. Onun üzü birdən-birə dəyişdi və dərhal acıqlı bir ifadə aldı. – Gələcək nəsiillər ona haqq verəcəklər, – deyib sözünü qurtardı, elə o saat da Pyerə dönüb şad bir halda dedi:

– Hə, sən necəsən? Elə kökəliyənsən ha! – Qaşları arasındakı yeni qırıxıq daha da dərinləşdi: – Hə, səhhətim yaxşıdır, – deyərək Pyerin sualına cavab verib yavaşca güldü. Onun gülüşü deyirdi: “Səhhətim yaxşıdır, ancaq mənəm bu səhhətim heç kəsə lazım deyil”. – Pyer onun gülüşündəki bu mənani aydınca görürdü. Knyaz Andrey Polşa sərhəddindən başlayaraq yolun çox pis olduğundan, İsveçrədə Pyeri tanıyan adamlara rast gəldiyindən, xaricdən oğluna cənab Desale adlı bir mürəbbi gətirdiyindən bir neçə kəlmə danışdı və yenə də iki qoca arasında Speranski haqqında davam edən mübahisəyə qarışdı.

O, tez-tez və qızgın bir halda deyirdi:

– Speranski xəyanət etsəydi və onun Napoleonla guya gizli surətdə görüşü barədə sübut olmuş olsaydı, bunu elan edib bildirərdilər. Mən şəxsən Speranskini sevmirəm və heç sevməmişəm də, lakin mən həqiqəti sevirəm. – Pyer indi öz dostunda bir şey görürdü və buna o çox yaxşı bələd idi. Knyaz Andrey kənar bir məsələ haqqında ona görə mübahisə edir və həyəcanlanırdı ki, özünün çox ağır daxili düşüncələrini susmağa məcbur etsin.

Knyaz Meşçerski gedəndən sonra knyaz Andrey Pyerin qoluna girdi, onu özü üçün ayrılmış otağa dəvət etdi. Otaqda bir çarpayı, bir neçə də açıq çamadan və sandıq vardı. Knyaz Andrey gedib sandığın birindən balaca bir qutu, qutudan da bir bağlama kağız çıxardı. Bunları o, sakitcə və çox da tez edirdi. Sonra ayağa qalxıb öskürdü. O, qaş-qabağını tökmüş, dodaqlarını da bir-birinə sıxmışdı.

– Bağışla məni, sənə zəhmət verirəm... – Pyer başa düşdü ki, knyaz Andrey Nataşa barəsində danışmaq istəyir. Pyerin knyaz Andreyə yazığı gəldi, onun halına yandı, bu da onun iri üzündə ifadə olundu. Pyerin üzündəki bu ifadə knyaz Andreyi acıqlandırdı. O, uca-dan, sört və qəti bir şəkildə dedi: – Qrafinya Rostova məni rədd etmişdir, eşitdiyimə görə, sənın qaynım onunla evlənmək istəyir və ya buna bənzər bir şey var. Bu doğrudurmu?

Pyer:

– Həm doğrudur, həm də doğru deyil, – deyərək başladı, lakin knyaz Andrey onun sözünü kəsdi:

– Bu, onun məktubları və şəklidir. – Kağız bağlamasını masa üstündən götürüb Pyerə verdi. – Bunu qrafinyaya ver... əgər onu görmüş olsan.

Pyer:

– O, ağır xəstədir, – dedi.

– O hələ buradadır? – Sonra tez soruşdu: – Bəs knyaz Kuragin haradadır?

– O, çoxdan gedib. Qrafinya ölüm yatağında idi...

Knyaz Andrey:

– Onun xəstələnməsinə çox təəssüf edirəm, – deyərək yavaşca güldü, onun gülüşü atasının kimi soyuq, sört və acıqlı idi.

– Lakin cənab Kuragin qrafinya Rostova ilə evlənməyi özünə layiq görmədi, eləmi? – Knyaz Andrey burnu ilə bir neçə dəfə finxırdı.

Pyer dedi:

– O evlənmə bilməzdi, çünki evli idi.

Knyaz Andrey yenə də atası kimi pis-pis güldü.

– Bəs sizin qaynınız indi haradadır? Bunu bilmək olarmı?

– O getdi Peter... heç mən özüm də bilmirəm.

Knyaz Andrey:

– Əslində bunun heç əhəmiyyəti yoxdur – dedi. – Qrafinya Rostovaya mənim ağımdan söylə ki, o, əvvəllər də tamamilə sərbəst idi, indi də tamamilə sərbəstdir və mən ona xoş günlər arzu edirəm.

Pyer kağız bağlamasını əlinə götürdü. Knyaz Andrey gözlərini qırpmadan Pyerə baxırdı, sanki o, Pyerə daha bir söz deyib-deməyəcəyini xatırlamaq istəyir, ya da Pyerin ona bir söz söyləyib-söyləməyəcəyini gözləyirdi.

Pyer dedi:

– Yaxşı, Peterburqdakı mübahisəmiz yadınızdadırmı? Yadınızdadırmı ki...

Knyaz Andrey tez:

– Yadınızdadır, – dedi. – Mən deyirdim ki, alçalmış bir qadını əfv etmək lazımdır, lakin demədim ki, mən əfv edə bilərəm. Mən əfv edə bilmərəm.

– Axı bunları müqayisə etmək olarmı? – Knyaz Andrey onun sözünü kəsdi. Qışqıraraq sört dedi:

– Yaxşı, yenə də gedib onunla evlənmək, alicənablıq və bu kimi şeylər etmək, eləmi?.. Bilirsənmi, bu qədərindən artıq nəciblikdir, ancaq mən *sur les brisées de monsieur*¹ getməyi bacarmaram. Əgər sən mənim dostum olmaq istəyirsənsə, bu barədə... bütün bu şeylər barəsində mənə heç vaxt bir söz demə. Di sağlıqla qal. Demək, söylədiklərimi ona yetirərsən, yaxşımı?..

Pyer otaqdan çıxıb qoca knyazın və xanım qız Maryanın yanına getdi.

Qoca adi halından daha şad görünürdü. Qızı Marya isə həmişəki kimi idi, lakin qardaşına ürəyi yandığından onun evlənmək işinin pozulmasına sevinirdi. Pyer knyaz qızı Maryanın bu sevincini aydınca hiss edirdi. Pyer qoca knyaza və xanım qız Maryaya baxanda onların Rostovgilə böyük bir nifrət və ədavət bəslədiklərini başa düşdü və bildi ki, onların yanında hətta knyaz Andreyi bir başqası ilə əvəz edən bir qızın adı çəkmək belə olmaz.

Nahar yeyilərkən müharibədən söhbət düşdü, müharibənin yaxınlaşması indi aydınca görünürdü. Knyaz Andrey susmaq bilmirdi, o gah atası, gah da isveçrəli mürəbbi Desale ilə danışır, mübahisə edirdi, özü də adi halından daha şad görünürdü. Pyer bu şadlığın mənəvi səbəbini çox yaxşı bilirdi.

XXII

Pyer tapşırılan sözü yerinə yetirmək üçün elə o axşam Rostovgilə getdi. Nataşa yataqda, qraf isə klubda idi. Pyer gətirdiyi məktub bağlamasını Sonyaya verib, Marya Dmitriyevnanın yanına getdi. Marya Dmitriyevna knyaz Andreyin bu xəbəri eşidərkən nə etdiyini bilmək istəyirdi. On dəqiqədən sonra Sonya Marya Dmitriyevnanın otağına gəlib dedi:

– Nataşa qraf Pyotr Kirilloviçi mütləq görmək istəyir.

¹ O conabın izni ilə (*frans.*)

Marya Dmitriyevna:

– İndi necə edək? Qrafı onun yanınamı aparacaq? – dedi. – Axı ora tör-töküntüdür.

– Nataşa geyinib qonaq otağına getdi.

Marya Dmitriyevna açıq çiyinlərini sıxdı və Pyerə dönüb dedi:

– Görəsən, bu qrafıya haçan gələcək, bu qız məni lap əldən saldı. Ancaq sən hamısını ona söyləmə. Adamın ona elə yazığı gəlir, elə yazığı gəlir, heç danlamağa da ürəyi gəlmir!

Nataşa qonaq otağının ortasında durmuşdu, o ariqlamışdı, rəngi solmuşdu, üzündə ciddi bir ifadə vardı (lakin Pyer onun sifətində utancaqlıq ifadəsi görəcəyini zənn edirdi). Pyer qapı ağzında görünəndə o özünü itirdi, yəqin ki, tərəddüd edirdi, bilmirdi onun qabağınamı getsin, ya elə yerində durub gözləsinmi?

Pyer cəld ona yaxınlaşdı. O elə düşünürdü ki, Nataşa həmişəki kimi ona əl verəcəkdir, lakin o, Pyerə yaxın gəlib dayandı, ağır-ağır nəfəs alaraq əllərini yanına saldı, oxumaq üçün zalın ortasına çıxanda o eynilə belə bir vəziyyətdə durardı, ancaq üzündəki ifadə tamamilə başqa cür olardı.

– Pyotr Kirilic, – deyərək tez-tez danışmağa başladı, – knyaz Bol-konski sizin dostunuz idi, o indi də sizin dostunuzdur, – deyərək öz sözünü düzəltdi (Nataşaya elə gəlirdi ki, daha olan olub keçmiş, indi isə iş bir başqadır). – Onda o, mənə demişdi ki, sizə müraciət edim...

Pyer sakitcə ona baxaraq burnunu çəkirdi. O, bu vaxta kimi öz ürəyində onu danlayır, ona nifrət etməyə çalışırdı, lakin indi ona elə yazığı gəldi ki, daha ürəyində onu danlamağa yer qalmadı.

– O, indi buradadır. Ona deyin ki... mənə əfv ... əfv etsin. – Dayandı və daha tez-tez nəfəs almağa başladı, lakin ağlamadı.

– Hə... mən ona deyərəm, – ancaq... – Pyer nə deyəcəyini bilmədi.

Görünür, Nataşa Pyerin söyləyə biləcəyi fikrindən qorxub tələsik dedi:

– Mən bilirəm ki, hər şey bitmişdir. Bu daha heç vaxt düzəlməz. Mənə ancaq ona etdiyim pislik özab verir. Ona ancaq deyin ki, mən rica edirəm, mənə əfv etsin, əfv etsin, əfv etsin... – Nataşanın bütün bədəni əsdi və o, stol üstə oturdu.

Pyer ona son dərəcə acıdı, bu vaxta kimi o, belə bir şey duymamışdı.

– Mənə ona deyərəm, mən bir də ona deyərəm. Ancaq... mən bir şeyi bilmək istədim...

Nataşanın gözlərində belə bir ifadə oxundu: “Nəyi bilmək istərdin?”

– Mən bilmək istərdim ki, siz sevirdinizmi o... – Pyer bilmirdi ki, Anadoliyə necə bir ad versin və onu düşündüyü üçün qızardı, – siz sevirdinizmi? O pis adamı?

Nataşa dedi:

– Ona pis deməyin. Ancaq mən heç bir şey, heç bir şey bilmirəm... – O yenə də ağladı.

Pyerin ona daha artıq yazığı gəldi, qəlbində ona qarşı daha böyük bir məhəbbət və şəfqət duydu. O, gözlüyü altından göz yaşını axdırdığını hiss edir və elə düşünürdü ki, Nataşa bunu görməyəcək.

– Dostum, daha bu barədə danışmayaq, – dedi.

Birdən Pyerin bu həlim, bu səmimi, bu mehriban səsi Nataşaya çox qəribə göründü.

– Dostum, daha bu barədə danışmayaq, mən hamısını ona söylərəm. Ancaq sizdən bir xahişim var. Məni öz dostunuz hesab edin və əgər sizə kömək, məsləhət lazım olsa, öz dərdinizi açıb bir adama demək, ürəyinizi boşaltmaq istəsəniz, – indi yox, haçan ki, könlünüz açıldı, onda, – onda mənə yad edin. – Nataşanın əlini qaldırıb öpdü. – Mən özümü xoşbəxt hesab edərəm, əgər... – Pyer özünü itirdi.

Nataşa ucadan:

– Mənimlə belə danışmayın, mən buna layiq deyiləm! – deyərək otaqdan getmək istədi, lakin Pyer onun qolundan tutub saxladı. O bilirdi ki, Nataşaya yenə bir söz demək lazımdır. Lakin bunu deyəndə özü öz sözünə təəccüb etdi:

– Bəsdir, bəsdir, sizin bütün həyatınız hələ irəlidedir.

Nataşa utana-utana və miskin bir halda dedi:

– Mənimmi? Yox! Mənim üçün hər şey məhv oldu.

– Hər şey məhv oldu? – deyərək Pyer təkrar etdi. – Əgər mən mən deyil, dünyanın ən gözəl, ən ağıllı, ən yaxşı bir insanı olsaydım, həm də sərbəst olsaydım, elə bu anda sizin qarşınızda diz çökər, sizə və sizin sevginizə qovuşmağı sizdən rica edərdim.

Nataşa son günlərdə birinci dəfə olaraq könlündə doğan rıqqət və təşəkkürlə ağladı, Pyerə baxaraq otaqdan çıxdı.

Pyer də onun dalınca cəld qəbul otağına getdi. Onun da qəlbi rıqqət və sədaqətlə çırpınırdı, lakin o, göz yaşlarını və boğazına tıxanan hön-kürtünü saxlayaraq birtəhər paltosunu geydi və kirşöyə mindi.

Kirşəçi soruşdu:

– İndi hara buyurursunuz?

Pyer də öz-özündən soruşdu: “Hara? İndi hara getmək olar? Yoxsa yenə klubamı, ya qonaqımı gedim?” İndi onun duyduğu rıqqət və sevgi qarşısında, həm də Nataşanın son dəfə göz yaşları arasından ona baxarkən o gözlərdə ifadə olunan məsumluq və təşəkkür qarşısında bütün insanlar son dərəcə miskin və boş görünürdü.

Pyer:

– Evə, – deyib on dərəcə şaxta olmasına baxmayaraq, sevinclə nəfəs alan geniş sinəsi üstündə ayı dərisindən paltosunun yaxasını açdı.

Hava açıq idi. Çirkli və alaqaranlıq küçələr, qara taxtapuşlar üstündə qaranlıq, ulduzlu göy görünürdü. Pyer ancaq göyə baxarkən ruhunun durduğu yüksəklik qarşısında dünyanın təhqiredici alçaqlığını duymurdu. Kirşə Arbat meydanına girəndə Pyerin gözləri önündə geniş, ulduzlu, qaranlıq göy açıldı. Bu göyün ortasına yaxın bir yerdə, Preçisten bulvarı üstündə hər tərəfdən ulduzlarla əhatə olunmuş və hər tərəfinə ulduzlar səpələnmiş, lakin yerə yaxınlığı, ağ işığı, yuxarı qaldırılmış uzun quyruğu ilə o biri ulduzlardan fərqlənən işıqlı, böyük bir quyruqlu ulduz vardı. Bu həmin 1812-ci ildə görünən və haqqında dəhşətli şeylər söylənilən, deyilənə görə, dünyanın sonuna səbəb olacaq quyruqlu ulduz idi. Lakin uzun, işıqlı quyruğu olan bu parlaq ulduz Pyerdə heç də qorxunc bir hissə oyatmadı. Əksinə, Pyer yaş gözləri ilə bu parlaq ulduza sevinclə baxırdı. Bu ulduz sanki parabola xətti üzrə ağılasıqmaz bir sürətlə ucsuz-bucaqsız ənginliklərdən keçərək birdən yerə sancılmış ox kimi, qaranlıq göydə, seçib xoşladığı bu yerdə dayanıb durmuşdu və öz quyruğunu yuxarı qaldırıb, sayrışan saysız-hesabsız başqa ulduzlar arasında parıldamağa, öz ağ işığı ilə oynamağa başlamışdı. Pyerə elə gəlirdi ki, bu ulduz onun yeni həyata doğru çiçəklənən, yumşalan və gümrahlaşan qəlbilə tamamilə həmahəngdir.

MÜNDƏRİCAT

Birinci hissə	7
İkinci hissə	69
Üçüncü hissə	159
Dördüncü hissə	248
Beşinci hissə	307

Buraxılışa məsul:	<i>Əziz Güləliyev</i>
Texniki redaktoru:	<i>Rövşən Ağayev</i>
Tərtibatçı-rəssam:	<i>Nərgiz Əliyeva</i>
Kompyuter səhifələyicisi:	<i>Azər Rüstəmli</i>
Korrektor:	<i>İlhami Cəfərsoy</i>

Yığılmağa verilmişdir 12.05.2006. Çapa imzalanmışdır 15.09.2006.
Formatı 60x90 $\frac{1}{16}$. Fiziki çap vərəqi 24,5. Ofset çap üsulu.
Tirajı 25000. Sifariş 167.

Kitab "PROMAT" mətbəəsində çap olunmuşdur.

W16(2)
T72

